KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE RUBÂÎ

Mehmet Sait ÇALKA

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Prof. Dr. Selami ECE

2014

Her Hakkı Saklıdır

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Mehmet Sait ÇALKA

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE RUBÂÎ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Selami ECE

ERZURUM - 2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

10 / 10 / 2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **"Klasik Türk Şiirinde Rubâî"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

✓ Tezimin **3** yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Mehmet Sait ÇALKA

F-83/00/22.02.2012

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Selami ECE danışmanlığında, Mehmet Sait ÇALKA tarafından hazırlanan bu çalışma 10 / 10 / 2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Selami ECE	İmza: .....
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Metin AKKUŞ	İmza: .....
Jüri Uyesi	: Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇU	İmza: .....
Jüri Uyesi	: Prof. Dr. Veyis DEGiRMENÇAY	İmza: .....
Jüri Uyesi	: Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOPAL	İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. ……/ ...../ .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-84/00/22. 02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **IX**
ABSTRACT ..... **X**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **XI**
ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ ..... **XII**
ÖN SÖZ ..... **XIII**
GİRİŞ **1**
I. Klasik Nazariyat Kaynaklarımızda Rubâî ve Tanımı **1**
II. Rubâî'nin Ortaya Çıkışı İle İlgili Öne Sürülen Teoriler **7**
III. Fars ve Arap Edebiyatlarında Rubâî **11**
A. Fars Edebiyatı **11**
B. Arap Edebiyatı **29**
BİRİNCİ BÖLÜM **33**
KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN RUBÂÎ KAYNAKLARI **33**
1.1. DÎVÂNLAR **33**
1.2. RUBÂÎ MECMÛALARI **35**
1.3. MESNEVÎLER **40**
1.4. MÜNŞEÂTLAR VE DİĞER MENSÛR ESERLER **50**
İKİNCİ BÖLÜM **61**
KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE RUBÂÎ'NİN TARİHİ GELİŞİMİ **61**
2.1. 14. YÜZYIL ÖNCESİ **61**
2.1.1. İlk Türk Kadın Şair: Mehsetî-i Gencevî 63
2.1.2. Evhadüddîn Kirmânî 64
2.1.3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 66
2.1.4. Sultân Veled 69
2.1.5. Ulu Ârif Çelebi 70
2.2. 14. YÜZYIL **71**
2.2.1. Kadı Burhâneddîn 71
2.3. 15. YÜZYIL **72**
2.3.1. İbrâhîm Beg 73
2.3.2. Kişverî 74
2.3.3. Ali Şîr Nevâyî 75

2.3.4. Hüseyin Baykara 77
2.3.5. Şîbân Han 78
2.4. 16. YÜZYIL 78
2.4.1. Bâbür Şah 80
2.4.2. Lâmi'î 82
2.4.3. Cemîlî 83
2.4.4. Fuzûlî 84
2.4.5. Kâmrân Mirza 86
2.4.6. Sehâbî 87
2.4.7. Sânî 88
2.4.8. Kara Fazlî 89
2.4.9. Muhibbî 89
2.4.10. Hüdâyî 90
2.4.11. Kelâmî 90
2.4.12. Nâtıkî 92
2.4.13. Nev'î 92
2.4.14. Bağdatlı Rûhî 93
2.4.15. Arşî 95
2.5. 17. YÜZYIL 96
2.5.1. Azmizâde Mustafâ Hâleti 98
2.5.2. Riyâzî 103
2.5.3. Fehîm-i Kadîm 104
2.5.4. Şeyhülislâm Bahâyî 106
2.5.5. Mesîhî-i Tebrizî 107
2.5.6. Topkapılı Feyzî 109
2.5.7. Vecîhî 110
2.5.8. Hikmetî 111
2.5.9. Edirneli Güftî 112
2.5.10. Sâbir Mehmed 114
2.5.11. Taybî / Tıybî 115
2.5.12. Nehcî Mustafa Dede 116
2.5.13. Vişne-zâde İzzetî 118

2.5.14. Behcetî 119
2.5.15. Nâzikî 120
2.5.16. Sa‘dî Çelebi 121
2.5.17. Fasîh Ahmed Dede 122
2.5.18. Şeyh Mehmed Nazmî 123
2.5.19. Bursalı Tâlib 125
2.5.20. Âzim 126
2.5.21. Nâbî 127
2.5.22. Bosnalı Sâbit 130
2.5.23. Nesîb Dede 132
2.5.24. Vahyî 133
2.5.25. Âgâh 134
2.6. 18. YÜZYIL 135
2.6.1. Âsaf 138
2.6.2. Yahyâ Nazîm 139
2.6.3. Said Giray 141
2.6.4. Sâkıb Dede 143
2.6.5. Seyyid Vehbî 145
2.6.6. Süleymân Nahîfî 147
2.6.7. Subhî-zâde Feyzî 150
2.6.8. Halepli Edîb 151
2.6.9. Abbas/Seyyid Vesîm 155
2.6.10. İbrâhîm Hanif 156
2.6.11. Erzurumlu İbrâhîm Hakkı 157
2.6.12. Esrâr Dede 158
2.6.13. Halîl Nûrî 160
2.6.14. Şeyh Gâlib 161
2.6.15. Kasımpaşalı Sâlik 163
2.7. 19. YÜZYIL 164
2.7.1. Osman Nevres 168
2.7.2. Yenişehirli Avnî 169
2.7.3. Mûsâ Kâzım Paşa 171

2.7.4. Âsaf / Mahmûd Celâleddin Paşa 173
2.8. TANZİMAT SONRASI DÖNEMİ 175
2.9. CUMHURİYET DÖNEMİ 176
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 178
NAZIM ŞEKLİ OLARAK RUBÂÎ VE ÇEŞİTLİ ÖZELLİKLERİ 178
3.1. ŞEKİL OLARAK RUBÂÎ 178
3.2. RUBÂÎLERDE VEZİN VE KÂFİYE 181
3.3. RUBÂÎ'NİN DÜBEYT, TUYUG, KIT'A VE NAZM İLE İLİŞKİSİ 191
3.3.1. Rubâî - Dübeyt 192
3.3.2. Rubâî - Tuyug 194
3.3.3. Rubâî - Kıt'a 196
3.3.4. Rubâî - Nazm 198
3.4. FARKLI ŞEKİLLERDE YAZILAN RUBÂÎLER 200
3.4.1. Rubâî-i Bî-nukad 201
3.4.2. Müstezâd Rubâî 202
3.4.3. Mülemmâ Rubâî 205
3.4.4. Gazel Rubâî 208
3.5. RUBÂÎLERDE EDEBÎ TARZLAR VE TÜRLER 209
3.5.1. Edebî Tarzlar 212
3.5.1.1. Fahriye 212
3.5.1.2. Hasb-i Hâl / Arz-ı Hâl / Iyâdet 215
3.5.1.3. Hicviye 216
3.5.1.4. İ'tizâriye 217
3.5.1.5. Medhiye 218
3.5.1.6. Manzûm Mektup 221
3.5.1.7. Muammâ 222
3.5.1.8. Münâcaât / Niyâz-nâme / Duâ-nâme / Meded-nâme 224
3.5.1.9. Nasîhat-nâme / Pend-nâme / Mev'ize 226
3.5.1.10. Şefâ'at-nâme 229
3.5.1.11. Şikâyet 230
3.5.1.11.1. Kendinden Şikâyet / Tazallüm 230
3.5.1.11.2. Aşktan / Sevgiliden Şikâyet 231

3.5.1.11.3. Devirden / Toplumdan Şikâyet 233
3.5.1.11.4. Felekten Şikâyet 237
3.5.1.12. Tarih Düşürme 239
3.5.2. Edebî Türler 240
3.5.2.1. Bahâriye / Bahâriyyât / Bahâr-nâme / Rebî'iye 240
3.5.2.2. Belde-nâme / Bilâdiye 241
3.5.2.3. Besmele-nâme 242
3.5.2.4. Dâriye / Kasriye 244
3.5.2.5. Esmâ-yı Hüsnâ 244
3.5.2.6. Felek-nâme 246
3.5.2.7. Hamâmiye 247
3.5.2.8. Hazâniye 248
3.5.2.9. Iydıyye/Bayramiye 249
3.5.2.10. Likâiyye / Vecih-nâme 250
3.5.2.11. Mersiye 251
3.5.2.12. Mi'râciye / Mi'râc-nâme 253
3.5.2.13. Mu'cizât-ı Nebî 254
3.5.2.14. Na't 255
3.5.2.15. Nevrûziye 258
3.5.2.16. Ramazâniye / Ramazân-nâme 259
3.5.2.17. Sâkî-nâme / Sahbâ-nâme / İşret-nâme 259
3.5.2.18. Salavât-nâme 262
3.5.2.19. Sefer-nâme / Gazavat-nâme / Ceng-nâme/ Fetih-nâme 263
3.5.2.20. Şitâiye 263
3.5.2.21. Tevhîd 264
3.5.2.22. Vücûd-name 266
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 268
RUBÂÎLERDE MUHTEVÂ 268
4.1. RUBÂÎLERİN ANLAŞILMASINDA OKUYUCUYA YARDIMCI OLAN DÎNÎ, TASAVVUFİ VE FELSEFÎ DÜŞÜNCELER 268
4.1.1. Vahdet-i Vücûd / Vahdet-i Şühûd 268
4.1.2. Vadanta Felsefesi 272

4.1.3. Varlık Felsefesi 272
4.1.4. Kaderiyye 275
4.1.5. Cebriyye 278
4.1.6. Deizm (Pasif Tanrıcılık) 279
4.1.7. Pessimizm (Kötümserlik) 280
4.1.8. Reybiyyûn Felsefesi / Septisizm (Şüphecilik) 281
4.1.9. Epiküryen Felsefe 282
4.1.10. Hedonizm (Hazcılık) 283
4.2. RUBÂÎLERDE RÛHÂNÎ-KOZMİK ÂLEM 284
4.2.1. Yaratıcı Kudret 284
4.2.2. Kâinâtın Yaratılışı 287
4.3. RUBÂÎLERDE DİN VE TASAVVUF 289
4.3.1. Rubâîlerde Îmân/İnanç 289
4.3.1.1. Allâh İnancı 290
4.3.1.2. Kader ve Kazâ İnancı 293
4.3.1.3. Ahiret İnancı / Ölüm ve Ötesi 296
4.3.2. Rubâîlerde Dînî, Tasavvufî, Tarihî ve Efsânevî Şahsiyetler 300
4.3.2.1. Dînî Şahsiyetler 300
4.3.2.1.1. Peygamberler 300
4.3.2.1.1.1. Hazret-i Âdem 301
4.3.2.1.1.2. Hazret-i Nûh 302
4.3.2.1.1.3. Hazret-i İbrâhîm 304
4.3.2.1.1.4. Hazret-i Yakûb ve Hazret-i Yûsuf 305
4.3.2.1.1.5. Hazret-i Eyyûb 309
4.3.2.1.1.6. Hazret-i Mûsâ 310
4.3.2.1.1.7. Hazret-i Dâvûd 312
4.3.2.1.1.8. Hazret-i Süleymân 314
4.3.2.1.1.9. Hazret-i Yûnus 315
4.3.2.1.1.10. Hazret-i Îsâ 316
4.3.2.1.1.11. Hazret-i Muhammed 318
4.3.2.1.2. Dört Halîfe ve Ehl-i Beyt 320
4.3.2.2. Tasavvufî Şahsiyetler 327

4.3.2.2.1. Hallâc-ı Mansûr 327
4.3.2.2.2. İbrâhîm Edhem 328
4.3.2.2.3. Muhyiddîn-i Arabî 329
4.3.2.2.4. Sadreddîn Konevî 330
4.3.2.2.5. Mevlânâ 331
4.3.2.2.6. Yûsuf-ı Sîneçâk 332
4.3.2.3. Tarihi ve Efsânevî Şahsiyetler 332
4.3.2.3.1. Hızır 332
4.3.2.3.2. İskender 334
4.3.2.3.2. Leylâ 336
4.3.2.3.3. Mecnûn 337
4.3.2.3.4. Ferhâd 338
4.3.2.3.5. Nemrûd 339
4.3.2.3.6. Firavun 340
4.3.2.3.7. Kârûn 341
4.3.3. Rubâîlerde Tasavvuf ve Etrafında Şekillenen Tip ve Kavramlar 341
4.3.3.1. Tasavvufî Tipler 342
4.3.3.1.1. Âbid 342
4.3.3.1.2. Ağyâr / Bîgâne 343
4.3.3.1.3. Ârif 344
4.3.3.1.4. Âşık 346
4.3.3.1.5. Âşinâ 347
4.3.3.1.6. Dervîş / Sâlik 348
4.3.3.1.7. Dost / Yâr 351
4.3.3.1.8. İnsan-ı Kâmil 352
4.3.3.1.9. Mürşîd / Pîr / Şeyh 353
4.3.3.1.10. Nâdân 355
4.3.3.1.11. Sâkî 355
4.3.3.1.12. Zâhid 357
4.3.3.2. Tasavvufî Kavramlar 359
4.3.3.2.1. Acz u Fakr 359
4.3.3.2.2. Bezm-i Elest 360

4.3.3.2.3. Cezbe 361
4.3.3.2.4. Fenâ ve Bekâ 361
4.3.3.2.5. Halvet / Uzlet / Çile 363
4.3.3.2.6. Havf u Recâ 365
4.3.3.2.7. Hayret 366
4.3.3.2.8. Himmet 367
4.3.3.2.9. İhlâs 368
4.3.3.2.10. Rızâ / Kanâat / Teslîm / Tevekkül 369
4.3.3.2.11. Mâsivâ 371
4.3.3.2.12. Melâmet 372
4.3.3.2.13. Sabır 373
4.3.3.2.14. Zikir / Semâ‘ 374
4.3.3.2.15 Sıdk / Sadâkat 375
4.3.3.2.16. Sohbet / Ülfet / Ünsiyyet 376
4.3.3.2.17 Tecrîd / Terk 377
4.3.3.2.18. Tevbe 378
4.4. RUBÂÎLERDE AŞK 379
4.5. RUBÂÎLERDE CİNSEL İLGİLER 385
4.6. RUBÂÎLERDE HİKEMİYÂT VE BUNA DÂİR BAZI DÜŞÜNCELER... 386
4.6.1. Mâye-i İnsan (İnsanın Yaradılışı) 388
4.6.2. İlim / İrfân / Erdem 390
4.6.3. Doğruluk / Dürüstlük 392
4.6.4. Rüşvet 393
4.6.5. Riyâ / Gösteriş / İkiyüzlülük 394
4.6.6. Kibir 395
4.6.7. Hırs / Tamah 397
4.6.8. Edeb ve Hayâ 398
SONUÇ 401
KAYNAKÇA 406
TARANMIŞ DİVANLAR VE MESNEVİLER DİZİNİ 427
KİŞİ ADLARI DİZİNİ 439
ÖZGEÇMİŞ 449

ÖZET

DOKTORA TEZİ

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE RUBÂÎ

Mehmet Sait ÇALKA

Danışman: Prof. Dr. Selami ECE

2014, 449 Sayfa

Jüri : Prof. Dr. Selami ECE
Prof. Dr. Metin AKKUŞ
Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇU
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOPAL

Rubâî, Klasik Türk, Fars ve Arap şiirinde kendine özgü arûz vezinleri olan, bu vezinlerin haricinde başka bir vezinlerle yazılmayan, az sözle çok şey ifade etmeyi amaçlayan, düşünce yönü ağır basan dört dizelik bir nazım biçimidir. Fars edebiyatındaki kadar yoğun bir kullanım sahası bulmamasına rağmen Klasik Türk Edebiyatı'nda rubâî, klasik Türk şairleri tarafından da benimsenmiş ve bu nazım şekliyle pek çok özgün manzûme kaleme alınmıştır. Çalışmamız boyunca taradığımız 609 dîvân, 268 mesnevî ve pek çok mensûr eserden elde ettiğimiz verilere göre, 180'e yakın dîvân şairinin bu nazım şekline ait örneklere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. 7000'e yakın rubâîye sahip olmamıza rağmen bu nazım şekli ile ilgili günümüze kadar müstakil ve ayrıntılı çalışmalar yok denecek kadar azdır. Kısa bir nazım biçimi olmasının yanında, barındırdığı tasavvufî, felsefî ve hikmet içerikli derin düşüncelerle dikkate değer bir nazım şekli olan rubâî, incelenmeyi hakeden geniş bir saha olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdiye kadar ihmal edilmiş bir araştırma alanı olan rubâînin klasik Türk şiirindeki seyrini, anlam dünyasını, bu nazım şekliyle yazılan türleri ve sahip olduğu daha pek çok özellikleri ortaya koymak, dîvân edebiyatı araştırmaları için önemlidir. İşte bu çalışmada, rubâînin kendine has şekil özellikleri başta olmak üzere, diğer nazım şekilleriyle olan münasebeti, anlam dünyası, Türk şiirindeki tarihi seyri, yüzyıllara göre toplam rubâî şairi ve rubâî sayısı, nasîhat, tasavvuf ve hikmet yönü gibi sonuçlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Dîvân, Nazım Şekli, Rubâî, Dörtlük

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

RUBAIE IN CLASSIC TURKISH POETRY
Mehmet Sait ÇALKA

Advisor: Prof. Dr. Selami ECE

2014, Page: 449

Jury: Prof. Dr. Selami ECE
Prof. Dr. Metin AKKUŞ
Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇU
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY
Assistant Professor Ahmet TOPAL

In Turkish, Persian and Arabic poetry, the rubaie is a form of verse aiming to mean a lot by employing a few words. The so called poem rubaie is the only one of its kind verse. It is a four line poem and can not be written via another verse form except the one mentioned above. Compared to Persian Literature, the rubaie was largely adopted and treated by classical Turkish poets., A great many of original poems were written with the verse mentioned . According to data we have gathered from nearly 609 dîvâns, 268 masnavis, and lots of prosaics throughout our research, this type of poetry was treated in 180 dîvâns (collected poems) by dîvân poets. Although there are nearly 7000 rubaies in our literature, the specific and detailed studies related to this versification type is few and far between. In addition to its short form with profound sufistic, philosophical and erudite reflection, the rubaie is a kind of field that deserves to be examined thoroughly. Though largely ignored so far, it is of prime importance to work through rubaie to bring light the progress, to render the purpot and to present all kinds of features related to it in classical Turkish Literature. Along with this research, some facts such as the main features, relationship with other form of verses, the world of sense, the historical progress in Turkish poetry, and the total number of poets interesting in it through the centuries regarding to the rubaie will be presented.

Keywords: Classical Turkish poetry, Divan, Verse type, Rubai, Quatrain

KISALTMALAR DİZİNİ

AKM : Atatürk Kültür Merkezi
AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
a. mlf. : Aynı müellif
Bkz. : Bakınız
D. : Dübeyt
DİA : Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCF : Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
EBE : Eğitim Bilimleri Enstitüsü
ESBE : Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü
İA : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları İslâm Ansiklopedisi
İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfı
İÜ : İstanbul Üniversitesi
İÜEF : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
K. : Kıt'a
Ktp. : Kütüphanesi
KTÜ : Karadeniz Teknik Üniversitesi
M. : Manzûme
MEGSB : Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı
MÜ. : Marmara Üniversitesi
N. : Nazm
nr. : Numara
ö. : Ölüm Tarihi
R. : Rubâî
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
T. : Tuyug
TAE : Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TEİS : Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü

ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ

Şekiller Dizini:

Şekil 1.1. Dîvân Şiirinde Klasik Rubâî Üslûbuna Uygun Olarak Rubâî Kaleme Alan Şairler ve Bu Şairlerin Kaleme Aldıkları Rubâî Adedinin Yüzyıllara Göre Dağılımı ... 56

Şekil 3.2. Fars Kaynaklarına Göre Şecere-i Ahreb ... 185

Şekil 3.3. Fars Kaynaklarına Göre Şecere-i Ahrem ... 186

Şekil 3.4. Rubâîlerde En Fazla Kullanılan Edebî Tarzlar ve Rubâî Sayılarına Göre Oranları ... 210

Şekil 3.5. Rubâîlerde En Fazla Kullanılan Edebî Türler ve Rubâî Sayılarına Göre Oranları ... 211

Şekil 3.6. Klasik Türk Şiirinde Sûfiyâne, Hakîmâne/Ârifâne, Âşıkâne/Şûhâne ve Rindâne Ülupta Kaleme Alınan Rubâî Sayıları ... 211

Tablolar Dizini:

Tablo 1.1. Dîvân Şiirinde Klasik Rubâî Üslûbuna Uygun Olarak Rubâî Kaleme Alan Şairler ve Bu Şairlerin Kaleme Aldıkları Rubâî Sayıları ... 57

Tablo 1.2. Rubâî Başlığı Altında Olup Rubâî Vezinleriyle Yazılmayan Dörtlüklerin Sayıca Dökümü ... 35

Tablo 1.3. Türkiyenin Çeşitli Kütüphanellerde Bulunan ve Sadece Rubâîlerden Oluşan Şiir Mecmûaları ... 37

ÖN SÖZ

Klasik Türk şiirinde kullanılan her bir nazım şeklinin ortaya çıkış serüvenini, tarihi seyrini, zihniyet dünyasını, dînî ve kültürel bağlantılarını inceleyip değerlendirmek edebiyat tarihimiz açısından son derece önem arz etmektedir. Altı yüz yıllık tarihi geçmişe sahip Osmanlı şiirinin asırları aşıp günümüze kadar gelen nazım şekillerini biçim ve muhtevâ bakımından ayrı ayrı değerlendirerek ortaya çıkarmak bu sahaya gönlünü ve ömrünü vermiş birçok araştırmacının ortak arzusudur. Bu arzu neticesinde bu çalışmamızda, kendine özgü hissî ve fikrî özelliklere ve yine kendine has arûz kalıplarına sahip bir nazım biçimi olan rubâî nazım şeklini bütün yönleriyle ortaya koymaya çalıştık.

Rubâî nazım şeklinin en geniş kullanım sahası şüphesiz klasik Fars edebiyatıdır. Ancak klasik Türk edebiyatında da rubâî, Türk şairleri tarafından benimsenmiş ve bu nazım şekliyle özgün örnekler kaleme alınmıştır. Yaptığımız çalışmada elde ettiğimiz verilere göre 6911 rubâî örneğine sahip olmamıza rağmen bu nazım şekli ile alakalı günümüze kadar müstakil ve ayrıntılı çalışmaların yok denecek kadar az olması dikkatlerden kaçmamaktadır. Dîvân edebiyatı sahasındaki rubâî nazım şeklini konu edinen çalışmalara bakıldığında müstakil bir çalışma olarak göze çarpan iki çalışma dışında bir çalışmayı görmek pek mümkün değildir. Bu çalışmalarda rubâî, tüm yönleriyle değil konu sınırlamasına gidilerek ele alınmıştır. Söz konusu bu iki çalışma, merhum Yrd. Doç. Dr. Cevat YERDELEN'in 1992'de tamamladığı "Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri" adlı yayınlanmamış doktora tezi ile Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK'in 1995'te yayınladığı "Dîvân Edebiyatında Sosyal ve Dini İçerikli Rubâîler" başlıklı yüksek lisans tezidir.

Kısa bir nazım biçimi olmasının yanında, barındırdığı tasavvufî, felsefî ve hikmet içerikli derin düşüncelerle dikkate değer bir nazım şekli olan rubâînin hemen her yönüyle incelenmeyi hak eden geniş bir saha olduğu düşüncesiyle yaptığımız bu çalışma, yoğun bir mesâî harcanarak yapılan bir araştırma ve incelemenin bir ürünüdür. Şimdiye kadar ihmal edilmiş bir araştırma alanı olan rubâînin özellikle klasik Türk şiirindeki tarihi seyrini, anlam dünyasını, bu nazım şekliyle yazılan farklı türleri ve sahip olduğu daha pek çok özellikleri ortaya koymak çalışmamızın ana gâyesi olmuştur.

"Klasik Türk Şiirinde Rubâî" adlı bu çalışma, dîvân şiirinde kaleme alınan tüm rubâîleri değil sadece Türkçe rubâîleri kapsamaktadır. Çalışma, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, ulaşabilen matbu ve yazma klasik nazariyat kaynaklarımızda rubâî tanımının ve özelliklerinin ne şekilde geçtiği ile ilgili verilen bilgilerin ardından, rubâînin ortaya çıkışı ile ilgili Doğulu ve Batılı bilim adamlarının öne sürdükleri teoriler hakkında bilgi verildi. Bunun akabinde ise, rubâînin Fars ve Arap edebiyatlarındaki serüveni hakkında Arap ve Fars kaynaklarından yararlanarak muhtasar bilgi verilmeye çalışıldı.

Çalışmanın birinci bölümünde, klasik şiirimizde rubâînin kendine yer bulduğu kaynaklar olan dîvânlar, rubâî mecmûaları, mesnevîler ve mensûr eserler hakkında bilgi verilmesinin ardından tespit edilen toplam rubâî şairleri ile söz konusu şairlerin kaleme aldığı rubâî sayıları tablo hâlinde paylaşılmaya çalışıldı.

Çalışmanın ikinci bölümde, rubâî nazım şeklinin klasik Türk şiirindeki tarihsel gelişimi hakkında bilgi verildi. 14. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar rubâînin öne çıkan temsilcilerinin rubâîleri kronolojik bir şekilde değerlendirilmeye çalışıldı. Tanzimat Sonrası ve Cumhuriyet Döneminin rubâî serüveni ile ilgili verilen bilgilerde ise sadece şair isimleri zikredilmekle yetinildi. Verilen bu bilgilerde ise günümüz rubâî şairlerinden Yrd. Doç. Dr. Tacettin ŞİMŞEK'ten alınan bilgiler başta olmak üzere Prof. Dr. Nurullah ÇETİN'in *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Rubâî* adlı eseri ile Yrd. Doç. Dr. Cevat YERDELEN'in "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Rubâî" adlı makalesi esas alındı.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, kaynaklardan yararlanarak rubâînin vezin ve kâfiyesi, dübeyt, tuyug, kıt'a ve nazmdan farklı olan ayırıcı özellikleri ve çalışmamız boyunca yaptığımız dîvân taramaları neticesinde dîvânlarda geçen Rubâî-i Bî-nukad, Mülemmâ Rubâî, Müstezâd Rubâî ve Gazel Rubâî gibi farklı rubâî şekilleri ile rubâîlerde başvurulan edebî tarz ve türler sunulmaya çalışıldı.

Klasik Türk şiirindeki rubâîleri muhtevâ bakımından incelemeye tabi tuttuğumuz çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise rubâîlerin anlaşılmasında okuyucuya yardımcı olan dînî, tasavvufî ve felsefî düşünceler muhtasar bir şekilde verildikten sonra

dîvân taramaları neticesinde tespit edilen rubâîler bu ana başlıklar çerçevesinde incelenmeye çalışıldı.

Rubâîlerde her mısra farklı bir vezinle yazılabildiğinden incelemeye dâhil edilen tüm rubâîlerin vezinleri rubâîlerin hemen üzerinde gösterilmeye çalışıldı. Çalışmaya dahil edilen örnek rubâîlerin yazımında tez veya kitap olarak yayımlanan neşirlerdeki yazımları esas tutuldu. Bunun yanı sıra söz konusu rubâî örneklerinin günümüz Türkçesine aktarımı da gerçekleştirildi. Rubâî örneklerinin günümüz Türkçesine aktarımı yapılması dolayısıyla metinlerde bütün transkripsiyon alfabesi kullanılmayarak sadece ء = ’ ; ع= ‘ ; ك (Kâf-ı nûnî) = ñ ve uzun vokallerin karşılıkları gösterildi.

Klasik Türk şiirinde 19. asrın sonuna kadar yazılan rubâîlerin tümünü mümkün olduğu kadar tespit etmeye ve incelemeye gayret ettiğimiz bu çalıştığımızda ulaşamadığımız az sayıda dîvân bulunmaktadır. Araştırma sahasının genişliği ve malzemenin çokluğu göz önüne alındığında bunun tabiî karşılanacağını ümit ediyoruz. Öyle ki tespit ettiğimiz yaklaşık 7000 rubâînin yanında, ulaşamadığımız rubâî sayısının büyük bir yekun tutmayacağı ve çalışmamızın neticesini değiştirmeyeceği kanaatindeyiz. Yine de görme fırsatı bulamadığımız, gözümüzden kaçan dîvânlarda rubâîlerin bulunması hâlinde, söz konusu dîvânların naşirlerinin affina sığındığımızı da belirtmek isteriz.

Çalışmam esnasında kaynakların ve dîvânların temininde bana yardımcı olan tüm dostlarıma minnettarım. Şahsi kütüphanesini istifademe sunan Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇU’ya, çalışmamın projelendirilmesinde katkı sağlayan Prof. Dr. Hasan Ali ESİR’e ve Farsça rubâîlerin çevirilerinde yardımlarını esirgemeyen Uğur KÖROĞLU’na tesekkür ederim. Son olarak, doktora aşamasında her türlü ilmî telkinlerine dikkat kesildiğim değerli hocam Prof. Dr. Metin AKKUŞ’a ve tez konumun belirlenme aşamasından tezimin bitirilme aşamasına kadar bilgi ve tecrübesiyle, yol göstermesiyle, ilgisi ve sonsuz hoşgörüsüyle hayranlık uyandıran değerli hocam Prof. Dr. Selami ECE’ye şükranlarımı arz ederim.

ERZURUM-2014 **Mehmet Sait ÇALKA**

GİRİŞ

I. Klasik Nazariyat Kaynaklarımızda Rubâî ve Tanımı

Aslen Arapça bir kelime olan ve sözlük manası itibâriyle "dörtlü", "dört diş" anlamına gelen *Rubâî* (رباعي çoğulu: رباعيات), Arapça (dil bilgisi sahasının kelimeleri yapı bakımından inceleyen) *Sarf* ilminde, masdarı dört harften oluşan veya üç harften oluşup aslî harflerine bir harf eklenerek oluşturulan kelimelere verilen isimdir.[1] Edebî bir terim olarak ise *Rubâî*, Klasik Türk, Fars ve Arap şiirinde, kendine özgü arûz vezni olan, bu vezinlerin haricinde başka bir şekli olmayan, az sözle çok şey ifade etmeyi amaçlayan ve genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri birbirleriyle kâfiyeli dört dizelik nazım biçimidir.[2]

Klasik belâgat kitaplarımızdan başlayarak Cumhuriyet Dönemi *nazariyât* diye tabir edebileceğimiz çeşitli kaynaklarımızda rubâî nazım şeklinin az çok kendine yer bulduğuna şahit olunmaktadır. Görme imkânı bulabildiğimiz kaynaklarda, edebî terim olarak rubâînin tanımını ortaya koymaya çalışan edebiyat müdakkiklerin birbirilerine

---

[1] Mustafa b. Şemseddin Ahterî, *Ahter-i Kebîr,* İstanbul 1302, 420; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, 658; Muallim Nâcî, *Lügat-ı Nâcî,* Çağrı Yay., İstanbul 1995, 431; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Yargı Yay., Ankara 2006, 1418; Ferit Develliogğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2003, 900; Ahmet Doğan, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Akçağ Yay., Ankara 2011, 1052; Metol Tulum, *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü,* Kapı Yay., İstanbul 2013, 302.

[2] Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati,* (Haz. Kemal Edîb Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, 126; Tahirü'l-Mevlevî, *Tedrîsât-ı Edebiyeden Nazm u Eşkâl-i Nazm*, İkinci Kısım, Mahmud Bey Matbaası, Dersaâdet 1329, 12; Muallim Nâcî, *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye,* (Haz. M.A.Yekta Saraç), Risale Yay., İstanbul 1996, 136; Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, Yeniyol Matbaası, İzmir 1947, 89; İsmail Habib Sevük, *Edebiyat Bilgileri,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1942, 126; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz,* Dergah Yay., İstanbul 1999, 75; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, 207; İskender Pala, "Rubâî", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 2000, 331; Nihad Çetin, "Rubâî", *İA,* 1964, 9, 759; Mürsel Öztürk, "Rubâî", *DİA,* 35, 176; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* MEB Yay., İstanbul 1983, 3, 51; Halil Erdoğan Cengiz, "Divan Şiirinde Musammatlar", *Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri),* 415-416-417, (Temmuz-Ağustos-Eylül), 1986, 416-417; Filiz Kılıç, "Nazım Şekilleri", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı,* (Haz.: Mustaf İsen, Muhsin Macit, Osman Horata, Filiz Kılıç, İ.Hakkı Aksoyak), (Genişletilmiş 4. baskı), Grafiker Yay., Ankara 2006, 229; Ahmet Mermer-Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* Akçağ Yay., Ankara 2005, 88; Ali İhsan Öbek, *Divan Edebiyatında Sosyal ve Dini İçerikli Rubâîler,* İnsan Yay., İstanbul 1995, 16; F. Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae Lexicon*, (Haz. Mehmet Ölmez), Simurg Yay., İstanbul 2000, 6, sütun:2273; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, 2, 237.

yakın tanımlar ortaya koydukları ve rubâînin asıl unsurlarında ihtilafa düşmedikleri görülür. Söz konusu tanımlar şu şekilde paylaşılabilir:

15. yüzyılda Çağatay sahası Türk edebiyatının en önemli şairi ve ilk Türkologu olarak nitelendirilen Ali Şîr Nevâyî (ö. 906/1501), *Mizânü'l-evzân* adlı eserinde, rubâî nazım şeklinin Hezec bahrinin *ahrem* ve *ahreb* kalıplarından ortaya çıkartıldığını dile getirir. Verdiği bu bilgiyle Ali Şîr Nevâyî, Türk edebiyatında rubâî nazım şekline özgü bir kuralı ilk defa dile getiren kişi olma özelliğini taşımaktadır. Ali Şîr Nevâyî'nin söz konusu ifadeleri şöyledir: *"Rubâî vezni kim Dü-beytî ve Terâne hem dirler, Hezec bahrınıng ahrem ve ahreb'idin istihrâc kılıpdurlar."*[3]

16. yüzyılda Diyarbekirli Ahmed el-Bardahî'nin 907/1502 yılında yazdığı *Câmi'u Envâ'ü'l-edebi'l-Fârisî* adlı eserinde rubâîyi şu şekilde tanımladığı görülür: "*Rubâ'î diyü cihâr mısra'a dirler. Ya'ni iki beyte dirler ki âhirleri kâfiyede bir ola.*"[4]

Gelibolulu Mustafa Surûrî'nin 956/1549 yılında kaleme aldığı *Bahrü'l-ma'ârîf* adlı eserinde de Diyarbekirli Ahmed el-Bardahî'nin tanımına yakın bir tarifte bulunduğu görülür: *"Rubâ'î dört mısra'a dirler. Ya'ni iki beyte dirler ki her mısra'da ya üçünde kâfiye ola."*[5]

17. asırda İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî (ö.1041/1632) tarafından kaleme alınan ve ilk belâgat kitaplarımızdan biri olan *Miftâhu'l-Belâğa ve Misbâhu'l-Fesâha* adındaki eserinde rubâîye dâir şu satırlar bulunur: *"Va'r-rubâî beytân-i muttafikâni fî-vezn u kâfiyeteyn vehtassu bihi hâza'n-nev'u mine'ş-şi'ri ve evveluhâ zü'l-kâfiyeteyn."* (Muallim Nâcî'den Naklen: "*Yani rubâî şol iki beyittir ki bir vezinde ve bir kâfiyede müttefik olalar ki evvel vezne şiir kısmından bu nevi muhtas ola ve ol iki beytin evvelki beyti iki kâfiye sahibi ola.*")[6]

Yazdığı eserlerinden 17. asrın ikinci yarısında yaşadığı anlaşılan Amasyalı Ali b. Hüseyin'in edebî terimler hakkındaki *Risâle Mine'l-arûz ve Istılâhü'ş-şi'r* adlı eserinde bulunan rubâî tanımının da yine Diyarbekirli Ahmed el-Bardahî'nin tanımıyla hemen

---

[3] Ali Şîr Nevâyî, *Mizânü'l-evzân,* (Haz. Kemal Eraslan), TDK Yay., Ankara 1993, 36.

[4] Ahmed el-Bardahî, *Câmi'u Envâ'ü'l-edebi'l-Fârisî,* Millet Ktp., A. Emiri, Lugat, nr.39, vr. 210b-211a.

[5] Surûrî, *Bahrü'l-maârîf,* Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, nr. 5156, vr. 3a.

[6] Muallim Naci, *Medrese Hatıraları,* Hece Yay., Ankara 2007, 57.

hemen aynı olduğu görülür: *"Rubâ'î diyü cihâr mısra'a dirler. Ya'ni iki beyte dirler ki âhirleri kâfiyede berâber ola."*[7]

Her ne kadar nazariyata ve belâgata dâir herhangi bir esere sahip olmasa da 17. yüzyılın önemli şairlerinden Nâbî'nin de dîvânında yeri geldiğinde bu sahalarla ilgili önemli tespit ve görüşleri bulunmaktadır. Dîvânında yer alan rubâîleri arasında, rubâînin özellikleri hakkında fikirlerini beyân etmiş ve rubâînin her mısraının ayrı vezinle yazıldığına ve rubâîde anlam zenginliğinin bulunduğuna işaret etmiştir:

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fâ'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezinlerinde.)

Nâ-dîde 'aceb rubâ'î-i nev-peydâ
Her mısrâ'ı bir vezn iledür cilve-nümâ
Her rükni kenâr-ı yemdeki hâne gibi
Bir canibe meyl eylemek ister gûyâ [8]

Hoş ve yeni olan rubâî nadir bulunur. Her mısraı ayrı vezinde meydana çıkar. (Ve yine her mısraı) deniz kenarında bulunan evin direkleri gibi her tarafa meyl etmek ister.

18. yüzyılda, Müstakimzâde Süleymân Sadeddin Efendi'nin şiir terimleri konusunda 1187/1773'te kaleme aldığı *Istılâhâtü'ş-şi'riyye* adlı eserde yer alan rubâî tarifinde ise rubâîyi kıt'aya benzettiği görülür: "*İki beyt iki kâfiye üzere ve vezinleri vâhid olur ki, kıt'a gibidür."*[9]

Yine aynı yüzyılda 1203/1788'de Antepli Mehmed Münib Efendi tarafından kaleme alınan *Mizân-ı Selîm* adlı eserin hâtimesinde de rubâînin tarifine yer verildiği görülür: *"Yalnız iki beyte dinilür ki, bahr-ı hezecde sabkat iden vezn-i mahsûs üzere ola, ana Dübeyt*[10] *ve Terâne dirler."*[11]

---

[7] Ali b. Hüseyin el-Amâsî, *Risâle mine'l-arûz ve Istılâhü'ş-şi'r,* Süleymâniye Ktp. Nâfiz Paşa, nr. 1476, 157b-158a.

[8] Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Dîvânı,* MEB Yay., Ankara 1997, 2, 1173/R. 6.

[9] Müstakimzâde Süleymân Sadeddin, *Istılâhâtü'ş-şi'riyye,* Süleymâniye Ktp. Pertev Paşa, nr. 625, 134a.

[10] Birçok kaynak eserimizde Dübeyt(î) ile Rubâî terimlerinin aynı tanım içerisinde verilmesi süre gelmiştir. Ancak yakın geçmişte yapılmış bilimsel çalışmalarda, dübeyt ile rubâînin birbirinden farklı iki nazım şekli olduğu fikri öne sürülmüştür. Bu iki nazım şekli arasındaki farklar için çalışmamızın "Rubâî-Dübeyt İlişkisi" adlı maddesine bakılabilir.

[11] Mehmed Münib, *Mizân-ı Selîm,* Süleymâniye Ktp., Hâlet Efendi. nr.739.

18. yüzyıl şairlerinden Enderunlu Hasan Yâver ise, 1796'da kaleme aldığı ve Türk edebiyatında şiir, şair ve edebî kurallara dâir yazılmış mesnevî şeklindeki ilk ve tek eser olan *Fenniyye-i Eş'âr*[12] adlı mesnevîsinde *Der Ta'rîf-i Rubâ'î* başlığı altında rubâî nazım şeklini şu şekilde tanımlamaktadır:

Der Ta'rîf-i Rubâ'î	*Rubâî Tanımı*
Gerçi rubâ'îler olur yek-saded *Lîk olur mısra'ı da dört 'aded* *Rabtı tetimme olur ey gül-i 'izâr* *Kendine mahsûs olarak vezni var*	*Rubâî, tek bir konuda yazılmış dört mısradan oluşan, anlam bağlantısı kuvvetli olan ve kendine özgü vezni bulunan nazım şekline denir.*[13]

(b.402-403)

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış Burdurlu müderrislerden Seyyid Hüseyin Hüsnî ise, kaleme aldığı *Mîzân-nâme-i Şu'arâ* adlı arûz risalesinde rubâî ile ilgili şu ifadelere yer verir:

> *"Rubâ'î yalnız iki beyte ıtlâk olunur. Şu'arâ-yı 'izâmdan bazıları Bahr-i Hezec'den vezn-i mahsûs üzere olmak şarttır dediler."*[14]

19. yüzyılda, Tanzimat Döneminde *Istılâhât-ı Edebiyye* adlı eserin müellifi Muallim Nâcî ise söz konusu eserinde rubâî ile ilgili şu ifâdeleri kullanmıştır:

> *"Bahr-i Hezec'in ahrem ve ahreb olan vezninden ma'hûd (alınmış) bir vezn-i mahsûs (özel bir vezin) üzere söylenilen iki beyitten ibâret nazımdır. Rubâînin birinci, ikinci mısralarıyla dördüncü mısralarında kâfiye bulunur. Üçüncü mısrada kâfiye şart olmadığından o mısra ekseriya kâfiyeden âzâde kalır."*[15]

---

[12] Kaplan Üstüner, " Şiir, Şair ve Edebi Kurallara Dâir Yazılmış Bir Mesnevi: Fenniyye-i Eş'âr", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/7 Fall 2009, 826-892; Mücahit Kaçar, "Şiire ve Söz Sanatlarına Dâir Bir Mesnevî: Hasan Yâver'in 'Kitâb-ı Fenniyye-i Eş'âr' İsimli Eseri", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 40, İstanbul 2011, 99-154.

[13] Üstüner, 843.

[14] Şener Demirel, "Es-Seyyid Hüseyin Hüsnî Burdurî'nin Mîzân-Nâme-i Şu'arâ Adlı Aruzla İlgili Eseri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2 Spring 2011, 367-402.

[15] Muallim Nâcî, *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye*, 136.

Cumhuriyet Döneminde kaleme alınan birçok nazariyât, belâgat veya edebî lügatlerde de rubâînin tanımlarına ve kurallarına yer verildiği, ancak bu bilgilerin yine çok muhtasar bir şekilde olduğu görülür. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında Tâhirü'l-Mevlevî tarafından kaleme alınan *Edebiyat Lügati*'ne bakıldığında rubâî ile ilgili verilen tarifin daha önce söylenmiş olan tariflerden farklı olmadığı görülür:

> *"Rubâî, nazım şeklindedir. Dört mısralı ve 1, 2 ve 4'üncü mısraları kâfiyeli olur. Dört mısraı kâfiyeli rubâîler de vardır. Onlara Rubâî-i musarra' derler."*[16]

İsmail Habib Sevük'ün *Edebiyat Bilgileri* adlı eserinde rubâî hakkında yapılan değerlendirmelerde ise rubâînin Acem malı olduğu vurgusu hemen göze çarpar:

> *"Dört mısralık ve kendine mahsus ayrı vezni olan müstakil bir nazım şeklidir ki birinci, ikinci ve dördüncü mısraları birbirleriyle kâfiyeli olur. Rubâî en küçük nazım şeklidir ve Acem edebiyatının malıdır. Araplara ve edebiyatımıza oradan geçti."*[17]

Rubâî terimi hakkında en kapsamlı bilgileri, Mehmed Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinden ve özellikle 1928 yılında *Türkiyat Mecmûası*'nda kaleme aldığı "Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği" adlı makalesinde yaptığı yorum ve değerlendirmelerden öğrenebilmekteyiz:

> *Rubâînin İslâm edebiyatında "teknik"i tamamıyla kararlanmış ve tayin edilmiştir: Mutlaka dört mısra'dan terkip edilmiş olarak bahr-i hezecin ahrem ve ahreb vezinlerinden çıkarılmış 24 nevi' üzerine yazılır, diğer vezinlerle yazıldığı takdirde ona Rubâî adı verilmeyerek sadece kıt'a denir. Yalnız Baba Tahir Uryan'ın bu nevi'in dışında kalan kıt'aları her nasılsa Rubâî adıyla şöhret kazanmıştır. Kâfiye hususuna gelince, Ebû Sâlik, Ebû Şekûr, Unsurî gibi eski Acem şairlerinde dört mısra' birbiriyle kâfiyeli olduğu halde Hâkânî, Enverî, Nizâmî gibi daha sonrakilerin eserlerine göre üçüncü mısra'ın kâfiyeli olması şart değildir. Dört mısra*

---

[16] Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati,* 126.

[17] İsmail Habib Sevük, *Edebiyat Bilgileri,* 126.

içinde tam bir fikir ihtiva etmek itibârıyla, kelime ve fikir oyuncaklarına pek o kadar müsait olmayan bu şekil, Acem edebiyatının en güzel ve en şahsî örneklerini ifadeye hizmet etmiştir. Ebû Saîd gibi büyük sûfîlerle Hayyam kabilinden büyük feylesoflar, yüksek düşüncelerini bu şekille çok vecîz bir surette terennüm ettiler. Rubâî şekliyle medhiyeler, mersiyeler, vefât tarihleri, na'at ve münâcaât vadisinde şiirler yazılmışsa da bu türün bütün ruhu, bütün zevki, yüksek bir fikir ve hissi en beliğ ve en vecîz surette ifade etmesindendir. Bu bakımdan rubâî tarzında muvaffakiyet çok nâdir ve çok müşküldür. Arap şairleri hiçbir zaman, bu tarzda Acemler derecesinde başarılı olamamışlardır."[18]

Klasik Türk şiiri üzerinde yaptığı sayısız araştırmalarla bu alanda söz sahibi olan Ali Nihat Tarlan da rubâî ile ilgili fikirlerini beyân ederken şöyle bir tanım yapmaktadır:

"Biri birine yakın, muayyen bir vezinler kalıbı içinde dört mısraa bir fikri ve duyguyu sığıştırmak, hiçbir tarafı açık bırakmamak, kısa, özlü, esprili bir minyatür vücûda getirmek; işte rubâî budur."[19]

Agâh Sırrı Levend, *Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* adlı eserinde verdiği muhtasar bilgide rubâîyi tıpkı Müstakimzâde Süleymân Sadeddin Efendi'nin tanımında olduğu gibi kıt'aya benzettiği görülür:

"Rubâînin 24 vezni vardır. Bu 24 vezin de ikiye ayrılır. Şair rubâî yazarken bu on ikişer vezin içinden bir kaçını intihab eder. Rubâîler, dört mısralık kıt'a hâlindedir. Birinci, ikinci ve dördüncü mısraları birbirleriyle kâfiyeli, üçüncü mısra kâfiyesizdir. Maamafih eskiden dört mısraı da birbiriyle kâfiyeli olan rubâîler yazılırdı. Rubâîler çok kere zarif bir edâ ile söylenmiş vecîz bir fikri ifade ederler."[20]

---

[18] Fuad Köprülü, *Edebiyat Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2003, 166; Köprülü'nün benzer fikirleri için bkz. a.mlf, "Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği", *Türkiyat Mecmuası,* 1928, 2, 437; a.mlf, *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul 1924, 271.

[19] Müjgân Cunbur, *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, AKM Yay., Ankara 1990, 128.

[20] Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, 630.

Tahir Üzgör ise *Edebiyat Bilgileri* adlı eserinde rubâî hakkında yapmış olduğu değerlendirmelerde, daha önce yapılan tanımlara yakın bir tanım yapmasının yanında; rubâînin kaynağının halk edebiyatı nazım şekli olan mânî olduğunu dile getirmiştir:

> *"Aruz vezninin kendine has bölümleri ile, yani rubâî vezinleri denilen müstakil bölümleri ile söylenen dört mısralık nazım şekillerindendir. Dört mısrada bir dünya görüşü, bir hikmet ortaya koyması bakımından büyük hüner ve ustalık isteyen rubâînin kaynağının mânî olduğu söylenebilir."*[21]

Son olarak Haluk İpekten ise, rubâînin Fars kaynaklı olduğunu savunduğu *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz* adlı eserinde rubâî ile ilgili şu değerlendirmeleri yaptığı görülür:

> *"Nazım terimi olarak dört mısralık nazım şeklinin adıdır. Çıkış yeri İran olan bu şekle İranlılar Arapça adıyla Rubâ'î demişler, Araplar da Farsça Dûbeyt adını benimsemişlerdir. Bu nazım şekli Türk edebiyatına da İran'dan ve rubâî adıyla geçmiştir."*[22]

II. Rubâî'nin Ortaya Çıkışı İle İlgili Öne Sürülen Teoriler

Rubâî nazım şeklinin doğuşu ve ilk kullanılış sahası hakkında hem Doğu kökenli araştırmacılar hem de Batılı müsteşrikler tarafından günümüze kadar üç farklı teori ortaya koyulduğu görülmektedir.[23] Söz konusu bu teorilerin ilki, rubâî nazım şeklinin Türk kaynaklı oluşu, ikincisi Fars kaynaklı oluşu, üçüncüsü ise Arap kaynaklı oluşu ile ilgilidir.

Fars dili, kültürü ve edebiyatı ile ilgili birçok çalışmaları bulunan Alman Gerhard Doerfer, Polonyalı Tadeusz Kowalsky, İrlandalı L.P. Elwell-Sutton (1912-1984), İtalyan Alessandro Bausani (1921-1988) ve İlk Azeri kadın rubâî şairi Mehsetî-i

---

[21] Tahir Üzgör, *Edebiyat Bilgileri,* Veli Yay., İstanbul 1983, 248.

[22] İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 75.

[23] Günümüze kadar yapılan araştırmalarda bu konuda sadece ilk iki teorinin bulunduğu ile ilgili bilgiler bulunmaktaydı. (Bkz. Mürsel Öztürk, "Rubâî", *DİA,* 35, 176.) Oysa Alman İslam araştırmaları Profesörü Tilman Seidensticker'in Ağustos 2011'de yayınladığı "An Arabic Origin of the Persian Rubâî?" (Fars Rubâîlerin kaynağı Arap mı?) adlı makalesinde rubâînin kaynağı olarak üçüncü teoriyi ortaya koymuştur. Bkz. Tilman Seidensticker, "An Arabic Origin of the Persian Rubâî?", *Middle Eastern Literatures,* Volume:14 (2), August 2011, 155-169.

Gencevî (12. yy.) üzerinde çalışma yapan İsviçreli Fritz Meier gibi Doğu bilimciler,[24] rubâînin kaynak olarak Türk menşeli olabileceği konusunda düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Bu fikri İslâmiyet öncesi Türk edebiyatında bulunan sagu ve koşuk gibi nazım şekillerinin dörtlüklerle oluşturulmasına dayandırarak ortaya koydukları söylenebilir. Onlara göre bu nazım şekilleri, İslâmiyet'in kabulüyle birlikte Türk şiirine dâhil olmuş, arûz vezninin sıklıkla kullanılmasıyla birlikte şekil değiştirerek Orta Asya'da rubâîye dönüşmüş, daha sonra ise Fars sahasına nüfûz etmiştir. Ancak Fuat Köprülü, bu teoriye karşı mesafeli durmuş ve ispatlanmaya ihtiyacı olan bir görüş olduğunu dile getirmiştir. Fuat Köprülü'nün bu teori ile ilgili söz konusu ifadeleri şöyledir:

> *Klasik Türk nazmında 'Acem edebiyâtındaki rubâ'î şeklinin, şimdiye kadar umûmiyetle zann ve tahmîn olunduğundan daha eski olması, hiç de hayret edilecek bir hâdise değildir. En eski Türk nazmında dörtlüklerin ehemmiyeti hakkındaki nokta-i nazarımıza istinâd eden Profesör Kovalsky 1922'de neşr etdiği Türk Kavimlerinin Nazım Şekli Hakkında Tetebbu'lar adlı mühim eserinde, Acem rubâîsinin de belki Türklerden alınmış olabileceği mutâlaasında bulunmuştu; Îrân edebiyâtının "Sâsânîler" devrindeki nazım şekilleri hakkında etrâflı ma'lûmata mâlik olmadan böyle bir ihtimâli ileri sürmek, bizce hiç doğru değildir.*[25]

E.G. Brovne,[26] Şemsü'l-Kays[27] ve Tahirü'l Mevlevî[28] gibi müdakkiklerin ortaya koyduğu bir diğer görüş ise Rubâî nazım şeklinin Fars şairleri tarafından bulunduğu, onlardan Araplara, oradan da Türklere geçmiş olduğudur. Klasik Türk edebiyatında kullanılan nazım şekilleri ile ilgi çalışmaları olan bir kısım araştırmacılar ise, bu

---

[24] Ayrıntılı bilgi için bkz. L.P. Elwell-Sutton, "The Rubâ'î in Early Persian Literature", *Cambridge History of Iran. From the Arab Invasion to the Saljuqs,* 1981, 36, 81-87; Alessandro Bausani, *Storia Della Letteratura Persiana*, Milano, 1960, 527-578; Fritz Meier, *Die Schöne Mahsati*, Wiesbaden 1963, 184; Mürsel Öztürk, *"*Rubâî*",* 176.

[25] Köprülü, "Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği", 437.

[26] Edward G. Browne, *A Literary History of Persia, From the Earliest Times until Firdawsi,* London 1919, 473.

[27] Şemse'd-dîn Muhammed b. Kaysu'r-Râzî, *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-'Acem* (nşr. Muderris-i Razevi), Tahran 1338 hş.

[28] Tâhirü'l-Mevlevi, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, 126.

konuyla ilgili iddialı bir hüküm vermekten kaçınarak bu gibi ifadelerin söylenti olduğu üzerine fikir beyân etmişlerdir.[29]

Rubâînin Fars edebiyatında ortaya çıktığını savunan görüşlerin kabul ettiği ve başta Devletşah b. Alâuddevle Semerkandî'nin, *Tezkiretu'ş-şu'arâ* adlı eserinde olmak üzere, hem Doğulu hem de Batılı bazı edebiyat araştırmacıların eserlerinde de kendine yer bulan rivâyet şöyledir: Safavî hükümdarlarından Yakûb b. Leys'in çocuğu, arkadaşlarıyla 'çukura ceviz atma' oyunu oynadıkları sırada emir-zâdenin attığı cevizlerden birinin yuvarlana yuvarlana çukura gitmesiyle sevinir ve *"Galtân galtân hemî-reved tâ leb-i kûr"*[30], yani: "Yuvarlana yuvarlana çukurun kenarına kadar gidiyor." demiştir.[31] "Galtân galtân hemî-reved tâ leb-i kûr" bağrışmasını duyan saray şairleri, bu sözleri Hezec bahrinin *Mef 'ûlün Fâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl* kalıbına uyduğunu görmüş ve önce bir mısra sonra da bir beyit ekleyerek rubâî nazım şeklini oluşturmuşlardır. Bir başka rivâyete göre ise çocukları seyreden, şair Rûdekî (ö. 329/940)'dir. Rûdekî, söz konusu sözlere üç mısra ekler ve oluşturduğu nazım şekline ise genç, taze çocukların sözlerinden çıktığını düşünerek *Terâne* adını vermiştir.[32]

Birçok kaynakta rubâîyi ilk olarak kullanan kişinin Rûdekî olduğu söylenmesine rağmen Batılı müsteşrik Reuben Levy'nin 10. yüzyılda Rûdekî ile aynı yüzyılda yaşamış olan Ebû Şekûr-i Belhî'nin ilk rubâî şairi olduğunu zikretmesi dikkat çekicidir.[33]

Alman İslâm Araştırmaları Profesörü Tilman Seidensticker ise, Ağustos 2011'de yayınladığı "An Arabic Origin of the Persian Rubâî?"[34] (Fars Rubâîlerinin Kaynağı Arap mı?) adlı makalesinde rubâînin kaynağı olarak üçüncü teoriyi ortaya koymuştur.

---

[29] Bkz. İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 77; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yay., Ankara 1990, 7, 351.

[30] Bu ifade, Kaysu'r-Râzî'nin *el-Mu'cem'*inde, *"Galtân galtân hemî-reved tâ dun-i kûr*" olarak geçmektedir. Bkz. Şemse'd-dîn Muhammed b. Kaysu'r-Râzî, *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-'Acem*, 112-113.

[31] Muhammed Kâmgâr Pârsî, *Rubâ'î vü Rubâ'î-serâyân ez Âğâz tâ Karn-i Heştom-i Hicrî,* (Haz. Dr. İsmail-i Hâkimî), Tahran 1993, 40; Tâhirü'l-Mevlevi, *Edebiyat Lügatı*, 126; Edward G. Browne, *A Literary History of Persia, From the Earliest Times until Firdawsi*, 472-473.

[32] İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 77; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye,* 3F Yay., İstanbul 2007, 95.

[33] Reuben Levy, *Persian Literature*, Oxford Üniversity Press, London 1943, 18.

[34] Tilman Seidensticker, 155-169.

Tilman Seidensticker, söz konusu teoriyi ortaya koyarken Rûdeki'den yarım asır önce yaşamış olan Bağdatlı Arap şairi Hâlid b. Yazid el-Kâtib (ö.270/884)'in dîvânını kendisine mesnet olarak almış ve bu dîvândan elde ettiği verilerle teorisini güçlendirmeye çalışmıştır. Tilman Seidensticker'ın makalesinde savunduğu düşünceler şu şekilde sıralanabilir:

1- *Hâlid b. Yazid el-Kâtib'in dîvânında bulunan 582 manzûmenin 541'i dörtlüklerden oluşmaktadır.*
2- *Söz konusu bu dörtlükler, aaxa veya aaaa kâfiye örgüleriyle kâfiyelenmiştir.*
3- *Dörtlükler, aynı rubâîlerde olduğu gibi aşk, şarap ve dünyanın geçiciliği ile ilgilidir.*
4- *Bu dörtlükler çoğu kez mûsikî eşliğinde dinlenir.*
5- *Bu dörtlükleri dinleyen kişiler halk arasında daha çok çılgın diye tarif edilir.*

İşte bu düşüncelerden yola çıkarak rubâînin ilk çıkış yerinin Arap şiiri olduğunu ve elde ettiği verilerin daha önce ortaya konan teorilerden daha güçlü olduğunu savunan Tilman Seidensticker, savunduğu bu düşünceleri, verdiği örnek metinlerle de desteklemeye çalışsa da bu teoriden tam bir şekilde emin olmadığını "Fars Rubâîlerinin Kaynağı Arap mı?" şeklindeki makale başlığından da anlaşılabilmektedir.

Elde bulunan bazı verilere rağmen söz konusu üç teorinin de kendi içinde daha kesin verilerle ispatlanmaya ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Fuat Köprülü'nün de dediği gibi, bu konuda elimizde tam ve kesin bir bilgi olmadıkça kesin bir yargıda bulunmak yanlıştır. Fuat Köprülü'den sonra da bu minvâlde yeni veriler ortaya çıkmadığına göre, bu konuyla ilgili tarafımızca da herhangi bir iddiada bulunmak söz konusu değildir.

Nasıl ki İslâmiyet öncesi Türk edebiyatında sagu, ve koşuk; daha sonraki dönemlerde ise mânî gibi bir takım dörtlüklerin bulunduğu biliniyorsa, İslâmiyet Öncesi ve daha sonraki Fars edebiyatında da İran halk şairleri tarafından dilden dile aktarılarak söylenen anonim manzûmeler mâhiyetinde *Fehleviye / Fehleviyât*[35] adı verilen

[35] Fars edebiyatı tarihçisi Sa'îd Nefîsî'nin verdiği bilgilere göre Fehleviye / Fehleviyât: "Bugün edebi eserlerimizi yazdığımız dilin doğru adı Zebân-ı Derî'dir. Atalarımız başlangıçtan beri edebiyatta bu dili kullanmışlar ve ona bu ismi vermişlerdir. Bütün belgelerde İran'da kullanılan her dil Zebân-ı Pârsî veya

dörtlüklerin bulunduğu bilinmektedir. Aynı durum Arap edebiyatı için de söz konusudur. Arap edebiyatında da *Muvaşşah, Murabba'* ve *Dübeyt(î)* gibi –ki Dübeytî'nin kelime kökü de Farsçadır– ne zaman ortaya çıktığı kesin bir şekilde ifade edilemeyecek dörtlükten oluşan nazım şekilleri bulunmaktadır. İşte sadece söz konusu üç farklı kültüre ait edebiyatların geçmişlerinde dörtlüklerle kurulan nazım şekillerinin bulunması sonucu, bu edebiyatların herhangi birine rubâî nazım şeklinin kuruculuğunu vermek, hem diğer iki edebiyata haksızlık olacak hem de kesin kanıtlar bulunmamasına rağmen bu konu hakkında incelemeler yapacak olan araştırmacılar için yanlış bilgilendirme olacaktır.

III. Fars ve Arap Edebiyatlarında Rubâî

A. Fars Edebiyatı

Fars edebiyatında, *Rubâî*, *Çehergânî*, *Çehâr-Mısraî, Çehar-pâre* gibi isimlerle ifade edilen rubâî, şairler arasında en sık kullanılan nazım şekillerindendir. Fars edebiyatında bestelenmiş rubâîlere *Terâne (Tarâna)*, bestelenmemiş olanlarına *Dübeytî* adı verilir. Müsta'ribe adı verilen Araplaşmış İranlılarda ise bu nazım şekli *Dûbeyt* olarak geçmektedir. Kaynaklarda, Fars edebiyatında bu nazım şeklinin ilk olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı ile ilgili tam ve kesin bir bilginin bulunmamasının yanında, elde bulunan örneklerin en eskilerinin 9. yüzyıla ait olduğu ifade edilmektedir.[36]

Fârsî diye adlandırılmış, onun İran'a ait iki türüne Fârsî-yi Derî ve Fârsî-yi Pehlevî adı verilmiştir. Derî ve Pehlevî, İran'da Sâsânîler zamanından bugüne kadar birlikte kullanılmıştır. Derî, Rey ve bugünkü Tahran'a kadar İran'ın doğu ve kuzey doğusunun, Pehlevî ise İran'ın diğer kısımlarının dili olmuştur. Derî ve Pehlevî'nin birbirinden çok az farkı vardır. Bu fark harflerin mahreci ve bazı müfredattan kaynaklanmaktadır. Her iki dilin yapısı, çekimi ve kökü birdir. Onun bir kısmı Pârsî-yi Bâstân yani Hahâmenişîler'in dilinden, diğer bir kısmı da Avestâ'dan gelmiştir. Derî dilinin İran'ın İslamî devresinin dili olmasından beri Pehlevî, kendi asli toprağında köylü dili veya şehir dili ya da lehçesi olarak varlığını sürdürmüş ve İslamî devrede bu dille söylenen şiirlere *Fehleviyat* denilmiştir. Bâbâ Tâhir-i Uryân, Bundâr-i Râzî, Pûr-i Ferîdûn, Sa'dî ve Hâfız'ın şiirleri, Azerbaycan Pehlevicesi şiirleri, Fars, Kirman, Huzistan ve diğer bölgelerden günümüze kadar gelen dübeytîler, Taberî, Mâzenderânî, Gîlek, Tât, Kürdî, Lorî, Bahtiyârî, Şûsterî ve İran'ın diğer bölgelerindeki köylerden bugüne kadar gelen lehçelerle söylenen şiirler gibi." Bkz. Sa'îd Nefîsî, "Fars Nesrinin Tarihi Seyri", (Çev.: Güller Nuhoğlu), *Doğu Araştırmaları, A Journal Of Oriental Studies,* 6, İstanbul 2010/2, 132.

[36] Kaysu'r-Râzî, *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-'Acem,* 93.

Fars kaynakları, 3./9. yüzyıldan 6./12. yüzyıla kadar yaşamış olan şairlerin rubâîlerinin pek çoğuna ulaşılamadığı ve bu rubâîlerin özellikle savaşlar sırasında muhtemelen ortadan kayboldukları üzerinde fikir beyân etmektedirler. Bu yüzden bu dönemlere ait birçok rubâînin asıl müellifleri bilinememektedir. Öyle ki sayısı azımsanmayacak kadar pek çok rubâî, bazen birkaç şaire birden nispet edilmiş; bir kısmına ise yazarı belli olmayan şiir anlamına gelen Sergerdân[37] adı verilmiştir. Örneğin en önemli rubâî şairlerinden olan Ebû Sa'îd Ebu'l-Hayr (ö.440/1049)'a nispet edilen 720 rubâînin en azından yarısının ona ait olmadığı ile ilgili şüpheler mevcuttur.[38]

Bir kısım Fars rubâîlerinin asıl müellifinin meçhûliyetine bir başka örnek de Yâr Ahmed Reşîd-i Tebrîzî (ö. 1081/1670) tarafından telif edilmiş *Tarabhâne* adlı eserde bulunan 559 rubâîdir. Hayyâm adına kaydedilmiş olan söz konusu rubâîlerin çoğu Hayyâm'a ait olmayıp farklı şairlerin dîvânlarından alınmıştır. Fars rubâîlerinin belli bir şaire ait olup olmadığını sağlıklı bir şekilde tespit etmenin güçlüğünü vurgulayan Fars araştırmacıları, bu durumun rubâînin kısa bir şiir olmasından ve kısa şiirin de kolaylıkla taklit edilebilirliğinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Aşağıda örnek olarak verdiğimiz rubâînin dokuz farklı şaire nisbet edilmesi bu durumu daha net açıklamaktadır:[39]

چشمی دارم همه پر از صورت دوست
با دیده مرا خوش است چون دوست در اوست
از دیده و دوست فرق کردن نه نکوست
یا اوست به جای دیده یا دیده خود اوست

Dostun hayaliyle dolu bir gözüm var, görmek bana hoş gelir, zira dost ordadır. Gördüklerimden dostu ayırt etmek ne mümkün; O, ya baktığım yerdedir, ya baktığım O'dur.

Klasik Fars edebiyatının önde gelen araştırmacılarından Ziyâ Muvahhid, klasik Fars şiiri şairlerinin, kaleme aldıkları rubâîlerin içerik bakımından *Rubâî-i Ğinâyî* (Lirik, aşkla ilgili rubâî), *Rubâî-i Felsefî* ve *Rûbâî-i Ârifâne* olarak üç gurupta

---

[37] Klasik Türk şiirinde bu ifâde, Arapçadan gelen لاادری: *Lâedrî* tabiriyle karşılanmıştır. (*Lâedrî,* yazarı bilinmeyen, unutulmuş beyitlerin veya şiirlerin sonuna konulan bir tabirdir. Beytin, mısranın veya sözün altına "لا" şeklinde yazılır. Bkz. Mermer; Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* 62; Devellioğlu, 539.

[38] Ona ait olduğuna dâir şüpheye düşülen rubâîler muhtemelen Ebû Saîd'in kendi meclisinde binlerce şiiri okuması ve dinleyenlerin hepsinin o rubâîleri söyleyenin kendisi olduğunu sanmasından kaynaklanmıştır. Bkz. Ziyâ Muvahhid, "Rubâ'î", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, (Editör: Hasan Enûşe), Tahran 1381, 2, 623.

[39] Muvahhid, 623.

toplamaktadır. Ona göre *Rubâî-i Ğinâyî* tarzında şiir yazan şairler, miladi 10. asırdan 12. asra kadar görünen şairlerler olup bunlar arasında, Semerkand'ın "Rûdek" nahiyesinden olan Rûdekî (ö. 329/941); Gazneli Mahmûd'un himayesine giren Ferruhî-yi Sistânî (ö. 429/1037); yine Gazneli Mahmûd'un sarayında yetişen şairlerden olan Unsurî (ö. 431/1040) ve Mehsetî-i Gencevî (12.yy)'dir. Muvahhid'e göre, *Rubâî-i Felsefî* şiir tarzının en meşhûr temsilcisi ise Ömer Hayyâm'dır. Ömer Hayyâm'ın felsefî rubâîleri, kolay söylenmiş gibi görünüp, derin manalar taşıyan şiirlerdir. Hayyâm'dan önce bu tarz rubâîlerin ilk olarak İbn-i Sînâ (ö.428-29/1037) tarafından yazıldığı, Hayyâm'ın ise bu tarzı ileri seviyeye taşıdığı söylenebilir. *Rûbai-i Arifâne* olarak tâbir edilen ve genellikle okuyucuyu düşündürmeye ve bilgilendirmeye yönelik nasîhat içerikli rubâîlerin en belirgin temsilcileri ise Hâce Abdullah-ı Ensârî (ö.481/1089) ve Ferîdüddîn Attâr (ö. 618/1221)'dır.[40]

Fars edebiyatındaki rubâî serüveninden muhtasaran bahsetmek gerekirse; kaynakların birçoğu Fars edebiyatındaki rubâî seyrinin Sâmâniler (875-1005) döneminde başladığı üzerinde birleşirler.[41] Sâmâniler dönemine ait elde mevcut olan rubâî sayısı son derece sınırlı olmasına rağmen bu dönem şairlerinin kendilerinden sonra gelen şairleri rubâî yazma konusunda etkiledikleri söylenebilir. Bu dönemde, rubâînin oluşmasında büyük katkısı olan, tasavvuf ve hikmetle dolu rubâîleriyle kendinden sonra Hayyâm ve diğerlerini yetiştirecek olan Rûdekî, bu dönemin en önemli rubâî şairidir. Aşağıdaki rubâî, elem ve gam konusunun işlendiği rubâîlerine örnektir:[42]

با آن که دلم از غم هجرت خون است
شادی به غم توام ز غم ا فزون است
اندیشه کنم هر شب و گویم یا رب
هجرانش چنین است و صالش چون است

Yüreğim senin ayrılığınla kan dolu olsa da derdinle olan mutluluğum gamdan fazladır. Her gece düşünüp duruyorum ve diyorum ki yâ Rab! Eğer hicranı böyleyse vuslatı nasıldır?

Rûdekî'den sonra bu dönemin önde gelen rubâî ustaları Ebû Şekûr-ı Belhî (10.yy), Dakîkî (ö. 365/961), Hayyâm'ın şiirlerini anımsatan rubâîleriyle Şehîd-i Belhî[43]

---

[40] Muvahhid, 623.

[41] Muvahhid, 623.

[42] Sîrûs Şemîsa, *Seyr-i Rubâ'î Der Şi'r-i Fârisî,* Tahran 1323, 39.

[43] Ziyâ Muvahhid, Şehîd-i Belhî'nin her ne kadar kendisine ait olduğu tam olarak kanıtlanmış rubâî sayısı çok az olsa da, kendisine ait olduğu rivâyet edilen rûbâîlerin üslup ve akıcılık bakımından meşhur rubâî şâîri Hayyam'dan az kalır yanı olmadığını vurgulamaktadır. Bkz. Muvahhid, 623.

(ö. 325/936), Tâhir-i Çegânî[44] (ö.377/987), Mervezî[45] (ö. 391/1000) ve dönemin ünlü filozofu Fârâbî (ö. 339/950) olarak kayıtlara geçmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Batılı müsteşrik Reuben Levy'in yapmış olduğu çalışmada Rûdekî ile aynı yüzyılda yaşamış olan Ebû Şekûr-i Belhî'nin rubâînin ilk şairi olduğunu zikretmesini herhangi bir temele dayandırmaması, Rûdekî'nin rubâî serüvenindeki konumunu bize göre değiştirmemektedir. Nitekim Fars edebiyatı sahasının en muteber edebiyat âlimi olan ve Şems-i Kays olarak da bilinen Şemseddîn Muhammed b. Kays-i Râzî de *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-Acem* adlı eserinde diğer araştırmacılar gibi Rûdekî'yi rubâî yazan ilk Fars şairi olarak tanıtır.[46]

Sâmâniler döneminde ve bu dönemi takip eden birkaç asırda Fars edebiyatı şairleri arasında rubâîye oldukça yoğun bir eğilim olduğu görülür.[47] Rubâîye duyulan ilginin en belirgin işareti, Fars tebaasından hemen bütün şairlerin bu nazım şeklini öğrenmiş olup, dîvân sahibi her şairin dîvânında rubâîye az çok yer vermesidir**.** Diğer taraftan, irticalen şiir söylemek için en uygun nazım şeklinin de rubâî olması bu nazım şeklinin gelişmesine ve gelecek yüzyıllara aktarılmasına katkıda bulunmuştur.[48]

Sâmâniler dönemini takip eden 11. asır, Fars edebiyatında rubâî nazım şeklinin diğer nazım şekilleri gibi kuruluşunu tamamladığı ve klasikleşmeye başladığı yüzyıl olarak dikkatleri çekmiştir. Bu yüzyılda rubâînin, geleneksel Fars söyleyiş tarzı olan âşıkâne ve felsefî söyleyişin yanında; tasavvuf heyecânını dört mısralık bir nazım kalıbı içinde ifade etmeye imkân sağlaması bakımından mutasavvıflar tarafından da yoğun bir şekilde kullanıldığı görülür. Daha önce de belirttiğimiz gibi Fars edebiyatında tasavvufî

---

[44] Şemîsa, 40.

[45] Şemîsa, 40.

[46] Muvahhid, 623.

[47] Şems-i Kays, *el-Mu'cem'*de bu dönemle ilgili şöyle bir yorumda bulunmaktadır.: "Hâs u 'âmm meftûn-ı în nev' şodeend, âlim u 'âmmî meş'ûf-ı în şi'r geşte- zâhid u fâsık ra der ân nasîb, sâlih u tâlih ra bedan rağbet, kec-tab'âni ki nazm ez nesr neşinased ve ez vezn u darb haber nedârend be behane-i terâne-i der-raks âyend" (Herkes bu şiir türüne meftûn oldu, âlimler ve okuma yazma bilmeyenler bu şiire âşık oldu, zâhidin de fâsıkın da onda nasibi, sâlih ve talihli kimselerin ona rağbeti vardı. Nesirden ve nazımdan anlamayan, vezin ve sözden habersiz eğri yaratılışlı kimseler, raksta ahengi bahane edenlerdir) Bkz. Şemsuddin Muhammed b. Kaysu'r-Râzî, *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-'Acem,* 88.

[48] Muvahhid, 623.

rubâîyi ilk ortaya koyan ve kullanan şair, Ebû Saîd Ebu'l-Hayr (ö.440/1049) olarak bilinir. Aşağıdaki rubâî, Ebû Saîd'in meşhûr tasavvufî rubâîlerindendir:[49]

افسوس که عمر رفت بر بیهوده
هم لقمه حرام و هم نفس آلوده
فرمودۀ نا کرده پشیمانم کرد
افسوس ز کرده های نافرموده

Eyvah! Ömür beyhude geçti; lokma haram oldu, nefes kirlendi. Yerine getirilmeyen buyruk beni pişman etti; buyurulmayanlarla amel etmeye yazıklar olsun.

11. yüzyılda Ebû Saîd'ten sonra bu minvâlde rubâî yazan ve hürmet gören diğer şairler ise Abdullâh-ı Ensârî (ö.481/1089) ve Baba Tahir-i Uryân[50] (ö.441/ 1055)'dır. Dönemin diğer önemli rubâî şairleri arasında, Gazneliler sarayının en önde gelen şairlerinden Ferruhî-yi Sistânî (ö.429/1037-38); yine Gazneliler döneminde kaleme aldığı gazel, kaside ve rubâîleriyle ün kazanıp Melikü'ş-şuarâ (Şairlerin meliki) olarak vasıflandırılan Unsurî (ö.431/1040); şiirlerinde realist tabiat tasvîrleri ile ün kazanan Menuçihrî (ö.432/1040-41); Azerbaycan'da ilk Farsça şiir söyleyen şair Katrân-ı Tebrîzî (ö. 432/1040-41) ve Nâsır Hüsrev Kubadiyâni (ö. 481/1088) bulunmaktadır.[51] Bunlardan başka kaynaklarda Tâceddin el-Baherzî (ö.468/1076)'nin de dönemin önemli rubâî şairlerinden biri olarak zikredilmesine rağmen kendisinden günümüze çok az sayıda rubâî ulaşabilmiştir.[52]

12. yüzyıla gelindiğinde Fars edebiyatında rubâî serüveni içinde en verimli yüzyılın bu yüzyıl olduğu görülür. Kaynakların ittifakla üzerinde durduğu bu tespit, rubâî sahasının en meşhûr şairi olan Ömer Hayyâm (ö.1123/1136)'ın manzûmelerini bu yüzyılda kaleme almasına bağlanabilir. Bu yüzyılın rubâî temsilcilerini zikretmeden önce rubâî nazım şeklinin en önemli temsilcisi olan Ömer Hayyâm'a ayrıca bir parantez açmak yerinde olacaktır.

---

[49] Pârsî, 197.

[50] Kaynaklarda Baba Tahir-i Uryân'ın her ne kadar rubâîlerinin bulunduğu söylense de söz konusu manzûmelerin şeklen rubâîye benzemekle birlikte vezin bakımından arûzun hezec-i müseddes-i mahzûf bahrinden oluşturulmuştur. Halbuki rubâî vezni hezec-i mekfûf-i maksûrdur. Bu sebeple bu kıtalara rubâî değil dûbeytî denilmiştir. Tahsin Yazıcı, "Baba Tâhir-i Uryan", *DİA*, 4, 370-371.

[51] Pârsî, 100-107; Muvahhid, 624; Mürsel Öztürk, "Rubâî", *DİA,* 35, 176.

[52] Muvahhid, 624.

Ömer Hayyâm, rubâî sahasının en meşhûr şairi olmasının yanında, Euclid geometrisi ve Pascal Üçgeni üzerinde kafa yoran, matematikte Binom Açılımı'nı[53] ilk kullanan bir matematikçi, bir astronomi bilgini, bir filozof ve kurduğu Zîc-i Melikşâhî[54] (Melikşah Gözlemevi) vâsıtasıyla Celâlî takviminin oluşturulmasında büyük katkısı olan bir bilim adamıdır.[55]

Hayyâm'ın rubâîlerinde, başta var oluş ve hazcılık (epiküryen düşünce) olmak üzere dünyanın geçiciliği, metafizik, devlet ve toplumsal örgütlenme biçimleri gibi hayata, insana ve kozmik âleme ilişkin konularda özgürce ve sınır tanımaz bir şekilde akıl yürüttüğü görülmektedir. Bunu yaparken ne içinde yaşadığı toplumun ne de daha önceki zamanlarda yaşamış toplumların kabul ettiği kurallara bağlı kalmamış, kendinden önce yaşayanların insan aklına koymuş olduğu sınırları kabullenmemiş ve bir anlamda dünyayı, insanı ve var oluş nedenini sorgulamıştır. Bu yönüyle de çağını aşarak günümüze kadar ulaşan Hayyâm, çoğu çevrelerce de bu yönde eleştirilmiştir. Aşağıdaki rubâî, insanın dünyaya gelme nedenlerini sorguladığı rubâîlerindendir.[56]

از آمدنم نبود گردون را سود
وز رفتم من جلال و جاهش نفزود
وز هیچ کسی نیز دو گوشم نشنود
کاین آمدن و رفتنم از بهر چه بود

Gelmemin feleğe faydası olmadı,; gitmemle de büyüklük ve şânı artmadı. Hiç kimseden duymadı iki kulağım: Bu gelme ve gitmemin sebebi neydi?

Ömer Hayyâm'ın günümüze kadar ulaşan sayısız rubâîlerine bakıldığında kendisine isnad edilemeyecek birçok rubâînin varlığından bahsetmek mümkündür. Bu konuda İstanbul'da yaşamış İran asıllı edebiyat araştırmacısı Hüseyin Dâniş (ö.1943)

---

[53] Binom, matematikte polinomların özel hali, iki terimli polinom ya da iki monomlu polinom anlamına gelmektedir. Pascal Üçgeni de her ne kadar bu isimle anılıyorsa da, binom katsayılarını veren üçgeni ilk bulanın Hintliler olduğu, daha sonraları Ömer Hayyam'ın da bu katsayılar üçgeni ve Euclid geometrisi üzerinde çalıştığı bilinir. Bkz. Cihan Çolak, "Binom açılımı ne demektir?", http://biltek.tubitak.gov.tr/merak_ettikleriniz/index.php?kategori_id=13&soru_id=5009. (Erişim tarihi: 24.10.2013)

[54] Yavuz Unat, "Ömer Hayyâm ve Melikşâh Gözlemevi", *Bilim ve Ütopya*, 145, Temmuz 2006, 13-14.

[55] Ömer Hayyam, döneminin şâhı Sultân Gıyaseddin Muhammed'in kendisine isyan eden Arap hükümdar Sadaka'yı cezalandırmak için yapmayı düşündüğü Bağdad seferinin iyi olup olmayacağını süaline karşı Gazneli birçok müneccimin dahi kendisine fikir danıştıkları bir müneccim olması dönemin sultânları tarafından karşılıksız kalmamış ve türlü iltifatlara mazhar olmuştur.Bkz. Hüseyin Dâniş, *Ömer Hayyam Rubâîler,* Şule Yay., İstanbul 2012, 33.

[56] Ali Asgar Halebî, Kasım-ı Gani, Muhammed Ali-yi Furugi, *Hayyam Hayatı, Felsefesi ve Gerçek Rubaileri,* Babil Yay., Erzurum 2002, s.169.

Batılı müsteşriklerin araştırmalarından da yararlanarak Hayyâm'ın rubâîlerini bir araya getirmiş ve bu çalışmadan sonra da Hayyâm'ın rubâîleri üzerinde farklı tarihlerde çalışmalar süregelmiştir.[57] Hayyâm'ın rubâîleri üzerinde yapılan en kapsamlı çalışma olan sözkonusu bu çalışmada Hüseyin Dâniş, Hayyâm'ın şiir özelliklerini şu şekilde dile getirmektedir:

> *"Hayyâm'ın şiirlerinde en ziyâde dikkat çeken şey mey, meyhâne, ıyş, nûş, şarap, küp, sâkî, çalgı, çeng, saz, şarkı gibi kelimelerdir ve bu kelimelerin tebliğ ettiği anlamlar hemen daima şunlardır: Zamanın hızlı akışını durdurmak mümkün değildir bu yüzden ömür hızla tükeniyor. Öyleyse şu andan istifade edilmeli. Buraya nereden geldiğimizi bilmiyoruz. Buradan nereye gideceğimiz de meçhuldür. Öyleyse şu yaşamakta olduğumuz zamandan daha hakikisi ve daha iyisi yoktur. Onu fırsat bilelim ve kaçırmayalım. Yahut türlü türlü ilimler, keşifler gözlerimizin önündeki katmer katmer cehâlet perdelerini tedricen yırtıp kaldırdıkça ardından bir karanlık tabaka daha çıkıyor. Bu gidişle her şeyin tamamen bilinmesi her meçhulün tamamen anlatılması mümkün olmayacaktır.*
>
> *Öyleyse her şeyi olduğu ve anlaşıldığı gibi kabul edelim ve bunun için keyfimizi bozmayalım. Yahut bu âlemde eğer her şey yerinde ve yolunda değilse bundan dolayı da kederlenip umutsuzluğa düşmeyelim, zevkimize bakalım. Çünkü ezelde bu işler yapılırken bizim fikrimizi soran olmadı vs. Daha kısa söylemek lazımsa deriz ki rubâîlerin bütün meşhûrları şu Arapça mısrada toplanmıştır: İğtenimû'l-fursate beyne'l-'ademeyn. [İki yokluk arasındaki zamanı ganimet bilin.] Yahut şu Farsça beyitte toplanmıştır:*

---

[57] Ömer Hayyam ve Rubâileri ile ilgili Türkiye'de basılan diğer bazı çalışmalar için Bkz. Yahya Kemal, *Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş,* İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1983; Rüştü Şardağ, *Rubâîler (Seçmeler) Hayyam,* Şark İslam Klasikleri, MEB Yay., no:2120, İstanbul 1990; Abdülbaki Gölpınarlı, *Hayyam ve Rubaileri (Renkli Tablolarla)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995; Ali Asgar Halebî vd., *Hayyam Hayatı, Felsefesi ve Gerçek Rubaileri,* Babil Yay., Erzurum 2002; H. Zekai Yiğitler, Nuriye Yiğitler, *Ömer Hayyam Rubailer,* Alfa Yay., İstanbul 2004; Hasan Ali Yücel, *Ömer Hayyam - Dörtlükler - Rubailer*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006; Hamit Dilgan, *Büyük Matematikçi Ömer Hayyam*, Kaynak Yay., İstanbul 2009; Yalçın Aydın Ayçiçek, *Hayyam Rubaileri Külliyatı,* Demos Yay., İstanbul 2009; Abdullah Cevdet, *Ömer Hayyam Rubaileri*, Şule Yay., İstanbul 2013.

Gâfil meşov ki omrî zin tâzeler neyâbî
Dâdeş bedîh ki çon şod omr, diger neyâbî

[Gaflete düşme. Çünkü yeni bir ömür daha bulamayacaksın. Ver hakkını. Çünkü ömür bir kere gitti mi, bir daha bulamazsın artık.]"[58]

Yine Hüseyin Dâniş, Hayyâm'ın günümüze kadar tam olarak anlaşılmadığını ve özellikle birçok kesim tarafından ayyâş, sarhoş ve dinsiz olarak bilindiğini; oysa bunun yanlış bir yaklaşım olduğunu dile getirmektedir. Dâniş'e göre Hayyâm'ın rubâîlerini anlamak için onun seviyesinde bir ilim ve iz'âna sahip olunması gerekir. Bu durumu dile getirirken birçok zâhid ve İslâm fıkıhçıları tarafından tekfir edildiğinden de yakınır. Hüseyin Dâniş'in bu konudaki fikirlerini şöyle paylaşabiliriz:

"Ömer Hayyâm'ın sarhoşluğuna gelince, biz bu mübalağalı iddianın doğruluna hiç inanmıyoruz. Çünkü bu kötü zan gerçek olsaydı Cebir ilmi hakkında mühim bir eser te'lîf eden ve güvenilir kaynaklara nazaran Zîc-i Melikşâhî[59] *de dâhil olduğu halde eserlerinin sayısı –ekserî Arapça ve felsefî yâhut fennî olmak üzere- ona ulaşan ve elbette az çok mazbut ve düzenli bir hayat geçirmiş olması gereken bu zât düşüncesindeki yenilikleri gençlik çağında bile muhafaza edemezdi ve zamanının yöneticileri tarafından o bildiğimiz saygın mevkîlere yükseltilemezdi.*

Batıda Alfred de Musset, Paul Verlaine ve daha birçok şairin ve yazarın kötü sonu iddiamıza kuvvetli bir delil ve mânidâr bir misal olabilir. Bu zavallı adamlar, işret ibtilasından yakalarını kurtaramadılar; sersem ve bunamış olarak bu dünyadan erken göçtüler. Yani ayyaşlık uğrunda kurban gittiler. Halbuki Ömer Hayyâm, kuşkusuz hayli müddet yaşamış, yetmiş yaşını aştığını rubâîsinde kendisi söylemiş ve kendi istiğnâ âleminde arızasız bir bilgin hayatı geçirmiştir.

---

[58] Hüseyin Dâniş, *Ömer Hayyam Rubâîler,* 57.

[59] Zîc-i Melikşahi, halen Paris Milli Kütüphanesinde bulunan ve 100 yıldızın gök koordinatlarını veren Ömer Hayyam'ın meşhur eseridir.

Hayyâm'ın yazdıklarında daima kuşku vadilerinde dolaşması; zamanının ve çağdaşlarının mizaçlarını, meşreplerini alaya alması; gelenek, görenek ve dinlerin sınırını aşıp geçecek kadar pervasız olan beyân cesareti; zahitleri ve riyakârları gerçekten hırpalayan acı ve zehirli kinâyeleri; esaslı ve geniş bir bilimsel vukûfun verdiği kudret ve salâhiyetli söz söyleyerek edebiyatın durgun ve sakin sularını bulandırışı; doğduğu ve yaşadığı memlekette herkesin kendisine yan bakmasına sebep olmuştur. Bugün bile onun mesleği İslâm fıkıhçıları ve zâhitleri nezdinde kötülenir."[60]

Hayyâm'ın şiirlerinde felsefenin ağırlıkta olması, inanç noktasında alaycı bir üsluba sahip olması ve hatta şüphelere yer vermesinin nedeni daha önce de belirttiğimiz gibi asıl alanının aslında şairlik değil; pozitif bilimler olmasıdır. Tüm bunların yanında şiirlerindeki bu üslubu, severek okuduğu Arap şair Ebu'l-A'lâ Maarrî'den[61] (ö. 1057) benimsediği de söylenebilir. Nitekim Hayyâm'ın Arap şiirini ve özellikle Arap şüpheci şairi ve nâsiri olarak bilinen Ebu'l-A'lâ Maarrî'nin şiirlerini çok iyi bildiği; O'nu bazı manzûmelerinden örnek aldığı bilinmektedir. Bir filozof ve matematikçinin Allâh'a bakışının kalp ve nakil yoluyla değil, kuvvetle muhtemel akıl yoluyla olacağı düşünüldüğünde; Hayyâm'ın böyle bir metodla Yaratıcı'yı bulmak istemesi de kendi yaşadığı devre göre olağandır. Nitekim eski bilim adamlarından birçoklarının Allâh'ı akıl yoluyla tanıma çabası sırasında tamamen sapıtmış oldukları malumdur.[62]

Ömer Hayyâm'ın rubâîlerini yayınlayan Uluslararası Azerbaycan Üniversitesi fahri profesörü Ali Polat, Hayyâm'ın rubâîlerinde tespit ettiği dünyayı şu şekilde özetlemektedir:

Hayyâm yaşam ve ölüm konusunda derin düşüncelere dalarken dünyada güzellik, beden ve ruh temizliği, sevmek ve sevindirmekten başka

---

[60] Hüseyin Dâniş, *Ömer Hayyam Rubâîler,* 58-59.

[61] Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan şair Ebu'l-Alâ Ma'arrî, Arap şüphecilerinden olup dindarlığı inkar eden, şerîatla alay eden şiirlerinin varlığıyla büyük bir kesim tarafından tekfir edilmiştir. Nesir ve şiir alanında birçok eser veren Ma'arrî, özellikle felsefenin şiir ve nesirde yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır. Bkz. Mustafa Kırkız, "Şair Ebu'l-Alâ El-Ma'arri, Hayatı, Eserleri ve Edebi Anlayışı", *Fırat Ünversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/1, Elazığ 2011, 157-175.

[62] Taki Pûrnâmdârîyân, "Ömer Hayyam'ın Gerçek Yüzü", *Nâme-i Âşina, Ortak Kültür Mirasının Arayışında,* İran İslâm Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı Yay.,Yıl: 6, 17-18, Yaz-Sonbahar 2004, 37.

gönül bağlayacak bir şey olmadığını görmekte ve bize düşünmeyi tavsiye etmektedir. Onlardan söz ederken de bunları en iyi şekilde değerlendirmeyi arzu etmektedir.

Ömer Hayyâm'ın insanın yaratılışı ve evren hakkında kendine has bir düşünce ve felsefesi vardır. Kendisine mantıksız gelen hiçbir şeyi körü körüne kabul etmez. Olup biten her şeyin nedenini anlamak ister. Ölüm ve yaşam konusundaki meseleleri pozitif bir yaklaşımla, mantığa, gözlemlere ve yaşamın maddi akışına dayanarak çözmeye çalışır. Bu nedenle dünyadaki olayları tarafsızca izlemeyi tercih eder. Rubâîlerinde, insanın akıl ve mantık gözü ile kıskançlıktan uzak bir şekilde dünyaya baktığı takdirde kendisini her zaman sarhoş hissedebileceğini anlatır.

Ömer Hayyâm'ın cebriyye prensiplerine (kaderciliğe) inandığı, rubâîlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Ona göre varlıkta cebr dışında hiçbir şey gerçekleşemez. İnsan zorunlu olarak doğar ve zorunlu olarak ölür. İnsan belirli konularda kaderini kendi isteği doğrultusunda yönlendirebilir ancak genlerinde yazılı olan temeli değiştiremez. [63]

Fars edebiyatı araştırmacılarından Taki Pûrnâmdârîyân da tıpkı Hüseyin Dâniş gibi Hayyâm'ın şiirlerinden çıkartılan ayyaşlık, sarhoşluk gibi anlamların aslında Hayyâm'ın yaşadığı hayat ile bağdaşmadığını, sanılanın aksine mazbut bir hayat yaşadığını aşağıdaki rubâîyi açıklayarak dile getirmiştir:

گویند کسان بهشت با حور خوش است
من میگویم که آب انگور خوش است
این نقد بگیر و دست از آن نسیه بدا ر
کاواز دهل شنیدن از دور خوش است

Derler ki cennet hurileriyle hoştur, ben diyorum ki, üzüm suyu hoştur. Al şu peşini, çek elini veresiyeden, davulun sesini uzaktan işitmek hoştur.

Hayyâm'ın bu şiiri zahirî anlamda, bir yandan kıyamet gününü inkar ederken diğer yandan ayyaşlığı övmektedir. Bu manzûme, Hayyâm'ın şeriata karşı olduğu izlenimi vermektedir. Oysa Hayyâm hakkında telif edilen kitaplarda, "Huccet'ul-Hakk", "Ale'l-Hakk" gibi sıfatlarla

[63] Ali Polat, *Ömer Hayyam ve Rubâîleri,* Ofset Basım, İstanbul 2008, 25-27.

anılmıştır. Bu iki durum bir biriyle bağdaşmaz. İmam lakabı bir insana verildiği zaman o insanın yüce bir makama sahip olduğu anlaşılır ve bu makam, mezkur şiirden anlaşılan anlamla bağdaşmaz. Bu yüzden bir şairin şiirleriyle onun yaşam tarzı arasında bağlantı kurmak yanlıştır. Bir insan düşüncelerini şiir diline dökebilir. Ancak bu, düşüncelerin pratik hayatta da yansıyacağı anlamına gelmez.[64]

Bunların yanında Hayyâm'ın bazı rubâîlerine bakıldığında kendisinde ahiret inancının da olduğu görülebilmektedir. Aşağıdaki manzûmede Hayyâm, "ruh"u, "ecel"i, "günah"ı ve "âhiret"i sembolize eden "orada" ifadesiyle tam manasıyla "kader", "hesap" ve "ecir" (karşılık) gibi mefhûmlara bağlılığını ortaya koymaktadır.

Can ecel şarâbıyla bir gün sermest olacak.
Orada günahların altında kalınacak.
Burada sermayeyi mutlaka eline al,
Sermayesiz gidersen orada kârın ne olacak[65]

Yine Taki Pûrnâmdârîyân, günümüzde Hayyâm'a nispet edilen pek çok rubâînin kendisine ait olup olmadığı ile ilgili şüphelerin varlığından bahsederken Ömer Hayyâm ile aynı isme sahip olan meçhul birisine ait olabileceğini dile getirmekte ve bunu da Hayyâm'ın yaşadığı devirde kendisiyle ilgili yazılan hiçbir eserde şiir yazdığına dâir herhangi bir emareye rastlanmayışına bağlamaktadır:

"Hayyâm'la aynı çağda yaşayan insanların yazdıklarına bakıldığında hiçbir yerde Hayyâm'ın şiir yazdığına işaret edildiğini göremezsiniz. Onun felsefeci, hikmet ehli ve matematikçi olduğuna, ayrıca, Allâh'a inandığına ve namaz kıldığına işaret edilmiştir. Ancak hiç kimse onun rubaî ve şiir yazdığını söylememiştir. Bu yüzden bazı araştırmacılar, Hayyâm'ın şair olmadığına kanâat getirerek, adaşı olan bir şahsın şiirlerinin Hayyâm'a nispet edildiğini öne sürmüşlerdir."[66]

---

[64] Pûrnâmdârîyân, 35.

[65] Polat, 78.

[66] Pûrnâmdârîyân, 38.

Söz konusu rubâîlerin Ömer Hayyâm'a âit olup olmadığıyla ilgili tartışmaların cevabı ayrı bir araştırma konusu olduğundan kendimizi bu tartışmanın dışında tutuyoruz. Ancak Ömer Hayyâm'a nispet edilen rubâîlerin çağları aşıp günümüze kadar geldiğinin ve her şeyden önemlisi; söylediği rubâîlerle, hem çağdaşları olan Fars şairleri hem de kendisinden sonra gelen Fars ve Türk şairleri tarafından örnek alınan bir şair olduğu gerçeğinin altını çizmekte fayda vardır. Öyle ki Fars şairlerinin yanı sıra 17. yüzyılda Fehîm-i Kadîm (R. 46); 18. Yüzyılda Süleymân Nahîfî (R. 329), Neylî (R. 2) ve Sa'îd Giray (R. 1); 19. yüzyılda ise Âsaf (R. 87) gibi bazı klasik Türk şairleri, rubâî nazmederken kendilerini Ömer Hayyâm ile kıyaslamanın yanı sıra kendileri için "Hayyâm-ı Rûm", "Hayyâm-ı Zamân", "Hayyâm-veş" ve "Hayyâm-sıfat" gibi sıfatlar kullanmışlardır. Örneğin 17. yüzyılın ünlü Dîvân şairi Nef'î (ö.1635), kendi şiir ustalığını överken rubâî ile ilgilenmesi durumunda en az Hayyâm kadar başarılı olabileceğini dile getirdiği görülür.

Hâfız u İbn-i Yemînim gazel ü kıt'ada ger
Söylesem belki rubâ'îde olurdum Hayyâm
(Nef'î, 50/65)[67]

19. yüzyıl dîvân şairlerinden Eşref Paşa, kendisini gazelde Şevket, kasîdede Urfî, rubâî nazım şeklinde ise Hayyâm ile eşdeğer tutarak söz konusu Fars şairlerinin bu minvâldeki maharetlerini de övdüğü görülmektedir.

Gazelde Şevket-i Rûmum kasîdede 'Urfî
Muhayyelât-ı rubâ'îde sânî-i Hayyâm
(Eşref Paşa, XIX/66)[68]

19. yüzyılın bir diğer dîvân şairi Âsaf ise rubâî yazmada dönemin en meşhûr şahsın kendisi olduğunu; kaleme aldığı yeni tarz rubâîlerle Hayyâm'ın ruhunun şâd olduğunu övünerek dile getirir.

---

[67] Metin Akkuş, *Nef'î Divanı,* Akçağ Yay., Ankara 1993, 218; Ayrıca bkz. Hakan Yekbaş, "Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2 Winter 2009, 1180.

[68] Gülçin Tanrıbuyurdu, *Eşref Paşa Dîvânı,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, SBE, Kocaeli 2006, 54; Hakan Yekbaş. "Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairleri", 1183.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Tanzîm-i rubâ'îde benim şimdi benâm Destimde musahhar gibidir mülk-i kelâm Tarz-ı kalemimle tavr-ı îcâdımla Şâd olsa gerek rûh-ı refî'-i Hayyâm [69]	*Rubâî yazmada şimdi meşhûr olan benim.* *Söz ülkesini ele geçirmiş durumdayım.* *Benim bu yazı tarzımla, yeni icadlarımla,* *Hayyâm'ın yüce ruhu, şad oluyordur.*

Ömer Hayyâm ile ilgili verdiğimiz bu bilgilerden sonra tekrar Fars edebiyatındaki rubâî seyrine dönmek gerekirse; Ömer Hayyâm'ın hâricinde önemli şairlerin ortaya çıktığı 12. Asırda, Fars şairleri arasında şiirde ve özellikle rubâîde edebî sanatlarla süslü deyişlerin moda haline geldiği ve işitilmemiş mazmunları bulma merakının gittikçe yayıldığı görülür. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, Selçuklu sultânlarının şairlere verdikleri ödül ve bahşişlerin bolluğudur.[70]

Hayyâm'ın ve onun rubâî söyleyiş üslubunun örnek alındığı 12. yüzyıl, rubâî için en verimli yüzyıldır. Dönemin diğer önemli rubâî şairleri arasında kaside ve rubâîlerle dolu dîvânıyla tanınan Ezrâkî-i Herevî (ö.524/1130); rubâîyi medhiyeye sokan *Emîrü'ş-şuarâ* ünvanlı Mu'izzî (ö.518-521/1124-1127 yılları arası); hapis hayatını bu nazım şekliyle anlatmaya çalışan Mes'ûd-ı Sa'd-ı Selmân (ö.515/1121); rubâî uatası olarak gösterilen Talha Mervezî[71] (12.yy); tasavvufî mesnevînin kurucusu olarak kabul edilen Senâ'î (ö.525/1131); Harzemşahlar devletinin kuruluş ve yükseliş devresinin en önde gelen münşeât yazarlarından Reşîd-i Vatvat (ö.567/1171); Fars edebiyatının en büyük kaside şairi olarak bilinen Hâkânî (ö.595/1199); bir sonraki yüzyılda gazelde Sa'dî-i Şirâzî'nin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan Cemaleddin Abdu'r-rezzak Isfahânî; Fars edebiyatının en önemli kaside şairlerinden Enverî (ö.585/1189 [?]); Ebu'l-Ferec-i

---

[69] Ömür Ceylan, *Hânedânda Bir Âsî -Dâmâd Mahmûd Celâleddin Paşa- Âsaf Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 2003, 241/R. 87.

[70] Bu konuda Ahmed Nizâmî-i Arûzî-yi Semerkandî, Selçuklu sultânlarından Tolğaşah'ın hoşuna giden bir rubâîsinden dolayı şair Erzakî'nin gözlerinden öptüğünü ve ona 500 dinar ihsân ettiğini söyler. Sultân Tuğrul ise, Zahîru'd-dîn Faryâbî'nin irticalen söylediği bir rubâîsi hoşuna gidince, ona değerli Isfahan kumaşlarından vermiştir. Bkz. Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2004, 63.

[71] Pârsî, 110.

Rûnî[72] (ö. 496/1102), Emir Mu'izzi[73] (ö. 520/1126), Cemâleddîn-i Isfâhânî[74] (ö. 588/1192) ve Zahîr-i Faryâbî (12.yy) dönemin diğer önemli şairleri arasında sayılabilir.

Fars edebiyatının 13. asrına bakıldığında ise, bu asrın rubâî ustalarının başında 5000'i aşkın rubâîsiyle Ferîdüddîn Attâr (ö. 618/1221)'ın geldiği görülür. Özellikle konularına göre tertip ettiği elli bölümden oluşan ve *Muhtarnâme* veya *Rubâînâme* adıyla adlandırılan rubâî mecmûasını sadece rubâî nazım şekliyle kaleme alması, onun bu minvâldeki maharetini göstermesi bakımından önemlidir.[75] Fars kaynaklarında Attâr'ın söz konusu bu eserindeki rubâîlerinin âşıkâne, sûfiyâne ve Hayyâm'ı anımsatan *Hayyâmâne* şeklinde üç ana konu başlığı altında toplanabileceğinin zikredilmesinin yanında; kendinden sonra gelen şairleri daha çok *Sûfiyâne* rubâîleriyle ve eserleriyle etkilediği vurgulanmaktadır.[76] Aşağıdaki rubâîsi sûfiyâne rubâîlerine örnek gösterilebilir.[77]

ای مرغ عجب ستارگان چینهٔ تست
در روز الست عهد دیرینهٔ تست
گر جام جهان نمای می جویٔ تو
در صندوقی نهاده در سینهٔ تست

Ey kuş! Ne garip… Yıldızlar senin yeminindir; 'Elest' günü senin kadim/ezeli ahdindir. Eğer cihânı gösteren kadehi ararsan, Göğsünün içine konulan sandıktadır.

Attâr'dan sonra rubâîlerinde felsefe konularını tasavvuf düşüncesiyle yoğurarak yeni bir sanat anlayışının öncüsü olarak kabul edilen Sa'dî-i Şirâzî (ö.690/1292), sevgi, tutku, özveri, ilim ve irfan, nasîhat ve Allâh sevgisi gibi çeşitli konularda rubâîler kaleme almış ve nesir alanındaki maharetini rubâîde de göstermeye çalışmıştır.

---

[72] Şemîsa, 48.

[73] Şemîsa, 52.

[74] Pârsî, 123.

[75] Berrin Akalın, "Attâr, Hayatı, Eserleri ve Eserleriyle İlgili Yapılan Çalışmalar", *İnternational Journal of Central Asian Studies,* Volume 13, 2009, 26-27.

[76] Şemîsa, 64-70; Pârsî, s.154.

[77] Şemîsa, 68.

عاشاق به درگهت اسیرند بیا
بدخویی تو بر تو نگیرند بیا
هر جور و جفا که کرده ای معذوری
زان پیش که عذرت نپیذیرند بیا

Gel Ey sevgili! Bunca âşık nasılsa her dem kapında kul olmuştur. (Senin) hırçınlığına aldırmazlar, oysa yürek tutsak bir kuştur. İşlediğin cevr ü cefâlarla da mazur ve hoş görülürsün; yaşamın reddedilmesine meydan vermeden gel; önün yokuştur.[78]

Sâ'dî'den sonra tasavvuf ve irfân merkezli rubâî kalame alan şairler Necmeddin Kübrâ[79] (ö. 618/1221) Kemâleddin İsmâîl (ö.638/1240), Necmeddîn-i Râzî[80] (ö. 654/1256), Mevlevî[81] (ö. 672/1273), Baba Efdalüddîn-i Kâşânî (ö. 667/1268-69 [?]) ve Fahreddîn-i Irâkî[82] (ö. 688/1289) gibi şairlerdir. Fars kaynaklarında Mevlevî diye geçen şair, Mevlânâ Celâdeddîn-i Rûmî'dir. Fars kaynaklarına göre Mevlevî yani Mevlânâ, özellikle tasavvuf ve felsefe ağırlıklı rubâîleriyle şöhret bulmasına rağmen, yazdığı âşıkâne tarzdaki rubâîlerle dönemin diğer şairleri tarafından da övülmüş ve takdir edilmiştir. Aşağıdaki âşıkâne rubâî örneği kendisine aittir: [83]

دربندم از آن دو زلف بند اندر بند
در نالم از آن لبان قند اندر قند
ای وعدهٔ دیدار تو هیچ اندر هیچ
آخر غم هجران تو چند اندر چند

O iki zülfe bağlandım da bağlandım; o dudaklardan elde ettiğim kazanç şekerdir şeker. Seni görmek vaadi bir hiçtir hiç; gamının sonu ne vakte dek sürecektir?

Fars edebiyatında rubâî nazım şeklinin zirve dönemleri olan 12. ve 13. yüzyılın ardından rubâî nazım şeklinin, gazelin Sâdî ve Hâfız'dan sonra yaşadığı kaderi yaşadığı ve taklitten öteye gidemediği görülür.[84] Zira 14. yüzyılda, Fars rubâî şairlerinin birçoğu 12. ve 13. asır rubâî şairlerin ve özellikle de Hayyâm veya Attâr'ın izinden gitmiş, ancak özgün rubâîler ortaya koyamamışlardır. Başka bir deyişle, 14. yüzyıldan itibâren rubâîde yeni bir üslup meydana gelmemiş, yazılan çoğu rubâîler geçmişin tekrarı

---

[78] H.Zekâi Yiğitler, *Sadi-Bütün Rubâîler*, Drahma Yay., İstanbul 2011, 14.

[79] Şemîsa, 128.

[80] Pârsî, 156.

[81] Şemîsa, 74-80.

[82] Pârsî, 156.

[83] Şemîsa, 76.

[84] Muvahhid, 624.

kabilinden bir çizgi çizmiştir.[85] Bu dönem Fars edebiyatının rubâî sahasında en dikkat çeken şahsiyeti tasavvufî ve lirik rubâîleriyle Alâuddevle Simnânî (ö.736/1336)'dir. Rubâîlerini daha çok Rabbini arayan bir edâ ile dile getiren Simnânî'nin 539 rubâîsi bulunmaktadır.[86] Simnânî'den sonra Emîr Hüsrev Dihlevî[87] (ö. 725/1324), Hâcû-yı Kirmânî (ö. 753/1352), Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376), Hâfız-ı Şirâzî[88] (ö. 791/1388), Lütfullâh-ı Nişâbûrî[89] (ö. 816/1413) ve Kemâl-i Hocendî (ö. 792/1390) gibi şairler, bu yüzyılın rubâî yazan diğer şairleridir.[90]

15. yüzyıla bakıldığında ise, Fars edebiyatında Muîniddîn Abbase adlı bir şairin, anlamları birbirine bağlı olan peşpeşe birkaç rubâîyi sıralayarak farklı bir şekil ortaya koymaya çalıştığı görülür.[91] Bu asırda bu nazım şeklini gelecek yüzyıllara taşıyacak çok önemli rubâî şairi çıkmasa da dönemin önemli fıkıh âlimi ve sûfîsi Şâh Nimetullâh Velî[92] (ö. 834/1430), Kâsım Envâr[93] (ö. 837/1433), Molla Câmî[94] (ö. 898/1492) ve Baba Figânî (ö. 920/1514) gibi şairler yüzyılın rubâî şairleri olarak dikkatleri çekmiştir. Özellikle Molla Câmî'nin sûfiyâne rubâîleri, hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki dönemlerde çok beğenilmiş ve hatta bu rubâîler üzerinde birçok şerh çalışması yapılmıştır. Aşağıdaki rubâî, Câmî'nin sûfiyâne rubâîlerine örnektir:[95]

---

[85] Muvahhid, 624.

[86] Mehmet Oktay, *Alaü'd-devle-i Simnâni Divanı Tenkitli Metni ve Tahlili*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1994.

[87] Şemîsa, 81.

[88] Sîrûs Şemîsa, dönemin ünlü şairi olan Hâfız-ı Şirâzî'nin divanında sadece iki rubâînin bulunmasının ilginç olduğunu dile getirir fakat bunun sebebi hakkında herhangi bir fikir beyân etmekten kaçınır. Bkz. Şemîsa, 82.

[89] Şemîsa, 83.

[90] Pârsî, 158-160.

[91] Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, 95.

[92] Pârsî, 161.

[93] Şemîsa, 83.

[94] Şemîsa, 84.

[95] Şemîsa, 84.

اعیان که مخدرات سر قدمند
در ملك بقا پرد گیان حرمند
هستند همه مظاهر نور وجود
با آن که مقیم ظلمات عدمند

Veliler kadim sırrın perdesinin arkasında oturanlardır; perde arkasında duranlar (ise) beka mülkünün haremleridir. Onların hepsi varlık (ilahi varlık) nurunun farklı tezâhürleridir; her ne kadar karanlık ve yokluğun sakinleri olsalar da…

16. asra gelindiğinde Fars edebiyatında rubâîde en fazla dikkati çeken şair, bir kısım kaynaklarda Fikrî-i Horasânî olarak da bilinen Fikrî-i Meşhedî (ö.973/1565-66) olduğu görülmektedir. Tezkirelerde geçen ifadelere göre özellikle hikmet içerikli rubâîleriyle asrın şairleri tarafından "Mir-i Rubâî" ve "Şeyh-i Rubâî" olarak vasıflandırılmıştır. Rubâîde oldukça mâhir olmasına rağmen, bilinmeyen nedenlerden dolayı kendisine ait çok az sayıda rubâî günümüze ulaşabilmiştir.[96] Aşağıdaki rubâî kendisine aittir:[97]

هنگام سپیده دم خروس سحری
دانی که چرا همی کند نوحه گری
یعنی که نمودند در آئینهٔ صبح
کز عمر شبی گزشت و تو بی خبری

Fecir vaktinin seher horozusun. Niçin sürekli feryat ettiğini biliyor musun? Çünkü sabah aynasında gösterilen (şey) ömürden geçen bir geceydi ve sen bundan habersizsin.

Fikrî-i Meşhedî'den sonra bu dönemin bir diğer önemli rubâî şairi Lisânî-i Şirâzî (ö. 941/1534)'dir. [98] Tebriz şehrinin çarşı esnafını konu edinerek tasvîr ettiği şehrengiz türündeki *Şehr-âşûb* adlı eserinin tümünü rubâî nazım şekliyle kaleme almıştır. Lisânî-i Şirâzî'nin söz konusu bu eseri, 541 rubâîden oluşmakla birlikte, rubâî nazım şekliyle ve tek bir konu etrafında bir eser vücûda getirilebileceği ile ilgili bilgileri vermesi açısından son derece önemlidir. Lisânî-i Şirâzî haricinde, Hilâlî-i Çağatayî (ö. 935/1528), Ehlî-i Şirâzî (ö. 942/1535) ve Örfî-i Şirâzî (ö. 999/1591) gibi şairler de bu dönemin diğer rubâî şairlerindendir.[99]

---

[96] Şemîsa, 87.

[97] Şemîsa, 87.

[98] Türkiye'deki bazı kaynaklarada, muhtemelen şairin Tebriz'de ölmesi dolayısıyla, Lisânî-i Şirâzî, Lisânî-i Tebrîzî olarak zikredilmektedir. (Bkz. Nuran Tezcan, "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*, nr. XI, 1, 2001, 163.) Ancak Fars kaynaklarına bakıldığında, söz konusu şairin Lisânî-i Tebrîzî değil, Lisânî-i Şirâzî olarak zikredildiği görülür. Bkz. Şemîsa, 85.

[99] Şemîsa, 85.

17. yüzyıl Fars edebiyatında bakıldığında ise Sebk-i Hindî şairleri bile Hayyâm tarzında rubâî yazarak bu sahaya yeni bir soluk getirmedikleri görülür. 16. yüzyılın sonlarında hayatta olan ve Sebk-i Hindî'nin en bilinen rubâî şairi Sehâbî-i Esterâbâdî (ö. 1010/1601) 12 bine yakın rubâîsiyle ön plana çıkmış ancak buna rağmen rubâîlerinde Hayyâm'ın üslubundan kurtulamamıştır. Hatta son devirde yaşayan mecmûa yazarlarının yanlışlıkla onun şiirlerinden bazılarını Hayyâm'a nisbet ettikleri dahi görülür.[100] Aşağıdaki rubâî, Sehâbî-i Esterâbâdî'nin İrfânî (hikmet-nasîhat) tarzında yazdığı rubâîlerdendir:[101]

صاحب نظران که زندهٔ جاوداند
وارسته ز بیم و فارغ از امیدند
در هر چه نظر کنند او را بینند
ذرات جهان آینهٔ خور شیدند

Kalp gözü açık olanlar sonsuza dek dirdiler. Onlar korkudan kurtulmuş, ümitten arınmışlardır. Baktıkları her şeyde onu görürler; güneş aynasındaki cihânın zerreleridir.

Sehâbî-i Esterâbâdî'den sonra 17. asrın diğer rubâî şairleri arasında Nazîr-i Nişâbûrî (ö. 1021/1612), Sûfî Mazenderânî (ö. 1035/1625), Tâlib-i Âmulî (ö. 1035/1625), Sermed-i Kâşânî (ö. 1073/1662) gibi şairler bulunmaktadır. Kelîm-i Kâşânî (ö. 1061/1650) ve Sâib-i Tebrîzî (ö. 1081/1670)'nin de bu dönemin rubâî şairleri olarak bilinmesine rağmen elde onlara ait rubâî bulunmamaktadır.[102]

18. yüzyıla gelindiğinde Fars edebiyâtında rubâîde dikkatleri çeken en önemli şahıs, Hindistan'da yerleşmiş ve Bîdil mahlasıyla Farsça şiirler yazan Türk şairi Abdülkâdir Bîdil (ö. 1133/1720)'dir. Bîdil'den sora rubâîde öne çıkan diğer şair ise Hazîn (ö. 1181/1767)'dir. Bîdil, Hayyâm'ın izinden giderken Hazîn ise Sebk-i Hindî tarzında rubâîlerini yazmıştır. Bu iki şairin seviyelerine ulaşamayan Âşık İsfahânî (ö. 1181/1767) ve Sabâhî Bidguli (ö. 1218/1802) de yüzyılın diğer rubâî şairleri olarak kayda geçmiştir.[103] Aşağıdaki rubâî, Bîdil'den günümüze ulaşan rubâî örneklerindendir:[104]

---

[100] Muvahhid, 624.

[101] Şemîsa, 87.

[102] Şemîsa, 87.

[103] Şemîsa, 87.

[104] Şemîsa, 92.

گاهی غم آب و دانه می باید گفت
گاه از عیش و ترانه می باید گفت
تا مرگ همی به گفت و گو باید ساخت
تا خواب برد فسانه می باید گفت

Bazen su ve buğdayın gamını anlatmalı, bazen eğlenceli şeylerden bahsetmeli, şarkılar söylemeli. Ölüm, yapması gereken konuşmasını yapana, uykuya dalıp gidinceye kadar efsane söylemeli.

19. yüzyıl Fars edebiyatındaki rubâî şeklinin seyrine gelindiğinde ise, bu yüzyıl ile hemen akabinde gelen 20. yüzyılda Nimâ Yuşîc (ö. 1338/1959) haricinde kayda değer büyük rubâî şairleri ortaya çıkmadığı, rubâîye fazla bir ilgi gösterilmediği görülür.[105] Nima Yûşic, kaleme aldığı yaklaşık 500 rubâîde özgün üslubu ve şekil olarak da klasik rubâîlere uygunluğuyla diğer modern Fars şairlerden ayrılmıştır. Nimâ Yuşîc'in ardından Celâleddin Hümâ'î (ö. 1400/1980) ve Bijan Erjen (d.1348/1929) gibi şairler, bu nazım şekliyle manzûmeler yazsa da bu nazım şeklinin diğer geleneksel nazım şekilleriyle aynı kaderi paylaşarak teveccüh görmediği ve şairler arasında çok nâdir kullanılan bir nazım şekli olarak kaldığı bilinmektedir.

B. Arap Edebiyatı

Kaynaklarımızda rubâînin Arap edebiyatındaki serüvenine dâir son derece sınırlı bilgiler mevcuttur. Ulaşabildiğimiz Arap kaynaklarına bakıldığında Arap edebiyatında rubâî ile ilgili bilgilerin sınırlı olduğu, ancak bunların arasında en dikkate değer bilgilerin Kâmil Mustafa Şeybî tarafından verildiği görülür. *Dîvânü'd-dübeyt fî Şi'ri'l-'Arabî*[106] adlı eserinde, klasik Arap şiirinde rubâî ile ilgili bilgi veren Kâmil Mustafa Şeybî, Arap edebiyatında rubâîden ziyâde dübeyt nazım şekliyle kaleme alınmış manzûmelerin olduğunu, rubâînin daha çok Farslar tarafından kullanıldığını dile getirmiştir. Bunun yanında Kâmil Mustafa Şeybî, Arap edebiyatı şairlerinin yazdığı rubâîlerin Fars şairlerin yazdığından vezin olarak da farklı olduğunu dile getirmektedir. Ona göre Farslar, rubâîde daha çok Hezec bahrinin *ahreb* kolundaki *Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'* veznini kullanırken Araplar, Recez bahrine ait olan *Fa'lün Mütefâ'ilün Fe'ûlün Fa'lün* veznini kullandıklarını kaydeder.[107]

---

[105] Nimet Yıldırım, "Fars Şiirinde Nimâ Çağının Devreleri", *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası,* 19, 2011/2, 144.

[106] Kâmil Mustafa Şeybî, *Dîvânü'd-dübeyt fî Şi'ri'l-'Arabî,* Beyrut 1972.

[107] Şeybî, 18.

Klasik Arap şiirinde rubâî nazım şekli hakkında sınırlı da olsa bilgi veren bir diğer Arap edebiyatı araştırmacısı Abdülvahhâb Azzâm'dır. *El-Mesânî*[108] adlı çalışmasında Abdülvahhâb Azzâm, Arapça ilk rubâî şairinin Fars edebiyatı rubâî şairleri arasında da bulunan Tâceddin el-Baherzî (ö. 468/1076) olduğunu zikretmektedir. Abdülvahhâb Azzâm, Tâceddin el-Baherzî'nin bazı Farsça eserlerini Arapçaya çeviren Ahmed b. Hüseyn el-Hatîb'ten naklettiği bilgilerde, Tâceddin el-Baherzî'nin çok sayıda Arapça rubâîsinin olduğunu ve Arap edebiyatında Baherzî ile birlikte rubâînin kullanılmaya başlandığını dile getirmektedir.[109]

Yine diğer Arap kaynaklarında geçen bilgilerde, klasik Arap şiiri sahasında rubâî nazım şeklinin en meşhûr temsilcisinin "Âşıkların Sultânı" unvanı ile anılan Mısırlı mutasavvıf şair Ömer b. Fârız (ö. 631/1234) olduğu zikredilmektedir.[110] Ancak onun haricindeki birçok şaire nispet edilen dörtlüklerin rubâî olduğu zikredilse de, Arap edebiyatı kaynaklarında yaptığımız taramalarda söz konusu manzûmelerin sadece dörtlüklerden oluştuğu; yani bizim anladığımız klasik rubâî şeklinde olmadığı görülür. Yazılan dörtlüklerin Hayyâm'ın felsefesine ve Ebû Nüvâs'ın (ö. 194/810) şiir anlayışına uygun bir içeriğinin olmasına rağmen bu dörtlüklerin rubâî olmasından ziyâde Arap edebiyatında sıkça kullanılan *dübeyt* ve *muvaşşah* nazım şekilleriyle kaleme alındığı söylenebilir.

Ömer b. Fârız'dan sonra Arap dünyasında 13. asrın ünlü âlimi Şamlı Ebû Şâme el-Maksidî (ö. 665/1267), ilim dünyasında meşhûr olmasının yanında, yazdığı rubâîlerle de kendini kabul ettirmiş biri olarak kayıtlara geçmiştir.[111]

Yine kaynaklarda, Arap şairlerin rubâîden ziyâde genellikle dörtlük olarak *dübeyt* ve *muvaşşah* / *muvaşşaha*[112] nazım şekillerini kullandıklarının zikredilmesinin yanında,

---

[108] Abdülvahhâb Azzâm, *el-Mesânî,* Kahire/Mısır 1954.

[109] Azzâm, *el-Mesânî,* Kahire/Mısır 1954, 16-17.

[110]Muhammed Ali ebu'l-Hasanî, *Sultânu'l-âşıkîn İbnu'l-Fârız ve Hasâisuhu'ş-şi'riyyetu*, http://www.ensani.ir/storage/Files/20130807165642-9838-21.pdf (Erişim Tarihi:04.11.2013); Ayrıca Bkz. Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati,* 127; İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 77; İbrahim Şener-Alim Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yay., İstanbul 2003, 374.

[111] Muhammed Hamdi Zakzûk, *el-Mûsû'ati'l-İslâmiyyeti'l-'âmmeti,* Kâhire, 2001, 675.

[112] Arap edebiyatında bendlerden oluşan kıt'alar, özellikle Harun Reşid (ö.859) zamanında sıkça kullanılmaya başlanmış, daha sonra ise bu manzûmelerin geneline *muvaşşah/muvaşşaha* adı verilmiştir. (Bkz. Nihad Çetin, *Eski Arap Şiiri,* İstanbul 1973, 74.) Bu tür şiir yazan kimseye veşşâh (وشاح) adı verilir. Muvaşşaha çoğunlukla beste ile okunmak için yazılır. Kasidede olduğu gibi bunlarda da medih, ağıt,

*dübeyt*in daha fazla kullanıldığı kaydedilmektedir.[113] Bu nazım şekline benzer dörtlüklerin en meşhûr şairleri özellikle Abbâsîler (750-1258) döneminde aşk, şarap, içki meclisi, kadın ve dünyevî zevklerden dem vurarak tek dörtlükle şiir nazm eden Hâlid b. Yezid el-Kâtib[114] (ö. 262/876) ve Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967)'nin olduğu belirtilmektedir.[115] Bu şairlerden önce yaşayan Ebi'l-Atâhiye (ö. 210/825[?]) ise nasîhat verici, didaktik tarzda dübeyt şekliyle yazdığı dörtlüklerle ün kazanmış olduğu söylense de Ebi'l-Atâhiye'nin söz konusu dörtlükleri günümüze ulaşmamıştır.[116]

Memlüklüler (1250-1517) ve Eyyubiler (1171-1348) dönemlerine bakıldığında ise Arap edebiyatında tek dörtlük şeklinde kaleme alınan manzûmelerde dübeyt şeklinin hâkim olduğu görülür. Bu dönemin Arap şairlerinden Bedreddin Yûsuf b. Lu'lu' el-Zehabî (ö. 680/1281-82), Mâlik b. Merhal (ö. 699/1299), Ahmed b. Arabşah (ö. 854/1450), Ali b. Sûdûn (ö. 868/1464), Şehâb el-Hicâzî (ö. 875/1473) ve Alaaddin b. Melik (ö. 917/1511) gibi şairler dübeyt şekliyle şiir nazm eden önemli şairlerdendir.[117] Rubâî-dübeyt ilişkisini işlediğimiz bölümde dile getirdiğimiz gibi dübeyt nazım şeklinin rubâîden farklı bir nazım şekli olduğunu düşündüğümüzde Arap edebiyatında rubâî nazım şekli yerine dübeyt nazım şeklinin hâkim olduğu söylenebilir.

Anadolu sahasına bakıldığında ise Mevlânâ, Halepli Edîb ve Süleymân Nahîfî gibi bazı şairlerin dîvânlarında çok az da olsa Arapça rubâîlere rastlanmaktadır. Ancak bu rubâîler, Arap edebiyatında olduğu gibi dübeyt değil, klasik rubâî şeklinde kaleme

---

övünme, aşk vb. gibi konular terennüm edilir. Muvaşşaha, biri tam beyitler diğeri mısralar içeren iki kısımdan oluşmaktadır. Klasik şiir devrinden sonraya ait bir tür olarak kabul edilen muvaşşaha, dil kurallarına uyularak Fasîh bir dille yazılır. Muvaşşaha adları iyice tespit edilmiş olan "kıtalara" ayrılır. Bunlara genel olarak "cüz" veya "beyit" denilir. Bunların en mükemmel şekli genellikle bir veya iki beyit ile başlar. Bu beyitler bütün muvaşşahanın mezheb (مذهب), gusn (غصن) veya matla´ (مطلع) denilen girişini oluşturur. Mezheb veya gusndan sonra asıl kıtalar yani cüz veya beyit gelir. Bunlar da ilk kısmı kendi aralarında veya çaprazlama bir şekilde kâfiyelenmiş değişik sayılardaki mısralardan oluşan bir kısımla birlikte iki kısımdır. Bkz. Muhammed Zekeriyya İnânî, *El-Muvaşşahâti'l-Endulûsiyye*, Mekke 1980; Mustafa Aydın, "Müveşşah", *DİA*, 2006, 32, 229-231; M. Faruk Toprak, "Endülüs Şiirine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32 (1-2), Ankara 1988, 171; A. Yaşar Koçak, "Endülüs Muvaşşahaları", *Nüsha*, 3, Güz 2001, 112.

[113] Şeybî, 15.

[114] Tilman Seidensticker, "An Arabic Origin of the Persian Rubâî?", 155-169.

[115] Şeybî, 17.

[116] Şeybî, 24.

[117] Şeybî, 25.

alınmış örneklerdir. Aşağıdaki rubâîler Halepli Edîb'in dîvânından aldığımız örneklerdir.[118]

فی الغی ذووه کلما زاد کفر
بالجهل من الطاعة ما زادك فر
بالصدق اذا دمت علی شنشنة
یکفیك من الطاعة ما قل و قر

Sapkınlık içerisinde küfrü artıranlar sana körü körüne itaatlerini artırır, sonra kaçarlar. Mizacını sadaketle koru sen; (zira)kıt kanâat olsa da itaatin sana yeter.

قابلت خطئیتی بعذر و باءه
من جهلی فی معذرتی فکری باه
انی لی قدرة و فعل و وجود
لا حول ولا قوة الا با لله

Hatamla yüzleştim, mazeretim geçersiz; basiretim, özür dilerkenki beceriksizliğimden kapandı. Oysa gücüm, kudretim var; varım ben. La havle vela kuvvete illa billah.

[118] Cafer Mum, *Halebli Edîb Dîvânı, İnceleme Tenkitli Metin Cinaslar Sözlüğü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara 2004, 1209-1210/R. 239-240.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN RUBÂÎ KAYNAKLARI

Klasik Türk şiiri sahasında kalem oynatan şairlerin sahip oldukları rubâîler, başta dîvânlarda olmak üzere, rubâî mecmûalarında, mesnevîlerde, münşeâtlarda ve diğer mensûr eserlerde bulunabilmektedir. Öyle ki taradığımız 609 dîvân, 268 mesnevî ve 100'e yakın mensûr eser arasında, rubâîlerine rastladığımız şair sayısı 171, tespit ettiğimiz toplam rubâî sayısı ise 6911'dır. Söz konusu eserlerde rubâîlerin ne şekilde yer aldıklarını ve eserlerde bulunma fonksiyonlarını ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz bu bölümde, şairlerin rubâîleri sadece bir nazım şekli olarak değil, eserlere farklı bir soluk vermek adına bir süsleme aracı olarak da kullandıklarına şahit olunmaktadır. Bu bağlamda rubâîlere kaynaklık eden farklı tür ve şekillerde kaleme alınan eserler şu şekilde değerlendirilebilir:

1.1. DÎVÂNLAR

Klasik Türk şiirinde rubâîlerin tespitinde en önemli kaynak, dîvânlardır. Klasik edebiyatta, dîvân tertibinde[119] rubâîler, genellikle dîvânların sonlarında müfredlerden önce yer alan *rubâiyyât* veya *mukattaât* başlığı altında yazıldığı ve kaleme alınan rubâîlerin de kâfiye sırasına göre düzenlendiği görülür. Bunun yanında Urfalı Nâbî (ö. 1124/1712), Kasımpaşalı Sâlik (ö. 1215/1800) ve Seyyid Vehbî (ö. 1149/1736) gibi bazı şairlerin mürettep dîvânlarında, gazellerin kâfiye harfine göre sıralanmış şekliyle, hangi harfle başlanıyorsa onunla ilgili bir rubâî yazıldığı ve bu rubâînin de genellikle kâfiye harfinin ismiyle zikredildiği görülür.

---

[119] Mürettep Divan: Bir divanın, içinde bulunan manzûmelerin, ya müellif ya da müstensih tarafından belirli bir sıraya göre düzenlenmiş halidir. Müretteb bir divan genellikle şu bölümlerden oluşur: 1. Bölüm: Kasîdeler 2. Bölüm: Tarihler (Ebced hesabı esas alınarak söylenmiş doğum, ölüm vs. önemli zaman dilimlerini bildiren şiirler). 3. Bölüm: Musammatlar (Terkîb-i Bend, Murabbâ, Tahmis vs. şiirler). 4. Bölüm: Gazeller (Her beytin son harfi esas alınarak Arap alfabesine göre alfabetik dizilmiş gazeller). 5. Bölüm: Kıt'alar (Kıt'a, rubâî, muammâ, tuyug, lugaz, müfred ve âzâde gibi kısa manzûmeler). Bkz. İskender Pala, "dîvân", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 110; Mermer; Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* 24.

(1. mısra Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mef‘ûlü Fa‘ûl; 2., 3. ve 4. Mısralar ise Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezinlerinde.)

Rubâ‘î fî kâfiyeti’l-elif

Ey zâtumı câmi‘ eyleyen Bâri Hudâ
Kıl tâ‘atüne cemâ‘atüm pâ ber-câ
Eyle nefesüm menâre-i cismümde
Şâyeste-i vakf-ı nâle-i yâ Mevlâ[120]

Elif kâfiyesiyle rubâî

Ey zâtımı derleyip toplayıp düzgün bir şekilde yaratan Bâri’ Rabbim. Cemaatimi daima sana itaat edenlerden eyle. Yâ Rab! Nefesimi cisimimin minaresinde Yâ Mevlâ iniltisine layık bir yerde durdur.

(2. ve 4. mısralar Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 1. mısra Mef‘ûlün Fâ‘ilün Mefâ‘îlü Fâ‘ûl; 3. Mısra ise Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezinlerinde.)

Mânend-i *elf*[121] olur mı her râst-nümâ
‘Âlemde ‘alem-güşâ-yı hicâ-yı hicâ
Sırr-ı ehadiyet mebânîdür hep
Pîş ü pes-i eşyâda olan cilve-nümâ[122]

Her doğruyu gösteren şey elif gibi doğru olur mu? (Elif), Âlemde işaretleri açan bulmacanın bulmacasıdır. Birlik tecellisinin sırrı, eşyanın önünde ve arkasında görünür.

Taradığımız dîvânlarda *mukattaât* veya *rubâiyyât* başlığı altında toplanan manzûmelerin sadece kıt’aları veya rubâîleri değil; karışık olarak rubâî, dübeyt, tuyug, nazm ve kıt’a gibi dört mısra ya da iki beyitle yazılabilen manzûmeleri de ihtiva ettiği görülmektedir. Söz konusu bu bölümlerde, dörtlüklerin üzerinde hangi nazım şekli ile yazıldığına dâir herhangi bir kaydın düşülmemesi, farklı özelliklere sahip olan bu manzûmeleri birbirinden ayırma hususundaki problemleri beraberinde getirmektedir.[123]

Özellikle 18. ve 19. asırlarda Anadolu’da kaleme alınan bazı dîvânlarda rubâîlerin rubâî ismi altında kaydedilmesine rağmen vezin olarak rubâî şeklinden uzaklaştığı görülür. Bu anlamda, muhtelif yüzyıllardaki dîvânlarda *rubâiyyât* ve *rubâî* başlıkları altında kaydedilen, ancak rubâî vezinleriyle yazılmayan çok sayıda dörtlüklerin de önemli bir yekun tuttuğu bir gerçektir.

---

[120] Bilkan, 1, 452.

[121] Vezin gereği “elif”, “elf” diye yazılmıştır.

[122] Ahmet Kırkkılıç, *Sâlik Efendi (Kasımpaşalı) Hayatı, Edebi Kişiliği, Divânı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1998, 402.

[123] Divanlardaki bu gibi problemler için bkz. Halil Çeltik, “Tenkitli Divan Neşirlerinde Nazım Şekli Problemleri”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları,* Volume 2/3 Summer 2007, 189-199.

Tablo 1.1. Rubâî Başlığı Altında Olup Rubâî Vezinleriyle Yazılmayan Dörtlüklerin Sayıca Dökümü

Sıra	Yüzyıl	Şairin Adı/Mahlası	Ölüm Tarihi	Rubâî Başlıklı Olup Rubâî Olmayan Dörtlükler	Dörtlüklerin Asıl Şekli
1.	15	Yûsuf Emîrî	1433	24	Tuyug
2.	15	Hüseyin Baykara	1506	2	Nazm
3.	15	Şîbân Hân	1510	34	Tuyug, Nazm
4.	16	Ca'ferî Baba	----?	14	Nazm, Tuyug
5.	16	Mehdî	1597	32	Kıt'a, Nazm
6.	17	Fenâyî Cennet	1664	9	Tuyug, Nazm, Kıt'a
7.	18	Hasmî	----?	27	Nazm
8.	18	Seyyid Mehmed Emin	1721	21	Tuyug
9.	18	İsmail Hakkı Bursevî	1725	49	Nazm, Tuyug, Kıt'a
10.	18	Münîf-i Antakî	1743	19	Nazm, Kıt'a
11.	18	Müsellem	1754	19	Nazm
12.	18	Behrî	1755 sonrası	38	Nazm
13.	18	Beliğ	1760	33	Nazm, Kıt'a
14.	18	Hâkim	1770	20	Nazm, Tuyug
15.	18	Nazir İbrâhîm	1774	159	Kıt'a, Nazm
16.	18	İbrâhîm Hanif	1775	45	Nazm, Tuyug, Kıt'a
17.	18	Edirneli Örfî	1778	29	Nazm, Tuyug
18.	18	Ömer Besim	1781	21	Nazm, Kıt'a
19.	18	Hâşim Baba	1783	6	Nazm
20.	18	Nâşid	1791	19	Nazm, Dübeyt
21.	18	Sümbül-zâde Vehbî	1809	18	Nazm, Kıt'a
22.	18	Selâmî	1813	61	Nazm
23.	19	Ömer Han	1822[?]	24	Tuyug
24.	19	Sütûrî	1828 sonrası	2	Nazm
25.	19	Sûzî-i Sivâsî	1830	82	Tuyug, Nazm
26.	19	Yûsuf Muhlis Paşa	1843	3	Nazm
27.	19	Leylâ Hanım	1848	22	Tuyug, Nazm
28.	19	Feyzî Halil	1850 sonrası	15	Nazm, Kıt'a
29.	19	Antepli Aydî Baba	1865	15	Dübeyt
30.	19	Ahmed Tâlib İrşâdî	1881	48	Nazm, Kıt'a
31.	19	Mehmed Fâzıl Paşa	1882	55	Nazm, Kıt'a
32.	19	Trabzonlu Emîn Hilmî	1884	9	Nazm
33.	19	Seyyid Nigârî	1885	129	Dübeyt
34.	19	Ahmed Cevdet Paşa	1895	4	Nazm
35.	19	Sukûtî	1896	28	Nazm
36.	19	Fıtnat Hanım	1911	12	Dübeyt
Toplam:				**1147**	

1.2. RUBÂÎ MECMÛALARI

Sözlük anlamı olarak *cem' olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey*[124] olan mecmûa, seçme şiirlerin ya da muhtelif konularda kaleme alınmış yazıların bir araya getirildiği eserlerin genel adıdır. Bu eserler için *mecmûa, mecâmî', mecma'* ve *câmi'*

[124] Devellioğlu, 596.

gibi aynı kökten türemiş kelimeler kullanıldığı gibi, -yalnız Osmanlı Türkçesinde- *cüzdan*, *defter* ve *cerîde* isimleri de aynı manada kullanılmıştır.[125]

Mecmûaların içeriğinde birçok farklı türde ve biçimde eser bulunduğu gibi, tek bir tür ve şekle ait mecmûalar da bulunmaktadır. Farklı türden eserlerin bir araya toplandığı kitaplara *cönk, sefîne, kırkambar, keşkûl, külliyât* gibi adlar verilirken tek bir tür ve şekle ait mecmûalara ise genellikle o türün adıyla anılan bir isim verildiği görülür.

Aynı tür eserlerin bir arada bulunduğu mecmûalar arasında, şiir mecmûaları (mecmû'a-i eş'âr), risale mecmûaları (mecmû'atü'r-resâ'il), hadîs mecmûaları (mecmû'atü'l-ehâdîs), fetva mecmûaları (mecmû'a-i fetâvâ), dua mecmûaları (mecmû'a-i ed'iye), tarih manzûmelerini içeren mecmûalar (mecmû'a-i tevârîh), fevâid mecmûaları (mecmû'a-i fevâ'id), hutbe mecmûaları (mecmû'atü'l-huteb), tıpla ilgili mecmûalar (mecmû'a-i tıb, mecmû'a-i mücerrebât, mecmû'a-i mu'âlece), gizli ilimlerden bahseden mecmûalar (mecmû'atü'l-havâss, mecmû'a-i cifr ve reml, mecmû'a-i ilm-i nücûm, mecmû'a-i tılısmât, mecmû'a-i melâhîm, mecmû'a-i vefk), letâif mecmûaları (mecmû'atü'l-letâ'if), zikir ve evrâd mecmûaları (mecmû'a-i zikr ü evrâd), hikâye mecmûaları (mecmû'a-i hikâyât), münşe'ât mecmûaları (mecmû'a-i münşe'ât), müzikle ilgili mecmûalar (mecmû'a-i beste ve semâ'î, mecmû'a-i mûsikî, mecmû'a-i ilâhiyyât, mecmû'a-i sâz u söz), mektup mecmûaları (mecmû'a-i mekâtib), müsvedde mecmûaları (mecmû'a-i müsevvedât), ilâm mecmûaları (mecmû'a-i sukûk), söz, deyiş mecmûaları (mecmû'a-i makâlât), hadîs ve tefsir benzeri kaynaklardan edinilen dinî bilgilerin yer aldığı mecmûalar (mecmû'a-i menkûlât) gibi mecmûalar bulunmaktadır.[126]

Yukarda saydığımız çeşitli türlerde kaleme alınan mecmûaların yanı sıra özellikle klasik Türk şiirine ait farklı tür ve nazım şekilleriyle kaleme alınan manzûmelerin toplandığı şiir mecmûaları da bulunmaktadır. Bu mecmûalar arasında, kaside mecmûaları (mecmû'atü'l-kasâ'id), naat mecmûaları (mecmû'atü'n-nu'ût), gazel mecmûaları (mecmû'a-i gazeliyât), nazire mecmûaları (câmi'u'-n-nezâ'ir veya mecmû'atü'n-nezâ'ir), terkîb-i bend mecmûaları (mecmû'a-i terkîb-i bend), tercî-i bend

---

[125] Mustafa Uzun, "Mecmua", *DİA*, 28, 265–268.

[126] Kamil Ali Gıynaş, "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 25, 2011, 246.

mecmûaları (mecmû'a-i tercî-i bend), sadece müstakil beyitler bulunan mecmûalar (mecmû'a-i ebyât), birden çok şairin dîvânlarını barındıran mecmû'atü'd-devâvîn[127] ve rubâî mecmûaları (mecmû'a-i rubâ'iyât) gibi mecmûalar bulunmaktadır. Bu mecmular, özellikle aynı tür ve nazım şekilleri üzerinde çalışma yapan ve yapacak araştırmacılar için önemli bir kaynak olduğu bilinmektedir.

Klasik şiirimize ait tür ve nazım şekillerine mahsus manzûmelerin toplandığı mecmûalar arasında rubâî mecmûaları (mecmû'a-i rubâ'iyât) da özellikle dîvânlarda bulunmayan rubâîlerin tespitinde bize kaynaklık eden önemli eserlerdendir. Sadece rubâîleri ihtivâ eden veya büyük bir bölümünün rubâîlerden oluştuğu mecmûaları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîlerinin Bulunduğu Rubâî Mecmûaları: Adına rubâî mecmûası kayıtlı şairler arasında en fazla rubâî mecmûasına sahip şair, hiç şüphesiz Azmi-zâde Hâletî'dir. Kütüphanelerde kayıtlı 18 farklı mecmûanın, mecmûa adı haricinde *Dîvân-ı rubâiyât, Rubâiyât-ı Hâletî* ve sadece *Rubâiyât* gibi başlıklarla adlandırıldıkları görülmektedir. Hâletî'nin söz konusu rubâî mecmuaları ile ilgili ilk tespitleri, şairin rubâîleri üzerinde doktora tezi çalışması yapan merhum Yrd. Doç. Dr. Cevat Yerdelen yapmıştır.[128] Yrd. Doç. Dr. Cevat Yerdelen'in çalışmasında zikrettiği 12 mecmûanın yanı sıra bizim tespit ettiğimiz 7 farklı mecmûadan hareketle Hâletî'ye ait rubâî mecmûalarını tablo hâlinde şu şekilde verebiliriz:

Tablo 1.2. Türkiyenin Çeşitli Kütüphanellerde Bulunan ve Sadece Rubâîlerden Oluşan Şiir Mecmûaları

	Kayıtlı Olduğu Kütüphane	Arşiv Numarası	Mecmûanın Adı
1	İstanbul Süleymaniye-Ayasofya	4863/4	Rubâiyât-ı Azmi-zâde Mustafa Hâletî
2	İstanbul Süleymaniye-Atıf Efendi	2100/1	Rubâiyât-ı Hâletî
3	İstanbul Nuruosmaniye	4959	Mecmûa (448b-472a arası)
4	İstanbul Süleymaniye	Hâlet Ef. 806	Mecmûa
5	İstanbul Süleymaniye	Esat Ef. 3479	Mecmûa (49a-50b arası)
6	İstanbul Üniv. Nadir Eserler	TY.2875	Mecmûa (37b-59b arası)
7	İstanbul Üniv. Nadir Eserler	TY.3072	Mecmûa-i Rubâiyât-ı Hâletî
8	İstanbul Üniv. Nadir Eserler	TY.3061	Rubâiyât-ı Dîvân-ı Hâletî
9	İstanbul Üniv. Nadir Eserler	TY.9688	Dîvân-ı Rubâiyât-ı Mustafa Efendi
10	İstanbul Üniv. Nadir Eserler	TY.3170	Dîvân-ı Rubâiyât

[127] Gıynaş, 247.

[128] Cevat Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1992, 86-100.

11	Atatürk Üniv. Seyfeddin Özege	SÖ.18696	Dîvân-ı Rubâiyât-ı Hâletî
12	İstanbul Topkapı	S.Hazine 1090	Rubâiyât-ı Hâletî
13	Ankara Milli Kütüphane	Yz A 3554/10	Rubâiyât (65b-71b arası)
14	Ankara Milli Kütüphane	Yz A 2811/3	Rubâiyât (109b-120a arası)
15	Sinop İl Halk Kütüphanesi	57 Hk 5815/2	Rubâiyât (44b-78b arası)
16	Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu	34 Ha 360/14	Rubâiyât (114-142 arası)
17	Topkapı Sarayı Revan Kökü	R 1978	Fasîh Ahmed Dede Mecmû'ası
18	İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	Or. 1155/1	Rubâiyât (8a-42b arası)
19	Mısır Kahire Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	Talat 106	Rubâiyât (111a-119b arası)

2. İstanbul Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu 34 Ha 362/61 Arşiv Numarasıyla Kayıtlı Mecmûa: Mecmûa, 246 ie 285. varaklar arasında bulunmakla birlikte, mecmûanın ilk 10 varağı Adlî, Figanî ve Feyzî'ye ait gazellerden; son otuz varaklık kısımı ise, Mevlânâ, Âsâfî, Efsahî-i Ensarî, Âlî, Bağdatlı Rûhî, Riyâzî, Nevâ'î, Taşlıcalı Yahyâ, Makâlî, Meâlî ve Sırrî'ye ait Türkçe ve Farsça rubâîlerden oluşmakla beraber Meâlî ve Sırrî'ye ait dörtlükler rubâî değil kıt'adır.

3. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 165/3 Arşiv Numaralı Rubâî Mecmusası: Sadece 60 rubâîden oluşan bu mecmûada bulunan tüm rubâîler Kemal Paşa-zâde'ye atfedilmişse de Kemal Paşa-zâde dîvânında hiçbir rubâînin bulunmaması, mecmuâda bulunan rubâîlerin kendisine ait olmadığı kanısını uyandırmaktadır.

4. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Türkçe Yazmaları O. 27/2 Arşiv Numaralı Mecmûa: Seyyid Nesîmî (ö. 820/1417)'nin dörlüklerinin bulunduğu ve 129 varaktan oluşan bu mecmûada bazı dörtlüklere rubâî dense de söz konusu dörtlükler tuyuglardan oluşmaktadır.

5. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu, 34 Ha 351 Arşiv Numaralı Mecmûa: Sadece gazel ve rubâîleri barındıran bu mecmûa, cönk şeklinde olup 65 varaktan oluşmaktadır. *Müntehabât-ı Gazâliyat u Rubâîyât* başlığını taşıyan bu mecmauda yer alan yaklaşık 100 rubâînin kime ait olduğuna dâir herhangi bir kayıt düşülmemiştir.

6. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu, 34 Ha 357/1 Arşiv Numaralı Mecmûa: *Müntehabât mine'l-muhammesât ve'l-museddesât-ve'r-rubâ'iyât* başlığını taşıyan bu mecmûa, muhammes, müseddes ve rubâîlerden oluşmuş 73 varaklık bir mecmûa olmakla birlikte, içindeki Türkçe rubâî sayısı sadece 6'dır. Bunlardan 3'ü Hüseynî mahlaslı Hüseyin Baykara'ya; 1'i Nâbî'ye, 2'si ise Bosnalı Sâbit'e âittir.

7. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, Y-335 Arşiv Numaralı Mecmûa: *Mukatta ve Rubâîler* başlığı altında bulunan bu mecmûanın istinsah tarihi 975/1567 olmakla birlikte, manzûmelerin Tevfîk adlı bir şaire ait olduğu kaydı bulunmaktadır. Ancak kaynaklarda bu dönem ve öncesine ait Tevfîk mahlaslı herhangi bir şaire rastlanmamıştır.

8. Avusturya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları A.F. 319 (137) Arşiv Numaralı Mecmûa: Yurt dışında bulunan bu mecmûa, tarafımızca görülmemekle birlikte, kayıtların verdiği bilgiler ışığında, 138 varaktan oluştuğu ve dîvânî hatla yazıldığı bilinmektedir.

9. Kahire Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu Talat 178 Arşiv Numaralı Mecmûa: Yurt dışında bulunan ve *Rubâîyât* başlıklı olan bu mecmûanın istinsah tarihi 1149/1737 olmakla birlikte, eserin 115-151 varakları arası kaynaklarda adına rastlayamadığımız Yâverî'ye ait rubâîlerden oluşmaktadır.

10. Mısır, Kahire, Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu 9109/27Arşiv Numaralı Mecmûa: Görme imkânı bulamadığımız bu mecmûa, *Rubâîyât* başlığı altında bulunmasının yanı sıra Edirneli Muhyî-i Gülşenî (ö. 1605)'ye ait rubâîlerden oluşmaktadır.

11. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 599/3 Arşiv Numaralı Mecmûa: Azmi-zâde Hâletî ve Güftî'nin rubâîlerini içeren bir mecmûa olup, içinde Hâletî'ye âit 32; Güftî'ye âit 28 rubâî bulunmaktadır.

1.3. MESNEVÎLER

Mesnevî, zellikle Arap, Fars ve Türk edebiyatında kendi aralarında uyaklı beyitlerden oluşan ve arûz ölçüsüyle yazılan uzun soluklu bir nazım biçimidir. Bu nazım biçimiyle yazılan eserlerde, gazel haricinde farklı bir nazım şekline rastlamak çok nadirdir. Ancak gazellerin haricinde, kaside, kıt'a, tardiye vb. nazım şeklinin yanı sıra rubâînin de kendine yer bulabildiği bilinmektedir. İsmail Ünver, bu nazım şekillerinin mesnevîlerdeki işlevlerini ve özelliklerini şu şekilde sıralar:

"1. Bunlar, genellikle kahramanların ağzından söylenir. Bu şiirler, bazen âşığın sevgilisine gönderdiği aşk mektubudur ya da aşk mektubunda yer alır. İki âşığın karşılıklı olarak şiir söyledikleri de olur. Bazen de asıl kahramanların yanında bulunan olayın geri plândaki kahramanları, efendilerinin duygularını dile getirmek üzere şiir söylerler. Mesnevîlerde doğrudan doğruya şairin ağzından söylenmiş şiirler de görülebilir.

2. Şair, mesnevîden bu tür şiirlere geçmeden önce, son beyitte bunu haber verir. Böylece mesnevî ile araya giren şiir arasında bağlantı kurar.

3. Bu şiirlerden pek azında şairin mahlası ile karşılaşıyoruz. Sonunda kahramanın adı bulunan ya da hiçbir ad bulunmayan şiirler çoğunluktadır. İçinde bulunduğu mesnevî ile aynı vezinde yazılmış nazım şekilleri vardır; ancak değişik vezinle yazılanlar daha çoktur.

4. Mesnevî içinde değişik nazım şekillerinin yer alması, özellikle gazel yazılması İran edebiyatında başlamıştır. Fakat Türk şairlerinin mesnevîlerindeki gazeller, hem sayıca çok olmaları, hem de nazım tekniği yönünden gazelin bütün özelliklerini taşımaları bakımından dikkat çekicidir. Hatta, bazı şairlerin mesnevîlerdeki gazelleri, dîvânlarındaki gazeller arasında da görebiliriz."[129]

Daha önce de değindiğmiz gibi rubâînin asıl kaynağı dîvânlardır. Ancak sayı olarak çok fazla bir yekun teşkil etmese de klasik Türk edebiyatı mesnevîlerinde rubâîlere de rastlamak mümkündür. Özellikle muhtevâ itibâriyle rubâîyle örtüşen sâkî-

---

[129] İsmail Ünver, "Mesnevî", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri),* TDK Yay., Ankara 1986, 445-446.

nâmeler, aşk mesnevîleri ve nasîhat-nâmeler rubâînin kendine yer bulduğu eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dîvân edebiyatı mesnevîlerinde de rubâînin kendine yer bulup bulmadığı ile ilgili tarafımızca yapılan taramalarda 268 mesnevî gözden geçirilmiş ve 10 mesnevîde toplam 99 Türkçe rubâî tespit edilmiştir. İçinde rubâî tespit ettiğimiz mesnevîlere bakıldığında bu rubâîlerin bazen mesnevînin ilk veya son manzûmeleri, bazen mesnevîde işlenen muhtevâyı destekleyici, yani tezyinat kabilinden manzûmeler, bazen de mesnevîde şairin konuşturmak istediği bir başka kişinin sesini duyurmaya çalıştığı bir manzûme olduğu görülmektedir.

Bahsi geçen 10 mesnevî dışında kalan 3 mesnevide ise rubâî bulunmakla birlikte söz konusu rubâîlerin rubâî değil de nazm, kıt'a ve tuyuglardan oluştuğu görülmüştür. Buna göre içinde rubâî adıyla manzûme bulunan ilk mesnevî, 15. yüzyılda Cem Sultân (ö. 900/1495) tarafından kaleme alınan ***Cemşîd ü Hurşîd*** mesnevîsidir. Ancak bu mesnevîde rubâî başlığı altında bulunan 5 manzûmenin hiçbirisi rubâî vezinleriyle yazılmamıştır.[130] Aynı durum yüzyılın hamse sahibi şairlerinden olan Hamdullah Hamdî (ö. 909/1503)'nin ***Yûsuf u Züleyhâ*** adlı mesnevîsinde de bulunmaktadır. Eserde rubâî başlığı altında bir dörtlük bulunsa da bu dörtlük rubâî değil tutug özelliği taşımaktadır.[131] Yine 15. yüzyılda yaşayarak 16. yüzyılın başında vefât eden Dâvûd-ı Halvetî (ö. 915/1509[?])'nin genelde tasavvuf, özelde ise mensûbu bulunduğu Halvetî tarîkatının ilke ve esaslarını telkin etmek maksadıyla kaleme aldığı ***Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*** adlı mesnevîsinde *ahreb* kalıbıyla yazılan 3 farsça rubâî haricinde kalan ve *rubâîyye* başlığı altında bulunan 30 Türkçe dörtlüğün bulunduğu; ancak bu dörtlüklerin rubâî vezinleriyle yazılmadığı; söz konusu dörtlüklerin 26'sının nazm, 3'ünün tuyug, 1'inin ise kıt'a olduğu görülür.[132]

İçinde klasik rubâî kalıplarıyla yazılmış dörtlükleri bulunduran ilk mesnevî, 16. yüzyılın ve Türk edebiyatının en müstesnâ mesnevîlerinden olan Fuzûlî'nin ***Leylâ vü***

---

[130]Münevver Okur Meriç, *Cem Sultân Cemşîd ü Hurşîd İnceleme-Metin,* AKM Yay., Ankara 1997, 374, 450, 505, 669.

[131] Mehmet Cihat Üstün, *Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi (Gramer-Metin-Dizin),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2014, 443/ b. 2833-2834.

[132]Abdulmecit İslamoğlu, *Dâvûd-ı Halvetî ve Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk'i (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2007.

Mecnûn[133] mesnevîsidir. Bahsi geçen mesnevîde Fuzûlî, eserin konusu ve yazılış sebebiyle ilgili önsözü niteliğinde olan dibâcesini, münâcaât tarzında kaleme alınmış olan 3 rubâî ile başlatmıştır.[134] Bu rubâîlerde Fuzûlî, kaleme almaya başladığı mesnevîde, okuyucunun ciğerlerini yakan, gönülleri aydınlatan bir dile ve kaleme sahip olabilmesi için Allâh'a yakardığı görülmektedir. Söz konusu rubâîler şöyledir:

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. Mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'ûl vezninde.)

Ey neş'et-i hüsni aşka te'sîr kılan
Aşkiyle binâ-yı kevni ta'mîr kılan
Leylî ser-i zülfini girih-gîr kılan
Mecnûn-ı hazîn boynına zencîr kılan

Ey güzelliği yaratıp aşka te'sir eden, aşkıyla kâinâtı tamir eden, Leylâ'nın saçlarının uçlarını düğümlü kılan, hüzünlü Mecnûn'un boynuna zincir takan!

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 2. ve 3. mısralar ise Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Dutsam taleb-i hakîkate râh-ı mecâz
Efsâne behânesiyle arz etsem râz
Leylî sebebiyle vasfun etsem âğâz
Mecnûn dili ile etsem izhâr-ı niyâz

Hakîkati taleb ederek mecaz yolunu tutsam; masal anlatma bahanesiyle sırrımı arz etsem. Leylâ münasebetiyle vasfını söylemeye başlasam; Mecnun diliyle dua ve yalvarmalarımı açığa vursam.

(2., 3. ve 4. Mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'vezninde.)

Lutf ile şeb-i ümmîdümi rûz eyle
İkbâlümi tevfîk ile firûz eyle
Leylî kimi lafzumı dil-efrûz eyle
Mecnûn kimi nazmumı ciger-sûz eyle

İyilik ile ümidimin gecesini gündüze çevir; isteğimi uygun bir şekilde (yerine getirerek beni) sevindir. Sözlerimi Leylâ gibi gönül ferahlatıcı kıl; nazmımı Mecnun gibi ciğer yakıcı eyle.

Fuzûlî ile aynı yüzyılda yaşayan Münîrî (16. yy.)'nin Feridüddin Attâr'ın *Bülbül-nâme* adlı eserinden çevirerek genişletip zenginleştirdiği tasavvufî ve ahlâkî konulu

---

[133]Muhammed Nur Doğan, *Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn,* Çantay Kitabevi, İstanbul 1996; Hüseyin Ayan, *Leylâ vü Mecnûn-Fuzûlî,* Dergah Yay., İstanbul 2014.

[134] Ayan, *Leylâ vü Mecnûn-Fuzûlî,* 19-20.

Gülşen-i Ebrâr ve Ma'den-i Esrâr[135] adlı mesnevîsinde de rubâîlerle karşılaşmaktayız. *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinde olduğu gibi, içinde 3 rubâîyi barındıran bu mesnevîdeki rubâîler, Fuzûlî'den farklı olarak eserin başında değil sonunda söylenmiştir. Mesnevînin bitimiyle alakalı ve geçici olan dünyada "Münîrî" adının hayırla yâd edilmesiyle ilgili hikmetli ifadeler kullanan Münîrî, bu rubâîlerde ölçü olarak Hezec bahrini kullanmış, ancak rubâîye ait özel kalıpları uygulamamıştır.

(Tüm mısralar Hezec bahrinin Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün vezinlerinde.)

Dünyânıñ olur naksa mübeddel çok ziyâdı Her bey'inüñ âher erişir kesr ü kesâdı Bu hattı *Münîrî* za'îf eyledi imlâ Bâşed ki cihânda añıla hayr ile adı	*Dünyanın artmışı eksilmişle çok değişir; her alış verişçinin varı ve yoğu sona ulaşır; bu yazıyı güçsüz Münîrî yazdı; anon adı dünyada iyilikle anılsın.*

(Tüm mısralar Hezec bahrinin Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün vezinlerinde.)

Mevcûd-ı cihân âher olur cümle çü fânî Her tîr ü kemân ehli yaşar bunda kemânı Bu nazma Münîrî dürişüb virdi nizâmı Hayr ile ola kim añıla adı vü şânı	*Dünyada bulunan her şey sonunda yok olur; her ok ve yay ehli burada kemanını düzenler; Münîri bu esere çalışıp düzen verdi; adı ve ünü iyiylik ile anılsın*[136]

17. yüzyılın hamse sahibi şairlerinden Nev'î-zâde Atâî (ö. 1635)'nin ***Âlemnümâ (Sâkî-nâme)***[137] adlı mesnevîsinde mesnevînin beyitleri arasına 12 rubâî yerleştirdiği görülmektedir. Uzun soluklu mesnevîlerde beyitler arasında yazılan rubâîleri, mesnevîlere farklı bir soluk, farklı bir renklilik getirmesinin yanı sıra metinden çıkartıldıkları takdirde rubâîlerden önce ve sonra gelen beyitler arasında herhangi bir anlam kaybı veya eserin anlam dünyasında herhangi bir eksilme olmadığı görülmektedir. İşte Atâî'nin *Sâkî-nâme*'sinde söylenen bu rubâîler de, mesnevînin muhtevâsına uygun bir şekilde, daha çok sâkî ile yapılan muhavere veya hasb-i hâl

---

[135]Meheddin İspir, *Münîrî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Ma'den-i Esrâr Mesnevisi [İnceleme-Metin-Sadeleştirme],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum, 2004.

[136] İspir, 554.

[137] Muhammed Kuzubaş, *Atâî'nin Alemnümâ (Sâkînâme) Mesnevisinin Karşılaştırmalı Metni ve Konu Bakımından İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Samsun 2007, 89-91.

tarzında kaleme alındığı ve beyitler arsında herhengi bir anlam kopukluğuna sebebiyet vermeyecek nitelikte oldukları görülür. Söz konusu eserin, *'Arz-ı 'Ubudiyyet ü Münâcaât Be-dergah-ı Kâdi'l-Hâcât, Sıfât-ı Cem, Sıfât-ı Şeb-i İşret, Sıfât-ı Temmûz, Sıfât-ı Hazân, Sıfât-ı Şitâ, Sıfât-ı Fenâ-yı Dehr, Sıfât-ı Dil, Sıfât-ı 'Aşk, Hâtime ve Teddüh ve Kasemiyyât* bölümlerinden önce birer adet yerleştirilmiş bu rubâîlerde Atâî, şarâb, meyhâne, harâbât ve sâkî gibi içki meclisi ile ilgili kavramları daha çok tasavvufî mazmunlar ışığında açılanabilecek anlamlarıyla işlemiştir.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Bezm-i gam-ı 'aşkuñda döner câm-ı felek Ser-geştesidür ol kadehüñ hûr u melek Çün şerbet-i feyzi baña sunduñ yâ Rab Anı içine lâzım olur hamd etmek[138]	*Aşkının gam meclisinde, melek ve hurilerin bile hayran oldukları felek kadehi döner. Yâ Rab, bana ilim şerbetini sunduğun için sana hamd etmek gerekmektedir.*

(Tüm mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Gülşende olan âb [u] hevâ 'aşk iledür Hep gerdiş iden sayf ü şitâ 'aşk iledür Efsürde idüp âbı ider bezmi müzâb El-kıssa fenâyile bekâ 'aşk iledür[139]	*Gül bahçesindeki olan hava ve su aşk iledir. (Her yıl) dönen yaz ve kış aşk iledir. Suyu donduran, muhabbet meclisini eriten aşktır; elhasıl fenâ ve bekâ aşk iledir.*

17. yüzyılın bir diğer mesnevîsi olan Edirneli Güftî (ö. 1677)'nin ***Şah u Derviş***[140] adlı mesnevîsinde ise 9 rubâî bulunmaktadır. Kaleme alınmış bu dokuz rubâînin 5'i, şairin dîvânında da yer almaktadır. Öyle ki mesnevîdeki altıncı ve sekizinci rubâîler, şairin dîvânında da aynen geçmekle birlikte kinci, üçüncü ve yedinci rubâîler ise, dîvândaki şekilleriyle küçük farklılıklar göstermektedir. Mesnevîde yer alan birinci, dördüncü, beşinci ve dokuzuncu rubâîler ise şairin dîvânında yer almamaktadır.Mesnevîdeki dokuz rubâînin bölümlere göre dağılımı incelendiğinde bu rubâîlerin dağılımındaki düzensizlik dikkatleri çekmektedir. Örneğin, mesnevînin ilk

[138] Kuzubaş, 106.

[139] Kuzubaş, 220.

[140] Murat Umut İnan, *Edirneli Güftî Ali ve Şah u Derviş Mesnevisi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, SBE, Ankara 2006, 36.

rubâîsi yedinci bölümde söylenmiş, ardından gelen bölüm rubâîsiz geçilmiş; dokuzuncu bölümde ise bir başka rubâî söylenmiş; onuncu bölümde ise iki rubâî birden söylemesine karşılık, ardından gelen on birinci bölüm rubâîsiz geçilmiştir.

Rubâîlerin bölümlere göre dağılımında göze çarpan bu düzensizliğe rağmen, mesnevînin bütünü dikkate alındığında rubâîlerin genellikle bölüm sonlarında yazıldığınıı; böylelikle de rubâîlerin ilgili bölümler arasında bağlantı kurarak bir geçiş vazifesini yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Mesnevîde bulunan rubâîler, mesnevînin ana kahramanlarından Derviş'in ağzından söylenmiştir. Böylece mesnevîdeki anlatıcı geçişleri de rubâîlerle sağlanmış ve bu durumun yapılacağı da rubâî öncesi gelen beyitle haber verilmiştir.

(Beyit, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezninde; rubâînin 1. ve 2. mısraları Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısrası Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' ve 4. mısrası ise Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezinlerinde.)

Âteş-i âhı-y-la olup hem-'inân Eyler idi bu sözi zîb-i beyân	*Âhının ateşiyle bir olup süslü bir şekilde bu sözü söyledi:*
Rubâ'î	*Rubâî*
Ey fitne-i 'akl ü hûş olan şûh-ı cihân Ve'y hırmen-i sabr u hırede şu'le-nişân Dil muztarib-i mihnet-i dü-rûy olmaz Tek sînede dâğ-ı 'ışkuñ olsun sûzân[141]	*Ey akıl ve fikrin fitnesi dünya güzeli ve ey sabır ve anlayış ümitsizliğine ateş alameti! Gönül iki (güzel) yüzün sıkıntısının muztaribi olmaz; kalpte sadece senin aşkının yarası yansın.*

17. yüzyıl şairlerinden Fasîh Ahmed Dede (ö. 1699), dîvânında kaleme aldığı 160 rubâîyle bu nazım şekline karşı özel bir ilgisinin olduğu bilinmektedir. Dîvânının yanı sıra içinde 25 rubâî bulunan ***Behişt-Âbâd*** [142] adlı mesnevîsi, taradığımız mesnevîler arasında, içinde en fazla rubâî barındıran mesnevî olarak dikkatleri çekmektedir.[143] *Behişt-Âbâd* adlı mesnevîde yazılan rubâîler incelendiğinde rubâîlerin rastgele yerleştirilmediği, hemen her bölüm başlığından sonra bu başlıkların muhtevâsına uygun

[141] İnan, 153.

[142]Hakan Sevindik, *Fasîh Ahmed Dede'nin Behişt-Âbâd Adlı Mesnevisi, İnceleme-Metin-Dizin,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2011.

[143] Eserde 26 rubâî bulunmakla birlikte bir rubâî mükerrer kullanılmıştır.

olarak kaleme alındığı görülmektedir. Örneğin hamd ve şükür içerikli mensûr ifadelerle başlayan bu mesnevînin ilk manzûm parçaları tevhîd türüyle kaleme alınan iki rubâîdir. Ana konunun işlendiği yerlerdeki rubâîler ise genellikle hikâyelerle ilişkili olup konuyu tamamlayıcı, bazen de konular arasında geçişi sağlayıcı öğe olarak görev yapmışlardır.[144] Yani daha önce de belirttiğimiz gibi tezyinat kabilinden olan rubâîlerdir. Söz konusu bu 25 rubâînin 5'i tevhîd ve münâcaât; 10'u hikmet; 10'u âşıkâne edeyla söylenmiş bahâriye ve sâkînâme; 1'i na't ve 1'i de Sultân Ahmed'e medhiye olarak kaleme alınmıştır.

(Tüm mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Medhûş-ı mey-i câm-ı mahabbet eyle
Dürdin güher-i tâc-ı sa'âdet eyle
Ol meygede-i 'aşka delîl-i râhum
Yâ Rab baña lutf ile hidâyet eyle[145]

Muhabbet kadehi şarâbının şaşkını ol; saâdet tacının cevherini inciyle süsle. Yâ Rab! O aşk meyhanesine gitmemin delili olarak bana lütfeyle, hidayet eyle.

(Tüm mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Güller açılup irdi bahâr eyyâmı
Nakş-ı çemen ü savt-ı hezâr eyyâmı
Kâm al ki degül bezm-i çemende bâkî
Hengâm-ı tarab geşt ü güzâr eyyâmı[146]

Güller açılıp bahar günleri geldi. Bu zaman, kırların süslendiği, bülbüllerin bağrıştığı demlerdir. Zevk al ki bu anlar kalıcı değildir; bu vakit, şenlik zamanı ve gezip dolaşılacak günleridir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Her çend ki yemm dürr ü gühersiz olmaz
Sad el-hazer ammâ ki hatarsız olmaz
Olma sitem-i hârdan âzürde-derûn
Gül hârsız ü bâde kedersiz olmaz[147]

Deniz nasıl ki inci ve mücevhersiz olmuyorsa tehlikesiz de olmaz. Dikenin cefâsından çok incinme; zira gül dikensiz, şarap kedersiz olmaz.

---

[144] Sevindik, 39.

[145] Sevindik, 133.

[146] Sevindik, 161.

[147] Sevindik, 193.

17. yüzyıl şairlerinden Riyâzî (ö. 1644), ***Sâkî-nâme*** adlı mesnevîsinde de mesnevînin konusuna ve muhtevâsına uygun 13 rubâî yerleştirdiği görülür. Mesnevînin *Sıfât-ı Bezm-i Bâde, Sıfât-ı Şeb-i İşret, Sıfât-ı Aşk, Sıfât-ı Harîf-i Bâde Ber-'Akl-ı Sâde, Bî-vefâ-yı Ebnâ-yı Zamân, Hitâb-ı Zâhid, Güşâden-i Mey-hâne, Redd-i Nâsıh, Sıfât-ı Mey-hâne, Sıfât-ı Pîr-i Mugân, Sıfât-ı Mey ve Hatime-i Sâkî-nâme* başlıklı bölümlerinden hemen önce bu bölümlerde dile getirilecek düşüncelere bir mukaddime nevinden birer rubâî zikredildiği görülür.

Aşağıda örnek olarak verdiğimiz rubâîlerin ilki, ilâhî aşk şarâbını konu edinen *Sıfât-ı Mey* bölümü öncesi söylenen rubâî; bir diğeri ise *Hatime-i Sâkî-nâme* bölümü öncesi söylenen rubâîdir. Hâtime eserin sonu, zevâli, bitişi olması dolayısıyla bu bölüm öncesinde zikredilen rubâînin yaz mevsiminin hazîn sonunu getiren sonbahar konulu *hazâniye* türünde yazılması, Riyâzî'nin söz konusu rubâîlerinde rubâînin hikmet yönünü incelikle kullandığını göstermesi açısından dikkate değerdir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Biz pîr-i mugânıñ sözini gûş ideriz Mest-i mey-i şevk olmagıla cûş ideriz Kanlar yudarız dîde vü dilden dâ'im Biz 'aşkıña sâkî tolular nûş ideriz[148]	*Biz meyhanecinin (mürşîdin) sözünü dinleriz; neş'e şarâbının sarhoşluğuyla coşarız. Gözümüz ve gönlümüzden daima kan ağlarız; biz senin aşkına kadeh dolusu şarâb içeriz.*

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Güllerde idi letâfeti gül-zârıñ Dürdi varakın bâd-ı hazân ezhârıñ Esbâb-ı bahârı virdi yağmaya hazân Dükkânına beñzedi çemen 'attârıñ [149]	*Gül bahçesinin güzelliği güllerde idi. Sonbahar, çiçeklerin yapraklarını büzüştürdü. Sonbahar, baharın sebeplerini yağmalayınca çimenlik, koku satan Attâr dükkanına benzedi.*

[148] Mehmet Arslan, *Sâkî-nâmeler*, Kitabevi Yay., İstanbul 2012, 244.

[149] Mehmet Arslan, *Sâkî-nâmeler*, 228.

17 yüzyılın bir diğer şairi olan Nâtık (ö. 1716-17) ise, kaleme aldığı ***Tuhfetü'l-Haremeyn*** adlı mesnevîsine 18 rubâî dâhil etmiştir. Bu mesnevîde rubâî olduğu ile ilgili ilk bilgileri, eser üzerinde çalışma yapan İ. Hakkı Aksoyak vermiştir.[150] Nâtık'ın bu mesnevîsi, Ankara Milli Kütüphane'de, Yz. A 3216 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Esere dâhil edilen rubâîler incelendiğinde bu rubâîlerin uzun soluklu mesnevîye farklı bir hava vermek için lirik bir anlatımla kaleme alındıkları görülür. Söz konusu eserden aldığımız aşağıdaki örnek rubâîde de görüldüğü üzere, Harem-i Şerîf'e girip Kâbe'ye yaklaşan şairin, içinde bulunduğu derin manevî coşkunluğu rubâî nazım şekliyle dile getirmiştir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Sürdük yüzümizi pâyına ey beyt-i kerîm Senden dile erişdi nice feyz-i 'amîm Ümmîd ki muhtâc-ı şefâ'at kılasıñ Tâ ide Hudâ lâyık-ı cennet-i na'îm[151]	*Ey muhterem Beytullah! Yüzümüzü ayaklarına sürdük; senden ise nice umumi bereket ulaştı. Muhtaç olduğumuz şefâati yaparsın diye ümitliyiz ki Allâh bizi Cennet-i Naîme layık görsün.*

18. yüzyıla gelindiğinde ise, bu yüzyılda kaleme alınan mesnevîler arasında rubâî tespit ettiğimimz iki mesnevîden ilki, Safî Mustafa Efendi (18. yy.)'nin ***Güşlen-i Pend*** adlı nasîhat-nâmesidir. 11 rubâîyi barındıran nasîhat-nâmede Safî Mustafa Efendi, eserin başında bir, sonunda ise on rubâî kullanması, rubâîlerin kullanım sahası ve şekli hakkında ön fikir vermesi açısından dikkate değerdir. Eserin başındaki tek rubâî, Besmele-nâme tarzında yazılmışken eserin sonunda kaleme alınan on rubâî ise, içinde eserin adının geçtiği ve söz konusu bu eseri öven ifâdelerin bulunduğu rubâîlerdir. Aşağıda örnek olarak verdiğimiz rubâîlerin ilki, "Fezâil-i Besmele-i Şerîf" başlıklı eserin ilk bölümünden hemen önce, bu bölümün bir mukaddimesi nevinden kaleme alınan rubâî; ikincisi ise eserin sonunda eseri bitirdiğine dâir hem bir Fahriye, hem de Allâh'a bir hamd nevinden kaleme aldığı rubâîdir.

---

[150] İ. Hakkı Aksoyak, "XVII. Yüzyıl Şairi Edirneli Natık'ın Kaleminden Bir Aşk Hikâyesi", *Millî Folklor*, 58, 2003, 115.

[151] Nâtık, *Tuhfetü'l-Haremeyn,* Ankara Milli Kütüphane, no: Yz. A 3216, vr. 28a.

(Tüm mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Kufl-i sühana besmeledür çün miftâh Zikr idelüm evvel diyelüm yâ Fettâh Tanzîm ola lü'lü'-i ma'ânî dilde Gencine-i gaybdan idelüm istiftâh[152]	*Bismillah, söz kilidine anahtar olduğu için ilk olarak yâ Fettâh diye zikredelim ve söze öyle başlayalım. Dilde mana incileri dizilsin ki gayb hazinesinden siftah yapalım (söze başlayalım).*

(Tüm mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Nazm itdi S*âfî* pendi rızâu'llâh Virdi kereminden dile şîr va'llâh Kim kâdir olur virse Mevlâ kuvvet Lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâh [153]	*Sâfî, Allâh rızasını kazanmak için bu pendi yazdığı için vAllâhi (Allâh da) kereminden gönle tatlılık verdi. Alla kuvvet vermese bu işe kim kuvvet getirebilir ki. Lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâh.*

18. yüzyılda içinde rubâî tespit ettiğimiz bir diğer mesnevî, Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk* mesnevîsine yazılmış bir nazire olarak dikkatleri çeken Refî-i Âmidî (ö. 1816)'nin ***Cân u Cânân***[154] adlı mesnevîsidir. Eserde bulunan tek rubâî, "Rubâ'î-yi Zibâ Münâsib-i hâl" başlığı altında verilmiş olmasının yanı sıra münâcaât tarzında yazılmış bir tevhîd örneğidir.

İçinde rubâî tespit ettiğimiz son mesnevî ise, 19. yüzyılda Keçeci-zâde İzzet Molla (ö. 1829) tarafından kaleme alınıp Keşan'a sürgüne gidişini ve dönüşünü anlatan bir eser olan ***Mihnet-Keşân***[155] adlı mesnevîsidir. Bu mesnevî incelendiğinde içinde 4'ü Farsça, 4'ü Türkçe olmak üzere 8 rubâînin yerleştirildiği görülür. Keçeci-zâde İzzet Molla, Türkçe rubâîlerin tümü ile Farsça rubâîlerin birini kendi ağzından, diğer üç Farsça rubâîyi ise Keşan'da tanıştığı Afgan asıllı Talat adlı şairin ağzından nakletmiştir. Keçeci-zâde İzzet Molla, Keşan'a varışı, Keşan'a ve Keşanlılara dâir gözlemleri, gittiği

---

[152] Mehmet Sait Çalka, *Mustafa Safî Efendî ve Gülşen-i Pend Mesnevisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, SBE, Manisa 2007 144.

[153] Çalka, 346.

[154] Nihat Öztoprak, *Refî-i Âmidî, Cân u Cânân*, Türk Gev Yay., İstanbul 2000; Kaplan Üstüner, *Refî, Cân u Cânân [İnceleme-Metin],* Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 2003.

[155] Ali Emre Özyıldırım, *Keçeci-zâde İzzet Molla Mihnet-Keşân,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), (Tarihsiz); Derya Tüzin, *Sürgün Yolunda Bir Yenileşme Serüveni: Mihnet-Keşan*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, ESBE, Ankara 2008.

ilk günlerde yaşadığı yabancılaşma ve yalnızlık duygusunun verdiği ruh halleri, kendisiyle aynı zamanlarda Keşan yakınlarında bulunan Talat adlı Afgan asıllı şairle tanışması, onunla olan dostluğu, Talat'ın Edirne'ye gidişiyle İzzet Molla'nın çektiği yalnızlığı, Keşan çevresinde vakit geçirmek için yaptığı gezileri ve Keşan'da Ramazân ayını konu alan bölümlerde geçen söz konusu rubâlerin karşılıklı konuşma edâsında, hasb-i hâl tarzında kaleme alındığı görülür. Aşağıda örnek olarak verdiğimiz rubâîlerin ilki, Talat'ın Edirne'ye gidişiyle İzzet Molla'nın çektiği yalnızlığı; ikincisi ise Keşan'da Ramazân ayını konu alan rubâîdir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Azmetdi sehergâh bu gün Talat âh Ey çerh turaydı ne olur bir kaç mâh Eyvâh yetişdi buna da baht-ı siyâh Lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâh[156]	*Âh! Talat bugün seher vaktinde yola çıktı. Ey felek birkaç ay burda kalsaydı ne olurdu? Eyvâh! Buna da kara talih yetişti. Lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâh.*

(2., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yârân-ı Keşan'a soralım şimdiden Yağlıca çörek yoksa yutulmaz Ramazân Elbette birinden birini ekl ederim Bu rûze-i hicr ile tutulmaz Ramazân[157]	*Keşanlı dostlara şimdiden soralım. Yağlı çörek yoksa Ramazân orucu tutulmaz. Elbette birinden birini yerim. Bu ayrılık orucunda Ramazân orucu tutulmaz.*

1.4. MÜNŞEÂTLAR VE DİĞER MENSÛR ESERLER

Dîvânlar, rubâî mecmûaları ve mesnevîlerden sonra rubâîlerin kendine yer bulabildiği bir başka eser grubu, münşeâtlar ve mensûr eserlerdir. Çalışmamızın bu bölümünde, Klasik Türk edebiyatında kaleme alınmış tüm mensûr eserleri tarama amacımız olmamakla birlikte, sadece mensûr eserlerde de rubâînin kendine yer bulup bulamadığını tespit etme gâyesiyle 100'e yakın mensûr eseri incelediğimizde, söz konusu eserlerde rubâînin az da olsa kendine yer bulduğu görülmektedir. İçinde rubâî tespit ettiğimiz eserler hakkındaki bilgileri şu şekilde paylaşabiliriz:

---

[156] Özyıldırım, 266.

[157] Özyıldırım, 268.

Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ:

Şeyhoğlu Mustafâ (ö. 1413)'nın Necmeddîn Dâye'nin *Mirsâdü'l-'İbâd'*ından serbest bir tercüme olarak 1401'de kaleme aldığı *Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ*[158] adlı mensûr eseri, içinde rubâî tespit ettiğimiz ilk mensûr eser özelliği taşımaktadır. Bu eser, geniş bir devlet tecrübesiyle yazılmakla birlikte, Türkçede *Kutadgu Bilig'*den sonra devlet idaresi ve cemiyet işlerini konu edinen ikinci eser olarak kabul edilir.[159] Dönemin sultanı başta olmak üzere devlet adamlarına, devlet yönetimi ile ilgili nasîhatlerde bulunan eserde, nasîhat tarzında kaleme alınmış 3 rubâî bulunmaktadır. Eserden aldığımız aşağıdaki rubâîlerin ilkinde, insanın yaratılış olarak bir parça kan veya su damlasından ibaret olduğu, sadece bir parça kefen giyip toprak olacağı, dolayısıyla kibirlenmemesi gerektiği hatırlatılmıştır. İkinci rubâîde ise, insana verilen nimetlerin ve varlığın ezelden ebede elden ele devredildiği, bunun ise ölümle yitip gittiği, dolayısıyla kapıya gelen muhtaçları her ne sebeple olsun geri çevirilmemesi gerektiği ile ilgili nasîhatler sunulmuştur.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mef'ûlü Fa'ûl; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra ise, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Bir tamla kanıduñ yâ bir katre meni Bi'llâhi neçündür saña bu kibr ü menî Âhir yine sine giricek bolayısar Ol kanıla rîm balçığına kefeni[160]	*Bir damla kandın ya bir damla meni. Billah ne içindir sendeki bu kibir ve benlik. Sonunda o kan ve irin yine mezara girilecek, kefen balçığa bürünecek.*

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra ise, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Vir ni'met ü mülki seni elden ala Hod ni'met ü mülk yavlınur elden ele Kapuña geleni gönderürseñ mahrûm Dergâh işiğinde olasın ilden ile[161]	*Seni elden ayaktan alan nimet ve mülkü ver. (Sana verilen) nimet ve mülk elden ele yuvarlanır. Kapına geleni mshrum gönderirsen (Hakkın) dergahının eşiğinde sen de ilden ile sürülürsün.*

---

[158] Kemal Yavuz, *Şeyhoğlu, Kenzül-Kübera ve Mehekkül-Ulema [İnceleme Metin İndeks],* AKM Yay., Ankara 1991.

[159] Şentürk; Kartal, 63.

[160] Kemal Yavuz, 86.

[161] Kemal Yavuz, 96.

Bedâyi'u's-Sihr Fî Sanâyi'i'ş-Şi'r:

14. yüzyılın bir diğer şairi Ahmedî (ö. 1412-13)'nin, edebî sanatlarla alakalı Arapça, Farsça ve Türkçe manzûme örneklerini içeren Farsça ***Bedâyi'u's-Sihr Fî Sanâyi'i'ş-Şi'r*** adlı eserinde kendisine ait 9 Türkçe rubâî bulunmaktadır. Bu manzûmelerin Ahmedî'ye ait olduğunu kendisinin "Bu fakîrin kendisinden üç kıt'a, dokuz rubâ'î ve iki beyit ortaya çıkan Türkçe bir kasidesi vardır ve burada örnek olması amacıyla zikredildi ve o şudur." cümlesinden anlamaktayız. Ahmedî, bu eserde konusu Muvaşşah olan ve *"Vişâh: lügatte, cevherle süslenmiş olarak dili bağlamaktır; sanat olarak da "beyitlerin veya mısraların baş veya ortalarında bazı harf veya kelimeler getirip o kelimeleri aynen veya noktalarında değişiklik yaparak alınınca, kendisinden bir ismin veya bir maksatın ortaya çıkması"* diye tarifini yaptığı sanata Türkçe olarak da kendi manzûmelerinden aşağıdaki örneği vermiştir.[162]

<u>İyki</u> âfâk senüñ hamduñ iderler yekser <u>Veyki</u> kuldur saña ber beste kemer Rûm u Hazar <u>Cümle</u> eşrâf-ı zamân senden alur 'izzet u câh <u>Kamu</u> etrâf-ı zemîn kadr u 'alâ senden umar	*Ey ufukların baştan başa övgüde buluduğu kişi, ey Rûm ve Hazar'ın kemer bağlayıp kul olduğu kişi, zamanın tüm şereflileri senden izzet ve makam alır, dünyanın her tarafı senden güç ve yükseklik umar.*[163]

Ahmedi bu eserde kendisine ait yukarıdaki kıt'a üzerinde muvaşşah sanatı yaparak altı çizili ifâdelerin okunmaması hâlinde aşağıdaki rubâînin ortaya çıkmakta olduğunu dile getirir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 2 ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra ise Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Âfâk senüñ hamduñ iderler yekser Kuldur saña ber beste kemer Rûm u Hazar Eşrâf-ı zamân senden alur 'izzet u câh Etrâf-ı zemîn kadr u 'alâ senden umar	*Ufuklar baştan başa sana övgüde bulunurlar, Rûm ve Hazar kemer ağlayıp sana kuldur. Zamanın şereflileri senden izzet ve makam alır, dünyanın çevresi senden güç ve yükseklik umar.*[164]

---

[162] Ali Temizel, "Ahmedî'nin Bedâyi'u's-Sihr Fî Sanâyi'i'ş-Şi'r İsimli Eserindeki Türkçe ve Farsça Şiirleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Konya 2003, 14, 102.

[163] Temizel, 102.

[164] Temizel, 102.

Munazara-İ Seyf u Kalem:

14. yüzyılın bir diğer şairi olan Firdevsi-i Tavîl (ö. 1512 sonrası)'in mensûr bir eseri olan ***Munazara-İ Seyf u Kalem***[165] adlı eserinde de rubâî adı altında manzûmeler bulunmaktadır. Kalem ile kılıç atışmalarının bulunduğu bu eserde Firdevsî, ifade etmek istediklerini ilk önce mensûr olarak söyler, daha sonra ise bu ifadeleri şiir parçacıklarında özetlemeye çalıştığı görülür. Eserde rubâî başlığı altında bulunan 17 adet dörtlük bulunmasına rağmen, bu dörtlüklerin rubâî kalıplarıyla kaleme alınmadıkları, *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* ölçüsüyle yazıldıkları göz önününe alındığında eserde bulunan dörtlüklerin rubâîden ziyâde tuyug oldukları görülür.[166]

Münşeât-ı Lâmiî:

16. yüzyılın önemli şairi ve nasiri olan Lâmiî (ö. 1532)'nin 86 mektuptan oluşan *Münşeât*'ı[167] da içinde rubâî barındıran mensûr eserlerdendir. Münşeât'ta 1'i Türkçe, 29'u Farsça olmak üzere 30 rubâî bulunmakla birlikte, ilk iki mısrâı alınıp tamamlanmamış 6 rubâî daha bulunmaktadır. 29 Farsça rubâînin 24'ü Lâmiî'nin kendisine aitken 5'i Molla Câmî'den nakledilmiştir. Eserdeki tek Türkçe rubâî, *"Kıssa-hân 'Ivaza Uygur 'İbâretince ya'nî Tatar Dilince Yazılan Cevâb-nâme sûretidür"* başlıklı mektupta bulunmakla birlikte, bu rubâî, Doğu Türkçesi hususiyetlerine göre kaleme almıştır:

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'îlün Fa'; 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Bu nâmegi hâmem ki idüpdür tahrîr Eylerde nezâre ehl-i ma'nî bir bir Taksîr tapılsa eylesünler tağyîr Tağyîr buyurda kılmasunlar taksîr[168]	*Kalemimin yazdığı bu mektubu, mânâ ehli tek tek inceledikleri zaman, kusur bulduklarında değiştirsinler; değiştirdik-leri zaman ise kusurlu bırakmasınlar.*[169]

---

[165] Ahmet Tanyıldız, *Münâzara-i Seyf u Kalem [İnceleme-Metin-Sözlük],* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara 2005.

[166] Tanyıldız, 50.

[167] Hasan Ali Esir, *Münşeât-ı Lâmiî (Lâmiî Çelebi'nin Mektupları) [İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük],* KTÜ Matbaası, Trabzon, 2006.

[168] Esir, 220.

[169] Osman Fikri Sertkaya, "Lâmiî Çelebi'nin (Doğu) Çağatay Türkçesi İle Bir Mektubu", *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2006, 35 (35), 178.

Lâmiî'nin eserlerine çok sayıda Farsça rubâî dâhil etmesi ve kaleme aldığı Farsça rubâîlerin özellikle Mollâ Câmî'den olması, Câmî'ye karşı olan edebî muhabbetinden kaynaklanmaktadır. Zira birçok kaynakta Lâmiî'ye Câmî-i Rûm ünvanının verildiği herkesçe malumdur. Lâmiî Çelebi'nin Münşeât haricinde yine Molla Câmî'den çevirdiği *Nefhâtü'l-Üns* adlı eserinde de Farsça rubâîler bulunmaktadır.

Kitâb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân:

16. yüzyılın içinde rubâî adıyla manzûme bulunan bir diğer eser, Vâhidî (16. yy)'nin menâkıb-nâme türündeki mensûr *Kitâb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*[170] adlı eseridir. Ancak bu eser dikkatle incelendiğinde mensûr metnin içine dâhil edilen 4 rubâînin rubâî vezinleriyle kaleme alınmadığı görülür.

Müşeât-ı Nâbî:

17. yüzyıla gelindiğinde çinde rubâî tespit ettiğimiz tek mensûr eser, dönemin ve Dîvân edebiyatının en önemli hikmet şairi Nâbî'nin, çoğunluğu yaşadığı dönemin önemli zâtlarına gönderdiği tebrik, teşekkür ve arz-ı hâl tarzındaki mektuplardan ve mederese talebeleriyle yaptığı muhaverelerden oluşan *Müşeât*[171] adlı eseridir. Yer yer süslü nesir metinlerinin de bulunduğu eserin içine dâhil edilen 8 rubâînin, müellifin dîvânında da bulunması, bu manzulemelerin münşeâtı tezyin etmek, süslemek maksadıyla yazıldığı izlenimini vermektedir.

Eserde bulunan rubâîlerin ilki, tevhîd türünde kaleme alınmış bir münâcaâttır. Diğer rubâîler ise tevhîd, na't, medhiye ve hikmet gibi tür ve tarzlarda yazılmıştır. Medhiye tarzında esere dâhil edilen rubâîlerden biri, dönemin sultânı III. Ahmed'e; üçü ise bir önceki sultân II. Ahmed'in bir yıl sadrazamlığını yapan Hacı Ali Paşa'ya yazılmıştır. Eserin 24. inşâsından örnek olarak aldığımız aşağıdaki manzûmelerin ilki münâcaât, bir diğeri ise dünyanın nur âleminden, Allâh'ın hikmet hazinesinden yaratılışının anlatıldığı rubâîdir.

---

[170] Abdullah Türk, *Vâhidî'nin Kitâb-ı Hace-i Cihân ve Netîce-i Cân Adlı Eseri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2009.

[171] Adnan Oktay, *Nâbî'nin Münşeât'ı: İnceleme-Metin,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi EBE, Diyarbakır, 2014.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 2 ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra ise Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Olmazdı tıbâk-ı çarh-mînâ gerdân
İtmezdi bisât-ı hâk medd-i dâmân
Ey mâ-hasal-ı vücûd sensin maksûd
Bu devlete nâ'il olmadan kevn ü mekân[172]

(Sen olmasaydın) Mavi gök kubbedeki tabakalar dönmez, etek gibi açılmış topraklar döşenmezdi. Ey verlığın neticesi, kâinât (daha) yartılma saâdetine erişmeden, asıl maksad sendin.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 2 ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra ise Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Der-beste iken hızâne-i 'âlem-i nûr
Virdi kalem-i irâde destûr-ı zuhûr
'Âlem pür olup cevâhir-i hikmetden
Oldı ni'am şükriyle dünyâ ma'mûr[173]

Nur âleminin hazinesi kapalıyken (Allâh'ın) irâde kalemi ansızın meydana gelme işine izni verdi. Âlem hikmet cevherleriyle dolarak nimet ve şükürlerle dünya imar edildi.

Yukarıda bahsi geçen eserlerden başka, içinde rubâî bulanabilen bir diğer mensûr eser türü şuarâ tezkireleridir. Ancak tezkirelere dâhil edilen rubâîlere bakıldığında genellikle alıntılama yoluyla kullanılan manzûmeler oldukları görülür. Tezkirelerde bulunan rubâîlerin ekserîsi, çalışmamıza dâhil ettiğimiz şairlere ait rubâîlerdir. Bununla birlikte, tezkirelerde rubâîlerine yer verilip rubâî şairi olarak dikkat çeken ancak dîvânlarına veya rubâîlerine ulaşamadığımız 4 şair bulunmaktadır. Bunların ilki, Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ*'sında bahsi geçen Bağdatlı Rindî[174]; ikincisi, *Beyânî Tezkiresi*'nde bahsi geçen Ankâ[175] mahlaslı şair; üçüncüsü, Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* adlı eserinde bahsi geçen Sünnî[176] mahlaslı şair ve son

[172] Adnan Oktay, *Nâbî'nin Münşeât'ı,* 61; Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1216.

[173] Adnan Oktay, *Nâbî'nin Münşeât'ı,* 61; Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1181.

[174] Süleyman Solmaz, *Gülşen-i Şu'arâ (Bağdatlı Ahdî),* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Denizli 2009, 167.

[175] Aysun Sungurhan Eyduran, *Beyânî Tezkiretü'ş-Şu'arâ,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Ankara 2008, 133.

[176] Aysun Sungurhan Eyduran, *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şu'arâ,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Ankara 2009, 400.

olarak, Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviye* adlı eserinde bahsi geçen ve Arzî[177] mahlasını kullanan Arzî Mehmed Dede'dir.

Anadolu sahasında yazılıp içinde Farsça rubâî barındıran eserlerden de kısaca bahsetmek gerekirse, 15. yüzyılın önemli şairlerinden Mesîhî (ö. 1512)'nin *Gül-i Sad-berg*[178] adlı münşeât türündeki eserinde 1; 16. yüzyılda, Kânûnî Sultân Süleyman (ö. 1566) döneminin şeyhülislâmı Ebussu'ûd Efendi (ö. 1574)'nin *Türkçe Mektupları*'nda[179] 1; 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış olan Sâlim'in, Fuzûlî'nin *Rind ü Zâhid* adlı Farsça eserinin Türkçe çevirisi olan *Muhâvere-i Rind ü Zâhid* adlı eserinde ise Farsça 66 rubâî bulunmaktadır.

Son olarak çalışma süresince, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar klasik edebiyat üslubuyla düzenlenmiş ve görme fırsatı bulunup taranan eserlerde tespit edilen toplam 171 şairin kaleme almış olduğu 6911 Türkçe rubâînin sayısal dökümü grafik ve tablo hâlinde şu şekilde verilebilir:

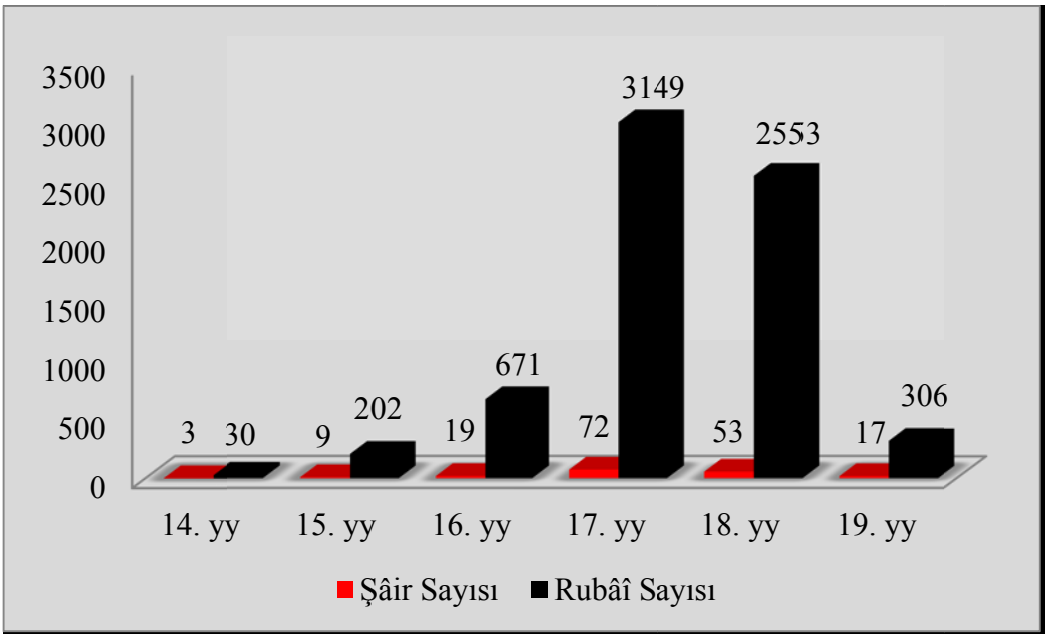

Şekil 1.1. Dîvân Şiirinde Klasik Rubâî Üslûbuna Uygun Olarak Rubâî Kaleme Alan Şairler ve Bu Şairlerin Kaleme Aldıkları Rubâî Adedinin Yüzyıllara Göre Dağılımı

---

[177] İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, AKM Yay., Ankara 2000, 347.

[178] İ. Çetin Derdiyok, *XV. Yüzyıl Şîrlerinden Mesîhî'nin Gül-i Sad-berg'i*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi, SBE, Adana 1994, 426.

[179] Abdülkadir Dağlar, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Türkçe Mektupları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2001, 93.

Tablo 1.3. Dîvân Şiirinde Klasik Rubâî Üslûbuna Uygun Olarak Rubâî Kaleme Alan Şairler ve Bu Şairlerin Kaleme Aldıkları Rubâî Sayıları (Tabloda verilen rubâî sayıları şairlere ait sadece Türkçe rubâîleri kapsamaktadır.)

	Rubâî Kaleme Alan Şairler	Yüz yıl	Ölüm Tarihi	Rubâîlerinin Bulunduğu Eserler	Rubâî Sayısı
1.	Kadı Burhâneddin	14	1398	Dîvân	18
2.	Ahmedî	14	1412-13	Bedâyi‘u’s-Sihr Fî Sanâyi‘i’ş-Şi‘r	9
3.	Şeyhoğlu Mustafâ	14	1413	Kenzü’l-küberâ ve Mehekkü’l-ulemâ	3
4.	İbrahin Beg	15	----?	Dîvân	10
5.	Kişverî	15	----?	Dîvân	34
6.	Avnî (Fâtih)	15	1481	Dîvân	1
7.	Ali Şîr Nevâyî	15	1501	Dîvân	133
8.	Hamdullah Hamdî	15	1503	Dîvân	2
9.	Hüseyin Baykara	15	1506	Dîvân	4
10.	Şiban Han	15	1510	Dîvân	16
11.	‘Amrî	15	1523	Dîvân	1
12.	Şah İsmail Hatâ’î	15	1524	Dîvân	1
13.	Ca‘ferî Baba	16	----?	Dîvân	8
14.	Münîrî	16	----?	Gülşen-i Ebrâr ve Ma‘den-i Esrâr	3
15.	Babür Şah	16	1530	Dîvân	217
16.	Lâmiî	16	1532	Dîvân, Münşeât	19
17.	Gelibolulu Sun‘î	16	1534-5	Dîvân	1
18.	Cemîlî	16	1543-44	Dîvân	82
19.	Fuzûlî	16	1556	Dîvân, Leylâ vü Mecnûn	75
20.	Kâmrân Mirzâ	16	1557	Dîvân	26
21.	Bayram Han	16	1561	Dîvân	14
22.	Sehâbî	16	1564	Dîvân	40
23.	Livâyî	16	1567’de sağ	Dîvân	2
24.	Sânî	16	1570 [?]	Dîvân	48
25.	Hudâyî-i Kadîm	16	1583	Dîvân	1
26.	Vusûlî	16	1592	Dîvân	1
27.	Nâtıkî	16	1595’te sağ.	Dîvân	70
28.	Kelâmî	16	1595-96	Dîvân	19
29.	Nev’î	16	1599	Dîvân	11
30.	Felibeli Vecdî	16	1599	Dîvân	1
31.	Bağdatlı Rûhî	16	1605	Dîvân	29
32.	İlmî Dede	16	1611 [?]	Dîvân	4
33.	İlmî	17	----?	Dîvân	10
34.	Kavsî	17	----?	Dîvân	11
35.	Za‘if	17	----?	Dîvân	8
36.	Hüdâyî	17	1570-71	Dîvân	29
37.	Mesîhî-i Tebrizî	17	1655-56	Dîvân	133
38.	Nâzikî	17	1686-87	Dîvân	80
39.	Va‘dî	17	1678-79	Dîvân	11
40.	Nâtık	17	1617-18	Tuhfetü’l-Haremeyn	18
41.	Arşî	17	1620	Dîvân	21
42.	Kafzâde Fâizî	17	1622	Dîvân	6
43.	Lâ-mekânî Şeyh Hüseyin	17	1625	Dîvân	7
44.	Rızâyî	17	1629	Dîvân	13
45.	Azmizâde Hâletî	17	1631	Rubâî Mecmûaları	745
46.	Selanikli Es‘ad	17	1633	Dîvân	2
47.	Mantıkî	17	1635	Dîvân	5
48.	Nef’î	17	1635	Dîvân	5
49.	Nev’î-zâde Atâyî	17	1635	Dîvân, Sâkî-nâme	20

50.	Riyâzî	17	1644	Dîvân, Sâkî-nâme	184
51.	Şeyhülislâm Yahyâ	17	1644	Dîvân	4
52.	Fehîm-i Kadîm	17	1647	Dîvân	56
53.	Sabûhî Ahmed Dede	17	1647	Dîvân	18
54.	Cevrî	17	1654	Dîvân	3
55.	Şeyhülislâm Bahâyî	17	1654	Dîvân	21
56.	Topkapılı Feyzî	17	1657 [?]	Dîvân	91
57.	Şehrî	17	1660	Dîvân	18
58.	Vecîhî	17	1660	Dîvân	22
59.	Vecdî	17	1661	Dîvân	8
60.	Fenâyî	17	1665	Dîvân	1
61.	Nâ'ilî	17	1666	Dîvân	8
62.	Hikmetî	17	1669 sonrası	Dîvân	32
63.	Ferîdî	17	1671	Dîvân	1
64.	Neşâtî	17	1674	Dîvân	15
65.	Tâlib	17	1674	Dîvân	2
66.	Edirneli Güftî	17	1677	Dîvân, Şâh u Dervîş	117
67.	Emetullah Hanım	17	1678	Dîvân	9
68.	Fevzî	17	1679	Dîvân	23
69.	Nehcî Mustafa Dede	17	1679 sonrası	Dîvân	142
70.	Sâbir Mehmed (Parsa)	17	1679	Dîvân	61
71.	Taybî / Tıybî	17	1679	Dîvân	51
72.	Tıflî	17	1679	Dîvân	4
73.	Vişne-zâde İzzetî	17	1681	Dîvân	37
74.	Behcetî	17	1683	Dîvân	101
75.	Kelîm	17	1686	Dîvân	13
76.	Sükkerî	17	1686	Dîvân	19
77.	Kilisli Vahîd	17	1687	Dîvân	26
78.	Nazif	17	1693	Dîvân	8
79.	Sa'dî Çelebi	17	1693	Dîvân	40
80.	Rehâyî	17	1698	Dîvân	2
81.	Fasîh Ahmed Dede	17	1699	Dîvân, Behişt-Âbâd	185
82.	Kâşif	17	1699	Dîvân	9
83.	Mâhir	17	1710-11	Dîvân	5
84.	Üsküdarlı Sırrî	17	1699	Dîvân	6
85.	Kâtib-zâde Sâkıb	17	1716-17	Dîvân	8
86.	Şeyh Mehmed Nazmî	17	1701	Dîvân	74
87.	Bursalı Tâlib	17	1706	Dîvân	45
88.	Sofyalı Râsih	17	1706	Dîvân	14
89.	Nâcî Ahmed Dede	17	1711	Dîvân	1
90.	Âzim	17	1712	Dîvân	33
91.	Nâbî	17	1712	Dîvân, Münşeât	246
92.	Bosnalı Sâbit	17	1712	Dîvân	24
93.	Nesîb Dede	17	1714	Dîvân	66
94.	Hevâyî	17	1715	Dîvân	10
95.	Fâik Mahmûd	17	1715	Dîvân	25
96.	Birrî Mehmet Dede	17	1716	Dîvân	14
97.	İshâk-zâde Zuhûrî	17	1718	Dîvân	9
98.	Vahyî	17	1718	Dîvân	72
99.	Osman-zâde Tâib	17	1723	Dîvân	7
100.	Ünsî Hasan	17	1723	Dîvân	9
101.	Edirneli Kâmî	17	1724	Dîvân	1
102.	Âgâh	17	1728	Dîvân	25
103.	Kâ'il	18	----?	Dîvân	6
104.	Safî Mustafa Efendi	18	----?	Gülşen-i Pend	11

105.	Osman-zâde Tâib	18	1724	Dîvân	2
106.	Âsaf	18	1725 sonrası	Dîvân	48
107.	Yahyâ Nazîm	18	1727	Dîvân I, Dîvân V.	360
108.	Sâhib Dede	18	1727 - 28	Dîvân	8
109.	Said Giray	18	1728	Dîvân	30
110.	Nedîm	18	1730	Dîvân	11
111.	Arpaeminizâde Sâmî	18	1734	Dîvân	15
112.	Recep Enis Dede	18	1734	Dîvân	5
113.	Vak'a-nüvis Mehmed Râşid	18	1735	Dîvân	12
114.	Sâkıb Dede	18	1735	Dîvân	48
115.	Seyyid Vehbî	18	1736	Dîvân	107
116.	Hasan Sezâyî	18	1738	Dîvân	6
117.	Sezâyî (Câbî Hasan Dede)	18	1738	Dîvân	3
118.	Süleymân Nahîfî	18	1738	Dîvân	563
119.	Vâli-i Âmidî	18	1738	Dîvân	20
120.	Subhî-zâde Feyzî	18	1740	Dîvân	45
121.	Hâtif	18	1743	Dîvân	3
122.	Münîf Antakî	18	1743	Dîvân	7
123.	Sâlim Mirza-Zâde	18	1743 - 44	Dîvân	18
124.	Şâkir	18	1745	Dîvân	2
125.	Halepli Edîb	18	1748	Dîvân	591
126.	Neylî	18	1748	Dîvân	20
127.	Rahmî Mustafa	18	1752	Dîvân	11
128.	Ahmed Müsellem	18	1753	Dîvân	4
129.	Şeyhülislâm Es'ad	18	1753	Dîvân	11
130.	Müsellem	18	1754	Dîvân	5
131.	Beliğ Mehmed Emin	18	1755 sonrası	Dîvân	9
132.	Abbas Vesîm	18	1760	Dîvân	40
133.	Nevres-i Kadîm	18	1762	Dîvân	18
134.	Râtib Ahmed Paşa	18	1762	Dîvân	1
135.	Koca Râgıb Paşa	18	1763	Dîvân	4
136.	Sâfî Baba Manastırlı	18	1763'te Sağ	Dîvân	4
137.	Lebîb-i Âmidî	18	1768	Dîvân	11
138.	Mustafa Sıdkî	18	1769 - 70	Dîvân	10
139.	Ârif Süleymân	18	1769 - 70	Dîvân	7
140.	Hâkim	18	1770	Dîvân	6
141.	Reşid (Çeşmi-zâde)	18	1770	Dîvân	11
142.	Nazir İbrâhîm	18	1774	Dîvân	15
143.	İbrâhîm Hanif	18	1775	Dîvân	33
144.	Nüzhet	18	1778	Dîvân	6
145.	İbrâhîm Hakkı	18	1780	Dîvân	82
146.	Hayrî	18	1789 - 90	Dîvân	5
147.	Şeyhülislâm Yahyâ Tevfîk	18	1791	Dîvân	9
148.	Nâşid	18	1791	Dîvân	4
149.	Esrâr Dede	18	1797	Dîvân	140
150.	Halîl Nûrî	18	1799	Dîvân	47
151.	Şeyh Gâlib	18	1799	Dîvân	64
152.	Neyyir Abdülhalim Dede	18	1800	Dîvân	12
153.	Sâlik (Kasımpaşalı)	18	1800	Dîvân	33
154.	Vak'a-nüvis Mehmed Pertev	18	1807 - 08	Dîvân	3
155.	Refî'-i Âmidî	18	1816	Dîvân, Cân u Cânân	7
156.	Nûrî	19	----?	Dîvân	3

157.	Şânîzâde Atâullah	19	1826	Dîvân	12
158.	Keçeci-zâde İzzet Molla	19	1829	Mihnet-Keşân	4
159.	Enderunlu Halîm	19	1830	Dîvân	3
160.	Şâkir (Çuhadar-zâde Mehmed)	19	1836	Dîvân	10
161.	Leylâ Hanım	19	1848	Dîvân	1
162.	Şeref Hanım	19	1849	Dîvân	4
163.	Nâfi‘	19	1850 sonrası	Dîvân	16
164.	‘Îsâ-zâde Sa’dî	19	1866	Dîvân	1
165.	Osman Nevres	19	1876	Dîvân	24
166.	Yenişehirli Avnî	19	1883	Dîvân	22
167.	Trabzonlu Emîn Hilmî	19	1884	Dîvân	2
168.	Mûsâ Kâzım Paşa	19	1890	Dîvân	30
169.	Senîh-i Mevlevî	19	1900	Dîvân	7
170.	Âsaf (Celâleddin Paşa)	19	1903	Dîvân	163
171.	Mütevellizâde Ömer İhyâ	19	1909	Dîvân	4
				ToplamTürkçe Rubâî Sayısı	**6911**

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE RUBÂÎ'NİN TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. 14. YÜZYIL ÖNCESİ

14. yüzyıl öncesine ait ilk Türkçe rubâîlerin varlığı ile ilgili kaynaklarda çok sınırlı bilgiler bulunmakla birlikte bilim âlemine bu konuyla ilgili ilk bilgileri Fuat Köprülü sunmuştur. Fuat Köprülü'nün, "Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği"[180] adlı çalışmasında verdiği bilgilere göre, Türk edebiyatında bu dönemelere ait elde bulunan en eski Türkçe rubâî örnekleri 12. yüzyıla aittir. Bu ifadelerini, İngiliz müsteşrik Sir Denison Ross tarafından 1927'de yayınlanan *Târih-i Fahrettin Mübârek Şah* adlı çalışmasına dayandıran Köprülü, söz konusu tarihin müellifi Fahrettin Mübarekşah'ın, Türklerin rubâî ve kaside gibi nazımlarının bulunduğunu dile getirdikten sonra, bu manzûmelerin "mevzûn ve mânidâr" olduğunu ispat için, eserine bir rubâî dercettiğini nakleder. 12. yüzyılın sonlarına ait ve tamamı Türkçe olan rubâî şöyledir:[181]

وعده بیروسن نواچون کلماس سن سوز یلغانی نی مانینك بیلا قویما س سن
یوزون کون و ساج تون قرا کورمس سن عشقینکدا قرارسیز ای عجب بیلماس سن

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Va'de berüsen nev-üçün kelmez-sen
Söz yalganını mening bile koymaz-sen
Yüzün künü saçtun kara körmes-sen
Işkı͡ngda kararsız ey acep bilmez-sen

Söz verdiğin halde neden gelmezsin? Yalan olan [gelirim] sözünü dahi benden esirgersin. Yüzünün aydınlığını her yana saçar; fakat karanlığımı görmezsin. Aşkında kararsız olduğunu bilmemen şaşılacak bir şey.

Fuat Köprülü, aynı makalesinde, bu defa 13. yüzyılın son çeyreğine ait olan bir başka rubâîyi naklettiği görülür. İlk üç mısrası Farsça, son mısrası Türkçe olan bu rubâî, mülemmâ tarzında kaleme alınmıştır. Bilinen en eski Türkçe rubâîlerden olan ve 13.

---

[180] Fuad Köprülü, "Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği", *Türkiyat Mecmuası,* 1928, 2, 438.

[181] Köprülü, "Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği", 440.

asrın ikinci yarısında yaşamış olan Cemal Karşî'nin *Mülakâtü's-Sürâh* isimli kitabında bulunan bu rubâî, Batılı müsteşrik Profesör Wilhem Barthold'un "Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler"[182] adlı eserinde sadece Türkçe son mısraı bulunmaktadır. Fuat Köprülü ise *Mülakâtü's-Sürâh*'ın iki ayrı nüshasını tedkik ederek karşılaştırdığı bu rubâînin tamamını söz konusu makalesinde verir. Bahsi geçen rubâî şöyledir:[183]

ای نام تو بر خاتم دل نقش نگین — ملك ختن از تو دیده عزو تمکین
چندان بزی ای شاه که کوید ترکی — یفلاق قری بولمیش مونمیش تکین

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fâ' vezinlerinde.)

Ey nâm tu ber hâtem dil-i nakş-nigîn
Mülk-i Hoten ez tu dîde 'izz ü temkîn
Çendân bezî ey şâh ki gûyed Türkî
Yaflak karı bolmış Munemiş Tigin

Ey ismi gönül mührüne yüzük olan. Hoten ülkesi senden izzet ve vakar görmüştür. Ey şah öyle (çok) yaşa ki, bir Türk: Munemiş Tigin çok ihtiyarlamış desin.

Yukarıda bahsi geçen ilk Türkçe rubâîlerden ziyâde bu dönemlere ait Türk şairlerce kaleme alınmış ve günümüze kadar ulaşabilmiş rubâîlerin ekseriyetle Farsça oldukları görülür. 14. yüzyıl öncesinde gerek Anadolu'da gerekse Fars topraklarına yakın çevrelerde yaşayan Türk şairlerin üzerinde hâkim olan edebî dilin Farsça olması, bu dönemde kaleme alınan rubâîlerin de Farsça yazılmalarını kaçınılmaz hale getirmiştir. 12. yüzyılda yaşayan ve ilk Türk kadın şairi olarak bilinen Mehsetî-i Gencevî (12.yy), Evhadüddîn Kirmânî (ö. 635/1238), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Sultân Veled (ö. 712/1312) ve oğlu Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1320), 14. yüzyıl öncesinde rubâî kaleme alan şairler olarak dikkatleri çekmektedir. Söz konusu bu şairler ve kaleme aldıkları rubâîler hakkında hakkında muhtasar bilgi vermek yerinde olacaktır.

---

[182] Wilhem Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Haz. Kâzım Yaşar Kopraman-İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2006.

[183] Köprülü, "Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği", 438.

2.1.1. İlk Türk Kadın Şair: Mehsetî-i Gencevî (12.yy)

Bilinen ilk Türk kadın şair olması dolayısıyla dikkate değer bir şahsiyet olan Mehsetî-i Gencevî'nin rûbâîleri hakkında bilgi vermeden önce, hakkında muhtasar bir biyografik malumat vermek gerekirse; Âzerî bir ailenin kızı olarak Gence'de dünyaya gelen Mehsetî, Fars topraklarında yaşaması dolayısıyla hakkında bilinen bilgiler, daha çok Fars kaynaklarından öğrenilen bilgilerdir. Selçuklu hükümdarı Sultân Sencer döneminin (1118-1153) en önemli şairlerinden birisi olarak kabul edilir. 11. yüzyılın asrın sonu ile 12. yüzyılın ilk yarısında Fars topraklarında yaşamış olması ve rubâîlerini de dönemin edebî dili olan Farsça ile yazması nedeniyle, İran edebiyatı kaynakları tarafından Fars edebiyatına dâhil edilmiştir.[184]

Kaynaklarda Mehsetî Hanım'ın hem Farsça hem de Azerbaycan Türkçesiyle şiir yazarak ün kazanmış olduğu söylense de Türkçe şiirleri günümüze ulaşmamıştır. Kendisine Ön Asya'da büyük bir şöhret kavuşturmuş olan bu rubâîlerin el yazma nüshalarının büyük bir kısmı, günümüze kadar ulaşamadığı gibi Mehsetî'ye ait olan Farsça rubâîlerden de çok az bir kısmı kalmıştır. Konuyla ilgili bir diğer problem de tezkirecilerin, bazen Hayyâm'a ait bazen de başka şairlere ait rubâîleri, Mehsetî Hanım'a mal etmeleridir.[185] Bu nedenle de şairenin rubâîlerini ortaya çıkarmak son derece güçtür. Zira kimi kaynaklarda, 13 ve 14. asırlardan sonra yazılmış, Cengiz Han ve Timur'un adının geçtiği rubâîler bile Mehsetî'ye mal edilmiştir.[186]

Döneminde 12. yüzyılın en önemli şairleri olan Hakânî ve Nizâmî ile aynı seviyede anılan Mehsetî hanım, daha genç yaştayken Gence hükümdarının tanıdığı şairler arasına girmiştir. Hiç kimseden çekinmeden söylediği manzûmelerle adından söz ettiren Mehsetî Hanım, özellikle kadına yapılan haksızlıklara başkaldırmasıyla kendinden sonra gelecek olan kadın şairlere ilham kaynağı olmuştur.[187] Sosyal içerikli rubâîlerinin yanı sıra Hayyâm'dan etkilenerek doğa sevgisi, yaşama sevinci, hayata

---

[184] Bkz. Şemîsa, 55-59.

[185] Hamid Araslı, "VII-XII. Asırlarda Azerbaycan Edebiyatı", *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi,* Azerbaycan SSR İlimler Akademiyası Neşriyatı, Bakü, 1960, 1, 81; Recai Kızıltunç, "Çağatay Edebiyatında Kadın Şairler", *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Spring 2012, 732.

[186] Araslı, 82.

[187] Araslı, 81.

bağlılık gibi temalarda kaleme aldığı rubâîleri mevcuttur. Ancak onu özgün kılan en ilgi çekici yönü, bazı rubâîlerini sevdiği, arzuladığı erkekler için yazmış olmasıdır.[188]

Fars kaynaklarda, kadın şair olmasına rağmen müstehcen rubâîlere de sahip olduğu; aşkın yanı sıra elem, şüphe gibi çeşitli konularda yazdığı rubâîlerle dönemin diğer rubâî şairlerini aratmadığı zikredilmektedir.[189] Mehsetî Hanım'dan örnek olarak aldığımız aşağıdaki ilk rubâî, Hayyâm'ın etkisiyle kaleme aldığı Farsça rubâî;[190] bir diğeri ise, Azerî araştırmacı yazar Memmedağa Sultânov tarafından Azerbaycan Türkçesine çevirilen rubâîdir ki bu rubâî, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi bir kadın olarak Mehsetî Hanım'ın karşısındaki erkek sevgiliye yazması noktasında kayda değerdir.

روز ازل آمدم نشان غم تو
جان تا به ابد بود مکان غم تو
من جان و دل خویش از آن دارم دوست
این داغ تو دارد آن نشان غم تو

Ezelden beri senin derdinin nişanı olduğum gibi bu can var oldukça senin gamına mekan olacaktır. Ben bu derdi canugönülden sevmekteyim; senin ateşin, gamının bir nişanı olarak kalacaktır.

Sene dem vururam gül dodağımdan
Qara zülflerimden şux yanağımdan
Mest, ayıq ya xumar reqs éleyirem
Çeng çalıram senin qarşında her an[191]

Sana gül dudağımdan, kara zülüflerimden, şuh yanaklarımdan bahsederek her an senin karşında, sarhoş, kendinden geçmiş veya ayık bir şekilde çeng çalarak raksediyorum.

2.1.2. Evhadüddîn Kirmânî (ö. 635/1238)

13. yüzyıla gelindiğinde dönemin hâkim dilinin Farsça olması dolayısıyla Anadolu'da yaşayan şairlerin rubâîlerini Farsça olarak yazdıkları görülür. Dönemin rubâî yazan şairlerin başında, Anadolu'da yaklaşık 30 yılını geçiren Evhadüddîn Kirmânî gelir. Evhadüddîn Kirmânî, kaleme aldığı 2200 civarındaki Farsça rubâîsiyle

---

[188] Kaya Türkay, "Rubâîleriyle Ünlü Azerî Şaire: Mehsetî-i Gencevî, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003, Mustafa Canpolat Armağanı,* (Haz.: Aysu Ata-Mehmet Ölmez), Ankara 2003, 255-259; Muvahhid, 624.

[189] Şemîsa, 55-59.

[190] Şemîsa, 59.

[191] Türkay, 258.

bu sahadaki maharetini göstermiştir. Ancak kendisine izafe edilen bazı rubâîlerin Hayyâm, Mevlânâ, Ebû Saîd Ebu'l-Hayr ve Senâî gibi şairlerin eserlerinde de bulunması tartışma konusudur. Kendisine ait olup olmadığı ile ilgili tartışmalı olan rubâîler çıkartıldığında Evhadüddîn Kirmânî'nin rubâîlerinde Hayyâm ve Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'ın etkisi hemen ortaya çıkar.[192]

Son yıllarda Mehmet Kanar tarafından tespit edilen ve bir araya getirilen Evhadüddîn Kirmânî'nin rubâîlerine bakıldığında[193] bu rubâîlerin tasavvufî anlamda son derecece iddialı ve dönemin diğer şairlerine yön veren bir yapıda oldukları görülmektedir. Özellikle ilâhî aşkın işlendiği rubâîlerde, şairin oldukça coşkulu ve cezbe hâli dikkate değerdir. Bunların yanı sıra kader, kulluk, ibâdet, ihlas, teslimiyet, tarîkat âdâbı ve semâ, rubâîlerinde sıklıkla işlenen temalar arasındadır. Evhadüddîn Kirmânî'den örnek olarak aldığımız aşağıdaki ilk rubâîde ilâhî aşkın tanımı yapılırken ikinci rubâîde ise Semâ'ın tarifi yapılmıştır.

پا بر سر نه که عشق بازی اینست
چاره بگذار چاره سازی اینست
شهوت بازی کار خر و گاو بود
خود را درباز عشق بازی اینست

Ayağını başına koy. Çünkü âşıklık denen şey bu. Bırak çare aramayı, çare bu. Şehvet oyunu eşekle boğanın işi. Kendini kaybet; âşıklık bu.[194]

ما را بجز از رقص تمییز دگرست
وین یوسف مصر را عزیزی دگرست
بر جستن و پا گوفتن و دست زدن
بازی باشد سماع چیزی دگرست

Bizim rakstan öte bir özelliğimiz var. Mısır'daki Yûsuf'un bir başka Aziz'i var. Zıplamak, tepinmek ve el vurmak oyundur oyun; semâ (ise) başka bir şeydir.[195]

---

[192] Mehmet Kanar, *Rubaîler-Evhadüddîn Kirmânî,* İnsan Yay., İstanbul 1999.

[193] Kanar, 19.

[194] Kanar, 25; 135.

[195] Kanar, 122.

2.1.3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)

Evhadüddîn Kirmânî'den sonra Anadolu'da 2000'i aşkın Farsça rubâîsiyle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî[196] dikkatleri çekmiş ve özellikle herkesi kucaklayan evrensel mesajlarını bu minvâlde ortaya koyarak etkisini günümüze kadar ulaştırmıştır. Her ne kadar ona ait olup olmadığı ile ilgili şüpheler olsa da Mevlânâ'ya atfedilen aşağıdaki rubâînin yüzyıllardır dillerde ve gönüllerde yer edinmesi bile Mevlânâ'nın rubâî nazım şeklini kullanmadaki maharetini göstermesi açısından dikkate değerdir.

باز آ باز آ هر آنچه هستی بازآ گر کافر و گبر و بتپرستی بازآ این درگه نومیدی نیست صد بار اگر توبه شکستی بازآ	*Yine gel, yine gel! Kim olursan ol, yine gel! Kâfir, mecûsî, putperest olsan da yine gel! Bu bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir. Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel!*[197]

Aslında Mevlânâ, 2000'i aşkın rubâîye sahip olmasına rağmen bir rubâî şairi olarak tanınmamıştır. Zira rubâîleri şaheser olarak kabul edilen *Mesnevî'*nin gölgesinde kalmıştır. Buna karşın Fars şairi Hayyâm ise rubâîleriyle tanınmıştır, zira rubâîlerden başka örnek manzûmeleri mevcut değildir. İşte Mevlânâ'nın rubâîleri, mesnevîdeki ve gazellerindeki duygu yoğunluğuyla mukayese edildiğinde bir nebze sönük kaldığı âşikârdır. Bu konuyla ilgili, Mevlânâ'nın rubâîlerini Türkçeye çeviren Abdülbâkî Gölpınarlı'nın söz konusu çevirisinin ön sözündeki ifadelerini paylaşmak yerinde olacaktır:

> *"Şarkın en büyük mistik, aynı zamanda ileri görüşlü ve insânî düşünceli şairi Mevlânâ Celâdeddin, bir rubâî şairi sayılamaz. Fakat bütün buluşlarını, bütün mazmunlarını hayattan alan, devrinden önceki kültürünü*

---

[196] Mevlânâ'nın Farsça rubâîlerini ilk kez Veled Çelebi (İzbudak) (1642 rubâîyi) toplayıp nesir hâlinde Türkçeye çevirerek 1898'de İstanbul'da yayınlamıştır. Ardından Hasan Ali Yücel, 1932'de 107 rubâîyi "Mevlâna'nın Rubâîleri" adı altında yayınladıktan sonra, 1944 yılında da Asaf Hâlet Çelebi, aynı isim altında 276 rubâîyi Türkçeye çevirerek yayınlamıştır. Çelebi'den sonra ise Abdülbaki Gölpınarlı'nın çevirdiği 1765 rubâî, Konya Mevlâna Müzesi tarafından yayınlanmıştır. Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı ise 1986 yılında M. Nuri Gençosman'ın çevirdiği 1644 rubâîyi yayınlamıştır. Günümüzde ise, Ahmet Metin Şahin, Mevlânâ'nın rubâîlerini manzûm bir şekilde çevirmiştir. Bkz. Ahmet Metin Şahin, *Mevlânâ'nın Rubâîleri,* Irmak Yay., İstanbul 2008.

[197] Yakup Şafak, "Mevlânâ'ya Atfedilen "Yine Gel…" Rubâîsine Dâir", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,* 24, 2009/2, 75. Ayrıca bkz. M. Önder, "Bir İddiaya Cevap: Yine Gel, Yine Gel Rubâîsi Mevlânâ'nındır", I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi-Tebliğler, Konya 1988, 117-121; M. Necati Sepetçioğlu, "Gel Gel Çağrısı Üzerine Tartışmalar", III. Millî Mevlânâ Kongresi-Tebliğler, Konya 1989, 167-172.

tamâmiyle temsil ettiği gibi çok ileri düşünceleriyle geleceği kavrayan, devrini aşan, hele bir konuyu, defalarca, fakat her söyleyişte bir başka çeşit söylemekte eşi bulunmayan Mevlânâ, rubâî sahasında da, gazelde olduğu kadar verimlidir.

Mevlânâ, rubâîlerini de gazelleri gibi, herhangi bir sebeple inşâd etmiştir. Zaten Mevlânâ'nın her çeşit şiiri aynı üsluptadır, aynı mâhiyette doğar, aynı inançları duyurur, aynı inançları taşır; fakat her şiiri apayrı, tamâmiyle orijinal bir söyleniş örneğidir. Onun bir tarz şiirini, öbür tarz şiirinden, ifade, heyecân, telkıyn bakımından ayırmanın, hattâ nesrini bile ayrı bir özelliğe sahip sanmanın imkânı yoktur."[198]

Sadece Anadolu insanı için değil; tüm insanlığın istifadesi için kaleme alındığı izlenimini veren Mevlânâ'nın rubâîleri, aşağıda örneklerini verdiğimiz gibi ilâhî aşk başta olmak üzere, insanın mâhiyeti, hikmet, hakîkat, nasîhat, itikad ve irşâd eksenli oldukları görülür. İnsan fıtratı için elzem olan bu muhtevânın rubâîlerde yer bulması, bu manzûmelerin günümüze kadar sevilerek okunmasını sağlamıştır. Mevlânâ'nın rubâîlerini tahlil etmek, başlı başına bir çalışma konusu olması haysiyetiyle, biz burada M. Nuri Gençosman ve Abdülbâkî Gölpınarlı'nın yaptığı rubâî çevirilerinden birkaç örnekle iktifa etmek durumundayız.

"Sen beni başına buyruk bir insan mı sanıyorsun? Yahut bir an, bir nefes kendime mâlik olduğumu mu zannediyorsun? Ben sanki yazıcının elindeki bir kalem, yahut çavganın önüne atılmış bir top gibiyim."[199]

"Bir an olsun nefsini suçlandırır, onu hükmünün altına alabilirsen, sana bütün gelişmelerin bilgisi açıklanır. O görünmeyen ve bütün cihânın aradığı suret, senin düşüncenin aynasında belirir."[200]

"Cansın, cihânsın, cihân seninle hoş… Yaralasan bile mızrak yarası, değil mi ki senden geliyor, hoştur. Avucuna aldığın toprak bile kimya madenidir; hoş olmayan her şey, seninle hoştur."[201]

---

[198] Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Rubâîler*, İnkılap Yay., İstanbul 2009, 9.

[199] M. Nuri Gençosman, *Mevlâna'nın Rubaileri*, MEGSB Yay., İstanbul 1986, 220/R. 1072.

[200] Gençosman, 131/R. 644.

"Sevgili naziktir; suçu bu… Güzeldir hoştur; suçu bu… Acaba hangi ayıbını gördüler de ondan kaçıyorlar; ayıptan arınmıştır; suçu bu."[202]

"Aşk akıllısına deli deme; canla aynı hırkaya bürünene yabancı deme… Dibi-kıyısı olmayan, her şeyi kavramış, kuşatmış denize kadeh adını takma; kendi adını, o bilir; sen kalkıp da masal söyleme."[203]

"Ey Tanrı Kitabı'nın örneği insanoğlu! Ey şahlık cemâlinin aynası mutlu varlık! Her şey sensin, âlemde ne varsa senden dışarıda değil. Sen, her ne ararsan kendinde ara, çünkü her varlık sende."[204]

"Bütünlük âleminde gizlenmiş hazine biziz. Sonsuzluk mülkünün sahibi biziz. Su ve toprak karanlıklarından geçtik. Hem Hızır hem de Bengisu biziz."[205]

"Ne gariptir ki, sevgili gönlüme sığar. Bir ten içine belki iki bin tenin canı sığar. Bir buğday tanesine bin harman, bir iğne deliğine yüz âlem sığdığı gibi."[206]

"Anlayış, gönül, akıl senin sayende can'ın meyvesi oldu. Sen, canın canı, canın aklı, canın gönlüsün."[207]

"Gönül seni coşturmak için coşup köpürmede; senin aklına ulaşmak için akılsızca çırpınmaktadır."[208]

"Bizim peygamberimizin yolu aşk yoludur. Biz aşkın çocuğuyuz, aşk da bizim annemiz. Ey çadırımızın altında gizlenmiş olan annemiz! Sen bizim kâfir tabiatımız yüzünden saklandın."[209]

---

[201] Gölpınarlı, 37/R. T.75.

[202] Gölpınarlı, 39/R. T. 95.

[203] Gölpınarlı, 191/R. V. 18.

[204] Gençosman, 131/ R. 1382.

[205] Gençosman, 195/ R. 956.

[206] Gençosman, 90/ R. 438.

[207] Gençosman, 226/ R. 1100.

[208] Gençosman, 126/ R. 620.

[209] Gençosman, 12/ R. 49.

2.1.4. Sultân Veled (ö. 712/1312)

14. yüzyıl öncesi rubâî sahasında Mevlânâ'dan sonra dikkatleri çeken bir diğer önemli şahsiyet, Mevlânâ'nın oğlu Sultân Veled'tir. Dîvânında 455 rubâî bulunan Sultân Veled, rubâîlerinde sâde ve anlaşılır bir Farsça kullanmasının yanında, genel itibâriyle Mevlânâ'nın ekolünü devam ettirdiği görülmektedir. Sultân Veled'in rubâîlerine bakıldığında ilâhî aşk, tarîkat âdâbı ve seyr u sülûk başta olmak üzere, hikmet ve nasîhat, ölüm, bilginin erdemi vb. içerikli rubâîleri daha fazla işlediği görülür. Rubâîlerde bu konuların yanı sıra Selçuklu sultânı Sultân III. Mesut, Alâmeddin Kayser, Emir Muîneddin Pervâne, Mevlânâ Celâleddin, Kerimeddin b. Bektemur, Sultân Veled'in kardeşi Alâeddin ve Hamza adında bir şahıs hakkında medhiyelere de yer vermiştir. Kendisine ait olan aşağıdaki rubâîler, ilâhî aşkın ve vehdet-i vücudun terennüm edildiği rubaîlerdendir.

آن داری آن اگر بدا نی آن را
در حال فدا کنی تن و هم جان را
ز ابلیس رجیم و نفس کافر بر هی
در بر گیری صفات الرحمان را

Ey dost! Eğer onu bir bilsen, ona bağlanır, hemen bedenini ve canını fedâ edersin; taşlanmış şeytandan ve inkarcı nefisten kurtulur, Rahmân'ın sıfatlarına bürünürsün.[210]

چون بادهٔ ناب در دهد ساقی ما
نگذارد آن باده ز ما باقی ما
یکتا گردد هر دو جهان چون بیند
مستی و مجردی و یك طاقی ما

Bizim sâkîmiz hâlis şarâbı sunduğu zaman, o şarap bizi yerimizde bırakmaz. Her iki dünya, bizim sarhoşluğumuzu, yalnızlığımızı ve tek bir kişi olduğumuzu gördüğü zaman bir olur.[211]

حاجت نبود مستی ما را به شراب
نی مجلس ما را طرب از چنگ و رباب
بی مطرب و بی شاهد و بی ساغر و می
هر شام سحر فتاده مستیم و خراب

Bizim sarhoş olmamız için şarâba hacet yoktur. Bizim meclisimizin neşesi, mutlululuğu çeng ve rebab ile değildir. Çalgıcı ve sevgili olmadan, kadehsiz ve şarapsız, her akşam ve sabah sarhoş olur, kendimizden geçeriz.[212]

---

[210] Veyis Değirmençay, *Rubailer Sultân Veled,* Kurtuba Kitap Yay., İstanbul 2010, 40.

[211] Değirmençay, *Rubailer Sultân Veled,* 42.

[212] Değirmençay, *Rubailer Sultân Veled,* 48.

2.1.5. Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1320)

13. yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da yaşayan, Mevlana'nın torunu, Sultân Veled'in oğlu Ulu Ârif Çelebi de Farsça rubâî yazan önemli şairler arasında kendini göstermiştir. Feridun Nafiz Uzluk'un yaptığı çalışmadan 80 rubâîye sahip olduğunu öğrendiğimiz Ulu Ârif Çelebi'nin, dönemin birçok şairinin aksine, Hayyâm'ın etkisinden uzak; dedesi Mevlânâ'nın etkisinde rubâîlerini kaleme aldığı görülmektedir. Nârin ve hassas bir yapıya sahip olduğunu rubâîlerindeki söyleyişlerinden de çıkarabildiğimiz Ulu Ârif Çelebi, akciğer vereminden henüz 49 yaşındayken vefât etmesi Türk edebiyatı için oldukça erken bir kayıptır.[213] Ulu Ârif Çelebi, rubâîlerinde sıklıkla "hiçlik"[214] kavramını kullandığı görülür. Bu ise tasavvufa bağlılığındaki hassas yapısını göstermesi açısından önemlidir.

فریاد که فریاد رسی نیست مرا
اندر دو جهان همنفس نیست مرا
کر کسی بد یی کسی بدی همدم من
چون هیچکسم هیچکسم نیست مرا

Feryâd ki, feryâdıma yetişecek kimse yoktur. İki cihânda benim dostum yoktur. Eğer bir kişi olsaydım, bana da bir kişi arkadaş olurdu. Fakat hiçten ibaret olduğum için hiç kimsem yoktur.[215]

ای دل نه رواکند مشوش بودن
وز بهر دروزه عمر غمکش بودن
بنیاد جهان چو سربسر بر هیچست
خوش نیست برای هیچ ناخوش بودن

Ey gönül, böyle karmakarışık olmak, iki günlük ömür için durmadan tasalanmak sana yakışır mı? Çünkü cihânın kuruluşu baştan başa bir hiç üstünedir, bir hiç için gamlı olmak yaraşır mı?[216]

---

[213] Feridun Nafiz Uzluk, *Ulu Ârif Çelebi'nin Rubâîleri,* Kutulmuş Basımevi, İstanbul 1949, 4-7.

[214] Tasavvufta hiçlik, genellikle fakr ve mahv-ı küll kavramlarıyla birkilte kullanılır. Sûfîler genellikle fakrı ikiye ayırırlar. Maddî varlığa sahip olmamak anlamındaki fakra şeklî (zâhirî) fakr derler. Fakir bir şeye sahip olmadığı gibi sahip olmayı da istemez. Bu anlamda fakire "ehl-i tecrîd" ve "ehl-i terk" de denir. Tasavvufun sonraki dönemlerinde gerçek (batınî) fakr daha çok önem kazanmış, bunun yeni ve değişik yorumları yapılmıştır. Sûfîler daha sonraki devirlerde fakr anlayışını fenâ ve kulluk anlayışıyla birleştirmişlerdir. Buna göre Allâh mevlâ (rab), insan onun kuludur; kulun sahip olduğu her şey mevlâsına aittir. Şu halde iyi bir kul mevlâsı karşısında hiçbir şeye sahip olmadığını yani fakir olduğunu idrak eder. Kul kendi varlığının gerçek sahibinin de mevlâsı olduğunun şuuruna varınca fenâ mertebesine ulaşır. Fakr bu noktada tevhîdin de en yüksek derecesi olarak ortaya çıkmaktadır. Sûfîler, "Fakr iki cihânda yüz karasıdır" şeklindeki yaygın ifadeyi, "Hiçbir şeye sahip olmayan sâlikin Allâh'ta külliyen fâni olmasıdır" diye yorumlamışlardır ki onlara göre gerçek fakr budur. Hadis olduğu söylenen, "Fakr kendisiyle övündüğüm bir şeydir" anlamındaki söz de fakrın bu yönünü dile getirir. Bu anlamdaki fakr sâlikin aslî yokluğa dönüp bir "*hiç"* olmasından ibarettir. "Fakr tamamlanınca geriye sadece Allâh kalır" sözüyle sûfîler bu durumu kastederler. Bkz. Süleyman Uludağ, "Fakr", *DİA,* 12, 133.

[215] Uzluk, 122.

[216] Uzluk, 108.

Ulu Ârif Çelebi'den başka bu yüzyılda, Anadolu Selçuklu sultânı Alâeddin Keykubat (ö. 634/1237), Bedî'-i Engûriyeî (13.yy), Eflâkî (ö. 761/1359), Kemâl-i Kâmyâr (ö.636/1238), Sadreddîn Konevî (ö.673/1274) ve Tâceddin Halâtî (ö. ?) gibi Osmanlı topraklarında yaşayan şahsiyetler,[217] dönemin edebî dilinin Farsça olması dolayısıyla Farsça rubâî kaleme alan diğer şairlerdir. Söz konusu bu şairlerin birçoğu, kaleme aldıkları rubâîlerinde, dönemin genel temâyülü olan tasavvuf düşüncesini işledikleri görülür.

2.2. 14. YÜZYIL

14. yüzyıla ait taradığımız dîvânlar arasında, içinde rubâî tespit ettiğimiz tek dîvân, Kadı Burhaneddin'in *Dîvân*'ıdır. Bu dîvânın haricinde, içinde rubâî tespit ettiğimiz diğer eserler, Ahmedî (ö. 1412-13)'nin edebî sanatların açıklamasını ve bu sanatlarla ilgili Arapça, Farsça ve Türkçe örnekleri içeren Farsça *Bedâyi'u's-Sihr Fî Sanâyi'i'ş-Şi'r* adlı eserinde ve Şeyhoğlu Mustafâ (ö. 1413)'nın Necmeddîn Dâye'nin *Mirsâdü'l-'İbâd'*ından serbest bir tercüme olarak 1401'de kaleme aldığı *Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ* adlı mensûr eseridir. Bu iki eserde bulunan rubâîler hakkındaki bilgileri, dîvânlar dışında rubâî tespit ettiğimiz eserler olan "Mensûr Eserler ve Münşeâtlar" bölümüne havale ederek dîvânında rubâî tespit ettiğimiz tek şair olan Kadı Burhaneddin'in rubâîlerinden bahsetmek istiyoruz.

2.2.1. Kadı Burhâneddîn (ö. 800/1398)

Kendi adıyla anılan devletin kurucusu olmasının yanında âlim ve şair kişiliğiyle bilinen Kadı Burhaneddin, 1319 gazel, 118 tuyug ve 20 rubâîyi içine alan hacimli bir dîvânı bulunmaktadır. Bu yüzyılda ve genel olarak Dîvân edebiyatında dîvâna sahip şairler arasında, dîvânında rubâî bulunan ilk şairdir denilebilir. Mutasavvıf bir kişiliğe sahip olmamasına rağmen gazellerinde ve tuyuglarında hikmet ve tasavvuf melzemelerini sıkça kullanan Kadı Burhaneddin, rubâîlerinde ise hikmet ve tasavvuftan çok beşeri aşkı işlemiştir.

---

[217] Veyis Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri,* Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 2013, 31, 32, 38, 51, 71, 80.

Rubâî nazım şeklinin tuyuga göre daha yeni bir nazım şekli olması ve Türkçeye uyarlamada bir geçiş sürecinde olması dolayısıyla Kadı Burhaneddin, rubâîye has vezin kalıplarının kullanımında bazı hatalara düştüğü görülür. Bu yönüyle, dîvânında *Rubâîler* başlığı altında bulunan manzûmelerin ancak 12'sinin rubâî vezinlerine uygun bir şekilde yazıldığı söylenebilir. Kadı Burahaneddin'in çalışmamıza kattığımız aşağıdaki rubâîleri, beşerî sevgilinin güzelliğini ön plana çıkaran ve âşıkları baştan çıkaran göz, saç ve dudak gibi organlarını işlendiği âşıkâne tarzda kaleme alınmış örneklerdir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Mestâne gözü dâne-i bâdâm ola mı Hâl ile saçuñ dânei bâ-dâm ola mı Şîrîn tutağuñ bahdum idi bahtumdur İş bu azacuh dünyâda bir kâm ola mı[218]	*Mahmur gözü acaba badem tanesi mi? Ben ile saçının her biri tuzak mı? Baktığım o tatlı dudağın benim kaderimdir, bu küçücük dünyada öyle bir lezzet var mı?*

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ol göz ki yüzüñ görmeye göz dime aña Şol yüz ki tozuñ silmeye yüz dime aña Şol söz ki içinde sanemâ vasfuñ yoh Sen bâd-ı hevâ tut anı söz dime aña[219]	*Yüzünü görmeyen göze, göz deme; senin (geçtiğin) yerin tozuna yüz sürmeyene yüz deme! Ey put gibi güzel, içinde senin övgünün olmadığı sözü değersiz görüp ona söz deme!*

2.3. 15. YÜZYIL

15. yüzyıl klasik Türk şiirinde rubâî, bir önceki yüzyıla nispeten daha fazla dîvânda kendine yer bulabilmesine rağmen, yazılan Türkçe rubâî sayısına bakıldığında ise şairler tarafından yine pek tercih edilmeyen bir nazım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılda, Ahmed-i Dâî, Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâtî, Cem Sultân, Cemâlî ve Mesîhî gibi Anadolu'da edebiyata yön vermiş şairlerin dîvânında tek bir rubâînin dahi bulunmaması, bu yüzyılda bu nazım şekline rağbet edilmediğinin açık göstergesidir. Dolayısıyla bu asırda rubâînin, Anadolu sahası şairlerinden ziyâde, Azerî

---

[218] Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1980, 518/M. 1323.

[219] Ergin, 520/M. 1330.

ve Çağatay sahası şairleri tarafından daha fazla benimsendiği görülür. Bunun nedenleri arasında, Azerî ve Çağatay sahasının, rubâîye karşı özel bir ilginin bulunduğu Fars sahasına daha yakın bir coğrafyada bulunması olduğu söylenebilir.

15. yüzyıl Anadolu sahasında, dîvânlarında rubâî tespit ettiğimiz şairlere bakıldığında şiirlerinde "Avnî" mahlasını kullanan Fatih Sultân Mehmed (ö. 886/1481)'in 1; mesnevîleriyle tanınan Hamdullah Hamdî (ö. 909/1503)'nin 2; Amrî (ö. 929/1523-24)'nin 1 ve son olarak İbrâhîm Beg (15. yy)'in ise 15 rubâî kaleme aldıkları görülür. Bu yüzyılda Anadolu sahasında kaleme alınan dîvânlar haricinde, Cem Sultân'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevîsinde rubâî başlığı altında 5 manzûmenin varlığı bulunsa da; söz konusu bu dörtlüklerin hiçbirisinin rubâî vezinleriyle yazılmadığı görülür.[220] Bunların yanında yüzyılın Anadolu sahasında Farsça rubâî kaleme alan şairler de bulunmaktadır. Söz konusu şairler, Ahmed-i Dâî ve Kâtip İbrâhîm'dir.[221]

Anadolu sahası dışına bakıldığında ise, Azerî sahasında 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yaşayan Kişverî 34 rubâî ile dikkatleri çekerken Çağatay sahasında ise Ali Şîr Nevâyî (ö. 906/1501)'nin 133; Hüseyin Baykara (ö. 911/1506)'nın 4; Şiban Han (ö. 916/1510)'ın ise 16 rubâîsi bulunmaktadır. Bunların yanında Hüseyin Baykara'nın dîvânında 2; Şîbân Hân dîvânında ise 34 manzumenin rubâî başlığı altında bulunmasına rağmen rubâî olmayıp tuyug ve nazm örnekleri oldukları görülür. Bu yüzyılın dikkate değer sayıda rubâî yazan şairlerin söz konusu rubâîleri hakkında şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

2.3.1. İbrâhîm Beg (15. yy)

15 yüzyıl Anadolu sahasında kaleme aldığı 15 rubâî ile dîvânında en fazla rubâî bulunan şair olan İbrâhîm Beg, rubâîlerinde tasavvuf düşüncesini yoğun olarak işlemiştir. *Velehu Fi'r-rubâiyyât* başlığı altında dîvânın sonuna yerleştirdiği rubâîlerinin ilk 5'ini Farsça, geri kalan 10'unıu ise Türkçe olarak kaleme almıştır. Rubâîlerinde daha çok, nefis, gönül aynası, insân-ı kâmil, semâ ve sohbet gibi tasavvufî kavramları işleyen İbrâhîm Beg, diğer tüm manzûmelerinde olduğu gibi rubâîlerinde de âdeta bir mürşîd edâsıyla okuyucuya nasîhat ve telkinlerde bulunmuş ve söz konusu bu nasîhatlerini daha

---

[220] Meriç, 374, 450, 505, 669.

[221] Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri,* 374.

çok âyet, hadîs ve vecîz sözlerle dile getirmiştir. Aşağıda örnek olarak aldığımız rubâîlerin ilki, "Nefsini bilen Rabbini bilir." mealindeki " **من عرف نفسه فقد عرف ربه** "[222] hadîsine telmihte bulunduğu rubâî; ikincisi ise nefis ile mücadelede okuyucuya yapılan nasîhati içeren rubâîdir.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Yâr âyinedür âyineye urma nefes Ger nefsüñi bilmekliğe kıldunsa heves Nefsüni bilen bildi hakîkat Hakkı Kendüzini bilmeyen bilmedi Hakkı pes[223]	*Sevgili bir aynadır; eğer nefsini tanımaya heves ettiysen aynaya nefes vurma! Gerçek şu ki: "Nefsini bilen Hakkı bilir." Kendini bilmeyen Hakkı bilemez.*

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Mûsî-sıfat eyle cânuñı Tûr'a irür Pâk it nazaruñ cemâl-ı manzûra irür Nefsün odı yakmadın seni ser tâ ser Kâmil taleb eyle nâruñı nûra irür[224]	*Canını Mûsâ gibi Tûr'a eriştir. Nazarını pâk ederek nazar edilen yüze eriştir. Nefsinin ateşi seni baştan ayağa yakmadan kamil olmayı dile! Ateşini nura eriştir.*

2.3.2. Kişverî (15.yy)

15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında Azerî sahasında yaşayan Kişverî, dîvânına dâhil ettiği 35 rubâî ile Ali Şîr Nevâyî'den sonra dönemin en fazla rubâî yazan şairi olarak dikkatleri çekmektedir. Rubâîlerine tevhîd ve na't türüyle kaleme aldığı rubâîlerle başlayan Kişverî, geri kalan diğer rubâîlerinde ise Hayyâm'ın savunduğu hazcılık ve gününü gün etme düşüncesinin yanı sıra tasavvuf, gam-ı aşk, gurbet, yalnızlık, insanın vefâsızlığı gibi konuları işlemiştir. Aşağıda örnek olarak aldığımız rubâîlerin ilki, münâcaât tarzında yazılmış bir tevhîd; ikincisi ise gamın bülbüle, gönlün ise kafese benzetilerek ayrılık acısının işlendiği gurbet temalı rubâîdir.

---

[222] Bkz. El-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed b. Abdulhadi el-Cerrahi, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs Emme'ştehire mine'l-Ehâdîsi alâ-Elsineti'n-Nas*, (Haz.: Seyh Muhammed Abdulaziz el-Hâlidî), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997. 2, 234.

[223] Kadir Güler, *İbrâhîm Beg Dîvânı, İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1995, 437/R. VI.

[224] Kadir Güler, *İbrâhîm Beg Dîvânı,* 437/R. VIII.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Bî-çâre men ü esîr yâ Rabb yâ Rabb
Dermânde men ü fakîr yâ Rabb yâ Rabb
'İlm ü 'amelim yoh kim aña tekye kılam
Bolgil maña dest-gir yâ Rabb yâ Rabb[225]

Çaresiz ve esirim yâ Rabbi! Zavallı ve fajkirim yâ Rabbi! Dayanacağım ilmim ve amelim yok ki ona dayanayım. Bana yardımcı ol yâ Rabbi!

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısrâ Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Gurbet meni zâr u nâ-tuvân kıldı yana
Seyl-âb-ı sirişkimni revân kıldı yana
Gam bülbüli kim uçtı ferâh bağından
Köñlüm kafesini âşiyân kıldı yana[226]

Gurbet beni güçsüz ve dermansız bıraktı yine. Taşkın göz yaşımı sel gibi akıttı yine. Gam bülbülü ferah bağından uçtu; yuva olarak gönlümün kafesini seçti yine.

2.3.3. Ali Şîr Nevâyî (ö. 906/1501)

15. yüzyılda kaleme aldığı manzûm ve mensûr eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının önde gelen simalarından olan Ali Şîr Nevâyî,[227] *Garâîbü's-Sıgar* adlı dîvânına dâhil ettiği 133 rubâî ile rubâî sahasına önemli katkı yapan şairlerin arasına girmiştir. Bilindiği üzere Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçe şiirlerinin toplandığı dört dîvânı bulunmaktadır. Bu dîvânlar, *Garâîbü's-Sıgar, Nevâdîrü'ş-Şebâb, Bedâyi'u'l-Vasat ve Fevâyidü'l-Kiber'*dir. Bu dîvânların arasında ise sadece *Garâîbü's-Sıgar* adlı dîvânında rubâîleri bulunmaktadır.

Mürettep bir şekilde düzenlenen Ali Şîr Nevâyî'nin rubâîlerine bakıldığında şekil olarak göze ilk çarpan husus, rubâîlerde kullanılan vezin ve kâfiyelerdir. Türk edebiyatındaki genel temâyülden ayrı oldukları görülen söz konusu rubâîlerin 4'te birlik kısmında, *ahrem* kalıplarıyla yazılmış mısralar olmakla birlikte rubâîlerin 119'u, yani % 90'ı ise musarrâ kâfiye olarak *a a a a* şeklinde düzenlemiştir. Türk edebiyatında rubâîlerin genel olarak *ahreb* vezinlerle yazıldığı ve kâfiye olarak *a a x a* olarak

---

[225] Jale Talan Demirci, *Kişverî Dîvânı (İnceleme-Metin-İndeks),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 1994, 292.

[226] Jale Talan Demirci, 295.

[227] Şentürk; Kartal, 159.

şekillendiği düşünüldüğünde Nevâyî'nin şekil olarak rubâîye farklı bir soluk getirdiği söylenebilir.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Hecri͡ng sipehi zîr ü zeber kıldı mini
Gam kişveri içre der-be-der kıldı mini
Andın ki beter imes beter kıldı mini
Cân alguça ni diy ki neler kıldı mini[228]

Senin ayrılığının askerleri beni darmadağın edip gam ülkesinde perişan etti. (Hatta)bundan daha da beterini yaptı; ancak can alıcı (olan sana) ne denilebilirki…

Rubâîlerinde âşıkâne ve rindâne ağırlıklı bir tarzı benimseyen Nevâyî, âşıkâne rubâîlerinde çoğunlukla sevgiliden ayrılığın ve uzaklığın verdiği acı ve ızdırabı işlemiştir. Tasavvufî mazmun ve terimleri bir malzeme olarak kullandığı rind-meşreb rubâîlerinde ise rind ile zâhid tiplerini mukayese etmiş ve rind tipini üstün tutmuştur.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fe'il; 2. mısra, Mef'ûlün Fâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlün Mef'ûlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Gül vakti müyesser olsa gül-fâm kadeh
Andın so͡ng tutsa bir gül-endâm kadeh
Men' eylese barça ehl-i İslâm kadeh
Kâfir min ger kılmasam âşâm kadeh[229]

Bahar eriştiğinde gül renkli kadeh olsa, sonra da gül endamlı sevgili de elinde kadeh tutsa, bütün ehl-i İslâm kadehi yasaklasa da ben o kadehi içmesem kafirim.

Nevâyî'nin rubâîlerinde medhettiği sevgili tipi, genel olarak rind şairlerin ıstırap duyduğu, nazını çektiği bir sevgili değildir. Bu öyle bir sevgilidir ki, âşığına cefâ vermeyen, istiğnâ göstererek âşığını yaralamayan bir sevgilir. Bu yüzden şair, bu konudaki hemen tüm rubâîlerinde sevgilinin sadece güzelliğini medheder.

---

[228] Günay Kut, *Ali Şîr Nevâyî Garâîbü's-Sıgar İnceleme-Karşılaştırmalı Metin,* TDK Yay., Ankara 2003, 566/R. CXXIII.

[229] Kut, 542/R. XXV.

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Gurbetka düşüp za‘îf u bîmâr oldum
Derd ü gam u mihnet ilgide zâr oldum
Ser-tâ-ser ecel taşıdın efgâr oldum
Sinsiz ni belâlarga giriftâr oldum[230]

Gurbete düşüp zayıf ve hasta oldum; derd, gam ve sıkıntı ilinde inledim (durdum). Baştan başa ecel taşından kötürüm oldum; sensiz ne belâlara mârûz kaldım.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Nevâyî'nin rubâîlerinde sevgili cefâ çektiren bir yapıda değildir. Şairin bu konudaki tek sıkıntısı sevgiliden uzak kalışıdır. Bu yüzden rubâîlerinde en sık işlediği temalardan biri gurbettir. Ona göre gurbet, derd, gam ve sıkıntılar içinde ölümün beklendiği bir belâ mahallidir.

2.3.4. Hüseyin Baykara (ö. 911/1506)

15. yüzyıl Çağatay sahasında, Ali Şîr Nevâyî'den sonra en önemli şairlerden biri olan Hüseyin Baykara, Ali Şîr Nevâyî'nin yakın dostu ve hâmîsi olmasının yanında; sanatı ve sanatçıyı koruyan yönüyle de tanınan Timurlu hükümdarıdır. Türkçe şiirlerini, "Hüseynî" mahlasıyla kaleme alan Hüseyin Baykara'nın bu şiirleri, *Dîvân-ı Sultân Hüseyin Mirza Baykara* adıyla bir araya getirilmiştir. Bahsi geçen dîvânda çeşitli nazım şekillerinin yanı sıra *rubâiyyât* başlığı altında 6 manzûmesi bulunan Baykara, bu manzûmelerin sadece 4'ünü klasik rubâî şekliyle yazdığı söylenebilir. Söz konusu dört rubâîye bakıldığında bu rubâîlerin âşıkâne bir üslupla yazıldığı, sevgiliden ayrı olan âşığın sitemli âh u efgânlarından dem vurulduğu görülür.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ol gamze ki bağrım oldı efgâr andın
Her lahza irür za‘îf ü bîmâr andın
La‘liñ ki irür haste köñül zâr andın
N'iyley ki saña bar imiş âzâr andın[231]

O öyle bir yan bakıştı ki ondan bağrım yaralanır, her an zayıflık ve hastalık gelir. Dudağından hasta gönül inler. Neyleyelim ki sana ondan zulüm ve incinme erişmiş.

---

[230] Kut, 560/R. XCVI.

[231] Talib Yıldırım, *Hüseyin Baykara Dîvânı (Metin-İnceleme-Dizin-Tıpkıbasım),* Hat Yayınevi, İstanbul 2010, 213.

2.3.5. Şîbân Han (ö. 916/1510)

15. yüzyılda Çağatay Türkçesiyle yazdığı şiirleriyle tanınan bir başka hükümdar, Şeybânîler hânedânının kurucusu ve ilk hükümdarı Şîbân/Şîbânî Han'dır. Hacimli bir dîvân teşkil edecek kadar çok sayıda şiiri olan Şîbânî Han'ın bu şiirleri arasında *rubâiyyât* başlığı altında bir araya getirdiği 50 manzûme bulunmaktadır. Ancak rubâî başlığı altında bulunan bu manzûmelerden sadece ilk 16'sı rubâî vezinleriyle yazılmıştır. Geriye kalan dörtlüklerin ekserisi ise tuyuglardan müteşekkildir. Kaleme aldığı 16 rubâî incelendiğinde âşıkâne ve hikmet içerikli rubâîlerin sayıca daha fazla olduğu görülür. Bunların yanı sıra oğlunun Ruslara karşı kazandığı zafer sonrasında, oğluna yazdığı tebrik-nâmeyi de rubâî nazım şekliyle dile getirmesi kayda değerdir. Aşağıda örnek olarak aldığımız Şîbân Han'a ait rubâîlerin ilki, âşıkâne üslupta yazdığı rubâî; ikincisi ise oğluna yazdığı tebrik-nâme türündeki rubâîdir.

(1., 2. ve 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ger olsa kişi kaşı karası birle Söz yahşı durur ciğer yarası birle Zülf ü yüz ü vasfını bitür-min tün ü kün Altun varak içre köz karası birle[232]	*Kişi eğer kara kaşlısıyla birlikteyse ciğer yarasıyla söylenen söz güzel olur. (Öyle bir halde) sevgilinin saç ve yüzünün vasıflarını altın kağıda gece gündüz yazmaktan gözlerine karalar inse o vasıflar bitirilmez.*

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

İslâm başın͡ga tâc-ı târek bolsun Yarıñ tün ü kün Tin͡gri tebârek bolsun İşittim Urus kâfirini kırmış-sin Oğlum saña gâzilık mubârek bolsun[233]	*İslâmiyet senin başına konmuş tâc olsun. Allâh gece gündüz senin yardımcın olsun. Ruskâfirlerini kırdığını işittim. Oğlum, gâzilik sana mübarek olsun.*

2.4. 16. YÜZYIL

16. yüzyıl, rubâî nazım şeklinin gelişimi ve şairler arasında tercih edilmesi bakımından, bir önceki yüzyıla nazaran az da olsa daha verimli bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki bu yüzyıla ait şairlerinin dîvan, mesnevî ve mensûr

---

[232] Yakup Karasoy, *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin),(*Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 1989, 286.

[233] Karasoy, 287.

eserlerle ile ilgili yaptığımız taramalar neticesinde, 19 Dîvân şairinin rubâî sahasına katkıda bulunduğu otaya çıkmaktadır. Klasik şiirin diğer nazım şekillerinde zirve yapan Anadolu şairlerinin, bir önceki yüzyıl kadar olmasa da yine rubâî nazım şekline mesafeli durdukları ve dîvânlarında bu nazım şekliyle az sayıda manzûme kaleme aldıkları görülmektedir. Anadolu şairleri arasında, Türkçe rubâî yazma geleneğinin daha yeni yeni yerleşmeye başladığı bu yüzyılda, en fazla Türkçe rubâîye sahip olan şairler arasında, 82 rubâî ile Cemîlî (ö. 950/1543-44); 70 rubâî ile Nâtıkî (1595'te sağ.); 40 rubâî ile Sehâbî (ö. 971/1564); 29 rubâî ile Bağdatlı Rûhî (ö. 1014/1605-1606); 29 rubâî ile Hüdâyî (ö. 977-78/1570-71); 19 rubâî ile Bursalı Lâmiî (ö. 938/1532); 15 rubâî ile Kelâmî (ö. 1004/1595-1596) ve 11 rubâî ile Nev'î (ö. 1007/1599) dikkatleri çekmektedir.

Bunların yanı sıra dîvânlarında çok az sayıda rubâî bulunmasına rağmen zikredilmesi gereken şairlerden Gelibolulu Sun'î (ö. 941/1534-5)'nin 1, Hudâyî-i Kadîm (ö. 991/1583)'in 1, İlmî Dede (ö. 1020/1611 [?])'nin 4, Vusûlî (ö. 1000/1592)'nin 1 ve Livâyî (974/1566-67'de sağ) ise 2 rubâîsi bulunmaktadır. Aşağıda bu yüzyılın rubâî yazan şairlerin manzûmelerini tanıttığımız bölümde de dile getirdiğimiz gibi, bazı kaynaklarda bu yüzyıl şairlerinden olan Kara Fazlî'nin 1000 kadar, Muhibbî'nin ise çok sayıda rubâîsinin olduğu zikredilse de bu şairlerin rubâîlerine henüz ulaşılamamıştır.

Bu yüzyılda Anadolu sahası dışında da rubâî yazan şairler yetişmiş, özellikle Çağatay ve Azerî sahasında bu minvâlde çok sayıda manzûme kaleme alınmıştır. Çağatay sahası şairlerinden Bâbür Şah (ö. 937/1530), kaleme aldığı 217 rubâî ile bu sahada başı çekerken 4'ü Farsça olmak üzere 30 rubâî ile Kâmrân Mirzâ (ö. 964/1557), 14 rubâî ile Bayram Han (ö. 968/1561) ve 48 rubâî ile Sânî (ö. 1570'li yıllar [?]) rubâî nazım şekliyle manzûmeler kaleme alan diğer şairlerdir. Azerî sahasında ise Türk edebiyatının en önemli şairlerinden olan Fuzulî (ö. 963/1556), Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde 3, dîvânında ise 72 olmak üzere, 75 rubâî ile bu alandaki maharetini ortaya koymuştur. Fuzulî dışında dîvânında rubâîye rastladığımız bir diğer Âzerî sahası şairi ise, 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yaşayan Şah İsmail Hatâ'î (ö. 930/1524)'dir. Şah İsmail Hatâ'î'nin divanında 1 rubâî bulunmaktadır.

Yüzyılın Anadolu sahasında Farsça rubâîleriyle ön plana çıkan şairleri de bulmak mümkündür. Farsça rubâîlerden oluşan *Kenzü'l-cevâhir* adlı eseriyle Şeyh İbrâhîm

Gülşenî (ö.940/1533) başta olmak üzere, dîvânı ile birlikte birçok eserini Farsça yazan Hazînî (ö.1590[?] sonrası); Lâmiî Çelebi (ö.938/1531), Kelâmî (ö.1004/1595), Derviş Paşa (1012/1603), Gazi Giray (ö.1016/1607), Hüseynî (ö.985/1577) ve Şeydâ (ö.936/1529) gibi şairler Farsça rubâî kaleme yazan Türk şairler olarak zikredilebilir.[234]

Bu yüzyılda kaleme alınan rubâîler incelendiğinde bu manzûmelerin genel itibâriyle Fars edebiyatı rubâî geleneğinde de var olan aşk, tasavvuf, hikmet ve nasîhat konularının etrafında şekillenen rubâîler olduğu, bu rubâîlerin klasik rubâî vezinlerine riâyet edilerek kaleme alındıkları ögörülür. Bu yüzyılda rubâî başlığıyla sunulup rubâî vezinleriyle kaleme alınmayan manzûmeleri, sadece Ca'ferî Baba (ö. ?) ve Mehdî (ö. 1006/1597-98) dîvânlarında görebilmekteyiz. Ca'ferî Baba Dîvân'ında *Rubâîyât* başlığı altında bulunan ve daha çok Hazret-i Ali'nin medhiyelerinden oluşan 12 dörtlüğün hiçbiri rubâî değildir.[235] Mehdî Dîvân'ındaki rubâî başlığı altında bulunup da rubâî olmayan manzûme sayısı ise 32'dir.[236]

Dîvânlarında dikkate değer sayıda rubâî kaleme alan şairlerin söz konusu rubâîleri hakkında şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

2.4.1. Bâbür Şah (ö. 937/1530)

Bâbürlü Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Bâbür Şah, kurduğu devlet ve tarihte oynadığı önemli rol bakımından Türk tarihinin önde gelen simalarından biri olmasının yanında, şiir, edebiyat, hat[237] ve diğer güzel sanatlara karşı olan ilgisiyle tanınan bir sultândır. Ali Şîr Nevâyî'den sonra Çağatay edebiyatının en kudretli şairi olarak kabul edilen Bâbür şah, dîvânında bulunan 217 rubâî ile bir rubâî ustası olarak da dikkatleri çekmektedir. Bu rubâîlerin 209'u rubâîyyât başlığı altında olmakla birlikte, 7'si muammâlar bölümünde, 1 ise kıt'alar arasında bulunmaktadır.

---

[234] Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri,* 204, 278, 284, 371, 405, 410, 628.

[235] Fatma Zehra Bedir, *Caferî Baba ve Dîvânı,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2004, 360-363.

[236] Nezihe Seyhan, *Mehdî Divanı [İnceleme-Transkripsiyonlu Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2000, 617-626.

[237] İyi bir hattat olan Bâbür "hatt-ı Bâbürî" adıyla yeni bir hat icat etmiştir. Bkz. Enver Konukçu, "Bâbür", *DİA,* 4, 396.

Kaleme aldığı rubâîlerde, başta âşıkâne üslup olmak üzere sûfiyâne ve hikmet-nasîhat tarzını benimseyen Bâbür, tevhîd, münâcaât ve na't türlerinde iddialı rubâîler kaleme almıştır. Gerek âşıkâne gerekse sûfîyâne rubâîlerinde en sık kullandığı terimlerin "ayrılık", "hicrân" "firâk" ve "visâl" olması dikkat çekicidir. Bilindiği gibi tasavvufta firâk, sâlikin aslî vatanı olan gayb ve ruhlar âleminden ayrılıp bu âleme gelmesidir. Yani başka bir değişle insan, bu dünyada bir sürgün hayatı yaşamaktadır. Bu anlamda sûfîler , "el-Firâk! El-Firâk" der ve hicrandan yakınırlar.[238]

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'; 2. ve 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Yâd itmes imiş kişini gurbette kişi
Şâd itmes imiş kön͡gülni mihnette kişi
Kön͡glüm bu garîblıkda şâd olmadı âh
Gurbette sivünmes irmiş elbette kişi[239]

Gurbette olanı kimse hatırlamazmış, sıkıntıda olanı kimse sevindirmezmiş; gönlüm bu gariplikte sevinmedi (gitti) Âh! Gurbette olan (sevinmesi mümkün mü?)elbette müvinmezmiş.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fa'; 2. ve 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Andın biri kim kasdım üçün turdı firâk
Yüz derd ü elemni man͡ga yitkürdi firâk
Mini işikin͡gdin niteyin sürdi firâk
Kıl çâre yok irse mini öltürdi firâk[240]

Ayrılık, o zamandan beri bana kast ederek (önümde) durdu, yüzlerce dert ve sıkıntıyı bana yükledi. Senin eşiğinden beni ayrılık neden sürdü? (Ne olursun) bir çâre bul, yoksa ayrılık canıma kastedecek.

Rubâîlerinin üçte birinde mahlasını da kullanan Bâbür Şah'ın rubâîleri arasında en fazla dikkat çeken husus, Türk edebiyatında örneğine sadece kendisinde bulabildiğimiz rubâî nazım şekliyle muammâ tarzını denemesidir. Rubâîlerde türler ve tarzlar bölümünde de değindiğimiz bu özelliği ilk ve tek olma özelliğiyle dikkate değerdir.

---

[238] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 193.

[239] Bilal Yücel, *Bâbür Dîvânı*, AKM Yay., Ankara 1995, 214.

[240] Bilal Yücel, 237.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezinlerinde.)

Bayram

Hergiz maña râm bolmas ol gül-fâmım
Belkim tanımas atım zihî bed-nâmım
Bu gussada min helâk bolgum âhır
Bolgay mu atımnı tanıp âyâ râmım[241]

O gül gibi olan sevgilim asla bana boyun eğmez, belki kötü tanınmış bu güzel adımı da tanımaz. Bu üzüntüyle sonunda belki mahvolurum. Ben boynumu eğsem acaba adımı bilir mi?

2.4.2. Lâmi'î (ö. 938/1532)

16. yüzyıl Anadolu sahasında nazım ve nesrin önemli bir ustası olan Bursalı Lâmiî, *Dîvân*'ı başta olmak üzere kaleme aldığı *Münşeât* ve *Nefahâtu'l-Üns* gibi çeşitli eserlerinde rubâî nazım şeklinden faydalandığı bilinmektedir. Taramalarımız neticesinde, 19 Türkçe, 35 Farsça rubâîsini tespit ettiğimiz Lâmiî, Farsça rubâîlerinin önemli bir kısmını özellikle İranlı şair Molla Câmî'den alıntılamıştır. Dîvânına dâhil ettiği 18 Türkçe, 6 Farsça rubâînin genelini, herhangi bir durum üzere yazmış ve bu yazma sebebini ise "Der Misâl-i Tevhîd", "Der-Hâlet-i Fenâ vü Bekâ", "Der Hâlet-i Cân", "Der Lüzûm-ı Gam" gibi başlıklarla dile getirmiştir.

Lâmiî, özellikle ruh, can, kader, gam ve vücûd gibi tasavvuf ve metafizik konularını içine alan, fikrî yoğunluğu bulunan rubâîler kaleme almıştır. Mensûr bir eser olan *Münşeât'*ına da 1'i Türkçe, 29'u Farsça olmak üzere 30 rubâî dâhil eden Lâmiî, ilk iki mısrâını zikredip tamamlamadığı 6 rubâî daha kaleme almıştır. Aşağıda bulunan örnek rubâîler, dîvânında bulunan Türkçe rubâîlerdendir.

(1., 2. ve 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Sensüz ne bihişt isterem ne rıdvân
Ne kevser ü selsebil ü âb-ı hayvân
Kahruñla cehennemdür diyâr-ı cennet
Lütfuñla cehîm cümle rûh u reyhân[242]

Sensiz ne cennet ne de oradaki hoşnutluğu isterim; (Oradaki) ne kevseri ne de selsebil suyunu isterim. Kahrınla cennet bana cehennem; lütfunla cehennem bile bana canlılık ve rahmet olur.

---

[241] Bilal Yücel, 275.

[242] Hamit Bilen Burmaoğlu, *Lâmi'î Çelebi Divanı,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakultesi, Erzurum 1983, 373.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezinlerinde.)

Bâtıl dahi hem zuhûr-ı Hakdandır bil
İnkâr aña cehl olur begâyet müşkil
Bînâ-yı hakîkatü’l-hakâyık oldur
Hakkı göre cümle şeyde hâzır ey dil[243]

Ey gönül! Şer ve bâtıl olan şeyler dahi Allâh’tandır. Bunu inkar etmek son derece çetin bir câhilliktir. Hakîkatü’l-hakâyıkı dahi yaratan O’dur. Her şeyde ve yerde hâzır olan Allâh’ı gör.[244]

2.4.3. Cemîlî (ö. 950/1543-44)

16. yüzyılda şiirlerinde Anadolu ve Çağatay Türkçesini bir arada kullanan ender şairlerden olan Cemîlî, dîvânında bulunan 730 gazelle, bir gazel şairi olarak kayıtlara geçmiştir. Ancak bir gazel şairi olarak bilinmesine rağmen Cemîlî, dîvânında harf sırasına göre düzenlenmiş 82 rubâîyle rubâîde de usta olduğunu göstermiştir. Cemîlî’nin rubâîlerinde şekil olarak en dikkat çeken husus, rubâîlerin 48’i, yani yarısından fazlasının *a a a a* şeklindeki musarra‘ (terâne) kâfiye şekliyle kaleme almasıdır. Ekseriyetle beşerî aşkın ve sevgilinin işlendiği rubâîlerinde, tasavvuf mazmunlarının da kullanıldığı görülür. Beşeri aşkı konu alan rubâîlerde Cemîlî, daha çok sevgilinin yüzü, dudağı, yanağı, zülfü, saçı, kaşı gibi çeşitli uzuvlarını övülerek sevgiliyi bir güzellik timsali olarak okuyucuya sunar. Yine beşeri aşkın işlendiği bazı rubâîlerde İran şairi Hayyâm’ı hatırlatan ifâdeleri de kullandığı görülür.

(1. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Evvel meni vaslı͡nga yetürmek ne idi
Âhır yana vaslı͡ngdın itürmek ne idi
Yüz cevr ile yüzdin meni sürmek ne idi
Zulm ü siteming haddin ötürmek ne idi[245]

Beni önce kendine ulaştırmak sonra ise yine kendinden uzaklaştırmak neydi? Yüz eziyetle beni yüzünden sürmek neydi? Zulüm ve haksızlık haddini aşmak neydi?

---

[243] Burmaoğlu, 374.

[244] Tasavvufta Hakîkatü’l-hakâyık (hakikatlerin hakikatı), hakikat-ı Muhammediyye olup, ilk zuhûr eden nur olarak kabul edilir. Allâh’ın bütün zâtî ve sıfâtî kemalatlarını cem etmiştir. Buna Hazret-i cem‘ veya hazret-i vücûd adı da verilir. Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 216.

[245] Tülay Gençtürk Demircioğlu, *Cemîlî Dîvânı İnceleme-Metin-Sözlük*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2002, 594/R.79.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Kaşın͡g gamıdın derd ile peyveste meni Kıldın͡g dağı çeşmin͡g kimi hem hasta meni Zülfün͡g kimi ser-geşte vü âşüfte kılup Zencîr-i saçın͡g eyledi dil-beste beni[246]	*Kaşlarının gamı beni derde; gözlerinin yaralayıcı bakışları (ise) beni hastalığa giriftâr etti. Zülüflerin, beni kendisi gibi sersem ve kendinden geçmiş hale soktu. Saçlarının kıvrımları, beni âşık eyledi.*

2.4.4. Fuzûlî (ö. 963/1556)

Gerek 16. yüzyıl gerekse tüm edebiyat tarihimizin en önde gelen şairlerinden biri olan Fuzûlî, Azerî ve Osmanlı edebiyatlarının müşterek bir siması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hemen tüm nazım şekilleriyle örnek şiirleri bulunan Fuzûlî, rubâîdeki maharetini de dîvânına dâhil ettiği 72 rubâîyle göstermiştir. Bazı kaynaklarda dîvânında 81 rubâînin bulunduğu zikredilse de;[247] yapılan mukayeseli dîvân neşirlerinde bu sayını 72 olduğu ortaya çıkmaktadır.[248] Dîvânının yanı sıra *Leylâ vü Mecnûn*mesnevîsinde, eserin dibâcesinde, münâcaât tarzında kaleme aldığı 3 rubâî de eklendiğinde[249] Fuzûlî'nin toplamda kaleme aldığı rubâî sayısı 75'e çıkmaktadır.

Dîvânda müretteb bir şekilde düzenlenen Fuzûlî'nin rubâîleri, şekil olarak incelendiğinde kâfiye düzeninin ekseriyetle aaxa şeklinde olduğu; bunların yanında 6 rubâînin terâne (murassa') şeklinde kâfiyelendiği görülür.[250] Fuzûlî, rubâîlerinin hiç birinde mahlas kullanmamıştır. Muhtevâ olarak ise, gazellerinde sıkça karşılaştığımız içli ve lirik anlatımını, rubâîlerinde de sürdüren Fuzûlî, bazen aşkın verdiği derd ve gamdan şikâyet ederken bazen de sûfîyâne bir edâ ile derd ve gamın sûfî için elzem olduğunu savunmuştur. Aşağıda örnek olarak aldığımız rubâîlerin ilki, yukarıda bahsettiğimiz aşktan şikâyeti, ikincisi ise tasavvuf yolunda giden sâlikin gam ve kedere ne derece ihtiyacı olduğu ile ilgili düşüncelerini ifade etmektedir. Ona göre insanoğlu, derece derece yükselerek yaratıcıya ulaşan, maddî haz ve zevkten uzak bir aşka sahip olarak aşkın ızdırapını iliklerine kadar hisseden bir varlık olmalıdır. İnsan için gam elzemdir ve kemâle ulaşmaya bir vesiledir.

---

[246] Demircioğlu, *Cemîlî Dîvânı*, 594/R.80.

[247] İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 78.

[248] Kenan Akyüz vd., *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 2000, 315-329.

[249]Muhammed Nur Doğan, *Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn,* 2.

[250] Akyüz vd., 315/R.4, 317/R.11, 318/R.16, 328/R.67, 329/R.71, 329/R.72.

(1. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; vezninde.)

Feryâd ki aşk bî-karâr etdi beni
Derd ü gam ile zâr u nizâr etdi beni
Hâk-i ser-i kûyuñda gubâr etdi beni
Ser-geşte vü hâr u hâk-sâr etdi beni[251]

Feryâd ki aşk, beni kararsız eyledi; gam ve dertle inleyen bir duruma getirdi; senin yerinin baş ucunda toprak eyledi; âvâre, yıkılmış ve perişan hale soktu.

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Her dil ki esîr-i gam-i hicrân olmaz
Şâyeste-i zevk-i vasl-i cânân olmaz
Her derd ki var var dermânı velî
Bî-derdlerin derdine dermân olmaz[252]

Her gönül, ayrılık acısının esiri olmaz; sevgiliye kavuşma zevkine lâyık olmaz. Her derdin bir dermânı var; var ama dertsizlerin derdine dermân olmaz.

Fuzûlî’nin rubâîleri arasında saf ve derûnî aşkı dile getiren örnek sayısı oldukça fazladır. Bunların yanı sıra tevhîd, na’t münâcaât, hikmet ve nasîhat eksenli rubâîlerin sayısı da önemli bir yekun teşkil etmektedir. Hikmet ve nasîhat içerikli rubâileri incelendiğinde yine tasavvufî öğelerinin bolca kullanıldığı, tarîkat öğretilerinin işlendiği görülür. Aşağıdaki örnek rubâîde Fuzûlî, hakîkate erişmede, mahall-i maksuda ulaşmada sâlikin bir mürşîdin eteğine yapışması gerektiğini, bu meşakkatli tasavvuf yolunda mutlaka bir yol arkadaşına ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. Mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Ey sâlik-i râh-i Hak saña kat‘-i tarîk
Düşvârdır olmazsa refîkin tevfîk
Tut dâmen-i mürşîd-i tevekkül ki saña
Maksûd müyesser ola tevfîk refîk[253]

Ey Hak yolunda olan sâlik! Yoldaşının yardımı olmasa bu yolu katetmen zordur. Tevekkül mürşîdinin eteğini tut ki bu yoldaşın sana maksadına ulaşmada kolaylık sağlasın.

[251] Akyüz vd., 329/R. 71.

[252] Akyüz vd., 320/R. 29.

[253] Akyüz vd., 325/R. 52.

2.4.5. Kâmrân Mirza (ö. 964/1557)

Kâmrân Mirza, Bâbürlü Devleti'nin kurucusu ve Çağatay sahası Türk edebiyatının önemli şairlerinden olan Bâbür'ün oğludur. Kendisi de babası gibi klasik şiirle ilgilenmesine rağmen vasat bir şair olarak kabul edilen Kâmrân Mirza, İranlı şair Hâfız-ı Şîrâzî'nin tesirinde kalmıştır. Dîvânında gazellerin yanı sıra rubâîlere de yer veren Kâmrân Mirza, 4'ü Farsça olmak üzere 31 rubâî kaleme almıştır.

(1. ve 2. mısralar, Mefʿûlü Mefâʿilün Mefâʿîlün Faʿ; 3. ve 4. mısralar, Mefʿûlü Mefâʿîlü Mefâʿîlün Faʿ vezninde.)

Hecri͡ng mini asru nâ-tuvân eyleptür
La'li͡ng hevesi içimni kan eyleptür
Bî-berg ü nevâ eyleye mi͡ng bülbül dik
Yafrağ kibi çihremni hazân eyleptür[254]

Ayrılığın beni çaresiz bıraktı, kırmızı dudaklarının hevesi ise içimi kan eyledi. (Ayrılığın) beni nasipsiz bin bülbüle, yüzümü ise yaprak gibi sonbahara çevirdi. (Sararttı.)

(1. ve 4. mısralar, Mefʿûlü Mefâʿilün Mefâʿîlün Faʿ; 2. ve 3. mısralar, Mefʿûlü Mefâʿîlü Mefâʿîlün Faʿ vezninde.)

Bîmâr közige közlerim meftûndur
Hân-hʿâr lebidin ciğerim pür-hûndur
Güftârı anı͡ng baştın ayak efsûndur
Kılgan mini mest uşal leb-i meygûndur[255]

Hasta göze gözlerim tutkundur; kan saçan dudaklar için ciğerlerim kan doludur. (O sevgilinin) sözleri baştan sona sihirlidir ki beni sarhoş eden asıl şey, işte o şarâb renkli dudaklardır.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi rubâîlerinde daha çok âşıkâne bir edâyı kullanan Kâmrân Mirza, aşkın hâricinde ayrılık, gurbet acısı ve yalnızlık gibi konuları işlemiştir. Söz konusu rubâîlerinde şikâyet tarzını sıklıkla kullandığı görülen Kâmrân Mirza, aşktan, sevgiliden ve felekten yana talihinin olmadığını ısrarla beyân etmiştir. Aşağıdaki rubâîye bakıldığında Kâmrân Mirza'nın ölen sevgilisi için feleğe olan sitemi açıkça görülmektedir.

---

[254] Ali Alparslan, Kemal Eraslan, "Kâmrân Mirzâ Dîvânı I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1979, 23, 87/M. 118.

[255] Ali Alparslan, Kemal Eraslan, 87/M. 119.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'ûl vezninde.)

Yüz cevr ile veh ki devr-i çerh-i bî-bâk
Cismimni kebâb etdi vü cânımnı helâk
'Ayb eyleme âhımnı körüp âteş-nâk
Çün tofrak ara kiriptür ol gevher-i pâk[256]

Yüz cefâ ile eyvah ki, korkusuz feleğin dönüşü, cismimi kebâb edip canımı helak etti. Âhımı ateşli görüp beni ayıplama; zira, o temiz cevher, toprağa girmiştir.

2.4.6. Sehâbî (ö. 971/1564)

16. yüzyılda Fuzûlî'nin önemli takipçilerinden olan Sehâbî,[257] rubâîlerinde de Fuzûlî'nin yolundan giden bir şair olarak dikkatleri çekmektedir. Fuzûlî'yi hatırlatan içten, samimi, açık ve anlaşılır bir dil kullanmasının yanında; çoğu rubâîyi Fuzûlî'ye nazire olarak yazdığı söylenebilir. Dîvânında, kaside ve gazellerden sonra en fazla örneği rubâî ile veren Sehâbî, dâivânına dâhil ettiği 40 rubâî *rubâiyyât* başlığı altında müretteb bir şekilde bulunmaktadır.

Rubâîlerine tevhîd ve na'tlerle başlayan Sehâbî, dönemin sultânı I. Süleyman (Kanûnî)'a medhiye tarzındaki iki rubâî ile devam etmiştir.[258] Kaleme aldığı diğer rubâîlerinde ise sûfîyâne ve âşıkâne tarzın yanı sıra dünyadan, aşktan ve sevgiliden şikâyet, ölüm ve kadere rıza gibi konularını işlediği görülür. Dîvânından örnek olarak aldığımız aşağıdaki rubâîlerin ilki, Kânûnî Sultân Süleyman'a medhiye tarzında yazığı rubâî, bir diğeri ise Fuzûlî'nin etkisinin açıkça görüldüğü rubâîdir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Bülbül ger iderse verd-i handâna du'â
Yâ fâhteler serv-i hırâmâna du'â
Eyler melek ü ins ü perî şâm u seher
Sultân-ı cihân şâh Süleymâna du'â[259]

Eğer bülbül gülümseyen güle; üveyik kuşu da salınan selvi ağacına dua ediyorsa periler, insanlar ve melekler de cihân sultânı Süleymân Şâh'a gece gündüz dua eder.

---

[256] Ali Alparslan, Kemal Eraslan, 88/M. 124.

[257] Cemal Bayak, *Sehâbî Dîvânı,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, (e-kitap), (Tarihsiz), 10.

[258] Bayak, 181/R.4, 182/R.9.

[259] Bayak, 181/R. 4.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezinlerinde.)

Sanma beni kim visâlsüz nâ-şâdam Endûh u gam-ı firâk ile mu‘tâdam Şâdam sanemâ ki devlet-i ‘ışkuñda Endîşe-i vasl u hecrden âzâdam[260]	*Sana kavuşamamaktan dolayı beni neşesiz zannetme. Ben ayrılık kederine ve gamına alışkınım. Ey put gibi güzel! Ben aşkının saâdetinde mutluyum; (dolayısıyla) ayrılık ve kavuşma endişesinden kurtulmuşum.*

2.4.7. Sânî (ö. 1570 sonrası [?])

16. yüzyıl Çağatay sahası Türk edebiyatının önemli hükümdar şairlerinden olan Ubeydullah Han (ö. 1539)'nın sarayında yetişen Sânî, hacimli dîvânında gazellerden sonra en fazla manzûmeyi rubâî nazım şekliyle kaleme almıştır. Şiirlerinde Ali Şîr Nevâyî'den etkilendiği görülen Sânî, bu etkiyi kaleme aldığı 48 rubâîde de göstermiştir. Rubâîlerinde âşıkâne ve rindâne ağırlıklı bir tarzı benimseyen Sânî, seçtiği kelime kadrusunda da Ali Şîr Nevâyî'nin takipçisi olmuştur.

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 4. mısra, Mef‘ûlün Fâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Zülfüng͡ gamıdın zâr u perîşân oldum Kaşıng͡ gamıdın bî-ser ü sâmân oldum Yüzüng͡ni körerde men-i bî-mâr bile İşler kıldı közüng͡ ki hayrân oldum[261]	*Zülfünün gamından inleyip perişan oldum; kaşının gamından gâyesiz sermayesiz kaldım. Hasta olan ben yüzünü gördüğümde gözlerin öyle işler yaptı ki hayrân oldum.*

Çoğu rubâîde sevgiliden ayrılığın verdiği ızdırabı ve feleğin uğursuzluğunu işleyen Sânî, özellikle sevgilinin âşığın canına kast etmesi, sebepsiz yere âşığa cefâ vermesi ile ilgili hayıflanmaları şikâyet tarzında dile getirmiştir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezinlerinde.)

Kattâl imiş ol közi kara bilmes édim Lebleri émiş cânga belâ bilmes édim Bar érmiş anıng͡ işi cefâ bilmes édim Ol şûhnı munça bî-vefâ bilmes édim[262]	*Bilmez dim ki o kara gözler birer kâtilmiş; o dudaklar başa belaymış; onun işi gücü cefâ çektirkemiş; o şuh güzel bu kadar zaman vefâzsızmış.*

[260] Bayak, 186/R. 34.

[261] Üzeyir Aslan, *Ubeydullah Han (ö. 1539) Şairi Sânî ve Türkçe Divanı,* Palet Yay., Konya 2009, 188/R. 5.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Bî-mihr felek ot kébi yandurdı méni
Sénsiz elem ü sûz ile öltürdi méni
Hecrin͡gde méni yér bile tüptüz kıldı
Âhır ‘ışkın͡g bu yérge yétkürdi méni[263]

Vefâsız felek beni ot gibi yandırdı, sensizliğin elem ve ateşinde öldürdü. Ayrılığında beni yerle bir etti; sonunda sana olan aşım beni bu yere ulaştırdı.

2.4.8. Kara Fazlî (ö. 971/1564)

Âşık Çelebi’nin *Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ*, Gelibolulu Mustafa Âlî’nin *Künhü’l-Ahbâr* ve Ahdî’nin *Gülşen-i Şu‘arâ* adlı tezkireleri başta olmak üzere birçok kaynakta Kara Fazli’nin bine yakın rubâîye sahip olduğu söylenirken var olduğu kabul edilen rubâîlerinin ise tasavvuf içerikli oldukları zikredilir.[264] Özellikle Gelibolulu Mustafa Âlî, Kara Fazlî’nin rubâîlerinin, dîvânının dışında müstakil bir eser olduğunu dile getirir. Ancak gerek dîvânı hakkında yapılan çalışmada[265] gerekse tarafımızca İstanbul ve Ankara’da yapılan katalog taramalarında söz konusu rubâîlere rastlanmamıştır.

2.4.9. Muhibbî (ö. 974/1566)

Şair padişahlar arasında en hacimli dîvâna sahip padişahlardan olan Kânûnî Sultân Süleyman ya da şiirdeki mahlasıyla Muhibbî’nin bazı kaynaklara göre çok sayıda rubâîsinin olduğu zikredilse de[266] yapılan dîvân neşirlerindeki[267] dörtlüklerin rubâî vezinleriyle kaleme alınmadığı, dolayısıyla söz konusu manzûmelerin nazm ve kıt’a olarak adlandırılması gerektiği kanâatindeyiz.

---

[262] Üzeyir Aslan, *Sânî ve Türkçe Divanı,* 188/R. 7.

[263] Üzeyir Aslan, *Sânî ve Türkçe Divanı,* 190/R. 13.

[264] Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yay., İstanbul 1971, 1, 597; İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 78; İskender Pala, “Rubâî” *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 331.

[265] Mustafa Özkat, *Kara Fazlî’nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin),* Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2005, 22.

[266] Öbek, 22.

[267] Vahit Çabuk, *Dîvân-ı Muhibbî (Kanûnî Sultân Süleyman’ın Şiirleri) III,* 1001 Temel Eser Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul 1980; Coşkun Ak, *Muhibbî Dîvânı, İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman*, Trabzon Valiliği Yay., Trabzon 2007.

2.4.10. Hüdâyî (ö. 977-78/1570-71)

Dîvânında rubâiyyât başlığı altında 3'ü Farsça olmak üzere 29 rubâî kaleme alarak rubâî sahasına katkıda buluna bir başka şair de Hüdâyî'dir. Öyle ki gazellerden sonra sayıca en fazla kaleme aldığı nazım şekli rubâîdir. Hudâyî'nin önemli yanlarından biri rubâîlerinin kendine özgü bir üslupla söylenmiş olmasıdır. Rubâîlerinde ahenkli bir dil ile karşımıza çıkan Hüdâyî, dönemin halk ağzındaki kalıplaşmış sözleri, akıcı ifadeleri, darb-ı mesel niteliği taşıyabilecek sözleri yoğun bir biçimde işlemiştir.[268] Ancak arûza ve özellikle rubâînin kendine has kalıpları olan *ahrem* ve *ahreb* kalıplarına tam olarak hâkim olduğu görülmeyen Hüdâyî, bu vezinlerde bazen sıkıntıya düştüğü görülür. Muhtevâ olarak ise daha çok dini-tasavvufî bir edâyı yeğleyen şair, çoğu rubâîlerini tevhîd ve münâcaât olarak kaleme almıştır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

'Âlem nice biñ bâr Te'âlâ birdür Esmâ nola çoh olsa müsemmâ birdür Emvâc-ı hezârân ise deryâ birdür Sözüñ azı özü bu ki Mevlâ birdür[269]	*Binlerce âlem bulunsa da Allâh birdir; İsimler çok olsa da onun ismi birdir. Binlerce dalga olsa da deniz birdir; Sözün azı özü bu ki Mevlâ birdir.*

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Yâ-Rabb dil ü cânı hatâdan sakla Yönelmiş ikeñ saña hevâdan sakla Ol dem ki 'ibâdâtuña olam meşgûl İhlâs virüp 'ucb ü riyâdan sakla [270]	*Yâ Rab! Can ve gönlümü hatadan koru; sana yönelmişken nefse uymaktan koru. İbadetlerine meşgul olduğum anlarda bana ihlas verip kibir ve gösterişten koru.*

2.4.11. Kelâmî (ö. 1004/1595-1596)

Rubâî vezinlerine vâkıf, düşünce yönü ağır basan iddiâlı rubâîleriyle dikkatleri çeken Kelâmî Cihân Dede, dönemin önde gelen şairi Bağdatlı Rûhî'nin medhiyesine de

---

[268] Hayriye Türkoğlu Köse, *XVI. Yüzyıl Dîvân Şairi Hudâyî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2007, 31.

[269] Köse, 50/R. 12.

[270] Köse, 52/R. 22.

mazhar olmuş bir şairdir. Âbdâlân-ı Rûm tekkesinde şeyhlik makamında bulunmuş, mutasavvıf, rind-meşrep bir şair olan Kelâmî Cihân Dede, "Kelâmî" mahlasını kullanarak kaleme aldığı dîvânında 2 Farsça 15 Türkçe rubâî bulunmaktadır.[271]

Muhtevâ bakımından tasavvuf ve hikmet ve ağırlıklı rubâîler kaleme alan Kelâmî, devlet kademesindeki aksakları hicveden rubâîlerinin yanı sıra kendi döneminde hüküm süren sultân ve paşaların medhedildiği rubâîleri de mevcuttur. Medhettiği şahıslar arasında, döneminin sultânı[272] başta olmak üzere, Köstendilli Hızır Paşa,[273] Bağdat valisi Süleymân Paşa[274] ve "Sinân-ı âdil" olarak vasfettiği Yûsuf Sinan Paşa[275] bulunmaktadır. Dîvânından örnek olarak aldığımız aşağıdaki rubâîlerin ilki, münâcaât tarzında kaleme aldığı rubâî, bir diğeri ise kendi dönemininde liyakatsız kişilerin devlet kademesine atanmalarını hicveden rubâîdir.

(1. ve 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yâ Rabb ki bize künc-i 'anâ rûzî kıl
Ol küncde bir genc-i gınâ rûzî kıl
Gavvâs-ı muhît-i 'aşkdur dil kerem it
Ol fâniye gevher-i bekâ rûzî kıl[276]

Yâ Rab! Bize çile köşesini kısmet eyle. O köşede bize zenginlik hazinesi kısmet eyle. Gönül, aşk denizinin dalgıcıdır; kerem et o fâniye bekâ cevheri kısmet eyle.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 2., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Derdâ ki zamâne tab'ı bulmış tağyîr
Bahr-i gama garkdur ganî birle fakîr
Her gün birisi vezîr olur biri emîr
Bâzîçe-i dehrdür bugün mîr ü vezîr[277]

Yazık ki, zamanın karekteri değişmiş, fakir ile zengin gam denizinde birlikte boğulmuş. Hergün birisi vezir, birisi emir olur. Ama bunlar da zamanın oyuncağı haline gelmiş.

---

[271] Şairin dîvânı hakkında yapılan çalışmada, 2'si Farsça, 19 rubâîye sahip olduğu zikredilse de, dîvânda geçen 2 rubâî rubâî değil nazm örneğidir. Bkz. Mustafa Karlıtepe, *Kelâmî Dîvânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2007, 39.

[272] Kelâmî'nin yaşadığı dönemde Kanuni Sultân Süleyman, II. Selim ve III. Murat hüküm sürmüş olmakla birlikte rubâîyi hangi sultâna atfettiği ile ilgili tam bir sonuca varılamamıştır. Bkz. Karlıtepe, 472/R.1.

[273] Karlıtepe, 473/R.5.

[274] Karlıtepe, 475/R.12.

[275] Karlıtepe, 474/R.8.

[276] Karlıtepe, 472/R.9.

2.4.12. Nâtıkî (1595'te sağ.)

16. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan ve dîvânının sonunda mürettep bir şekilde kaleme aldığı 70 rubâîyle rubâî sahasındaki hünerini gösteren bir diğer şair Nâtıkî'dir. Şiirlerinde daha çok tasavvufu amaç edinmiş bir şair olarak karşımıza çıkan Nâtıkî, rubâîlerinde de aynı çizgiyi sürdürmüştür. Rubâîlerinde tasavvufun düşünce ve telkinlerinin yanı sıra hikmet ve nasîhat söyleyişleri de dikkate değerdir. Söz konusu hikmet ve nasîhat çerikli rubâîlerinde Nâtıkî, dünyanın aldatıcı yönü, bâkî âleme tedârikli gidilmesi, ilim ve irfânın fazileti, cehâletin yergisi gibi birçok konu ile ilgili düşüncelerini hikmetli bir şekilde ifade etmiştir. Kendisine ait aşağıdaki rubâîlerin ilki, ilâhî aşkın dile getirildiği rubâî, bir diğeri ise, dünyaya bağlanılmaması gerektiği ile ilgili telkinlerini, bu dünyadaki meşgaleleri satranç oyununua benzeterek dile getirdiği hikmet-âmîz rubâîsidir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ma'şûk sen u aşk sen 'âşık sen 'Azrâ sen ü kûh-ken sen ü Vâmık sen Geh dîde-i 'âşık içre seyrân idici Geh gamze ile gönülleri sârık sen[278]	*Aşık olunan sen; aşk sen; âşık olan sensin. Azra sen; dağı kazan (Ferhâd) sen; Vâmık sensin. Sen, bazen âşığın gözünde gezinir bazen de yan bakışınla gönülleri çelensin.*

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Dünyâ-yı denide çoktur âfât gibi Evkâtuñı gör ki yok bu evkât gibi Dünyâ ile her kim oynadı şatrancı Bu 'arsada 'âkıbet olur mât gibi [279]	*Alçak dünyada afetler çoktur. Vakitlerini değerlendir, bu vakitler gibisi yok. Her kim ki dünya ile satranç oynadıysa bu sahada akibeti mat oldu.*

2.4.13. Nev'î (ö. 1007/1599)

Yüzyılın önemli şairlerinden olan Nev'î de az da olsa 16. yüzyıl rubâî sahasına katkı yapan şairler arasında gösterilebilir. Dîvânına dâhil ettiği 11 rubâîye bakıldığında

---

[277] Karlıtepe, 472/R.16.

[278] Özer, 586/R.60.

[279] Özer, 589/R.70.

daha çok hikmet yönü ağır basan rubâîler kaleme aldığı görülür. Rubâîlerine bahâriye ve münâcaât türüne örnek olabilecek iki rubâî ile başlayan Nev'î, ardından, okuyucuyu düşünceye sevk edecek hikmet-âmîz örneklerle devam etmiştir. Kendisine ait aşağıdaki rubâîlerin ilki, bahâriye türüyle kaleme alınmasına rağmen kâînâtın ve tabiâtın hal dili ile anlattıklarının ibret gözüyle seyredilmesi gerektiğini dile getiren rubâî; bir diğeri ise, mahlasını kullanarak zamanın sevgililerinden şikâyet ettiği rubâîdir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa', 2., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Gör 'ibret ile nahl-i gül-i bâdâmı K'âğâzı sefîd ü sebz olur encâmı Her bergi lisân-ı hâl olup söyler kim Pîrânı cüvân ider bahâr eyyâmı[280]	*Badem ağacının gülünü ibret gözüyle seyret ki renkleri başlangıçta beyazken sonrasında yeşillenir. Her yaprağı hal dililiyle öyle konuşur ki bu bahar günleri ihtiyarları gençleştirir.*

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Hûbân-ı zemâne bî-vefâlardur hep Bî-mihrlik ile mübtelâlardur hep Ağyâr ile yâr Nev'î ile düşmen Bîgâneler ile âşinâlardur hep[281]	*Zamanın sevgilileri her zaman vefâsızdırlar; merhametsizlikle mübtelâdırlar. Yabancılarla dost, Nev'î'yle düşman; dünyaya kayıtsızlarla ise arkadaştırlar.*

2.4.14. Bağdatlı Rûhî (ö. 1014/1605-1606)

16. yüzyılın rubâî sahasına, dîvânına dâhil ettiği 29 rubâî ile katkıda bulunan Bağdatlı Rûhî, Fuzûlî ile birlikte dönemin en renkli sîmâlarındandır. Dostu ve hemşehrisi olan Fuzûlî ile benzer bir hayatı yaşayan Bağdatlı Rûhî, diğer şiirlerinde olduğu gibi[282] rubâîlerinde de Fuzûlî'nin etkisinde kalmıştır. Rubâîlerine fahriye olarak nitelenebilecek iki rubâî ile başlayan Bağdatlı Rûhî, ardından tevhîd ve na't türündeki 6 rubâî ile devam etmiştir.

---

[280] Mertol Tulum, Ali Tanyeri, *Nev'î Dîvân,* İÜEF. Yay., İstanbul 1977, 597/R.1.

[281] Tulum, Tanyeri, 599/R.8.

[282] Coşkun Ak, "Bağdatlı Rûhî", *DİA,* 35, 206.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Yıllarla ki ben vasf-ı cevânân itdüm
Erbâb-ı kemâla ‘arz-ı irfân itdüm
Virildi bana serîr-i iklim-i suhan
Şâhâne giçüp serîre dîvân itdüm[283]

Yıllarca gençlerin vasıflarını yazdım; kemal sahiplerine irfanı anlattım. Bana söz ülkesinin tahtı verildi; (Ben de) sultânlara yaraşır bir şekilde tahta geçip dîvân yazdım.

Tevhîd ve na’t türündeki rubâîlerin haricinde kalan 21 rubâîyi, âşıkâne ve sûfîyâne bir edâyla kaleme almıştır. Bağdatlı Rûhî’nin özellikle tasavvuf düşüncesini ve terimlerini kullandığı rubâîlerine bakıldığında daha önce zikrettiğimiz gibi Fuzûlî’nin etkisiyle kaleme alındıkları hemen ilk bakışta fark edilmesi mümkündür. Örneğin aşağıda örnek olarak gösterdiğimiz rubâîye bakıldığında Fuzûlî’nin, “*Yâ Rab hemîşe et lutfunu reh-nümâ maña / Gösterme ol tarîki ki yetmez saña maña*”[284] matlalı gazelini hatırlattığı açıkça görülmektedir:

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Yâ Rabb reh-i aşkuñı tarîk eyle baña
Tevfîkuñı dâ’imâ refîk eyle bana
Yoluñda enîsüm olmasa gam yimezin
Öz lutfuñı mûnis-i şefîk eyle baña[285]

Yâ Rab! Aşkının yolunu bana yol eyle; yardımını bana arkadaş eyle. Yolunda dostum olmasa gam yemem;(yeter ki) kendi lütfunu bana şefkatli bir arkadaş yap.

Fuzûlî’nin etkisinde kalarak kaleme aldığı örneklerin dışında Bağdatlı Rûhî’nin kendi üslubuyla kaleme aldığı rubâîler de bulunmaktadır. Özellikle ‘ıydiyye ve şitâîyye türünde kaleme aldığı rubâîlerdeki canlı anlatımı dikkate değerdir. Aşağıda Erzurum’un soğuk ve çetin kışı karşısında sevgilinin titremesinin anlatıldığı şitâiyye türü rubâîde, Bağdatlı Rûhî’nin özgün ve canlı anlatımını görebilmekteyiz.

---

[283] Coşkun Ak, *Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa 2001, 1041/R.2.

[284] Akyüz vd., 131.

[285] Ak, 1042/R.4.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Geldi gönül Erzurûma 'ıyş eylemeğe
İtdükleri zevkı varamaz dil demeğe
'Uryân göricek anı didüm geldi şitâ
Didi ki ne çâre turmışuz ditremege[286]

Gönül, Erzuruma zevk ü safaya geldi; ettikleri zevki söylemeye gönülün dili varamaz. Onu çıplak görünce kış geldi dedim. Çare yok titremeye durmuşuz dedi.

2.4.15. Arşî (ö. 1030/1620)

16. yüzyılın rubâî sahasında ürün vermiş son şair, 21 Türkçe, 5 Farsça rubâî ile Arşî'dir. Şiirlerinde hem dînî hem de din dışı örnekler bulunan Arşî, hurûfî bir şair olması dolayısıyla, şiirlerinde kendi itikadını dile getirmiştir.[287] Şiirlerinin çoğunda olduğu gibi rubâîlerinde de en dikkat çeken husus, bağlı olduğu *Hurûfîlik*[288] tarîkatının düşüncelerini ısrarla telkin etmesidir. Tevhîd, na't, Hazret-i Ali medhiyeleri, fahriye ve nasîhat gibi çeşitli tür ve tarzlarda rubâîler kaleme alsa da Arşî'nin en kayda değer özelliği, hurûfîliğin propogandasını yapmasıdır. Arşî'ye ait aşağıdaki rubâîler, hurûfîliğin telkin edildiği örneklerdendir. Özellikle ilk rubâîde, hurûfîliğin pîrî olarak kabul edilen Fazlullah-ı Hurûfî (ö. 796/1394)'nin adının zikredilmesi kendisine duyulan bağlılığı göstermesi bakımından önemlidir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Çün kıldı tecellî sûret-i Fazl ile zât
Zâtına delîl oldı esmâ-i sıfât
Yazıldı yüzinde nûr ile dört yedi hat
Farz oldı a'dâd ile beş vakt-i salât[289]

Allâh Fazlullâh'ın yüzünde tecelli ettiğinden sıfatlarının isimleri zâtına delil oldu. Nur ile yüzünde dört yedi hat yazıldı, sayıca beş vakit namaz farz oldu.

---

[286] Ak, 1046/R.17.

[287] Bahattin Kahraman, *Arşî Dîvânı'nın Tenkitli Metni I,II,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1989, 17.

[288] Fazlullah-ı Hurûfî (ö. 796/1394)'nin kurup geliştirdiği, harflerin esrarına dayanan bâtınî bir akım. Hurûfîliğin temeli, eski çağlardan gelen ve harflerle sayıların kutsallığını kabul edip bunlara çeşitli sembolik anlamlar yükleyen anlayışa dayanır. Hurûfîliğin ne zaman ve nasıl doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte gerçek anlamıyla milâttan önce IV ve III. yüzyıllardan itibaren Ortadoğu'daki Helenistik-gnostik karakterli dinlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Hüsamettin Aksu, "Hurûfîlik", *DİA,* 18, 408-412.

[289] Bahattin Kahraman, 466/R.8.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Ey hılkat-i kâ'inâta sensin maksad Okındı 'ıyân yüzinde 'ilm-i ebced Hem mazhar-ı sırr-ı Murtezâsın tahkîk Hem menba'-ı 'ilm ü hilm ü hulk-ı Ahmed[290]	*Ey kâinatın yaratılmasına sebeb olan! Yüzünde apaçık bir şekilde ebced ilmi okundu. Gerçekte sen, hem seçilmiş olma sırrıyla şereflenmişsin, hem de Hazret-i Peyhamberin ahlakı, huyu ve ilminin menbasın.*

2.5. 17. YÜZYIL

Klasik Türk şiirinde rubâî nazım şeklinin en verimli asrı olan 17. yüzyıl, gerek rubâî sayısı gerekse rubâî ile ilgilenen şair sayısı bakımından diğer yüzyılları geride bırakmıştır. Türk edebiyatında rubâî denince akla ilk gelen şair olan Azmi-zâde Hâletî'nin bu asırda yaşayıp yüzyılın ortalarından itibâren etrafındaki şairleri etkilemesi, bu asırda rubâî nazım şeklinin zirve yapmasında çok büyük etkisi olmuştur.

Bu yüzyılda rubâî kaleme alan şairlere bakıldığında 745 rubâî ile Azmizâde Hâletî'nin başı çektiği görülür. Hâletî'den sonra ise, 246 rubâî ile Nâbî (ö. 1124/1712); 27'si Farsça olmak üzere 187 rubâî ile Fasîh Ahmed Dede (ö. 1111/1699); 142 rubâî ile Nehcî Mustafa Dede (ö. 1090/1679 sonrası); 133 rubâî ile Mesîhî-i Tebrizî (ö. 1065/1655-56); 117 rubâî ile Edirneli Güftî (ö. 1088/1677); 101 rubâî ile Behcetî (ö. 1095/1683); 91 rubâî ile Topkapılı Feyzî (ö. 1068/1657 [?]); 80 rubâî ile Nâzikî (ö. 1098/1686-87); 74 rubâî ile Şeyh Mehmed Nazmî (ö. 1112/1701); 72 rubâî ile Vahyî (ö. 1130/1718); 66 rubâî ile Nesîb Dede (ö. 1126/1714); 56 rubâî ile Fehîm-i Kadîm (ö. 1057/1647); 61 rubâî ile Sâbir Mehmed Parsâ (ö. 1090/ 1679); 51 rubâî ile Taybî/Tıybî (ö. 1090/ 1679); 45 rubâî ile Bursalı Tâlib (ö. 1118/1706); 40 rubâî ile Sa'dî Çelebi (ö. 1105/1693); 37 rubâî ile Vişne-zâde İzzetî (ö. 1092/1681); 33 rubâî ile Âzim (ö. 1124/1712); 32 rubâî ile Hikmetî (ö. 1080/1669 sonrası); 23 Türkçe, 5 Farsça rubâî ile Fevzî (ö. 1090/1679); 25 rubâî ile Fâik Mahmûd (ö. 1127/1715); 25 rubâî ile Âgâh (ö. 1141/1728); 24 rubâî ile Sâbit (ö. 1124/1712); 22 rubâî ile Vecîhî (ö. 1071/1660); 21

[290] Bahattin Kahraman, 468/R.13.

rubâî ile Şeyhülislâm Bahâyî (ö. 1064/1653) ve 21 rubâî ile Arşî (ö. 1030/1620) sayı olarak rubâî sahasına en fazla katkı yapan şairlerdir.[291]

Bunların yanında, dönemin önemli şairlerinden Nef'î (ö. 1044/1635), Farsça dîvânının büyük bir bir bölümünü rubâîlere ayırmış ve kaleme aldığı 171 Farsça rubâî ile rubâîdeki hünerini ortaya koymaya çalışmıştır. Nef'î'den başka yüzyılın Farsça rubâî kaleme alan şairler arasında Cevrî (ö. 1065/1654), Derviş Paşa (ö. 1012/1603), İzzetî (ö. 1092/1681), Hezârî/Mustafa Münîf (ö. 1155/1645), Sükûnî (ö. 1103/1691), Şehrî (ö. 1071/1660), Tâlib (ö. 1075/1664), İlmî (17.yy), Selanikli Es'ad (ö. 1043/1633), Nesîb Dede (ö. 1126/1714) ve Fevzî (ö. 1084/1673) gibi şairler bulunur.[292]

Bu yüzyılda kaleme alınan rubâîler incelendiğinde bu rubâîlerin yüzyıla hâkim olan ve birçok şairi etkisi altına alan şiir üslupları *Hikemî*'nin[293] ve *Sebk-i Hindî*'nin[294] etkisiyle yeni bir muhtevâ yelpazesine büründüğü görülür. Öyle ki Sebk-i Hindî üzerinde en kapsamlı çalışmayı yapan İsrafil Babacan, bu yüzyıldaki rubâî sayısındaki

---

[291] Rubâî yazan diğer şairler ve rubâî sayıları için çalışmamızın "Klasik Şiirimizde Rubâî'nin Kaynakları/ Dîvânlar" maddesine bakılabilir.

[292] Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri,* 194, 267, 392, 448, 482, 599, 617, 636.

[293] Hikemiyât/Hikemî tarz için çalışmamızın "Rubâîlerde Hikmet ve Etrafında Şekillenen Bazı Düşünceler" maddesine bakılabilir.

[294] Sebk-i Hindî: "Dîvân şiirinde sanat ve anlam derinliğine dayanan bir üslûp akımıdır. Sözlükte "bir şeyi eritmek, kalıba dökmek; kalıp, tarz ve üslûp" anlamlarındaki sebk kelimesi terim olarak "ibarenin tarz ve tertibi" mânasına gelir. Sebk-i Hindî ise XVI-XVIII. yüzyıllarda Hindistan'da ve Hindistan dışında yaşayan, Hint felsefesi, edebî zevki ve şiirinin etkisinde kalan şairlerin oluşturduğu şiir anlayışını ifade eder. Hindistan'daki Bâbürlü Devleti döneminde hükümdarlar, devlet adamları ve diğer ileri gelenler, çoğu Safevî hânedanının dinî ve siyasî baskısından kaçan şair ve Edîblere kapılarını açmış, yazdıkları şiirler için ihsânda bulunmayı âdet edinmişti. Bu tutum o dönemin şairlerini bölgeye çekmiş, burada öncekinden farklı bir üslûpta ortaya çıkan şiir tarzına sebk-i Hindî denilmiştir. Çoğu İranlı olan şairlerin oluşturduğu sebk-i Hindî akımı İran, Hindistan, Afganistan, Irak, Tacikistan ve Osmanlı topraklarının yer aldığı geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Bu tarza onu temsil eden şairlerin birçoğunun İsfahan'da yetişmesi dolayısıyla "sebk-i İsfahânî", başlıca temsilcilerinin Irak, Horasan ve Azerbaycan'da doğmuş olduğu göz önünde tutularak "sebk-i Horasânî", "sebk-i Irâkî" ve "sebk-i Âzerbaycânî" denilmesi gerektiğini savunan araştırmacılar da vardır. Sebk-i Hindî üslûbunun başlıca özellikleri belâgat ve fesahat kurallarından uzaklaşmadan yeni, orijinal ve girift mazmunlar, ince hayaller, anlam kapalılığı, az kelime ile çok şey ifade etme olarak belirtilebilir. Böylece mânanın söze hâkim olduğu, muhayyilenin ön plana çıktığı ve şiirin karmaşık çağrışımlara açıldığı görülmektedir. Aşırı dereceye varan mübalağa, irsâl-i mesel, istiare, teşhis, kinaye ve mecaz sanatları da bu tarz şiirde çok kullanılmış ve geliştirilmiştir. Bu özellikleriyle sebk-i Hindî ıstırap ifade eden karamsar bir felsefeyi terennüm etmiş ve daha çok gazel tarzında kendini göstermiştir. Fars edebiyatında Örfî-i Şîrâzî, Feyzî-i Hindî, Zülâlî-i Hansârî, Tâlib-i Âmülî, Kelîm-i Kâşânî, Mirza Celâl Esîr, Sâib-i Tebrîzî, Şevket-i Buhârî ve Bîdil gibi şairler sebk-i Hindî'nin önde gelen temsilcilerindendir. Türk edebiyatında ise, sebk-i Hindî XVII ve XVIII. yüzyıllarda Nef'î, Fehîm-i Kadîm, Şehrî, İsmetî, Nâilî, Nedîm-i Kadîm, Neşâtî, Râsih, Nâbî ve Şeyh Galib gibi şairler üzerinde etkili olmuştur." Bkz. Ali Fuat Bilkan, "Sebk-i Hindî", *DİA,* 36, 253-255; İsrafil Babacan, *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu),* Akçağ Yay., Ankara 2012, 145-172.

artışı, bu dönemde rubâî konularındaki değişim ve dönüşüme bağlamak gerektiğini; özellikle insanın iç dünyasına ve şahsî tecrübelerine yönelen Sebk-i Hindî anlayışının, rubâîyi kendisi için verimli bir alan olarak gördüğünü dile getirir.[295] Bu yönüyle 17. yüzyıl rubâîleri, dönemin rubâî yazan şairlerini tanıttığımız aşağıdaki kısımda da görüldüğü gibi, tasavvuf ve hikmet konularının yanı sıra düşünceye ve düşünmeye yönlendiren fonksiyonlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu rubâîlerin yanı sıra âşıkâne rubâîlerin de önemli bir yekun tuttuğunu söylemek mümkündür.

Rubâî vezinlerine oldukça özen gösterildiği görülen bu yüzyılda, vezin olarak *ahreb* kalıpları yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu yüzyılda rubâî başlığıyla sunulup rubâî vezinleriyle kaleme alınmayan manzûmeleri sadece bir dîvânda görebilmekteyiz. Bu da, yüzyılın şairlerinin rubâî nazım şekli hakkındaki bilgisinin ve kabiliyetinin ileri sevide olduğunu göstermektedir. Söz konusu bu dîvân, Fenâyî Cennet (ö. 1075/1664) Dîvânı'dır.[296] Söz konusu dîvânda, rubâî başlığı aldında verilen manzûmeler, nazm, tuyug ve kıt'alardan oluşmaktadır.

Bu yüzyılın dikkate değer sayıda rubâî yazan şairlerin rubâîleri hakkında şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

2.5.1. Azmizâde Mustafâ Hâleti (ö. 1040/1631)

Türk edebiyatında rubâî denince akla ilk gelen şair, Azmi-zâde Mustafa Hâletî'dir. *Dîvân, Sâkî-nâme, Münşeât* gibi farklı nazım ve nesir türlerinde eserler vermesine rağmen bu eserlerden ziyâde rubâîleriyle tanınmıştır. Öyle ki Fars edebiyatında rubâînin gerçek üstadı olan Ömer Hayyâm gibi Türk şiirinde de Azmîzâde'nin büyüklüğü hem kendi devrinde hem de daha sonraki yüzyıllarda genel bir kabul görmüştür.[297] Rubâîleri hakkında merhum Yrd. Doç. Dr. Cevat Yerdelen tarafından yapılan doktora çalışmasında, Hâletî'nin 615 rubâîsi tespit edilmiş olmakla birlikte[298] Yrd. Doç. Dr. Cevat Yerdelen'in yararlandığı 12 farklı rubâî mecmûasının yanı sıra bizim tespit ettiğimiz 7 farklı mecmûadan da hareketle bu sayının 745 olduğu,

---

[295] Babacan, 179.

[296] Alim Yıldız, *Fenâyî Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlil),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üni-versitesi, SBE, İzmir 2002, 492-496.

[297] Haluk İpekten, "Azmîzâde Mustafa Hâletî", *DİA,* 4, 349.

[298] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 19.

hatta daha kapsamlı bir çalışma sonucunda bu sayının Haluk İpekten'in dediği gibi 900-1000 civarı[299] olabileceği söylenebilir.

Hâletî'nin rubâîdeki kabiliyeti sadece yaşadığı dönemde değil kendinden sonraki edebiyat tarihçileri tarafından da takdir edilmiştir. Öyle ki O'nun için "Üstâd-ı rubâî" ve Ömer Hayyâm gibi rubâîlerle meşhûr olmasından dolayı "Hayyâm-ı Rûm" tabirleri kullanılmıştır. Hâletî'nin kendisi de rubâî yazmadaki maharetini kıt'a nazım şekliyle şöyle dile getirmektedir. [300]

Erbâb-ı 'aşk elinde rubâîlerim benüm Bezm-i safâya Hâletîyâ çâr pâredür Kimdür anuñla kıt'a-ı elmâsı bir tutan Noksanı hod yanında iken âşikâredür[301]	*Rubâîlerim aşk sahiplerinin elindedir. Ey Hâletî, (bu rubâîler) dört parça olarak eğlence meclisindedir. Bu rubâîlerle elmas kıt'ayı kim bir tutar? Kıt'anın eksikliği hemen hissedilir.*

Yukarı da da belirttiğimiz gibi Hâletî'nin rubâîleri sadece kendisi tarafından değil; başta dönemin tezkire yazarları olmak üzere, önde gelen nâsir ve şairleri tarafından övülmüştür. Örneğin 17. yüzyılın önemli seyyâh ve âlimlerinden Evliyâ Çelebi, döneminin önemli şairlerinden bahsederken Hâletî'nin şiirleri ve özellikle rubâîleri hakkında şu övgü dolu sözleri dile getirir:

> *"Hâletî Çelebi derler. Asrında sultân-ı şu'arâ idi. Niçe mücelled te'lîfâtları vardır ve Dîvân-ı Hâletî gâyet mu'teberdir ve rubâ'iyyâtı da bî-bedeldir. Monlâ-yı nâmdâr ferîd-i sadef-i rûzgâr, hâme-i tahrîri, Mânî-çehre-i küşâ-yı ma'ânî idi. Bî-hisâb te'lîfâtından mâ'adâ rubâ'iyyâtına göre zamânemiz şu'arâları (nazîre) diyememişlerdir."*[302]

---

[299] İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 78.

[300] Lütfi Alıcı, *Azmizâde Mustafa Hâletî Dîvânı I (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1992, 5; Ali Akşit, *Azmizâde Mustafa Hâletî Dîvânı II (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1992, 5

[301] Alıcı, 5.

[302] Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (Haz.: Robert Dankoff, Ali Seyit Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, 1. Kitap, 182.

18. yüzyılın en önemli şairlerinden Nedîm de Hâletî'nin rubâî sahasında ulaşılamayacak bir yerde olduğunu aşağıdaki meşhur dizelerle belirtmesi, Hâletî'nin rubâîdeki hünerini teyit etmektedir.

Nef'î vâdî-i kasâidde sühan-perdâzdır Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi	*Nef'î, kaside vadisinde söz düzenleyicisidir; ancak gazelde Bâkî ve Yahyâ gibi olamaz.*
Mesnevî semtinde geçmişdir Atâyî cümlesin Hâletî evc-i rubâ'îde uçar ankâ gibi[303]	*Atâyî mesnevî alanında onların tümünü geçmiştir. Hâletî (ise) rubâînin en yüksek noktasında anka gibi uçmaktadır.*

Hâletî'nin rubâîleri üzerinde doktora çalışması yapan merhum Yrd. Doç. Dr. Cevat Yerdelen'in tespitlerinden hareketle, Hâletî'nin rubâîlerinin özellikleri hakkında bilgi vermek gerekirse; öncelikle rubâîlerinde kullandığı dil itibâriyle dönemin hâkim üslubu olan Sebk-i Hindî akımının etkisinde olduğu; dolayısıyla, anlam yoğunluğu bulunan edebî sanatlarla örülü, Arapça ve Farsça terkiplerle kurululu, uzun tamlamalarla yüklü bir dil kullandığı söylenebilir. Bunun yanında, dilinin ince ve zarif olmasına özel bir önem vermiş; kelimeleri seçerken anlatacağı ince hayallere, derin anlama uygun olmasına dikkat etmiştir.[304]

Hâletî, rubâîlerinde, geleneksel anlayışa uygun olarak tasavvuf, aşk, sevgili, sıkıntılı hayatın yarattığı karamsarlık, felekten, hayattan ve câhil insanlardan şikâyet ve nasîhat gibi konuları işlemiştir. Hayatın geçici olduğuna, maddenin değersizliğine inanan biri olarak görünen şair, rubâîlerinin önemli bir çoğunluğunda huzursuz ve şikâyetçi bir tavır içerisindedir. Şairin bu tutumu, muhtemelen hayatında karşılaştığı haksızlıklardan kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle Hâletî, kırgınlık, haksızlık, yolsuzluk ve ahlaksızlıklardan uzak, üzüntü ve kederin olmadığı sevgi dolu bir dünyanın özlemi içindedir.[305] Aşağıdaki rubâî Hâletî'nin bu duruma karşı olan hayreti ve esefi söz konusudur.

---

[303] Muhsin Macit, *Nedîm Dîvânı,* Akçağ Yay., Ankara 1997, 72.

[304] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 65.

[305] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 26.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Hayfâ ki olup zamân-ı şâdî güzerân
Kalmadı safâ-yı kalbden nâm u nişân
Zindân-ı gam oldı dâr-ı dünyâ şimdi
Gündüz nola şem‘ yaksa erbâb-ı duhân[306]

Ne yazık ki sevinç günleri gelip geçmekte; kalbin neşesinden ise bir eser kalmadı. Şimdi dünya, gam zindanına döndü; tütün sahipleri (sigara içenler) güpe gündüz mum yaksa buna şaşılır mı?

Şairin hayatı boyunca karşılaştığı sıkıntıların ve haksızlıkların, kendi ruh hâline olumsuz yansımalarını, mahlasını kullandığı rubâîlerde daha net görmek mümkündür. Öyle ki birçok rubâî şairi, mahlasılarını kullandıkları mısralarda genellikle bir fahriye örneği bulunurken Hâletî, mahlasını kullandığı 14 rubâîde bedbîn, kırgın ve üzgün durumu dikkatlerden kaçmamaktadır. Mahlasının geçtiği şağıdaki rubâî mısralarından verdiğimiz birkaç örnek, durumu özetler niteliktedir.

Ey Hâleti-yi sitem-keş-i şifte-hâl (R.331)

Ey Hâleti-yi belâ-keş-i bî-ifte-hâl (R.338)

Ey Hâleti-yi belâ-keş-i dil-dâde (R.504)

Şimden-gerü ey Hâleti-yi gam-dîde (R.522)[307]

Dînî-Tasavvufî içerikli rubâîlerinde Hâletî, inançları sağlam, kendini inançlarına adamış bir mutasavvıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerinde tasavvufu sadece bir araç olarak kullanarak geleneğin gereğini yerine getiren bir şair değildir. Bilakis inançlarında samîmî olmakla birlikte, gerçek mutluluğu, yaratılışa uygun ve Allâh'ın isteği doğrultusunda yaşamada arayan bir şairdir. Ona göre kâinâtta vücûd-ı mutlak Allâh'tır. Her şey onun irâdesiyle olmaktadır. Kâinâttaki cemâdât, nebâtât ve hayvanâttan üstün olan insanın sahip olduğu değere uygun yaşarsa mutlu olacağı düşüncesindedir.[308] Bu düşünceler etrafındaki birçok rubâîde Hâleti, yaratıcı kudret karşısında nasıl bir hâlete girilmesi gerektiğinin tarifini yapar. Aşağıdaki örnekte

---

[306] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 232/R. 430.

[307] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 76-77.

[308] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 71.

okuyucuya, çekilen kederin, dökülen yaşın ve kullanılan uzuvlarının Allâh için olması gerektiğini hatırlatarak münâcaâtta bulunduğu görülür.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Dil mülkini derdüñe vatan kıl yâ Rab
Çeşmüm 'Aden eyle hem Yemen kıl yâ Rab
Bir destüm olursa büt-tırâş-ı ümîd
Bir destümi de sanem-şiken kıl yâ Rab[309]

Yâ Rab! Gönül ülkesini derdine vatan kıl. Gözümü hem Aden hem Yemen eyle. Bir elim ümit putunu yontarken diğer elimi putları kıranlardan eyle.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hâletî'nin rubâîlerinde işlediği aşk, beşerî aşktan ziyâde tasavvufî, ilâhî aşktır. Beşerî aşkın işlendiği izlenimini veren rubâîlerde bile, işlenen aşkın maddeden, cinsellikten ve tenden uzak; saf, temiz ve manevî bir aşk olduğu görülmektedir. Yerdelen'in ifadesiyle Hâletî'ye göre aşk, *insana ızdırapların en tatlısını veren gamdır, ateştir, derttir, beladır, eziyettir, feryattır, inlemedir, sıkıntıdır, cefâdır, yaradır, oktur, kılıçtır. Bunun yanında mutlulukların en güzeliyle sarhoş eden insanı sarhoş eden şeyler ise gül bahçesidir, iksirdir, yokluktur. Fakat aşkta yok olmak âşık için kolay değildir. Öyle bir dereceye ulaşmak için perîşân olmak, vâlih ve sergeşte olmak, sararmak ve kül olmak gerektir.*[310] Hâletî'nin ve onun yolundan giden diğer şairlerin üzerinde durduğu tüm bu hâletlerin, aslında Allâh yolundan giden bir sâlikin çetin ve zahmetli seyr-i sülûkunun bir meyvesi olduğu bilinmektedir. Bu ve buna benzer muhtevâdaki rubâîler, rubâîlerin tasavvufî yönlerinin incelendiği bölümlerde daha açıklayıcı bir şekilde işlendiğinden, burada sadece bir iki örnek vermek yerinde olacaktır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Erbâb-ı tarîkata tarîkat gamdur
Ashâb-ı hakîkata hakîkat gamdur
Tafsîle ne hâcet ey dil-i şûrîde
Fihrist-i cerîde-i mahabbet gamdur[311]

Tarîkat sahiplerine yol, gam yoludur. Hakîkat ehlinin gerçek hakîkatı, gam hakîkatıdır. Ey perişan gönül! Açıklamaya gerek yok ama; muhabbet defterinin kanunu gamdır.

---

[309] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 133/R. 19.

[310] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 44.

[311] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 149/R. 86.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Dil nâr-ı mahabbet ile hâkister olur
Hâkistere belki reşk ider demler olur
Şol bahr-ı fenâya gavta urduk biz kim
Tîğ-ı gama her habâbı bir miğfer olur[312]

Gönül aşk ateşiyle kül olur; (hatta) kül olamaya bile gıptayla bakılabilir. Fenâ denizine öyle bir daldık ki her damlası gam kılıcına bir miğfer olur.

2.5.2. Riyâzî (ö. 1054/1644)

Sahip olduğu *Riyâzü'ş-Şu'arâ* adlı tezkiresiyle bir münekkid ve edebiyat tarihçisi olmasının yanı sıra kaleme aldığı *Dîvân*'ı ve *Sâkî-nâme*si'yle 17. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Riyâzî, dîvânında 171, sâkî-nâmesinde ise 13 olmak üzere toplamda 184 rubâî kaleme almış ve şiirin rubâî mecrâsında da mâhir olduğunu ortaya koymuştur. Hemen tüm rubâîlerinde arûzun *ahreb* kalıplarını kullanan Riyâzî, rubâîlerinde bu kalıpları uygulamada zorluk yaşamamıştır. Zîrâ Riyâzî'nin rubâîleri vezin yönüyle incelendiğinde arûzun aksadığı herhangi bir mısraı görmek hemen hemen mümkün değildir. Rubâîlerinde daha çok hikmet konuları üzerinde duran Riyâzî, rubâîlerinin çoğunu bu minvâlde dile getirmiştir. Ancak felekten, bahttan, talihten ve aşktan şikâyetlerin de ağır bastığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Şikâyet içeren rubâîlerinin sayıca çokluğu, Riyâzî'nin içinde bulunduğu durum ve şartlardan hoşnut olmadığı; bir nevi bedbîn bir ruh hali içerisinde rubâîlerini kaleme aldığı söylenebilir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Hep cevr-i felek âşık-ı bed-hâle olur
Her dem işimüz girye ile nâle olur
Gör tâli‘ini meşâm-ı cân-ı zâruñ
Gül alsam eger destüme lâle olur[313]

Feleğin cevri, hep kötü durumdaki âşığa olur. Bizim her zamanki işimiz göz yaşı ve inleme olur. İnleyen canın burnunun tâlihini gör, elime gül alsam lâle olur.

---

[312] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 156/R. 115.

[313] Namık Açıkgöz, *Riyâzî: Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği, Dîvan, Sâkînâme ve Düstûrü'l-Amel'in Tenkidli Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 1986, 640/R.2.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Bahtum bana her lahzâ bî-dâd eyler
Her dem işümüz nâle vü feryâd eyler
Gör tâli‘-i şûmı itse ihyâ-yı memât
İ‘câz-ı dem-i Mesîhi ber-bâd eyler[314]

Bahtım her an bana adâletsizlik eyler; işimizi hep inleme ve feryâd eyler. Bu uğursuz tâlihi gör ki, ölüleri diriltmek istese Hazret-i Îsâ'nın mucizeli nefesini (bile) berbât eyler.

Felekten, bahttan, talihten ve aşktan şikâyetin ardından rubâîlerinde en sık kullandığı bir diğer ifade tarzı ise nasîhat tarzıdır. Riyâzî, bu tarz rubâîlerinde, kendi çektiği sıkıntılardan veya tecrübelerden yola çıkarak özellikle aşk ve hikmet konularında okuyucuya yol gösteren ifadelere başvurmuştur.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 2., 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Zillet çekegör nâil-i ‘izz ü şeref ol
Sabr it şer u şûr-ı bahre gevher-be-kef ol
Gevher olayın diyen bulur ka‘r-ı yemi
Ya‘ni ki habâb-ı lücce olma sadef ol[315]

Zillet ile izzet ve şerefe eriş; denizin gürültü ve fenalığına sabrederek cevheri avucunda tut. Cevher olayım diyen kendini denizin dibinde bulur; denizde damla olma sadef ol.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘;3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Âh itmeden ehl-i aşk olmaz zâ'il
Enfâs-ı hayâtı zâyi‘ itmez ‘âkil
Tut pendümi âh itmeden olma hâlî
Âyine gibi nefes kabûl it ey dil[316]

Aşk ehli, âh etmeden yok olmaz. Akıllı olan, hayat nefeslerini boşa harcamaz. Öğüdümü tut ve âh etmekten uzak durma! Ey gönül! Ayna gibi nefes kabul et!

2.5.3. Fehîm-i Kadîm (ö. 1057/1647)

20 yıl kadar kısa bir hayat sürmesine rağmen[317] dîvân edebiyatında özellikle Sebk-i Hindî tarzıyla kaleme aldığı şiirleriyle ön plana çıkan Fehîm-i Kadîm, bu tarzın

---

[314] Namık Açıkgöz, *Riyâzî: Dîvân,* 640/R.6.

[315] Namık Açıkgöz, *Riyâzî: Dîvân,* 672/R. 141.

[316] Namık Açıkgöz, *Riyâzî: Dîvân,* 643/R. 19.

[317] Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi,* AKM Yay., Ankara 1991, VII.

ilk büyük temsilcilerindendir.[318] Dîvânında kaleme aldığı 56 rubâîyle rubâî sahasında da iddalı olduğunu gösteren Fehîm-i Kadîm, kaleme aldığı son rubâîsi ise, Türk edebiyatında müstezad rubâînin nâdir örneklerinden biridir. Rubâîlerinin önemli bir kısmında, Sebk-i Hindî akımının bir özelliği olan geniş muhayyile ve tasvîrlerle karşımıza çıkan Fehîm-i Kadîm, muhtevâ olarak aşk, ıstırap, gam, keder ve gurbet konularını sıklıkla işlemiştir.

Fehîm'in kısa hayatı, talihsizlikler içinde geçmiş olması, derbeder sayılabilecek bir bir ömür sürmüş olması, bir süre kâtiplik yaptıktan sonra Kudüs, Mekke, Medine, Edirne ve son olarak da Mısır'da bulunmasına rağmen hiçbir yerde huzur bulmaması, birçok şiirine olduğu gibi,[319] rubâîlerine de konu olmuştur. Özellikle kendisinin ilden ile gidişlerini, memleket memleket dolaşmak zorunda kalışlarını ve toz gibi her tarafa savuruluşlarını şikâyetnâme üslubuyla kaleme alan Fehîm-i Kadîm, bu tarz rubâîlerde felekten ve bahttan şikâyet tarzını kullanmıştır. Fehîm-i Kadîm'in söz konusu hâletine örnek olarak aşağıdaki rubâîyi zikretmek yerinde olacaktır:

(1., 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Geh gerd-sıfat bâdiye-gerdân olduk
Geh mevc gibi şâ'ir-i 'ummân olduk
Huşk u ter-i sath-ı arzda bir nice dem
Mânende-i gûy-ı çarh galtân olduk[320]

Bazan toz gibi çöllerde dolaştık, bazan dalga gibi umman bir şair olduk. Hayli zamndır kuru ıslak her yerinde felek topu gibi yuvarlandık.

Kaleme aldığı rubâîlerin yaklaşık yarısında mahlasını kullanan Fehîm-i Kadîm, bu rubâîlerinin bir kısmında şiir kabiliyetini medhederken diğer bir kısmında ise kendisi ile ilgili özel bilgilere yer vermiştir. Örneğin kekeme olması yönüyle ayıplanmaması gerektiğini dile getirdiği aşağıdaki örnekle şairin kekeme olduğunu kendisinden öğrenmekteyiz.

---

[318] Üzgör, "Fehîm-i Kadîm", *DİA*, 12, 296.

[319] Üzgör, "Fehîm-i Kadîm", 296.

[320] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 698-699/R. XXXI.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

‘Ayb itme Fehîm çekse güftâra ta‘ab
Ey cerb-zebân diyem saña nedür sebeb
Envâ‘-ı cevâhir-i sühanla pürdür
Ger sözde girân olsa lisânum ne ‘aceb[321]

Eğer Fehîm, konuşurken zorluk çekiyorsa, onu ayıplama. Ey uyuz dilli, Bunun sebebinin ne olduğunu söyleyeyim: dilinde pelteklik varsa şaşılmaz, zira o her çeşitten söz incisiyle doludur.

Ona göre kekemelik ayıplanacak bir durum değildir. Hatta kekemeliğin sevgilide bulunması hâlinde sevgilinin güzelliğine değer kattığına dâir kaleme aldığı rubâî dikkat çekicidir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey Yûsuf-ı ‘Îsâ-dem-i Mûsâ-lüknet
Zülf-i Ejder leb-i ruhda vü hüsn-âfet
Nâmuñ diğer enbiyâ ki itmiş sende
İ‘câzı bu evc-i nebîlerüñ cem‘iyyet[322]

Ey Mûsâ gibi kekeme dilli, Îsa nefesli Yûsuf; ejder saçlı, nokta dudaklı, güzelliği başa belâ olan! Nâmın diğer bir peygamber ismidir ki, bütün yüce peygamberlerin mucizeleri sende toplanmıştır.[323]

Fehîm’in mahlasını kullanarak kendisini medhettiği aşağıdaki rubâîde ise, özellikle aşk eksenli rubâîleriyle Fars rubâî ustası Hayyâm gibi dile düştüğünü ve şöhret kazandığını dile getirdiği görülür.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Nâ-çâr ki mest-i ‘aşk-ı Hayyâm olum
Bu çar-sû-yı cihânda bed-nâm oldum
‘aşk ile idüp rubâ‘îye meyl Fehîm
Hayyâm-sıfat şöhret-i eyyâm oldum[324]

Çaresiz bir şekilde Hayyâm’ın aşkıyla sarhoş oldum ve bu dünya çarşısında adım kötüye çıktı. Ey Fehîm! Aşk ile rubâîye yönelip Hayyâm gibi zamanın şöhreti oldum.

2.5.4. Şeyhülislâm Bahâyî (ö. 1064/1653)

Gazellerinde sadece sanatı gâye edinerek din dışı konularda manzûmelerini kaleme alan ender şairlerimizden biri olan 17. yüzyıl şairi Şeyhülislâm Bahâyî,[325]

---

[321] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 684-685/R. IV.

[322] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 686-687/R. VI.

[323] Fehîm’in asıl adı Mustafa olması dolayısıyla, sözlerindeki i’câzı, Hazret-i Peygamberin mucizelerine benzeterek kendini övmektedir.

[324] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 704-705/R. XLVI.

dîvânında 21 rubâî kaleme alarak rubâî sahasındaki hünerini ortaya koymaya çalışmıştır. Gazellerinde daha çok aşk, sevgili, sevgilinin vefâsızlığı, sevgiliden ayrılık, özlem, âşığın inlemeleri, kavuşma ümidi gibi din dışı konuları işleyen Bahâyî,[326] rubâîlerinde ise dînî-tasavvufî bir çizgiyi takip ettiği görülür. Rubaîlerinde geniş bir muhayyile ve yoğun bir edebî sanat anlayışıyla karşımıza çıkan Bahâyî, bu tutumunu, kendi kabiliyetinin yanı sıra Sebk-i Hindî akımının döneme hâkim olan etkisine bağlayabiliriz. Aşağıdaki rubâîler, dînî-tasavvufî malzemelerin başarılı bir şeilde işlendiği rubâîlerine örnektir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Vâdî-i fenâda reh-revân olduk biz Erbâb-ı fakriyle hem-zebân olduk biz Keşkül-i dili reh-i muhabbetde tutup Deryûze-gerân-ı hâcegân olduk biz[327]	*Fenâ vadisinin yolcusu olduk; fakr ehliyle aynı dili konuşur olduk. Gönül keşkülünü aşk yolunda tutup hocaların bıktırıcı dilencisi olduk.*

(1., 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey rahmeti çok olan Hudâ-yı müte'âl Mücrimlere ettigüñde îsâl-i nevâl Dil-sûhtegân-ı dûzah-ı hicrânuñ Bir cennete irgür ki ola adı visâl[328]	*Ey rahmeti bol yüce Rab! Günahkarlara bir kısmet ulaşturdığında senden ayrı olma cehenneminde gönlü tutuşanı cennetine girdir ki bunun adı visâl olsun.*

2.5.5. Mesîhî-i Tebrizî (ö. 1065/1655-56)

17. yüzyıl Azerî sahası şairlerimizden olan Mesîhî, Çağatay şairi Ali Şir Nevâyî'ye duyduğu hayranlık sebebiyle dîvânını Çağatay Türkçesi ile yazmıştır.[329]

---

[325] Erdoğan Uludağ, *Şeyhülislâm Bahâyî Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin),* (Yayınlanmalış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1992, 37.

[326] Erdoğan Uludağ, 32.

[327] Erdoğan Uludağ, 112/R.7.

[328] Erdoğan Uludağ, 112/R.7.

[329] Şevket Baştürk, *Mesîhî-i Tebrizî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânının İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 2006, 22.

Dîvânına dâhil ettiği 133 rubâînin çoğunda genel olarak Ali Şir Nevâyî'yi örnek aldığı görülen Mesîhî-i Tebrizî, birçok rubâîyi Ali Şir Nevâyî'nin *Garâîbü's-Sıgar* adlı dîvânında bulunan rubâîlerine nazire olarak kaleme almıştır. Ali Şir Nevâyî'nin *Garâîbü's-Sıgar* adlı dîvânında da 133 rubâînin bulunması, Mesîhî'nin Ali Şir Nevâyî'ye olan edebî bağlılığını göstermesi açısından oldukça değerlidir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Yârab ki 'inâyetingni yâr eyle mangа Yoklukka hidâyetingni bâr eyle mangа Hem kehf-i kifâyetingni dâr eyle mangа Hem dürr-i inâyeting nisâr eyle mangа[330]	*Yâ Rab! Yardımını bana dost eyle; yoklukta (dalâlette) hidayetini nasip eyle. Bana hem kifayetinin sığınağını mesken yap; hem de yardım incilerini üzerime serp.*

16. yüzyıl şairlerinden Fuzûlîde de gördüğümüz ve Ali Şir Nevâyî'nin *Garâîbü's-Sıgar* adlı dîvânında bulunan münâcaât tarzındaki rubâîsine nazire olarak yazdığı yukarıdaki örnek rubâînin *Garâîbü's-Sıgar'*daki ifadesi şöyledir:

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yâ Rab göster tarîk-ı tasdîk mangа Tasdîk-ı tarîkı ile tahkîk mangа Tahkîk ol reh ki muvâfık irür Virgil varmak ola yola tevfîk mangа [331]	*Yâ Rab! Seni tasdik eden yolu göster ki bu yolla sana tahkîkî (bir îmânla inanayım.) Bu tahkiki yoldauygun (bir şekilde) ilerlemeye beni muvaffak eyle.*

Tevhîd ve münâcaâtların haricinde, rubâîlerinde dînî-tasavvufî malzemeyi kullanmayan Mesîhî, saf beşerî bir aşkın yanında, gam, keder, sevgilinin vefâsızlığı, dünyanın geçiciliği ve felekten şikâyet gibi konuları işlemiştir. Rubâîlerinde mübâlağa sanatını sıklıkla kullanmış, deyim ve atasözlerine bolca yer vermiştir. Rubâîlerinden seçtiğimiz aşağıdaki örneklerin ilki, kendine özgü üslubuyla kaleme aldığı ve her mısrada mahlasını kullandığı âşıkâne rubâîsi, bir diğeri ise deyim ve atasözlerine yer verdiği rubâîsidir.

---

[330] Kut, 536/R.III.

[331] Baştürk, 221/R.IV.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey mâh-ı cemâlünga Mesîhî bende
V'ey tâze nihâlünga Mesîhî bende
Ey 'ârız u hâlunga Mesîhî bende
V'ey hüsn-i makâlunga Mesîhî bende[332]

Ey sevgili ! Mesîhî senin ay yüzüne köledir. taze fidan olan boyuna köledir; yanağına ve benine köledir; ağzından çıkan güzel sözlere köledir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Her nice sanga yâr kılur cevr ü cefâ
Çek cevrini mihr ü vefâ ile anga
Meşhûr meseldür çü bu 'ışk ehli ara
Kim cevr ü cefâ tapar mihr ü vefâ[333]

Sevgili sana her ne eziyet ve sıkıntı çektirirse; bu sıkıntıları aşk ve vefâ ile çek. Zira aşk ehli arasında "Kim eziyet ve sıkıntı çekerse aşk ve vefâ bulur." şeklinde meşhûr bir ata sözü vardır.

2.5.6. Topkapılı Feyzî (ö. 1068/1657 [?] -1099/1688 [?])

17. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden olan Topkapılı Feyzî,[334] dîvânında kaleme aldığı 91 rubâî ile yüzyılın rubâî sahasına önemli katkı yapan şairlerdendir. Diğer manzûmelerinde olduğu gibi, rubâîlerinde de tasavvuf düşünce ve malzemesini yoğun bir şekilde kullanan Feyzî, özellikle ölüm, bekâ, fenâ, vesvese, günah ve şeytanın hileleri gibi dînî konularını işlemiştir. Tasavvuf şairlerinin sıklıkla işledikleri şeyh-mürîd ilişkisi ile rind-zâhid çatışması üzerinde duran şair, rubâîlerinin çoğunluğunda tasavvuf ve tarîkatta uyulması gereken kuralları, bir mürşîd edâsıyla okuyucuya nakletmeye çalışmıştır. Bu minvâlde kaleme aldığı rubâîlerinde nasîhat başta olmak üzere, hasb-i hâl ve şikâyet gibi farklı anlatım tarzlarına başvurmuştur. Aşağıdaki örneklerin ilki, tarîkata yeni girmiş olan sâlike tasavvuf âdâbının anlattdığı rubâî; ikincisi ise, kalbi Hazret-i Peygamber ile dolu olan sâlikin karşılaşacağı zorluklarda, Hazret-i Peygamber'in yardımına nasıl nâil olacağını dile getirdiği rubâîdir.

---

[332] Baştürk, 248/R.CXI.

[333] Baştürk, 224/R.XVI.

[334] Kaynaklar şairin ölüm tarihi ile ilgili ittifak hâlinde değildir. Beliğ Tezkiresinde, ölüm tarihi olarak 1068/1657 verilirken Safâyî Tezkiresinde bu tarih 1099/1688 olarak geçmektedir. Bkz. Nazmi Özerol, *Topkapılı Feyzî Hayatı Edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 1996, IV.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey sâlik-i mühtedî-i şehr-râh-ı fenâ
Maksaduñ ise vukûf-ı esrârı Hudâ
Ser-sebz idegör mazra‘-ı cânuñ yohsa
Her hırmana uğramaz sana berk-i hüdâ[335]

Fena yolu şehrinin hidayete ermiş yolcusu! Eğer maksadın Allâh'ın sırlarını öğrenmekse canının tarlasını yeşillendirmeye bak; aksi takdirde her mahrumiyete Allâh'ın tecellisi sana uğramaz.

(1 ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Sevdünse ger ol peyember-i zîşânı
Âsûde dil ol ki lutf ider rûhânı
İblîs iderise hısn-ı îmâna hücûm
Fi'l-hâl irişür tâli‘a-i ihsânı[336]

Sevdiysen eğer o şanlı peygamberi; gönlü rahat ol ki onun ruhaniyeti sana iltifat eder. Eğer şeytan îmân kalesine saldırırsa hemen O'nun iyilik taburları sana yetişir.

2.5.7. Vecîhî (ö. 1071/1660)

17. yüzyıl şairlerinden Vecîhî de dîvânında yer alan 22 rubâîyle rubâî sahasına katkı veren şairler arasında gösterilebilir. Yüzyılın diğer şairleri gibi, kendisi de dönemin hâkim üslubu Sebk-i Hindî akımının sıklıkla kullandığı ızdırap, dünyadan şikâyet, gam, keder, cefâ ve göz yaşı gibi mefhûmları rubâîlerinde kullanmıştır. İlk iki rubâî haricindeki tüm rubâîleri, şikâyet mevzuunda olan Vecîhî, bed-bîn ruh haliyle karşımıza çıkmaktadır.

(1 mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Bâğ-ı gama feryâd-ı dilimdür bülbül
Mihnet-i cigerüm lâle vü âhum sümbül
Âlûde-i hûn olsa nidem pembe-i dâğ
Sanur ki gören açıldı bir katmer gül[337]

Gam bağına gönlümün feryadı bülbüldür. Ciğerimin sıkıntısı lâle; âhım ise sümbüldür. Yara pamuğu kanla bulansa yapacak bir şeyim yok. Bunu gören çok yapraklı gül açılmış sanır.

---

[335] Özerol, 130/R.1.

[336] Özerol, 133/R.11.

[337] Gazanfer Aslantaş, *Vecîhî Hayatı Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1994, 255/R.19

(1 ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Evkâtum idüp zevk ü safâ ile mürûr Mümkün mi idem meclîs-i 'âlemde huzûr İklîm-i dilimde fevc ü derd ü mihnet Hem-vâre çü leşker-i Hülâgû Mansûr	*Vakitlerim zevk u safâ ile gelip geçerken dünya meclisinde huzuru bulmam mümkün mü? Gönül ülkemde daima Hülâgû ve Mansûr'un askerleri gibi bölük bölük dert ve sıkıntı bulunur.*[338]

2.5.8. Hikmetî (ö. 1080/1669 sonrası)

Çalışmamızın başlarında da belirttiğimiz gibi klasik Türk şiirinde kaleme alınan rûbâîlerin çoğunluğu, arûzun *hezec* bahrinin *ahreb* kalıplarıyla kaleme alınmıştır. Bu durum, daha çok Fars edebiyatında kullanılan *ahrem* kalıplarının Türkçeye uyarlanmasının zorluğundan ve dolayısıyla şairlerin bu bağlamda rubâî üretmenin zorluğunu göze almamalarından kaynaklanmaktaydı. İşte 17. yüzyıl şairlerinden Hikmetî, dîvânına dâhil ettiği 32 rubâînin tümünde *ahrem* kalıplarını kullanarak arûza ve rubâî nazım şekline olan hâkimiyetini göstermiştir. Kaleme aldığı 32 rubâîde bulunan 128 mısraın 122'sinde *ahrem* kalıplarını kullanan Hikmetî, sadece 6 mısrada *ahreb* kalıplarını kullanmıştır.[339] Fars rubâî ustası Hayyâm'ın Epiküryen[340] felsesefesinden de etkilendiği düşünüldüğünde, Hikmetî'nin *ahrem* kalıplarına olan merakının Fars şairlerine olan ilgisinden kaynaklandığı söylenebilir. Gerek bu bahsettiğimiz yönü, gerek alışılmışın dışında birçok rubâîyi xaxa olarak kâfiyelendirmesi, gerekse rubâîlerinde -birkaç örnek haricinde- yoğun anlam dünyası içerisinde kesif bir beşerî aşkın hüküm sürmesi, Hikmetî'nin, Anadolu'da yeni arayışlar, yeni ifade ve söyleyişler arayan Sebk-i Hindî akımının etkisinde kaldığını gösterir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hikmetî, rubâîlerinde daha çok beşerî aşk, hayatın gelip geçiciliği, dünyevî haz, insan ve yaratılışı, ölüm ve şarâb gibi bize Hayyâm'ı hatırlatan konuları işlemiştir. Bu konulardaki fikirlerini beyân ederken ise, atasözü ve vecîz sözlerle mısralarını güçlendirmeye çalışmıştır.

---

[338] Buradaki Mansûr ifadesi, muhtemelen Bağdat'ı yakıp yıkan Mansuroğullarından Emîn ve Me'mûn kardeşlere atfen söylenmiştir.

[339] Aysel Eğri, *17.YY. Şairlerinden Hikmetî ve Dîvânı,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2006, 30-31.

[340] Epiküryen Felsefe için çalışmamızın "Rubâîlerin Anlaşılmasında Okuyucuya Yardımcı Olan Dînî, Tasavvufi ve Felsefî Düşünceler" başlığına bakılabilir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlün Mef'ûlün Mef'ûlün Fâ' vezninde.)

Dutalum kim hümâ-yı devlet uçup Her kimüñ başına varup konmaz Hoş geçür 'ömrüñi kadrini bil Ki geçen gün dahı girü gelmez[341]	*Devlet kuşu olan Humâ'nın uçtuğunu farzedelim. Bu devlet kuşu, herkesin başına konmaz. Ömrünün kadrini bil ve hoş geçir. Geçen her bir gün, bir daha geri gelmez.*

(Tüm mısralar, Mef'ûlün Mef'ûlün Mef'ûlün Fa' vezninde.)

Derd-i 'aşka odur ki dermân yok Bir büti sevsen anda îmân yok Küfr olur mı 'aceb disem zîrâ Ki güzellerde bir müselmân yok[342]	*Aşk derdine derman bulunmayan şey, îmânsız bir putu (sevgiliyi) sevmektir. Güzeller arasında bir Müslüman yok desem acaba küfür olur mu?*

2.5.9. Edirneli Güftî (ö. 1088/1677)

Daha çok kaleme aldığı *Teşrîfâtü'ş-Şu'arâ* adlı tezkiresiyle şöhret bulan Edirneli Güftî, kaleme aldığı birçok eserinin yanında, şiirlerini topladığı dîvânıyla şair kişiliğiyle de ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Çalışmamız için ön plana çıkan bir diğer özelliği ise, *Dîvân*'ında 113; *Şâh u Dervîş* mesnevîsinde ise dîvânında bulunmayan 4 farklı rubâî olmak üzere toplamda 117 rubâîye sahip olmasıdır.[343] Rubâîlerinde zevkçe Azmîzâde Mustafa Hâletî'ye yaklaşan Güftî'nin [344] şiir dili de yüzyılın ağır şiirsel dilinin özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle Farsça kelimelerin yoğun olduğu, uzun tamlamalarla örülü, süslü ve ağır bir şiir dilini tercih eden Güftî'nin üslubunun Sebk-i Hindî akımına yaklaştığı görülmektedir. Eserlerinin genel bir değerlendirmesinden hareketle, Güftî'nin özellikle gazel ve rubâîde başarılı, Farsçaya hâkim, İran edebiyatını yakından izleyen, ağır ancak işlenmiş ve sağlam bir nazım diline sahip bir şair olduğunu söylemek mümkündür.[345]

---

[341] Eğri, 248/M. 272.

[342] Eğri, 245/M. 256.

[343] Güftî'nin Şâh u Dervîş mesnevisinde 9 rubâî bulunmaktadır. Bu rubâîlerin 4'ü, divanında bulunmamakla birlikte 5'i ise divanında bulunan rubâîlerdendir.

[344] Kâşif Yılmaz, "Güftî", *DİA,* 14, 219.

[345] Murat Umut İnan, "Güftî, Ali", *TEİS,* http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com (Erişim tarihi: 13.03.2014)

Sûfîyâne bir edâ ile rubâîlerini kaleme almaya çalışan Güftî, özellikle tasavvufun önemli düsturlarını, sûfîde bulunması veya bulunmaması gereken hasletleri okuyucuyla paylaşmaya çalışmıştır. Ham sofulara çatma, insanları cehennem ateşinden korkutan vâizlerle alay etme, ilmiyle amel etmeyen âlimleri uyarma, dünyaya bağlanmama gereği, kibrin zararları gibi konular, Güftî'nin rubâîlerinde en fazla işlediği konulardandır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Zâhid satasın halka kerâmet niçe bir Bî-feyz-i me'ânî bu 'ibâret niçe bir Mes'ûd-ı ezel olmayıcak fâ'ide yok Ey zâhid-i bed-sirişt tâ'at niçe bir[346]	*Zâhid daha ne zaman kadar halka keramet satacaksın? Bu irfansız mânâlar, bu tabirler nereye kadar? Ey kötü huylu zâhid! Ebedî saâdete eriştirmeyecekse ibadetin faydası yok.*

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Neng-i 'ulemâ-yı 'asr olan kavm-i tebâh Olmakda tarîk-ı 'ilmde güm-şüde-râh Da'vâ-yı 'ilm neden düşer ol hara kim Başındaki destâr yeter aña güvâh[347]	*Müfsid, bozuk bir topluluk olan devir âlimlerinin nâmı ilim yolunda kaybolmuş bir yol oldu. İlim düşüncesi öyle bir yere nasıl düşer? Başlarındaki sarık buna şahit olarak yeter.*

Tasavvuf konulu rubâîlerinin dışında kalan rubâîlerinde, dönemin insanından, zemâne gençliğinden ve felekten yakınan Güftî, özellikle talihsizliğinden yakınmayı konu alan rubâîlerinde, şikâyeti isyan derecesinde abarttığı görülür. Allâh, Kuran-ı Kerîm'de: **"وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُم"**[348] ayetiyle insanların kendisine dua etmesini ve bu duayı kabul edeceğini buyurur. İşte Güftî isyana varan bazı rubâîlerinde muhtemelen bu âyete binâen yaptığı dualara karşılık gelmemesine hayıflanmaktadır.

---

[346] Kâşif Yılmaz, *Güftî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği ile Dîvânı, Zafer-nâmesi ve Teşrîfâtü'ş-Şu'arâsının Tenkidli Metni*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1983, 379/R.20.

[347] Kâşif Yılmaz, *Güftî, Dîvân,* 391/R.101.

[348] Mü'min, 40/60, "Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim."

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fe'il; 2. ve 4. Mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il 3. Mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Yâ Rab keremüñ bî-hadd ü gâyet mi degül
Bîrûn-ı derîçe-i nihâyet mi degül
İrmez hedef-i icâbete tîr-i du'â
Bilmem ki bülend-i evc-i icâbet mi degül[349]

Yâ Rab! Keremin sonsuz ve çok değil mi? Senin (rahmet) kapıların çok değil mi? Dua okları istenilen hedefe ulaşmamakta; bilmem ki (duaları) akbul etme noktası yüksek değil mi?

Yukarıda bahsettiğimiz durumun aksine bir kısım rubâîlerinde ise, ehl-i kalbin, yani mutasavvıfların çokça arzuladığı ve çekmekten memnun oldukları gam, keder, zahmet ve meşakkate iştiyakı konu edinen Güftî, bu rubâîleriyle 16. yüzyıl şairlerinden Fuzûlî'nin şiirlerini hatırlatan ifâdeler kullanmıştır. Aşağıdaki rubâîsi Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinde bulunan meşhûr "*Yâ Rabb belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni / Bir dem belâ-yı aşktan etme cüdâ beni /Az eyleme 'inâyetini ehl-i derdden / Yâni ki çok belâlara kıl mübtelâ beni"*[350] şeklindeki dizelerini hatırlatmaktadır.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yâ Rab beni nâ-murâd-ı devrân eyle
Kâm ister isem hezâr çendân eyle
Zahm ur dile 'aşkuñla 'ilâc ister isem
Dükkançe-i elmâs-fürûşân eyle[351]

Yâ Rab! Beni zamanın maksuduna erişmeyeni eyle! Lezzet dilersem sadece o kadarını ver. İlaç istersem aşkınla gönlüme yara vurki gönlümü elmas satan bir dükkana çevir.

2.5.10. Sâbir Mehmed (ö. 1090/ 1679)

17. yüzyıl rubâî sahasında dikkatleri çeken bir diğer şair, Sâbir Parsâ[352] olarak da bilinen Sâbir Mehmed'tir.[353] Dîvânında 61 rubâî[354] kaleme alan ve dönemin hâkim üslupları olan Sebk-i Hindî ve Hikemî şiir anlayışlarının etkisinde kalan Sâbir Mehmed,

---

[349] Kâşif Yılmaz, *Güftî, Dîvân,* 385/R.57. Aynı dîvân bkz. 52 ve 58. rubâîler.

[350] Ayan, *Leylâ vü Mecnûn-Fuzûlî*, 171.

[351] Kâşif Yılmaz, *Güftî, Dîvân,* 391/R.96.

[352] Kâzım Yoldaş, *Sâbir Parsâ Dîvânı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2005.

[353] Necip Fazıl Duru, *Sâbir Mehmed, Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1994.

[354] Divanın *rubâiyyât* başlığı altında 62 rubâî bulunmakla birlikte, bu manzûmelerin biri, rubâî vezinleriyle yazılmamıştır. Bkz. Kâzım Yoldaş, 201.

rubâîlerinde kullandığı uzun terkipli ifaderi, yoğun düşünce ve hayal dünyasını, Sebk-i Hindî'den; nasîhat, telkin, vecîz söz, deyim ve atasözlerini kullanmayı ise Hikemî şiir anlayışından etkilenerek kullandığı söylenebilir.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey bülbül-i bâğ-ı kalb olan 'ârif-i cân Gülzâr-ı cihâna olma hergiz nigerân Zîrâ bu gülistân-ı fenâda yokdur Bir gül ki tebâh itmez anı bâd-ı hazân[355]	*Ey kalp bağının bülbülü olan can ârifi! Gül bahçesine asla bakıcı olma. Zira bu geçici gülbahçesinde hazan rüzgarı tarafından mahvolmayacak olan bir gül yok.*

Mevlevî dedesi olması hasebiyle, bulunduğu konuma uygun bir şekilde rubâîlerinde tasavvuf düşüncesini ve genel olarak ilâhî aşkı işleyen Sâbir Mehmed, çoğu rubâîde bu temâyülünü sürdürmüş ve beşerî aşkı işlemekten kaçınmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Sanmañ beni ol mâh-likâyı severim Yâ neşve-i câm-ı gam-zidâyı severim Ser-cümle sıfât-ı Hak bilüp eşyâyı Esmâya bakup Zât-ı Hudâyı severim [356]	*O ay yüzlüyü sevdiğimi sanmayın; ben gamı silip parlatan kadehin keyfini severim. Eşyanın tümünü Allâh'ın sıfatları (olarak) bilirim ve Allâh'ın isimlerine bakarak O'nun zâtını severim.*

2.5.11. Taybî / Tıybî (ö. 1090/ 1679)

Edebî kişiliğini 17. yüzyılın Sebk-i Hindî ve Hikemî şiir tarzlarıyla örülmüş bir sanat ortamında kazanan bir diğer şair de Taybî mahlasını kullanan Taybî Mehmed Çelebî'dir.[357] Dîvânında 51 rubâî[358] kaleme alan Taybî, rubâîlerinin içeriğinden çok, dil ve âhenk bakımından dikkatleri çekmektedir. Dönemin hâkim dil özelliği olan ağır ve

---

[355] Duru, 247/R. 31.

[356] Duru, 244/R.26.

[357] Halil İbrahim Bulan, *Taybî Mehmed Çelebi Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği-Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1995, XV; Sabiha Tak, *Tıybî ve Türkçe Dîvânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 1999, 14.

[358] Yukarıdaki dipnotta da görüldüğü gibi Taybî dîvânı üzerinde iki farklı yüksek lisans çalışması yapılmış olmakla birlikte Halil İbrahim Bulan'ın çalışmasında, Taybî'ye ait 49; Sabiha Tak'ın yapmış olduğu çalışmada ise 51 rubâî tespit edilmiştir.

anlaşılmaz bir dil yerine, sâde bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Kullandığı bu sâde ve anlaşılır dili ise rubâîlerinde bulunan geniş muhayyileye ve yoğun anlam dünyasına herhangi bir engel teşkil etmemiştir.[359]

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra. Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Şimdi yine bir perîye meftûnuz biz
Leylîdür o meh-pâre ki Mecnûnuz biz
Bir gayrıya meyl etmiş ol âfet feryâd
Bu derd ile mahşerde de mahzûnuz biz[360]

Biz şimdi yine peri gibi güzele âşığız; o ay parçası Leylâ biz ise Mecnûn'uz. Feryâd ki o âfet başkasına meyletmiş; bu detle mahşerde bile hüzünlüyüz.

Rubâîlerine tevhîd, na't ve münâcaât ile başlayan Taybî, birçok rubâîde ise sûfiyâne bir edâyı hasb-i hâl tarzıyla sunmuştur. Tasavvufta kullanılan mebde' u meâd, tecrîd, melâmet, havf u recâ, fenâ, bekâ, el almak, el vermek gibi mefhûmları sıkça kullanmıştır. Bu gibi tasavvufî kavram ve düşüncelerin yanı sıra rubâîlerinde âşıklık istidâdı, aşkın acıları, dünyaya geliş gâyesi, hayat ve insan ile ilgili düşünceler, rind-zâhid çatışması ve felekten şikâyet gibi farklı konuları da işlemiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Bir tâ'ifeyiz ki sûrımuz mâtem olur
Sahbâ-yı safâ dimâğa zehr-i gam olur
Câm-ı elem ile olsa da âb-ı hayât
Bir kerre leb-âşinâ idersem sem olur[361]

Biz öyle bir topluluğuz ki eğlencemiz matem olur; eğlence şarâbı beyne gam zehri olur. Ölümsüzlük suyu elem kadehinde olsa da bir defa dudağa yaklaşsam zehir olur.

2.5.12. Nehcî Mustafa Dede (ö. 1090/1679 sonrası)

Dîvânında 119'u Türkçe, 17'si Farsça olmak üzere 136 rubâîsi bulunan Nehcî Mustafa Dede, 17. yüzyılda rubâî sahasında en fazla rubâî yazan şairler arasında

[359] Bulan, XXIX.

[360] Tak, 155/R.XXXIX.

[361] Tak, 153/R.XXX.

bulunmaktadır.[362] Rubâîlerin büyük bir çoğunluğunu sûfîyâne bir edâ ile kaleme alan Nehcî Dede, tasavvufî kavram ve mefhûmlarının birçoğunu kullanmıştır. Mevlevî olmayıp Halvetî bir şair olmasına rağmen[363] birçok rubâîde mevlevîliği ve semâ'ı medheden Nehcî Dede, semâın Hakk'a erişmedeki fonksiyonunu arka arkaya kaleme aldığı altı rubâîde özetlemiştir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

İnsânı çeker meclis-i 'irfâna semâ'
Bî-derdi ider taşraya yâbâna semâ'
Cânı düşürür âteş-i sûzâna semâ'
Pervâne ider şem'-i firûzâna semâ'[364]

Semâ, insanı irfan meclisine çeker, dertsiz olanı (dert içinde) çöllere sürer, canı yakıcı ateşe düşürür. (İnsanı) parlak olan o nura, ışığa pervâne eder.

Rubâîlerini tasavvuf öğretilerini sunmak için bir araç olarak kullanan Nehcî Dede, çoğu rubâîlerinde nasîhat ve hikmet tarzını esas tutmuştur. O, tasavvuf ilmini, fenâ bulmayan bir *ilm-i bekâ* ve hakîkî aşkın öğrenildiği *mekteb-i aşk* olarak görür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ey mutlib-i cân ile olan 'ilm-i bekâ
Gel mekteb-i 'ışka gel okı ders-i fenâ
Ol tıflek-i bî-zebân tutup hâmûşı
Sil levh-i dili koma elif biti tâ[365]

Ey canla başla bekâ ilmini isteyen! Aşk mektebine gel de yokluk dersini oku. O dilsiz küçük (gönül) suskunlaşınca, gönül levhasını sil; orada eliften başka bir şeyi bırakma.

Yüzyılın birçok şairi gibi Nehcî Mustafa Dede de Sebk-i Hindî'nin etkisinde şiirlerini kaleme almıştır.[366] Sebk-i Hindî'ye olan yönelimini, Urfî-i Şirâzî'nin yolundan gittiğini fahriye tarzında kaleme aldığı aşağıdaki rubâîsinden anlayabilmekteyiz.

---

[362] Üzeyir Aslan, *XVII. Yüzyıl Türk Klasik Şairlerinden Nehci Mustafa Dede Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Tenkitli Metinler: Dîvân, Tuhfetü's-sâlikîn ve hediyyetü'l-müterşşidîn,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2005, 39.

[363] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede*, 137.

[364] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede*, 435/R.75.

[365] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede*, 417/R.3.

[366] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede,* 137.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Ben ‘Îsî-i ma‘nâyam ne-kâleb-suhanam
Hep kuvvet-i kudsî ile gâlib-suhanam
Ben Nehcî-i mu‘ciz-nefes-i nâtıkâyam
‘Urfî-revişem sanma ki Tâlib-suhanam[367]

Ben mânâ âleminin Îsâ'sıyım; sözlerim kalıptan çıkmış sözler değildir. Kutsî bir kuvvetle sözde üstünüm. Ben mucize nefesli, güzel söz söyleyen Nehcî'yim. Söz söylemede Tâlib gibi değil; Urfî yolundan gidiyorum.

2.5.13. Vişne-zâde İzzetî (ö. 1092/1681)

Sebk-i Hindî'nin etkisinde bulunan şairlerden olan İzzetî, akımın kısa ve özlü şiir yazma kaygısı dolayısıyla rubâî nazım şekline yönelen şairlerdendir. Müfredler haricinde, dîvânında bulunan 165 manzûmenin 36'sının rubâî olması,[368] rubâîye olan hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir. İzzetî, gazellerini bile özlü söyleyiş üslubuna göre yazmaya çalışmış, hatta üç-dört beyitten oluşan gazeller yazmıştır.[369] Şekil ve üslup olarak da Sebk-i Hindî akımının etkisinde olan İzzetî, rubâîlerinde ise sâde ve anlaşılır bir dilin yanında, düşünce hikmet ve nasîhat ğırlıklı bir muhtevâyı esas tuttuğu görülür. Söz konusu bu rubâîlerinde, özellikle peygamber kıssalarına, önemli tarihi ve efsanevî olaylara değinen İzzetî, bu anlamda rubâînin öğretici yönünden faydalandığı söylenebilir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Bir dilde ki renc-i ‘aşk peydâ olsa
Tedbîr idemez aña Mesîhâ olsa
Kor anı zinde gayret-i hem-derdân
Rencûr-ı mihnete müdâvâ olsa[370]

Bir gönülde aşk derdi olsa; Hazret-i Îsâ bile olsa o kişi buna engel olamaz. O kişi derd sıkıntısına karşı savaşsa dert arkadaşlarının gayreti o kişiyi ayakta tutar.

---

[367] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede,* 441/R.99.

[368] İzzetî dîvânında rubâîyyât başlığı altında 38 manzûme bulunmakdır. Ancak bunların ikisi, rubâî kalıplarıyla yazılmakla birlikte Nazm özelliği taşımaktadır.

[369] Adnan Çağlı, *Vişne-zâde İzzetî (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1990, 4.

[370] Çağlı, 139/R.22.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fâ‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Sübhânallâh nedür o mahbûb-ı cemîl
Ögmüş de yaratmış añı Hallâk-ı Celîl
Yâd eyler isem eger ruhuñ dûzahda
Bî-şübhe olur reşk gülistân-ı Halîl[371]

Sübhânallâh bu güzel sevgili nedir? Yüce yaratıcı onu övmüş de yaratmış. Onun yanağını cehennemde yâd etsem, şüphesiz Halîl'in gül bahçesi buna kıskançlık duyar.

2.5.14. Behcetî (ö. 1095/1683)

17. yüzyılda, kasidelerinde Nef‘î'nin etkisi altındaki şairlerden biri olan Behcetî,[372] dîvânında kaleme aldığı 101 rubâiyle Türk edebiyatında en fazla rubâî yazan şairler arasına girmiştir. Âşıkâne, sûfiyâne, rindâne ve hakîmâne şiir üsluplarıyla kaleme aldığı rubâîlerinde tasavvufî mazmun, kavram ve sembollerden bir hayli yararlanan Behçetî, rubâîyi hislerin değil, düşüncelerin terennüm edildiği bir mecrâ olduğunu daha iyi hissettiren bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın kendi içinde düştüğü çelişkileri dile getirdiği rubâîlerinde gönül, akıl ve nefis ile alakalı nasîhatlerini okuyucuya sunmaya çalışan Behcetî, bu nasîhatleri vecîz sözlerle anlamlı kılmaya çalışmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Dil degmelere bende-i fermân olmaz
Her bî-hiredüñ hânına mihmân olmaz
Her çend gedâ ise de ‘âlemde gönül
Deryûze-ger kîse-i ihsân olmaz[373]

Sıradan gönüllerin fermanına kul olunmaz. Anlayışsız olanların evine misafir olunmaz. Gönül, her ne kadar âlemde dilenciyse de dilencideki para kesesi, ihsân kesesi olmaz.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ben rind-i kadeh-nûş-ı mey-i genc-i gamam
Ben sâlik-i bî-tûşe-i râh-ı ‘ademem

Ben gam hazinesinin şarap kadehini içen bir rindim. Yokluk yolunda ölmeyecek kadar yemek yiyen bir sâlikim. Kadehi güneş gibi

---

[371] Çağlı, 141/R. 32.

[372] Ahmet Ölmez, *Behcetî Hüseyin Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1996, 207.

[373] Ölmez, 654/R.39.

Hurşîd-veş âgûşuma aldum câmı Ben ‘Îsî-i çerh-ı felek-i bezm-i Cemem[374]	*avucuma aldım; ben Cem meclisinin semâsı olan Îsâ'yım.*

2.5.15. Nâzikî (ö. 1098/1686-87)

17. yüzyılda dînî-tasavvufî ağırlıklı şiirleriyle öne çıkan Nâzikî,[375] dîvânında çeşitli nazım şekillerinin yanı sıra 80 rubâîye yer vermiştir. Diğer şiirlerinde olduğu gibi rubâîlerinde de dînî-tasavvufî düşünceleri, hikmet ve nasîhat tarzında kaleme alan Nâzikî, başta tevhîd ve münâcaât olmak üzere, tasavvufta geçen birçok terim ve mefhûmları kullanmıştır. Rubâîlerinin çoğunda, fenâ-fillâh, İnsân-ı kâmil, vahdet-i vücûd, tevekkül, rızâ, fakr ve fenâ gibi kavramlar üzerinde duran şair, özellikle hakîkatın sırlarını aramaya çalışan bir sâliki konu edinmiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Şad eyle beni isteriseñ zâr eyle Nûr eyle yirüm isteriseñ nâr eyle Geldüm kapuña rızk-ı ‘ıyâlüñ dilerem Ben nefsüm içün isterisem h˘âr eyle[376]	*İstersen bahtiyar eyle beni istersen de inlet. Yerîmi istersen nurlandır istersen de ateşe çevir. Kapına geldim; sana ait olanların rızkını diliyorum. Nefsim için istiyorsam hor gör beni.*

Rubâîlerinde, seyr-i sülûkta ve keşfiyatta sâlike/mürîde rehber olan bir mürşîd tavrını takınan Nâzikî, bu yolda ilerlemek isteyenlere yardımcı olma noktasında rubâî nazım şeklinin en uygun şekil olduğuna inanır.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Nâzik dili pâk eyledi sâ‘î kıldı Güftârını hep Hudâya dâ‘î kıldı Ma‘nî ki anuñ keşfine imkân yokdur Sihr eyledi gûyâ ki rubâ‘î kıldı[377]	*Nâzikî gönlünü temizleyerek canla başla çalıştı; sözlerini her zaman Allâh'a dua olarak söyledi. Öyle mânâlarla söz söyledi ki onları anlamaya imkân yok; sangi sihir yaparak rubâî söyledi.*

---

[374] Ölmez, 660/R.64.

[375] Abdülkerim Gülhan, *Nâzikî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Balıkesir 1989, 11.

[376] Gülhan, s.218/R.57.

[377] Gülhan, s.223/R.77.

2.5.16. Sa‘dî Çelebi (ö. 1105/1693)

17. yüzyılda, rubâîlerinde tasavvuf malzemelerini kullanan bir başka şair de Hafız-zâde Seyyid Mehmed Sa‘dî Çelebi’dir. Dîvânında 40’ı Türkçe, 1’i Farsça olmak üzere 41 rubâî bulunan şair, çağdaşı Nâzikî gibi rubâîlerinde tasavvuf düşüncesini dile getirmeyi, aşk menzilini tarif etmeyi, ehl-i kemâlin hallerini bildirmeyi ve kâinatta bulunan ilâhî hakîkatın sırlarını ortaya koymayı amaç edinmiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘ilü Fe‘il vezninde.)

Ser-menzil-i ‘aşka biz ki sâ‘î olduk Âyîn-i tecerrüde mürâ‘î olduk Râzın tuyalı ‘anâsır-ı erba‘anıñ Biz sâlik-i meslek-i rubâî olduk[378]	*Biz aşkın durağında gayretle çalıştık. Mâsivadan alâkayı kesip, Allâh'a müteveccih olma âdetinde ikiyüzlü olduk. Anâsır-ı erbaanın sırrını duyunca rubâî mesleğinin yolcusu olduk.*

Rubâînin, tasavvuf düşüncesini ifade etmede uygun bir nazım şekli olduğunu göstermesi açısından önemli olan bu mısralar, Sa‘dî Çelebi’nin rubâî yazma maksadını göstermesi bakımından da değerlidir. Bazı rubâîlerinde, dönemin ve Türk edebiyatının usta rubâî şairi Azmi-zâde Hâletî’nin etkisi görülen Sa‘dî Çelebi, tasavvufî rubâîleri dışında âşıkâne tarzda yazdığı örnekler de bulunmaktadır. Ancak âşıkâne rubâîlerinde kullandığı kelimelerde bile dînî terimleri hatırlatacak tâbirler kullanmıştır. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi, “sevâd-ı a‘zam” ifadesinde, hem “büyük karaltılar” hem de “Mekke-i Mükerreme” anlamına gelecek şekilde tevriyeli bir kullanım söz konusudur.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘ vezninde.)

La‘liñ gibi hiç la‘l-i dil-cû bilmem Mânend-i miyân-ı dil-keşin mû bilmem ‘Âlemde niçe sevâd-ı a‘zam gördüm Ben böyle siyeh çeşm ü ebrû bilmem[379]	*Dudakların gibi gönül çeken bir kırmızılığı, gönül çekenler arasında (ise) saçın gibisini hiç bilmem. Âlemde nice büyük karalıklar gördüm; senin siyah gözlerin ve kaşların gibisini bilmem.*

---

[378]Hasan Ali Esir, *XVII. Yüzyıl Şairlerinden Hafız-zâde Seyyid Mehmed Sa‘dî Çelebi ve Dîvânı, İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks-Sözlük-Tıbkı Basım,* Recep Tayyip Erdoğan Üniversiyesi Yay., Rize 2013, 228/R.XVIII.

[379] Esir, 231/R.XXV.

2.5.17. Fasîh Ahmed Dede (ö. 1111/1699)

Dîvânında 160,[380] *Behişt-Âbâd* adlı mesnevîsinde 25,[381] Farsça dîvânçesinde ise 40 olmak üzere toplamda 185 Türkçe, 40 Farsça rubâîye sahip olan Fasîh Ahmed Dede, Türk edebiyatında en fazla rubâî yazan şairlerdendir. Tasavvufî meşrebi dolayısıyla hemen tüm şiirlerinde sûfiyâne bir edâyı kullanan Fasîh Ahmed Dede, kaleme aldığı çoğu rubâîlerini de bu eksende kaleme almıştır. Söz konusu rubâîlerde rind bir tavır takınan şair, zâhid ve âbidler gibi dinin şeklinde kalmayıp özü üzerinde durmuştur. Fasîh Ahmed Dede, çoğu rubâîde olduğu gibi aşağıdaki örneklerde de sûfî bir duruşun nasıl olması gerektiği ile ilgili düşüncelerini dile getirmesinin yanında, "biz" redifiyle tasavvuftaki kendi meslek ve meşrebi hakkında bilgiler vermektedir.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Anlar ki mücerred ü ten 'uryândur Bir sinede cem'iyyet iden cânlardur Cân u dil ile tekye-geh-i 'uşşâka Kendü ayağıyla gelme kurbânlardur[382]	*Onlar tenden soyutlanmış çıplaklardır. Bir gönülde toplanan canlardır. Onlar, âşıkların dergahına kendi ayaklarıyla can ve gönülden gelen kurbanlardır.*

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Bîmâr-ı dil-i derd-i derûn olduk biz Gittükçe gam-ı 'işka zebun olduk biz Evvel okınan şimdi bizüz defterde Ser-halka-i erbâb-ı cünûn olduk biz[383]	*Biz derin bir gönül hastalığına yakalandık; aşk hastalığıyla gittikçe zayıf düştük. Aşk defterinde ilk önce bizim adımız okunur ki biz, delilerin başını çekmekteyiz.*

Tevhîd, na't ve münacaât türlerinin yanı sıra hikmet içerikli nasîhat ve telkinlerin ağırlıkta olduğu Fasîh Ahmed Dede'nin rubâîleri, âyet ve hadîslerle desteklenmiş; deyim ve atasözleriyle de renklendirilmiştir. Dîvânında mürettep bir şekilde sıralayarak düzenlediği rubâîlerin 10'unda mahlas kullanan Fasîh Ahmed Dede, rubaîlerde

---

[380] Mustafa Çıpan, *Fasîh Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni 1-2,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1991, 356-435.

[381] Sevindik, 38.

[382] Çıpan, 375/R.39.

[383] Çıpan, 378/R.46.

kullanılabilen aaxa, aaaa ve xaxa şeklindeki kâfiye düzenlerinin tümüne örnek teşkil edecek rubâîler kaleme almıştır.[384]

Fasîh Ahmed Dede'nin rubâîlerinde en dikkat çeken rubâîlerden biri, kendisinin rubâî yazma nedenini açıkladığı aşağıdaki rubâîdir. Çâr-ebrû, sözlük anlamı itibâriyle yeni çıkmaya başlamış, terlemiş bıyık hakkında kullanılan bir tabir olmakla birlikte,[385] Fasîh Ahmed Dede'nin muhtemelen sevgilinin kaşları, gözleri, kirpikleri ve gamzesinden oluşan dört güzellik unsurundan[386] hareketle bu tabiri kullanmıştır. Rubâînin de dört mısradan oluşu ile sevgilinin bu dört güzellik unsuru arasında bir bağ kurduğu da söylenilebilir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Mecnûn olalı o çeşm-i âhûya göñül Meftûn olalı o zülf-i hoş-bûya göñül Gûyende-i mazmûn-ı rubâ'î oldum Mâ'il olalı o çâr-ebrûya gönül[387]	*Gönül, o âhû gözlüye çılgın olalı; o güzel kokulu zülüfe tutulalı ve sevgilinin kaşları, gözleri, kirpikleri ve gamzesine meyilli olalı rubâî nükteleri söyler oldum.*

2.5.18. Şeyh Mehmed Nazmî (ö. 1112/1701)

17. yüzyılda bir vâiz ve Halvetî şeyhi olarak yaptığı irşâd vazifesinin yanında,[388] dîvânında kaleme aldığı 75 rubâiyle dönemin en fazla rubâî yazan şairleri arasına giren bir başka şair, Nazmî mahlasını kullanan Şeyh Mehmed Nazmî'dir. Kaleme aldığı rubâîlerin ilkini, dîvânın başında münacaât tarzında yazan Şeyh Mehmed Nazmî, diğer 74 rubâîyi ise dîvânın "İbtidâ-i Rubâ'iyyât" başlığı altında yazmıştır. Dîvânın ilk manzûmesinin rubâî olması, bize Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinin başında münacaât tarzında yazdığı üç rubâîyi hatırlatmakla birlikte, Şeyh Mehmed Nazmî'nin rubâîye karşı olan özel ilgisini göstermesi açısından önemlidir.

---

[384] Çıpan, 92.

[385] Pakalın, 1, 326.

[386] Pala, "Ebrû", *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 120.

[387] Çıpan, 396/R.81.

[388] Halime Bektaş, *Şeyh Mehmed Nazmî Dîvânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas 2005, 126.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Yâ Rab dilimi şâriku’l-envâr it
Her hâtırımı metâlî‘ü’l-esrâr it
Mecmu‘a-i nazmı tuhfetü’l-ahrâr it
Şi‘rim dürerini sübhatü’l-ebrâr it [389]

Yâ Rab! Gönlümü nurların güneşi eyle; her zihnimi sırların çıkış yeri eyle. Nazım mecmusını hürlerin armağanı eyle; şiirimin incilerini özü sözü bir olanların tesbihi yap.

Klasik Türk şiirindeki genel temâyüle uyarak rubâîlerinde *ahreb* kalıplarını kullanan Nazmî, 9 rubâînin son mısralarını ise *ahrem* kalıplarıyla yazmıştır. Vezin kullanımı ile ilgili olan bu durum, kendisini diğer rubâî şairlerinden farklı kılan özelliklerdendir.[390] Kaleme aldığı rubâîlerin 9’unda mahlasını kullanan Nazmî, tasavvufî görüşlerini ve şikâyetlerini sunduğu bu rubâîlerde daha çok iç monolog, yani kendi kendisiyle konuşma tarzını benimsemiştir.

Rubâîlerini daha çok Âşıkâne, sûfiyâne ve ârifâne tarzlarında kaleme alan Nazmî, dönemin diğer rubâî şairleri gibi özellikle sûfiyâne rubâîleriyle dikkatleri çekmektedir. “İbtidâ-i Rubâ‘iyyât” başlığı altında bulunan rubâîlerine besmele-nâme türüne örnek sayılabilecek rubâîlerle başlayan Nazmî, rubâîlerlerine tevhîd ve na’t türü örneklerle devam etmiştir. Bu türlerin hâricinde kalan manzûmelerde riyâzet, tevekkül, rızâ, kanâat, teslîm, sıdk ve vefâ gibi tasavvufî kavramları sıklıkla işleyen Nazmî, söz konusu bu rubâîlerde nasîhat tarzını kullanmıştır. Nazmî’nin şeyh olmasının yanında, vâiz olması, rubâîlerinde nasîhat tarzını çok fazla kullanmasına sebep olduğu düşünülebilir.

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘vezninde.)

Hükm-i kader ü kazâya gel teslîm ol
Âsûde derûn-ı vâcibü’l-tekrîm ol
Düş rîşe gibi bu rûzigâruñ öñüne
Tâ rif‘at ile hadd-i ber-ta‘zîm ol [391]

Kaza ve kaderin hükmüne gel teslim ol. Saygı gösterilmesi gereken bu duruma kalbin rahat olsun. Bir püskül gibi rüzgarın önünde yuvarlanki yükselerek hürmetin en yüksek noktasına eriş.

---

[389] Bektaş, 519.

[390] Bektaş, 307.

[391] Bektaş, 799/R.46.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'vezninde.)

Te'sîr-i nücûm egerçi kim vâfîdür
Esbâba heves tevekkeli nâfîdür
Esbâba teşebbüsi ko elden Nazmî
Her Hâlde Hazret-i Hüdâ kâfîdür [392]

Yıldızların etkisi gerçi tam olarak bulunsa da (sadece) sebepler bağlanmak tevekkülü yok eder. Sebeplere yapışmayı bırak Nazmî! Her durumda yüce Allâh yeterlidir.

2.5.19. Bursalı Tâlib (ö. 1118/1706)

17. yüzyılın hem Hebk-i Hindî hem de Hikemî şiir tarzının bir talebesi hükmünde olan Bursalı Tâlib, dönemin önde gelen şair ve nâsirlerinden olmasının yanı sıra[393] dîvânında 45 rubâî kaleme almasıyla, rubâî sahasında da mahir olduğunu göstermiştir. Rubâîlerinden 6'sını Takrîz[394] olarak kaleme alan Bursalı Tâlib, bu takrizlerin 2'si Râmî Paşa'ya, 2'si Fâ'izî'ye, 1'i Fazlullah Efendi'ye ve 1'i Ferdî'ye yazmıştır.[395] Âşıkâne rubâîlerinde oldukça sâde ve anlaşılır bir dil kullanan şair, hikmet ve düşünce ağırlıklı rubâîlerinde ise anlamlandırılması güç bir dil kullanmıştır. Çoğu münâcaât tarzında yazılmış dînî-tasavvufî rubâîlerine bakıldığında dünya sıkıntılarıyla hüzünlenen gönlünün ilâhî aşk gamıyla ancak şâd olabileceğini ve hak yolunu bulabileceğini dile getirerek Allâh'tan gamını arttırmasını istediği görülmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Mahzûn dilimi gamınla şâd et yâ Rab
Revzence-i kalbimi güşâd et yâ Rab
Güm-kerde-i tîh-i keçrevi kılma beni
Hem-kâfile-i reh-i sedâd et yâ Rab[396]

Yâ Rab! Hüzünlü gönlümü gamınlâ şâd eyle; kalbimin penceresini aç. Yolu yanlış olan çölde beni adı sanı kaybolmuş biri eyleme; Hak yolunda olanların kafilesinden eyle.

---

[392] Bektaş, 790/R.21.

[393] Melike Erdem, *Bursalı Tâlib ve Dîvânı [Tenkitli Metin ve İnceleme],* (Yayınlanmamış YL Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, SBE, İstanbul 1994, 7-8.

[394] Takriz, manzûm, mensûr bir eseri, nazmen veya nesren medhetmektir. Bkz. Tahirü'l-Mevlevî, 143.

[395] Melike Erdem, 29.

[396] Melike Erdem, 299/R.5.

Dînî-tasavvufî rubâîlerinin dışında, aşk, şarap, sevgiliden şikâyet ve gurbet acısını rubâîlerine konu edinen Tâlib, özellikle aşkın ıztırabını yoğun bir şekilde işlemiştir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Gittikçe beni o mâh meftûn ediyor Hâl-i dil-i zârımı diger-gûn ediyor Bilmem niç'olur hevâ-yı zülf-i siyehi Emvâc-ı yem-i cünûnum efzûn ediyor[397]	*O ay yüzlü güzel gittikçe beni (kendine) hayran bırakıyor; dermansız gönlümün hâlini bozuyor. Siyah zülüflerine (olan bu bağlılığımın) sonu ne olur bilmem; bu benim delilik denizimin dalgalarını coşturuyor.*

2.5.20. Âzim (ö. 1124/1712)

Dîvânında 33'ü Türkçe, 4'ü Farsça olmak üzere 37 rubâî kaleme Âzim, dönemin hâkim iki şiir akımı Sebk-i Hindî ve Hikemî şiirinin yanı sıra kendi döneminde ve kendinden önce yetişmiş büyük şairlerin etkisinde şiir yazan bir başka şair olarak kayıtlara geçmiştir.[398] Diğer şiirlerinde Sebk-i Hindî ve Hikemî şiir akımının etkisinde olmasına rağmen rubâîde kendisine örnek olarak aldığı şairin Fuzûlî olduğu söylenebilir. Zîrâ kaleme aldığı çoğu rubâîlerinde Fuzûlî'nin şiirlerinde geçen tabir ve ifadeleri görmek mümkündür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Âşüftelügüm nigâh-ı yârimdendür Âzürdelügüm dil-i figârımdandur Jeng-âver-i tâbiş-i mir'ât-ı emel Hep dest-i cefâ-yı rûzigârımdandur[399]	*Çılgınca sevmem sevgilimin bakışındandır; kırgınlığım yüreğimin yaralı olmasındandır. Amel aynasının parıltısının paslı oluşu, hep bahtımın cefâ elindendir.*

Rubâîlerinden anlaşıldığı kadarıyla rind bir şair olmayı yeğleyen Âzim, sûfîyane edâda kaleme aldığı bazı rubâîlerinde, Fuzûlî'yi örnek alarak rind-zâhid çekişmesini konu edinmiş ve zâhidleri yermiştir.

---

[397] Melike Erdem, 302/R.17.

[398] Abuzer Dönmez, *Azim Dîvânı (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, SBE, Malatya 1999, 5-7.

[399] Dönmez, 290/R.10.

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Bilmez edeb-i sülûkı erbâb-ı ma‘âş
Dâğ-ı taleb olmayınca tâ sîne-hırâş
Envâr-ı hakâyıkı ne bilsün zühhâd
Ta‘bîr-i fürûg-ı mihr ider mi huffâş[400]

Sineyi tırmalayan bir maksad yarası olmayınca maaş ehli (devlet memuru) tarîkat âdâbını bilmez. Ham sofular hakîkat nurlarını nereden bilecek? (Zîrâ) Yarasalar güneşin ziyasından anlarlar mı?

2.5.21. Nâbî (ö. 1124/1712)

Döneminin ve genel olarak Klasik Türk edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan Nâbî, dönemin en fazla ilgi toplayan şiir tarzlarından Sebk-i Hindî'nin anlaşılmaz şiir anlayışına karşı çıkarak şiiri yeniden daha anlaşılır bir çizgiye çekmeye çalışmış ve böylece *Nâbî Ekolü* adıyla da anılan Hikemî şiir tarzının öncüsü haline gelmiştir.[401] Çeşitli nazım şekilleriyle hacimli bir dîvâna sahip olan Nâbî, bu dîvanında gazellerden sonra en çok başvurduğu nazım şekli rubâîdir. Klasik Türk edebiyatında en fazla rubâî yazan şairlerinden olan Nâbî'nin kaynaklarda 218 rubâîye sahip olduğu zikredilmektedir.[402] Ancak bu sayı, sadece *rubâiyyât* kısmında bulunan sayıdır. Nâbî'nin rubâî sayısıyla ilgili gözden kaçırılan husus, dîvânının gazeliyât kısmında kaleme aldığı 28 rubâîdir. Bu rubâîlerin 5'i hem gazeliyât hem de rubâîyyât kısmında zikredilmiştir. Yani geriye kalan 23 rubâî ile birlikte, Nâbî'nin kaleme almış olduğu tolam rubâî sayısı 241'dir.

Gazeliyât kısmında kaleme aldığı 28 rubâîyi, harf sırasına göre düzenlenen gazellerin öncesinde kaleme alan Nâbî, bu metodu ilk kullanan şair olarak dikkatleri çekmektedir. Yeni olan bu dîvân tertibiyle birlikte Nâbî, kendinden sonra gelecek olan 18. yüzyıl şahsiyetlerinden Seyyid Vehbî ve Kasımpaşalı Sâlik gibi şairlerin de kendi dîvânlarını bu şekilde tertip etmelerine öncülük etmiştir.

Nâbî'nin *Dîvân*'ı hâricinde mensûr eserlerinden olan *Münşeât*'ında da rubâîler bulunmaktadır. Fakat, bu eserinde bulunan 8 rubâî, dîvândaki *rubâiyyât* bölümünden seçilmiş ve esere dâhil edilmiş manzûmelerdir. Dîvânındaki ilk rubâî, *Gazeliyât*

---

[400] Dönmez, 293/R.16.

[401] Mustafa İsen, "Geleneğe Direnen Bir Şair: Nâbî", *Milli Folklor,* 95, 2012, 8.

[402] Abdülkâdir Karahan, "Nâbî", *DİA,* 32, 259; Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 1, XXIX.

bölümünde *Der-Beyân-ı Sebeb-i Tertîb-i Dîvân* manzûmesinden hemen önce, dîvânın ne şekilde tertip edildiği ile ilgili kaleme alınan rubâîdir. Bu rubâî Nâbî, bir taraftan kaleme aldığı dîvânı tarif etmekte, diğer bir taraftan da bir fahriye örneği vermektedir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Elfâza beden ma'nîye cândır bu
Mîzân-ı kemâl-i ehl-i irfândır bu
Ta'bîr-i zebân-ı 'Arab u Rûm u 'Acem,
Cem' olsa 'aceb mi sahn-ı dîvândır bu[403]

Bu dîvân, lafızlara beden, mânâlara ise ruhtur; İrfan sahiplerinin olgunluk ölçütüdür. Bu dîvân, Arap, Rûm ve Fars dillerine göre bir araya getirilmiş dîvândır.

Nâbî, çoğu şiirinde olduğu gibi, rubâîlerinde de hikemî tarz olarak bilinen tefekküre ve nasîhate dayalı şiir anlayışı hâkimdir. Hikemî şiir anlayışının en fazla işlediği konular olan kâinâtın yaratılış sırrı ve hikmeti; yaratılan kâinâtın azameti ve büyüklüğü karşısında insanın hayreti; yaratıcı kudret karşısında insanın acziyeti ve eşyaya ibret nazarı ile bakılması gibi konular, Nâbî'nin rubâîlerinde sıklıkla işlediği konular arasındadır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

'Âlem ki tamâm nüsha-i hikmetdür
Ma'nîsini fehm eyleyene cennetdür
Mahrûm-ı şuhûd olanların çeşminde
Zindân-ı belâ çâh-ı gam-ı mihnetdür[404]

Âlemin tümü bir hikmet sayfasıdır. Bu âlem, mânâsını anlayan için cennettir. Bakıp da göremeyenlerin gözünde ise belâ zindanı, gam ve keder kuyusudur.

Çoğu hikmet ve nasîhatleri ihtivâ eden rubâîlerinde Nâbî, bazen dönemden, felekten, aşktan; bazen de dönemin gençliğinden şikâyette bulunarak birçok konudaki huzursuzluğunu dile getirmiştir. Nâbî'nin özellikle rubâîlerindeki bu tutumu, dönemin sosyal ve siyasal yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Bu konuyla ilgili olarak Prof. Dr. Abdülkadir Karahan şu değerelendirmeleri yapmaktadır:

---

[403] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 1, 450.

[404] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1187/R.55.

"Denilebilir ki Nâbî, çağının huzursuzluk ve kararsızlıktan, hükümet yönetiminden başlayarak çeşitli meslek erbâbı arasında yaygınlaşan zulüm, hile, yalan, rüşvet, mal ve menâla aşırı rağbet, riyakârlık, her işte menfaate bağlılık gibi kötü huyların toplumu kemirmesi karşısında: fikir ve hikmetin gölgesinde -manen olsun- rahat ve dağdağasız yaşamak iç arzusuyla dolu bir şahsiyettir."[405]

Bu yönüyle Nâbî, özellikle ahlâkî çözülme ile ilgili toplumda vukû bulan hiçbir olaya karşı duyarsız ve kayıtsız kalmamıştır. Örneğin aşağıdaki rubâîde Nâbî, gelecek yüzyılda Halepli Edîb'in de üzerinde ısrarla durduğu, belki de asrın sosyal vâkıası olan hem-cinse meyletme durumunu şiddetle kınanmamış ve bu gayr-ı ahlâkî halden sosyal bir ferd olarak ıstırap duymuştur.

(1. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Erbâb-ı kemâle rağbet etmez erzal Hem-cins olur cinsine lâ-büd meyyâl Cinsiyyetüñ iktizasıdur kim katre Âba düşicek habâb ider istikbâl[406]	*Reziller, olgun kişilere rağbet etmez. Kendileri gibi rezil kimselere meyilli olurlar. Cinsiyetin gereği su damlası da suya düşünce onu dostları olan diğer damlalar karşılar.*

Nâbî'nin rubâîleri, tevhîd, münâcaât, na't, belde-nâme, medhiye, mersiye ramazâniye, hiciv ve şikâyet-nâme gibi çeşitli tür ve tarzları da barındırmakla birlikte, farklı tür ve tarzlarda kaleme alınan bu rubâîlerinde bile hikemî şiir anlayışının dışına çıkmadığı görülür. Rubâîleri arasında, 1703'te tahta geçen Sultân III. Ahmed'e ve dönemin önde gelen diğer devlet adamları olan Ali Paşa, Mustafa Paşa ve Râmî Paşa'ya birer medhiye; Trablus müftüsü Şeyh Ali el-Hamevî'nin 1679'da vefâtı üzerine ise bir mersiye bulunmaktadır.

Nâbî, her ne kadar dönemin önemli şiir tarzı olan Sebk-i Hindî'nin etkisinden uzak kalsa da, özellikle şiir dili konusunda bu tarzın Fars edebiyatındaki temsilcileri olan Urfî, Feyzî ve Şevket'in etkisinde kalmıştır.[407] Bu yönüyle Nâbî, rubâîlerde Arapça

---

[405] Abdülkadir Karahan, *Nâbî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987, 56.

[406] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1209/R.131.

[407] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 1, XXI.

ve Farsça kelime ve terkipleri yoğun olarak kullanarak gazellerine göre nispeten daha ağır bir dil kullandığı söylenebilir.

(1., 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey nakş-tırâz-ı safha-i bûd u ne-bûd Cünbişde kâr-nâme-i zıll-ı vücûd Sen evc-i gınâda lâübâli ammâ İtmekde fakîr sâye-i rû-mâl-i sücûd[408]	*Ey varlık yokluk safhasının süslü işlemesi, sanat cünbüşünde varlığın gölgesi! Sen zenginlik zirvesinde kayıtsızsın; ancak (bu) fakir ise (bu) gölgede yüz sürerek secde etmekte.*

Dîvânında kaleme aldığı rubâîlerin 25'inde mahlasını kullanan Nâbî, bu rubâîlerin çoğunda, kendi nefsine nasîhatler sunmuştur. Özellikle bazı rubâîlerinde, mahlasının Farsça *yok anlamına gelen* "nâ" ve "bî" kelimelerinden mürekkeb olması dolayısıyla insanın ve genel olarak varlık âleminin iki yok arasında olduğunu, böylece bu fâni olan dünyaya gönül bağlanılmamasını telkin etmiştir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey mahlas-ı nâzımdan iden kasd-ı beyân Beyne'l-'ademeyn olduğunı anla cihân Dü nefy bir isbâtı müfîd olduğuna İmzâ-zededür kâ'ide-dânân-ı lisân[409]	*Ey şiirdeki mahlasıyla bir şey söyleme kasdı içinde olan! Cihânın iki yok arasında bir şey olduğunu anla. İki olumsuz şeyin ıspatından fayda çıktığı kaidesi âlimlerce teyit edilmiş bir kaidedir.*

2.5.22. Bosnalı Sâbit (ö. 1124/1712)

Nâbî'nin hem çağdaşı, hem takipçisi olma özelliğiyle Hikemî şiirin önemli temsilcilerinden biri olarak sayılan Sâbit, Nâbî'ye olan sadakatini ve takipçiliğini yaşam süresinde de sürdürerek Nâbî ile aynı yılda vefât etmiştir.[410] Kaleme aldığı 24 rubâîde de Nâbî'nin yolundan giderek daha çok ârifâne bir edâyı sergilemiştir. Ârifâne rubâîlerinin yanı sıra aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi, dönemin insanında ve genel olarak toplumda bulunan ahlâkî ve vicdânî çözülmelere karşı eleştirilerini dile getirmekten çekinmeyen Sâbit, bu yönüyle de Nâbî'nin yolundan gitmiştir.

---

[408] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1179/R.25.

[409] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1217/R.158.

[410] Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas, 1991, 9.

(1.mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Dünyâyı tokuz dolaşsa âdem bulamaz
Baba-yı şefîk bir selîmü’l-bâli
Ferzend-i nüh âbâ-yı felek olmakla
Ebnâ-yı zemâne heb tokuz babalı[411]

Merhametli bir baba, dünyayı dokuz kez dolaşsa kusursuz, şefkat kanatlı bir oğulu bulamaz. Dokuz çocuk, (dokuz gezegen) feleğin babaları olmasıyla zamanın çocukları hep dokuz babalı.

Hikmet içerikli rubâîleri dışında müstehcen denebilecek rubâîler de kaleme alan Sâbit, özellikle *Berây-ı Yir Meleği* başlığı altında toplanan 6 rubâîsi cinsel eğilimleri konu alan rubâîler olarak dikkatleri çekmektedir. Örneğin aşağıdaki örnekte Sâbit, sevgili ile nazlı at arasında cinsel bir benzerlik kurduğu açıkça görülmektedir.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Meydân-ı mahebbette ne tozlar koparır
Binsün biricik semend-i nâza tenhâ
Hakkumda burâk-ı ‘âtifet sürmek içün
İtdüm o şeh-i hüsne üzengi ihdâ[412]

Muhabbet meydanında ne tozlar koparan o biricik nazlı ata tenha binsin. Hakkımda iyilik burakını sürmek için o güzellik sultânına üzengi hediye ettim.

Rubâî vezinlerine vukûfiyeti noktasında Nâbî’nin seviyesine ulaşamayan Sâbit, dil ve üslup yönünden ise Nâbî’den daha anlaşılır, sâde bir dil kullanmıştır. Bu anlaşılır dili daha anlamlı kılmak için ise rubâîlerinde deyim ve atasözlerine başvurmuş; bazı kıssalara da telmihte bulunmuştur. Örneğin aşağıdaki rubâîde Hazret-i Yûsuf’a müşteri olan ihtiyar bir kadın hikâyesine telmih söz konusudur. Rivâyete göre Hazret-i Yûsuf, köle pazarına satılmak için getirildiğinde herkes onu satın almak için sıraya girmiştir. Ancak alıcılar arasında ihtiyar bir kadın da vardır. Bu ihtiyar kadının sadece iki yumak iplikle pazara gelmiş ve Yûsuf’a tâlip olmuştur. Pazardakilerden biri, “Yâhû kadın! Hiç Yûsuf’u iki ip yumağa sana satarlar mı?” deyince; yaşlı kadın sinirlenerek, “Satmazlarsa satmasınlar ben ona talib oldum ya gerisi önemli değil.” der.

[411] Karacan, 551/R.8.

[412] Karacan, 553/R.21.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Dil virmiş idi Yûsufa ol âvâre
Hiç ‘ışkını ketme bulmaz idi çâre
Rişteyle hirîdârlığın anladılar
Heb çıkdı ‘acûzuñ ipliği bâzâra[413]

O âvâre (ihtiyar kadın) Yûsuf'a gönül vermişti; aşkını saklamaya da çare bulamıyordu. (Pazardakiler bu kadının Yûsuf'a) iplikle müşteri olduğunu anladılar böylece ihtiyarın ipliği pazara çıktı.

2.5.23. Nesîb Dede (ö. 1126/1714)

17. yüzyılın Mevlevî şairlerinden olan Nesîb Dede,[414] çeşitli nazım şekillerinin yanında, dîvânında *Rubâiyyât-ı Der Na't-i Resûl-i Kibriyâ* başlığı altında 31, *Rubâiyyât-ı Diger* başlığı altında ise 37 olmak üzere 68 rubâî kaleme almıştır. Rubâîlerin 2'si ise Farsçadır.[415] Özellikle *Rubâiyyât-ı Der Na't-i Resûl-i Kibriyâ* başlığı altında kaleme aldığı rubâîlerinin tümünü sadece na't türüyle kaleme alması, kendisini rubâî yazan şairler arasında farklı kılmaktadır. Söz konusu bu rubâîler, na'tin haricinde, bu türün etrafında şekillenen şefâ‘at-nâme, mi‘râciye, mu‘cizât, münâcaât ve salavât-nâme gibi tür ve tarzlarla kaleme alınmışlardır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Yâ Rabb egerçi mücrim ü bed-kârem
‘Özr-âver-i sad-hezâr istiğfârem
‘Acz-i beşere kâ'il iken anda yine
Dil-beste-i na't-ı Ahmed-i Muhtârem[416]

Yâ Rab! Gerçi kötü amellere sahip günahkarım. (Ancak) bin defa özür dileyip istiğfar eden biriyim. Bunda beşerin aczini anlatırken dahi Hazret-i Peygamberin na'tının âşığıyım.

Nesîb Dede'nin *Rubâiyyât-ı Diger* başlığı altında kaleme aldığı ve tasavvufî düşünce ve telkinlerin hâkim olduğu 35 Türkçe rubâîde ise, Mevlânâ'yı öven birçok örneğin yanında, dünyanın geçiciliği, ölümün güzelliği, kadere rıza, derviş ve halleri, nefis ile mücahede gibi çeşitli konular üzerinde durmuştur.

---

[413] Karacan, 551/R.12.

[414] Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, *Nesîb Dede Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1996, 29.

[415] Hidayetoğlu, 75.

[416] Hidayetoğlu, 585/R.24.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Sûfî ki bahîl ola gam efgendesidür
Sâlik dinilen hemân anuñ jendesidür
Her mümsik-i nâ-kesde kerâmet olmaz
Sultân-ı kerâmet keremüñ bendesidür[417]

Sûfî dediğin âvâre ve gam düşkünü olur; sâlik denilen kişi ise yamalı, pejmürde olur. Kimsesizliği seçen her kişide keramet olmaz; kerâmetin sultânı, ihsân edilen nimete kul olandır.

(1.mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Âteş-zen-i hâr-ı matlab-ı dünyâ ol
Gülçîn-i çemenistân-ı istiğnâ ol
Müjgân ile ey tâlib-i iksir-i fenâ
Çârûb-keş-i dergeh-i Mevlânâ ol[418]

Dünya arzusu dikenini yakan çakmak ol! Allâhla yetinme bahçesinin gül toplayıcısı ol! Ey fenâ iksirinin talibi! Kirpikle Mevlânâ dergahının süpürücüsü ol.

2.5.24. Vahyî (ö. 1130/1718)

Sahip olduğu 72 rubâî ile rubâî sahasına değer katan bir başka şair, 17. yüzyıl Halvetî şeyhlerinden Seyyid Mehmed Vahyî'dir.[419] Dönemin diğer sûfî şairleri gibi Vahyî de rubâî nazım şekline kayıtsız kalmamış ve dîvânının farklı yerlerinde rubâîlere yer vermiştir. Öyle ki Vahyî, rubâîye olan özel ilgisini dîvânının ilk manzûmesini bu nazım şekliyle kaleme almasıyla göstermiştir. Münâcaât tarzında, bir tevhîd örneği olan bu ilk rubâîden sonra, yine tevhîd konulu kasidelerin arasında 11 rubâî yazmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘il vezninde.)

Yâ Rab beni itdi nefs-i zâlim küstâh
Kim oldı makâlüm ü fi‘âlüm küstâh
Küstâhluğum karîn-i ‘afv u lutf it
Oldısa da ger cemî‘-i hâlüm küstâh[420]

Yâ Rab! Zalim nefsim beni, sözlerimi ve fiillerimi edepsiz eyledi. Bütün hallerim edebsizliklerle dolu olsa da, bu edepsizliğimi af ve lütfunla bağışla.

---

[417] Hidayetoğlu, 591/Rubâiyât-ı Diger, R.10.

[418] Hidayetoğlu, 594/Rubâiyât-ı Diger, R.19.

[419] Murat Sukan, *Seyyid Mehmed Vahyî Dîvânı'nın Bilimsel Yayını ile Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, İstanbul 2005, 1-2.

[420] Sukan, 12/R.7.

Bu rubâîlerden sonra, kasidelerin arasında, *Rubâiyyât-ı Na't-ı Şerîf ki Der Ravza-ı Mutahhara Mu'allaka Est* başlığı altında mürettep bir şekilde 30 rubâî daha kaleme alan Vahyî, bu yönüyle çağdaşı olan Nesîb Dede ile aynı çizgiyi takip etmiştir. Geriye kalan 30 rubâîyi dîvânın sonunda *rubâiyyât* başlığı altında mürettep olarak kaleme alan Vahyî, söz konusu bu rubâîleri daha çok âşıkâne bir üslupla yazmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'il vezninde.)

Ey Vahyî açup hazâne-i ebyâtı Çek silk-i beyâna dürr-i hüsniyyâtı Yaz na't-ı şerîf mefhar-ı 'âlem içün Tertîb-i hurûf ile rubâ'iyyâtı[421]	*Ey Vahyî! Beyitlerin hazinelerini açıp güzel olan huşuslar incilerini iazh ederek diz. Harflere göre tertib ederek rubâîleri âlemlerin övüncü için na't-ı şerif olarak yaz.*

2.5.25. Âgâh (ö. 1141/1728)

Bu yüzyıla dâhil ettiğimiz son şair olan Âgâh'ın, 1'i Farsça, 25'i Türkçe olmak üzere 26 rubâîsi bulunmaktadır.[422] Muhtevâ olarak dînî rubâîlerinin yanı sıra aşk, tasavvuf ve hikmet konulu rubâîlerinin çoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz.[423] Rubâîlerinde dînî unsurları benzetme öğesi olarak kullanan Âgâh, özellikle namaz ile ilgili mefhûmları sıklıkla kullandığı görülür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Her nâzişi çok şûha niyâz eylemedük Mihrâb-ı her ebrûya namâz eylemedük Zîb-i bağal itmedük zer-i kalbümizi Tâ âteş-i 'aşkda güdâz eylemedük[424]	*Her işveli güzele yalvarıp niyâzda bulunmadık; her kaşı, namaz için mihrap olarak saymadık. Kalbimizin altınını koltuğun (postun) süsü yapmadık; (böylece) aşk ateşinde mahvolmadık.*

---

[421] Sukan, 130/R.13.

[422] Selahattin Civelek, *Âgâh Dîvânı [Edisyon-Kritikli Metin],* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Trabzon 1999, 394-400; Şerife Akpınar, *Âgâh Dîvânı ve İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2006, 571-596.

[423] Akpınar, 124.

[424] Akpınar, 583/R. 13.

Âgâh'ın dînî içerikli rubâîlerindeki diğer düşünce kaynakları tasavvuf ve hikmettir. Tasavvufî rubâîlerinde daha çok terk-i mâ-sivâ, tecellî, muhabbet ve fenâ gibi kavramlar üzerinde duran Âgâh, hikmet içerikli rubâîlerinde ise Hazret-i Peygamber'in "Sizin en hayırlınız ahlâkı en güzel olanınızdır."[425] sözüne istinaden, ahlaklı, hayırlı insan tipinin nasıl olması gerektiğini okuyucuya telkîn etmiştir.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Mâdâm ki 'ârif itmeye terk-i sivâ
Olmaz mütecellî anda envâr-ı Hudâ
Bir dilde iki sûz-ı mahabbet olmaz
Bir fânus içre iki şem' itmez câ [426]

Ârif, Allâh'ın dışında bulunan her şeyi terk etmedikçe onda Allâh'ın nurları açıkça görülmez. Bir fanusta iki mum sığmadığı gibi gönülde iki aşk ateşi olmaz.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

İv yığmayı pîşe itme seyl-âb gibi
Her hâneyi rûşen eyleme mehtâb gibi
Sağ kalmadan ölmesi dahı nef'îlidür
Bî-hayr olanuñ cihânda sîm-âb gibi[427]

Sel gibi ev yıkmayı âdet edinme; her evi ay gibi aydınlatma! Tıpkı gümüş suyu gibi, dünyada hayırsız olanın ölmesi yaşamasından daha faydalıdır.

2.6. 18. YÜZYIL

Kaleme alınan rubâî sayısı bakımından18. yüzyıl, rubâînin zirve yaptığı 17. yüzyıldan sonra en fazla rubâî kaleme alınan ikinci asırdır. Buna en fazla katkı yapan şairler hiç şüphesiz 627 rubâî ile Halepli Edîb (ö. 1161/1748), 563 rubâî ile Süleymân Nahîfî (ö. 1151/1738) ve 360 rubâî ile Yahyâ Nazîm (ö. 1139/1727)'dir. Ancak gerek geçmişte gerekse günümüzde yazılan retorik, belâgat veya nazariyat kaynaklarına bakıldığında bu üç şairin rubâî şairliklerinin dikkatlerden kaçtığı görülmektedir.

Bu yüzyılda rubâî kaleme alan şairlere bakıldığında Halepli Edîb, Süleymân Nahîfî ve Yahyâ Nazîm'in haricinde, 148 rubâî ile Esrâr Dede (ö. 1211/1797); 107 rubâî

---

[425] Buhârî, *Sahîh-i Buhârî,* Çağrı Yay., İstanbul 1982, 2, 185.

[426] Akpınar, 571/R. 1.

[427] Akpınar, 592/R. 22.

ile Seyyid Vehbî, 82 rubâî ile Erzurumlu İbrâhîm Hakkı (ö. 1194/1780); 64 rubâî ile Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799); 48 rubâî ile Sâkıb Dede (ö. 1148/1735); 48 rubâî ile Âsaf (ö. 1137/1725 sonrası[?]); 47 rubâî ile Halîl Nûrî (ö. 1213/1799); 7'si Farsça 47 rubâî ile Abbas Vesîm (ö. 1173/1760); 45 rubâî ile Subhî-zâde Feyzî (ö. 1152/1740); 33 rubâî ile İbrâhîm Hanif (ö. 1189/1775); 31 rubâî ile Said Giray (ö. 1144/1728) ve son olarak 33 rubâî ile Kasımpaşalı Sâlik (ö. 1215/1800) sayı olarak rubâî sahasına en fazla katkı yapan şairlerdir.[428]

Dönemin Farsça rubâîlere sahip şairleri ise, Süleymân Nahîfî, Nüzhet (ö. 1192/1778), Halepli Edîb, Esrâr Dede, Koca Râgıb Paşa (ö. 1176/1763), Nedîm (ö. 1143/1730), Vesîm (ö. 1173/1759) ve Zehâvî (ö. 1308/1792) gibi şairlerdir.[429]

Bu yüzyılda kaleme alınan Türkçe rubâîler incelendiğinde bu rubâîlerin bir önceki yüzyıla da hâkim olan *Sebk-i Hindî* ve *Hikemî* şiir anlayışının etkisinde olduğu görülür. Bu etkinin haricinde, yüzyılın rubâî şairleri üzerinde 17. yüzyılın ve genel olarak Türk edebîyâtının en önemli rubâî şairi olan Azmi-zâde Hâletî'nin önemli etkisi olduğu söylemek mümkündür. Dönemin rubâî yazan şairlerin rubâîlerini tanıttığımız aşağıdaki bölümlerde belirttiğimiz gibi, bu yüzyılda da rubâîlerin genel olarak sûfîyâne, ârifâne ve âşıkâne olarak kaleme alındığı söylenebilir. Ancak bir önceki yüzyılda görmeye pek alışkın olmadığımız cinsellik, küfür ve isyan gibi, daha çok şairlerin iç dünyalarını, kişisel fikirlerini ve şahsî eğilimlerini yansıtan rubâîlere de rastlanmaktadır.

Rubâî vezinlerinin özenli bir şekilde kullanıldığı bir önceki yüzyılın gerisinde kalan dönemin rubâî şairleri, vezin olarak *ahreb* kalıplarını yine yoğun bir şekilde kullandıkları, ancak bazı şairlerin vezin konusunda sıkıntıya düştükleri görülür. Öyle ki bu yüzyılda rubâî başlığı altında olup da rubâî vezinleriyle kaleme alınmayan manzûme sayısının oldukça fazla olması, rubâî vezinlerine tam olarak hâkim olunmadığının bir göstergesidir. Örneğin bu yüzyıl şairlerinden Nazir İbrâhîm (ö. 1188/1774)'in rubâî başlığı altında kaleme aldığı 159 manzûmeye bakıldığında bu manzûmelerin hiç birinin rubâî olmadığı görülmektedir. Muhtemelen dönemin bazı nazariyat kitaplarında,[430]

---

[428] Rubâî yazan diğer şairler ve rubâî sayıları için çalışmamızın "Klasik Şiirimizde Rubâî'nin Kaynakları/ Dîvânlar" maddesine bakılabilir.

[429] Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri,* 476, 661, 673.

[430]Dönemin bazı nazariyat kitaplarında geçen rubâî tanımları için çalışmamızın başındaki "Klasik Nazariyat Kaynaklarımızda Rubâî ve Tanımı" maddesine bakılabilir.

rubâînin sadece dörtlük olarak ön plana çıkarılarak rubâînin kendine has arûz kalıplarının bulunduğuyla ilgili özelliğinin ihmal edilmesi, bazı şairlerin bu şekilde bir yanılgıya düşmesine ve kaleme aldıkları nazm, kıt'a ve tuyug gibi dörtlüklere rubâî adını vermelerine neden olmuştur. Aynı durumu, dönemin birçok şairin dîvânında görmek mümkündür. Öyle ki Behrî (ö. 1168/1755 sonrası [?]) dîvânında 38;[431] Beliğ (ö. 1173/1760) dîvânında 33;[432] İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) dîvânında 45;[433] İbrâhîm Hanif (ö. 1189/1775) dîvânında 45;[434] Hasmî (ö. 18. yy) dîvânında 27;[435] Edirneli Örfî (ö. 1192/1778 [?]) dîvânında 47;[436] Hâkim (ö. 1184/1770) dîvânında 20;[437] Seyyid Mehmed Emin (ö. 1134/1721) dîvânında 21;[438] Münîf-i Antakî (ö. 1156/1743) dîvânında 19;[439] Müsellem (ö. 1168/1754) dîvânında 19;[440] Hâşim Baba (ö. 1197/1783) dîvânında 6;[441] Ömer Besim (ö. 1196/1781) dîvânında 21;[442] Nâşid (ö.1206/1791) dîvânında 19;[443] Sümbül-zâde Vehbî (ö. 1224/1809) dîvânında ise 18[444] ve son olarak

---

[431] Muhittin Turan, *Behrî Dîvânı, İnceleme-Metin,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Kütahya 2008, 528-541.

[432] Ali Açıkgöz, *Beliğ Dîvânı, Metin-İndeks,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir 1994, 219-228.

[433] Murat Yurtsever, *İsmâil Hakkî Dîvânı [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Bursa 1990, 587-611.

[434] Cemal Aksu, *İbrahim Hanif Divanı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1996, 300-319.

[435] Engin Selçuk, *Hasmî Divanı [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2007, 432-437.

[436] Lokman Turan, *Edirneli Şâir Örfî Mahmûd Ağa Dîvânı*, Vizyon Yay., Ankara 2009, 56; 650-661.

[437] Yakup Poyraz, *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yasamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Arastırma (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Samsun 2008, 41.

[438] Mahmut Gider, *Seyyid Mehmed Emin Efendi Dîvânı, [Tenkitli Metin-İnceleme],* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 2011, 494-500.

[439] Muharrem Kılıç, *Münîf-i Antakî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dianı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1995, 284-291.

[440] Meryem Kurumehmet, *XVIII. Yy. Şairlerinden Müsellem (Seyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî) Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2006, 193-201.

[441] Asuman Ergün, *Hâşim Baba Dîvânı Üzerine Bir İnceleme,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 2000, 413-414.

[442]Zafer Beşli, *Ömer Besîm Divânı Hayatı, Edebî Sahsiyeti, Eseri Divânı'nın İncelemesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyonkarahisar 2007, 215-221.

[443] Ömer Zülfe, *Nâşid [1749-1791]: Divan: İnceleme Tenkitli Metin, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 1998,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Tarihsiz, 141-145.

Selâmî (ö. 1228/1813) dîvânında 61[445] manzûme rubâî olmamasına rağmen *rubâîyyât* başlığı altında kayda geçmiştir. Bahsi geçen dîvânlarda, rubâî başlığı aldında verilen manzûmeler, daha çok nazm, tuyug ve kıt'alardan oluşmaktadır. Bu tespitlerden sonra yüzyılın dikkate değer sayıda rubâî yazan şairlerin rubâîleri hakkında şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

2.6.1. Âsaf (ö. 1137/1725 sonrası[?])

17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Âsaf, kaleme aldığı 48 rubâî ile bu sahaya katkıda bulunan ilk şairlerdendir. Ancak bu rubâîlerin bir kaçı dışında hemen tamamı Fuzûlî'ye nazîre olarak yazılmışlardır. Fuzûlî'nin rubâîlerine yazdığı 41 rubâînin dışında kalan rubâîlerin sadece 3'ünü özgün bir şekilde kaleme alan Âsaf, geri kalan rubâîlerin 3'ü Nef'î'ye; 1'ini ise Şeyhülislâm Yahyâ'ya nazire olarak yazmıştır.[446] Rubâîlerinde bütünüyle *ahreb* kalıplarını kullanan Âsaf, birçok rubâîde ise vezin kusurları yapmıştır. Bu da âhenk ve söyleyiş bakımından bazı rubâîlerin zorlama olduğunu ortaya çıkarır.[447] Özgün olarak kaleme aldığı rubâîlerinde hikmet içerikli bir söyleyiş tarzında olduğu söylenebilir. Dünyada Allâh'tan başka bir dostun bulunmadığını vurgulayan aşağıdaki rubâî bunlardan biridir:

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Hakkâ ki bu dünyâda bir âdem yoğ-imiş Var ise de ehl-i dile hem-dem yoğ-imiş Gam çekme sığın lütûf-ı Hudâ'ya hemîn Zann eyle ki el-ân yine âlem yoğ-imiş [448]	*Gerçek şu ki, bu dünyada bir insan yokmuş; varsa da gönül ehline dost olacak kimse yokmuş. Gam çekme Allâh'ın lütfuna hemen sığın; farzet ki halihazırda dünyada kimse yokmuş.*

---

[444] Ahmet Yenikale, *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Kahramanmaraş 2012, 524-528.

[445] Serpil Kaya, Selâmî *Dîvânı'nın Transkripsionlu Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Kütahya 2001, 238-257.

[446] Hasan Kaya, *18. Yy. Şairi Âsâf ve Dîvânı [İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2009, 27-28.

[447] Hasan Kaya, 55.

[448] Hasan Kaya, 958/R. 45.

2.6.2. Yahyâ Nazîm (ö. 1139/1727)

Türk edebiatında hacimli bir şiir külliyâtına sahip ender şairlerden olan Yahyâ Nazîm, bu külliyâtta kaleme aldığı 350 rubâî ile hem 18. yüzyılın hem de genel olarak Türk edebiyatının en fazla rubâî yazan şairleri arasına girmiştir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi Yahyâ Nazîm'in rubâî şairliği, şu ana dek dikkatleri pek çekmemiştir. *Dîvân-ı Belâgat-ı 'Unvân-ı Nazîm* adı altında ve beş dîvândan oluşan söz konusu hacimli külliyâtın *I. Dîvân*'ında 145;[449] *V. Dîvân*'ında ise 215 olmak üzere[450] toplamda 360 rubâîsi bulun Yahyâ Nazîm, rubâînin kendine ait kâfiye ve arûz vezinlerini uygulamada son derece başırılı bir rubâî şairidir.

Külliyatın ilk dîvânında kaleme aldığı rubâîlerin 142'sini *rubâiyyât* başlığı altında mürettep bir şekilde toplayan Nazîm, bu rubâîlerin ilk 75'ini tevhîd, na't ve münacaât olarak kaleme alarak bu tür ve tarzlarda iddalı olduğunu ortaya koymuştur. Bu rubâîlerden sonra ise hikmet, tasavvuf ve âşıkâne rubâîlere yönelen Nazîm, dîvânını yine na't içerikli 3 rubâî ile tamamlamıştır. İhlas sûresinin tümüyle zikredildiği aşağıdaki rubâî, Nazîm'in tevhîd türüyle kaleme aldığı rubâîlerin en dikkate değer örneklerindendir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ey midhat-i zâtı *Kul huva'llâhu ahad* Ta'rîf-sıfât-ı pâki *Allâh Samed* Muhyî vü Mümît *Lem-yelid* Dâ'im u Ferd *Lem yûled u lem yekün lehu küfven ahad*[451]	*Ey zâtının övgüsü "Kul huva'llâhu ahad" olan! Temiz olan sıfatının tarifi "Allâh Samed'dir." O, Muhyî ve Mümît, "Lem-yelid", Dâim ve Ferd'tir. O, "Lem yûled u lem yekün lehu küfven ahad"dir.*

Külliyatın beşinci dîvânında ise 215 rubâî kaleme alan Nazîm, bu rubâîleri ise *Kıtâ'at-ı mürettebe* başlığı altında kaleme almıştır. Mürettep kıtalar olarak çevirilebilecek bir başlığı bulunsa da bu bölüme dâhil edilen tüm dörtlüklerin kıt'a değil, kendilerine has vezinleriyle birer rubâî oldukları görülmektedir. Yine tevhîd ve na't türünün oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığı bu rubâîlerin dışında kalan diğer

---

[449] Nevin Gümüş, *Yahyâ Nazîm Dîvânı I [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1992, 200-235, 564.

[450] Şaziye Kayhan Ertürk, *Yahyâ Nazîm Dîvânı V [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1996, 318-355.

[451] Gümüş, 210/R. 41.

rubâîlerde Nazîm, âşıkâne, sûfiyâne ve hakîmâne bir yol tercih etmiştir. Âşıkâne rubâîlerine bakıldığında bu tarz rubâîlerin genel bir temâyülü olan sevgiliden ve rakipten şikâyetin olmadığı; aksine, sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarının medhedildiği görülür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Olmış o kadar o kadd-i bâlâ mevzûn
Serv aña kıyâs mısrâ-ı nâ-mevzûn
Ol serv-i revânı vasf idüb oldı sözüm
Ol serv-i revân gibi ser-â-pâ mevzûn [452]

Segilinin boyu o kadar uzun ve ölçülüydü ki, selvi onunla mukayese edilse ölçüsüz bir mısraya benzer. O salına salına giden selviyi övmeye başlayınca, benim sözüm de o selvi gibi baştan ayağa ölçülü oldu.

Nazîm, dönemin sivil toplum kuruluşu niteliğindeki Mevleviliği, tasavvufu yaşayan ve yaşananları terennüm eden, dinî heyecânlarını, Hazret-i Peygamber'e karsı duyduğu aşırı sevgiyi en iyi şekilde yansıtan şahsiyetlerdendir.[453] Kaynaklarda Mevlevî olduğu zikredilse de rubâîlerinde buna yönelik herhangi bir iz bulunmaması, Nazîm'in rubâîlerinde öncelikli hedefinin tasavvuf düşüncesini işlemek olmadığını ortaya koymaktadır. Fakat buna rağmen melâmet, çile, fakr, âyine, üryân gibi bazı tasavvufî terim ve kavramları da bir malzeme olarak kullandığı söylenebilir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlün Fâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde vezninde.)

Geh dîde-i terden eşk-i hasret dökerüz
Geh fark-ı dile hâk-i melâmet dökerüz
Giryân olsak o şûh içün pây-ı dile
Hep rîze-i elmâs-ı nedâmet dökerüz[454]

Bazen yaşlı gözlerden hasret gözyaşı dökeriz; bazen de gönlün ayrılığına melamet (kınanmışlık) toprağı dökeriz. O nazlı güzel için ağlasak gönlün ayağının dibine, pişmanlığın elmas kırıntılarını dökeriz.

Nazmî'nin hikmet tarzında kaleme aldığı rubâîlere bakıldığında ise daha çok, kâinâtın yaratılış sebebini, yaratıcı kudretin azâmetini ve insanın bu kudret karşısındaki

---

[452] Ertürk, 349/R. 176.

[453] Mehmet Şimşek, *Yahyâ Nazîm DÎvânı, III. Dîvân [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 2007, 1.

[454] Ertürk, 332/R. 77.

güçsüzlüğünü işlediği görülür. İlim, irfan, hüner ve sabır gibi mefhûmların yanı sıra toplum olarak dinden uzaklaşılması, dînî vecibelerin yapılmaması ve bazı kutsal değerlerin göz ardı edilmesi gibi sosyal vâkıalar da Nazmî'nin rubâîlerinde işlediği konular arasındadır.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fâ'; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Her subh u mesâda kârumuz gaflet ü nevm
Baksañ bize benzemez cihânda bir kavm
Hep kâ'il-i *Lâ ilâhe illa'llâhuz*
Ne hac ne zekât u ne salât ile namâz[455]

Her sabah akşam kârımız uyku ve gaflettir. Baksan, dünyada bize benzeyen hiçbir kavim bulunmaz. Dilimizde pep *Lâ ilâhe illa'llâh sözü var*; ancak ne haccımız ne zekatımız ne de namazımız var.

2.6.3. Said Giray (ö. 1144/1728)

Aslen Kırım Tatarlarından olup 18. yüzyılda İstanbul'da yaşayan şairlerden olan Said Giray,[456] dîvânında, 2'si Farsça olmak üzere 33 rubâî kaleme alarak rubâî sahasına katkıda bulunmuştur. Diğer şiirlerinde 'Örfî, Tâlib ve Nâsır 'Ali gibi Fars şairlerin yolundan giden Said Giray,[457] rubâîde ise yine Fars edebiyatı rubâî ustası Hayyâm'ın yolundan gittiğini ve bu yüzden onun gibi dile düştüğünü dile getirmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Vâdi-i rubâ'îde olınca gûyâ
İrdi dile yek katre câm-ı sahbâ
Ol katre dilümde şöyle cûş [itdi] kim[458]
Hayyâm-sıfat 'aşkla oldum rüsvâ[459]

Rubâî vadisinde söyleyici olunca; şarap kadehinden gönüle bir katre düştü. O katre gönlümde öyle coştu ki, Hayyâm gibi aşkla maskara oldum.

Said Giray'ın rubâîlerinin önemli bir yekunu âşıkâne bir edâ ile söylenmiştir. Ancak bu âşıkâne rubâîleri farklı kılan özellik, rubâîlerde bahsedilen güzelin daha önce

---

455 Gümüş, 229/R. 116.

456 Saâdet Karaköse, *Sa'îd Giray Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, (e-kitap), 2012, VIII-XV.

457 Karaköse, *Sa'îd Giray Dîvânı*, XVI.

458 "İtdi" fadesi, Karaköse'nin çalışmasında bulunmamakla birlikte kendi tasarrufumuz olarak vezne uygun hale getirilmiştir.

459 Karaköse, *Sa'îd Giray Dîvânı*, 196/R. 1.

dîvân şairlerince pek zikredilmeyen bir güzel olmasıdır. Bu güzel, bir Bulgar güzelidir. Said Giray'ın rubâîlerinde âşık olduğu, insafa çağırdığı, müstehcen bir şekilde vuslatını arzuladığı bu Bulgar güzeli, öyle fettân bir güzeldir ki daha önceki şairlerin benzetme ile dile getirdikleri sevgilinin kâfirliği, onun rubâîlerinde gerçek olmuştur. Bulgar güzelinin yanı sıra Said Giray'ın rubâîlerinde vuslatını arzuladığı, ona ulaşamamaktan yakındığı bir diğer güzel de Çerkez güzelidir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey kâfir-i Bulgar-neseb it insâf
Kılduñ dilümi esîr bî-lâf u güzâf
Yek-pâre senüñ ile ne var cem' olsak
Ruhsat-deh-i vuslat olalum nâf-be-nâf [460]

Ey Bulgar soylu kafir insaf et! Ciddiye bir halde gönlümü esir ettin. Birbirimize varmaya izin verip seninle birleşsek, göbek göbeğe olsak ne olur?

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Bir dil-ber-i Bulgârî-i şûh-ı fettân
Bir dil-ber-i kâfir-neseb-i bî-îmân
Çekdi dil-i dîvânemüzi zencîre
Sac bâğını döşünden idüp âvîzân[461]

Fettan, işveli, gönül çelen, îmânsız kâfir soylu bir Bulgar güzeli, saçlarını göğsüne doğru sarkıtarak deli gönlümüzü zincire vurdu.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'ûl vezninde.)

İrmedi baña çarh-ı felekden behre
Nitdüm bilemem hâsılı şahs u mihre
Girmedi dahi vuslat-ı âgûşuma hîç
Bir dil-ber-i Çerkes-neseb gül-çehre [462]

Talihten nasibime bir şey düşmedi; insanlara ve aşka ne ettiğimi bilmiyorum ki Çerkez asıllı gül yüzlü bir sevgiliyi şimdiye kadar kucağıma almadım.

---

[460] Karaköse, *Sa'îd Giray Dîvânı*, 200/R. 22.

[461] Karaköse, *Sa'îd Giray Dîvânı*, 201/R. 27.

[462] Karaköse, *Sa'îd Giray Dîvânı*, 202/R. 32.

2.6.4. Sâkıb Dede (ö. 1148/1735)

Rubâî konusunda bilgi veren çalışmalarda hiç sözü edilmeyen Sâkıb Dede, sayı ve muhtevâ bakımından bu sahada sözü edilmeye layık bir şairdir. Dîvânında 52 rubâî bulunan Sâkıb Dede, rubâîlerin 4'ünü Farsça, 48'ini Türkçe olarak kaleme almıştır.[463] Rubâîlerinde tasavvuf düşüncesi etrafında şekillenen bir muhtevâyı benimsemesinin yanında, özellikle Mevlevîlik ekseninde kalem oynatan önemli bir mevlevî şeyhidir. Mevlevîlik ve kültür tarihimiz için önemli olan *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân* adlı üç ciltlik eseriyle bilhassa Mevlevîler arasında büyük ün kazanmış ve etkisini *Hânedân-ı Sâkıbiyye* olarak devam ettirmiş olan Sâkıb Dede, bilhassa kendinden sonra gelen Esrâr Dede ve Şeyh Gâlib gibi önemli şair ve mutasavvufları tasavvufta ve şiirde etkilemiştir.[464] Aşağıdaki rubâîde, Esrâr Dede'nin Sâkıb Dede'yi bir mürşîd olarak gördüğü ve hânedânından meded dilediği görülmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Dil gevher-i feyze oldı ammâ tâlib Bî-çârede âsâr-ı hevâ pek gâlib Geldi der-i hânedânına ağlayarak Lutfeyle emân ey cenâb-ı Sâkıb[465]	*Gönül, Allâh'ın ihsânının cevherine tâlip oldu; ancak bu çaresiz gönülde dünya arzusuna istek belirtileri daha baskın. Trikat hânedânının kapısına ağlayarak geldi; ey hürmetli Sâkıb Dede! Yardımını lutf et.*

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, rubâîlerinde Mevlevilik ile igili tasavvuf ve dünyâ görüşünü, aşka ve sevgiliye bakışını, vâize olan husûmetini dile getiren Sâkıb Dede, bazı rubâîlerinde kendini ve şairliğini övmekten de geri kalmamıştır.[466] Birçok rubâîde münacaât tarzını kullanan Sâkıb Dede, bu tarz örneklerinde tasavvuf yolunda sâbit kadem olmayı, ilahî aşk şarâbıyla sarhoş olmayı ve dünyaya bağlanmamayı niyâz etmiştir.

---

[463] Ahmet Arı, *Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkıb Dede ve Dîvânı,* Ankara 2011, 16.

[464] Arı, 16.

[465] Hasan Ali Kasır, *Esrâr Dede Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Karşılaştırmalı Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1996, 433/R. 17.

[466] Arı, 25.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Yâ Rab serümi derd ile pâ-mâl itme
Kâr-ı dili âlâm ile âmâl itme
Âzâd idüp kayd-ı gam-ı ‘âlemden
Dil-beste-i ferzend ü zen ü mâl itme[467]

Yâ Rab! Başımı derd ile ayaklar altına alma! Gönlün elde ettiklerini elemlerle arzulara çevirme. Gönlü kendi özel dertlerinin endişesinden âzâd edip çocuk, kadın ve mala bağlama.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Yâ Rab tenümi şevk ile raksân eyle
Cânum neyini zevk ile nâlân eyle
Her bendeñe bir gûne idersin ihsân
Bu bendeñi dervîş idüp ihsân eyle [468]

Yâ Rab! Bedenimi aşkla zikrettir. Ney gibi olan canımı zevkle inlet. Her kuluna bir yol ihsân edersin; bu kuluna da dervişlik (yolu) ihsân eyle.

Rubâîlerinin çoğunda semâ‘, raks ve ney gibi kelimeleri sıklıkla kullanan Sâkıb Dede, bazı rubâîlerde Mevlânâ ve Mevlânâ’nın torunu Ergûn Çelebi’yi de medhetmiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Yâ Rab mey-i ‘ışkuñla serüm hoş eyle
Galtân-ı reh-i Hazret-i Hâmûş eyle
Sûsen gibi vasfında idüp cümle zebân
Mânend-i gül enfâsına pür-gûş eyle [469]

Yâ Rab! Aşk şarâbınla beni sarhoş et vei Hazret-i Mevlânâ’nın yolunda yuvarla. Susen çiçeğinin tüm dilleriyle seni zikredişini ve gül gibi tüm varlıkları duymama nasip eyle.

Rubâîlerinde oldukça sâde ve anlaşılır bir dil kullanan Sâkıb Dede, döneme hâkim olan Sebk-i Hindî tarzının ağır ve anlaşılmaz dil malzemesini kullanmamıştır. Tüm rubâîlerini arûzun *ahreb* kalıplarıyla yazan Sâkıb Dede, rubâîde kullanılan tüm arûz ve şekil kurallarına son derece riayet ederek rubâîye olan hâkimiyetini de göstermiştir.

---

[467] Arı, 592/41.

[468] Arı, 593/45.

[469] Arı, 592/42.

2.6.5. Seyyid Vehbî (ö. 1149/1736)

18. yüzyılda hem nicelik hem de nitelik bakımından rubâî sahasına önemli bir katkı sağlayan bir başka şair Seyyid Vehbî'dir. Oldukça hacimli olan dîvânında bulunan çeşitli nazım şeklilleri arasında gazel ve tarihlerden sonra en fazla başvurduğu nazım şekli rubâîdir.[470] Dîvânında bulunan toplam rubâî sayısı 107'dir. Söz konusu rubâîlerin 48'ini dîvânın başında tevhîd ve na't olarak kaydeden Seyyid Vehbî, gazeller kısmında 20, *rubâiyyât* kısmında ise 39 rubâîye yer vermiştir.[471]

Rubâîye olan özel merâkını dîvânının hemen her bölümünde rubâîlere yer vermesiyle gösteren Seyyid Vehbî, Urfalı Nâbî'yi örnek alarak dîvânın gazeliyat kısmında her yeni kâfiyeye geçişte birer rubâî kaleme alması da kayda değerdir. Şekil ve vezin olarak rubâî geleneğine son derece sâdık kalan Vehbî, tüm rubâîlerini kâfiye olarak *a a x a*; vezin olarak ise *ahreb* kalıplarıyla kaleme almıştır.

Gerek dîvânın başındaki 48 rubâîde gerekse dîvânın sonundaki rubâîlerde tevhîd ve na't türü rubâîlerin sayıca çokluğu şairin yaratıcı kudrete ve onun elçisine duyduğu sevginin derecesini göstermesi açısından da önemlidir. Peygamber sevgisinin en üst perdeden duyulduğu na't türü rubâîlerde, başta güzel ahlakı olmak üzere mi'râcı, diğer mucizeleri ve şefâ'ati gibi bahislerde Hazret-i Peygamber medhedilmiştir.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ey Hâlık-ı Rûm u 'Acem u Hind ü 'Arab Münşî-i semâ vü arz u mâh u kevkeb Hep revnâk-ı hüsn-i şâhid-i sun'uñdur Ruhsâre-i rûz-ı rûşen ü gîsû-yı şeb[472]	*Ey Rum, Acem, Hind ve Arab'ın Rabbi, yer ve göğü ay ve yıldızları yapan! Gecenin saçları, aydınlık gündüzün parlak yüzü, hep senin sanatının şahidi, güzelliğinin süsüdür.*

[470] Dikmen, XXVII-XXXII.

[471] Gazeliyat kısmındaki rubâî sayısını Hamit Dikmen, sehven 18 olarak kaydetmiştir. Dikmen, XXXII.

[472] Dikmen, 13/R. 7.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Yâda gelicek mihr-i rûh-ı Mustafavî
Bir tırnağına virmem anuñ mâh-ı nevi
Bir feyz-i şeref vir bana yâ Rab k’olsun
Her bir suhanüm na‘t-ı şerîf-i Nebevî[473]

Hazret-i peygamberin yanağının parlak güneşi aklıma gelince onun bir tırnağını yeni çıkan aya değişmem. Yâ Rab! Bana şerefli İlimi ver ki her bir sözüm Hazret-i peygamberin Na’t-ı şerifi olsun.

Tevhîd ve na’t türü rubâîlerin haricinde kalan rubâîlerin çoğunu hikmet içerikli bir üslupla kaleme alınan Seyyid Vehbî, geri kalan diğer rubâîlerinde ise farklı tür ve tarzlara örnek teşkil edebilecek örnekler sunmuştur. Dönemin vezirinin vefâtı üzerine yazdığı *mersiye* örneği; Menemen insanını hicveden *belde-nâme* örneği; Vefâ Camii’ni konu alan *dâriye* örneği; şarap, şarap meclisini konu alan *sâkî-nâme* örnekleri ve sosyal eleştirileri barındıran *şikâyet-nâme* örnekleri, Seyyid Vehbî’nin rubâîlerinde başvurduğu diğer tür ve tarzlardır. Aşağıda örnek olarak verdiğimiz rubâîlerin ilki, şairin Menemen halkına olan ve sebebini bilemediğimiz kinini konu alan bir hicviyesi; ikincisi ise şair ile at binicisi arasında ilgi kurduğu hikmetli rubâîsidir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Şehr-i Menemen halkını yaru gördük
Bir mâr ile ünsiyyeti enseb gördük
Biz ‘akrebi sa‘âtde görürken evvel
Sâ‘at başına bunda biñ ‘akreb gördük[474]

Menemen halkını (insanlıkta) yarım gördük. Bir yılanla dostluğu daha uygun bulduk. Biz daha önce akrebi ancak saatte görürken burada her saat bin akrep gördük.

(1. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

İnsânı libâs atı açar raht u zîn
Ma‘nâ da olur reng-i suhanla tezyîn
Bir rahşa bisât u raht urmak meselâ
Bir mısra‘-ı dil-keş eylemekdür tezyîn[475]

İnsanı elbisesi, atı ise eyeri açar (güzel gösterir). (Şiirde) mânâ ise söz oyunlarıyla süslenir. Nasıl ki bir at eyer ve döşemelerle süsleniyorsa öyle de gönlü çeken mısra bu şekilde süslenir.

---

[473] Dikmen, 24/R. 48.

[474] Dikmen, 719/R. 17.

[475] Dikmen, 721/R. 25.

2.6.6. Süleymân Nahîfî (ö. 1151/1738)

Azmi-zâde Hâletî ve Halepli Edîb'den sonra, 563 Türkçe rubâî ile Klasik Türk şiirinde rubâî sahasına katkı yapan en önemli üçüncü şair olan Süleymân Nahîfî, çeşitli tür ve şekilde eserleri bulunsa da bir rubâî şairi olarak edebiyat kaynaklarına dâhil edilmesi gereken bir şairdir. Rubâî nazım şekli ile ilgili bilgi veren kaynaklarda, rubâî şairleri arasında zikredilmeyen Süleyman Nahîfî, bu yönüyle dikkatlerden kaçmış bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendine mahsus özellikleri bulunan rubâî nazım şeklinin hemen tüm özelliklerini başarılı bir şekilde icrâ eden Nahîfî, dînî içerikli rubâîler başta olmak üzere, sûfiyâne, âşıkâne ve hakîmâne üsluplara örnek teşkil edecek rubâîler kaleme almıştır.

Rubâîdeki kabiliyetini ifade etmek için fahriyelere de başvuran ve bu yönüyle rubâîlerini Fars şairi Hayyâm'ın rubâîlerine benzeten Nahîfî, kendisini "Zamânın Hayyâm'ı" olarak takdim etmiştir. Yazdığı kudretli rubâîlerle iddiasını ıspatlamaya çalışmış olan Nahîfî, birçok yönüyle bu iddiada haklı olduğunu göstermiştir. Zîrâ gerek hayal dünyasının genişliği, gerek rubâîlerde kullandığı benzetme unsurlarının orjinalliği ve gerekse Türkçeye olan hâkimiyeti bakımından bu övgüye layık olduğu söylenebilir.

Dînî-tasavvufî rubâîlerin diğer rubâîlere oranla çoğunlukta olan Süleyman Nahîfî, kaleme aldığı rubâîlerin yaklaşık üçte ikisini, tevhîd, münâcaât ve na't olarak kaleme alarak bu tür ve tarzlarda en fazla rubâî yazan şair olmuştur.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yok misl ü şerîküñ ey Hudâvend-i Vedûd Hak üzre cemî'-i halka sensin ma'bûd Fermânuñ ile cemî'-i mevcûdâta Bî-çûn u çerâ senüñdür ihsân-ı vücûd[476]	*Ey merhamet sahibi Allâh! Senin benzerin ve ortağın yok. Doğrusu tüm yaratılmışlarca ibadet edilen sensin. Mevcud olan her şeye Sen'in tek bir emrinle sebepsiz bir şekilde var olma ihasnı veren sensin.*

[476] Aypay, 590/R. 146.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Ey zîb-dih-i silsile-i ‘Abd-i Menâf
V’ey zât-ı şeref-sâzı şerîfü’l-eşrâf
Hak ol güni gösterse ki giryân olarak
İtsem Harem-i Ka‘be-i kûyuñda tavâf[477]

Ey Abd-i Menâf ailesinin soyunu süsleyen! Ve ey şeref veren zâtı, şereflilerin şereflisi olan! Allâh o günü gösterse de, ağlayarak senin bulunduğun yerin kabesinin hareminde tavaf etsem.

Nahîfî’nin dînî içerikli rubâîleri arasında tevhîd, münâcaât ve na’t türü rubâîlerin yanı sıra Hz. Peygamber’in zevceleri Hazret-i Hatîce ve Hazret-i Âişe ile kızı Hazret-i Fâtıma başta olmak üzere, Hz. Peygamber’in amcası Hazret-i Hamza; dört halife Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman, Hazret-i Ali**,** dört halife haricinde cennetle müjdelenen Hazret-i Abdurrahman b. Avf, Hazret-i Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, Hazret-i Talha b. Ubeydullah, Hazret-i Zubeyr b. Avvam, Hazret-i Sa'd b. Ebi Vakkas ve Hazret-i Sa‘îd b. Zeyd gibi önemli din büyüklerine yazdığı medhiyeler önemli bir yere sahiptir.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Sıddîk-ı ekbere olup sıdk-ı hitâb
Fârûk-lakabdur ‘Ömerü’bni’l-Hattâb
Osmân-ı şehîdüñ sıfatı Zi’n-nûreyn
‘Unvân-ı ‘Alî Murtazâ Ferhunde-cevâb[478]

(Peygamber’in hitabıyla) Ebû Bekir’i “En büyük tasdik edici” ünvanı var. Ömerü’bni’l-Hattâb’ın lakabı ise Fârûk’tur. Şehid olan Osman’ın sıfatı Zi’n-nûreyn; Alî’ninki ise mübarek sözlü beğenilmiş Murtazâ’dır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Ol ‘amm-i dil-ârâ-yı nebiyy-i rahmet
Sınvü’l-eb-i peygâm-ber-i ‘âlî-rütbet
Ser-defter-i şüc‘ân-ı dilîrân-ı ‘Arab
Hayrü’ş-şühedâ Hamza-i sâhib-savlet[479]

Rahmet peygamberinin gönülleri süsleyen o amcası; yüce rütbeli peygamberin babasının kardeşi; Arap cesur yiğitlerinin başını çeken şehitlerin hayırlısı atılgan Hamzadır.

---

[477] Aypay, 620/R. 250.

[478] Aypay, 563/R. 48.

[479] Aypay, 571/R. 79.

Bu rubâîlerin yanı sıra özellikle Esmâ-i Hüsnâ türü olarak kabul edebileceğimiz rubâîleri, Nahîfî'nin farklı türde kaleme aldığı rubâîler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türde kaleme aldığı 64 rubâîde Nahîfî, Yaratıcı kudretin büyüklüğü ve azameti, sahip olduğu isim ve sıfatlarla tarif etmeye çalışırken bu ifadeleri genellikle münâcaât tarzında kaleme almıştır.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Sensin Samed ü Kebîr ü Rezzâk u Mukît
Sensin Ehad u Kadîr ü Muhyî vü Mümît
Mahfûz kılup zîğ u halelden yâ Rab
Sen kalbümi dînüñ üzre eyle tesbît[480]

Samed, Kebîr, Rezzâk ve Mukît olan sensin; Ehad, Kadîr, Muhyî ve Mümît de sensin. Şüphe ve eksiklikten beni muhafaza et. Kalbimi dinin üzerine sağlamlaştır.

Dînî ve tasavvufî rubâîlerin haricinde ârifâne veya hakîmâne diye tarif edebileceğimiz rubâîlerinde ise Nahîfî, kin, nefret, kıskançlık ve vefâ gibi nasîhat konularının yanı sıra insanın en büyük düşmanı olan nefis üzerinde durmuştur. Bu tarz rubâîlerde Nahîfî, bir ifade biçimi olarak daha çok hasb-i hâl tarzını kullanmuştur.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

İnsâfa gel ey nefs-i bed-âmûz yeter
Gafletle güzâr itdi şeb u rûz yeter
Hiç şerm ü hayâ itme misin Rabbüñden
Tâ key bu kadar vaz'-ı hıred-sûz yeter[481]

Ey fenâlığı öğrenen nefis! Yeter artık insâfa gel; gece gündüzün gafletle gelip geçti; yeter. Rabbinden hiç utanmaz mısın? Bu akıl almaz halin daha ne zamana kadar sürecek? Yeter!

Tasavvufî rubâîlerine bakıldığında ise, tasavvuf düşüncesini çok ayrıntılı bir şekilde işlememesine rağmen *çile, seyr-i sülûk, tevekkül, teslim, hayret* ve *rızâ* gibi tasavvufî kavram ve terimleri kullandığı görülür.

---

[480] Aypay, 575/R. 97.

[481] Aypay, 602/R. 195.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey bî haber-i resm-i sülûk-ı 'irfân
Âsân mı gelür saña tarîk-ı merdân
Bu yolda olan bâr-keş-i kayd-ı vücûd
Sahrâ-yı tahayyürde kalur ser gerdân[482]

Ey âriflerin seyr-i sülûkundan habersiz olan! Mertlerin yolu sana kolay mı gözüküyor? Bu yolda var olma düşüncesine tahammül eden, hayret çölünde şaşkına döner.

Rubâîleri arasında sayıca az olan âşıkâne rubâîlerinde ise Nahîfî, genellikle sevgiliden uzak kalışın verdiği elem ve şikâyeti dile getirmiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Bilmem ne füsûn itdi bana ol zâlim
Ârâm idemez oldı dil-i meyyâlim
Endîşe-i vuslatla olup âşüfte
Günden güne olmakda perîşân hâlim[483]

O zalim bana ne sihir yaptığını bilmiyorum. Ona meyilli olan bu gönlüm artık rahat edemez. Gönlüm ona kavuşma endişesi içinde kendinden geçmekte; halim ise günden güne perişan olmaktadır.

2.6.7. Subhî-zâde Feyzî (ö. 1152/1740)

18. yüzyılın hamse sahibi şairlerinden olan Feyzî, [484] sahip olduğu 45 rubâîyi, *Hamse* diye adlandırdığı külliyatının *Dîvân* kısmında mürettep bir şekilde kaleme almıştır. Rubâîlerini sûfiyâne ve hakîmâne üslupta kaleme alan Feyzî, daha çok münâcaât tarzıyla kaleme aldığı rubâîleriyle ön plana çıkan bir şairdir. Sâkî-nâme türüne örnek olabilecek rubâîlerde bile ilâhî aşkın tasavvufî mazmunlarını kullanmıştır. Rubâîlerinin çoğunu münâcaât tarzında kaleme alan Subhî-zâde Feyzî, bu rubâîlerin çoğunda beşerî aşktan ilâhî aşka ulaşmayı dilemiştir. Bu rubâîlere bakıldığında 16. yüzyıl şairlerinden Fuzûlî'nin "*Yâ Rabb belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni / Bir dem belâ-yı aşktan etme cüdâ beni /Az eyleme 'inâyetini ehl-i derdden / Yâni ki çok belâlara kıl mübtelâ beni'*"[485] ile başlayan meşhûr manzûmesi akla gelmektedir.

---

[482] Aypay, 671/R. 438.

[483] Aypay, 644/R. 336.

[484] Erol Gündüz, *Süphi-zâde Feyzî Dîvânı [Karşılaştırmalı Metin]*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, SBE, Malatya 1997, XII.

[485] Ayan, *Leylâ vü Mecnûn-Fuzûlî,* 171.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Yâ Rab bana lutf eyle mürüvvet eyle
Bî-çâre dil-i zâruma şevkat eyle
Bî-‘aşk koma ‘âlem-i fânîde beni
Yâ Rab mecâzumı hakîkat eyle[486]

Yâ Rab! Bana lütfunu gösterip yardım eyle. İnleyen bu çaresiz gönlüme şefkat eyle. Fânî âlemde beni aşksız bırakma. Yâ Rab! Mecâzî aşkımı hakîkat eyle.

Feyzî’nin rubâîlerindeki münâcaâtları arasında dikkatleri en fazla çeken niyâzlarından biri de şairlik ile ilgili niyâzlarıdır. Bu niyâzlarındaki en büyük isteği, herkesçe okunmak, söz ülkesinin sultânı olmak, yani en meşhûr şairlerden biri olmaktır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Yâ Rab beni ‘ârif-i billâh eyle
Hem mertebe-i ‘aşkdan âgâh eyle
Meyyâl ola eş‘âruma yâ Rab cihân
Mülk-i suhana ben kuluñı şâh eyle[487]

Yâ Rab! Beni seni hakkıyla bilenlerden et, beni aşk mertebesinden haberdâr et. Tüm dünyayı benim şiirlerime meylettirerek söz ülkesine beni sultân eyle.

2.6.8. Halepli Edîb (ö. 1161/1748)

Türk edebiyatında rubâî denince, akla ilk gelen şair olan Azmi-zâde Hâletî’den sonra, 591 Türkçe rubâî ile klasik Türk şiirinde rubâî sahasına katkı yapan en önemli ikinci şairdir. Daha önce bahsettiğimiz Süleymân Nahîfî gibi, rubâî nazım şekli ile ilgili bilgi veren kaynaklarda rubâîlerinden hiç bahsedilmeyen Halepli Edîb, bu sahadaki kabiliyeti noktasında dikkatlerden kaçmış bir başka şairdir. Türk edebiyatında bir *cinâs* ustası olan Halepli Edîb, bu yönüyle de adından söz edilmeye layık bir şairdir. Türkçe rubâîleri haricinde 25 Arapça, 10 Farsça, 1 de Arapça-Farsça mülemmâ bir şekilde rubâîleri de bulunan Halepli Edîb, bu sayıyla birlikte toplam rubâî sayısı 627’ye çıkmaktadır.

Dîvânında en fazla kullanılan nazım şekilleri arasında gazellerden sonra ikinci sırayı alan Halepli Edîb’in rubâîleri, sahip oldukları farklı özellikleriyle kayda değerdir.

---

[486] Gündüz, 131/R. 40.

[487] Gündüz, 131/R. 41.

Rubâîleri arasında *müstezâd rubâî,*[488] noktasız harflerden oluşan *rubâî-i bî-nukad* [489] ve birden fazla dille kaleme alınan *mülemmâ rubâî* [490] gibi nazariyat kaynaklarında adları geçmeyen rubâînin farklı hususiyetlerinin bulunması, Halepli Edîb'in rubâîlerini değerli kılan diğer özelliklerdendir.

Halepli Edîb'in diğer rubâî şairlerinden ayrılan bir diğer özelliği, rubâîlerde kullandığı kâfiye düzeni ve çeşidindeki farklılıktır. Çalışmamızın "Nazım Şekli Olarak Rubâî ve Çeşitli Özellikleri" bölümünde de dile getirdiğimiz gibi gerek Fars edebiyatında gerekse Türk edebiyatında kaleme alınan rubâîlerde en fazla kullanılan kullanılan kâfiye düzenleri *aaxa* ve *aaaa* dır. Ancak Halepli Edîb'in kaleme aldığı 627 rubâîye bakıldığında bu rubâîlerden 404'ünün (% 64,5) xaxa*;* 223'ünün (%35,5) ise aaxa şeklinde kâfiyelendiği görülür.[491]

Yukarda da belirttiğimiz gibi Halepli Edîb'in rubâîlerinde en fazla dikkatleri çeken husus, kâfiyelerde kullandığı cinâslardır. Öyle ki Halepli Edîb'in 627 rubâîsinin 478'inde (%76) kâfiyeler cinâslıdır. Bunların 56'sında üç mısrada, 422'sinde ise sadece iki mısrada cinâslı kâfiye uygulanmıştır.[492] Söz konusu cinâsların hemen tümünün Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerle yapılması, Halepli Edîb'in üç dile olan hâkimiyetini göstermesi açısından da kayda değerdir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey sâkî-i dil-nevâz-ı gerdûn garazın Şâd etmek ise hemîşe **ger meyle** beni Üftâde-i târ-ı mîğ-i hicrân itme Hûrşîd-i ruh-ı yâr ile **germ eyle** beni [493]	*Ey dünyanın gönül okşayıcı sâkîsi! Eğer maksadın daima beni şarapla sarhoş etmekse; beni ayrılık dumanının karanlığında (boğulan) âşık yapma! Sevgilinin yanağının güneşinde yakarak (yok et) beni.*

[488] Bkz. Çalışmamızın "Müstezâd Rubâî" mad.

[489] Bkz. Çalışmamızın "Rubâî-i Bî-nukad" mad.

[490] Bkz. Çalışmamızın "Mülemmâ Rubâî" mad.

[491] Mum, 35.

[492] Mum, 36.

[493] Mum, 1187/R. 107.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Her muğrem-i ‘aşk bâd-ı âh **esdiremez**
Her bâsil-i cân-fidâ serin **kesdiremez**
Çokdur gül-i handânı gülistân-ı gamıñ
Baksın yine ammâ anı **kes diremez** [494]

Her aşk tutkunu âh rüzfarı estirmez. Canını fedâ eden her kahraman başını kestirmez. Gam gülistanının açılmış gülen gülü çok olur; ancak ona bakan her kimse onu toplayamaz.

Halepli Edîb’in rubâîlerdeki muhtevâ üzerinde durmak gerekirse; rubâîlerin % 50’sinde hikmet ve sosyal eleştiri, % 23,5’inde rintlik, %22,5’inde aşk, % 3’ünde ise cinsellik konularının işlendiği görülür. Geriye kalan % 1’inde ise 1’i na’t, 1’i Molla Camî’ye övgü, biri tarih, 3’ü ise şiir ve şair ile ilgili yazılmıştır.[495]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi rubâîlerinin yarısını hikmet ve sosyal eleştiri konularına ayıran Halepli Edîb, bu rubâîlerini, özellikle 18. yüzyılda Osmanlı devletinin özünden uzaklaşarak bozulan sosyo-kültürel yapının bir aynası hükmüne çıkarmıştır. Halepli Edîb’in muhtemelen tanık olduğu veya duyduğu rüşvet, zulüm, düşmanlık, hile ile haram para kazanmak, yalan, mala olan aşırı rağbet, tenbellik, riyakârlık, iftirâ, zînâ, hatta livatalık (homoseksüellik) gibi cinsel sapıklıkları ve aşırılıkları kaba bir dille rubâîlerinde kınamıştır. Özellikle cinselliğin ve cinsel eğilimlerin işlendiği rubâîlerde ağza alınmayacak ifadeleri kullanması onun bu yönüyle aykırı bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Yok reng-i hayâ bu ‘âlemiñ nâsında
Cem‘iyyet-i bed-terin hannâsında
Üslûb-ı edeb hal‘-i ‘izâr olmuşdur
Nev‘-i beşeriñ cemî‘ ecnâsında [496]

Bu dünyanın insanlarında ve sinsi şeytandan daha kötü olan bu toplulukta utanma duygusu yok. İnsanoğlunun tümünde namus duygusunun kalkması edebin ifade biçimi olmuştur.

---

[494] Mum, 1203/R. 199.

[495] Mum, 22.

[496] Mum, 1204/R. 209.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Peyveste temennâ-yı fücûruñla utan
Verme dile ser-nüvişteñi yazanı
Şâyeste midir töhmet ile yâd etmek
Dil-beste iken zînâya sen yâ zânî [497]

Dâima günahlarının affedilmesi temennisiyle utan. (kaderim böyleymiş diyerek) kaderini yazanı dile verme. Ey zânî! Kalbin zinaya meyilli iken (Allâh'ı) töhmet ile yâd etmek yaraşır mı?

Özellikle livatalık (homoseksüellik) gibi cinsel sapıklıkları ve aşırılıkları konu alan rubâîlerde bu yolda olanları şiddetli bir dille kınayan şair, bu tarz yolda gidenlerin sonunun Lût kavmi gibi olacağını dile getirmesi, bu durumun sosyal bir vâkıa olabileceği konusunda bizi düşündürmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ahzâb-ı buğat-ı ser-keş-i bed-kîşiñ
Tuğyân u sitem ki halka ‘âdâtıdır
Ehvâli tehiyye' etsin istikbâle
Kim anlara kahr-ı kavm-i ‘Âd âtîdir [498]

Kötü mezhebli inatçı asi gruplarının âdeti, halka haksızlık ve zulüm etmektir. Fenalıkları geleceğe ahzırlansın. Zira, onlara Ad kavmine indirilen gazab gelecektir (yakındır).

Nükteli bir dille yerdiği sasyal durumlara karşılık, doğruluk, sadakat, ihlas, sabır, edeb ve yardım severlik gibi güzel ahlak öğretilerini hakîmâne bir üslupla yücelten Halepli Edîb, iyi insan profilini ortaya koymaya çalışmış ve bu yönde nasîhatler veren rubâîler de yazmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Ehl-i hünere sîm ü zeheb kemâldir
Ol zümreye hep fazl ü edeb kemâldir
Bu ‘âlem-i fâniyi kem aldır gözüñe
Bu nushumu sen görme ‘aceb kemâldir[499]

Hüner sahiplerinde altın ve gümüş (gibi değerli olan şey) olgunluktur. Bu kişilerde fazilet ve edep olgunluktur. Bu geçici dünyayı kötü olarak gör. Bu nasîhatimi garip görme (ki bu), doğru ve kâmil bir sözdür.

---

[497] Mum, 1180/R. 64.

[498] Mum, 1236/R. 394.

[499] Mum, 1171/R. 11.

2.6.9. Abbas/Seyyid Vesîm (ö. 1173/1760)

Dîvânında 40'ı Türkçe, 7'si Farsça olmak üzere 47 rubâî bulunan Abbas Vesîm,[500] rubâîlerin çoğunu tevhîd, na't, münâcaât ve şefâ'at-nâme olarak kaleme almıştır. Mutasavvıf bir kişiliğe sahip olan Abbas Vesîm,[501] rubâîlerinde tasavvufî düşünce ve kavramları şiir malzemesi olarak kullanmıştır. Özellikle tasavvufta kullanılan gurbet ve hicran temalarını rubâîlerinde sıklıkla kullanan Abbas Vesîm, insanın asıl vatanından, yani elest meclisinden ve cennetten uzaklaşma hâdisesini rubâîlerinde ana konu olarak belirlemiştir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey mevc-i melâhatda meh-i tâbânım Eflâke su'ûd etmededir efgânım Ârâm edemem hasret-i dîdârıñla Rahm eyle baña başıñ için sultânım[502]	*Ey güzellik devrinde parlak ayım! Haykırışlarım göklere yükselmededir. Sultânım başın için bana merhamet göster; (zira) yüzünün hasteriyle ben rahat edemem.*

İçinde bulunduğu gamın ve kederin sebebini de bu ayrılık ve gurbete bağlayan Abbas Vesîm, rubâîye olan ilgisinin ise bu ayrılık gamını dile getiren rubâî söyleyicilerinde bulduğunu dile getirir. Onun bu ifadelerinden, kendisinin daha önce yetişmiş rubâî ustalarını örnek alarak rubâî yazdığını çıkarmak mümkündür.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Hicrânıñ ile gerçi sararıb soldum Şâdam aña kim gevher-i 'aşkıñ buldum Esrâr-ı gamıñ söyleyerek sultânım Gûyende-i ebyât ü rubâ'î buldum[503]	*Gerçi senin ayrılığından sararıp soldumsa da aşkının cevherini gördüğümden dolayı mutluyum. Sultânım, gamının sırlarını söyleyerek beyit ve rubâî söyleyicileri budum.*

---

[500] M. Muhsin Kalkışım, *Seyyid Vesîm Dîvânı [İnceleme-Tenkitli Metin],* Trabzon 2004; İbrahim Halil Tuğluk, *Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2007.

[501] Tuğluk, *Abbas Vesîm Efendi,* 25-26.

[502] Tuğluk, *Abbas Vesîm Efendi,* 854/R. 9.

[503] Tuğluk, *Abbas Vesîm Efendi,* 861/R. 24.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi rubâîlerinde umumiyetle ilâhî aşkı terennüm eden şair, Allâh'a visâl ümidiyle yanıp tutuşur. Özellikle münacaât tarzında kaleme aldığı tevhîd rubâîlerinde, Allâh'ın kendisinde bulunan kusurları görmezden gelerek affedilmesini niyâz eder. Bunu yaparken de, enbiyâ kıssalarına telmihlerde bulunan Abbas Vesîm, bahsi geçen peygamberlere yapılan büyük ihsânların hürmetine kendisinin de bağışlanmasını Allâh'tan niyâz eder. Aşağıdaki rubâîde, Halîlu'llâh, yani Allâh'ın dostu olarak vasıflandırılan Hazret-i İbrâhîm'in Nemrûd tarafından hazırlanan ateşe atılması sonrası Allâh'ın **"يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ"**[504] fermanıyla ateşin Hazret-i İbrâhîm'e her hangi bir zarar vermediği ile ilgili âyetten iktibâs yoluyla yararlanmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey dostuna *nâr*ı kılan *berd ü selâm* Noksanımı gufrânıñıla eyle tamâm Deryûze-i rahmetle deriñe geldim İtdirme bir âhir kapuya 'arz-ı merâm[505]	*Ey dostuna ateşi soğuk ve zararsız kılan! Eksikliklerimi mağfiretinle tamamla. Rahmetin dilencisi olarak kapına geldim; isteklerimi sunmak için beni başka kapıya yönlendirme.*

2.6.10. İbrâhîm Hanif (ö. 1189/1775)

Dîvânında "Rubâî" başlığı altında 78 manzûme bulunmasına karşın[506] bunların sadece 33'ünün rubâî vezinleriyle yazıldığını tespit ettiğimiz İbrâhîm Hanif'in rubâîleri, çoğunluğu tevhîd türünde, münacaât tarzında kaleme alınmıştır. Bu tür ve tarzda yazılan 20 rubâînin dışında kalan diğer rubâîler ise hikmet ve aşk eksenli rubâîlerdir. Ancak hikmet içerikli rubâîlerde bile ana tema ilâhî kudrettir. Allâh'ın sonsuz kudretinin okuyucu tarafından bilinmesi ve tefekkür edilmesi amaç edinmiştir.

---

[504] Enbiyâ 21/69. "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol." dedik.

[505] Tuğluk, *Abbas Vesîm Efendi,* 867/R. 36

[506] Cemal Aksu, *İbrahim Hanif Dîvânı,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1996, 300-319.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Yâ Rab bakılırsa eger isyânımıza
Yok katre tesellî dil-i sûzânımıza
Ve’l-hâsılı bâd-ı keremin esmez ise
Âteş dökülür hırmen-i sâmânımıza[507]

Yâ Rab! Eğer isyanımıza bakılırsa, yanan gönlümüze bir damla teselli yok. Elhasıl, senin kerem rzügarın esmezse, varlığımızın harmanına ateş dökülür.

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Aşk öyle mi ‘uşşâkı hamûl eylemeye
Erbâbını fermanına kul eylemeye
Eşkimle eder yâre-i sînem ülfet
Gökden ne iner ki yer kabûl eylemeye[508]

Aşk, âşıkların kaldıramayacağı veya sahiplerini fermanına kul ettirmeyeceği bir şey mi? Göz yaşım göğsümün yaralarıyla dotluk kurdu. Gökten inen bir şeyi yerin kabul etmediği görülmüş mü?

2.6.11. Erzurumlu İbrâhîm Hakkı (ö. 1194/1780)

Ma‘rifetnâme adlı eseriyle tanınan Erzurumlu İbrâhîm Hakkı, âlim ve sûfî kişiliğinin yanı sıra kaleme aldığı dîvânıyla, 18. yüzyıl dîvân şairleri arasına girmiştir. Dîvânında bulunan 83 rubâiyle rubâî sahasına da katkı yapan İbrâhîm Hakkı, rubâîlerinin yazılış tarihine düşürdüğü tarih rubâîsi dışında kalan hemen tüm rubâîlerini dînî-tasavvufî mecrâda dile getirmiştir.

Kaleme aldığı rubâîlerine, *Velehu Sa‘âdet-nâme Fi’r-Rubâ‘iyyât-ı Fasl-ı Fi’l-münâcaât* [509] adını veren İbrâhîm Hakkı, rubâîlerine münacaâtlarla başlamıştır. Diğer tüm rubâîlerini tasavvuf âdâbı ve öğretileri başta olmak üzere, hikmet ve nasîhat ekseninde dile getiren İbrâhîm Hakkı, rızâ, tevekkül, teslim, hıfz, hayret, seyr, hâl, zikir, keşf ve sa‘y gibi çok sayıda tasavvufî terimlerini işlemiştir. Bir derviş edâsıyla rubâîlerini ifade eden İbrâhîm Hakkı, yaptığı nasîhatleri ilk önce kendi nefsine hitap etmek suretiyle dile getirmiştir. Rubâîlerinin 27’sinde mahlasını kullanması da bu maksatladır.

---

[507] Cemal Aksu, 315/R. 64.

[508] Cemal Aksu, 317/R. 72.

[509] Külekçi, Karabey, 506-522.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezinlerinde.)

Yâ Rabb hidâyet eyle vecd ü hâli
Hem savm u salât u hem güzel ef‘âli
Her fikrden eyle göñlümi hâlî
Zikrinle tolup unuda kıyl ü kâlî [510]

Yâ Rab! Vecd ve cezbe halimi; oruç, namaz ve güzel fillerimi dalâletten ve bâtıl yoldan uzaklaştır. Gönlümü (senden gayrı) fikirlerden, dedikodudan boşaltıp zikrinle doldur.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Sen Hakk’a tevekkül eyle hôş râhat bul
Tefvîz-i umûr edib aña teslîm ol
İncinme kazâsına rızâ ver her yol
Koy her gamı dem-be-dem gamıyla hôş ol [511]

Sen Allâh’a tevekkül et ve rahatı bul; isteklerini Allâh’a havale ederek teslim ol. O’nun tayin ettiği kazaya râzı ol; tüm gamları bırak zaman zaman O’nun gamıyla hoş ol.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Hakk’dan gayrı fikri hep unut ey Hakkî
Hakk’dır edib eyleyen yoğ añla halkı
Cû‘ ile seherdedir çü hayret zevki
Hayretle fenâ olup hemân bul Hakk’ı [512]

Ey Hakkı! Allâh’tan başka fikirleri her zaman unut. Yaratılmışları var edip yok eden Allâhtır; anla. Hayret zevki seherde olan açlık ile olur; sen de yaretle yok olup hemen Allâh’ı bul.

2.6.12. Esrâr Dede (ö. 1211/1797)

18. yüzyılıda hem *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* adlı eseriyle tanınan bir tezkireci hem de kaleme aldığı dîvânıyla mutasavvıf bir şair olarak bilinen Esrâr Dede, dîvânında *rubâiyyât* başlığı altında, müretteb bir şekilde bulunan 140’ı Türkçe, 8’i Farsça rubâîsi bulunmaktadır. Rubâîlerinde arûza hâkim olmasının yanı sıra son derece yalın ve anlaşılır bir dil kullanan Esrâr Dede, çoğu örneklerini karşılıklı konuşur, sohbet eder bir tarzda, yani hasb-i hâl tarzında yazmıştır. Rubâîlerinin genelinde ilâhî aşk başta olmak üzere, Mevlevîlik âdâb ve erkânını konu alan Esrâr Dede, rubâîlerindeki bu eğilimini

[510] Külekçi, Karabey, 506/R.3.

[511] Külekçi, Karabey, 512/R.34.

[512] Külekçi, Karabey, 512/R.31.

daha ilk örneklerde göstermiş ve Mevlânâ'yı medheden öreneklerle rubâîlerine başlamıştır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ey mazhar-ı evvelîn olan Mevlânâ Ey mefhar-ı âhirîn olan Mevlânâ Sen cümle-i pîrlere tebşîr olduñ Ey pîr-i ricâl-i dîn olan Mevlânâ[513]	*Ey öncekilerin şereflendiği, sonrakilerin övünç kaynağı olan ve ey din adamlarının reisi olan Mevlânâ! Sen, tüm tarîkat reislerine müjdelendin.*

Mevlevîliğin âdâb ve erkânını konu alan rubâîlerinde Esrâr Dede, Mevlevîlerin uygulaması gereken şeylerin başında Mevlânâ'nın Mesnevî'sini okumaları olduğunu ifade eder. Ona göre Mesnevî, Mevlevîler için bir âb-ı hayât mukabilindedir. Bunun yanında Mesnevî'nin gizli sırlarını, derin anlam dünyasını daha iyi kavramak için Mesnevî şerhine de başvurulması gerektiğini dile getiren Esrâr Dede, bu şerhin ise, yine bir mevlevî şeyhi olan İsmâîl Rüsûhî-i Ankaravî'nin şerhi olduğunu dile getirir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Şârihden olur rûh-ı kulûbe menfûh Muhtâc aña bu rehde civânân ü şüyûh Esrârını Mesnevînüñ ol kim ister Dergâh-ı Rüsûhîden ala feyz-i rüsûh [514]	*Kalplere şerh edenden ruh üflenir. Bu yolda bu Mesnevî şerhine gençler de şeyhlerde muhtaç. Mesnevî'nin sırlarını kim isterse Rüsûhî'nin dergahından derin bir irfan bereketi alsın.*

Mevlânâ ve Rüsûhî-i Ankaravî haricinde, Mevlevîlik tarîkatının kurucusu olarak bilinen Mevlânâ'nın oğlu Sultân Veled; Mevlânâ'nın meslek ve meşrebinin öncüleri olarak zikrettiği Hazret-i Ali ve Hazret-i Ebû Bekir ve son olarak kendisinin şeyhi olduğunu dile getirdiği Şeyh Gâlib ve Sâkıb Dede, Esrâr Dede'nin rubâîlerinde övdüğü diğer önemli şahıslardır.

---

[513] Kasır, 430/R. 1.

[514] Kasır, 436/R. 31.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Hâk-ı reh-i çâr-yârdur dergâhum
Men bende-i ashâb-ı Resûlu'llâhum
Biñ cân ile evlâd-ı Muhammed kulıyum
Hâk-i kadem-i 'Alî-yi veliyyu'llâhum[515]

Benim degâhım dört sevgili (halife) yolunun toprağıdır. Ben Resûlullâh sahabelerinin kölesiyim. Bin can ile Muhammed evlatlarının kuluyum; Allâh'ın veli kulu Ali'nin ayağının toprağıyım.

Rubâîlerinde Mevlevîlik etrafında şekillenen anlam dünyası haricinde genel olarak temel dînî-tasavvufî düşünceyi savunan Esrâr Dede, insanlar arasında mezheb ve meşrebe ait ayrılık ve gayrılıkların çok ötesinde, asıl maksadın Resûlullâh'â bağlılık ve Allâh'a ulaşmak olduğunun altını çizer. Aşağıda örneğini verdiğimiz bu düşüncenin, yine Mevlevîliğin temel tasavvufî esaslarından biri olduğunu söylemek mümkündür.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Men bende-i ahbâb-ı Resûlu'llâhum
Ne Hâricîyüm ne Şî'î güm-râhum
Hem bende-i Bû Bekr ü 'Ömer 'Osmânum
Hem çâker-i 'Alî-yi veliyu'llâhum[516]

Ben Resûlullâh'ın sevgililerinin kölesiyim. Ne Hâricî ne de yolunu şaşırmış Aleviyim. Ben hem Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın hem de Allâh'ın veli kulu Ali'nin kölesiyim.

2.6.13. Halîl Nûrî (ö. 1213/1799)

Kalame aldığı dîvânında mürettep bir şekilde 47 rubâîye sahip olan Halîl Nûrî,[517] tıpkı selefleri gibi dînî, tasavvufî ve hikemî tarzda rubâîler yazmıştır. Rubâî nazım şekline ait hemen tüm özellikleri başarılı bir şekilde kullanmıştır. Özellikle arûza olan hâkimiyeti dikkatlerden kaçmayan Halîl Nûrî, tüm rubâîlerinde *ahreb* kalıplarını kullanmış olmakla birlikte rubâîlerinin hiçbirinde mahlas kullanmamıştır. Birçok şair gibi rubâîlerine münâcaât tarzında yazdığı rubâîlerle başlayan Halîl Nûrî, özellikle tasavvufî rubâîlerinde mutasavvıfların tasavvuf gâyesi üzerinde durmuştur. Sûfiyâne edânın dışında rind meşreb bir edâyla kaleme aldığı rubâîlerinde ise, dünyada bulunan

---

[515] Kasır, 448/R. 94.

[516] Kasır, 448/R. 95.

[517] Mehmet Güler, *Halîl Nûrî Dîvânı Edisyon-Kritik-İnceleme,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas 2009, 378-391.

iyilik ve kötülüklerin kendisi için ehemmiyetsiz olduğunu, asıl maksadın aşk olduğunu ve bu aşkın ise ezel meclisinden itibâren başladığını vurgulamıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Biz cismimizi fenâr-ı ‘aşk eylemişüz
Bu cânı sipend-i nâr-ı aşk eylemişüz
Hayr u şer-i dünyâya nigâh eylemezüz
Biz tâ ezel ihtiyâr-ı aşk eylemişüz[518]

Biz cismimizi aşk feneri yapmışız; bu canı aşk ateşinin misafirhanesi eylemişiz. Dünyanın hayır ve şerrine bakmayız; biz tâ elest meclisinden aşkı dilemişiz.

Hikemî tarzda söylediği rubâîlerinde ise tevekkül, teslimiyet ve kadere rıza gibi konular üzerinde duran Halîl Nûrî, söz konusu rubâîlerinde bu konuda eksikliği bulunan ham sofulara sıkça göndermelerde bulunduğu, onlara çattığı görülür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ılün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Zâhid bu hamâkati bırak kendüñe gel
Takdîr-i Hudâ ile sakın itme cedel
Her n’itse hayırlusın ider hakkında
Her bir kulunun hazret-i Hakk ‘azze ve cel [519]

Zâhit bu ahmaklığı bırak kendine gel! Allâh’ın takdir ettikleriyle sakın mücadeleye girişme! Allâh aczze ve cell sana ve her bir kuluna ne yapsa (bil ki) hayırlısını yapar.

2.6.14. Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799)

18. yüzyılın yanı sıra Türk edebiyatının da en önemli şairlerinden olan dîvânında 64 rubâî kaleme almakla, gazel, kaside ve mesnevînin yanında, bir rubâî şairi olduğunu da göstermiştir. Çağdaşı Esrâr Dede gibi hemen tüm rubâîlerini tasavvuf ekseninde yazan Şeyh Gâlib, müntesibi olduğu Mevlevîliği yücelten rubâîleriyle öne çıkmaktadır. Birçok rubâî şairi gibi, rubâîlerine tevhîd türüyle başlayan Şeyh Gâlib, bu rubâîde Allâh’ın çeşitli sıfatlarını bir arada toplayarak ilâhî kudreti yüceltmiş ve kendisinden mağfiret dilemiştir.

---

[518] Mehmet Güler, 383/R. 18.

[519] Mehmet Güler, 388/R. 36.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ' vezninde.)

Ey şâh-ı cihân bu çarh u eyvân kimin
Îcâd kimin bu lutf u ihsân kimin
Adl eyler iseñ dahi ben olmam me'yûs
'İsyân benimse afv ü gufrân kimin[520]

Ey dünyanın sultânı! Bu dünya ve salon kimin? Îcâd, lütuf ve ihsân kimin? Adâletle davransan da ümitsizliğe düşmem; isyân kiminse afv ve mağfiret kimin?

Bu rubâînin ardından Şeyh Gâlib, başta Hazret-i Peygamber olmak üzere, dört halife, Mevlânâ, Sultâna Veled, Pir Sultân Abdâl, Muhyiddîn-i Arabî, Sadreddîn Konevî, Yûsuf-ı Sîneçâk ve İsmâîl Rüsûhî-i Ankaravî gibi önemli din büyüklerine na't türünde, medhiye tarzında rubâîler kaleme alarak onlara karşı olan minnettarlığını dile getirmiştir. Özellikle Mevlevî dedesi olması hasebiyle Mevlânâ'ya karşı özel bir hassasiyeti bulunan Şeyh Gâlib, bu durumu yoğun bir şekilde rubâîlerine yansıtmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey kâşif-i esrâr-ı Hudâ Mevlânâ
Sultân-ı fenâ şâh-ı bekâ Mevlânâ
Aşk etmededir hazretine böyle hitâb
Mevlâ-yı gürûh-ı evliyâ Mevlânâ[521]

Ey Allâh'ın sırlarını keşfeden Mevlânâ ve ey fena ve bekâ sultânı Mevlânâ! Evliya topluluğunun efendisi sana aşkla böyle hitap etmektedir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ya'kûb-ı gamım aşk ile hâk olsam da
Cânımdan azîzsin helâk olsam da
Dâmânını mânend-i Zelihâ tutdum
Ey Yûsuf-ı Sîneçâk çâk çâk olsam da[522]

Ben gamlı Yakûb'um; aşk ile toprak olsam da, helak olsam da sen canımdan azizsin. Ey Yûsuf-ı Sîneçâk çatlasam da Zeliha'nın Yûsuf'un eteğini tuttuğu gib ben de senin eteğini tuttum.

Söz konusu din büyükleri için yazdığı manzûmelerin dışında kalan rubâîlerde, tasavvuf ehlinin özel hallerini, tasavvufun ve özellikle Mevlevîliğin âdâbını ve

---

[520] Naci Okçu, *Şeyh Gâlib (Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Divânının Tenkitli Metni),* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993, 2, 969/R. 1.

[521] Okçu, 2, 971/R. 8.

[522] Okçu, 2, 974/R. 18.

tasavvufa yeni giren sâliklerin uyması gereken kuralları işleyen Şeyh Gâlib, bu rubâîlerde nasîhat tarzını benimsemiştir.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Anlar ki niçe ‘âdeti hark eylediler
‘İrfân ile ‘ayn-ı cem‘i fark eylediler
Seyr et bu tecellî ne kıyâmetdir ki
Âyîne-i dilde garbı şark eylediler[523]

Onlar ki nice âdeti yaktılar; irfân ile kesrette vahdeti (çokluktaki birliği) farkettiler. Seyret! Bu tecelli öyle bir kıyamettir ki, gönül aynalarında batıyı doğuya çavirdiler.

Allâh’ın varlığı ile ilgili hikmetli rubâîlerinde, kâinâtta Allâh’tan başka bir şeyin olmadığını, her nereye bakılırsa orada hakîkî sevgilinin bulunacağına işaret eden Şeyh Gâlib, bu ve buna benzer manzûmelerle Allâh’ın varlığını çoğu mutasavvıflar gibi *Vahdet-i Vücûd* düşüncesiyle açıklamaya çalışmıştır.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Yokdur nazar olsa bu cihânda ne ki var
Var yokdan olup yokluğa geldi tekrâr
Var var bula gör anı ki yok yok Allâh
Yoklukda bulundu yoğ imiş var ise yâr[524]

Bu dünyaya bakılsa, burada ne varsa (aslında) yoktur. Var yoktan olup yokluğa geldi tekrar. Allâh yok diye bir şey yok; sen var git Allâh’ın varlığını bul ve gör; Sevgili varsa yoklukta yokluk bile bulunur.

2.6.15. Kasımpaşalı Sâlik (ö. 1215/1800)

18. yüzyıl rubâî şairleri arasında rubâîlerinden bahsedeceğimiz son şair olan Kasımpaşalı Sâlik, dîvânında 33’ü Türkçe, 1’i Farsça olmak üzere 34 rubâî kaleme almıştır. Aslında Kasımpaşalı Sâlik’i ön plana çıkaran durum, kaleme aldığı rubâî sayısı değil; kendinden önce yaşamış olan Nâbî ve Seyyid Vehbî gibi rubâîlerinin bir kısmını gazellerin harf değişiminde kâfiyeye uygun bir şekilde gazellerin arasına yerleştirmesidir. Dîvânda *rubâiyyât* başlığı altında 1’i Farsça olmak üzere 6 rubâî bulunmaktadır. Dîvânın *gazeliyât* kısmında ise, yukarıda bahsettiğimiz gibi gazellerin

[523] Okçu, 2, 980/R. 35.

[524] Okçu, 2, 984/R. 48.

her kâfiye harfi değişikliğinde, harf adının da içinde bulunduğu 27 rubâî kaleme almıştır.[525] Genel olarak âşıkâne, rindâne ve hakîmâne üslupta olan bu rubâîlerde daha çok nasîhat tarzı kullanılmıştır.

(1. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey dil nice bir fikr-i ta‘ayyüşde telâş Şükrâneñi kıl vesîle-i ves‘-i ma‘âş Matlûbuñ iken tâlib ider ni‘meti hamd Kim itdi ‘atâ-yı *şîn*-i şükr-i ‘ataş[526]	*Ey gönül! Geçinme fikrindeki bu telaş nereye kadar? Şükretmeyi geçim derdinin azalmasına vesile kıl. İstediğin bir şeyin nimetini dilerken hamd, ‘ataş (susuzluk) şükrünün başındaki “ş” yi verdi.*

Çoğu rubâîlerinde Hikemî tarzını kullanmasına rağmen şiir dilinin nispeten ağır olması, beğenerek okuduğu Sebk-i Hindî temsilcileri Feyzî-i Hindî, Sâib-i Tebrîzî ve Şevket-i Buhârî’den kaynaklanmaktadır.[527] Özellikle gazeller arasındaki rubâîlerde lafza ait söz oyunlarına başvurulması, bu etkilenmeden olduğu söylenebilir.

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Kâm-ı dil olur *lâm*-ı hatuñla **kâmil** Subh-ı emele **şâm**ımız olur **şâmil** Yek mâh-ı gamuñ karîb-i sâl oldığına A‘mâl-i füsûn-ı dil ider her ‘âmil [528]	*Gönlün maksadı, yanağındaki lâm yazısıyla kâmil olur. (Her) gecemiz arzu sabahını içine alır ve böylece gönlümüzün şaşırtıcı işleriyle gamla geçen bir ayımız bir seneye yakın olur.*

2.7. 19. YÜZYIL

19. yüzyılda Klasik Türk şiiri, özellikle asrın ilk yarısında, geçen asrın bir devamı görünümünde olmasının yanı sıra şiire yeni bir nefes ve soluk kazandıran Şeyh Gâlib’den sonra klasik edebiyatın adeta beslendiği kaynaklar kurumuş, neredeyse söylenebilecek sözler bitmiş, orjinaliğini kaybetmiş; şairler, eski ustaları tekrarlamaktan

---

[525] Müzahir Kılıç, *Sâlik Efendi (Kasımpaşalı) Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1998, 25.

[526] Müzahir Kılıç, 490.

[527] Müzahir Kılıç, 11.

[528] Müzahir Kılıç, 519.

ileriye gidememiş, orjinallik gösterme hevesiyle yapmacıklık, yavanlık ve bayağılığa düşülmüştür. Hatta Tanzimat'la birlikte Fransız edebiyatının tesirinde oluşmaya başlayan yeni edebiyatın karşısında gittikçe gücünü kaybeden eski edebiyat, kendi geleceği içerisinde daha değerini koruyamaz hale gelmiştir.[529] Bu asırda, çeşitli sebeplerden dolayı dîvân şiirinin sorgulanmaya başlanması; hazır ve değişmez sembollü hayal dünyasının tenkit edilmeye başlanması, klasik şiirin anlam dünyasıyla meşgul olmayı düşünen bu dönem şairlerinin yeni arayışlara yönelmelerine neden olmuştur.[530] Ancak tüm bunlara rağmen yeni ortaya çıkan edebiyat, eskiden tamamıyla kopmamış, özellikle şiirde eski ile yeni arasında önemli bir fark olmamıştır. Dil, vezin ve nazım şekilleri büyük ölçüde korunmuştur. Ayrıca yeni edebiyatın öncülüğünü yapan isimler eskiyi öğrenerek yetiştikleri için eski tarzda yazmayı sürdürmüşlerdir.[531]

Yüzyılın edebî durumu kısaca böyleyken bu durumdan rubâî sahasının da etkilenmemesi kaçınılmaz olmuştur. Daha önceki yüzyıllara göre gerek sayı gerekse nitelik bakımından bu yüzyıl rubâîlerinde gözle görülür bir gerileme olduğunu söylemek mümkündür. Dîvânlarda *rubâiyyât* başlığı altında bulunup da rubâî olmayan manzûmelerin en fazla bu yüzyılda bulunması, bu yüzyılda yetişmiş şairlerin rubâî nazım şekli ile ilgili yeterince bilgi sahibi olmadıklarını da göstermektedir. Aslında bu durumu sadece şairlere yüklemek de doğru değildir. Zira daha önceki yüzyılın özelliklerinde de belirttiğimiz gibi, bu dönem öncesinde yazılan bazı belâgat ve nazariyat kaynaklarına bakıldığında rubâînin sadece dörtlükten oluşmasının ve kâfiye özelliğinin ön plana çıkarıldığı ve özellikle de kendine has arûz kalıplarının varlığından hiç bahsedilmediği görülmektedir.[532]

Bu dönem şairlerinin rubâîlerine muhtevâ bakımından bakıldığında ise, daha önce işlenmiş konuları, düşünce ve hayalleri tekrar etmelerinin yanı sıra şairlerin yeni ifade tarzları, yeni muhtevâ arayışları içerisinde oldukları söylenebilir. Ancak bu yeni eğilimler, dîvân edebiyatının kendi iç dinamiğinden değil; Batı kaynaklı, Tanzimat

---

[529] Şentürk; Kartal, 467.

[530] Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 10. Baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2003, 5-19.

[531] Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2000, 231.

[532] Dönemin bazı nazariyat kitaplarında geçen rubâî tanımları için çalışmamızın başındaki "Klasik Nazariyat Kaynaklarımızda Rubâî ve Tanımı" maddesine bakılabilir.

Döneminde hâkim sosyal düşünceler olan hak, adâlet, vatan, hürriyet ve milliyet gibi konulara yönelik eğilimlerdir. Bu gibi yeni eğilimlerin rubâîdeki öncüsü, Âsaf mahlaslı Mahmud Celâleddin Paşa'dır. Yüzyılın rubâî kaleme ayazan şairlerinin kayda değer bir başka özelliği de İrân rubâî şairi Ömer Hayyâm'a özel bir ilgi duymaları ve en azından bir veya birkaç rubâî örneğini bu minvâlde dile getirmeleridir. Özellikle Yenişehirli Avnî, Âsaf ve Mûsâ Kâzım Paşa'nın rubâîlerinde bunu daha net görmek mümkündür. Söz konusu bu şairler, Hayyâmâne rubâî örnekleri vermelerinin ötesinde bu durumdan övündükleri de görülür.

Dönemin rubâî şairlerinden bahsetmek gerekirse, bu yüzyılda, sahip oldukları rubâî sayısı bakımından öne çıkan dört şair bulunmaktadır. Bu şairler, 163 rubâî ile Âsâf mahlasını kullanan Mahmud Celâleddin Paşa; 5'i Farsça, 2'si Arapça, 1'i mülemmâ, 24'ü Türkçe olmak üzere 32 rubâî ile Osman Nevres (ö. 1293/1876); 30 rubâî ile Mûsâ Kâzım Paşa (ö. 1307/1890) ve 22 rubâî ile Yenişehirli Avnî (ö. 1330/1883)'dir. Bu dört şairden başka, bu yüzyılın rubâî sahasına katkı yapan diğer şairler ise; 16 rubâî ile Nâfi' (ö. 1266/1850 sonrası); 12 rubâî ile Şânîzâde Atâullah (ö. 1241/1826); 10 rubâî ile Şâkir Mehmed Efendi (ö. 1252/1836); 7 rubâî ile Senîh-i Mevlevî (ö. 1318/1900); 6 rubâî ile Çuhadar-zâde Şâkir (ö. 1252/1836); 2'si Farsça 6 rubâî ile Mütevellizâde Ömer İhyâ (ö. 1327/1909); 4 rubâî ile Şeref Hanım (ö. 1277/1861); 3 rubâî ile Enderunlu Halîm (Ö. 1246/1830); 3 rubâî ile Nûrî (ö. 19. yy.'ın ikinci yarısı); 2 rubâî ile Trabzonlu Emîn Hilmî (ö. 1301/1884) ve 1 rubâî ile 'Îsâ-zâde Sa'dî (ö. 1283/1866)'dir. Dîvânlarında sadece Farsça rubâîlerin bulunduğu şairler ise Leylâ Hanım[533] (ö. 1264/1847) ve Mahvî[534] (ö. 1327/1909)'dir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu yüzyılda kaleme alınan dîvânlar arasında tarama imkânı bulduğumuz çoğu dîvânda, rubâî başlığı altında bulunup da rubâî olmayan manzûmelerde büyük bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Hatta bu yüzyıl dîvânlarında rubâî başlığı altında bulunup da rubâî olmayan manzûme sayısı, kendine has özelliklerine uygun bir şekilde kaleme alınan rubâî sayısından daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin hem Azerî hem de Anadolu Türkçesi'nin özelliklerini şiirlerinde kullanan Seyyid Nigârî, dîvânında rubâî başlığı altında 129 dörtlük

---

[533] Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri,* 416.

[534] Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri,* 421.

bulunmaktadır.[535] Bu dörtlüklerin 60'ı *rubâiyyât* başlığı altında; geri kalan 69 dörtlük ise gazeller arasında gazellerin harf değişimi öncesinde yazılmıştır. Ancak söz konusu dörtlüklerin hiç biri klasik rubâî vezinlerine göre kaleme alınmamıştır. Rubâî başlığı altında olup da rubâî olarak kabul edemeyeceğimiz manzûmeleri kaleme alan dönemin diğer şairleri ve dîvânlarındaki manzûme sayısını zikretmek gerekirse; Sûzî-i Sivâsî (ö. 1246/1830) dîvânında 82;[536] Mehmed Fâzıl Paşa (ö. 1300/1882) dîvânında 55;[537] Ahmed Tâlib İrşâdî (ö. 1298/1881) dîvânında 48;[538] Vâiz-zâde Muhammed Hâmid (ö. 1270/1854) dîvânçesinde 33;[539] Sukûtî (ö. 1312/1896) dîvânında 28;[540] Ömer Han (ö. 1822[?]) dîvânında 24;[541] Leylâ Hanım (ö. 1264/1848) dîvânında 22;[542] Feyzî Halil (ö. 1267/1850 sonrası) dîvânında 15;[543] Antepli Aydî Baba (ö. 1281/1865) dîvânında 15;[544] Fıtnat Hanım (ö. 1327/1911) dîvânında 12;[545] Trabzonlu Emîn Hilmî (ö. 1301/1884) dîvânında 9;[546] Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1312/1895) dîvânında 4;[547] Yûsuf Muhlis Paşa

---

[535] Muzaffer Akkuş, *Seyyid Nigârî Divânı,* Niğde Üniversitesi Yay., Niğde 2001, 17.

[536] Metin Ceylan, *Ahmed Sûzî Dîvânı'nın Edisyon Kritiği,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 1999, 319-332; Abdulkadir Sağlam, *Sûzî Dîvânı,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Çanakkale 2000, 320-337; Zafer Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Dîvânı'nın Edisyon Kritiği,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, Kahramanmaraş 2010, 327-340.

[537] Mehmet Âkif Duman, *Fâzıl Dîvânı* (*Transkripsionlu Metin-İnceleme*), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas 2005, 569-587.

[538] Neslihan Dönmez Alpdoğan, *Ahmed Tâlib İrşâdî'nin Dîvânı'nın İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 2001, 217-226.

[539] Banıçiçek Kırzıoğlu, *Muhammed Hâmid (1779-1854) ve Dîvânçesi*, San Matbaası, Ankara 1987, 59-64.

[540] Nurgül Özcan, *Sukûtî Hayatı, Sanatı ve Dîvânı,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2001, 320-329.

[541] Mustafa Tanç, *Ömer Han Divanı*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Van 1994, 286-290.

[542] Mehmet Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, 341-346.

[543] M. Nurullah Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Dîvânı Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti, eserleri ve Dîvânı'nın İncelemesi,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 2007, 405-409.

[544] Ömer Asım Aksoy, *Aydî Divanı*, Ankara 1954, 161-164.

[545] *Dîvân-ı Fıtnat*, Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1286, 31-34. (Sebahat Deniz'in "Dübeyt (Dübeytî) Hakkında" adlı çalışmasından naklen.)

[546] Muhammed Duman, *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanının Metni*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2010, 414-417.

[547] Meliha Yıldırım, *Ahmed Cevdet Paşa Hayatı, Eserleri ve Dîvançe-i Cevdet*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1994, 213-215

(ö. 1259/1843) dîvânında 3[548] ve son olarak Sütûrî (ö. 1244/1828 sonrası) dîvânında 2 dörtlük[549] bu şekilde kaleme alınmıştır. Söz konusu manzûmeler, daha çok nazm, kıt'a, tuyug ve dübeyt nazım şekilleriyle kaleme alındıkları söylenebilir.

Bu tespitlerden sonra yüzyılın dikkate değer sayıda rubâî yazan şairlerin rubâîleri hakkında şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

2.7.1. Osman Nevres (ö. 1293/1876)

19. yüzyılın rubâî sahasına katkıda bulunan şairlerin başında Osman Nevres gelmektedir. Dîvânında 2'si Arapça, 5'i Farsça, 1'i Türkçe-Farsça mülemmâ, 24'ü Türkçe olmak üzere 32 rubâî bulunmaktadır. Bu rubâîlerin ilk 11'i, dîvânın başında kasidelerden önce na't ve münâcaât olarak kaleme alan Osman Nevres, geri kalan 21 rubâîyi ise dâivânın sonunda *rubâiyyât* başlığı altında yazmıştır.[550] Tüm rubâîlerinde *ahreb* kalıplarını kullanan Osman Nevres, bu kalıplardan en fazla *Mef 'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'ûl* kalıbını kullanmıştır. Diğer şiirlerinde olduğu gibi rubâîlerinde de âşıkâne, rindâne ve hakîmâne söyleyiş biçimlerini kullanmıştır.[551]

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Ey vâr iden iki harf ile dünyâyı Îcâd kılan tabâyi'-i eşyâyı İkrâr ederim ki yok şerikiñ sensin Yokdan vâr eden cihân u mâ-fîhâyı[552]	*Ey iki harf ile dünyayı var eden; (ve ey) eşyanın tabiatını îcâd eden! Tasdik ederek söylerim ki; Sen'in ortağın yok ve dünyayı ve içindekileri yoktan var eden de sensin.*

Osman Nevres'in rubâîlerinin büyük bir kısmı, dönemin diğer rubâî şairlerinde de olduğu gibi sosyal içerikli, eleştiri mâhiyetinden oldukları söylenebilir. Söz konusu bu rubâîlerinde dönemin aksak yönlerinden şikâyet eden Osman Nevres, özellikle dönemin

---

[548] Bayram Zengin, *Yûsuf Muhlis Paşa Dîvânçesi*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Fatih Üniversitesi, SBE, İstanbul 2000, 158-159.

[549] Emine Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyonkarahisar 2008, 521.

[550] Bayram Ali Kaya, *Osman Nevres ve Dîvânı İnceleme-Metin,* Akçağ Yay., Ankara 2010, 231-232; 535-539.

[551] Bayram Ali Kaya, 97.

[552] Bayram Ali Kaya, 231/R. 3.

diğer şairlerinin de muzdarip oldukları rüşvet, para hırsı, zimmete para geçirmek, iki yüzlülük gibi siyasi ve toplumsal hastalıkların eleştirisini yapmıştır. Bu durumların oluşmasında ise, 19. yüzyılda gerçekleşen inkilabların etkili olduğunu dile getirmektedir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Tahvîl-i kulûba inkilâb oldı sebeb Râh-ı kec-i rüşvete zehâb oldı sebeb Çok Muhteşem'in kesâd-ı haysiyyetine Tervîc-i riyâ vü irtikâb oldı sebeb [553]	*Kalplerin değişmesine inkılâb; rüşvetin kötü yoluna ise altın sebeb oldu. Birçok muhteşemin haysiyetinin elinden gitmesine, ikiyüzlülüğün ve rüşvetin rağbet görmesi sebeb oldu.*

Eleştiri nevinden olan bu rubâîlerinin haricinde, bazı rubâîlerinde ise lanet ve beddua tarzındaki ifadelerinin bulunması, Nevres'in rubâîleri arasında uç örnekler olarak kabul edebileceğimiz türdendir. Kendisi de bir kâtip olması dolayısıyla bazı kâtiplere dil uzatanlara bedduada bulunduğu; verdiği eziyetlerden, yaptığı nazlardan usanarak sevgiliye lanet okuduğu rubâîleri kayda değerdir. Özellikle sevgiliye karşı böyle bir tavrı sergilemesi, daha önceki şairlerde görmeye alışkın olmadığımız bir durumdur.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Bakmam yüzüne nergis-i fettânıña da Serv-i kadiñe sîb-i zenahdânıña da Cânımdan usandırdı beni şîveleriñ La'net olsun saña da hüsnüne de ânıña da [554]	*Ne yüzüne ne de o fettan gözlerine; ne selvi boyuna ne de gümüş çenene (bir daha) bakmam. Nazın beni canımdan usandırdı, sana da güzelliğine de câzibene de lânet olsun.*

2.7.2. Yenişehirli Avnî (ö. 1330/1883)

19. yüzyılda dîvân edebiyatının en önemli son temsilcilerinden olan Yenişehirli Avnî**,** bir yandan Ziyâ Paşa'nın Harâbât'ına yazdığı tebriknâme ile edebiyattaki

[553] Bayram Ali Kaya, 536/R. 5.

[554] Bayram Ali Kaya, 537/R. 9.

yeniliklere, yeni arayışlara destek verirken[555] bir yandan da klasik edebiyata uygun bir dîvân tertip ederek klasik edebiyat geleneğine sâdık kalmıştır. Dîvânına dâhil ettiği 22 rubâîde de klasik rubâî şekline uygun bir şekilde davranan Yenişehirli Avnî**,** kendinden önceki şairlerin işlemiş oldukları dînî-tasavvufî ve hikmet ve konularını da işlemiştir. Ancak rubâîlerinde yeni diye tabir edebileceğimiz mefhûm ve düşünceler dikkatleri çekmektedir. Yeni olan bu mefhûm ve düşünceler, daha çok sosyal içerikli konulardır. Bu sosyal konular, dönemin diğer şairler üzerinde olduğu gibi Yenişehirli Avnî'nin şiirlerinde de kendini hissettirmiştir. Örneğin daha önceki dîvân şairlerinin işledikleri sarhoşluk, ya ilâhî aşk sarhoşluğu ya da beng, afyon ve bâde sarhoşluğuyken Yenişehirli Avnî'nin bazı rubâîlerinde dile getirdiği sarhoşluğun nedeni, insanların birbirinin kanını içmekten gelen bir sarhoşluktur.

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ser-mest-i müdâm olduğuma subh u mesâ Ta'n eyleme Allâh içün ey ehl-i vefâ Birbirimüzün kanını nûş etmedeyüz Ben câma kadîm düşmenem câm baña[556]	*Ey vefâ ehli! Gece gündüz sarhoş olduğumdan Allâh için beni ayıplama. Ben çok eskiden beri şarap kadehi bana düşman, ben de ona düşmanım. Biz şarap değil; aslında birbirimizn kanını içmedeyiz.*

Rubâîlerinde işlediği mefhûmlar arasında, kin, nefret, düşmanlık, hırs, kibir, kavga, cennet, cehennem ve şeytanın sıklıkla bulunması, dönemin içinde bulunduğu sosyal ve siyasal olumsuzluklara karşı Yenişehirli Avnî'nin de muzdarip olduğunu göstermektedir. Söz konusu bu rubâîlerinde Yenişehirli Avnî, bir taraftan bu durumlardan hoşnut olmadığını dile getirirken diğer taraftan nasîhatlerini de dile getirmiştir.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

İnsanlar ile leccâc hayvanlıkdur Terk eyle tekebbüri ki şeytânlıkdur	*İnsanlar ile inat etmek hayvanlıktır. Kibirlenmeyi terket ki bu şeytanlıktır. Tüm insanların ayağının toprağı ol ki, bu virâne*

[555] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî Bey Divânı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şuarâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1998, IV-V.

[556] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî*, 994/R. 1.

Hâk-i kadem ol cümle ‘ibâdullâha Kulluk bu harâbâtda sultânlıkdur[557]	*olan (dünyada) kulluk sultânlıktır.*

Yenişehirli Avnî’nin özellikle hayatının son dönemlerinde karamsar bir ruh hâletine girdiği, kendini içkiye verdiği ve Mevlevî olmasına rağmen hayatı ile şiirleri arasında büyük tezâtların olduğu kaynakların verdiği bilgiler arasındadır.[558] Bu gibi bilgilerin izlerine rubâîlerinde de rastladığımız Yenişehirli Avnî, bu karamsar iç âlemini ve mestâne hâlini okuyucuyla paylaşmaktan kaçınmamıştır. Söz konusu bu rubâîlerinde, İran rubâî şairi Ömer Hayyâm’ın çoğu rubâîlerinde kullandığı ifadelerin yansımalarını görmek mümkündür.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2., 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Bu deyr-i fenâdan ki mükedder gitdüm Dil-haste vü dil-figâr ü muğber gitdüm Bu âmed ü südde ihtiyârum yokdur Mecbûr gelüp cihâna muztar gitdüm[559]	*Bu geçici dünya âleminden kederli bir halde, hasta, yaralı ve kırılmış bir gönülle gittim. Bu gelip gidişlerde herhangi bir tasarrufum yoktur; dünyaya mecbur gelip çaresizce gittim.*

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlün Fâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Bu deyr-i harâbdan ki hayrân gitdüm Giryân giryân gelüp peşîmân gitdüm Dünyâda ne işledüm ne yapdum bilmem Mestâne gelüp mest-i perîşân gitdüm [560]	*Bu geçici dünya harabesinden hayrete düşerek gittim; ağlayarak gelip pişman olarak gittim. Dünyada ne işlediğimi, ne yaptığımı bilmiyorum; sarhoş geldim, perişan bir sarhoş olarak gidiyorum.*

2.7.3. Mûsâ Kâzım Paşa (ö. 1307/1890)

19. yüzyılın devlet ricâlinden olan Mûsâ Kâzım Paşa, şiirlerini topladığı Külliyât’ında toplam 31 rubâî bulunmaktadır. Söz konusu bu rubâîlerin 30’u, Külliyât’ın *rubâiyyât* başlığı altında, 1’i ise, Kıt’alar içerisinde bulunmaktadır. (Kıt’alar

[557] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî*, 995/R. 4.

[558] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî*, V.

[559] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî*, 996/R. 7.

[560] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî*, 996/R. 8.

içerisinde yer alan XCVIII. sıradaki rubâî) Rubâ'îlerinin tamamında sadece *ahreb* kalıplarını kullanan Mûsâ Kâzım Paşa, 22 rubâîsinde bütün mısraları aynı vezinle yazmış, diğerlerinde ise mısralar arasında değişik vezinler kullanmıştır.[561] Rubâîlerinin muhtevâsına bakıldığında ise, çoğunluğun dinî konulu oldukları görülür. Allâh, insan ve kâinat üçgeni etrafında şekillenen rubâîlerinde, Allâh aşkı esas konuyu teşkil eder. Aşk konusunu işlerken tasavvufî remizleri de kullanan Mûsâ Kâzım Paşa, mey/şarâb, sâkî, gönül, cevher, araz, sahba, kadeh… gibi kelimeleri tasavvufî anlamları düşünülerek kullanmıştır.[562] Ancak rindâne üslubuyla kaleme aldığı rubâîleri de yok değildir. Hatta bazı rubâîlerinin, Ömer Hayyâm'ın hazcılık, epiküryen diye tarif edilen düşüncesine çok yakın olduklarını söylemek mümkündür.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 2., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

İsterseñ eger eylemegi zevk-i müdâm
Tâ düşmeyecek hâke elüñden koma câm
Bir elle tutup câm-ı meyi bir el ile
Çek şîşeyi âgûşuña ber-vefk-i merâm[563]

Dâimi bir zevki tatmayı istersen, toprağa düşünceye kadar elinden şarap kadehini bırakma! Bir elle şarap kadehini tutarken diğer elle içki şişesini istediğin gibi kucağına al.

Ölümü, kabri, telkîni ve suâli konu alan aşağıdaki bir diğer rubâîsi ise, hem rindâne hem de sûfîyâne bir düşünceyle ele alınabilecek bir rubâîdir. Bu ve buna benzer örnekleriyle Mûsâ Kâzım Paşa, dönemin diğer rubâî şairlerinden ayrılarak tamamen geleneğe sadık bir şekilde rubâîlerini kaleme aldığı söylenebilir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ölsem beni sahbâ ile gasl eyleyüñüz
Bir kûze dahi kabrüm içün paylayuñuz
Telkîne bedel gûşuma ba'de't-tekfîn
Bir şîşe döküp kulkul-i mey söyleyüñüz[564]

Ölsem beni şarap ile yıkayınız; (o şaraptan) bir testiyi de kabrime dökmek için ayırınız. Kefenlemeden sonra kulağıma telkin olarak bir şişe döküp ondan çıkan içki sesini çıkartınız.

---

[561] Ramazan Bardakçı, *Mûsâ Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyatı),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2007, 248.

[562] Bardakçı, 248.

[563] Bardakçı, 1082/R. XXII.

[564] Bardakçı, 1081/R. XVI.

2.7.4. Âsaf / Mahmûd Celâleddin Paşa (ö. 1320/1903)

Âsaf mahlasını kullanarak şiirler yazan Mahmûd Celâleddin Paşa, dîvânında kaleme aldığı 163 rubâiyle[565] sadece 19. yüzyılın değil genel olarak dîvân şiirinin en fazla rubâî yazan şairlerinden biridir. Hatta dîvânı içinde bulunan nazım şekilleri arasında rubâî, Âsaf'ın en kudretli olduğu nazım çeşididir denilebilir. [566] Bu kudretli rubâîleri vesilesiyle kendini medheden Âsaf, rubâî sahasında dönemin en ünlü şahsiyetinin kendisi olduğunu; yeni ifade şekilleri ve tarzlarıyla söz ülkesinin kalemini ele geçirdiğini; Hayyâm'ın yolundan giderek bu nazım şeklinin ihyâ olduğunu ve dolayısıyla bu sahanın pîrî olan Hayyâm'ın ruhunu şâd ettiğini dile getirir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Tanzîm-i rubâ'îde benim şimdi benâm Destimde musahhar gibidir mülk-i kelâm Tarz-ı kalemimle tavr-ı îcâdımla Şâd olsa gerek rûh-ı refî'-i Hayyâm[567]	*Rubâî yazmada şimdi meşhûr olan benim.* *Söz ülkesini ele geçirmiş durumdayım.* *Benim bu yazı tarzımla, yeni icadlarımla,* *Hayyâm'ın yüce ruhu, şad oluyordur.*

Rubâî nazım şekline ait olan hemen tüm özellikleri başarılı bir şekilde kullanan Âsaf, özellikle bu nazım şekline ait özel kalıplar olan *ahreb* ve *ahrem* kalıplarının her ikisini de kullanmıştır. Bu durum, şairin arûza ve rubâîye olan hâkimiyetini göstermesi bakımından da kayda değerdir. Rubâîlerinde daha çok hikemî tarzı benimsemesi, deyim, vecîze ve atasözlerine sıkça başvurmasını sağlamıştır. Söz konusu vecîz sözleri, yine rubâînin özelliklerine uygun bir şekilde genellikle rubâînin son iki mısraın birinde veya her ikisinde kullandığı görülür.Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Âsaf'ın rubâîleri umûmen sosyal içerikli ve hikemî tarzdadır. Ancak şair olmasının yanında bir devlet adamı olan Âsaf, Osmanlı devletinin son dönemlerinde yaşamış olmakla, o zamanki sosyal hayata tenkitleri, alayları, hatta küfürlerini rubâîlerinde sıklıkla kullanmıştır.[568] Özellikle

---

[565] Haluk İpekten hoca, Âsâf'ın rubâî sayısını sehven 171 olarak zikreder. İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 78.

[566] Ömür Ceylan, 26.

[567] Ömür Ceylan, 241/R. 87.

[568] Âsaf'ın yaklaşık 90 rubâîsinin tahlili için bkz. Ali İhsan Öbek, *Divan Edebiyatında Sosyal ve Dini İçerikli Rubâîler,* İnsan Yay., İstanbul 1995.

çökmeye yüz tutmuş devletin memur ve vekillerinin aldırmaz tavırlarına, kendi nefislerini ve ceplerine girecek paraya bakmalarına karşı tahammül göstermeyen Âsaf, böyle kişilere bedduâsını dahi esirgememiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlün Fâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ceyb-i Vükelâ misl-i cehennem olsun
Ammâ ötede gülşen-i devlet olsun
Bunlar *Hel min mezîd* gûyâdırlar
Müft olmalı isterse fakat zift olsun[569]

Vekillerin cebi cehennem gibi ateşle dolsun; ancak ilerde saâdet gülbahçesi olsun. Bunlar "daha yok mu" söyleyenlerdir; bedâva olsun da zifften olsun.

Âsaf'ın rubâîlerinde başvurduğu sosyal eleştiriler, bir önceki yüzyılda Halepli Edîb'in de rubâîlerinde sıkça gördüğümüz eleştirilere çok yakındır. Devlet kademesinindeki adam kayırmalar, rüşvet, zulüm, kin ve düşmanlık, hile ile haram para kazanmak, mala olan aşırı rağbet, tenbellik, riyakârlık, iftirâ, yalan, zehirlemeyle adam öldürme gibi durumlar, Âsaf'ın rubâîlerinde eleştirdiği belli başlı sosyal vâkıalardır.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Söz erleri bî-savt u sadâdır şimdi
Meydândaki fırka jaj-hâdır şimdi
Ol tâ'ife kim rüşveti farz itdi helâl
Anlar kurenâdır vükelâdır şimdi[570]

Şu zamanlarda, söz ustaları susmuş; meydanda bulunanlar ise mânâsız ve boş konuşanlardır. Rüşveti helal zanneden grup ise, şimdi padişâhın yakınında bulunanlardır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Eyvâh Vatan gitdi diyânet gitdi
Ümmetdeki ol eski salâbet gitdi
Herkesde fütûr var hükûmetde kusûr
Âhir elimizden koca devlet gitti[571]

Eyvâh! Vatan gitti, diyânet gitti; (mukaddesatı korumak hususunda) ümmetteki o eski sağlamlık gitti. Herkeste ümitsizlik, hükümette (ise) kusur var; sonunda elimizden koca devlet gitti.

---

[569] Ömür Ceylan, 245/R. 114.

[570] Ömür Ceylan, 250/R. 147.

[571] Ömür Ceylan, 253/R. 162.

Âsaf'ın rubâîlerinde en dikkat çeken özelliklerden bir diğeri, daha önceki yüzyıllarda yetişmiş şairlerin sosyal içerikli rubâîlerinde bulunmayan, 18. yüzyılın sonunda vuku bulan Fransız İhtilaliyle (1789) birlikte tüm Avrupa ülkelerini kasıp kavuran vatan, millet, hürriyet, işçilik ve işsizlik gibi düşünceleri barındırmasıdır. Âsaf'a göre insanlık için en önemli değerlerin başında vatan ve millet gelir. Devleti oluşturan en mihim esas bu iki değerdir. Sosyal yaşamda ferd için ise elzem olan şey saâdettir, en büyük saâdet ise hürriyettir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Hürriyyete mânend sa'âdet olamaz Onsuz ne kadar olsa da gayret olamaz Bî-gayret ü himmet dahi servet olamaz Servet gibi de bâdî-i vüs'at olamaz[572]	*Hürriyete benzer bir saâdet olamaz; gayretsiz de hürriyet olamaz. Gayretsiz ve himmetsiz servet olmadığı gibi geçici zenginlik de servet olamaz.*

2.8. TANZİMAT SONRASI DÖNEMİ

Osmanlı edebiyatıyla ilgilenen hemen tüm tarihçilerin birleştiği fikir, dîvân edebiyatının Tanzimat edebiyatıyla birlikte sona erdiği, yerini yeni bir edebiyat olan Tanzimat edebiyatı'na bıraktığıdır. Ancak rubâî nazım şekli için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Zîrâ bu dönem ve sonrasında bile rubâînin klasik çizgisini takip ederek manzûme yazan şairlerimiz ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Hüseyin Vassâf [573] (ö. 1929), Sû'ûdu'l-Mevlevî[574] (ö. 1948) ve Tâhirü'l-Mevlevî [575] (ö. 1951) ve Muallim Nâcî [576] (ö. 1893) gibi şairler, rubâîlerini klasik rubâî şekline uygun bir şekilde kaleme alarak geleneğe sadık

---

[572] Ömür Ceylan, 236/R. 53.

[573] İsmail Kasap, *Hüseyin Vassâf ve Divanı*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 1996, 291, 326.

[574] Necati İşler, *Sû'ûdu'l-Mevlevî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân),* (Yayınlanmamış YL Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2005, 428-442.

[575] *Edebiyat Lugati* adlı çalışmasında kendisine ait olduğunu dile getirdiği çok sayıda örnek rubâîsi mevcuttur.

[576] A. Hayber; Hüseyin Özbay, *Muallim Nâcî'nin Şiirleri*, MEB Yay., İstanbul 1997, 170, 243, 244, 315, 316.

kalmışlardır. Bu şairlerin arasında en fazla rubâîye sahip şair, 46 Türkçe rubâî ile Sû'ûdu'l-Mevlevî 'dir.

2.9. CUMHURİYET DÖNEMİ

Cumhuriyet Döneminde kaleme alınan rubâîler ve şairleri hakkında en kapsamlı çalışmayı, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Rubâî* başlığıyla Nurullah Çetin yapmıştır.[577] Onun çalışmasından hareketle diyebiliriz ki bu dönem şairleri, Tanzimat, II. Abdülhamit ve Meşrutiyet Dönemi şairlerine nispeten rubâîye daha fazla önem vermişlerdir. Aşağıda da görüldüğü gibi bu dönemde rubâî yazan pek çok şair vardır. Cumhuriyet Döneminde daha önceki dönemlere nazaran daha çok rubâî yazılmasının sebepleri olarak, bu nazım şeklinin piri olarak kabul edilen İranlı şair Ömer Hayyâm'ın rubâîlerinin Batı'da ve bizde pek çok kez çevirisinin yapılması, Mevlânâ'nın rubâîlerinin Türkçeye çevirilip yayımlanması ve Yahyâ Kemal (ö. 1958)'in rubâî türüne ilgi duyması gösterilebilir.[578]

Üzerlerinde Hayyâm'ın etkisinin daha yoğun hissedildiği Cumhuriyet Dönemi şairleri, rubâîyi icra etmede iki farklı tutum sergilemişlerdir. Öyle ki şairlerin bir kısmı klasik yöntemle rubâîler yazarken diğer bir kısmı da serbest veya hece ile rubâîler kaleme almışlardır. Bu şairlerden Hamâmî-zâde İhsân (ö. 1948), Fuat Köprülü (ö. 1966), Muhyiddin Raif Yengin, Yahyâ Kemal, Arif Nihat Asya (ö. 1975), Tahsin Bangıoğlu (ö. 1989), Fuad Bayramoğlu (ö. 1996), Mehmet Çavuşoğlu (ö. 1987) Hamza Tanyaş, Rıfkı Melûl Meriç, Rıfat Necdet Evrimer, Cemal Yeşil, Azmi Güleç, Nevin Emgen, Şahin Uçar, Talat Sait Halman, Bekir Sıtkı Erdoğan, Beşir Ayvazoğlu, Memduh Cumhur, Seyfettin Başçıllar, Rüstem Akınsu, Ahmet Metin Şahin, Yûsuf Dursun, Mehmet Turan Yarar, İbrâhîm Hanendeoğlu,[579] Lütfi Filiz ve Muhsin İlyas Subaşı gibi şairler, rubâîyi klasik kurallara uygun bir şekilde yazmıştır.

Nazım Hikmet (ö. 1963), Faruk Nafiz Çamlıbel (ö. 1973), Turgut Uyar (ö. 1985), Metin Altıok (ö. 1993), Can Yücel (ö. 1999), Attila İlhan (ö. 2005), Vedat Varol, Bedri

---

[577] Nurullah Çetin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Rubâî*, Hece Yay., Ankara 2004.

[578] Nurullah Çetin, 35; Ayrıca bkz. Ahmet Mermer, "Hayyâm ve Rubâîleri'nin Türk Edebiyatına Yansımaları." *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 26, 2003, 235-242.

[579] Bkz. Cevat Yerdelen, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Rubâî", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 4, 1996, 183.

Gürsoy, Yılmaz Karakoyunlu, Recep Bulut, Feyyaz Sağlam, Yasin Hatipoğlu, Hüsrev Hatemi, Hilmi Yavuz, Yaşar Bedri, H. Cengiz Alpay, Talat Gönensay, Arif Damar, Ataol Behramoğlu, Tacettin Şimşek, Feyzi Halıcı, Mikail Bayram, Mehmet Fatin Baki ve Ahmet Hayyat gibi şairlerin kaleme aldıkları rubâîlere bakıldığında ise serbest veya hece vezninde rubâî yazdıkları görülür. Söz konusu bu şairler, rubâîyi sadece bir düşünce şiiri olması özelliğine dikkat ederek kullamışlardır.[580] Ümit Yaşar Oğuzcan (ö. 1984) ise hem arûz hem de hece vezniyle rubâîler yazmıştır.[581]

Cumhuriyet döneminde Türkiye Türkçesiyle rubâî yazan şairlerin yanı sıra Türkiye dışında, Rumeli'de Yugoslav Türk şairi Agim Rıfat Yeşeren; Kerkük'te Hicrî Dede; Özbekistan'da Remz Babacan; Bulgaristan'da İsmail Çavuş; Yunanistan'da Mazlûm Hüseyin; Azerbaycan'da Mîr Mehdî Seyyid-zâde; Afganistan'da Azizullah Yuriş; Kazakistan'da Abdurrahmân Muttalip ve Türkmenistan'da Mammed Seyidov Türkçe olarak rubâî yazan şairler olarak sıralanabilir.[582]

---

[580] Yerdelen, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Rubâî", 183.

[581] Nurullah Çetin, 46-47.

[582] Nurullah Çetin, 60-61.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAZIM ŞEKLİ OLARAK RUBÂÎ VE ÇEŞİTLİ ÖZELLİKLERİ

3.1. ŞEKİL OLARAK RUBÂÎ

Şekil olarak dört mısradan oluşması itibâriyle Fars ve Türk edebiyatında daha çok *Rubâî, Çâr-mısra, Çehâr-mısraî, Çehar-pâre, Dü-beyt* ve *Dübeytî* gibi adlarla anılan rubâî, Arap edebiyatında ise bu nazım şekline benzer şiir şekilleri *Kavl*, *Rubâiyye* ve *Ed-dübeyt* olarak adlandırılmıştır.[583] Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi dübeyt, aynı rubâî gibi kendine has bir şekli olan farklı bir nazım şeklidir. İlerleyen bölümlerde Rubâî-Dübeyt ilişkisini işlerken bu ayırım tafsilatlı bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Klasik Türk edebiyatında ortaya konan rubâîlerin şekil ve muhtevâ gibi hususiyetler yönünden, bu şeklin daha yoğun bir biçimde kullanıldığı Fars edebiyatından farklı olmadığı görülür. Başka bir değişle, klasik Türk edebiyatı şairlerinin kaleme aldıkları rubâîler, biçim olarak Fars edebiyatı rubâî şairlerinden kaleme aldıkları rubâîlerden farklı değildir.

Rubâî nazım şeklinin en önemli özelliği vezinde görülür. Çalışmamızın bir sonraki başlığında işlendiği gibi rubâîyi diğer nazım şekillerinden ayıran özellik, kendine has olarak kullanılan *ahrem* ve *ahreb* vezinleridir. Ancak klasik edebiyatında *ahrem*den çok *ahreb* vezinleri kullanılmıştır.[584] Bunun nedeni ise, açık hece sayısının daha fazla olduğu *ahreb* vezinlerinin Türkçe rubâîlere uygulanmasının daha kolay olmasıdır.

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi klasik Türk edebiyatında kullanılan rubâî nazım şekli, Fars edebiyatı sahasında kullanılan şekliyle çok büyük bir farklılığı bulunmamaktadır. Ancak 18. ve 19. yüzyıllarda Anadolu'da kaleme alınan bazı

---

[583] Şemse'd-dîn Muhammed b. Kaysu'r-Râzî, *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-'Acem*, 115-116; Muvahhid, 622; İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 197; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye,* s.94; Cengiz, "Divan Şiirinde Musammatlar", 418.

[584] Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati,* 127; Dilçin, 207.

dîvânların *Rubâiyyât* kısmına dâhil edilen rubâîlerin bu isim altında kaydedilmesine rağmen rubâî şeklinden uzaklaştığı görülür.

Rubâî kısa bir nazım biçimidir. Bu kısa hacme genellikle düşünce ağırlıklı sözler sığdırılır. Hatta şairler rubâîleri anlık fikrî ve hissî heyecânlarını ifade etmek için tercih ettklri görülür.[585] Bu itibârla rubâîde aşk ve hayal ağırlıklı söyleyişler bulunmakla birlikte, gazelde olduğu gibi söyleyiş şekli, üslup ve söz sanatları kaygısı, ifade edilmek istenen anlamın önüne geçmez.

Rubâîde, sanattan ziyâde anlatılmak istenen ince bir düşünce[586] ve zarif bir edâ ile söylenmiş vecîz bir fikir bulunmaktadır.[587] Aşağıda örnek olarak verdiğimiz Sâkıb Dede (ö. 1148/1735)'nin rubâîsi incelendiğinde ma'şûktan çektiği sıkıntıyı dile getirmek isteyen âşık, söylemek istediği şeyi, vecîz bir ifâde olan "Bir ben bilürem çekdigimi bir Allâh" ile dile getirdiği görülmektedir.

(1. ve 4. mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 2. ve 3. mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Söyletme benüm derd-i derûnum ey mâh Şâyed idesin gûş idicek sen dahı âh Takrîre zebânum nice tâkat getüre Bir ben bilürem çekdigimi bir Allâh (Sâkıb Dede)[588]	*Ey ay yüzlü, içimin derdini bana söyletme. Anlattığımda sen de âh edersen eğer, dilim bu derdi anlatmaya nasıl güç yetirir. Çektiğimi bir ben bilirim bir de Allâh bilir.*

Rubâîde bir düşünce dört mısraa sığdırılır. Bunu yaparken genellikle ilk üç mısra dile getirmek istenilen düşüncenin hazırlığı, son mısra ise, bunun etkileyici bir şekilde sunumunun yapıldığı, bir tür ana fikrin verildiği mısradır.

Rubâîlerde genellikle mahlas kullanılmaz. Ancak 17. asırda Azmi-zâde Hâletî ve Fehîm-i Kadîm; 18. asırda ise Erzurumlu İbrâhîm Hakkı, Süleymân Nahîfî ve Nâtıkî gibi şairlerin bazı rubâîlerinde mahlas kullandıkları görülür. Bunlardan özellikle Fehîm-

---

[585] Ahmet Sevgi, "Arif Nihat Asya'nın Rubâîleri Arasında", *Türk Edebiyatı,* 370-371, İstanbul 2004, 48.

[586] Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye,* 94.

[587] Levend, 630.

[588] Arı, 591.

i Kadîm, en fazla mahlaslı rubâî yazan şair olarak dikkatleri çekmektedir. Zira Fehîm-i Kadîm, kaleme aldığı 56 rubâînin 23'ünde mahlas kullanmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

'Ayb itme ***Fehîm*** çekse güftâra ta'ab
Ey cerb-zebân diyem saña nedür sebeb
Envâ'-ı cevâhir-i sühanla pürdür
Ger sözde girân olsa lisânum ne 'aceb[589]

Eğer Fehîm, konuşurken zorluk çekiyorsa, onu ayıplama. Ey uyuz dilli, Bunun sebebinin ne olduğunu söyleyeyim: dilinde pelteklik varsa şaşılmaz, zira o her çeşitten söz incisiyle doludur.

(1., 2. ve 4. mısralar Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fâ'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Çek ***Hâletiyâ*** defter-i ikbâle resîd
Kıl ye's ü rızâyı hâlüne beyt-i kasîd
Bî-bâl u per it kebûter-i âmâlüñ
Bağlanmasun ana nâme-i bîm ü ümîd [590]

Ey Hâletî, talih defterine çizgi çek. Ümitsizlik ve rızâyı (bedeninin) en güzel beyti yap. Emel güvercinini kanatsız eyle. O kanatlara korku ve ümit mektubu bağlanmasın.

(1., 2. ve 4. mısralar Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Başımda hevâ-yı ol büt-i meh-rûdur
Göñlüm gam-ı 'aşk-ı yâr ile memlûdur
Bi'l-cümle vücûdum oldı pür 'aşkından
Bir ***Nâtıkî*** kaldı yoksa hep kendüdür [591]

Aklım o ay yüzlü güzel putun arzusuyla; gönlüm (ise) sevgilinin aşk gamıyla doludur. Tüm vücudum senin aşkınla doldu. Vücûdumda bir Nâtıkî (ismi) kaldı, geri kalan her şey kendisidir.

Rubâî nazım şekli ile yazılan manzûmeler, klasik şiir geleneğinin belirlediği şartlar çerçevesinde yazılmakla birlikte, okuyucu ve araştırmacıların, şairin şahsiyeti ve düşünce derinliği hakkında fikir edinmeyi sağlayan önemli bir zemini teşkil etmektedir.[592]

---

[589] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 684-685/R. IV.

[590] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 145.

[591] Sait Özer, *Nâtıkî Divanı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas 2006, 578.

[592] Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye,* 94.

Rubâînin özellikleri arasında dikkate değer bir diğer husus da rubâînin mûsikî ile bir ilişkisinin bulunduğudur. Pek çok kaynakta Fars şairlerinin rubâîlerini mûsikî eşliğinde besteyle okudukları üzerinde durulduğu halde; Türklerdeki rubâî-mûsikî ilişkisine değinilmemektedir. Oysaki bu konuda bazı ipuçları da vardır. Örneğin 17. yüzyıl şairlerinden Nef'î'nin *Siham-ı Kazâ* adlı eserinde bulunan ve kendi babası ile Kırım Hanı hakkındaki *Der Hakk-ı Peder-i H'îş [Mehmed Beg]* başlıklı tanınmış hicviyesinde geçen aşağıdaki beyitte Nef'î'nin babasının müzik eşliğinde Kırım Hânı'na okuduğu dü-beytin rubâîden başka bir şey olamadığı düşünülebilir.[593]

Ben ızdırâb ile bunda semâ'a girmede ol Dübeyt okur nagamât ile def çalar Hân'a [594]	*Ben ıstırap içinde semâ'a girerken o, def ve nağmeler eşliğinde Hân'a dübeyt okur.*

Diğer yandan yine 17. yüzyılın ünlü seyyâhı Evliyâ Çelebi de, Tebriz Hânı huzurunda geçen bir olayı anlatırken: "Anadolu tarzı üzerine sagâh makâmında şiiri: '*Aşkın senin hayât-ı ebeden nişân verir / Gûyâ felekde ölmeye her haste cân verir'* taksiminde söyleyerek üç dörtlü, bir semâî, bir dü-beyt ile faslı tamâm ettim." demektedir. İşte Evliya Çelebi bu işleri "pullu dâireyi" yani defi eline aldıktan sonra yaptığına; Nef'î ise babasının yine def eşliğinde dü-beyt söylediğini naklettiğine göre rubâînin en azından 17. yüzyılın başlarından beri müzikle ilişkili bir yanı olduğu ortaya çıkmaktadır. [595]

3.2. RUBÂÎLERDE VEZİN VE KÂFİYE

Klasik Türk şiirinde rubâî nazım şekli, rubâî vezinleri denilen ve tamamen bu nazım şekline mahsus vezinlerle söylenir. Bu özellik, Türk ve Fars edebiyatlarında rubâîyi diğer nazım şekillerinden ayıran en önemli husustur. Buna göre rubâî, sadece *Hezec* bahrinin "Mef'ûlün" ile başlayan 12 *Ahrem*[596] ve "Mef'ûlü" ile başlayan 12

---

[593] Dübeyt, Fars edebiyatında rubâînin karşılığıyken Arap edebiyatında farklı bir nazım şekli olarak kayıtlara geçmiştir. Rubâî'nin Dübeyt'ten ayrılan yönleri için çalışmamızın "Rubâî-Dübeyt İlişkisi" başlığına müracaât edilebilir.

[594] Metin Akkuş, *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâsı*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s.146.

[595] Cengiz, "Divan Şiirinde Musammatlar", 418-419; Öbek, 19.

[596] Ahrem, sözlük anlamıyla "eksik" demektir. Mefâ'îlün tef'ilesinin eksilerek değişmesi yüzünden bu adla anılmıştır. İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 198.

Ahreb[597] kalıplarıyla yazılır.[598] Bu 24 kalıbın sonları Türkçeye göre aynı değerde olduklarından *ahrem* ve *ahreb* vezinlerinin toplamı 12'ye iner. Açık hece sayılarının daha çok olması ve Türk şairlerce daha âhenkli bulunması dolayısıyla, Türkçe rubâîlerde daha çok *ahreb* kalıpları kullanılmıştır. Buna karşın açık hece sayısı az olan ve dolayısıyla Türkçenin söyleyiş yapısına uyarlanması zor olan *ahrem* vezinleri ise Türk şairlerce pek tercih edilmemiş ve *ahrem* kalıpları arasından sadece iki kalıpla -o da çok az sayıda- rubâî kaleme alınmıştır.

Türk edebiyatında en fazla kullanılan *ahreb* kalıplarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Mef 'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlün / fâ'
2. Mef 'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlün / fa'
3. Mef 'ûlü / mefâ'ilün / mefâ'îlün / fâ'
4. Mef 'ûlü / mefâ'ilün / mefâ'îlün / fa'
5. Mef 'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fa'ûl
6. Mef 'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'il
7. Mef 'ûlü / mefâ'îlün / mefâ'îlü / fa'ûl
8. Mef 'ûlü / mefâ'îlün / mefâ'îlü / fe'il

Türk edebiyatında en fazla kullanılan *ahrem* kalıpları ise şunlardır:

1. Mef 'ûlün / fâ'ilün / mefâ'îlün / fâ'
2. Mef 'ûlün / fâ'ilün / mefâ'îlü / fa'ûl

Fars ve Türk edebiyatlarında rubâîde kullanılan tüm *ahreb* ve *ahrem* vezinlerini cüzleriyle birlikte tablo hâlinde şu şekilde sıralayabiliriz:

---

[597] Ahreb sözcük itibarıyla "yıkılmış, harab yer" anlamına gelmektedir. İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 198.

[598] Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati,* 126-127; Tahirü'l-Mevlevî, *Tedrîsât-ı Edebiyeden Nazm u Eşkâl-i Nazm*, 12; Muallim Nâcî, *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye,* 136*;* İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, 89; Sevük, *Edebiyat Bilgileri,* 126; İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 76; Dilçin, 207-208; Nihad Çetin, "Rubâî", *İA,* 9, 759; Mürsel Öztürk, "Rubâî", *DİA,* 35, 176; Cengiz, "Divan Şiirinde Musammatlar", 416-417; Filiz Kılıç, "Nazım Şekilleri", 229; Öbek, 16; Öztuna, 237.

Ahreb Kısmı: [599]

1	**Ahreb**	**Sâlim**	**Ahrem**	**Ezel**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘îlün	Mef‘ûlün	Fâ‘
2	**Ahreb**	**Makbûz**	**Sâlim**	**Ezel**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘ilün	Mefâ‘îlün	Fâ‘
3	**Ahreb**	**Sâlim**	**Ahreb**	**Ehtem**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘îlün	Mef‘ûlü	Fa‘ûl
4	**Ahreb**	**Mekfûf**	**Sâlim**	**Ezel**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘îlü	Mefâ‘îlün	Fâ‘
5	**Ahreb**	**Sâlim**	**Ahrem**	**Ebter**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘îlün	Mef‘ûlün	Fa‘
6	**Ahreb**	**Makbûz**	**Sâlim**	**Ebter**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘ilün	Mefâ‘îlün	Fa‘
7	**Ahreb**	**Makbûz**	**Mekfûf**	**Ehtem**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘ilün	Mefâ‘îlü	Fa‘ûl
8	**Ahreb**	**Mekfûf**	**Sâlim**	**Ebter**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘îlü	Mefâ‘îlün	Fa‘
9	**Ahreb**	**Sâlim**	**Ahreb**	**Mecbûb**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘îlün	Mef ‘ûlü	Fe‘il
10	**Ahreb**	**Makbûz**	**Mekfûf**	**Mecbûb**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘ilün	Mefâ‘îlü	Fe‘il
11	**Ahreb**	**Mekfûf**	**Mekfûf**	**Mecbûb**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘îlü	Mefâ‘îlü	Fa‘ûl
12	**Ahreb**	**Mekfûf**	**Mekfûf**	**Mecbûb**
	Mef ‘ûlü	Mefâ‘îlü	Mefâ‘îlü	Fe‘il

Tabloya dikkatle bakılırsa 1 ile 5., 2 ile 6.,11 ile 12., 4 ile 8., 7 ile 10., 3 ile 9. vezinlerin açık hece ve kapalı hece anlamında birbirine benzerlik bakımından aynı ölçüde olduğu görülmektedir. Bu sadece, Arapçada sesli harf ve hareke farklılığından kaynaklanmaktadır.[600] Bu hareke farklılığından dolayı da cüzlere farklı isimler verilmektedir.

Örneğin Fe‘il ve Fe‘ûl tef’ilelerinin her ikisi de bir açık, bir kapalı heceden oluşmasına rağmen; harekelerinden dolayı Fe‘il’e *Mecbûb*; Fe‘ûl’e ise *Ehtem* adı verilmiştir.

---

[599] Ahreb ve Ahrem kalıpları için Ayrıca Bkz. Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati* , 126-127; Üzgör, *Edebiyat Bilgileri*, 249; Cengiz, “Divan Şiirinde Musammatlar”, 417-418; Şemse’d-dîn Muhammed b. Kaysu’r-Râzî, *el-Mu’cem fi Me‘âyiri Eş‘âri’l-‘Acem*, 117-118; Öztürk, “Rubâî”, 177; Dilçin, 208.

[600] Tahir Üzgör, *Edebiyat Bilgileri*, 249.

Ahrem Kısmı:

1	**Ahrem**	**Ahrem**	**Ahreb**	**Ehtem**
	Mef ‘ûlün	Mef ‘ûlün	Mef‘ûlü	Fa‘ûl
2	**Ahrem**	**Ahreb**	**Mekfûf**	**Ehtem**
	Mef ‘ûlün	Mef‘ûlü	Mefâ‘îlü	Fa‘ûl
3	**Ahrem**	**Ahrem**	**Ahreb**	**Mahbûn**
	Mef ‘ûlün	Mef ‘ûlün	Mef‘ûlü	Fe‘il
4	**Ahrem**	**Eşter**	**Mekfûf**	**Ehtem**
	Mef ‘ûlün	Fâ‘ilün	Mef‘ûlü	Fa‘ûl
5	**Ahrem**	**Ahrem**	**Ahrem**	**Ezel**
	Mef ‘ûlün	Mef ‘ûlün	Mef ‘ûlün	Fâ‘
6	**Ahrem**	**Ahreb**	**Sâlim**	**Ezel**
	Mef ‘ûlün	Mef‘ûlü	Mefâ‘îlün	Fâ‘
7	**Ahrem**	**Ahreb**	**Mekfûf**	**Mecbûb**
	Mef ‘ûlün	Mef‘ûlü	Mefâ‘îlü	Fe‘il
8	**Ahrem**	**Eşter**	**Sâlim**	**Ezel**
	Mef ‘ûlün	Fâ‘ilün	Mefâ‘îlün	Fâ‘
9	**Ahrem**	**Ahrem**	**Ahrem**	**Ebter**
	Mef ‘ûlün	Mef ‘ûlün	Mef ‘ûlün	Fâ‘
10	**Ahrem**	**Ahreb**	**Sâlim**	**Ebter**
	Mef ‘ûlün	Mef‘ûlü	Mefâ‘îlün	Fa‘
11	**Ahrem**	**Eşter**	**Mekfûf**	**Mecbûb**
	Mef ‘ûlün	Fâ‘ilün	Mefâ‘îlü	Fe‘il
12	**Ahrem**	**Eşter**	**Sâlim**	**Ebter**
	Mef ‘ûlün	Fâ‘ilün	Mefâ‘îlün	Fa‘

Aynı şekilde yukarıdaki tabloya da bakıldığında *ahrem* vezinlerinden 5. ile 9., 1. ile 3., 2. ile 7., 4. ile 11., 6. ile 10., ve son olarak 8. ile 12. kalıpların aynı vezinde olduğu görülmektedir. Bu durumda söylenebilir ki; rubâî vezinleri, 24 kalıp gibi görünse de aslında kullanım olarak 6 *ahreb*, 6 *ahrem* olmak üzere toplam 12 farklı vezinden oluşmaktadır.

Fars kaynaklarından temin ettiğimiz Ahreb ve Ahrem kalıplarının şecereleri ise şöyledir.

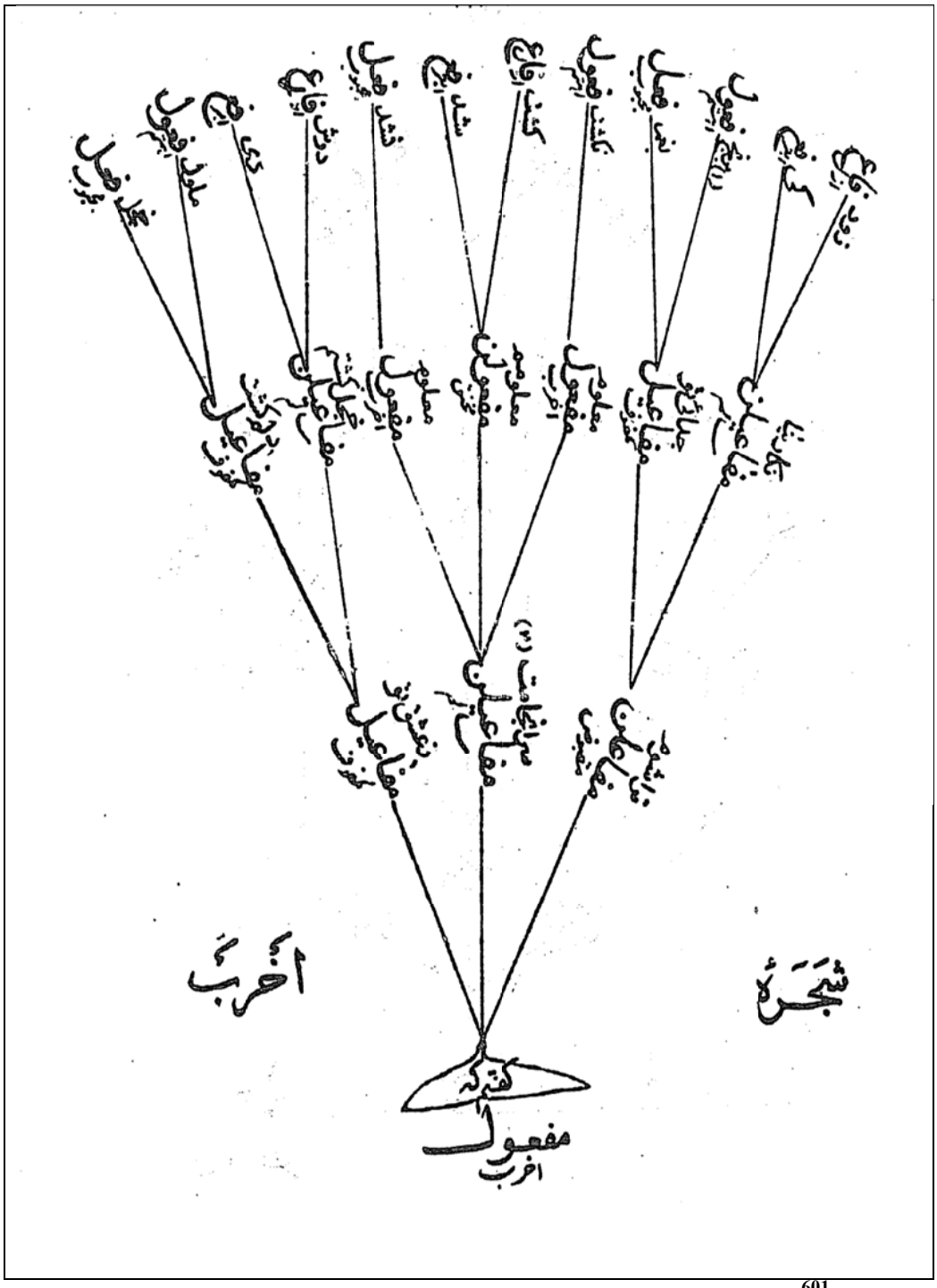

Şekil 3.2. Fars Kaynaklarına Göre Şecere-i Ahreb[601]

[601] Şemse'd-dîn Muhammed b. Kaysu'r-Râzî, *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-'Acem*, 117.

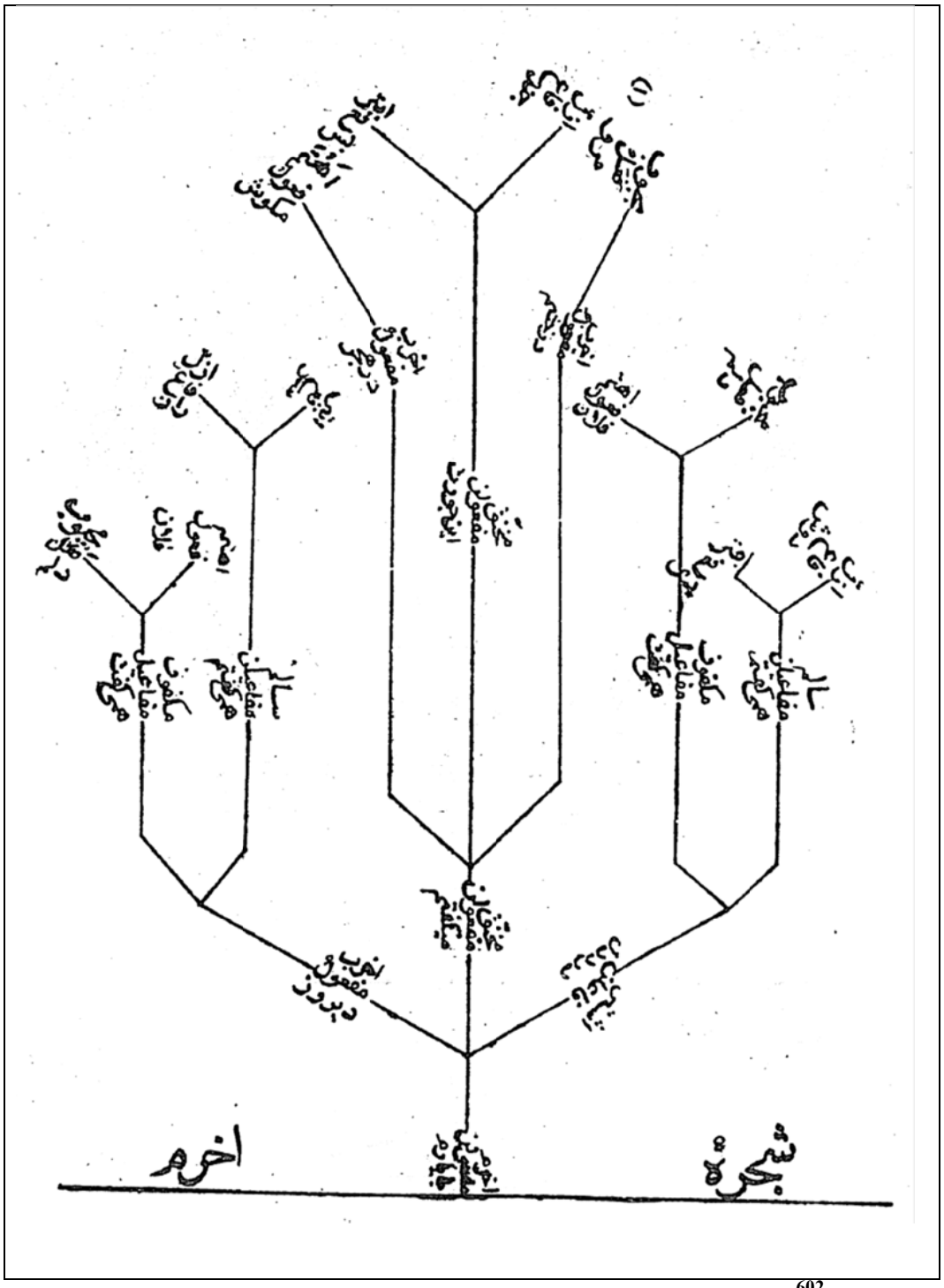

Şekil 3.3. Fars Kaynaklarına Göre Şecere-i Ahrem[602]

[602] Şemse'd-dîn Muhammed b. Kaysu'r-Râzî, *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-'Acem*, 118.

Özellikle Fars rubâî şairlerinin yukarıda bahsi geçen rubâî vezinlerinden kendilerine örnek aldıkları ve birçok kaynağın da ittifakla rubâînin asıl arûz kalıbı olarak kabul gördüğü kalıp, ***Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fâ'*** kalıbıdır. Ahreb kalıplarından olan bu kalıp, birçok şairce benimsenmiş ve rubâîlerin çoğu mısralarında kullanılmıştır. Ezberlenmesini kolaylaştırmak adına daha sonra bu kalıp, Kehf suresinin 39. âyetinde geçen " **لا حول ولا قوة إلا با لله**", "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh"[603] ifadesine uyarlanmıştır.[604]

Rubâî vezni olarak da kabul gören bu ifadeye birçok Türk şairin rubâîlerinde rastlamak mümkündür. Özellikle şikâyet tarzı rubâîlerde şairlerce rubâînin son mısrâında kullanılan bu ifade, şairlerin olumsuz bir duruma karşı Allâh'a sığınmalarını ifade eder. Bu ifadeyi rubâîlerinde kullanan şairler, 16. yüzyıl şairlerinden Lamiî (R. 16); 17. yüzyıl şairlerinden Tâlib (R. 1), Fehîm-i Kadîm (R. 53), Fevzî (R. 8, 9), Nazîf (R. 6), Şeyhülislâm Yahyâ (R. 4) ve Şeyhülislâm Bahâyî (R. 1); 18. yüzyıl şairlerinden Süleyman Nahîfî (R. 463, 516), Ârif Süleymân (R. 13),[605] Neylî (R. 11), Osman-zâde Tâib (R. 1), Sâhib Dede (R. 1) ve Şeyh Gâlib (R. 44); son olarak ise 19. yüzyıl şairlerinden Senîh-i Mevlevî (R. 4, 5) ve Yenişehirli Avnî (R. 16, 17)'dir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezinlerinde.)

Hâhiş-ger iken bezm-i visâle ol mâh
Mâni' olur ağyâr-ı bed-endîş eyvâh
Öldürmeli mi ölmeli mi n'eylemeli
لا حول ولا قوة إلا با لله
(Senih-i Mevlevî)[606]

Eyvâh! O ay yüzlü güzel kavuşma meclisine istekliyken kötü düşünceli rakipler buna engel oluyor. Onları öldürmeli mi, ölünmeli mi, neylemeli? Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh.

---

[603] "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" Güç ve kuvvetin yalnız Allâh'ın olduğunu ifade eder. Kur'ân, bağı ile kibirlenen bir inançsıza şöyle dendiğini haber veriyor: "Bağına girdiğinde Mâşâallâh! Kuvvet yalnız Allâh'ındır! deseydin ya!" Kehf Sûresi / 39, 40.

[604] Muhammed Kâmgâr Parsi, *Rubâ'î vü Rubâ'î-serâyân*, 90-91; Veyis Değirmençay, *Farsça Arûz ve Kafiye,* Atatürk Üniversitesi Ofset Basım, Erzurum 2012, 102.

[605] Ârif Süleymân'ın söz konusu rubâîsi Dîvân'ın Kıt'alar bölümünde bulunmaktadır. Bkz. Mustafa Tankuş, *Ârif Süleymân Dîvânı,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2002, 369.

[606] Ercan Okyay, Senih-i Mevlevî Divanı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Çanakkale 2005, 239/R. 4.

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fâ‘; 4. mısra Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezinlerinde.)

Olmışdı göñül hecrile gerçi güm-râh
Sa‘yile nigâh eyledi âhir ol mâh
Düşdüm yeñi başdan yine bir derde âh
لا حول ولا قوة إلا با لله
(Fevzî)[607]

Gönül gerçi ayrılığın (verdiği acıdan) yolundan sapmıştı. O ay yüzlü sevgili sonunda bir gayretle nazar kıldı. Ah (bu bakışla) yine yeni bir derde düştüm. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezinlerinde.)

Gam-hâneme gelmişdi bir ahşam ol mâh
Bilmem nereden tuydı rakîb-i gümrâh
Şeytân gibi kâfir çıka geldi nâ-gâh
لا حول ولا قوة إلا با لله
(Yenişehirli Avnî)[608]

O ay yüzlü sevgili bir akşam gam evime gelmişti. Yolunu şaşımış olan rakip bilmem nereden duydu? O kafir rakip, şeytan gibi ansızın çıkageldi. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh.

Rubâîyi diğer nazım şekillerinden ayıran vezinle alakalı en önemli bir diğer özellik, bütün nazım şekillerinde, kaleme alınan manzûmede beyitlerin ilk beyitinden son beyitine kadar aynı veznin kullanılması bir kural olduğu halde, rubâîde her mısranın ayrı bir vezinle yazılabilmesidir.[609] Bu ise, rubâî şairlerinin arûz veznine olan hâkimiyetlerini göstermesi açısından önemli bir hüner göstergesidir. Bir kısım rubâîlerin tüm mısrâları aynı vezindeyken çoğu rubâîlerin her mısrası *ahreb* veya *ahrem* kalıplarının farklı kalıplarıyla yazılabilmektedir. Örneğin 17. asır şairlerinden Fasîh Ahmed Dede (ö. 1699)'ye ait aşağıdaki rubâînin mısraları incelendiğinde rubâîde *ahrem* ve *ahreb* kalıplarından üç farklı rubâî kalıbının kullanıldığını görebilmekteyiz.

---

[607] Yunus Kaplan, *17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Samsun, 2008, 350.

[608] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî,* 999/R. 17.

[609] Mahmut Kaşgarlı, "Türkiye Türkleri Edebiyatı İle Doğu Türkistan Uygur Türkleri Edebiyâtında Rubâî", *Türk Kültürü*, 430, 1999, 91.

(1. mısra, Mef ‘ûlün Fâ‘îlün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısraı, Mef ‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. ve 4. mısralar, Mef ‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezinlerinde.)

Tâ key tâ key bu bî-dile hışm u ‘itâb Rahm eyle gehî hâlüme it lutf-ı hitâb Sen gayrılar ile itmede nûş-ı şarâb Ben âteş-i sîne-sûz-ı gayretle kebâb (Fasîh Ahmed Dede)[610]	*Bu kalpsizin (elinden) bu kızgınlık ve tersleme nereye kadar, nereye kadar? Bazen halime merhamet et ve güzellikle hitab et. Sen başkalarıyla şarâb içerken ben, gayretin sine yakan ateşiyle kebab oldum.*

Rubâîlerde kullanılan kâfiye özelliklerinden bahsetmek gerekirse; rubâîler, üç farklı şekilde kâfiyelenir:

1. aaxa şeklinde kâfiyelenen rubâîler, hem Fars edebiyatında hem de Türk edebiyatında en fazla örneği olan rubâîlerdir. *Er-rubâîyyü'l-muarrec*[611] adı da verilen bu düzene göre rubâîlerin birinci, ikinci ve dördüncü mısraları birbirleriyle kâfiyeli, üçüncü mısraları ise serbesttir. Kâfiyesiz olan üçüncü mısraa *hasî* adı verilir.[612]

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezinlerinde.)

Sînem ki şehâ riyâz-ı d**âğ**-ı gamdur Murg-ı dil aña hezâr-ı b**âğ**-ı gamdur Hiç şem‘-i safâya ide mi dil pervâz Pervâne pür-sûz-ı çer**âğ**-ı gamdur (Nazmî)[613]	a a x a	*Ey Sultân! Sinem gam yaraları bahçesidir. Gönül kuşu, bu bahçeye gam bahçesinin bülbülüdür. Gönül hiç safâ mumuna uçar mı? Gam mumunda aşırı yanan pervane kelebeğidir.*

2. aaaa şeklinde kâfiyelenen rubâîlerin her mısraı birbirleriyle kâfiyelidir. Hem Fars hem de Türk edebiyatında böyle rubâîlere *rubâî-i musarrâ* veya *terâne* adı verilmiştir.[614] Klasik Türk şiirinde bu tarz rubâî yazan şairlerin başında 15. yüzyıl şairlerinden Ali Şîr Nevâyî ile 16. yüzyıl şairlerinden Cemîlî (ö.1543-44) gelir. Öyle ki

---

[610] Çıpan, 360.

[611] Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye,* 95.

[612] Cem Dilçin, , 207; Mermer; Koç Keskin, 88.

[613] Bektaş, 791.

[614] İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 75.

Ali Şîr Nevâyî, sahip olduğu133 rubâînin 119'unu, yani % 90'ını; Cemîlî ise 82 rubâînin 48'i yani yarısından fazlasını *rubâî-i musarrâ* olarak kaleme almıştır.

(Musarra' rubâî, tüm mısralar Mef 'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Çeşmi͡ng gamı kim eyledi bîm**âr** meni	a	*Gözlerinin gamı, beni hasta eyledi. Süzgün bakışlarının okları gönlümü yaraladı. Senin aşkın beni Mecûn'a örnek etti. Saçlarının kıvrımlı zincirleri ise beni tutsak eyledi.*
Gamze͡ng okı hem kıldı dil-efg**âr** meni	a	
'Işk itdi çü Mecnûnga nümûd**âr** meni	a	
Zencîr-i saçı͡ng kıldı giriftâ**r** meni	a	

(Cemîlî)[615]

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

İnsânı çeker meclis-i 'irfâna semâ'	a	*Semâ, insanı irfan meclisine çeker, dertsiz olanı (dert içinde) çöllere sürer, canı yakıcı ateşe düşürür. (İnsanı) parlak olan o nura, ışığa pervâne eder.*
Bî-derdi ider taşraya yâbâna semâ'	a	
Cânı düşürür âteş-i sûzâna semâ'	a	
Pervâne ider şem'-i firûzâna semâ'	a	

(Nehcî Mustafa Dede) [616]

(Musarra' rubâî, 1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Gördüm seni elden ihtiy**âr**ım gitdi	a	*Seni görür görmez ihtiyârım elden gitdi. Boyuna bakar bakmaz sabır ve sukûnetim gitti. Tozu her tarafa dağılan toprak oldum. Velhasıl kapında itibârım gitti.*
Bakdım kadine sabr u kar**âr**ım gitdi	a	
Hâk oldum ü her yana gub**âr**ım gitdi	a	
El-kıssa kapıñda i'tib**âr**ım gitdi.	a	

(Fuzûlî)[617]

3. xaxa şeklinde kâfiyelenen rubâîlerin ikinci ile dördüncü mısralarının birbiriyle kâfiyeli; birinci ile üçüncü mısraları ise serbesttir. Bu tarzda düzenlenen rubâîlerin çoğu, bu sahada en fazla rubâîye sahip şairlerden olan 18. yüzyıl şairi Halepli Edîb (ö. 1161/1748)'tir. Halepli Edîb'in kaleme aldığı 627 rubâîye bakıldığında bu

---

[615] Demircioğlu, *Cemîlî Dîvânı,* 594.

[616] Aslan, *Nehci Mustafa Dede*, 435/R.75.

[617] Akyüz vd., 329.R. 72.

rubâîlerin 404'ünün bu kâfiye düzenine göre düzenlenmiş olduğu görülür. Bu şekil kâfiye düzenine sahip rubâîler, iki beyitlik kıt'alara benzese de rubâîlerin özel kalıpları sayesinde kendilerini kıt'alardan ayırt etmek mümkündür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey sâkî-i dil-nevâz-ı gerdûn garazın	x	*Ey dünyanın gönül okşayıcı sâkîsi! Eğer maksadın daima beni şarapla sarhoş etmekse; beni ayrılık dumanının karanlığında (boğulan) âşık yapma! Sevgilinin yanağının güneşinde yakarak (yok et) beni.*
Şâd etmek ise hemîşe ger meyle beni	a	
Üftâde-i târ-ı mîğ-i hicrân itme	x	
Hûrşîd-i ruh-ı yâr ile germ eyle beni	a	
(Halepli Edîb)[618]		

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fâ'ûl; 2., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'ûl vezinlerinde.)

Ta'cili ko ey kâtib-i a'mâl-nüvis	x	*Ey amelleri kaydeden katip! Yazmak için acele etmeyi bırak. Her gönülde ilâhî lütuf işlenmiştir. Af ve mağfiret kalemi, isteğimin harfini kabul edince bu yazdıklarından utanırsın.*
Her dilde olur lutf-ı ilâhî ma'mûl	a	
Şermende olursun edicek hâme-i afv	x	
Harf-i emelüm nüvişte-i harf-i kabûl	a	
(Nâ'ilî)[619]		

3.3. RUBÂÎ'NİN DÜBEYT, TUYUG, KIT'A VE NAZM İLE İLİŞKİSİ

Klasik Türk şairlerinin kaleme aldığı Rubâî, Dübeyt, Tuyug ve Kıt'a gibi nazım şekillerinin dîvânlarındaki yerleri ve adlandırılmalarıyla ilgili bazı problemler bulunmaktadır. Şair ve müstensih hatalarının da rubâî ile diğer dörtlüklerden oluşan nazım şekillerinin birbirinden ayrılmasında engelleyici rolü olduğu anlaşılmaktadır. Zira dîvân tertibinde genellikle dîvânın sonlarında yer alan *mukattaât* veya *rubâiyyât* başlıklı kısımlar, bazen sadece kıt'aları veya rubâîleri değil; karışık olarak rubâî, dübeyt, tuyug, nazm ve kıt'a gibi dört mısra ya da iki beyitle yazılabilen manzûmeleri ihtiva edebilmektedir. Söz konusu bu bölümlerde, her dörtlüğün üzerinde nazım şeklinin adının da belirtilmediği düşünüldüğünde bu nazım şekillerinin birbirinden ayırmak araştırmacılar için bazen imkânsız hâle gelebilmektedir. Söz konusu bu dörtlükleri ve

[618] Mum, 1187/R. 107.

[619] Haluk İpekten, *Nâ'ilî Divânı,* Akçağ Yay., Ankara 1990, 331.

özellikle çalışma konumuz olan rubâîyi diğer nazım şekillerinden ayırt edebilmek için bu nazım şekilleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar bilmek gerekmektedir. Bu benzerlik ve farklılıklar muhtasar olarak şu şekilde incelenebilir:

3.3.1. Rubâî - Dübeyt

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi gerek Fars gerekse Türk ve Arap kaynaklarında ve özellikle nazariyat kitaplarında rubâî ile dübeyt nazım şekillerinin terim olarak birbirleri yerine kullanılması süregelmiştir. Fars edebiyatında dübeyt kelimesi, nağmeyle söylenmiş rubâîler için kullanılırken tamamen rubâînin bir karşılığı olarak söylendiği görülür. Yine Fars edebiyatı kaynaklarında dübeytînin ilk örneğinin Mahmud-ı Varrak (ö. 221/835) tarafından hezec bahrinin *Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îl (Fe'ûlün)* kalıbıyla yazılması bu nazım şeklinin bu aruz kalıbıyla yazıldığı görüşünün ortaya konmasına neden olmuştur. Ancak Türk ve Arap edebiyatlarında dübeyt (dübeytî) başlığı altında kaleme alınan manzumelerin bu aruz kalıbından uzaklaşıp daha farklı kalıplarla da yazıldığı görülmektedir.

Taradığımız dîvânlar arasında, özellikle 17, 18 ve 19. yüzyıllara ait bazı dîvânlarda rubâî başlığı altında kaydedilmesine rağmen, rubâî vezinleriyle yazılmayan manzûmelerin sayısı önemli bir yekun teşkil ettiğini görebilmekteyiz.[620] Örneğin, 17. yüzyıl şairlerinden Tecellî'nin, müretteb bir şekilde kaleme aldığı dörtlüklere rubâî değil de "dübeyt" başlığı vermiş olması ve bu dörtlükleri rubâî vezinleri dışındaki vezinlerle yazması Anadoluda bu nazım şeklinin rubâîden farklı bir şekilde kaleme alındığını göstermesi açısından önemlidir.[621] Yine 19. yüzyıl şairlerinden Osman Nevres'in dîvânına bakıldığında *rubâiyyât* başlığı altında kaleme alınan rubâîlerin yanı sıra, *dübeyt* başlığı altında 25 manzûmenin daha kaleme alınmış olduğu görülmektedir.[622] Bu iki dîvândaki kullanımlar, şairlerin bu iki nazım şeklini birbirinden ayırdığını göstermektedir. Nitekim dübeyt üzerinde kapsamlı bir araştırma yapan

---

[620] Rubâî başlığı altında bulunup Dübeyt olan manzûmeler için bkz. "Tablo 1.2. Rubâî Başlığı altında Olup Rubâî Vezinleriyle Yazılmayan Dörtlüklerin Sayıca Dökümü".

[621] İsmail Türközmen, *Tecellî Hayatı Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 1997, 131-143.

[622] Bayram Ali Kaya, 540-456.

Sabahat Deniz, "Dübeyt (Dübeytî) Hakkında"[623] adlı çalışmasında vardığı neticede, dübeytin rubâîden tamamen farklı bir nazım şekli olduğunu ortaya koymuştur.[624]

Sabahat Deniz, söz konusu bu çalışmada, dübeyt (dübeytî) ile rubâîyi vezin, kâfiye, beyit sayısı, mahlas ve işlenen konular itibâriyle mukayese etmiş ve bunun neticesinde rubâî ve dübeytin farklı nazım şekillerinden ibaret olduğu sonucuna varmıştır. Buna göre rubâî, dörtlüklerden oluşan bir nazım şekliyken dübeyt iki beyitten oluşan bir nazım şeklidir. Bir bakıma iki beyit arasında anlam bütünlüğü olan Nâ-tamâm Gazel (Tamamlanmamış Gazel)'e daha yakındır denilebilir. Rubâînin kendine has özel arûz kalıpları bulunurken dübeytin kendine has özel kalıpları bulunmamaktadır. Her iki nazım şeklinde genellikle mahlas kullanılmaz. Bu tespitlerden yola çıkarak Klasik Türk şiirindeki rubâî ile dübeyt arasındaki farklar tablo hâlinde şu şekilde gösterilebilir:

Nazım Şekli	***Nazım Birimi***	***Vezin***	***Kâfiye***	***Mahlas***	***Konu***
Rubâî	Dörtlük	Özel rubâî kalıpları	a a x a (a a a a) (x a x a) nadiren	Yok (İstisna-ları var)	Felsefî düşünce, tasavvuf, fikir, sosyal hayat, aşk vs.
Dübeyt	Sadece iki Beyit	Her vezinle yazılabilir.	a a x a (a a a a) (x a x a)	Yok (İstisna-ları var)	Genellikle âşıkâne (fikir, düşünce, mehdiye vs. de var.)

(a a x a kâfiyeli dübeyt, Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün vezninde)

Emr-i elemüñde 'âmil oldum
Mihr-i kederüñde kâmil oldum
Dergâh-ı himemde hamdili'l-lâh
Derdüñle murâda vâsıl oldum
(Tecellî)[625]

Senin eleminin altında iş yapar oldum.. Kederinin güneşinde (piştim) kâmil oldum. Elhamdülillâh gayret dergahında derdinle murâdıma erdim.

---

[623] Sebahat Deniz, "Dübeyt (Dübeytî) Hakkında", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul 2006, S.14, 77-100.

[624] Sebahat Deniz'den önce dübeytin rubâî nazım şeklinden farklı bir nazım şekli olabileceği ile ilgili Fuat Bayramoğlu, Fars şair Baba Tahir Uryânî'nin rubâîlerinden yola çıkarak, Fars edebiyatında rubâî dışındaki dörtlüklerin başka bir nazım birimi olarak adlandırılabildiklerinden bahseder. (İsmail Parlatır, "Fuat Bayramoğlu ile Anılarda…, IX. Bölüm", *Türk Dili,* 492, Aralık 1992, 411-412;) Bunun yanında Ali İhsan Öbek de *Osman Nevres Dîvânı*'ndaki dörtlüklerin *Dübeyt* ve *Rubâiyyât* başlıkları altındaki farklı bölümlerden ve Manisalı Birrî'nin "Bülbülnâme" (bs.1849) adlı eserindeki "..dübeyt ve rubâî tezkâr ider" kaydından yola çıkarak dübeyt ile rubâînin birbirlerinden biraz farklı nazım şekilleri olduğunu belirtmiştir. Öbek, 18-19.

[625] Türközmen, 141/D. 32.

(a a x a kâfiyeli – dübeyt, Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün vezninde)

Bî-gâneler cefâsını çekmez iken gönül
Şimdi çekilmede sitemi âşinâlaruñ
Her müdde'î kelâmına olma firifte
Vâhî çıkar neticesi çok müdde'âlaruñ
(Osman Nevres)[626]

Gönül, umursamazların sıkın-tısına gelmezken şimdi tanıdıkların cefâsını çekmekte. Her iddia sahibinin iddiasına aldanma, bunların çoğuğunun neticesi saçma, anlamsız çıkar.

3.3.2. Rubâî - Tuyug

Türkçe bir kelime olup sözlük itibâriyle *şarkı söyleme, övme, kapalı, gizli ve cinâslı, imalı söz* anlamlarına gelen tuyug, etimolojik olarak "duymak" fiilinden geldiği düşünülürse, "hissettirmek, kalpten anlamak" manasına gelir. Edebî bir terim olarak ise, *Arap ve İran edebiyatlarında olmayan, yalnız Türk edebiyatında kullanılan bir nazım şeklinin adıdır. Başlangıcı, milli Türk nazım şekli olan dörtlüklerdir.*[627]

Tek dörtlükten oluşan tuyugu rubâîden ayırmanın zorluğu dolayısıyla, bazı klasik Türk şairlerinin dîvânlarında daha önce dübeytte bahsettiğimiz karışıklıkların olduğunu söyleyebiliriz. Rubâî ve tuyugun benzer yönlerinin bulunmasının yanında tuyugu rubâîden ayıran husus, rubâî gibi kendisine has özel bir vezinle yazılmasıdır. Rubâî, daha önce zikredildiği gibi arûzun Hezec bahrinden *ahrem* ve *ahreb* kalıplarıyla yazılırken tuyug ise Remel bahrinin sadece *Fâ'ilâtün, Fâ'ilâtün, Fâ'ilün* kalıbıyla yazılır.

Haluk İpekten, Samoyloviç ve Fuad Köprülü'ye dayanarak, Oğuz Türklerinin Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak'a yerleşmeleriyle dört mısralık halk şiirlerinin, bu bölgede "fehleviyat" denilen ve arûzla yazılan, bestelenip söylenen rubâîlerden etkilenerek tuyug şekline dönüştüğünü söyler.[628] Bu şekliyle tuyugun çıkış noktası, halk manileridir söylenebilir. Zira tuyugda maninin cinâslı kâfiyeleri korunduğu gibi, 11'li hece vezni de arûzun kısa *Fâ'ilâtün, Fâ'ilâtün, Fâ'ilün* kalıbına uydurulmuştur. Ali Şir

---

[626] Bayram Ali Kaya, 542/D. 9.

[627] Ali Şîr Nevâyî, *Mîzânu'l-Evzân*, 115; İsmail Habib Sevük, *Edebiyat Bilgileri*, 130; İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 80; Ahmet Talat Onay, *Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i,* (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara 1996, 64; Dilçin, 210-211; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye,* 99-100; Recâî Kızıltunç, "Türk Edebiyatında Tuyug ve Bazı Problemleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S*ayı 37, Erzurum 2008, 107-126.

[628] İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 80-81.

Nevâ'î kaleme aldığı *Mîzânü'l-Evzân* adlı eserinde tuyugun, "remel-i müseddes-i maksur" vezniyle söylendiğini ve kâfiyelerinin cinâslı olması gerektiğini anlatmıştır.[629] Babür Şah da *Arûz Risalesi'*nde *Fâ'ilâtün, Fâ'ilâtün, Fâ'ilün* veznini anlatırken bu vezinle Türkçe tuyuglar yazıldığını; bu nazım şeklinde iki ve üç kâfiyenin cinâslı olabileceği gibi ilk ve üçüncü mısraları cinâssız ve kâfiyesiz tuyuglar da yazılabileceğini söylemiş ve Nevâ'î'nin tuyuglarından örnekler vermiştir. Tuyugun kâfiyeleri ya mani ve rubâîdeki gibi aaxa; ya da kıt'alardaki gibi xaxa şeklindedir. Bunun yanında aaaa şeklinde kâfiyelenmiş tuyug örneği de mevcuttur.[630]

Rubâî ile tuyugun benzer ve farklı yönlerini tablo hâlinde şöyle gösterebiliriz.

Nazım Şekli	***Nazım Birimi***	***Vezin***	***Kâfiye***	***Mahlas***	***Konu***
Rubâî	Dörtlük	Ahrem ve Ahreb özel rubâî kalıpları	a a x a (a a a a) (x a x a) nadiren	Yok (İstisna-ları var)	Felsefî düşünce, tasavvuf, fikir, sosyal hayat, vs.
Tuyug	Dörtlük	Remel bahrinin fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün kalıbı	a a x a Daha çok cinâslı kâfiye	Yok (İstisna-ları var)	Genellikle âşıkâne

Türklerin, klasik edebiyata bir armağanı olan tuyugun ortaya çıktığı dönem, arûzun Türk şairleri tarafından kullanılmaya başlandığı ilk dönemlerdir. Yeni bir edebiyat ve medeniyet iklimine girmiş olmanın verdiği heyecânla tuyug, 11 heceli ve cinâslı milli nazım şekli olan *mani*'nin rubâîye uyarlanmasıyla doğmuştur. Başlangıçta dönemin belli başlı Türk şairlerince gereken ilgi ve desteği gören tuyug, daha sonraları ise bu ilgi ve destek sadece Çağatay ve Âzerî sahasındaki Türk şairleriyle sınırlı kalmıştır. Bunun sebeplerinden biri, tuyugun temelini oluşturan iki farklı tür ve şeklin (mani ve rubâî) asırlara dayanan oturmuş bir yapıda ve hâlihazırda da kullanılıyor olmaları; ikinci olarak bu iki şeklin, menşei itibâriyle farklı kaynaklardan beslenmeleri ve farklı yapısal özellikler sergilemeleri gösterilebilir. Zira mani, Türk halk edebiyatı ürünü olup, hece ölçüsüyle yazılırken rubâî, klasik edebiyat mahsulü olup, arûzla yazılır ki sonuçta bu iki farklı mahsulün sentezinden tuyug nazım şekli ortaya çıkmıştır.[631]

---

[629] Ali Şîr Nevâyî, *Mîzânu'l-Evzân,* s.115.

[630] Recâî Kızıltunç, "Türk Edebiyatında Tuyug ve Bazı Problemleri", 109.

[631] Recâî Kızıltunç, "Türk Edebiyatında Tuyug ve Bazı Problemleri", 109.

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin bazı dîvânlarına bakıldığında ise rubâî ve kıt'a başlıkları altında tuyuglara rastlamak mümkündür. Örneğin 15. yüzyıl Çağatay sahasında Şiban Han; 15. yüzyıl Anadolu sahası şairlerinden Yûsuf Emîrî; 16. yüzyıl şairlerinden Ca'ferî Baba; 17. yüzyıl şairlerinden Fenâyî Cennet; 18. yüzyıl şairlerinden ise Seyyid Mehmed Emin gibi şairlerin dîvânlarına bakıldığında *rubâiyyât* başlığı altında kaleme aldıkları dörtlüklerin çoğunun rubâî değil tuyug oldukları görülür.[632]

(a a x a kâfiyeli – cinâslı tuyug, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezninde)

Sencileyin dünyâda hûb az imiş Nağmeni Rast añladım Şehnâz imiş Gönüller kekligine bu dünyâda İllâ şâhin gözlerüñ şehbâz imiş (Kadı Burhâneddin)[633]	*Dünyada senin gibi sevgili az imiş. Nağmeni Rast makamı zannettim, oysa Şehnâz makamıymış. Senin şahin gözlerin, bu dünyadaki keklik olan gönülleri avlayan bir avcıymış.*

(a a a a kâfiyeli – cinâslı tuyug, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezninde)

Ey güneş sûretli yâr-ı dil-pezîr Tal'atıñdan utanır bedr-i münîr Neyleyim kim ben fakîrim sen emîr Hasretiñden yüregim her dem erir (Nesîmî)[634]	*Ey gönle hoş gelen, güneş yüzlü sevgili! Parlak ay, senin güzelliğinden utanır. Ben fakir, sen ise emirsin neyleyeyim. Yüreğim hasretinden her an erir.*

3.3.3. Rubâî - Kıt'a

Sözlük anlamıyla "parça" demek olan Kıt'a, nazım terimi olarak en az iki beyitten oluşan, 9-10 beyte kadar da ulaşabilen, matla' ve mahlas beyti bulunmayan, xa xa xa kâfiyeli bir nazım şeklinin adıdır. Çok sayıda beyitlerden oluşan kıt'alara *Kıt'a-i kebîre* denir. Kıt'alar, daha çok mahlas beyti olmayan gazellere benzetilir. Ancak gazellerde genellikle aşk ve sevgili konuları işlenirken kıt'anın konusu ise daha geniş

---

[632] Rubâî başlığı altında bulunup Tuyug olan manzûmeler için bkz. "Tablo 1.2. Rubâî Başlığı Altında Olup Rubâî Vezinleriyle Yazılmayan Dörtlüklerin Sayıca Dökümü".

[633] Ergin, 522/M. 1343.

[634] Hüseyin Ayan, *Nesimî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1990, 389/T. 35.

olduğu söylenebir. Kıt‘alarda daha çok felsefî veya tasavvufî bir fikir, bir hayat görüşü, bir nükte, bir kişiyi övme ya da yerme, bir olayın tarihi gibi konular işlenir.[635]

Kıt‘a ile rubâî arasındaki ilişkiye değinmek gerekirse, daha önce de belirttiğimiz gibi bazı dîvânlarda özellikle de divnların *Mukatta‘ât* bölümlerinde, birbirinden farklı nazım şekilleri olan manzûmelerin birbirleriyle karıştırıldığı veya yanlış adlandırıldığı görülebilmektedir. Bunların arasında, özellikle rubâî ve iki beyitlik kıt’aların birbirinden ayrılması bazen güç hale gelebilmektedir. Yine aynı şekilde bir takım dîvânlarda *Rubâ‘iyyât* başlığı altında toplanan manzûmelerin bazılarının aslında kıt‘a oldukları ancak dikkatli bir nazar sonucunda anlaşılabilmektedir.[636]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kıt‘anın asıl kâfiyesi xa xa xa şeklindedir. Ancak istisna olarak iki beyitlik kıt‘alarda aa xa veya aa aa kâfiyelerinin kullanıldığı da görülmektedir. Hal böyle olunca rubâî ile aynı kâfiyede bulunan kıt‘aların rubâilerle karışması veya karıştırılması olağan bir durum gibi gözükmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen kıt‘alarda mahlas kullanımının yaygın olmasına karşın rubâîlerde genellikle bulunmaması; kıt‘aların her arûz vezniyle yazılabilmesine karşın rubâîlerin kendilerine has vezinlerin bulunması gibi ayırıcı hususlar her iki nazım şeklini birbirinden ayırmayı kolaylaştıran özelliklerdir. Bu gibi ayırıcı özellikler, dîvân neşri yapan araştırmacılar tarafından da göz ardı edilmemesi gereken husular olduğu bir gerçektir.

Rubâî ile kıt‘anın benzer ve farklı yönleri tablo hâlinde şu şekilde gösterilebilir:

Nazım Şekli	***Nazım Birimi***	***Vezin***	***Kâfiye***	***Mahlas***	***Konu***
Rubâî	Dörtlük	Ahrem ve Ahreb özel rubâî kalıpları	a a x a (a a a a) (x a x a) çok nadir	Yok (İstisna-ları var)	Felsefî düşünce, tasavvuf, fikir, sosyal hayat, vs.
Kıt‘a	Beyit (En az iki beyit)	Her vezinle yazılabilir	x a x a (a b a b) nadiren	Yok (İstisna-ları var)	Aşk, bir fikir, bir nükte, bir kişiyi övme-yerme, tarih düşürme vs.

[635] Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati,* 88; Muallim Nâcî, *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye* , 111-112; İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 52; Dilçin, 202-203; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye,* 73;

[636] Rubâî başlığı altında bulunup Kıt’a olan manzûmeler için bkz. “Tablo 1.2. Rubâî Başlığı Altında Olup Rubâî Vezinleriyle Yazılmayan Dörtlüklerin Sayıca Dökümü”.

(xa xa kâfiyeli iki beyitli kıt‘a, Fa‘ûlün Fa‘ûlün Fa‘ûlün Fa‘ûl vezninde.)

Anun kim açıkdur basîret gözi Odur her varakdan olan ders-hân	*Onun basiret gözü öyle açıktır ki, her yapraktan ders alır.*
Şu kim mâ-sivâdan yuma çeşmini Ber-â-berdür ana bahâr u hazân (Şeyhülislâm Yahyâ) [637]	*Masivâdan gözlerini yıkama, bahar ve hazan onunla beraberdir.*

(ab ab kâfiyeli iki beyitli kıt‘a, Mef ‘ûlü Fâ‘ilâtü Mefâ‘îlü Fâ‘ilün vezninde.)

Kühsâra erse şu‘le-i şemşîr-i heybeti Deryâlara atardı havfdan özin peleng	*Heybetli kılıcının alevi dağlara erse kaplan korkudan kendini denizlere atar.*
Deryâya düşse sâye-i tîğ-i mehâbeti Pertâb ederdi kendüyi sahrâlara neheng (Bâkî)[638]	*Heybet kılıcının gölgesi denize düşse timsah kendini sahralara atardı.*

3.3.4. Rubâî - Nazm

Nazm, sözlüklerde "dizmek, düzeltmek, ipliğe inci dizmek" anlamlarındadır. Edebiyat terimi olarak, kelimenin genel anlamında vezinli, kâfiyeli söylenen sözlere *Nazm, Manzûm, Manzûme* adları verildiği gibi, özel anlamıyla bir nazım şekline de *Nazm* denmiştir. Bir nazım şekli olarak *nazm*, kıt'anın ilk beyti kâfiyeli olan şeklidir. Kâfiye örgüsü aa ba ca.. düzenindedir. Yani şekil ve kâfiyelenişi bakımından bütünüyle gazele benzer. Yalnız mahlas beytinin bulunmayışı ve konusunun değişik olmasıyla gazelden ayrılır. Konusu ve öteki özellikleriyle de kıt'anın aynıdır. Kıt'a gibi iki beyitten başlayarak 10-12 hatta daha çok beyte kadar uzayabilir. Kıt'ada olduğu gibi nazmın konusu da geniştir. Gazel konusu dışında hemen her konuda yazılabilir. Ayrıca mahlas beytinin bulunmayışı ve iki beyte kadar kısa yazılması bakımlarından da kıt'a ile benzerlik gösterir.[639] Kıt‘a ile ayrıldığı nokta kâfiye düzenidir. Kıt‘anın kâfiye düzeni daha çok xa xa iken *nazm*ın kâfiye düzeni ise aa ba’dır.

---

[637] Hasan Kavruk, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı,* MEB Yay., Ankara 2001, 489/K. 17.

[638] Sebahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı*, TDK Yay., Ankara 1994, 442.

[639] İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 57.

Rubâî ile olan ayrımından bahsetmek gerekirse; özellikle iki beyitlik nazmlar da rubâî, kıt‘a gibi dîvânların daha çok *mukatta‘ât* bölümünde bulunur. Bu durum daha önce dübeyt, tuyug ve kıt‘a için dile getirdiğimiz gibi yine bazı karışıklıklara ve yanlış isimlendirmelere sebebiyet verebilmektedir. Dîvân müstensihleri, hatta şairlerin kendileri bile nazım şekilleriin özelliklerine bakmaksızın bu manzûmeleri aynı başlık altında toplamakta bir beis görmemişlerdir. Bu durumu, özellikle 18. ve 19. yüzyıl şairlerinin dîvânlarında daha sık görmek mümkündür. Öyle ki 18. yüzyıl şairlerinden Behrî dîvânında 38; Hasmî dîvânında 27; Müsellem dîvânında 19; Hâşim Baba dîvânında 6; Selâmî dîvânında ise 61; 19. yüzyıl şairlerinden Sukûtî dîvânında 28; Sütûrî dîvânında 2 ve Trabzonlu Hilmî dîvânında ise rubâî başlığı altında bulunan 9 dörtlüğün nazm oldukları görülür. [640]

Aslında iki beyitli nazm, kâfiyesi, konusu ve mahlas durumu bakımından rubâîye benzemektedir. Ancak rubâîyi nazmdan ayıran en belirgin özellik, rubâînin kendine has vezinlerinin bulunmasıdır. Buna göre rubâî ile nazmın birbirleriyle uyuşan ve ayrılan farklarını tablo hâlinde şu şekilde gösterilebilir:

Nazım Şekli	***Nazım Birimi***	***Vezin***	***Kâfiye***	***Mahlas***	***Konu***
Rubâî	Dörtlük	Ahrem ve Ahreb özel rubâî kalıpları	a a x a (a a a a) (x a x a) çok nadir	Yok (İstisna-ları var)	Felsefî düşünce, tasavvuf, fikir, sosyal hayat, vs.
Nazm	Beyit (En az iki beyit)	Her vezinle yazılabilir	a a b a (a a a a) nadiren	Yok (İstisna-ları var)	Daha çok övgü, yergi ve tarih düşürme

(aa ba kâfiyeli iki beyitli nazm, Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fe‘ûlün vezninde.)

İlâhî olmasun kâfir de muhtâc
Yalancı kahbe-zen nâ-merde muhtâc

Yâ Rab! Bir kâfiri bile yalancı, namussuz ve namert kadına muhtaç etme.

Marîz-i bâb-ı ‘ışk ol bul devâyı
Niceler sürinür bu derde muhtâc
(Vusûlî)[641]

Niceleri bu derde muhtaç sürünürken sen,aşk kapısının hastası ol devâyı bul.

[640] Rubâî başlığı altında bulunup Nazm olan manzûmeler için bkz. “Tablo 1.2. Rubâî Başlığı Altında Olup Rubâî Vezinleriyle Yazılmayan Dörtlüklerin Sayıca Dökümü”.

[641] Hakan Taş, *Vusûlî, Divan [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin],* Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Tarihsiz, 197/N. 1.

(aa ba kâfiyeli iki beyitli nazm, Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fe‘ûlün vezninde.)

Tabîbüm bendeni öldürdü ‘aşkuñ Rakîbi şâd idüp güldürdi ‘aşkuñ	*Tabibim, aşkın (bu) köleni öldürdü. Rakibi sevindirip güldürdü.*
Beni rüsvây idüp bâzâr-ı gamda Melâmet tablını çaldurdı ‘aşkuñ (Mehdî)[642]	*Gam çarşısında beni rezil Edîb melamet davulunu çaldırdı.*

Nazm, dîvân şairlerince fazla reğbet gösterilmeyen bir nazım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bu yönüyle bu şeklin bir nazım şekli olup olmadığıyla ilgili şüpheleri olanlar da bulunmaktadır.[643] Ancak buna rağmen bazı önemli şairlerin dîvânlarında bu ad ve başlıkla manzûmelerin olması nazım şekli olduğunu kuvvetlendirmektedir.

Şimdiye kadar işlediğimiz rubâînin dübeyt, tuyug, kıt‘a ve nazm ile olan benzer ve farklılıklarını tek bir tablo içerisinde şu şekilde özetleyebiliriz:

Nazım Şekli	***Nazım Birimi***	***Vezin***	***Kâfiye***	***Mahlas***	***Konu***
Rubâî	Dörtlük	Ahrem ve Ahreb özel rubâî kalıpları	a a x a (a a a a) (x a x a) nadiren	Yok (İstisnaları var)	Felsefî düşünce, tasavvuf, fikir, sosyal hayat, vs.
Dübeyt	Sadece iki Beyit	Her vezinle yazılabilir.	a a x a (a a a a) (x a x a)	Yok (İstisnaları var)	Genellikle âşıkâne (fikir, düşünce, mehdiye vs. de var.)
Tuyug	Dörtlük	Remel bahrinin Fâ‘ilâtün, Fâ‘ilâtün, Fâ‘ilün kalıbı	a a x a Daha çok cinâslı kâfiye	Yok (İstisnaları var)	Genellikle âşıkâne
Kıt‘a	Beyit (En az iki beyit)	Her vezinle yazılabilir	x a x a (a b a b) nadiren	Yok (İstisnaları var)	Aşk, bir fikir, bir nükte, bir kişiyi övme-yerme, tarih düşürme vs.
Nazm	Beyit (En az iki beyit)	Her vezinle yazılabilir	a a b a (a a a a) nadiren	Yok (İstisnaları var)	Daha çok övgü, yergi ve tarih düşürme

3.4. FARKLI ŞEKİLLERDE YAZILAN RUBÂÎLER

Klasik nazariyat kitaplarına bakıldığında bunların hiç birinde “Rubâî Çeşitleri” adı altında her hangi bir ayırıma gidilmediği görülür. Ancak tarıfımızca yapılan dîvân

[642] Seyhan, 625.

[643] Filiz Kılıç, “Nazım Şekilleri”, 224.

taramaları sonucunda, az sayıda da olsa dîvânların *rubâîyyât* veya *mukatta'ât* bölümlerinde, bazı rubâîlerin *Rubâî-i Bî-nukad, Mülemmâ Rubâî* ve *Müstezâd Rubâî* gibi özel başlıklar altında kaleme alındığı ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra bir takım dîvânlarda rubâî vezinleriyle kaleme alınmaları dolayısıyla bazı gazellerin **"**Gazel Rubâî**"** başlığı altında kaleme alındıklarına da şahit olunmaktadır. İşte biz bu bölümde farklı özelliklere sahip olan bu gibi rubâîleri gruplandırmaya çalışacağız.

3.4.1. Rubâî-i Bî-nukad

Dîvân şiirinde noktasız harflerle manzûme veya nesir yazmak hüner göstergesi olarak kabul edilir. Bu tarz tasarrufar genellikle *İnşâ-yı bî-nukad*,[644] *Tarîh-i bî-nukad,*[645] *Gazel-i bî-nukad*[646] *ve Rubâî-yi bî-nukad* gibi özel başlıklar altında toplanır. 15. yüzyılın önemli şairlerinden Ahmed Paşa (ö. 1497) bu tarz manzûme veya metin yazanlardan övgüyle bahsederken 16. yüzyıl şairlerinden Edirneli Nazmî ise sevgilinin şiir gibi olan yüzünün güzelliğini medheder ve bensiz olan yanağını noktasız harflerden oluşturulan manzûmeye benzetir. Dolayısıyla naktasız harflerden oluşturulan bir manzûme pürüssüz bir yüze sahip olan sevgilinin yüzü gibi göze hoş gelir.

Gam degül bî-hâl olursa hüsnün evrâkında hat Resmdür âriflere nâme yazarlar bî-nukat (Ahmed Paşa, G.136/1)[647]	*Güzelliğinin sayfalarında (yüzünde) benin olmaması sıkıntı değil. Zîrâ maharetli yazarların noktasız yazmaları bir hüner tarzıdır.*

[644] Kadir Güler, Ersen Ersoy, "XVI. Asır Bursa Zanaatkârları Hakkında Secili Mizâhî Bir Eser: Sun'î Çelebî'nin Tezyîn-nâmesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 7/3, Summer 2012, 1284.

[645] Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri*, Fenomen Yay., Erzurum 2007, 144.

[646] Bu tarz şiir söyleyen en önemli Dîvân şairi 17. asır şairlerinden Tecellî'dir. Tecellî Dîvânı'nın önemli bir kısmı "Gazaliyyât-ı bî-nukad" başlığı altında topladığı gazellerden oluşmaktadır. Bkz. Türközmen, *Tecellî,* 99-130.

[647] Ali Nihat Tarlan, *Ahmed Paşa Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992, 183

Haddüñde ki yok hâl var ammâ ki hat iy dost
Beñzer ol o şi're kim ola bî-nukat iy dost
(Edirneli Nazmî, G.875/1)[648]

Ey dost (Sevgili), yanağında ben yok; fakat hat (yazısı gibi ayva tüyleri) var, ondan dolayı yüzün natasız olan şiire benzer.

Klasik belâgat kitaplarımızda adına rastlayamadığımız ancak dîvân taramalarımız neticesinde sadece 18. asır şairlerinden Halepli Edîb dîvânında tespit ettiğimiz bu tarz rubâî, Arap harflerinden ب, ت, ث, ج, خ, ذ, ز, ش, ض, ظ, غ,ف, ق, ve ي noktalı harflerinin kullanılmayıp sadece noktasız harflerden oluşturulan rubâîdir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

حمال المدر دل درد آلودم
اركلمده همواره كنلمده كدرم

اما ا و دكلكه حمل حماله اولور
وام املم ماهه دكل ساله اولور

Hammâl-i elemdir dil-i derd-âlûdem
Ammâ o değil ki haml-i hammâle olur
İrkilmede hemvâre gönlümde kederim
Vâm-ı emelim mâhe degil sâle olur
(Halepli Edîb)[649]

Derde bulaşmış gönlüm, elemin hamalıdır. Bu elem, karnında bebek taşıyan bir hâmilenin elemi gibi değildir. Gönlümde kederim daima irkilmededir. Bu yüzden arzumun isteği aylık değil yıllık olur.

3.4.2. Müstezâd Rubâî

Arapça "ziyâde" kökünden "arttırılmış, eklenmiş" anlamına gelen müstezâd, gazelden türetilmiş bir nazım şeklidir.[650] Arap edebiyatından, Fars ve Türk edebiyatlarına geçen müstezâd, klasik nazım şekliyle yazılmış bir şiirin tüm mısralarına kısa mısralar getirilerek elde edilir. Türk edebiyatındaki ilk örneklerine 14. yüzyıldan itibâren rastladığımız müstezâd, 20. yüzyıla kadar yazılmaya devam etmiştir.[651] Müstezâd daha çok *Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün* vezinli gazellerden türetilir ve beyitlerin mısra aralarına *Mef'ûlü Fe'ûlün* vezinleriyle yazılan kısa mısralar eklenir.

---

[648] Sibel Üst, Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), 2012, 579.

[649] Mum, 1225/R. 329.

[650] İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz,* 33.; Dilçin, 202.

[651] Muvaffak Eflatun, "Yeni Bulgular Işığında Müstezad", *TÜBAR*, 18, Güz, 2005, 83.

Eklenen kısa mısralara *Ziyâde* adı verilir. Dört farklı şekilde düzenlenebilen müstezâdın kâfiye düzenleri şöyledir: (Harflerin ilki uzun mısrayı, ikincisi kısa mısrayı gösterir.)[652]

1. aa aa; bb aa; cc aa
2. aa aa; bx aa; cx aa
3. ab ab; cc ab; dd ab
4. ab ab; cx ab; dx ab

Ziyâdeleri ve uzun mısraları tekrar eden müstezâdlara *mütekerrir müstezâd;* ziyâde mısraı kendinden sonra gelen mısraın başında tekrar eden müstezâdlara *müdevver müstezâd*; ziyâde mısraı uzun mısradan önce gelen müstezâdlara *mutarraf müstezâd;* ziyâdeleri ve uzun mısraları farklı şairler tarafından yazılanlara ise *müşterek müstezâd* adı verilir.[653] Türk edebiyatında tespit edilen ilk müstezâd örneği 14. yüzyıl şairlerinden Nesîmî (ö. 1404)'ye ait olmakla birlikte Türk edebiyatında en fazla müstezâd yazan şairlerimiz ise 45 müstezâdla Mustakimzâde Süleyman Sadeddin (ö. 1202/1787) ve yirmi üç müstezâdla Edirneli Nazmî'dir. [654]

Her ne kadar gazelden türetilmiş bir nazım şekli olsa da müstezâdın az da olsa diğer nazım şekillerine de uygulandığı bilinmektedir. Beyit, Kıt'a, Kaside, Murabba, Muhammes ve Tahmis'in yanı sıra konumuz olan Rubâî nazım şekline de uygulandığı görülmektedir. Taradığımız dîvânlarda şair veya müstensihlerce bu şeklin uygulandığı rubâîye "Rubâî-i Müstezâd" başlığı verildiği görülmüştür. Bu da rubâî için farklı bir hususiyet arz etmektedir. Müstezâd rubâîlerde kullanılan vezin ve kâfiyelere bakıldığında uzun mısraların rubâî vezinleriyle; ziyâde mısraların ise genellikle *Mef'ûlü Fe'ûl* vezinleriyle yazıldığı; kâfiye düzenin ise üç şekilde şekillendiği görülür. (Harflerin ilki uzun mısrayı, ikincisi kısa mısrayı gösterir.)

1. ac ac bd ac
2. ab ab ac ab
3. ab ab ab ab

---

652 Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi,* 68.

653 Muvaffak Eflatun, "Yeni Bulgular Işığında Müstezad", 87.

654 Muvaffak Eflatun, *Türk Edebiyatında Müstezad,* (Yayınlanmamış YL: Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Kırıkkale 1997, 4; Aynı Mlf., "Yeni Bulgular Işığında Müstezad", 86.

(ac ac bd ac kâfiyeli müstezâd rubâî. 1., 2. ve 4. mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde. Ziyâde mısralar ise Mef'ûlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Ey dil taleb-i vuslat-ı cânân eyle
Hırmanlığı koy
Ruhsâre maksûduñı handân eyle
Giryânlığı koy
Var şerbet câm-ı la'lin eyle recâ
Ayağına yüz sür
Derd ü elem-i firkate dermân eyle
Nâdânlığı koy

(Şehrî)[655]

Ey gönül, ümitsizliği bırak, sevgiliye kavuşma talebinde bulun. Ağlamayı bırak, güleç yüzlü bir şekilde maksadını söyle. Git (sevgilinin) ayağına yüz sür, dudağının kadehinden şerbet ricâ et. Câhilliği bırak, ayrılık acısına ve derdine çâre bul.

Fars edebiyatında da örnekleri bulunan müstezâd rubâînin orada da aynı şekil ve vezinlerde kullanıldığı görülmektedir. Fars edebiyatında bu rubâî tarzının önde gelen temsilcileri, 14. asırda *Enîsü'l-'Uşşâk* eseriyle de tanınan Hasan b. Muhammed Râmî (ö. 795/1392); 16. asırda Ehlî-i Şirâzî; 18. asırda Muştâk-ı Isfahânî (ö. 1171/1757) ve Mevlânâ ile Sultân Veled üzerinde yaptığı çalışmalarla da bilinen 20. asır âlim ve şairlerinden Celâleddin Hümâ'î ve yine 20. Asır rubâî şairlerinden Nimâ Yuşîc gibi şairlerdir.[656]

Türk edebiyatında da örneklerine az sayıda dîvânda rastladığımız müstezâd rubâî tarzı, Fehîm-i Kadîm, Şehrî, Halepli Edîb, Nazîr İbrâhîm ve Müstakimzâde Süleyman Sadeddin gibi şairler tarafından uygulanmıştır. Bu tarz rubâîlerin ziyâde mısraları, anlam bakımından daha çok bir önceki uzun mısraya dâhil edildiği; buna karşın rubâîlerin bazılarında ise anlam karmaşası yaşandığına da şahit olunmaktadır. Aşağıda örneğini verdiğimiz Fehîm-i Kadîm'in müstezâd rubâîsi buna örnek gösterilebilir.

(ab ab ac ab kâfiyeli müstezâd rubâî, 1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 2. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde. Ziyâde mısralar ise Mef'ûlü Fa'ûl vezinlerinde.)

---

[655] Şener Demirel, *Şehrî Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 1999, 313.

[656] Parsî, 184-187; Şemîsa, 199.

Tâ eyledi bed mihr çarh-ı evbâş
Ol dûn u le'îm
Rûşen günümi sâye-sıfat tîre-kumâş
Mânend-i Fehîm
Baht-ı siyehüm o bâğa terbiye-bahş
Kim olmış ana
Şebnem zühâl-ı gül şeb-i bülbül huffâş
Hem dûd-ı nesîm
(Fehîm-i Kadim)[657]

O kötü ve insaniyetsiz, o aşağılık ve alçak felek, aydınlık günümü gölge gibi, Fehîm'inki gibi siyah kumaşlı ettiğinden beri, kara bahtım, gül Zühâl'inin çiğ ve yarasa ile rüzgar dumanının gece bülbülü olduğu o bağı besledi.

3.4.3. Mülemmâ Rubâî

Sözlüklerde "Alaca renkli, renk renk" anlamına gelen *mulemma*', Türkçeye Arapçadan geçmiş bir sözcüktür.[658] Edebî terim olarak ise *mülemma*', bir şairin Türkçe yazmış olduğu manzûmenin bazı mısralarını farklı dillerle yazmasıdır. Yapılan bu işe de Telmî' denmektedir.[659] Mülemma'nın Batı dillerindeki karşılığı makaronik (Fr. macaronique)'tir.[660] Mülemma ve telmî' terimlerinin özellikle dîvân şairlerinin Türkçe-Farsça veya Türkçe-Arapça yazdıkları şiir/beyitleri karşılamak için kullanıldığı bilinmektedir. Edebiyat bilgileri ve teorilerini konu alan bazı kitap ve sözlüklerde, iktibas[661] veya tazmin[662] yoluyla da mülemma şiir meydana getirilebileceği bilgisi bulunmaktadır.[663]

---

[657] Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 710.

[658] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 1998, 2, 1606.

[659] Tahirül Mevlevi, *Edebiyat Lügati*, 158.

[660] Salahaddin Bekki, "Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Mülemma", *I. Uluslararası Âşık Sümmâni ve Âşıklık Geleneği Sempozyumu Bildirileri,* (Haz. Abdülkadir Erkal), Birleşik Yayınevi, Ankara 2012, 486.

[661] İktibas: Şiir yâhut düz yazı metinde bir âyet-i kerîmenin veya hadîs-i şerîfin tamamının veya bazı kelimelerinin alıntılanmasıdır. Bkz. M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkubbe Yay., İstanbul 2010, 274.

[662] Tazmin: Bir şairin diğer bir şairin şiirinden bir parçayı (bir mısra, beyit veya iki beyit) kendi şiirinin içinde zikretmesidir. İktibastan farkı, iktibasta alıntı yapılan sözün âyet ve hadîs, tazminde ise şiir olmasıdır. Bkz. Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat,* 280.

[663] Bekki, 486.

Bazı kaynaklar Mülemma'yı edebî sanatlar arasında gösterirken[664] bazı kaynaklarda ise edebî sanat olup olmadığı ile ilgili herhangi bir beyânda bulunmaktan kaçınılmıştır.[665] Bu konuda Prof. Dr. Yekta Saraç, Telmî'in bir şairin Türkçe yazmış olduğu şiirinin bazı mısralarını Arapça veya Farsça söylemesi olduğunu, şiirde bulunan Arapça veya Farsça mısraların bir başka şaire ait olmaması gerektiği, aksi takdirde telmî' değil tazmîn olacağını dile getirmiştir. Yine Saraç'a göre mülemma'ın bir edebî sanat olmasından çok *"şairin bir başka dili şiir söyleyebilecek derecede iyi bildiğinin ifadesi"*dir. Aynı zamanda *"şiire etkileyicilik kazandırma, söze muhatap olanın dikkatini çekme"* fonksiyonları da vardır.[666]

Mülemma tarzı şiirlerin ilk örneklerine Fars edebiyatında 10. yüzyılda rastlanmakla birlikte[667] İran şairleri, Arapça-Farsça mısralarla oluşturdukları şiirlere "mülemmeât" demişlerdir.[668] Farslardan bize geçen mülemma tarzı şiirlerin ilk örneğini Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî vermiştir. Mevlana'nın dîvânında Farsça-Türkçe (Çağatayca) mülemmalar vardır:

Dânî ki men be'âlem **yalguz seni sever men** Çün der berem neyâyî ender gamet **öler men**	*Bilirsin ki ben âlemde, yalnız seni severim; eğer kucağıma gelmezsen senin tasana boğulup ölürüm.*[669]

Mevlânâ haricinde Türk edebiyatında mülemma tarzı şiir kaleme alan diğer şairler ise Sultân Veled, Âşık Paşa (ö. 733/1332), Karamanlı Aynî (900/1494?), Fuzûlî, Kınalızâde Ali Çelebi (ö. 979/1572), Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008 /1600), Rûhî-i Bağdadî (ö. 1014/1605), Esrar Dede ve Diyarbakırlı Lebib (ö. 1182/1768) gibi şairlerdir. Bu şairler, bazen hüner göstermek, bazen de tam olarak bilmediği bir dili ses taklidi yoluyla, biraz da alay unsuru olarak kullanmak gibi bir takım sebeplerle Türkçe-

---

[664] M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri Belâgat*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s.271; Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s.216.

[665] Dilçin, 506.

[666] Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 295.

[667] Rıza Kurtuluş, İskender Pala, "Mülemma", *DİA*, İstanbul 2006, 31, 539.

[668] Tahirül Mevlevi, *Edebiyat Lügati*, 158.

[669] Tahirül Mevlevi, *Edebiyat Lügati*, 158; Bekki, 487.

Farsça, Türkçe-Arapça, Türkçe-Rumca, Türkçe-Boşnakça, Türkçe-Yunanca mülemma tarzında şiirler ortaya koydukları bilinmektedir.[670]

Klasik Türk şiirinde mülemmâ tarzıyla yazılan rubâîlerden bahsetmek gerekirse, ilk mülemma rubâî, bilinen en eski Türkçe rubâîlerden de olan ve 13. asrın ikinci yarısında yaşamış olan Cemal Karşî'nin *Mülakâtü's-Sürâh* adlı kitabında kayıtlı olan rubâîdir. Prof. Barthod'un *Orta Asya Türk tarihi Hakkında Dersler* adlı eserine sadece Türkçe son mısraını aldığı bu rubâînin ilk üç mısraı Farsçadır. Yani bir mülemma rubâîdir. Bu bilgileri sunan Fuat Köprülü, iki ayrı nüshasını tedkik ederek karşılaştırdığı bu rubâînin tamamını "Klasik Türk Nazmında Rabâî Şeklinin Eskiliği" adlı makalesinde verir. Söz konusu rubâî şöyledir:

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fâ' vezinlerinde.)

Ey nâm tu ber hâtem dil-i nakş-nigîn Mülk-i Hoten ez tu dîde 'izz ü temkîn Çendân bezî ey şâh ki gûyed Türkî **Yaflak karı bolmış Munemiş Tigin**[671]	*Ey ismi gönül mührüne yüzük olan (hakan). Hoten ülkesi senden izzet ve vakar görmüştür. Ey şah öyle (çok) yaşa ki, bir Türk: Munemiş Tigin çok ihtiyarlamış desin.*

Taradığımız dîvânlarda ise şairlerin mülemmâ rubâîyi *müstezâd rubâî* ve *rubâî-yi bî-nukad*a nazaran daha fazla kullandıkları görülür. Yine şair veya müstensihlerin bu tarz rubâîleri diğer rubâîlerden ayırmak için *Mülemma Rubâî* veya *Rubâî-yi Mülemma* şeklinde adlandırdıkları görülür. Klasik Türk şiirinde mülamma tarzında rubâî yazan şairler arasında 16. yüzyıl şairlerinden Lâmiî Çelebi; 17. yüzyıl şairlerinden Topkapılı Feyzî; 18. yüzyıl şairlerinden Halepli Edîb, Süleymân Nahîfî Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî ve Nâtıkî; 20. yüzyılda ise klasik üslupla rubâî yazan Tâhirü'l Mevlevî gibi şairler bulunmaktadır. Bunlardan özellikle Halepli Edîb, bu tarzda yazdığı beş rubâî ile başı çekmektedir.

Aşağıda Tâhirü'l Mevlevî'ye ait olan rubâînin son mısraının tümü Farsça olarak yazılmış ve Tâhirü'l Mevlevî'nin kendi deyimiyle tam bir Temli' örneğidir. Örnek olarak aldığımız diğer iki rubâî ise, en fazla mülemmâ rubâî yazan dîvân şairi Halepli

---

[670] İ. Hakkı Aksoyak, "Divan Şiirinin Dili İmparatorluk Dilidir", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2009, Volume 4/5, 1-18.

[671] Köprülü, "Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği", 438.

Edîb'e aittir. Halepli Edîb'in aşağıdaki rubâîlerinin ilki Farsça-Türkçe, diğeri ise Arapça-Türkçe olarak telmî' edilmiştir.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' 4. mısra Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Hicrânın ile sîne elem perverdi
Dil muhtazir-i muztarîbe benzerdi
Ey rûh-i revân avdetiñ etdi ihyâ
خوش آمدی و حیات نو آوردی [672]

Senin ayrılığınla kalp elemle beslenir oldu. Gönül, azab içinde can çekişirken ey canlı ruh hoş gelişin ve yeni hayat getirerek geri dönüşünle gönlü hayata döndürdün.

(Tüm mısralar Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

منعم بغنا و اعتلا از چه سبب
اظهار کنی بعال و دون این فاقا
Yok şübhe ki sen bu hûyu idmân etdiñ
Tâ mûcib-i i'tizâr ola infâka [673]

Zenginlik ve yüceliğinin keremi hangi sebeptendir; zihni yüce (hasletlere) de aşağılığa da harcarsın. Şüphesiz sen, özür dilemeye sebep olan bu huyu alışkanlık haline getirdin.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'îl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

ذوالنخوة من ضلاله لم یرنی
لو کانو له بصیرة شاهدنی
Kim şâh ise de denî-nevâz oldukça
Hem-tâlığ ile karîn olur şâha denî [674]

Kendi gözleriyle beni müşâhede etmişse de dalâlet içinde kibirlenen (artık) beni göremez. Kim ki sultân olup da alçaklığı yeğlerse, sultân ile alçak benzerlikte birbirine yaklaşır.

3.4.4. Gazel Rubâî

Rubâî-i Bî-nukad, Mülemmâ Rubâî ve *Müstezâd Rubâî* haricinde, daha önce de belirttiğimiz gibi farklı nazım şeklilerinin de rubâî vezinleriyle kaleme alındıklarına dâir örnekler mevcuttur. Özellikle *Gazel Rubâî* başlığı altında yazılan bazı manzûmelerin

---

[672] Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati,* 158.

[673] Mum, 1243/R. 429.

[674] Mum, 1220.

şekil olarak gazel; vezin olarak ise sadece rubâî vezinleriyle yazıldıklarından bu adlarla kaydedildikleri görülür. 17. yüzyıl şairlerinden Arşî[675] ve Tâlib (ö. 1085/1674);[676] 18. yüzyıl şairlerinden Kânî (ö. 1206/1791)[677] ve 19. yüzyıl şairlerinden Ömer Şevkî (ö. 1268/1852) Gazel Rubâî kaleme alan şairlerdendir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Yâ Râb beni sen behrever-i ihsân it Ol pister-i 'afvında beni galtân it	*Yâ Rab, beni ihsânınla nasiplendir; af döşeğinde beni yuvarlandır.*
Cürmümle siyeh-rûlukla haşr itme Mahşerde benüm zahmetümi âsân it	*Günahlarımla beni kara bir yüzle haşretme; mahşerde çekeceğim sıkıntıları kolaylaştır.*
Müstevcib-i nîrân-ı cahîm olsam da 'Afv it kerem it merhamet it ihsân it	*Cehennem ateşine layık olsam da; beni af et; bana kerem et, beni bağışla.*
…	
Şevkî n'ola havf eyler iseñ cürminden Hengâm-ı sehr-i tâ'at ile iz'ân it (Ömer Şevkî)[678]	*Şevki, günahlarından korkarsan ne olacak, seher vaktindeki ibâdetlerle itaat ederek teslim ol.*

3.5. RUBÂÎLERDE EDEBÎ TARZLAR VE TÜRLER

Klasik Türk şiiri rubâîlerinde medhiye, fahriye, hicviye, nasîhat ve şikâyet gibi sunuş/ifade biçimlerinin yanı sıra pek çok dini ve sosyal türe ait örnekler bulunmaktadır. Bu bağlamda rubâî, pek çok tarzın ve türün icra edilebilindiği bir nazım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Tevhîd, na't, mi'râciye, esmâ-i hüsnâ ve mu'cizât-ı nebî ve gibi dini türlerin yanı sıra bâhâriyye, sâkî-nâme, hazâniyye, mersiye, cülûsiye, ıydiyye ve belde-nâme gibi sosyal içerikli türler rubâîlerde kullanılan başlıca türler arasındadır.

---

[675] Bahattin Kahraman, 386/G.304.

[676] Banu Gezer Şahin, *Tâlib Divanı ve İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2009, 111-112.

[677] İlyas Yazar, *Kânî Dîvânı (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Dr Tezi), Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2006, 427/G.56.

[678] Ömer Şevkî, *Dîvân-ı Se-zebân,* Ali Emiri, Manzûm 235, 15a-15b.

Dîvânlarda tespit ettiğimiz rubâîlerin tarz ve türe göre sayıca değerlendirmesini yapmak gerekirse; bir sunuş biçimi olarak en fazla kullanılan tarzlar, nasîhat-nâme, hasb-i hâl, şikâyet-nâme ve münâcaât olurken en fazla işlenen türler ise tevhîd, na't, sâkî-nâme ve mi'râciye türüdür. Yine yaptığımız taramalar neticesine göre klasik Türk şiiri rubâîlerini, Sûfiyâne, Hakîmâne/Ârifâne, Âşıkâne/Şûhâne ve Rindâne üslupları içerisinde değerlendirdiğimizde ise, kaleme alınan rubâîlerin çoğunun Sûfiyâne bir üslupla yazıldığını; sûfiyâne rubâîlerin ardından ise hakîmâne, âşıkâne ve rindâne üsluplarının sıralandığını söyleyebiliriz. Söz konusu bu değerlendirmeyi grafikler hâlinde şöyle gösterebiliriz:

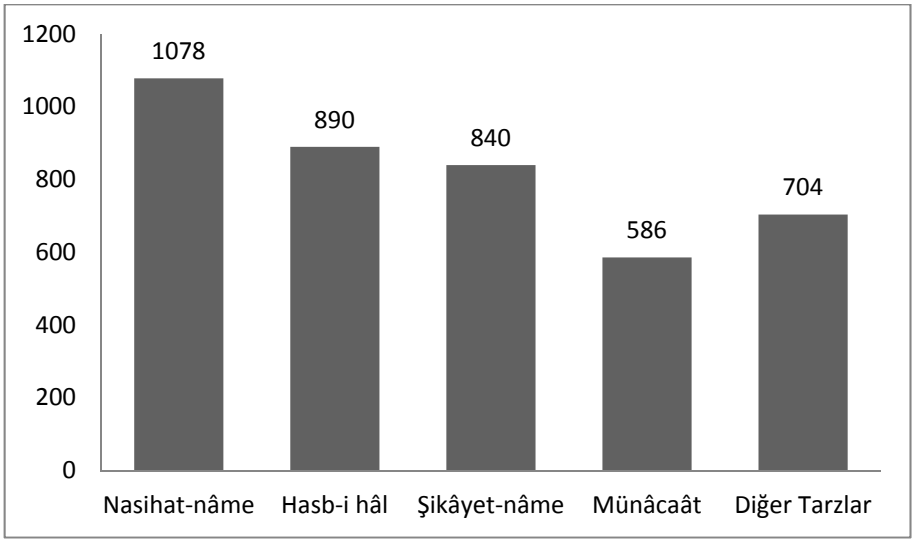

Şekil 3.4. Rubâîlerde En Fazla Kullanılan Edebî Tarzlar ve Rubâî Sayılarına Göre Oranları

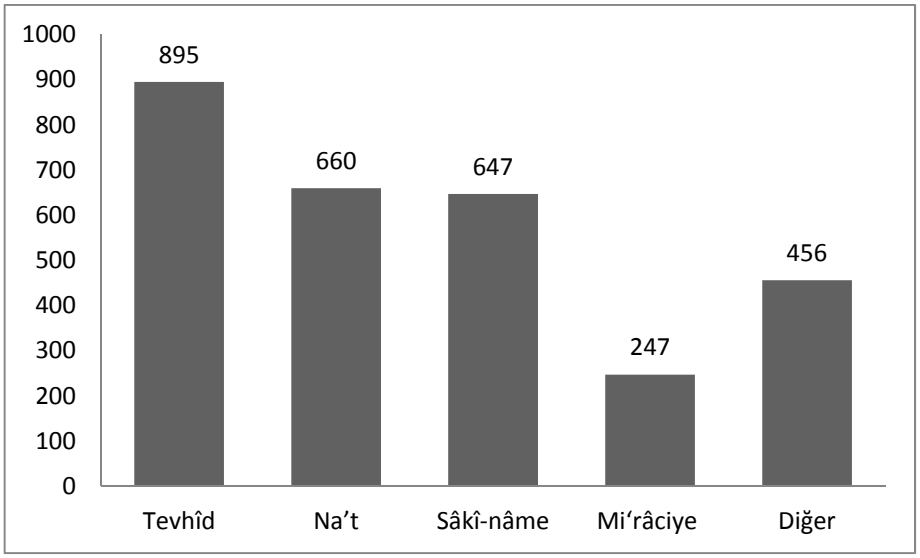

Şekil 3.5. Rubâîlerde En Fazla Kullanılan Edebî Türler ve Rubâî Sayılarına Göre Oranları

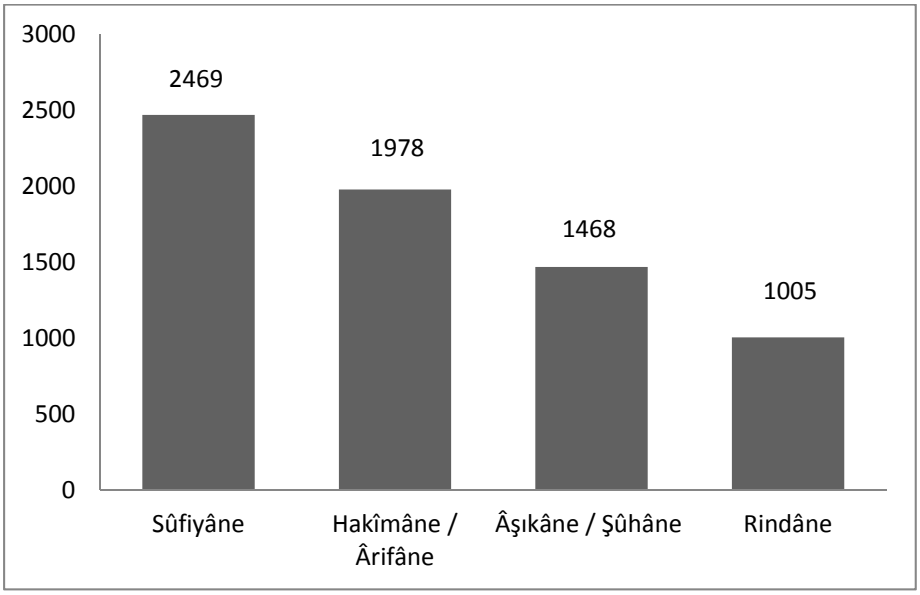

Şekil 3.6. Klasik Türk Şiirinde Sûfiyâne, Hakîmâne/Ârifâne, Âşıkâne/Şûhâne ve Rindâne Ülupta Kaleme Alınan Rubâî Sayıları

Bu değerlendirmeden sonra, öncelikle şairlerin kaleme aldıkları rubâîlerin hangi sunuş biçimleriyle işledikleri, yani hangi tarzları kullandıklarını incelemek yerinde olacaktır.

3.5.1. Edebî Tarzlar

3.5.1.1. Fahriye

Arapçada fahr, *öğünülecek şey, övülmeye lâyık kişi; böbürlenme, büyüklenme ve övünme* anlamındadır. Dîvân şiirinde bir edebî tarz olarak *fahriye*, şairlerin kendi özelliklerinden övünerek söz ettikleri manzûme veya manzûmelerin bir bölümüdür.[679] Fahriyede şairler, genellikle kendi sanatlarıyla diğer şairlerin sanatkarlığını mukayese ederek, kendilerinin sahip olduğu yüksek sanat gücünü ve üstünlüğü dile getirirler. Farhriye, umumiyetle kasidelerin medhiyeden sonraki bölümde bulunur. Gazellerde mahlas beytinde şairin kendinden övgüyle bahsetmesi de bir fahriye örneği olarak kabul edilir.

Kaside, gazel ve kıt‘aların haricinde fahriyelere rastlanılan bir diğer nazım şekli de rubâîlerdir. Öyle ki 16. yüzyılda Sehâbî (R. 27); 17. yüzyılda Fasîh Ahmed Dede (R. 2, 58, 67), Behçetî Hüseyin (R. 53), Fevzî (R. 53), Mesîhî-i Tebrîzî (R. 28, 73), Nehcî Mustafa (R. 99), Sâbir Mehmed (R. 10), Seyyid Vahyî (R. 50,72) ve İshak-zâde Zuhûrî (R. 8); 18. yüzyılda ise başta Nedîm (R. 4) olmak üzere, Süleymân Nahîfî (R. 27,28), Arpa Emini-zâde Sâmî (R. 2), Esrâr Dede (R. 48) ve Halepli Edîb (R. 331), rubâîlerinde şairlikleri, sözdeki hünerleri ve bazen de âşıklıkları noktasında övünmüşlerdir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Vahyî benem ol zarîf-i mu‘ciz-îcâd
Kim her suhanumda oldı biñ sihr îrâd
Mahsûd-ı tebâ‘-ı ehl-i ‘irfân oldı
Her şi‘r-i ferah-fezâ ki itdüm inşâd
(Vahyî)[680]

Vahyî! O zerafet sahibi, mucize icat eden benim. Ki her sözümde bin sihir ortaya çıktı. Benim ferahlatıcı, ahenkle söylediğim her şiir, irfan ehlinin kıskandığı şey oldu.

[679] Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yay., Erzurum 2007, 65.

[680] Sukan, 521/R. 50.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

İm‘ân-ı nazarla seyr it ey ehl-i şinâs
Eş‘ârımı nazm-ı sâ’ire itme kıyâs
Mevzûn-kadân-ı ma‘nîye bir kimse
Bu câme-i lafzı itmemişdür ilbâs
(Fasîh Ahmed Dede)[681]

Ey şiirden anlayan! Şiirimi başka şiirlerle kıyas etmeden dikkatle oku. Bu vezinli mânâ bedenine bu söz giysisini hiç kimse giydirmemiştir.

Rubâîlerde kendinden övgüyle bahseden şairlerin bir kısmı, genellikle rubâînin pek fazla bilinmediğini, herkes tarafından icrâ edilemediğini ve dolayısıyla bu mecrâda şiir söylemenin bir ayrıcalık olduğunu dile getirirken şairlerin bir diğer kısmı kendilerini, rubâîde zirve olarak kabul edilen İranlı şair Hayyâm’a benzetmiş ve daha çok “Hayyâm-ı Rûm”, “Hayyâm-ı Zamân”, “Hayyâm-veş” ve “Hayyâm-sıfat” gibi sıfatlarla övünmüşlerdir. Söz konusu şairler, 17. yüzyılda Fasîh Ahmed Dede (R. 81), Fehîm-i Kadîm (R. 46), Kavsî (R. 11), Nâzikî (R. 77) ve Sa‘dî Çelebi (R. 18); 18. yüzyılda Süleymân Nahîfî (R. 329), Çeşmi-zâde Reşîd (R.10), Neylî (R. 2), Reşîd (R. 4), Sa‘îd Giray (R. 1), Sâlim Mirza-Zâde (R. 31) ve Seyyid Vesim (R. 25); 19. yüzyılda ise Âsaf (R. 87) ve Nâfi‘(R. 28)‘dir.

Aşağıdaki ilk örnekte Kavsî, kendi zamanına kadar rubâînin halk içinde şöhretinin az olduğunu ve kendisinden sonra rubâîlerinin memleketin sancağı haline geldiğini dile getirirken ikinci örnekte Neylî ise, kaleme aldığı rubâîlerle İran rubâî şairi Hayyâm’a kafa tuttuğunu, rubâî vadisinde dünyayı ona dar ettiğini dile getirmektedir.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Bir nice rubâ‘î bu hazîn itdi rakam
Kavsî adına libâsda çekdi kalem
Halk içre bu bî-bizâ‘atüñ şöhreti yoh
Bu şehrde eş‘ârı anuñ oldı ‘alem[682]

Bu hüzün, birçok rubâî yazdırdı, şübhe götüren sözde, Kavsî’nin adına cetvel çekti. Halk içinde bu işin şöhreti yok; ancak Kavsî’nin şiirleri bu şehirde bayrak oldu.

---

[681] Çıpan, 384/R.58.

[682] Mümine Çakır, Kavsî *Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2008, 1059/R. 11.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Eş'âr-nüvîs-i dehr ider ser-nâme
Her matla'ımız cerîde-i eyyâma
Nüh-hayme-i çerhı teng ü târ ideriz
Vadî-i rubâ'îde ser-i Hayyâma[683]

Zamanın şairleri, her şiirimizin matlaını günlük gazeteye başlık yapar. Biz, rubâî vadisinde dokuz kat göğün çadırını Hayyâm'a dar ve karanlık yaparız.

Bunların yanı sıra Nâzîkî, rubâîlerini gizli mânâlar içerisinde adetâ sihir yapma edâsında söylediğini dile getirirken Âsaf ise rubâî yazmada dönemin en meşhûr şahsın kendisi olduğunu; kaleme aldığı yeni tarz rubâîlerle Hayyâm'ın ruhunun şâd olduğunu övünerek dile getirmektedir.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Nâzik dili pâk eyledi sâ'î kıldı
Güftârını hep Hudâya dâ'î kıldı
Ma'nî ki anuñ keşfine imkân yokdur
Sihr eyledi gûyâ ki rubâ'î kıldı[684]

Nâzikî gönlünü temizleyerek canla başla çalıştı; sözlerini her zaman Allâh'a dua olarak söyledi. Öyle mânâlarla söz söyledi ki onları anlamaya imkân yok; sangi sihir yaparak rubâî söyledi.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Tanzîm-i rubâ'îde benim şimdi benâm
Destimde musahhar gibidir mülk-i kelâm
Tarz-ı kalemimle tavr-ı îcâdımla
Şâd olsa gerek rûh-ı refî'-i Hayyâm [685]

Rubâî yazmada şimdi meşhûr olan benim. Söz ülkesini ele geçirmiş durumdayım. Benim bu yazı tarzımla, yeni icadlarımla, Hayyâm'ın yüce ruhu, şad oluyordur.

---

683 Adnan Uzun, *Neylî Dîvânı [Tenkitli Metin],* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne 1991, 203/R. 3; Atabey Kılıç, *Mirza-zâde Mehmet Neyli ve Divanı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2004, 501/R. 2.

684 Gülhan, 223/R. 77.

685 Ömür Ceylan, 241/R. 87.

3.5.1.2. Hasb-i Hâl / Arz-ı Hâl / Iyâdet

Hasb-i Hâl ve arz-ı hâl, *görüşüp dertleşme, halleşme, sohbet tarzında konuşma ve durumunu arz etme* anlamında kullanılırken Iyâdet ise, *hatırını sorma, ziyaretinde bulunma ve hasta ziyareti* gibi anlamalara gelmektedir.[686]

Klasik edebiyat metinlerde sıklıkla kullanılan bu ifade biçimleri, rubâîlerde de en fazla kullanılan tarzların başında gelmektedir. Özellikle hikmet ve nasîhat eksenli rubâîlerde şairlerin dile getirmek istedikleri ifadeleri karşılıklı konuşur gibi okuyucuyla paylaşmaları şairlerin anlaşılmasını kolaylaştıran etkenlerdendir. Rubâî yazan hemen her şairde örneğine rastlayabildiğimiz bu tarzın bizce en başırılı uygulayıcıları 17. yüzyıl şairlerinden Azmi-zâde Hâletî, Güftî ve Taybî/Tıybî; 18. yüzyıl şairlerinden ise Yahyâ Nazîm ve Halepli Edîb'dir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Tutmazsañ eger reh-i mürüvvet nic'olur
Hâl-i dil-i zâr-ı pür melâmet nic'olur
Reng-i ruhuma nazar kılanlardan sor
Hâkister-i külhân-ı muhabbet nic'olur
(Hâletî) [687]

İnsanlık yolunu tutmazsan, melamet dolu iniltili gönlün hali ne olur? Yanağımın rengini görenlerden bir sor da; muhabbet ocağının külünün nasıl olduğunu sana anlatırlar.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Çeşmüñ nice bir mâyil-i bî-dâd olsun
Nâz uyhusına biraz da mu'tâd olsun
Çık nâz ile seyr-i bâğa ey nahl-i cefâ
Pâ-mâlüñ olan serviler âzâd olsun
(Güftî)[688]

Gözlerin daha ne zamana kadar zulme myilli olacak. Biraz da naz uykusuna alışsın. Ey cefâ fidanı nazla bağ yürüyüşüne çık ki, senin ayağının altında kalmış olan serviler âzâd olsun.

---

[686] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 91.

[687] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 155/R. 112.

[688] Kâşif Yılmaz, *Güftî, Divan*, 392/R. 106.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

İtsem nola hasb-i hâli senden saña ‘arz
Hâl-i dil-i pür-melâli senden saña ‘arz
Ey şâh-ı hüsn Nazîme dâd it ideyüm
Derdüñle o pây-mâli senden saña ‘arz
(Yahyâ Nazîm)[689]

Sebebi sen olan gam dolu gönlümün halini bir hasb-i hâl olarak sana arz etsem olur mu? Ey güzellik sultânı, ihsânda bulun da, senin derdinle ayaklar altına düşmüş olanı sana arz edeyim.

3.5.1.3. Hicviye

Dîvân şiirinde, *biriyle şiir yoluyla alay etme, şiir yoluyla birini gülünç duruma düşürme, yerme şeklinde bir ifade biçimi* olan hicviye,[690] genellikle şairlerin hoşnut olmadığı toplumsal durum ve olgulara karşı sessiz kalmadığının bir ifadesidir. Osmanlı sahasında *hezl, latîfe, mutâyebe, nükte, şathiye* ve *fıkra* gibi anlatım biçimleri ve türleri hicviyye ile birleşen diğer ifade biçimleridir. Klasik Türk şiirinde rubâî yazan hemen tüm şairlerde bulunabilen sosyal, siyasal veya kişisel şikâyetler de bir nevi hiciv olarak ele alınabilir; ancak hicvin şikâyet ve eleştiriden ayrılan en önemli tarafı, bir kişinin veya adı konulmuş bir gurubun hedef alınarak eleştirilmesi olduğunu söylenebiliriz. Hicviye genellikle mesnevî, kaside, gazel, musammatlar ve kıt’alarda kullanılan bir ifade biçimi olmasının yanı sıra rubâîlerde de örneklerine az da olsa rastlanmaktadır. Şiirde hiciv denince, 17. yüzyıl şairlerinden Nef‘î ve Sihâm-ı Kazâ’sı akla gelir. Bu eserde Nef‘î, Farsça rubâî şeklinde ‘Itrî’ye olarak yazdığı hicviyesinin yanı sıra kendi çağdaşı olan Vahdetî’yi ise rubâî nazım biçimiyle şu şekilde hicveder:

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. ve 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Ey Vahdetî kûs olsa bu denlü ötmez
Verdi kovaran semî‘a-i dehre şikest
Bağdâd’a çekil ‘ârif isen sen yine kim
Âvâz-ı duhûl şenîden ez-dûr hoşest
(Nef ‘î/Siham-ı Kazâ)[691]

Ey Vahdetî, çan olsa bu şekilde ses çıkarmaz, dünyada kulak sahiplerinin kulak zarı patladı. Eğer ârif isen Bağdat’a çekil, (zira) davulun sesi uzaktan hoş gelir.

---

[689] Ertürk, 336/R. 100.

[690] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 103.

[691] Metin Akkuş, *Nef‘î ve Sihâm-ı Kazâsı*, 242.

Nef‘î’den başka, hiciv tarzında rubâî kaleme alan diğer şairler arasında, 17. yüzyıl şairlerinden Mâhir (ö. 1121/1710-11) (R. 4); 18. yüzyıl şairlerinden Seyyid Vehbî (R. 17) ve Süleymân Nahîfî (R. 548) sayılabilir. Aşağıdaki örneklerin ilkinde Mâhir, şair Vuslatî’yi alaylı bir dille hicvederken ikinci örnekte Seyyid Vehbî ise sebebini bilmediğimiz bir nedenle kendilerinden sıkıntı gördüğü Menemen halkını hicvetmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde 3. mısrada vezin aksamaktadır.)

Geh erş ü geh afyona ki meyyâl olduñ Feyz idi murâduñ ‘aceb ishâl oldun Âsâr-ı gazânâme bedîd olmadı âhir Meydân-ı vefâda hele remmâl oldun[692]	*Bazen rüşvete bazen de afyona yöneldin. Arzun büyük rütbe sahibi olmaktı fakat vasat, orta bir yere vardın. Gazâ-nâme adlı eserlerin meşhûr olmadı, sonunda Vefâ meydanında remmâl oldun.*

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Şehr-i Menemen halkını yaru gördük Bir mâr ile ünsiyeti enseb gördük Biz ‘akrebi sâ‘atde görürken evvel Sâ‘at başına bunda biñ ‘akreb gördük[693]	*Menemen halkını (insanlıkta) yarım gördük. Bir yılanla dostluğu daha uygun bulduk. Biz daha önce akrebi ancak saatte görürken burada her saat bin akrep gördük.*

3.5.1.4. İ‘tizâriye

Arapça bir kelime olan *i‘tizâr, kusurunu bilerek özür dilemek, kusurunu anlayıp af dilemek* anlamlarına gelir. Özür dileme maksatlı, af dileme niyetiyle kaleme alınan metinler ise i‘tizâriye başlığı altında toplanabilir. İ‘tizâriyelerde özür dilenen muhatab, bazen Allâh ve resûlü, bazen de beşeri sevgili olduğu görülür. Söz konusu metinlerde şair öncelikle yapmış olduğu kusurları itiraf etmekte daha sonra ise muhataba açıkça özrünü iletip affını dilemektedir. Kendinden şikâyet tarzı olan tazallümden ayrılan tarafı da budur. Zira tazallümde şair, kendinden şikâyet ederek kusurlarını sıralarken i‘tizâriyede ise açıkça özür dilemektedir.

---

[692] Hasibe Kayhan, *Mâhir Abdullah (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni), (*Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1999, 419. /R.4.

[693] Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 1991, 719/R. 17.

Daha çok kasidelerde rastlanabilen bu tarza rubâîler arasında da rastlamak mümkündür. Bu tarz rubâî kaleme alan şairler arasında, 16. yüzyılda, Fuzûlî (R. 60); 17. yüzyılda, Topkapılı Feyzî (R. 28) ve Nesîb Dede (R. 24); 18. yüzyılda, Seyyid Vesîm (R. 39), Yahyâ Nazîm (Dîvân:1, R. 55) ve Âsaf (R. 10)'ı sayabiliriz.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey 'ukde-güşâ-yi rişte-i tedbîrim
Her tâ'ate afvıñ sebeb-i taksîrim
Taksîrime etme özge takdîr-i cezâ
Şerm-endeliğim yeter baña ta'zîrim
(Fuzûlî)[694]

Ey itaat bağı ipliğimin düğümünü açan! Her itâat sonucunda affetmen kusurlarıma sebeptir. Sadece günahlarıma ceza takdir etme. (Günahlardan olan bu) mahcupluğum özür dilememe kâfîdir.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey bend-rehâ-yı gerden-i tedbîrüm
Her hâlde lutfuñ sebeb-i ta'bîrüm
Noksânuma bakma gayrı tertîb-i cezâ
Mecnûnluğum yeter bana ta'zîrüm
(Âsaf)[695]

Ey itaat eden boynumun bağını çözen! Bu ifade gücümün sebebi her zaman sensin. Noksanlarıma bakıp bana ceza hazırlama. Mecnunluğum bana bu özür dilememe kâfîdir.

3.5.1.5. Medhiye

Bir kişiyi övmek için yazılmış şiir anlamıyla klasik edebiyatta bir anlatım tarzına verilen ad olan mehdiye, *Dîvân edebiyatında dört halifeyi, din ve devlet büyüklerini övmek için yazılan şiirlerdir*.[696] Genel olarak kaside nazım şeklinin bir tarzı olan medhiye başka nazım şekilleriyle de icra edilmiştir. Rubâî de bu tarzın kullanıldığı nazım şekillerindendir. Rubâî ile yazılan medhiyeler incelendiğinde iki farklı gruba yazılan medhiyelerle kaşılaşılmaktadır. Bunlar, İslâm dininde değer verilen şahıslara yapılan medhiyeler ile Osmanlı devlet adamlarına yapılan medhiyelerdir. Din

[694] Kenan Akyüz vd., 326/R. 60.

[695] Hasan Kaya, 949/R. 10.

[696] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 143.

büyüklerine yapılan medhiyeler, Na't türü başlığı altında da toplanabilmektedir. Haklarında medhiye yazılan dînî şahsiyetler arasında en fazla dört halife; Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin; Hazret-i Peygamberin eşleri Hazret-i Hatîce ve Hazret-i Âişe ile cennetle müjdelenmiş sahabîler başı çekmektedir. Bu İslâm büyükleri arasında, kendisiyle ilgili en fazla medhiye yazılan kişi ise Hazret-i Ali'dir. Öyle ki 16. yüzyıl şairlerinden Ca'ferî Baba (R. 93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102); 17. yüzyıl şairlerinden Arşî (R. 15); 18. yüzyıl şairlerinden Esrâr Dede (R. 50, 94, 95), Süleyman Nahîfî (R. 397, 525), Kâtib-zâde Sâkıb (R. 7) ve Şeyh Gâlib (R. 6, 7, 8) rubâîlerinde Hazret-i Ali'yi medhetmişledir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Serdâr-ı cüyûş-ı mü'minândur Haydar
Sâkî-i şarâb-ı 'ârifândur Haydâr
Şehen-şeh-i mülket-i cihândur Haydâr
Fettâh-ı hazâ'in-i cinândur Haydâr
(Arşî)[697]

O yüce yiğit (Hazret-i Ali), mümin askerlerin komutanı, âriflerin içtikleri şarâbın sâkîsidir. O, dünya ülkesindeki şâhların şâhı, cennet hazinelerinin açıcısıdır.

(1. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Sultân-ı rüsül merdüm-i çeşm-i sekaleyn
Hem Haydar o ibni 'amm-i şâh-ı kevneyn
Zehrâ vü dü çeşm-i dil ü cân ol Hasaneyn
Bil âl-i 'abâ fazlına bunlar zeyn
(Nahîfî)[698]

Onlar, cin ve insanlara gönderilmiş olan, peygamberlerin sultânının göz bebekleri. (onlar), iki cihân sultânının amca oğlu Ali, Zehrâ ve canlarının iki gözü: Hasan ve Hüseyin. Bunlar, Âl-i Abâ'nın süsleridirler.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Etdikde Hudâ cihâr-yârı mevcûd
Her birine vermiş şeref-i nâ-ma'dûd
Ammâ ki cenâb-ı Murtazâdır hakkâ
Çün mısra'-ı âhir-i rubâ'î maksûd
(Şeyh Gâlib)[699]

Cenâb-ı Hak, dört sevgiliyi (halifeyi) yarattığında, her birine sayısız makamlar, yücelikler vermiş. Ancak rubâîdeki son mısrâ gibi asıl maksat, son halife Hazret-i Ali'dir.

---

[697] Bahattin Kahraman, 468/R. 15.

[698] A. İrfan Aypay, *Nahîfî Süleyman Efendi [Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1992, 660/R. 397.

[699] Okçu, 2, 970/R. 5.

Medhiye tarzında rubâî yazan şairler, 16. yüzyılda, Sultân Süleymân için kaleme aldığı rubâîlerle Sehâbî (R.4,9) ve Bağdat valisi Hızır Paşa'ya medhiye yazan Kelâmî (R.5); 17. yüzyılda, Râmî Paşa'yı medheden Bursalı Tâlib (R.2), Mevlânâ'yı medheden Fasîh Ahmed Dede (R.13); 18. yüzyılda, yine Mevlânâ'yı medheden Sâkıb Dede (R.42); Hazret-i Peygamber'in şairi olarak tanınan sahâbî Hassân b. Sâbit (ö. 60/680[?])'i medheden Süleymân Nahîfî (R.274); başta Mevlânâ olmak üzere, Mevlânâ'nın Mesnevî'nin yazılmasına vesile olan Hüsameddin Çelebi (ö. 683/1284)'yi, mesnevîsinin şârihi Rusûhî-i Ankaravî (ö. 1041/1631)'yi ve Şeyh Gâlib'i medheden Esrâr Dede (R. 49, 50, 51, 135, 145, 146, 148)'dir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Bülbül ger iderse verd-i handâna du'â
Yâ fâhteler serv-i hırâmâna du'â
Eyler melek ü ins ü perî şâm u seher
Sultân-ı cihân Şâh Süleymâna du'â
(Sehâbî)[700]

Eğer bülbül gülümseyen güle; üveyik kuşu da salınan selvi ağacına dua ediyorsa periler, insanlar ve melekler de cihân sultânı Süleymân Şâh'a gece gündüz dua eder.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde

Meddâhı olursam ne 'aceb Hassânuñ
Vassâfı idi ol şeh-i 'âlî-şânuñ
Tâ mahşere dek medha olur şâyeste
Her kim ki ola bendesi ol sultânuñ
(Nahîfî)[701]

Hassân'ın övücüsü olursam bunda şaşılacak ne var? O, makamı yüksek olan sultânın övücüsüydü. Zira, kim o sultânın hizmetkârı olursa mahşere kadar övülmeye layık olur.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Hurşîd ki feyz-yâb-ı Mevlânâdur
Kim zerre-i âfitâb-ı Mevlânâdur
Kutb-ı dü-cihân olsa kişi 'âlemde
Bir 'abd-i 'atîk-i bâb-ı Mevlânâdur
(Esrâr Dede)[702]

Güneş (dahi) Mevlânâ'nın bereketi ve bolluğunu almıştır ki bu güneş, O'nun güneşinin (ancak) bir zerresidir. Kişi iki cihân kutbu dahi olsa dahi o kişi Mevlânâ'nın kapısının kadim kuludur.

[700] Bayak, 181/R. 4.

[701] Aypay, 627/R. 274.

[702] Kasır, 439/R. 49.

3.5.1.6. Manzûm Mektup

Aslen Arapça bir kelime olan *mektûb*, *bir kişinin bir başka kimseye gönderdiği yazılı kâğıt, risâle* anlamına gelir. Klasik edebiyat metinlerinde mektup, modern edebiyatta bilinen şekliyle bir tür olarak değil, bir edebî tarz olarak kabul edilebilir. *Zîrâ mektupta önemli olan neyin anlatıldığı değil, nasıl anlatıldığı önemlidir. Yani mektup bir tutum, bir tarzın sonucunda ortaya çıkar.*[703]

Taradığımız rubâîler arasında 15. yüzyılda Ali Şîr Nevâyî ve Şiban Han (ö. 916/1510)'ın bu tarz rubâîler yazdıklarına şahit olmaktayız. Nevâyî'nin rubâîlerdeki manzûm mektup örneklerine bakıldığında sevgilinin mektubunun âşık için ifade ettiği duyguların anlatıldığı ve bir nevi o gelen mektuba verilen bir cevap olduğu görülür. Buna göre, aşığın yaşama nedeni sevgiliden gelen mektuptur. Gelen bu mektup, âşık için bir şeref olmasının yanı sıra mektupta yer alan her bir sözcük birer inci değerindedir. Aşık bu değerli mektubu her satırının altını çizerek okumaktadır. [704]

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Nâmeng yitiben taptı köngül 'izz ü şeref Her lafzı bolup murâd dürriga sadef Her satrı elem çirikining def'i üçün İkbâl sipâhıdın çikiben bir saf (Nevâyî)[705]	*Mektubun bana erişti; gönl(üm) izzet ve şeref buldu. (Mektubun) her sözü sedefin içindeki birer inci mukabilindedir. Keder pasını ortadan kaldırmak ve bu satırları onaylamak için askerlerin saf tutması misali altını çiziyorum.*

Şiban Han'ın aşağıda verdiğimiz örnek rubâîsi incelendiğinde ise, oğlunun Ruslara karşı kazandığı zaferin haberini alan Şiban Han'ın, oğluna bir tebrik-nâme / tehniye nevinden kaleme aldığı rubâînin manzûm mektup olarak değerlendirilebileceği görülmektedir.

---

[703] Sedat Kardaş, "Cem Sultân'ın Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisinin Edebi Tarzlar Açısından Değerlendirmesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 8/1 Winter 2013, 1901.

[704] Tülay Gençtürk Demircioğlu, "Ali Şîr Nevâyî'nin Divanlarında Mektuplaşma: Âşıktan Sevgiliye, Sevgiliden Âşığa", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 5/3 Summer 2010, 172-173.

[705] Kut, 553/R. LXIX.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, vezini bozuk; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

İslâm başın͡ga tâc-ı târek bolsun
Yârın͡g tün ü kün Tin͡gri tabârek bolsun
İşittim ki Urus kâfirini kırmış-sin
Oğlum san͡ga gazîlık mubârek bolsun
(Şiban Han)[706]

İslâmiyet senin başına konmuş tâc olsun. Allâh gece gündüz senin yardımcın olsun. Ruskâfirlerini kırdığını işittim. Oğlum, gâzilik sana mübarek olsun.

3.5.1.7. Muammâ

Lugat anlamı, *gizlenen ve karışık gösterilen şey* anlamına gelen *muammâ*, *remiz ve îmâ yoluyla, yani doğrudan değil; dolaylı olarak, işaret ile bir isme delâlet eden söz*dür.[707] Edebî terim olarak ise, *remz ve îmâ yoluyla bir isme delâlet eden mevzûn söz*dür.[708] Muammâ, düz yazıda da icra edilebilmekle birlikte, genel olarak kullanımı umumiyetle şiirdedir. Belagat konularından söz hünerleri arasında da gösterilen muammâda, anlamın kapalı tutulması, yani ifade edilmek istenen sözün ta‘miyeli söylenmesi, bir fesâhat kusuru olarak kabul edilir. Bu kusurun izale edilmesi için de, bu tarz yazılan manzûmelerin başına, aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi genellikle ta‘miye edilen sözün veya ismin yazıldığı görülür.

Bi-İsm-i Nâbî

Bende yok sabr u sükûn sende vefâdan zerre
İki yokdan ne çıkar fikr edelim bir kerre

Bende sabır ve sükunetten, sende ise vefâdan zerre kadar yok. Bir düşünelim iki yok tan ne çıkar?

Muammâya ilk olarak Arap edebiyatında rastlanmakla birlikte Araplardan ziyâde, bu tarzın İranlılara geçtikten sonra İranlılar tarafından bir ilim olarak ele alınıp kurallarının tespit edildiği bilinmektedir. Türk edebiyatına da Fars edebiyatı kanalı ile girmiştir.[709] Fars edebiyatında Molla Câmî’nin konu hakkında üç eseri vardır. Yine Fars

---

[706] Karasoy, 287/M. 334.

[707] Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 289.

[708] M. A. Yekta Saraç, “Muammâ ve Divan Edebiyatındaki Seyri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1997, 27, 297.

[709] Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 291-292.

edebiyatında Mir Hüseyin Muammâyî de ömrünü muammâya adamış ve şiirlerinde bu mahlası kullanarak şöhret bulmuştur.[710]

Türk edebiyatında ilk olarak muammâ söyleyenler, Ahmedî ve Mu'înî'dir. Ali Şir Nevâyî, Babür Şah, Şiban Han, Cem Sultân, Fuzuli, Bâkî, Nâbi, Edirneli, Şeyhü'l-İslâm Es'ad, Kınalızade Ali Efendi, Sümbülzade Vehbi ve Fitnat Hanım'ın yazdığı çok sayıda muammâ vardır. Bu tarz şiir söyleyenlerin arasında "muammâ-gûy" ve "muammâ-güşâ" olarak nitelenen Edirneli Emrî ise 600'den fazla muammâsıyla bu tarzın en ünlü şairi olarak dikkatleri çekmektedir.[711]

Kaynaklarda Türk edebiyatında manzûm muammâların, daha çok beyit ve kıta gibi küçük nazım biçimleriyle yazıldığı; mesnevî parçalarıyla yazılmış muammâlara da rastlandığı zikredilmekle birlikte tarafımızca yapılan dîvân taramalarında rubâî nazım şekliyle yazılan muammâlara da rastlandığı görülmektedir. Örneğin Çağatay sahasında Babür Şah, muammâ tarzını rubâîlerinde denemiş ve bu minvâlde 6 rubâî yazmıştır. Bu yönüyle Babür Şah, muammâ tarzını rubâî nazım şeklinde deneyen ilk şairdir denilebilir. Anadolu sahasında ise 18. yüzyıl şairlerinden Kasımpaşalı Sâlik'in *Mu'ammeyât-ı Esâmî* başlıklı muammâları arasında rubâî nazım şekliyle kaleme aldığı örnekler de mevcuttur.[712]

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Bayram

Hergiz maña râm bolmas ol gül-fâmım
Belkim tanımas atım zihî bed-nâmım
Bu gussada min helâk bolgum âhır
Bolgay mu atımnı tanıp âyâ râmım

(Bâbür Şah)[713]

O gül gibi olan sevgilim asla bana boyun eğmez, belki kötü tanınmış bu güzel adımı da tanımaz. Bu üzüntüyle sonunda belki mahvolurum. Ben boynumu eğsem acaba adımı bilir mi?

---

[710] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 170.

[711] Saraç, "Muammâ ve Divan Edebiyatındaki Seyri", 297.

[712] Müzahir Kılıç, 607, 609.

[713] Bilal Yücel, 275.

(1. ve 4. Mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. ve 3. mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Âlem

İy yâr ki yârlığdın olduñ gâfil
Düşmen kibi Bâbürni körersin hâsıl
Dip sin elemim kılsa refîk aytay yâr
Kılmış elemiñ refîk bâr ayıtgıl

(Bâbür Şah)[714]

Ey sevgili, sevmekten gâfil oldun. Sonunda Bâbürü düşman gibi görmeye başladın. Benim elememim sana arkadaş olsun diyorsun. Sen yeterki benimle konuş, elemin zâten bana arkadaş olmuş.

3.5.1.8. Münâcaât / Niyâz-nâme / Duâ-nâme / Meded-nâme

Allâh'a yalvarmak, yakarmak, niyâz ve dua etmek maksadıyla kaleme alınan metinlerin ortak adı olan münâcaât, kulun güçsüzlüğü, acziyeti, durumlar karşısındaki yetersizliği karşısında, yaratıcının mutlak güç sahibi oluşunu ve üstünlüğünü vurgulayan metinlerdir.[715] Tevhîd türünün sunuş biçimleri olarak da adlandırılabilen münâcaât, niyâz-nâme, duâ-nâme ve meded-nâme tarzları, istisnaları olmakla birlikte genellikle manzûm olanları münâcaât; mensûr olanları ise tazarruât başlıkları altında toplanmışlardır.

Dîvân edebiyatında birçok nazım şekiliyle örneklerine rastlayabildiğimiz münâcaât, rubâî nazım şekliyle de sıkça icrâ edilmiş bir anlatım biçimidir. Öyle ki nasîhat-nâme, hasb-i hâl ve şikâyet-nâme sonra en fazla kullanılan edebî tarzlarındandır. Münâcaât tarzındaki rubâîlere hemen her rubâî şairinde görmek mümkün olmakla birlikte 15. yüzyılda, Ali Şîr Nevâyî ve Kişverî; 15. yüzyılda, Babür Şah; 17. yüzyılda, Bursalı Tâlib, Fasîh Ahmed Dede, Süleymân Nahîfî; 18. yüzyılda, İbrâhîm Hanif, Rahmî, Seyyid Nesîm, Subhî-zâde Feyzî, Yahyâ Nazîm ve Erzurumlu İbrâhîm Hakkı gibi şairler bu tarzda en fazla rubâî kaleme alan şairler olarak zikredilebilir. Özellikle Erzurumlu İbrâhîm Hakkı, kaleme aldığı rubâîlerine, *Velehu Sa'âdet-nâme Fi'r-Rubâ'iyyât-ı Fasl-ı Fi'l-münâcaât* adını vermiş ve kaleme aldığı rubâîlerinin çoğunda münacaât tarzını kullanmıştır.

---

[714] Bilal Yücel, 278.

[715] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 103; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2010, 168.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezinlerinde.)

Yâ Rabb hidâyet eyle vecd ü hâli
Hem savm u salât u hem güzel ef‘âli
Her fikrden eyle göñlümi hâlî
Zikrinle tolup unuda kıyl ü kâlî
(Erzurumlu İ. Hakkı)[716]

Yâ Rab! Vecd ve cezbe halimi; oruç, namaz ve güzel fillerimi dalâletten ve bâtıl yoldan uzaklaştır. Gönlümü (senden gayrı) fikirlerden, dedikodudan boşaltıp zikrinle doldur.

Rubâîlerinde münâcaât tarzını kullanan şairlerin söz konusu manzûmelerine bakıldığında bu şairlerin, bazen tasavvufî anlamda gönüllerinin ilâhî aşk derdiyle dolmasını, mecâzî aşktan ilâhî aşka yönelmesini veya günahlarından kurtulmasını niyâz ederken bazen de kaleme aldıkları manzûmelerin insanlar tarafından takdir edilmesini ve şiir alanında söz sahibi olmayı niyâz ettikleri görülür.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezinlerinde.)

Dil mülkini derdüñe vatan kıl yâ Rab
Çeşmüm ‘Aden eyle hem Yemen kıl yâ Rab
Bir destüm olursa büt-tırâş-ı ümîd
Bir destümi de sanem-şiken kıl yâ Rab
(Hâletî)[717]

Yâ Rab! Gönül ülkesini derdine vatan kıl. Gözümü hem Aden hem Yemen eyle. Bir elim ümit putunu yontarken diğer elimi putları kıranlardan eyle.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘il vezninde.)

Yâ Rab beni itdi nefs-i zâlim küstâh
Kim oldı makâlüm ü fi‘âlüm küstâh
Küstâhluğum karîn-i ‘afv u lutf it
Oldısa da ger cemî‘-i hâlüm küstâh
(Vahyî)[718]

Yâ Rab! Zalim nefsim beni, sözlerimi ve fiillerimi edepsiz eyledi. Bütün hallerim edebsizliklerle dolu olsa da, bu edepsizliğimi af ve lütfunla bağışla.

---

[716] Numan Külekçi, Turgut Karabey, *Dîvân, Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1997, 506/R.3.

[717] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 133/R. 19.

[718] Sukan, 12/R.7.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Yâ Rab beni 'ârif-i billâh eyle
Hem mertebe-i 'aşkdan âgâh eyle
Meyyâl ola eş'âruma yâ Rab cihân
Mülk-i suhana ben kuluñı şâh eyle
(Subhî-zâde Feyzî)[719]

Yâ Rab! Beni seni hakkıyla bilenlerden et, beni aşk mertebesinden haberdâr et. Tüm dünyayı benim şiirlerime meylettirerek söz ülkesine beni sultân eyle.

3.5.1.9. Nasîhat-nâme / Pend-nâme / Mev'ize

Edebiyatta, din, ahlak, toplumsal yaşam, meslek, yönetim hizmetleri konularında öğüt veren, yaşamda başarılı ve iyi insan olma yollarını gösteren eserlere veya manzûmelere nasîhatnâme denir. Bu yönleriyle nasîhatnâmeler, *islâmî temellere dayalı ahlâkî davranış kurallarını özlü formüller hâlinde yeni kuşaklara aktarmak amacıyla yazılmış öğretici eserler, öğüt kitaplarıdır*.[720] Bursalı Mehmed Tahir ahlak ilmi için "ilimlerin en güzeli" tabirini kullanır.[721] Nasîhatnamelerde şairlerin asıl amacı, okuyucunun merhamet, şefkat, cömertlik ve yardımseverlik gibi kâmil bir ahlâka ulaşmasıdır.

Nasîhatnâmeler, genellikle mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmalarının yanı sıra dîvânlarda kaside, kıt'a, musammat ve rubâî nazım şekilleriyle de yazılabilmektedir. Özellikle dînî ve tasavvufî rubâîlerde nasîhat tarzında yazılan manzûmelere sıklıkla rastlanmaktadır. Hatta tespit etme imkânı bulduğumuz rubâîler arasında en fazla başvurulan ifade biçmi nasîhat tarzıdır. Söz konusu rubâîlerde sunulan nasîhatler, bazen gafletten uyanıp hak yola erişmeye, yüce yaratıcıya itâat etmeye, dünyanın geçici olduğunu kavratmaya, kendi nefsini tanımaya ve kadere rıza göstermeye, bazen de bir tarîkata intisâb edilmesi gerekliliğine yönelik olabilmektedir.

---

[719] Gündüz, 131/R. 41.

[720] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 103; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, s.180.

[721] "Mâlum-ı erbâb-ı nehiydir ki (İlm-i ahlâk) ecmel-i ilimdir. Çünki mebnâ-yı beşeriyetin hâdim-i mânevîsi cümlesinden olan rahm u şefvat ve cûd u müruvvet gibi mekârîm-i ahlâkın maddî ve mânevî fevâid-i bî-gâyesinden ve hâdimi olan ahlâk-ı seyyienin mazarrât-ı bî-nihâyesinden bâhis olduğu için hattâ (gâye-i ulûm) olmak üzere bile telakkî oluna geldiği emr-i meczûmdur." Bursalı Mehmed Tahir b. Rıf'at, *Ahlâk Kitaplarımız*, (Haz.: Mahmut Kaplan), Malatya 2002, 6.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Tâ olmaya hâşâk-i sivâdan ‘ârî
Olmaz dile enhâr-ı hakîkat cârî
Tevhîd kılup nefy-i havâtır eyle
Maksûduñ ise kesb-i rızâ-yı Bârî
(Süleymân Nahîfî)[722]

İnsanı Allâh'tan olıkoyan pisliklerden arınmadıkça gönülde hakîkat nehirleri akmaz. Eğer maksadın Bârî (Kusursuz yaratan)'nin rızasını kazanmaksa, hatırından bu pislikleri def et ve tevhîde yönel.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Ey dil reh-i aşkda telefden kaçma
Nâdân-reviş olma gel şerefden kaçma
Ferhâd yolın tut saña lâzımsa necât
Taklîd-i tarîka-i selefden kaçma
(Şeyhülislâm Bahâyî)[723]

Ey gönül, aşk yolunda yok olmaktan kaçma! Câhillik yolunu tutma gel, şereften kaçma. Sana kurtuluş lazımsa Ferhâd'ın yolunu tut. Eskilerin tuttuğu tarîkat yolunu taklid etmekten kaçma.

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘vezninde.)

Hükm-i kader ü kazâya gel teslîm ol
Âsûde derûn-ı vâcibü'l-tekrîm ol
Düş rîşe gibi bu rûzigâruñ öñüne
Tâ rif‘at ile hadd-i ber-ta‘zîm ol
(Nazmî)[724]

Kaza ve kaderin hükmüne gel teslim ol. Saygı gösterilmesi gereken bu duruma kalbin rahat olsun. Bir püskül gibi rüzgarın önünde yuvarlanki yükselerek hürmetin en yüksek noktasına eriş.

Dînî içerikli rubâîlerde nasîhatler daha çok hırs, aç gözlülük, kıskançlık, iki yüzlülük, ahde vefâ, kibir, zulüm ve rüşvet gibi insânî ve ictimâî ahlak mesleleri üzerinde yoğunlaştığı görülür. Söz konusu nasîhatlere bakıldığında nasîhatlerin genellikle "geç!", "kıl!", "eyle!" "etme!", "eyleme!", "olma!" ve "vaz geç!" gibi emir ve buyruk ifadeleriyle telkin edildiği görülür.

[722] Aypay, 698/R. 542.

[723] Erdoğan Uludağ, 111/R. 4.

[724] Bektaş, 799/R.46.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Lenger-figen-i sâhil-i istiğfâr ol
Girdâb-ı helâka düşmeden zevrâk-ı rûh
Tufân-ı günehden itme ümmîd-i necât
Eşk içre vücûduñ itme keştî-i Nûh
(Seyyid Vehbî)[725]

Günah tûfânından kurtulmayı ümit etme. Gözyaşı içinde vücudunu Nûh gemisine çevirme. (Bu yüzden) Ruh sandalı helak girdabına düşmeden istiğfar sâhiline demir at.

Âşıkâne rubâîlerde bile şairlerin âşığa türlü konularda nasîhatlerini sunduklarına şahit olunmaktadır. Bu nasîhatler, bazen sevgiliden ve aşktan uzak kalınması gerektiğine yönelik bir nasîhat olurken bazen de bu dünyanın geçici olduğunu dile getirerek günün eğlenmek, gezip dolaşmak, sevgili edinmekle geçirilmesi gerektiğine yönelik bir nasîhat olabilmektedir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘ vezinlerinde.)

Dünyâ-yı denîde çoktur âfât gibi
Evkâtuñı gör ki yok bu evkât gibi
Dünyâ ile her kim oynadı şatrancı
Bu ‘arsada ‘âkıbet olur mât gibi
(Nâtıkî)[726]

Alçak dünyada afetler çoktur. Vakitlerini değerlendir, bu vakitler gibisi yok. Her kim ki dünya ile satranç oynadıysa bu sahada akibeti mat oldu.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Dil degmelere bende-i fermân olmaz
Her bî-hiredüñ hânına mihmân olmaz
Her çend gedâ ise de ‘âlemde gönül
Deryûze-ger kîse-i ihsân olmaz
(Behcetî Hüseyin)[727]

Sıradan gönüllerin fermanına kul olunmaz. Anlayışsız olanların evine misafir olunmaz. Gönül, her ne kadar âlemde dilenciyse de dilencideki para kesesi, ihsân kesesi olmaz.

---

[725] Dikmen, 716/R. 4.

[726] Özer, 589/R.70.

[727] Ölmez, 654/R.39.

3.5.1.10. Şefâ‘at-nâme

Arapça bir sözcük olan *Şefâ‘at*, *aracılık etmek, yardım etmek* anlamındadır. Terim olarak ise, *yüce bir makam sahibin, dileğini kabul etmesini veya suçunu affetmesini sağlamak için bir kimsenin o yüce makam sahibine daha daha yakın olduğuna inandığı bir şahsı aracı (vâsıta-vesîle) yapması* olarak tanımlanır.[728]

Edebî metinlerde İslâm peygamberi vasfında yazılmış olan na’tlerin dua mâhiyetindeki bölümleri, şefâat-nâme olarak düzenlenebilmektedir. Şefâat tarzında yazılan na’tlerde şairler, Allâh’a ve memdûhuna kendi hâlini arz etmek, yakarmak ve uhrevî isteklerini dile getirmenin yanı sıra kıyamet gününde kimsesiz ve çaresiz kalan müminin, peygamberi aracı koyarak hatalarının bağışlanmasını, affına aracı olmasını dileyen ifadelere yer verirler.[729]

Daha çok kaside düzenindeki na’tlerde bulunan şefâat-nâme tarzı, rubâîlerde de sıklıkla kullanılan bir ifade biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. 17. yüzyılda, Riyâzî (R. 84), Birrî Mehmet Dede (R. 1, 11), Bursalı Tâlib (R. 1), ve Nesîb Dede (R. 1, 2, 3, 5); 18. yüzyılda, Süleymân Nahîfî (R. 87, 277), Esrâr Dede (R. 111), Nevres-i Kadîm (R. 18) ve Yahyâ Nazîm (1. Dîvân R. 71) bu tarzda rubâîleri bulunmaktadır.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Ey hâl-tebâh-ı ümmetinüñ gam-hˇârı Ve’y ‘ayb-ı ‘usât-ı mahşerüñ settârı Setr eyle ‘uyûb-ı seyyi‘âtum olıcak Şol dem ki libâs-ı ‘âriyetden ‘ârî (Yahyâ Nazîm)[730]	*Ey ümmetinin mahvolmuş hali için gam çeken ve ey mahşerde âsîlerin aybını örten! O mahşer anında temizlik giysimden uzak olduğumda günahlarımın ayıplarını sen ört.*

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey şâh-ı rusül bendene himmet eyle Bî-çâreyüm ahvâlüme şefkat eyle	*Ey peygamberlerin sultânı! (Şu) kölene yardımda bulun. Çaresizim halime*

[728] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1999, 489-490.

[729] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 232-233.

[730] Gümüş, 218/R. 71.

Ey dost-ı Hudâ rûz-ı cezâda lutf it Birrî-i güneh-kâra şefâ‘at eyle (Birrî Mehmet Dede)[731]	*merhamet eyle. Ey Allâh dostu! Ceza gününde iyilikte bulunarak günahkar Birrî'ye şefâat eyle.*

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey her sözi makbûl-ı cenâb-ı ‘izzet Ve'y zâtı olan mazhar-ı sırr-ı rahmet Ben mücrimi şâyân-ı şefâ‘at eyle Görsün niçedür rütbe-i ‘afvüñ ümmet (Süleymân Nahîfî)[732]	*Ey her sözü kudret sahibi (Allâh) tarafından kabul edilen! Ve ey zâtı, rahmet sırrına mazhar olan! Ben günahkarı şefâate layık gör ki ümmet senin bağışlama mertebenin ne kadar yüksek olduğunu görsün.*

3.5.1.11. Şikâyet

Edebî tarz olarak şikâyet, *metinde yazar/şairin kişisel veya toplumsal herhangi bir durumdan olumsuz yönde söz etmesi tavrının bir görünüşüdür*.[733] Şikâyet-nâme genellikle kasidelerde bir bölüm veya birkaç beyit hâlinde verilmesinin yanı sıra mesnevî, kıt'a ve rubâî nazım şekilleriyle de yazıldıkları görülür. Şikâyet-nâme tarzında yazılan rubâîlerde şairlerin, bazen kendinden (tazallüm), bazen aşktan/sevgiliden, bazen toplumdan, bazen de felekten/tâlihten şikâyet ettiklerine şahit olunmaktadır. Rubâîlerdeki Bu farklı tavırlarını başlıklar hâlinde sunmak yerinde olacaktır.

3.5.1.11.1. Kendinden Şikâyet / Tazallüm

Klasik şiirde şikâyet-nâme ile tazallüm tarzları arasındaki temel ayrım; şikâyet-nâmelerde şair, her türlü durumdan şikâyet edebilirken tazallümde ise daha çok kişisel bir yerinme tavrını ortaya koymaktadır. Tazallümde şair, doğrudan kendinden bahsedeceği gibi, benliğini ikinci veya üçüncü şahıslar arkasında saklayarak da ifade edebilir. Bu durumda anlatıcı, tasvîr ettiği şahsı mazlum, ihtiyaç sahibi, güçsüz ve zavallı olarak memduha takdim eder.[734] Rubâîlerde rastlanılan kendinden şikâyet /

---

[731] Rasih Erkul, *Birrî Mehmet Dede (Magnisalı) Hayatı-Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1992, 363/R. 11.

[732] Aypay, 660/R. 397.

[733] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 252.

[734] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 103.

tazallüm örnekleri incelendiğinde bu durum, daha çok nefis tezkiyesi bağlamında, melâmet anlayışı altında, nefsini aşağılama şeklinde icra edildiği görülmektedir. Bu tarz rubâîleri icra eden şairler arasında, 17. yüzyılda, Vecîhî (R. 4) ve Topkalpılı Feyzî (R. 27); 18. yüzyılda, Nedîm (R. 11), Süleymân Nahîfî (R. 80, 428, 459), Beliğ (R. 17) ve Vâlî-i Âmidî (R. 11) gibi şairler bulunmaktadır.

(1. mısra, Mef'ûlün Fâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Pür levs itdi tenüm gine çirkâbı
Ben oldum o deñlü ma'siyet bî-tâbı
Her lahza hezâr kerre gusl etsem de
Pak itmeye bu levsi bahâruñ âbı[735]

Günahların kirli suyu yine vücudumu çok kirletti. Günahlarımdan o denli yorgun düştüm ki her an bin defa gusletsem bile bahar yağmurları bu kiri temizlemez.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Güftârda ekser kec ü mecdür nağzuñ
Mânend-i kedû kellede yokdur mağzuñ
Gûş itmedi mevzûn sözüni ehl-i suhan
Ey kec-dehen eş'âra yakışmaz ağzuñ
(Beliğ Mehmed Emin)[736]

Söz söylemede ifade güzelliğin eğri büğrüdür. Kabağa benzeyen başında beyin yok. Şairler (sözden anlayanlar) şimdiye kadar vezinli bir sözünü duymadı. Ey eğri sözlü ağzın şiire yakışmıyor.

3.5.1.11.2. Aşktan / Sevgiliden Şikâyet

Dîvân şiirinin âşık - ma'şûk - âğyâr üçgeninin baş kahramanı olan sevgilinin yani ma'şûkun özellikleri arasında acı ve ıstırap verici oluşu başta gelir. Sevgili, âşığın canına kasteder, sebepsiz yere âşığa cefâ ve eziyet eder. Bu yönüyle âşık için sevgili, merhametsizdir, sözünde durmaz. Felek, talih, zaman, rakip vb. dışında sevgiliden de zulüm gören âşık/şair aklını yitirir, kan ağlar, dertle dolar; hasta, mübtelâ, dîvâne olur. Söylediği şiirlerde de bu hallerini dile getirmekten usanmaz.[737]

---

[735] Özerol, 138/R. 27

[736] Gamze Demirel, *18. Yüzyıl Şairlerinden Beliğ Mehmed Emîn Dîvânı [İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 2005, 1, 372/R. 17.

[737] İskender Pala, "âşık", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 41.

Klasik şiirimizde özellikle âşıkâne bir edâ ile şiir söyleyen birçok şairde örneğini bulabildiğimiz sevgiliden ve aşktan şikâyet tarzı, birçok nazım şeklinde olduğu gibi rubâîde de sıkça kullanılmıştır. Bu tarz rubâî yazan şairler arasında, 15. yüzyılda, Kişverî (R.488); 16. yüzyılda, Fuzûlî (R. 28, 39, 62, 63, 67, 69, 71) ve Cemîlî (R.29, 30, 73); 17. yüzyılda, Hâletî (R.45, 87, 136, 137, 228, 229, 271, 348, 464), Behcetî Hüseyin (R.24, 28), Fasîh Ahmed Dede (R. 74) ve Kelîm (R.1); 18. yüzyılda, Nedîm (R. 7), Fâik Mahmûd (R.11), Halepli Edîb (R.275, 609), Halîl Nûrî (R. 1), Neylî (R.10) ve Subhi-zâde Feyzî (R.7, 8, 9); 19. yüzyılda, Yenişehirli Avnî (R.10) ve Osman Nevres (R.9) gibi şairler sayılabilir. Söz konusu rubâîler incelendiğinde rubâî şairlerinin, sevgiliden, sevgilinin istiğnâsından, zulmünden ve cefâsından şikâyet ettikleri, hatta bu zülmünden ve istiğnasından dolayı bazen lanet ve beddua dahi okudukları görülür.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Bakmam yüzüne nergis-i fettânıña da
Serv-i kadiñe sîb-i zenahdânıña da
Cânımdan usandırdı beni şîveleriñ
La'net olsun saña da hüsnüne de ânıña da
(Osman Nevres)[738]

Ne yüzüne ne de o fettan gözlerine; ne selvi boyuna ne de gümüş çenene (bir daha) bakmam. Nazın beni canımdan usandırdı, sana da güzelliğine de câzibene de lânet olsun.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ol hûş-rübâ o bî-emân ol cânî
Ol âşıkıñ âfet-i cism ü cânı
Bir nîm nigâh-ı 'işve-âmîzi ile
Gavgaya düşürdü cümle ins ü cânnı
(Halepli Edîb)[739]

O aklı baştan alan, kendisine güvenilmeyen o cânî, âşığın canının ve bedeninin felaketi olan (sevgili varya!) Nazlı bir bakışıyla tüm insanları ve cinleri birbirlerine düşürdü.

[738] Bayram Ali Kaya, 537/R. 9.

[739] Mum, 1215/R. 275.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Bakmam zen-i dünyâya ko fertût olsun Esbâbı aña zîver-i tâbut olsun Cevr eyleyenüñ hüsnine meftûn olmam İsterse lebi gâret-i yâkût olsun (Kelîm)[740]	*Dünyanın kadınlarına bakmam, bırak ihtiyarlasın. Sebepleri tabutunun süsü olsun. İsterse dudakları yakut göbeği gibi kıpkırmızı olsun, (âşıklara) eziyet edenin güzelliğine âşık olmam.*

3.5.1.11.3. Devirden / Toplumdan Şikâyet

16. asır ortalarına kadar sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda zirvede olan Osmanlı devleti, bu yüzyıldan sonra çeşitli nedenlerden dolayı, bu alanlarda bozulmalar ortaya çıkmış ve neticesinde toplumun daha önceden takdir edilen seciyeleri şikâyet edilir duruma düşmüştür. Öyle ki rüşvet giderek yaygınlaşmış, görevler liyâkate göre verilmeyip câhil ve beceriksiz insanlar devleti işgal etmiş, ilim ve irfan değerini kaybedîb meydan câhillere kalmıştı. Halka Allâh korkusunu, çeşitli dini bilgileri öğretmesi gereken din adamları bile görevini unutup gevşeklik ve rehavet içine düşmüştü.[741]

Dîvân şairleri, hiç şüphesiz mensubu oldukları milletin aydın (münevver) kesimini oluşturmaktaydı. Bunlardan kimisi şehülİslâmlık, kimisi kadılık, hekimlik ve çoğu da müderrislik gibi yüksek makamlarda bulunuyorlardı. Bu şairlerin büyük bir kesimi, devletin ve devlet dâiresinin zirve noktasında bulunan padişah ve vezir gibi yüksek kademelerdeki insanlarla tanışmakta ve hatta bunların sohbetlerinde bile bulunmaktaydı. Böyle olunca haksızlık, rüşvet, namussuzluk, zulüm ve bunun gibi her türlü menfi gidişe tabiatiyle karşı koyacaklardı.[742] Devlet ve toplum yapısının bu tür bozulmalara mârûz kalmasıyla birlikte edîb ve şairlerin bu konudaki şikâyetlerini dile getirmeleri sıkça karşılaşılan bir durum olmuştur. Özellikle dönemin devlet ve din adamlarından, yozlaşan insanının vefâsızlığından ve toplumdaki ahlâkî çözülmelerden

---

[740] Ahmet Çelen, *Kelîm, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1994, 226/R. 1.

[741] Emine Yeniterzi, "Divan Şiirinde Osmanlı Devletindeki Sosyal, İktisadi ve Ahlaki Çözülmenin Akisleri", *Selçuk Üniversitesi, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, *7-9 Nisan 1999, Bildiriler,* Konya 2000, 363.

[742] Öbek, 142.

şikâyet eden dîvân şairleri, bu tarz şikâyetleri kaside, terkîb-i bend, tercî-i bend, kıt'a ve rubâî gibi nazım şekilleriyle sunmaya çalışmışlardır.

İlk örneklerini Ahmed Yesevî'de gördüğümüz doğruluktan uzak din adamlarından yakınma tarzını rubâî şairlerinin birçok rubâîsinde görebilmekteyiz. Özellikle 17., 18. ve 19. asır rubâî şairleri, kendi zamanlarındaki toplumun ahlâkî çözülmeleri başta olmak üzere devlet erkânının ve özellikle de din adamlarının, konumlarına ve söylediklerine ters düşen davranışlarından dolayı rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir.

Bu tarzda rubâî söyleyen şairler arasında en dikkatleri çeken rubâî şairleri 18. yüzyılın ve genel olarak dîvân şiirinin en önemli rubâî şairi olan Halepli Edîb (R.64, 70, 72, 77, 83, 87, 100, 149, 172, 204, 210, 263, 370, 394, 398, 516, 571) ve 19. yüzyıl şairlerinden Âsâf mahlasını kullanan Mahmud Celâleddin Paşa (R.6, 7, 14, 36, 52, 80, 85, 89, 121,125, 147, 148, 162)'dır. Bu iki şairin dışında, 16. yüzyılda, Cemîlî (R.37) ve Kelâmî (R.16); 17. yüzyılda, Nâbî (R. 4, 62, 104, 104, 131, 202), Âgâh (R.5), Nâzikî (R.21), Güftî (R.70) ve Bursalı Tâlib (R.30); 18. yüzyılda, Belîğ (R.3, 13, 14), Fâik Mahmûd (R.21), Arpa-emîni-zâde Sâmî (R.3), Hevâyî (R.3), Kâil (R.2, 4), Lebîb-i Âmidî (R.4), Nevresî-i Kadîm (R.12), Sâlim Mirzâ (R.22) ve Seyyid Vehbî (R.34) devirden/toplumdan/zemâneden şikâyeti rubâîlerinde işleyen şairler arasında sayılabilir.

Şairlerin çoğu rubâîlerinde işledikleri toplumdan ve zemâneden şikâyetlerin ortak noktası, yardımlaşma, cömertlik, kerem, doğruluk ve dürüstlük gibi islâmî âdetlerin ve takdir edilen insanî ilişkilerin kalmadığı veya bozulmaya yüz tuttuğu ile ilgilidir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 2., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'ûl vezninde.)

Derdâ ki zamâne tab'ı bulmış tağyîr Bahr-i gama garkdur ganî birle fakîr Her gün birisi vezîr olur biri emîr Bâzìçe-i dehrdür bugün mîr ü vezir (Kelâmî)[743]	*Yazık ki, zamanın karekteri değişmiş, fakir ile zengin gam denizinde birlikte boğulmuş. Hergün birisi vezir, birisi emir olur. Ama bunlar da zamanın oyuncağı haline gelmiş.*

[743] Karlıtepe, 477/R. 16.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Gül-zâr-ı cihânda kalmamış bûy-i kerem
Bülbülleri çûn sûret-i tasvîr ebkem
Bir devrde geldük bu fenâ 'âleme kim
Bir katre içün düşer tîh-i hayrete yemm
(Güftî)[744]

Dünya pazarında şeref kokusu kalmamış, zira (zamanın) bülbülleri (söz ehli) görünüşte dilsiz kesilmişer. Bu kötü dünyaya öyle bir devirde geldik ki bir damla su için güvercin hayret çölüne düşer.

Klasik Türk şiiri rubâîlerinde şairlerin en fazla eleştirdikleri, yakındıkları durumların başında, hiç şüphesiz yaşadıkları toplumdaki ahlâkî çözülmelerdi. Kaldı ki şâhit olunan veya duyulan ahlâkî çözülmelere bir münevver olarak sessiz kalmak şairlerden beklenen bir tavır da değildi. İşte şairler kendilerini ve toplumun önemli bir kesimini mânen rahatsız eden birçok olmsuz duruma dikkatleri çekmiştir. Örneğin 17. yüzyılın hikmet şairi Nâbî, belki de asrın sosyal vâkıası ve kanayan yarası olan hem-cinse meyletme durumunu şiddetle kınamış ve bu gayr-ı ahlâkî halden sosyal bir ferd olarak ıstırap duymuştur.

(1. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Erbâb-ı kemâle rağbet etmez erzâl
Hem-cins olur cinsine lâ-büd meyyâl
Cinsiyyetüñ iktizasıdur kim katre
Âba düşicek habâb ider istikbâl
(Nâbî)[745]

Reziller, olgun kişilere rağbet etmez. Kendileri gibi rezil kimselere meyilli olurlar. Cinsiyetin gereği su damlası da suya düşünce onu dostları olan diğer damlalar karşılar.

Nâbî'den sonra, 18. Yüzyıl şairlerinden Halepli Edîb'in de rubâîlerinde üzerinde ısrarla durduğu konu, bu gayr-ı ahlâkî haldir. Halepli Edîb, bu ahlaksızlık içinde olanları şiddetle kınamış ve onları Allâh'ın kendilerine azap indirdiği Âd kavmine benzeterek tehtit etmiştir.

---

[744] Yılmaz, *Güftî, Dîvân,* 387/R. 70.

[745] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1209/R.131.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ahzâb-ı buğat-ı ser-keş-i bed-kîşiñ
Tuğyân u sitem ki halka 'âdâtıdır
Ehvâli tehiyye' etsin istikbâle
Kim anlara kahr-ı kavm-i 'Âd âtîdir [746]

Kötü mezhebli inatçı asi gruplarının âdeti, halka haksızlık ve zulüm etmektir. Fenalıkları geleceğe ahzırlansın. Zira, onlara Ad kavmine indirilen gazab gelecektir (yakındır).

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yok reng-i hayâ bu 'âlemiñ nâsında
Cem'iyyet-i bed-terin hannâsında
Üslûb-ı edeb hal'-i 'izâr olmuşdur
Nev'-i beşeriñ cemî' ecnâsında [747]

Bu dünyanın insanlarında, sinsi şeytandan daha kötü olan bu toplulukta utanma duygusu yok. İnsanoğlunun tümünde namus duygusunun kalkması edebin ifade biçimi olmuştur.

Rubâîlerinde devirden, toplumdan ve zemâneden en fazla şikâyet eden şairlerin bir diğeri ise 19. yüzyıl şairlerinden olup Âsaf mahlasını kullanan Damat Celaleddin Paşa'dır. Âsaf'ın rubâîlerinde başvurduğu sosyal eleştiriler, bir önceki yüzyılda Halepli Edîb'in de rubâîlerinde sıkça gördüğümüz şikâyetlere çok yakındır. Devlet kademesinindeki adam kayırmalar, rüşvet, zulüm, kin ve düşmanlık, hile ile haram para kazanmak, mala olan aşırı rağbet, tenbellik, riyakârlık, iftirâ, yalan, dinden uzaklaşma gibi durumlar, Âsaf'ın rubâîlerinde eleştirdiği belli başlı sosyal vâkıalardır.[748]

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Söz erleri bî-savt u sadâdır şimdi
Meydândaki fırka jaj-hâdır şimdi
Ol tâ'ife kim rüşveti farz itdi helâl
Anlar kurenâdır vükelâdır şimdi[749]

Şu zamanlarda, söz ustaları susmuş; meydanda bulunanlar ise mânâsız ve boş konuşanlardır. Rüşveti helal zanneden grup ise, şimdi padişâhın yakınında bulunanlardır.

---

[746] Mum, 1236/R. 394.

[747] Mum, 1204/R. 209.

[748] Âsaf'ın sosyal içerikli yaklaşık 90 rubâîsinin tahlili için bkz. Ali İhsan Öbek, *Divan Edebiyatında Sosyal ve Dini İçerikli Rubâîler,* İnsan Yay., İstanbul 1995.

[749] Ömür Ceylan, 250/R. 147.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Eyvâh Vatan gitdi diyânet gitdi Ümmetdeki ol eski salâbet gitdi Herkesde fütûr var hükûmetde kusûr Âhir elimizden koca devlet gitti[750]	*Eyvâh! Vatan gitti, diyânet gitti; (mukaddesatı korumak hususunda) ümmet-teki o eski sağlamlık gitti. Herkeste ümitsizlik, hükümette (ise) kusur var; sonunda elimizden koca devlet gitti.*

3.5.1.11.4. Felekten Şikâyet

Dîvân şiirinde çarh, çerh, sipihr, devrân, gerdûn, zamâne, zemâne gibi kelimeleri karşılayan felek, yıldızların insan talihine etki ettiği inancına bağlı olarak her türlü kötülüğün, uğursuzluğun nedeni sayılmış ve bu yüzden şairlerce devamlı olarak şikâyet konusu edilmiştir. Özellikle kaza ve kadere itiraz edemeyen söz konusu şairler, dünyada olup biteni feleğe ve yıldızlara isnad ederek ruhî yansımalarını daha rahat bir şekilde ifade etme yolunu tutmuşlardır.[751]

Dîvân şiirinde felekten, talihten ve bahttan şikâyet, dîvânlarda bulunan gazel ve kasideler başta olmak üzere birçok nazım şekillerinde işlendiği gibi, rubâî nazım şekliyle de sıkça işlenmiştir. Felekten şikâyete örnek teşkil edecek rubâîleri kaleme alan şairler arasında, 15. yüzyılda, Hüseyin Baykara (R. 207); 16. yüzyılda, Fuzûlî (R. 19, 59, 67), Bâbür (M. 175) ve Sehâbî (R. 22); 17. yüzyılda, Riyâzî (R. 1, 2, 6, 8, 21,24, 25, 60), Nâbî (R. 113), Tâlib (R. 20), Fasîh Ahemed Dede (R. 70, 73), Feyzî (R. 7), Mesîhî-i tebrîzî (R. 31, 32), Fehîm-i Kadîm (R. 10, 17, 31, 43, 49, 56) ve Güftî (R. 52, 57, 58), 18. yüzyılda, Ârif Süleymân (Rubâî, kıt'alar arasında. K. 13), Belîğ (R. 4), Said Giray (R. 11), Sâlim Mirza-zâde (R. 23) ve Mûsâ Kâzım Paşa (R. 13) gibi şairler bulunmaktadır. Söz konusu şairler, felek kelimesine eğrilik, döneklik, alçaklık, aldatıcılık, zalimlik, gaddarlık gibi olumsuz özelliklerle çeşitli anlamlar yükleyerek ondan sürekli şikâyet etmiştir. Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere tersine dönen uğursuz felek, şairin isteklerini bir türlü gerçekleştirmemiş, feleğin verdiği belâlardan kurtulamayan şairin yüzü bir türlü gülmemiştir.

---

[750] Ömür Ceylan, 253/R. 162.

[751] Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı,* Akçağ Yay., Ankara 2000, 209; Cemal Kurnaz, "Felek", *DİA*, İstanbul 1995, 12, 306.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Subh-ı emelüm hem-nefes-i şâm itdüñ
Ol şâha bizi hilâf-ı i'lâm itdüñ
Ey çarh-ı hilâf-gir ü kec-rev be-murâd
Cevr-i dile sa'y eyledüñ ikdâm itdüñ
(Fasîh Ahmed Dede)[752]

Gâyemin şafağını akşamın arkadaşı ettin, Sultâna bizi yanlış tanıttın. Ey eğri gitmeye istekli ve bizim aleyhimizde bulunan felek! Gönüle eziyet vermeye gayret edip devamlı çalıştın.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Bahtum bana her lahzâ bî-dâd eyler
Her dem işümüz nâle vü feryâd eyler
Gör tâli'-i şûmı itse ihyâ-yı memât
İ'câz-ı dem-i Mesîhi ber-bâd eyler
(Riyâzî)[753]

Bahtım her an bana adâletsizlik eyler; işimizi hep inleme ve feryâd eyler. Bu uğursuz tâlihi gör ki, ölüleri diriltmek istese Hazret-i Îsâ'nın mucizeli nefesini (bile) berbât eyler.

Felekten şikâyet yaratıcıya karşı bir isyan olarak düşünülmemelidir. Buradaki şikâyet Allâh'tan değil, feleğin Allâh'a şikâyet edilmesi söz konusudur. Öyle ki felekten yakınan bazı şairler, talihin yardımından ümidini kesse de Allâh'ın yardımından ümitlerini asla kesmezler. Felek, âşıkla top güllesi gibi oynasa da, bazen sevgilinin bir bakışını, gülümsemesini feleğe inat olarak Allâh'ın bir ikramı olduğu dile getirilir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Tâ çeşm-i siyeh-kârına kim meftûnam
Me'yûs-ı meded-kârî-i baht-ı müdâm
El-minnetü lillâh ki bana itdi nigâh
Memnûnam o dil-nüvâzdan memnûnam
(Fehîm-i Kadîm)[754]

Onun zulmedici gözüne öyle vurgunum ki aşağılık talihin yardımından ümidimi kesmişim. Allâh'a şükür ki bana baktı, o gönül okşayıcıdan memnunum.

[752] Çıpan, 392/R. 73.

[753] Namık Açıkgöz, *Riyâzî: Dîvan,* 640/R.6.

[754] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 704/R. XLIII.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Tâ key diyemem bu za'f-ı tâli'den âh
"Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh"
Güm-kerde şu'ûr etdi beni baht-ı siyâh
Kizb itmem efendim işte va'llâh bi'llâh
(Ârif Süleymân)[755]

Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh. Ah! Bu talihimn zayıflığı daha ne kadar süreceğini söyleyemem. Kara bahtım (galiba) beni yok oldu zannetti. Efendim, yalan söylemem, işte vAllâhi billahi, (durumum ortada).

3.5.1.12. Tarih Düşürme

Ebced alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık olması özelliğinden istifade edilerek *herhangi bir hâdiseye, hesaplandığında o hâdisenin meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye tarih düşürme denir.*[756] Bu tarzın en fazla başvurulduğu nazım şekli kıt'adır. Ancak rubâîlerde de bir olay/durum üzerine tarih düşürlüldüğüne dâir örnekler bulunmaktadır. Tarih düşürme tarzına örnek teşkil edecek rubâîler, 16. yüzyılda, Kelâmî'nin Sinan Paşa'nın yaptırdığı hanın bitimine düşürdüğü tarih (R. 8); 17. yüzyılda, Kafzâde Fâizî'nin dönemin vezir-i a'zamının vefâtı üzerine düşürdüğü tarih (R.1); Üsküdarlı Sırrî'nin, Bahri Paşa'nın Tuğrekeş oluşuna düşürdüğü tarih (R. 6) ve son olarak 18. yüzyılda, Erzurumlu İbrâhîm Hakkı'nın *Sa'âdet-nâme* adını verdiği rubâîlerinin yazılışına düşürdüğü tarih (R. 83) ile Kasımpaşalı Sâlik'in kendi doğumuna düşürdüğü tarih (R. 5) olarak zikredilebilir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ılün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Pâşâ-yı kerîm âsaf-ı rûşen-râ
Züvvâr içün eyledi bu hânı peydâ
İtmâmı içün dedi Kelâmî târîh
Bu hân-ı Sinân-ı 'âdil oldı zîbâ
(Kelâmî)[757]

Aydınlığın veziri cömert paşa, bu hânı ziyaretçiler için yaptı. Adâletli Sinan Paşa'nın bu hânı güzel oldu. Kelâmi bu hanın tamamlanması üzerine tarih düşürdü.

---

[755] Tankuş, 369/K. 13.

[756] İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay., İstanbul 2010, 66; Rıdvan Canım, "Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, 13, S.2, s.105-120.

[757] Karlıtepe, 474/R. 8.

(1. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Yetmez mi saña pertev-i çeşm-i 'ibret
Oldukça kadem-nihâd-ı mülk-i fıtrat
Hallâk-ı ezel kilk-i kaderle yazdı
Sâlik saña târîh-i vilâdet-i hılkat
(Kasımpaşalı Sâlik)[758]

Yaratılış ülkesinin bünyesine ayak bastığında gözünün nuru İbret olarak sana yetmez mi? Ezelî yaratıcı kader kalemiyle seni yazdı; Sâlik (ise) senin doğum tarihini yazdı.

3.5.2. Edebî Türler

3.5.2.1. Bahâriye / Bahâriyyât / Bahâr-nâme / Rebî'iye

Sözlük anlamı itibâriyle *baharla ilgili, bahara ait* anlamına gelen bahâriye, veya rebî'iye, *bahar tasvîrine yer veren manzûmelere verilen isimdir*.[759] Bilindiği gibi kasidelerin giriş bölümü sevgili tasvîriyle başlıyorsa *Nesîb*; bahar, şitâ (kış), hazan ve benzeri tabiat dönemlerinin tasvîrleriyle başlıyorsa *Teşbîb* adını alır. Kasidelerin dışında birçok nazım şekliyle örneğini bulabildiğimiz bahâriye türüne rubâî şairleri de örnekler vermiştir. Sâkî-nâme türüyle de ortak bir ilişkisi olan bu rubâîlerde baharın verdiği neşeyle zamanın gezmek, eğlenmek ve meclisler kurmak suretiyle geçirilmesi gerektiği düşüncesi işlenir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Fasl-ı gül irüşdi geşt-i sahrâ idelüm
Hûbânı yegân yegân temâşa idelüm
Şâyed ki gele o şâhid-i 'ahd-şiken
Sahbâyı sebû sebû muheyyâ idelüm
(Topkapılı Feyzî)[760]

Gül mevsimi geldi kırlarda dolaşalım; güzelleri teker teker seyredelim. Şayet yemini bozduracak olan (sevgili) gelir diye testi testi şarâbı hazırlayalım.

---

[758] Müzahir Kılıç, 612/R. 5.

[759] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 25; Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 19; Mehmet Açа, Haluk Gökalp, İsa Kocakaplan, *Başlangıcından Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yay., İstanbul 2009, 278.

[760] Özerol, 135/R. 16.

(Tüm mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Güller açılup irdi bahâr eyyâmı
Nakş-ı çemen ü savt-ı hezâr eyyâmı
Kâm al ki degül bezm-i çemende bâkî
Hengâm-ı tarab geşt ü güzâr eyyâmı
(Fasîh Ahmed Dede)[761]

Güller açılıp bahar günleri geldi. Bu zaman, kırların süslendiği, bülbüllerin bağrıştığı demlerdir. Zevk al ki bu anlar kalıcı değildir; bu vakit, şenlik zamanı ve gezip dolaşılacak günleridir.

Rubâî şairleri, bazen okuyucunun ibret gözüyle tabiata nazar etmesini sağlamak amacıyla nasîhat tarzında bahâriye türüne de mürâcaat ettikleri görülür. 16. yüzyıl şairlerinden Nev'î'nin bu türle alakalı rubâîsi şöyledir:

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa', 2., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Gör 'ibret ile nahl-i gül-i bâdâmı
K'âğâzı sefîd ü sebz olur encâmı
Her bergi lisân-ı hâl olup söyler kim
Pîrânı cüvân ider bahâr eyyâmı[762]

Badem ağacının gülünü ibret gözüyle seyret ki renkleri başlangıçta beyazken sonrasında yeşillenir. Her yaprağı hal dililiyle öyle konuşur ki bu bahar günleri ihtiyarları gençleştirir.

3.5.2.2. Belde-nâme / Bilâdiye

Arapçada *belde* kelimesinin çoğulu olan *bilâd*, memleketler, şehirler, kasabalar anlamına gelmektedir. Edebî terim olarak beldenâme/bilâdiye ise, *herhangi bir şehre veya yerleşim merkezine dâir yazılan manzûm veya mensûr metinlerdir*.[763] Daha çok kaside ve mesnevî gibi nazım şekillerinde ve şehrengiz, seyahat-nâme, sergüzeşt-nâme ve menâzil-nâme gibi türlerde belde-nâme türünü anımsatan tasvîrler bulunabilmektedir. Bunların yanı sıra kısa bir nazım şekli olan rubâîde de bu tür şehir tasvîrlerini görmek mümkündür. Ancak bu türe örnek olarak tespit ettiğimiz rubâîler incelendiğinde rubâîlerde sık kullanılan şikâyet tarzının bu türde de kendini hissettirdiği

[761] Sevindik, 161.

[762] Tulum; Tanyeri, 597/R.1.

[763] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 34.

görülür. Yani daha çok bir şehir medhiyesi olarak bilinen belde-nâme türü, rubâîlerde o ilden veya beldeden şikâyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rubâî nazım şekliyle bu türe örnek veren şairler arasında, 17. yüzyılda Edirne'yi kötülediği rubâîsi ile Nâbî (R. 184); İstanbul'un güzellerinden yakındığı rubâîsi ile Fevzî (R. 22); Türkistan güzellerinin ve Çigil şehrinin mecûsî çocuklarını konu alan rubâîsi ile Fehîm-i Kadîm (R. 44); 18. yüzyılda ise, Edirne pehlîvânlarıyla kendisi arasında bir ilişki kurduğu rubâî (R. 37) ve Menemen halkını hicvettiği rubâî ile Seyyid Vehbî (R. 17) gibi şairler bulunmaktadır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Bilmem ki ne var harâbe-i Edrene'de
Kim gitmedeyüz bir iki kez her senede
Bârî güzere virmemek içün ruhsat
Zencîr çekeydi mevc âb-ı Ergene'de
(Nâbî)[764]

Her sene iki defa gittiğimiz harebe Edirne'de bilmem ki ne var? Keşke dalgalar Ergene suyunda bir zincir çekse de, yol için müsaade etmese (ne iyi olacak).

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Nâ-çâr sefer düşdi be-yârân yâhû
Giryân iderek kaldı o çeşm-i âhû
Şimden girü seyyâh-ı cihân oldum âh
Yâ hû sizi hubân-ı Sitanbul Yâ hû
(Fevzî)[765]

Dostlar için sefer zorunlu oldu yâhû. O ceylan gözlü (güzel), ağlar vaziyette kaldı. Âh! Şu andan itibâren dünya seyyâhı oldum. Sizi (gidi) İstanbul güzelleri yâhû.

3.5.2.3. Besmele-nâme

Kelime olarak besmele, "Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm"[766] cümlesine verilen addır. Edebî bir tür olarak ise, besmelenin anlam ve sırlarını açıklayan, eserlere veya manzûmelere verilen isimdir. Besmele ile ilgili en çarpıcı şerhi hiç şüphesiz Hazret-i Ali

[764] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1224/R.184.

[765] Kaplan, 355/R. 27

[766] Rahmân ve Rahîm olan olan Allâh'ın adıyla.

dile getirmiştir. Bilhassa tasavvufî eserlerde yeri geldikçe anılan Hazret-i Ali'nin sözü şöyledir:

جميع اسرار الله تعالى فى الكتاب السماوتة و جميع ما فى الكتاب السماوتة فى القران جميع ما فى القران فى الفاتحه و جميع ما فى الفاتحه فى بسم الله الرحمن الرحيم و جميع ما فى بسم الله الرحمن الرحيم فى باء بسم الله و جميع ما فى بسم الله الرحمن الرحيم فى النقطة تحت الباء و انا نقطة تاحت الباء

(Yüce Allâh'ın bütün sırları semâvî kitaplarda, semavî kitapların sırrı Kur'an'da; Kur'an'ın sırrı, Fâtiha Suresi'nde; Fâtiha'nın sırrı, besmelede; besmelenin sırrı, bismillâhın b'sinde; b'nin sırrı, onun altındaki noktadadır. Ben o b'nin altındaki noktayım.)[767]

Bu türden manzûmeler, Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Besmele Şerhi* ve Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gencîne-i Râz* gibi müstakil bir eser olarak yazılabildiği gibi, dîvânlarda ve mesnevîlerde bir manzûme olarak da yazılabilmektedir.[768] Bu manzûmelerden biri de rubâî nazım şeklidir. Bu türden rubâî kaleme alan şairler, 17. yüzyıl şairlerinden Şeyh Mehmed Nazmî (R. 1, 2) ve 18. yüzyıl şairlerinden Safî Mustafa Efendi'dir.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; vezninde.)

Bismi'l-lâh olursa ibtidâ-yı inşâ
Bir vefk-i merâm olur edâ-yı ma'nâ
Bismi'l-lâh ü hamd ile cenâheyn olsa
Murg-ı emele behişt-i encâm ola câ
(Şeyh Mehmed Nazmî) [769]

Nesrin (düz yazı) ilk sözü Bismillâh olursa sözdeki anlam maksada uygun düşer. (Söylenen ilk sözler)hem bismillah hem de hamd olarak iki kanatlı olursa netice cenneti istek kuşuna yer olur.

(Tüm mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezinlerinde.)

Kufl-i sühana besmeledür çün miftâh
Zikr idelüm evvel diyelüm yâ Fettâh

Bismillah, söz kilidine anahtar olduğu için ilk olarak yâ Fettâh diye zikredelim vesöze

[767] Adem Ceyhan, *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap Yay., Ankara 2006, 402.

[768] Abdurrahmân Güzel, *Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 2004, 683.

[769] Bektaş, 783/R. 1.

Tanzîm ola lü'lü'-i ma'ânî dilde Gencine-i gaybdan idelüm istiftâh (Safî Mustafa)[770]	*öyle başlayalım. Dilde mana incileri dizilsin ki gayb hazinesinden siftah yapalım (söze başlayalım).*

3.5.2.4. Dâriye / Kasriye

Ev anlamına gelen Farsça *dâr* kelimesine Arapça âidiyet eki getirilerek evle ilgili, eve ait anlamında kullanılan dâriye, edebiyatta, *saray, köşk ve yalı gibi, devlet büyüklerinin yaptırdıkları sanatlı yapıların tasvîr edildiği şiirlerin adıdır*.[771] Daha çok kaside ve tarih kıt'ası olarak kaleme alınan dâriyelere rubâîlerde de rastlamak mümkündür. Rubâî nazım şekliyle bu türe örnek veren şairler, 16. yüzyıl şairlerinden Kelâmî (R. 8) ve 18. yüzyıl şairlerinden Seyyid Vehbî (R. 18)'dir. Kelâmî'nin rubâîsi, Sinan Paşa'nın yaptırdığı hânla ilgiliyken Seyyid Vehbî'nin rubâîsi ise mahfiliyle, na't-hânıyla ve süslemeleriyle Vefâ camiîni konu edinmiştir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Pâşâ-yı kerîm âsaf-ı rûşen-râ Züvvâr içün eyledi bu hânı peydâ İtmâmı içün dedi Kelâmî târîh Bu hân-ı Sinân-ı 'âdil oldı zîbâ (Kelâmî)[772]	*Aydınlığın veziri cömert paşa, bu hânı ziyaretçiler için yaptı. Adâletli Sinan Paşa'nın bu hânı güzel oldu. Kelâmi bu hanın tamamlanması üzerine tarih düşürdü.*

3.5.2.5. Esmâ-yı Hüsnâ

Arapça isimler anlamına gelen esmâ ve en güzel anlamındaki hüsnâ sözcüklerinin terkip haline getirilmesinden oluşan Esmâü'l-hüsnâ veya Esmâ-yı Hüsnâ, "en güzel isimler" anlamına gelir. Bu terkip, dini terminolojide Allâh'ın doksan dokuz güzel ismi için kullanılmıştır. Bir edebî terim olarak ise Esmâ-yı Hüsnâ ise, *Allâh'ın ismlerinin zikredildiği manzûm ve mensûr eserlerdir*.[773]

---

[770] Çalka, 144.

[771] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar*, 56.

[772] Karlıtepe, 474/R. 8.

[773] Aça vd., 285.

Genellikle tevhîd türündeki kasidelerle uzun soluklu nazım şekillerinde tercih edilen bir tür olan Esmâ-yı Hüsnâ, rubâî nazım şekliyle de birçok şair tarafından tercih edilmiştir. Rubâî nazım şekliyle yazılan örnekler incelendiğinde daha çok münacaât tarzında kaleme alındıkları görülür. Birçok rubâî şairinde görebildiğimiz bu türün en çok örneğini 18. yüzyıl şairlerinden Süleymân Nahîfî'nin rubâîlerinde görmek mümkündür. Süleymân Nahîfî, bu türle 64 rubâî kaleme almıştır. Süleyman Nahîfî'den sonra ise bu türe en fazla örnek veren bir diğer şair, Yahyâ Nazîm'dir.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Sensin Samed ü Kebîr ü Rezzâk u Mukît
Sensin Ehad ü Kadîr ü Muhyî vü Mümît
Mahfûz kılup zeyğ u halelden yâ Rab
Sen kalbümi dînüñ üzre eyle tesbît
(Nahîfî)[774]

Samed, Kebîr, Rezzâk ve Mukît olan sensin; Ehad, Kadîr, Muhyî ve Mümît de sensin. Şüphe ve eksiklikten beni muhafaza et. Kalbimi dinin üzerine sağlamlaştır. [775]

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fe'il; 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey Ferd ü Ehad ü Hayy u Şehîd ü Vâris
V'ey Vitr ü Samed Hakk u Mecîd ü Bâ'is
'Âlem niçe fehm eyleye zât-ı pâküñ
İdrâk ide mümkin mi Kadîmi hâdis
(Nahîfî)[776]

Ey Ferd, Ehad, Hayy, Şehîd ve Vâris olan ve ey Vitr, Samed, Hakk, Mecîd ve Bâ'is olan Allâh'ım! İnsanlar senin kutsi zâtını nasıl anlar. (Zîrâ) sonradan olan bir şeyin, kadîm olanı idrak etmesi hiç mümkün mü? [777]

---

[774] Aypay, 575/R. 97.

[775] *Samed* (الصمد) : Arzu ve ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği ulular ulusu bir müstağni; *Kebîr* (الكبير) : Zâtının ve sıfatlarının mâhiyeti anlaşılamayacak kadar ulu; *Rezzâk*: الرزّاق Bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren; *Mukît* (المقيت) : Bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren, bilip gücü yeten ve koruyan; *Ehad*: الاحد Zâtında benzeri olmayan bir olan, bir tek olan; *Kadîr*/*Kâdir* (القادر) : Her şeye gücü yeten, kudretli; *Muhyî* (المحيي) : Can veren; *Mümît* (المميت) : Öldüren; *Rab* (الرب) : Terbiye eden, ıslah eden, yetiştiren. Bkz. Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, 11, 404-418.

[776] Aypay, 579/R. 112.

[777] *Ferd* (الفرد) : Hem zâtında hem de sıfatlarında eşi ve benzeri olmayan; *Ehad* (الاحد) : Zâtında benzeri olmayan bir olan, bir tek olan; *Hayy* (الحى) : Gerçek hayat sahibi, diri ve canlı olan, her şeye hayat veren, can veren; *Şehîd* (الشهيد) : Her şeye şâhit olan, her şeyi hakkıyla gören, bilen ve muâmelesini de buna göre yapan; *Vâris* (الوارث) : Varlığının sonu olmayan; *Vitr* (الوتر) : Her hususta tek olan, ortağı olmayan. Mutlak anlamda tek ve eşsiz olan; *Samed* (الصمد) : Arzu ve ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği ulular ulusu bir müstağni; *Hakk*: الحق Fiilen var olan, mevcudiyeti ve ulûhiyyeti gerçek olan; *Mecîd* (المجيد) : Şanlı, şerefli; *Bâ'is* (الباعث) : Ölümden sonra dirilten; *Kadîm* (القديم) : Varlığı ezeli olan, başlangıcı olmayan. Bkz. Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, 11, 404-418.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey râzık-ı halk olan Hakîm [ü] Sâni'
Fazluñla bana gınâ virüp kıl kâni'
Bâzâr-ı 'atâda virdüm it yâ Mutî'
Kıl kesb-i hatâda zikrümi yâ Mâni'
(Yahyâ Nazîm)[778]

Ey yaratılmışlara rızık veren Hakîm ve Sâni'!fazlınla bana kanâat zenginliği lutfet. Ey hesapsızca veren Mutî', ihsân pazarında duamı, isteğimi ver. Ey kötü şeylere engel olan Mâni', hatalarıma zikrimi engel yap.[779]

3.5.2.6. Felek-nâme

Felek gök demektir. çoğulu *eflâk*tir. Eskilere göre gök tabakasındaki feleklerin sayısı dokuzdur.[780] Her semâda bir yıldız tasavvur edilmiştir. Bu seyyâr yıldızlardan herbirinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı ve cansız her şeye hâkim ve müessir olduğu farz olunmuş; her yıldız, az ya da çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve herbirinin husûsî tabiatleri, hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sanılmıştır.[781] Bir edebî tür olarak Felek-nâme ise, gökler, burçlar, yıldızlar ve diğer gök cisimlerini konu edinen manzûm veya mensûr eserlere verilen isimdir. Genel manada devrân, zamân, dehr ve dünya gibi muhtelif manalar çerçevesinde semavât ile ilgili kavramların kullanıldığı manzûmelere de felek-nâme gözüyle bakılabilir. Bilindiği gibi rubâîlerin önemli bir çoğunluğu, felekten şikâyet tarzında kaleme alınmıştır. Söz konusu bu rubâîler incelendiğinde şairlerin genel olarak burçların uğurundan, feleleklerin katlarından ve çeşitli gök cisimlerinin talihle ve özellikle sevgiliyle olan münasebetlerinden dem vurdukları görülür.

---

[778] Ertürk, 337/R. 107.

[779] *Hakîm* (الحكيم) : Bütün emirleri ve işleri yerli yerinde olan; *Sâni'* (الصانع) : Sanatkârca yapan. Yaratan. San'at eseri olarak meydana getiren. İşleyen, yapan; *Mutî'* (المطيع) : Dilediğine dilediği kadar veren. Mevcûdatına lâzım ve lâyıkını cömertçe veren; *Mâni'* (المانع) : Dilemediği şeyin gerçekleşmesine müsaade etmeyen, kötü şeylere engel olan. Bkz. Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, 11, 404-418.

[780] Felekler: Kamer, Utarîd, Zühre, Şems, Mirrîh, Müşterî, Zühal, sekizincisi sâbitelerin bulunduğu felekü'l-burûcdur. Dokuzuncusu, içinde hiçbirşey bulunmayan bütün gökleri kaplayan Felek-i Atlas ki Felekü'l-eflâk veya Felek-i a'zam, Felek-i a'lâ da denir, bu ise şerîatte Arş diye adlandırılır. Bkz. Onay, "Felek", *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, 209.

[781] Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, 209.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısrâ, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ol meh ki Fehîm oldı reşk-i Nâhîd
Hattını gehi tırâş ider gâhî bedîd
SübhânAllâh ne bü’l-‘aceb sâhirdür
Hurşîdi sehâb ider sehâbı hurşîd
(Fehîm-i Kadîm)[782]

Ey Fehîm! Zühre yıldızının kıskandığı o Ay yüzlü güzel, ayva tüylerini bazan tıraş eder, bazen gösterir. O, öylesine şaşılacak bir büyücüdür ki Güneş’i bulut, bulutu da Güneş yapar.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. mısrâ, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Tâ devrdedir dâ'ire-i kevn ü fesâd
Mümkün değil olmak harekâtından şâd
Tâs-i felek içre ku‘beteyn-i encüm
Göstermez imiş hîç kime nakş-ı murâd
(Fuzûlî)[783]

Var olup sonra bozulacak olan bu yovarlak (dünya) dönmededir. Bu hareketinden mutlu olmam mümkün değildir. Felek tası içine atılan iki yıldız zarı, hiç kimseye arzusunun suretini göstermez.

3.5.2.7. Hamâmiye

Dîvân şiirinde hamam, hamam kültürü ve hamamdaki güzelin anlatımına dayalı şiirlere hamâmiye adı verilir. Türün adlandırılmasında Nedîm’in “İbrâhîm Paşaya Medhiye Zımnında Hamâmiye” başlıklı manzûmesinin etkili olduğu söylenebilir.[784] Bunun gibi müstakil hamamiyeler yazılabildiği gibi; hamamı bir malzeme olarak kullanarak gazel, kıt’a, nazm, mesnevî ve rubâî gibi nazım şekilleri de kaleme alınmıştır.

Klasik Türk şiiri kapsamında kaleme alınan rubâîler incelendiğinde bu türe örnek teşkil edecek rubâîleri, 16. yüzyıl Çağatay sahası şairlerinden Sânî (R. 47)’nin ve 19. yüzyıl şairlerinden Nûrî’nin rubâîleri (R. 2, 3) arasında görmek mümkündür. Özellikle aşağıdaki ikinci örnekte, Nûrî’nin hamam ile ilgili kavram ve malzemeleri tasavvufî anlamda kullanması dikkate değerdir.

---

[782] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 690/R. XIII.

[783] Kenan Akyüz vd., 318/R. 19.

[784] Açа vd., 300.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Hûy-gerde ten eyle beni ey hammâmcı
Germiyyet-i hammâmıñı vasf eylerler
Meşhûr-ı 'avâm bir meseldir ki dinür
Germ-âbeye dâhil olan elbet derler
(Nûrî)[785]

Ey hamamcı! Hamamının sıcaklığını anlatarak överler, benim tenimi de terlet. Halk içinde meşhûr bir atasözü söylenir: Hamama giren elbette terler.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Bu germî-i enfâs ile ey hammâmcı
Bir gün ola germ-âbe-i vuslat ısınur
Dökdükce sıcak suları tâs-ı çeşmim
Elbet soğumaz halvet-i ülfet ısınur
(Nûrî)[786]

Ey hamamcı! Nefeslerin bu sıcaklığıyla vuslat hamamı birgün gelir ısınır. Gözümün tası, sıcak suları döktükçe elbette bu dost sohbeti soğumaz ısınır.

3.5.2.8. Hazâniye

Fars dilinde *hazân*, güz ve sonbahar anlamına gelmektedir. Edebî tür olarak ise *sonbahar konusunu işleyen edebî metinlere verilen addır*.[787] Daha çok kaside, gazel, mesnevî, murabba ve müseddes gibi farklı nazım şekilleriyle yazılan hazâniyelerin rubâî nazım şekliyle yazılmış örneklerine de rastlanmaktadır.

Rubâîler arasında bu tür ile ilgili tespit ettiğimiz iki örnek, 17. yüzyıl şairlerinden Riyâzî ve 18. yüzyıl şairlerinden Yahyâ Nazîm'e aittir. Felekten şikâyet tarzıyla karşımıza çıkan bu hazâniye örneklerinde Riyâzî ve Yahyâ Nazîm, sonbahar mevsiminin olumsuz çağrışımlarıyla kendilerinin içine düştüğü karamsar duygu ve düşünceleri yoğurmuşlardır. Bu gibi örnekler, şairlerin tabiata karşı olan hassas yapılarını göstermesinin yanı sıra onların iç dünyaları ile manzûmelerini kaleme alırken seçtikleri türler arasında bir münasebetin bulunduğu gerçeğini ortaya koyması adına kayda değer örneklerdir. İki şairin söz konusu rubâîleri şöyledir:

---

[785] Ayşe Yılmaz, *Nûrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı ve Divanı'nın İncelemesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyonkarahisar 2010, 208/R. 2.

[786] Ayşe Yılmaz, 208/R. 3.

[787] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 96.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Gül bîm-i hazânla sarardı soldı
Peymâne-i 'ömri 'andelîbüñ doldı
Ezhâra yitişdi rûzgâruñ âhı
Elvân-ı bahâra bir 'aceb reng oldı
(Yahyâ Nazîm)[788]

Gül, sonbaharın korkusuyla sarardı soldu. Bülbülün ömür kadehi doldu. Çiçeklere rüzgârın âhı yetişti, baharın renkleri çok acayip bir renge büründü.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Güllerde idi letâfeti gül-zârıñ
Dürdi varakın bâd-ı hazân ezhârıñ
Esbâb-ı bahârı virdi yağmaya hazân
Dükkânına beñzedi çemen 'attârıñ
(Riyâzî)[789]

Gül bahçesinin güzelliği güllerde idi. Sonbahar, çiçeklerin yapraklarını büzüştürdü. Sonbahar, baharın sebeplerini yağmalayınca çimenlik, koku satan Attâr dükkanına benzedi.

3.5.2.9. Iydıyye/Bayramiye

Bayramlık, bayram kutlaması, bayramlar vesilesiyle yazılan manzûme anlamlarına gelen ıydiye/bayramiye, özellikle Klasik Türk edebiyatında *bayram vesilesiyle yazılmış kasidelerin giriş (teşbib) bölümlerine verilen addır.*[790] Kaside dışında, *'ıyd* redifli gazeller de dîvân şairlerinin sıkça kaleme aldığı manzûmelerdendir. Bu iki nazım şekli dışında, çalışma konumuz olan rubâî nazım şekliyle de ıydiyye türüyle yazılmış manzûmeler bulmak mümkündür. Öyle ki 16. yüzyıl şairlerinden Bağdatlı Rûhî (R. 22, 23, 24, 25, 26); 17. yüzyıl şairlerinden Nesîb Dede (R. 9) ve Topkapılı Feyzî (R. 29); 18. yüzyıl şairlerinden ise Halepli Edîb (R. 85) ve Şeyh Gâlib (R. 61, 63) bu türe örnek rubâîler kaleme almışlardır. Iydiye türüyle kaleme alınan söz konusu rubâîler incelendiğinde klasik şiirde alışılmış ifadelerin kullanıldığı görülür. Buna göre, sevgiliye vuslat, âşık için bayramın en güzelidir, yine âşık için sevgili, kendisine kurban olunacak biridir. Bayram, çocukların ve düşkünlerin sevindirildiği gün olması dolayısıyla sevgiliden ihsân beklenilen gündür.

---

[788] Ertürk, 354/R. 206.

[789] Mehmet Arslan, *Sâkî-nâmeler*, 228.

[790] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 121.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

‘Iyd irdi figânum âsumâna iderin
Kurbânlara reşk idüb temâşa iderin
Zebh it beni sen de kâbe-i kûyuña da
Kurbânuñ olam bunı temennâ iderin
(Topkapılı Feyzî)[791]

Bayram geldi; feryadımı semâya gönderiyor, kurbanları kıskanıp onları izliyorum. Benim de temennim şu: Sen de beni boğazla ki sana da, senin bulunduğun Kâbeye de kurban olayım.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey şâh-ı hüsün ‘îddir ihsân eyle
Cellâd-ı nigâha nîm-fermân eyle
Ağyârı fedâ eyle de koç başınçün
Kurbânıñ olam bendeñi kurbân eyle
(Şeyh Gâlib)[792]

Ey güzellik sultânı! Bugün bayramdır, cömertlikte bulun. Bakışlarının celladına hafiften fermanda bulun. Koç başın için yabancıları fedâ et. Kurbanın olayım bu köleni kurbân et.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Zahm-ı dile elmâs ile merhem birdür
Tiryâk ile dil-hastelere sem birdür
‘îd ü ‘arefe ‘âşıka vuslat demidür
Firkatde meh-i ‘îd u muharrem birdür
(Nesîb Dede)[793]

Gönül yarasına elmas ile merhem birdir. Gönülden hasta olanlara zehir ile panzehir birdir. Arefe ve bayram, âşık için kavuşma zamanıdır, ayrılıkta ise bayramı ve Muharrem’i (müjdeleyen) ay birdir.

3.5.2.10. Likâiyye / Vecih-nâme

Likâ ve *vech* Arapça kelimeler olup yüz, simâ anlamına gelmektedirler. Edebî terim olarak *vecih-nâme* veya *likâîyye* ise, yüzle ilgili, yüzdeki organların uyumu ve özellikleri ile ilgili yazılan manzûmelere verilen isimdir. Din büyükleri için yazılan *hilye* ve *şemâil*den farkı, sevgili için yazılıp âşıkâne bir edâ ile yazılmasıdır. Aslında

[791] Özerol, 139/R. 29.

[792] Okçu, 2, 989/R. 63.

[793] Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, *Nesîb Dede Hayatı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkidli Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1996, 591/R. 4.

sevgilinin yüzü ile ilgili güzellik unsurları âşıkane bir edâ ile dile getirilmiş hemen her şiirde bulunabilmektedir. Ancak bir gazelin, bir rubâînin veya başka herhangi bir manzûmenin likâiye/vecih-nâme olabilmesi için tüm manzûmede yüz ile ilgili unsurların bir arada mütenasip bir şekilde işlenmesi gerektiği kanâatindeyiz. Bu türde rubâî kaleme alan şairler arasında, 14. yüzyıl şairlerinden Kadı Burhâneddîn(M. 1323, 1334, 1336); 16. yüzyıl şairlerinden Cemîlî (R. 10, 14, 16, 30, 34, 35, 49, 55, 70, 80, 81) ve 18. yüzyıl şairlerinden Ârif Süleymân (K. 54) gibi şairleri saymak mümkündür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Mestâne gözü dâne-i bâdâm ola mı
Hâl ile saçuñ dânei bâ-dâm ola mı
Şîrîn tutağuñ bahdum idi bahtumdur
İş bu azacuh dünyâda bir kâm ola mı
(Kadı Burhaneddin)[794]

Mahmur gözü acaba badem tanesi mi? Ben ile saçının her biri tuzak mı? Baktığım o tatlı dudağın benim kaderimdir, bu küçücük dünyada öyle bir lezzet var mı?

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Her kiçe saçıng Kadr u Berât oldı sening
La'ling dagı hem âb-ı hayât oldı sening
Hattıng ki Hızır boldı lebing suyı anıng
Zülfüng hem alarga zülümât oldı sening
(Cemîlî)[795]

Her gece saçın, Kadir ve Berat gecesi (gibi) kapkara oldu. Dudakların ise ölümsüzlük suyu oldu. Ayva tüylerin ve dudaklarının suyu, Hızır oldu; zülfün ise onları örten bir karanlık oldu.

3.5.2.11. Mersiye

Kelime anlamı, ağlamak, ağıt söylemek olan mersiye, *ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlerdir.*[796]

Türklerde ölenin arkasından söz söyleme, manzûme dizme geleneği İslâmiyet öncesine dayanır. Ölen birinin ardında şiir söyleme geleneğine İslâmiyet öncesi Türk

[794] Ergin, 518/M. 1323.

[795] Demircioğlu, *Cemîlî Dîvânı*, 586/R. 49.

[796] Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye,* Akçağ Yay., Ankara 1993, 13.

şiirinde *sagu*, Türk halk şiirinde ise *ağıt* olarak adlandırılır. İran edebiyatından Türk edebiyatına geçen mersiyeler, İran edebiyatına paralel olarak daha çok terkîb-i bend şeklinde yazılmıştır. Ancak kaside, tercî-i bend, mesnevî, murabba gibi nazım şekilleriyle de mersiye yazılmıştır.[797]

Bu nazım biçimleri haricinde az da olsa rubâî nazım şekliyle yazılmış mersiyelere rastlamak mümkündür. 17. yüzyıl aşirlerinden Kafzâde Fâizî'nin dönemin sadrazamı Tekeli Mehmed Paşa (ö. 1595)'nın vefâtı üzerine kalame aldığı rubâî ve 18. yüzyıl aşirlerinden Seyyid Vehbî'nin Nevşehirli Damat İbrâhîm Paşa (ö. 1730)'nın vefâtı üzerine kaleme aldığı rubâî bu türe örnek rubâîlerdir.[798]

(1. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûl vezninde.)

Gitdi Tekelü o sâf-der-i Rüstem-şân
Hayfâ ki çü genc oldı hâk içre nihân
Hakkâ kılıç idi niçe biñ kan dökmiş
Defn eyledi âhir anı cellâd-ı zemân
(Kafzâde Fâizî)[799]

Rüstem şöhretli, o içi temiz olan Tekeli Paşa gitti. Ne yazık ki bir hazine gibi toprak içine gizlendi. Kılıcını hak için kullanarak binlerce kan dökmüştü. Zamanın celladı onu sonunda defnetti.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Teşyî' idicek o âsâf-ı zî-şânı
Kâr eyledi cân u dilüme hicrânı
Şehbâz-ı ümîdümi uçurdum elden
Teng oldı baña Toğancılar Meydanı
(Seyyid Vehbî)[800]

O şanlı veziri yolcu edince canıma ve gönlüme onun ayrılık acısı düştü. Ümidimin (doğan kuşunu) kahramanını elden uçurdum. Doğancılar Meydanı bana kederli gelmeye başladı.

---

[797] Açа vd., 346.

[798] Rubâîde mersiyeye konu olan şahsın adı zikredilmemektedir. Ancak rubâîde geçen Doğancılar Meydanı ifadesiyle bu şahsın, Eylül 1730'da meydana gelen Patrona Halil isyanı sonucunda öldürülüp naaşının ise Doğancılar Meydanı'nda kendisinin yaptırdığı çeşmenin başına asılan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa olduğu söylenebilir.

[799] Halil İbrahim Okatan, *Kafzâde Fâ'izî Hayatı Eserleri - Tenkitli Divan Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 1995, s.267/R. 6.

[800] Dikmen, 724/R. 36.

3.5.2.12. Mi‘râciye / Mi‘râc-nâme

Mi‘râc, yukarıya çıkma anlamındaki ‘*urûc* kökünden türetilmiş olup; çıkacak yer, merdiven; göğe çıkma anlamına gelmektedir.[801] Terim olarak ise, Hazret-i Peygamber’in göğe yükselişini ve Allâh katına çıkışını ifade eder. Olay, Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya gidiş ve oradan da yükseklere çıkış şeklinde yorumlandığından kaynaklarda daha çok “isrâ ve mi‘râc” şeklinde geçerse de Türkçede mi‘râc kelimesiyle her ikisi de kastedilir. İslâmî kaynaklarda genellikle ele alındığı şekliyle mi‘râc hâdisesi, iki safhada meydana gelmiştir. Bunlardan Resûl-i Ekrem’in bir gece Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya yaptığı yolculuğa *isrâ*, oradan göklere yükselmesine ise *mi‘râc* denilmiştir.[802]

Edebiyatta ise, Hazret-i Peygamber’in bu mânevî âlemlere yükselişini ve orada karşılaştığı mucizevî halleri konu edinen eserlere mi‘râc-nâme veya mi‘râciye adı verilir. Mi‘râc hâdisesi, bir mucize olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu tür, Mu’cizât-ı Nebi türü adı altında da işlenebilecekken *Mi‘râciye* başlığı altında manzûmelerin kaleme alınmasıyla ayrı bir tür olarak kabul görmüştür. Başta kaside ve mesnevî olmak üzere birçok nazım şekliyle yazılan mi‘râciyeler farklı nazım şekilleriyle de yazılabilmektedir. Mi‘râciye yazılan şekillerden biri de rubâîdir. Bu türde rubâî kaleme alan şairler, 17. yüzyıl şairlerinden Nesîb Dede (R. 5); 18. yüzyıl şairlerinden ise Süleymân Nahîfî (R. 24, 25, 513), Seyyid Vehbî (Gazeller arasındaki rubâîlerde R. 12, 16, 17, 24, 29, 35) ve Yahyâ Nazîm (D.1/R. 1, 24, 30, 43, 50; D.5/R. 33, 116)’dir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey pâdişeh-i serîr-i gerdûn-pâye Ve’y mihr-i vücûd-ı enverüñ bî-pâye Tâ Mekkeden oldı mevkib-i ikbâlüñ Bir demde resîde Mescid-i Aksâya (Süleymân Nahîfî)[803]	*Ey yüksek şerefli tahtın pâdişâhı ve ey sonsuz nurların varlık güneşi! Senin talihinin kafilesi, bir anda Mekke’den Mescid-i Aksa’ya ulaştı.*

[801] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 159.

[802] Salih Sabri Yavuz, “Mi‘rac”, *DİA*, 30, 132.

[803] Aypay, 690/R. 513.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Olduñ şeb-i Mi‘râcda ey nûr-ı basar
Bî-perde tecellî-i cemâle mazhar
Mir’at-ı zamîrüñde ‘iyân sûret-i gayb
Tâ geşte nihân tab‘uña esrâr-ı kader
(Seyyid Vehbî)[804]

Ey gözlerin nuru! Mirac gecesinde Allâh’ın cemâl tecellisine perdesiz mazhar oldun. (O âlemde dolaşınca) kendi gönül aynanda gayb âlemi açıldı ve sana gizli olan kader sırları görüldü.

3.5.2.13. Mu‘cizât-ı Nebî

Arapça *‘acz* kökünden türeyen bir kelime olan mu‘cizât, *dînî teyit maksadıyla ve Allâh’ın emriyle peygamberler tarafından yapılan ve halkı hayrette bırakan olağan üstü işler, hareketler ve hallerdir.*[805] Edebî manada ise; peygamberlerin ve özellikle Hazret-i Muhammed’in insanlara hak dini tebliğleri sırasında Allâh’ın izni dâhilinde göstermiş oldukları mucizeleri konu alan manzûm veya mensûr edebî metinlerdir. Sözkonusu bu manzûm veya mensûr metinler, *Mu‘cizât-ı Nebî, Mu‘cizât-ı Resûlullâh, Mu‘cizât-ı Ahmediye* gibi isimlerle adlandırılır. Müstakil eserlerin yanında dîvânların kaside, gazel, kıt’a ve rubâîlerde de bu konu etrafında şekillenen manzûmelerle karşılaşmak mümkündür.

Konumuz olan rubâîlerde işlenen belli başlı mucizeler, Hazret-i Peygamberin doğumu esnasında Kisrâ sarayının burçlarının yıkılması, Save denizinin kuruması, Mecûsîlerin bin yıldır yanan ateşinin sönmesi; peygamberlik sonrasında İsrâ ve Mi‘râc mucizeleri başta olmak üzere, ayı ikiye yarması, parmaklarından su akıtması, ağaçların Hazret-i Peygamberin çağırmasıyla yerlerinden çıkıp yanına gelmeleri ve peygamberliğine şehadet getirmeleri, dağlar ve taşlar gibi bazı cansız varlıkların onunla konuşup peygamberliğine şehadet etmesi gibi mucizelerdir.

Bu türe örnek rubâîler kaleme alan şairler, 17. yüzyıl şairlerinden Nesîb Dede (R. 5, 10); 18. yüzyıl şairlerinden Süleymân Nahîfî (R. 19, 23, 24, 25, 149, 207, 227, 292, 506, 513, 515, 556), Seyyid Vehbî (Gazeller arasındaki rubâîlerde R. 12, 16, 24, 25, 26, 29, 32, 35) ve Yahyâ Nazîm (D.1/R. 1, 24, 30, 43, 50; D.5/R. 33, 116) gibi şairlerdir.

---

[804] Dikmen, 18/R. 24.

[805] Güzel, 620.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Geldikte vücûda o nebiyy-i mes‘ûd
Bürhân-ı şeb-i mevlidi oldı meşhûd
Geçdi yere bin şerm ile bahr-ı Save
Âteş-gedesi oldı Mecûsuñ nâ-bûd
(Süleymân Nahîfî)[806]

O bahtiyar Nebi dünyaya gelince onun doğum gecesinin bir delili ve şahidi olarak Save denizi bin utangaçlıkla toprağa çekildi. Mecûsilerin mabedi de yok oldu.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Şâh-ı Rüsüli ba‘s idicek Rabb-i felak
Çok mu‘cizeler eyledi izhâr el-hak
Bundan ilerü olur mı hark-ı ‘âde
Engüşt ile mâhı bih gibi eyledi şakk
(Seyyid Vehbî)[807]

Bütün mahlukatın Rabbı, peygamberlerin sultânını gönderince doğrusu çok mucizeler ortaya çıktı. Parmağı ile ayı ayva gibi ikiye bölmesi kadar hârukulade bir şey var mı?

3.5.2.14. Na't

Na’t, *bir kimsede bulunan şeyleri vasfetmek, onu tavsifte mübâlağa etmek; bir şeyi medhederk anlatma, vasıflandırma* anlamına gelmektedir.[808] Edebiyat terimi olarak ise; Hazret-i peygamberi övmek maksadıyla kaleme alınan manzûmelere verilen isimdir. Bu manzûmeler, *Hazret-i peygambere karşı duyulan sevgi, saygı; peygamberliği, onun mucizeleri, hicreti, yaşadığı sıkıntıları, şefâati ve miracı, mucizeleri gibi yaşadığı doğaüstü olayları konu edinen metinlerdir*.[809] Edebiyatımızda Na‘t türündeki manzûmelerin en fazla Hazret-i Peygamber için kaleme alınandığı görülmesinin yanı sıra diğer paygamberler ve din büyükleri için de kaleme alınmış olanları vardır.[810] Genellikle kaside nazım biçimiyle yazılan na’t, diğer nazım

---

[806] Aypay, 590/R. 149.

[807] Dikmen, 20/R. 32.

[808] Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na’t,* TDV Yay., Ankara 1993, 1.

[809] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 181.

[810] Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na’t,* 1-2.

biçimleriyle de yazılabilmektedir. Bu nazım şekillerinden biri de rubâîdir. Rubâîlerde na’t, tevhîdten sonra en fazla kullanılan tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

En fazla na’t yazan rubâî şairlerinden bahsetmek gerekirse, bu şairler, 17. yüzyılda Nesîb Dede ve Vahyî; 18. yüzyılda Süleymân Nahîfî, Seyyid Vehbî ve Yahyâ Nazîm gibi şairlerdir. Öyle ki Nesîb Dede, kaleme aldığı 68 rubâînin 31’ini; Vahyî, 72 rubâînin 30’unu; Süleymân Nahîfî, 563 rubâînin 94’ünü; Seyyid Vehbî, 107 rubâînin 45’ini ve son olarak Yahyâ Nazîm ise, 350 rubâînin 70’ini na’t türünde kaleme almıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Yâda gelicek mihr-i rûh-ı Mustafavî
Bir tırnağına virmem anuñ mâh-ı nevi
Bir feyz-i şeref vir bana yâ Rab k’olsun
Her bir suhanüm na‘t-ı şerîf-i Nebevî
(Seyyid Vehbî)[811]

Hazret-i Peygamberin yanağının parlak güneşi aklıma gelince onun bir tırnağını yeni çıkan aya değişmem. Yâ Rab! Bana şerefli İlimi ver ki her bir sözüm Hazret-i peygamberin Na’t-ı şerifi olsun.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Yâ Rabb egerçi mücrim ü bed-kârem
‘Özr-âver-i sad-hezâr istiğfârem
‘Acz-i beşere kâ’il iken anda yine
Dil-beste-i na’t-ı Ahmed-i Muhtârem
(Nesîb Dede)[812]

Yâ Rab! Gerçi kötü amellere sahip günahkarım. (Ancak) bin defa özür dileyip istiğfar eden biriyim. Beşerin aczini ona anlatırken bile Hazret-i Peygamberin na’tının âşığıyım.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Ey Vahyî açup hazâne-i ebyâtı
Çek silk-i beyâna dürr-i hüsniyyâtı
Yaz na’t-ı şerîf mefhar-ı ‘âlem içün
Tertîb-i hurûf ile rubâ‘iyyâtı
(Vahyî)[813]

Ey Vahyî! Beyitlerin hazinelerini açıp güzel olan huşuslar incilerini iazh ederek diz. Harflere göre tertib ederek rubâîleri âlemlerin övüncü için na’t-ı şerif olarak yaz.

---

[811] Dikmen, 24/R. 48.

[812] Hidayetoğlu, 585/R.24.

[813] Sukan, 130/R.13.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi edebiyatımızda Hazret-i Peygamber dışında, diğer paygamberler, aşere-i mübeşşere, dört halife, Hazret-i Hasan ve Hüseyin, Hazret-i Hamza, Hazret-i Abbas, Ebû Hanife, İmâm-ı Şâfiî, İmam-ı Mâlik, İmâm-ı Ahmed, İmâm-ı Buhârî, İmâm Müslim, Abdülkâdir-i Geylânî ve Mevlânâ gibi din büyükleri için yazılmış na'tler de bulunmaktadır.[814] Bu tür na'tlere rubâîler arasında da bulmak mümkündür. Yukarıda zikredilen din büyükleri arasında ise en fazla övülen şahıs Hazret-i Alidir. Öyle ki 17. yüzyıl şairlerinden Arşî (R. 15); 18. yüzyıl şairlerinden ise Esrâr Dede (R. 50, 94, 95), Şeyh Gâlib (R. 6, 7, 8), Süleyman Nahîfî (R. 397, 525) ve Kâtib-zâde Sâkıb (R. 7) Hazret-i Ali'ye na't türünde rubâîler yazmışlardır. Yine bu şairlerinden Şeyh Gâlib'in, diğer üç halife, Mevlânâ, Sultân Veled, Pir Sultân Abdâl, Muhyiddîn-i Arabî, Sadreddîn Konevî, Yûsuf-ı Sîneçâk ve İsmâîl Rüsûhî-i Ankaravî gibi önemli din büyüklerine na't türünde, medhiye tarzında rubâîleri bulunmaktadır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Serdâr-ı cüyûş-ı mü'minândur Haydar
Sâkî-i şarâb-ı 'ârifândur Haydâr
Şehen-şeh-i mülket-i cihândur Haydâr
Fettâh-ı hazâ'in-i cinândur Haydâr
(Arşî)[815]

O yüce yiğit (Hazret-i Ali), mümin askerlerin komutanı, âriflerin içtikleri şarâbın sâkîsidir. O, dünya ülkesindeki şâhların şâhı, cennet hazinelerinin açıcısıdır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey kâşif-i esrâr-ı Hudâ Mevlânâ
Sultân-ı fenâ şâh-ı bekâ Mevlânâ
Aşk etmededir hazretine böyle hitâb
Mevlâ-yı gürûh-ı evliyâ Mevlânâ
(Şeyh Gâlib)[816]

Ey Allâh'ın sırlarını keşfeden Mevlânâ ve ey fena ve bekâ sultânı Mevlânâ! Evliya topluluğunun efendisi sana aşkla böyle hitap etmektedir.

---

[814] Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't,* 1-2.

[815] Bahattin Kahraman, 468/R. 15.

[816] Okçu, 2, 971/R. 8.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ya‘kûb-ı gamım aşk ile hâk olsam da
Cânımdan azîzsin helâk olsam da
Dâmânını mânend-i Zelihâ tutdum
Ey Yûsuf-ı Sîneçâk çâk çâk olsam da
(Şeyh Gâlib)[817]

Ben gamlı Yakûb'um; aşk ile toprak olsam da, helak olsam da sen canımdan azizsin. Ey Yûsuf-ı Sîneçâk çatlasam da Zeliha'nın Yûsuf'un eteğini tuttuğu gib ben de senin eteğini tuttum.

3.5.2.15. Nevrûziye

Farsça bir kelime olan nevrûz, *yeni gün* anlamına gelmektedir. Nevrûz günü, baharın gelişini müjdeleyen gün olarak kabul edilen 22 Mart (Rûmî 9 Mart) olarak kabul edilir.[818] Nevrûziye ise, bu günde pişirilen tatlıya ve bu gün münasebetitle müneccim başının yeni yıl takvimini hazırlamasının ardından padişahtan aldığı ihsâna verilen isimdir.[819] Edebî tür olarak ise nevrûziye, nevrûz günü münasebetiyle ilkbaharı müjdeleyerek devlet adamlarına sunulmak üzere yazılan manzûmelerdir. Daha çok kaside nazım şekliyle kaleme alınan bu tür manzûmelere, gazel ve rubâîlerde de rastlamak mümkündür. Bu türden yazılmış rubâî örneklerine, 16. yüzyıl şairlerinden Sehâbî (R. 15) ve 17. yüzyıl şairlerinden Taybî Mehmed Çelebi (R. 5)'nin rubâîleri arasında rastlanmaktadır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Nevrûz gelüp irişdi eyyâm-ı bahâr
Taht-ı Hamel üzre dutdı hurşîd karâr
Zülf ü ruh-ı manzûruma nâzır olanuñ
Ma‘lûmı olur tesâvî-yi leyl ü nehâr
(Sehâbî)[820]

Nevrûz gelince bahar günleri erişti. Güneş, Hamel burcuna girmeye karar verdi. Saç ve yanaklarıma bakana gece gündüz eşitliği malum olur.

---

[817] Okçu, 2, 974/R. 18.

[818] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 199.

[819] Ramazan Sarıçiçek, "Eski Türk Edebiyatında Nevrûz ve Nevrûziye", *Türk Dili,* 663, 2007, 230-231.

[820] Bayak, 181/R.4, 183/R.15.

3.5.2.16. Ramazâniye / Ramazân-nâme

Kamerî 9. ay olan Ramazân ayını, bu ayda tutulan orucu ve oruç etrafında şekillenen dînî ve örfî adetleri konu alan manzûmelerin oluşturduğu edebî türe Ramazâniye veya Ramazân-nâme denir.[821] Daha çok kasidelerin teşbib bölümünde kendine yer bulan ramazâniyeler, mesnevîlerde, gazellerde ve az da olsa rubâîlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu türe örnek veren rubâî şairleri arasında, 17. yüzyılda Nâbî (R. 151); 17. yüzyılda, Halepli Edîb (R. 308) ve Neylî (R. 19); 19. yüzyılda ise Yenişehirli Avnî (R. 11) bulunmaktadır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Mâh-ı ramâzân güzîde bir ni'metdir Bâlâ-yı 'ibâda hil'at-i rehmetdir Bu şehr-i şerîfe nisbeti imsâkin Mümsiklere de vesîle-i rahmetdir (Halepli Edîb)[822]	*Ramazân ayı seçkin bir nimettir. İbadet edenlerin yücelerine giydirilen rahmet kaftanıdır. Bu mübarek aya bağlılığı oruç tutmakla gösterilir. Oruç tutanlara ise (bu ay), rahmet sebebidir.*

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Çeşm ü lebi âyetle pür-envâr idelüm Tefsîr ile kalbi genç-i esrâr idelüm Bâz itmeyelüm hadîsden gayre dehen Hurmâ-yı Medîne ile iftâr idelüm (Nâbî)[823]	*Gözleri ve dudakları âyetlerle nurla dolduralım. Kalbi ise tefsirle sırlar hazinesine çevirelim. Ağzımızı hadîsten başka bir şeye açmayalım; Medine hurmasıyla iftarımızı yapalım.*

3.5.2.17. Sâkî-nâme / Sahbâ-nâme / İşret-nâme

Arapça bir kelime olan sâkî, su veren, su dağıtan; kadeh, içki sunan anlamına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak ise, *içki meclisini; içkiyi (mey, şarap); içki dağıtan veya sunan güzeli (sâkî); meclisteki eğlenceleri; yemekleri ve mezeleri; mükeyyifleri*

---

[821] Bkz. Mehmet Emin Ertan, *Divan Edebiyatında Ramazâniyeler Üzerine İncelemeler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne 1995.

[822] Mum, 1221/R. 308.

[823] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1215/R.151.

(esrar, afyon, enfiye, tütün vb.); hânende ve sâzendeleri; sâkî, meclis, şarap, kadeh, mutrib ve Nedîmin özelliklerini; meclisin âdâbını, örf ve âdetlerini mecazlı ya da gerçek anlamıyla anlatan manzûm edebî eserlerdir.[824] Sâkî-nâmelerde bâdenin sadece gerçek anlamı değil, tasavvufî anlamlarına dâir de olabilmektedir. Sâkî-nâmeler, sahbâ-nâme ve işret-nâme olarak da adlandırılmışlardır.[825]

Klasik edebiyatta müstakil bir eser hâlinde mesnevî nazım şekliyle yazılan mesnevîlerin yanı sıra hemen tüm nazım şekilleriyle yazılmış sâkî-nâme örnekleri bulmak mümkündür. Bu nazım şekilleri arasında rubâî de bulunmaktadır. Özellikle Fars edebiyatının pîr-i rubâî olarak kabul edilen Hayyâm'ın bu türden sayısız rubâîlerinin bulunması, dîvân şairlerinin de bu yönde rubâî yazmalarında önemli rolü olduğu düşünülebilir. Yine bu tür rubâîlerin Osmanlı'nın zevk ve sefâ dönemi diye tâbir edilen Lâle Dönemi'ni içine alan 18. yüzyılda yoğunlaşması da dikkat çekicidir. Sâkî-nâme türüne örnek teşkil edecek rubâîler kaleme alan şairler arasında, 17. yüzyılda, Bursalı Tâlib (R. 37, 42) ve Taybî (R. 44); 18. yüzyılda, Ârif Süleymân (K. 31), Esrâr Dede (R. 88, 141, 142), Halîl Nûrî (R. 9), Nedim (R. 1, 5, 8), Nevres-i Kadîm (R. 5), Neyyir Abdülhalim (R. 4, 5, 6, 12), Reşîd (R. 9), Seyyid Vehbî (R. 10, 11, 16, 22, 23, 30, 32, 33), Subhi-zâde Feyzî (R. 1, 18, 31) ve Şeyh Gâlib (R. 37, 38, 39, 50); 19. yüzyılda ise Musa Kazım Paşa (R. 3, 5, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23) gibi şairler sayılabilir.

Sâkî-nâme türünde kaleme alınan rubâîlere sadece dîvânlarda değil, aynı adla kaleme alnınan mesnevîlerde de bulmak mümkündür. Örneğin 17. yüzyılın hamse sahibi şairlerinden Nev'î-zâde Atâî, *Âlemnümâ (Sâkî-nâme)* adlı mesnevîsinde mesnevînin beyitleri arasına aynı türle ilgili 12 rubâî yerleştirmiştir.[826] Yine 17. yüzyıl şairlerinden Riyâzî, *Sâkî-nâme* adlı mesnevîsinde de mesnevînin konusuna ve muhtevâsına uygun 13 rubâî yerleştirdiği görülür.

Sâkî-nâme türüyle kaleme alınan rubâîler incelendiğinde aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi şarâbı ve şarap meclislerini rindâne ifadelerle anlatan rubâîlerin yanı sıra bu konuları tasavvufî olarak ele alınanlarının da olduğu görülür. Bunlarda şarap ilâhî aşkı, sarhoşluk vecd halini temsil eder.

---

[824] Mehmet Arslan, *Saki-nameler,* 14.

[825] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 217.

[826] Kuzubaş, 89-91.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Mestânelere etme cefâ ey sâkî
Kılma o kadar redd-i recâ ey sâkî
Şeytânıñ edüp ayağını işkeste
Bir câm dahı eyle ‘atâ ey sâkî
(Şeyh Gâlib)[827]

Ey sâki! (Meyhânede) kendinden geçmiş olanlara cefâ eyleme; (onların) bunca yalvarışını reddetme! Şeytanın ayağını kır da onlara bir kadeh daha ver .

Şarâb ve şarâba bağlı haller çevresinde ölümü hatırlama, öğüt, hikmet gibi konuların da işlendiği bu rubâîlerde rindâne bir edâyla varlık meselesi üzerinde durulur. Bezm, meyhâne ve meygede ifadeleri, kulun aşk ve şevkle Rabbına münâcât mahalli, dostların sohbet meclisi, tekke ve kâmil mürşîdin kalbidir. Aşk şarâbını sunan pîr-i mugan veya sâkî, meyhânenin mürşîd-i kâmilidir. Bâde, şarap ve mey ise, insanoğlunu maddî âlemin sıkıntılarından kurtaran ve onu ebedî varlık makamına ulaştıran aşk heyecânı ve coşkusudur.[828] Tasavvufî sâkînâme örneklerinde meyhâne, serhûş, sâkî ve meyhâne gibi kelimeler yanında şairlerin kullandığı diğer kavram ve motiflerin hemen hepsi görünen anlamları dışında tasavvufî bir mânaya bürünür.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Gel bezme amân nûş-ı şarâb eyleyelüm
Sun la‘lini zevk-i mey-i nâb eyleyelüm
‘Iyd oldı bahâr oldı hemân meygedeye
Turma gidelüm ‘âlem-i âb eyleyelüm
(Neyyir Dede)[829]

Aman meclise gel, şarâb içelim; dudaklarını sun ki halis şarâbın zevkini yaşayalım. Meyhane bayram ve bahar geldi; durma gidelim şarâb âlemi yapalım.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Sâcid oluruz sâkîye tâ‘at diyerek
Mey nûş iderüz ‘ayn-ı ‘ibâdet diyerek

Tâat diyerek sâkiye secde ederiz; ibadet diyerek şarâb içeriz. İki dünya gamından

---

[827] Okçu, 2, 981/R. 38.

[828] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 365-366.

[829] Melek Altunel, *Neyyir Abdülhalim Dede Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1995, 151/R.12

Dâreyn gamından olayım dirsen dûr
Meyhâneye gel sen de selâmet diyerek
(Esrâr Dede) [830]

uzak durayım dersen kurtuluş diyerek sen de meyhaneye gel.

3.5.2.18. Salavât-nâme

Arapça bir kelime olan *salavât*, Hazret-i Peygambere ve onun soyundan gelenlere okunan duâdır ki, اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ "Allâhumme salli 'alâ seyyidine Muhammedin ve 'alâ âli seyyidinâ Muhammed"[831] şeklinde dile getirilir. Bu konu ile ilgili Kur'ân'da "Muhakkak ki Allâh ve melekleri peygambere hep salât ederler. Ey îmân edenler! Siz de ona salât edin ve içtenlikle ona selam verin."[832] ayeti bulunurken Hazret-i Peygamber'in ise; "Kim bana bir salavat okursa, Allâh onun üzerine on defa salavat/rahmet indirir ve ondan on günahı siler."[833] şeklinde bir hadîsi bulunmaktadır. İşte bu müjdeler, şairlerin de bu yönde manzûmeler kaleme almalarını sağlamıştır. 17. yüzyılda Nesîb Dede (R. 3) ve Şeyh Mehmed Nazmî (R. 4); 18. yüzyılda ise Süleymân Nahîfî (R. 377, 378) ve Seyyid Vehbî (Gazeller arası R. 40), salavât-nâme olarak kabul edebileceğimiz örnek rubâîler kaleme almışlardır.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ey âteş-i dâğ-ı verd-i gülzâr-ı na'îm
Bu resme tahiyyâtuñ ider kalb-i selîm
Yâ Rabbi 'alâ-Seyyidinâ salli kemâ
Sallayte ve bârekte 'alâ İbrâhîm
(Seyyid Vehbî)[834]

Ey bolluk gül bahçesinin gül dağının ateşi! Temiz gönül, bu duruma dua ve selamlar eder. Yâ Rab! Hazret-i İbrâhîm'e salât ve selâm ettiğin gibi Hazret-i Peygamber'e de salât ve selâm et.

---

[830] Kasır, 447/R.88.

[831] Ey Allâh'ım! Efendimiz, büyüğümüz Muhammed'e, evlâd u iyaline, ashabına salat u selam eyle. (Rahmet et, selametlik ver.)

[832] Ahzab, 33/56

[833] Ahmed b. Hambel, 3/102; Müslim, Salat, 17/70; Ebû Davud, Salat, 362.

[834] Dikmen, 22/R. 40.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Bî-hadd ü nihâyet salavât u teslîm
Ezkâ-yı tahiyyât ü dürûd u tekrîm
Olsun o Resûlü’s-sekaleyne vâsıl
Âsârı olup mezîd-i kurb-ı ta‘zîm
(Süleymân Nahîfî)[835]

Teslimiyetle sınırsız ve sonsuz salavâtlar, en temiz dualar, selamlar ve hürmetler, insanların ve cinlerin resulüne uşaşsın ki bunların etkisi hürmetin mânevî yakınlığını arttırsın.

3.5.2.19. Sefer-nâme / Gazavat-nâme / Ceng-nâme/ Fetih-nâme

Arapçada *sefer* kelimesi, *yolculuk; savaşa gitme; defa, kere, kez* anlamlarına gelmektedir. Edebî bir terim olarak ise sefer-nâme, savaşa hazırlığı, savaş için yola çıkışı ve savaşı anlatan manzûm veya mensûr eserlerdir. Bu türe bağlı örnek metinler, farklı başlıklarla birbirinden ayrılmış olsalar bile benzer türleri iç içe girmiş halde işleyebilirler. Bu noktada Gazavat-nâme, ceng-nâme, kudûmiyye, ve fetih-nâme de *sefer-nâme* türüne bağlı diğer türler olarak kabul edilir.[836] Bu türe örnek teşkil eden tek rubâîye 17. yüzyıl şairlerinden Nef‘î’nin rubâîleri arasında rastlamak mümkündür.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey nâm-veri memleket-i bahr u berüñ
Var bahr u berde nice biñ hünerüñ
Etdüñ yine dîn gayretine ‘azm-i cihâd
Devletle mübârek ola yâ Rab seferüñ[837]

Ey kara ve deniz memleketinin ünlüsü! Kara ve denizde binlerce hünerin var. Yine din için cihada karar verdin; Rabbim bu seferini saâdetle mübarek etsin.

3.5.2.20. Şitâiye

Arap dilinde *şitâ*, kış mevsimi anlamındadır. Edebî bir terim olarak ise şitâiyye, *kış tasvîriyle başlayan kaside veya giriş bölümünde kıştan bahseden kaside türüdür*.[838] Şairlerin hayal dünyasında kış mevsimi, bitmişlik, tükenmişlik, ölüm, sıkıntı, gam ve derdin sembolü olması dolayısıyla sıkıntı içinde bulunan şairlerin başvurduğu

[835] Aypay, 655/R. 378.

[836] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 227.

[837] Metin Akkuş, *Nef‘î Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1993, 352/R. 5

[838] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 241.

türlerdendir. Bir kaside türü olmasına rağmen şitaiyelere veya genel olarak kış tasvîrlerine mesnevî, gazel ve konumuz olan rubâîlerde de rastlamak mümkündür. Bu tür rubâîler kaleme alan şairler, Erzurum'un çetin kışını konu alan 16. yüzyıl şairlerinden Bağdatlı Rûhî (R. 17) ve gelen kış sonrasında Kağıdhâne'nin bozulan görüntüsünü konu alan 18. yüzyıl şairlerinden Şeyh Gâlib (R. 53)'dir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'ûl vezninde.)

Geldi gönül Erzurûma 'ıyş eylemeğe
İtdükleri zevkı varamaz dil demeğe
'Uryân göricek anı didüm geldi şitâ
Didi ki ne çâre turmışuz ditremege
(Bağdatlı Rûhî)[839]

Gönül, Erzuruma zevk ü safaya geldi; ettikleri zevki söylemeye gönülün dili varamaz. Onu çıplak görünce kış geldi dedim. Çare yok titremeye durmuşuz dedi.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'ûl vezninde.)

Etdi bu şitâ cemreleri dîvâne
Söndürdü külün savurdı hep meydâna
Hakkâ ki bahâra nisbeten eyledi berf
Zîr ü zeber-i zemîni Kâgıd-hâne
(Şeyh Gâlib)[840]

Bu kış cemreleri dîvâneye çevirdi; onları söndürüp küllerini meydana savurdu. Bahara inat kar geldi; Kağıdhane zeminini darmadağın etti.

3.5.2.21. Tevhîd

Tevhîd, bir kılma, bir sayma, birliğine inanma veya Allâh'tan başka ilah yoktur (Lâ-ilâhe illallâh) sözünü tekrar etme anlamına gelmektedir. Tasavvufta tevhîd, Allâh'ın zâtını akıl ve zihinle algılanan her şeyden soyutlamaktır. Edebiyatta tevhîd, *Allâh'ın var ve bir olduğu hakkında yazılan metinlere verilen addır*.[841] Dîvân şiiri geleneği çerçevesinde yazılan tevhîdlerin ortak özelliklerinin belirgin olmasına rağmen şairlerin birikim ve meşreplerine göre bu şiirlerin renklilik ve çeşitlilik gösterdiği söylenebilir.[842]

---

[839] Ak, 1046/R.17.

[840] Okçu, 2, 986/R. 53.

[841] Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar,* 257.

[842] Mustafa İsen, Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhîdler*, TDV Yay., Ankara1992, XI.

İşte daha önce değindiğimiz münâcaât, niyâz-nâme, duâ-nâme ve meded-nâme gibi tarzlar, bu renklilik ve çeşitliliğin yansıması sonucunda ortaya çıkan farklı ifade biçimleri olduğu söylenebilir.

Klasik edebiyatımızda dîvânların ilk manzûmeleri, mesnevîlerin ilk bölümleri tevhîd türüyle yazılmasının yanında; kaside, gazel, terci-i bend, terkib-i bend, kıt'a ve rubâî olmak üzere birçok nazım şekliyle örneklerini bulmak mümkündür. Taradığımız dîvânlarda tevhîd türü, dînî-tasavvufî içerikli rubâîlerin içinde bine yakın örnekle en fazla yazılan tür olması, rubâî şairlerinin de bu türe karşı olan hassasiyetlerini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Rubâî kaleme alan çoğu şairde örneğine rastlayabildiğimiz tevhîd türüne en fazla örnek veren şairler, 16. yüzyılda Babür Şah; 17. yüzyılda Taybî, Nâzikî, Şeyh Mehmed Nazmî, Nâbî ve Vahyî, 18. yüzyılda ise Yahyâ Nazîm, Seyyid Vehbî, Süleyman Nahîfî ve İbrâhîm Hanif gibi isimlerdir. Aşağıda örnek verdiğimiz rubâîlerin ilkinde Süleymân Nahîfî, Allâh'ın tek ve bir olduğuna, onun eşi ve benzeri olmadığına, yardımcısının olmadığına vurgu yapılırken ikinci örnekte Fasîh Ahmed Dede ise, tüm semâvî dinlere inananların maksadı ve isteğinin Allâh'ın kendisi olduğuna işaret ederken Allâh'ın dünyada var olan herkesin rabbı olduğunun altını çizmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ma'bûdum o Hak'dur ki nazîri yokdur Sultân-ı ehaddür ki vezîri yokdur Mahkûm-ı ma'siyyeti cümle eşyâ Hükminde mu'âvin ü müşîri yokdur[843]	*Kendisine ibadet ettiğim Allâh'tır benzeri yoktur. Tek Sultândır ki veziri yoktur. Var olan her şey günaha mahkumdur. O'nun mareşali ve yardımcısı yoktur.*

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Emvâta hayât eyleyen ihsân sensin Düşvârları eyleyen âsân sensin Hem maksad-ı Aksâ-yı Yehûd u Tersâ Hem matlab-ı a'lâ-yı müselmân sensin[844]	*Ölülere hayat bağışlayan sensin. Müşkil olan şeyleri kolaylaştıran sensin. Yahûdî ve Hristiyan'ın da maksadı; Müslümanların yüce isteği de sensin.*

[843] Aypay, 604/R. 203.

[844] Çıpan, 408/R. 106.

3.5.2.22. Vücûd-name

Dînî-tasavvufî edebiyatın bir türü olan *Vücûd-nâme,* kâinâtın var olma sebebini, yaratıcı kudretin kâinâtı yaratmadaki hikmetlerini, eşref-i mahlukat olan insanın yaratılma sebebini, rûhî ve bedenî özelliklerini konu alan manzûm ve mensûr eserlerdir. Hatta öyle ki bu yaratılışı; levh-i mahfuzdan başlayarak, yani insanın ana rahmine düşüşünü, insanın doğuncaya kadar burada geçirdiği merhaleleri, hem tıbbî hem de tasavvufî sembollerle teferruatlı bir şekilde açıklanmaktadır.[845] Bu tür eserler, Kaygusuz Abdal'ın *Vücûd-nâme*'si[846] gibi müstakil olabildiği gibi, dîvânlarda bağımsız bir manzûme veya bir manzûmedeki birkaç beyitten de oluşabilmektedir. Bu müstakil manzûmelerin arasında rubâîler de bulunmaktadır. Vücûd-nâme türüne örnek olabilecek rubâî kaleme alan şairler, 15. yüzyılda Kişverî (M. 500); 17. yüzyılda Nâbî (R. 32, 45, 55), Âzim (R. 18), Hikmetî (M. 252) ve Kavsî (R. 10); 18. yüzyılda Süleyman Nahîfî (R. 34), Halepli Edîb (R. 510), Yahyâ Nazîm (D.1: R. 83), Âsaf (R. 75), Arpa Emini-zâde Sâmî (R. 1) ve Hayrî (R. 3); 19. yüzyılda ise Şâni-zâde Ataullah (R. 11)'dır.

Söz konusu rubâîlerde şairlerin kâinâtın ve insanın yaratılışı ile alakalı birleştikleri nokta, Kur'ân-ı Kerim'de "Allâh bir varlığın veya olayın gerçekleşmesini istediği zaman كن (kün) 'ol' der, o da hemen oluverir."[847] anlamındaki âyetlerden hareketle bu yaratma işinin Allâh'ın emriyle olduğudur.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Sözdür olan ârâyiş-i mecmu'a-i cûd Sözden düzilür dü-mısra'-i bûd ü ne-bûd Söz olmasa kâf ü nûn ile cilve-nümâ Gelmezdi bu kâ'inâta âsâr-i vücûd (Arpa Emini-zâde Sâmî)[848]	*Cömertlik mecmûasının süsü sözdür. Var olan ve olmayan iki mısra sözle dizilir. Kün (ol) sözü olmasaydı bu kâinâtta yaratılan eserler ortaya çıkmazdı.*

[845] Güzel, *Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı,* 661.

[846] Kaygusuz Abdal, *Vücûdnâme* (Haz.: Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Abdal'ın Mensûr Eserleri içinde, 135-152), Ankara 1983.

[847] Meselâ bkz. Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47, 59.

[848] Fatma Sabiha Kutlar, *Arpa Emini-zâde Mustafa Sâmî Dîvân,* Ankara 2004, 390/R. 1.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Der-beste iken hızâne-i ‘âlem-i nûr
Virdi kalem-i irâde destûr-ı zuhûr
‘Âlem pür olup cevâhir-i hikmetden
Oldı ni‘am ü şükr ile dünyâ ma‘mûr
(Nâbî)[849]

Nur âleminin hazinesi kapalıyken (Allâh'ın) irâde kalemi ansızın meydana gelme işine izni verdi. Âlem hikmet cevherleriyle dolarak nimet ve şükürlerle dünya imar edildi.

[849] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1181/R. 32.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUBÂÎLERDE MUHTEVÂ

4.1. RUBÂÎLERİN ANLAŞILMASINDA OKUYUCUYA YARDIMCI OLAN DÎNÎ, TASAVVUFİ VE FELSEFÎ DÜŞÜNCELER

4.1.1. Vahdet-i Vücûd / Vahdet-i Şühûd

Varlığın birliği veya *varlıkta birlik* anlamında tasavvufî kavramlar olan *Vahdet-i Vücûd* ve *Vahdet-i Şühûd* ile ilgili ayrıntılı bilgiyi, söz konusu kavramlarla ilgili tasavvufî nazariyat kaynaklarına havale ederek burada bu kavramlarla ilgili muhtasar bir bilgi vermeye çalışacağız.[850] Tasavvufta, varlığın birliğini savunan öğreti olarak bilinen Vahdet-i Vücûd düşüncesi, sûfîlerin, İslâm dininin Allâh'a îmân konusunda koyduğu esaslardan yola çıkarak kendi düşünceleri ve yaşadıkları haller doğrultusunda tevhîd meselesine yeni izahlar getirmeleriyle ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle bu öğreti, Kur'ân ve hadîsin İnsan-Kâinât-Allâh konusunu kendi dünyalarından bakarak izah etmeye çalıştıkları bir düşüncedir.[851]

Bu düşünce, ilk olarak Hindistan'da ortaya çıkarak dünyaya yayılmış[852] ve Muhyiddîn-i Arabî tarafından sistemleştirilmiş bir öğretidir. Bu öğreti, sadece Allâh'ın varlığının zorunluluğu temeli üzerine kurulmuştur. Bu öğretiye göre, var olan her şeyin vücûdu Allâh'ın varlığına bağlıdır. Bu âlemdeki eşyâ O'nun mazharı; yani ortaya çıkış mahallidir. Nasıl eşya olmaza gölge de olmazsa Allâh'ın varlığı olmadan eşyanın da varlığı düşünülemez.[853] Bu düşünceyi benimseyen mutasavvıflarca tevhîdin en yüksek yorumu sayılan bu öğreti, diğer bazı mutasavvıflar tarafından fenâ makamında kalmanın ortaya çıkardığı bir yanılgı olarak nitelenir. Bazı İslâm bilginleri ve hukukçuları ise, tüm varlıkların tanrılaştırılması anlamı taşıdığı gerekçesiyle bu düşünceyi küfürle suçlarlar.

---

[850] Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şühûd ile ilgili bkz. İsmail Fennî Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin Arabî*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1328; Ömer Ferit Kam, *Vahdet-i Vücût*, (Sadeleştiren: Ethem Cebecioğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2003; Sadreddîn Konevî, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları*, (Çeviren: Ekrem Demirli), İz Yay., İstanbul 2002; Cavit Sunar, *İmam Rabbanî-İbn Arabî: Vahdet'i Şuhûd-Vahdet'i Vücûd Meselesi*, Ankara 1960.

[851] Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi,* Dergah Yay., İstanbul 2003, 247.

[852] Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, AÜİF Yay., Ankara 1991, 102.

[853] H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, 287.

Vahdet-i vücûd öğretisi, Allâh'ın varlığının zorunluluğu ilkesine dayanır. Buna göre özü gereği varolan varlık (vücûd) birdir ve bu da Allâh'ın varlığıdır. Yani âlemde sadece tek varlık vardır; o da yine Allâh'ın varlığıdır. Bir başka ifadeyle bu düşünce, "Lâ mevcûde illâ hû" cümlesiyle özetlenebilir.[854] Bu varlık, zorunlu (vâcib) ve öncesizdir (kadîm, ezelî). Çokluk, parçalanma, değişme ve bölünmeyi kabul etmez. Biçimi (sûret), sınırı (hadd) yoktur. Buna mutlak varlık (vücûd-ı mutlak), saf varlık (vücûd-ı baht) adı verilir. Mutlak varlık, varlıklar dünyasına nisbetle bir ayna gibidir, anlaşılır ve duyulur tüm nesneler onda görünür; diğer bir ifadeyle Allâh zâtı ile değil; fiil ve sıfatlarıyla tüm varlıklarda, mutlaklık özelliğini yitirmeksizin ve kesinlikle değişime, bozuluşa uğramadan görünür. Bu nedenle varlıklar da onun aynâsıdır. Tüm evren, Allâh'ın varlığı nedeniyle var olur. Öyleyse evren, Allâh'ın dışlaşmış biçimi; Allâh da evrenin özü ve gerçekliğidir.[855]

Tüm bunların yanında Cenâb-ı Hak'kın her şeyden önce zâhir olması, *Ez-Zâhir* isminin ezelen ve ebeden tahakkuk etmesinden ötürüdür. Çünkü ilâhî zuhûr Allâh için zâtîdir, yani sonradan kazanılmış değildir ve bir başkasından kazanılmış olmadığı gibi illetlenmiş de değildir. Âlemlerin vücutta zuhûru Allâh'ın zuhûr sıfatı ile tecellisi sonucudur. Allâh'ın zuhûrunun şiddeti ile beraber akılların ve idraklerin kendisinden uzaklaşması da gizliliğinden ötürü olmayıp, zuhûrunun şiddetinden gözleri zayıf olanların ona bakamadıklarından ve göremediklerinden ötürüdür.[856]

Varlık konusu Hazret-i Peygamber'in yaşadığı dönemde de bazı sahâbîler tarafından sorgulanmış ve bu konu Hazret-i Peygamber'e iletilmiştir. Nitekim Hazret-i Peygamber'e: "Kâinât yaratılmadan önce onun bulunduğu yerde ne vardı?" veya "Mahlûkâtını yaratmazdan evvel Rabbimiz nerede idi?" gibi sorular sorduğu bilinmektedir. Hazret-i Peygamber bu gibi sorulara: "*Allâh vardı, başka bir şey yoktu"* şeklinde cevap vermiştir.[857] Öyle ki Hazret-i Peygamber: "Bir Allâh Teâlâ vardı, bir de boşluk (yokluk, adem) vardı, sonra Allâh bu yoklukta âlemi yarattı" deseydi, "Allâh, o yokluğun dışında mıydı? Yokluk Allâh'ın varlığını sınırlıyor muydu?" gibi soruları akla

---

[854] Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 251.

[855] Ahmet Özalp, "Vahdet-i Vücûd", http://www.ihvanforum.org. (Erişim Tarihi: 10.02.2014)

[856] Cavit Sunar, *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe,* Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay., İstanbul 2003, s.43.

[857] İbrahim Canan, *Kütûb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., İstanbul 1990, 6, 360.

getirirdi ve Allâh'ın bir yönde bulunduğu, dolayısıyla bir sınırının ve şeklinin bulunduğu, teşbîh ve tecsîm (cisimlendirme) gibi fikirler ortaya çıkardı. Ancak Hazret-i Peygamber, "başka bir şey yoktu" diyerek bu düşüncelere mahal bırakmamıştır.[858]

Bu düşünceyi savunan Mutasavvıflar, Vahdet-i Vücûd'a delil olarak Kur'ân'dan âyetler de göstermişlerdir. Söz konusu âyetlerden bazıları şunlardır:

"Rahimlerde size dilediği gibi şekil veren O'dur." (Âl-i İmrân, 3/6.)

"Ektiğiniz şeyi siz mi yetiştiriyorsunuz; yoksa Biz mi?" (Vâkıa, 56/63.)

"Öldürdüğünüz zaman siz öldürmediniz; Allâh öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, Allâh attı." (Enfâl, 8/17.)

"Sana biat edenler aslında Allâh'a biat etmişlerdir. Allâh'ın eli onların elinin üstündedir." (Fetih, 48/10.)

"O'nun vechi (zâtı ve vücûdu) müstesna, her şey helak olucudur." (Kasas, 28/88.)

"Yüzünüzü nereye çevirirseniz Allâh'ın yüzü oradadır." (Bakara, 2/115.)

"Biz insana şah damarından daha yakınız." (Kaf, 50/16.)

"Her şey fânidir. Sadece O'nun vechi zâtı ve varlığı bâkîdir." (Rahman, 55/63.)

"Evvel O'dur, Âhir O'dur, Zâhir O'dur ve Bâtın O'dur." (Hadîd, 57/3.)

Bu âyetlerden bazıları doğrudan Allâh'ın zât ve fiillerinin her şeyi ihâta ettiği, bazıları ise kulların fiillerini Allâh'a izafe ettiği ileri sürmüştür. Mutasavvıflara göre bunun sebebi, bütün varlıkların Hakk'ın vücûduyla kâim ve O'nda zâhir olmasıdır. Bu fiillerin kudret-i ilâhiyye ile meydana geldiği iddia edilmektedir. Kudret ise "Kudretin tamamı Allâh'ındır."[859] âyeti dayanak gösterilerek Allâh'ın sıfatı şeklinde yorumlanmıştır.[860]

---

[858] Necdet Tosun, "İmâm-ı Rabbânî'ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), 23, 2009, 182.

[859] Bakara, 2/165.

[860] H. Kâmil Yılmaz, 292-293.

Vahdet-i Şühûd'tan da bahsetmek gerekirse, Vahdet-i Şuhûd, "Görülenin Birliği" anlamına gelmekle birlikte İmâm-ı Rabbânî'ye göre, sûfîler seyr u sülûk yani mânevî yolculuk esnâsında varlığı farklı şekillerde algılarlar. Bu algılama çok çeşitli olsa da, temelde iki türlüdür. Birincisi varlığın birliği (vahdet-i vücûd), ikincisi de görülenin birliğidir (vahdet-i şuhûd). Vahdet-i vücûd mertebesinde sâlik, "varlığı bir olarak bilir" ve böyle inanır. Allâh'tan başkasını yok bilir, tecellîlerini de hayâl olarak kabul eder. Vahdet-i şuhûd mertebesinde ise sâlik, "Allâh'ın varlığını görür" ancak ondan başka varlıklar da olduğunu inkâr etmez ya da âlemi gölge olarak görür. "Her şey O değildir"; ancak, "her şey O'ndandır".[861]

Yine İmâm-ı Rabbânî'ye göre tevhîd-i şuhûdî (vahdet-i şuhûd), seyr u sülûkün zarûrî hâllerindendir. Tevhîd-i şuhûdî hâsıl olmadıkça mâsivâya gönül bağlamaktan kurtuluş mümkün olmaz. Tasavvuf yolunda fenâ hâlinin gerçekleşmesi için tevhîd-i şuhûdî mertebesine ulaşmak gerekir. Ancak Rabbânî'ye göre vahdet-i vücûd gibi, vahdet-i şuhûd da aşılması gereken bir mertebedir. Bu ikisinden daha üstün olan mertebe, Allâh ile âlemi ayrı ayrı görmek anlamındaki "Abdiyyet" mertebesidir. Vahdet-i vücûd ile vahdet-i şuhûd arasındaki temel farklar şunlardır:

1. Vahdet-i vücûd, Allâh ile âlemin, asıl ile gölgenin birliği ve ayniyyeti esâsına dayanır. Vahdet-i şuhûd ise gölgeyi asıldan, âlemi Allâh'tan farklı kabul ettiği için gayrılık esâsına dayanır.

2. Vahdet-i vücûda göre, eşyânın hakîkatleri a'yân-ı sâbitedir (ilâhî isim ve sıfatlardır). Vahdet-i şuhûda göre, eşyânın hakîkatleri isim ve sıfatların zıdları olan ademlerdir (yokluklardır). İsim ve sıfatların gölgeleri adem aynalarında yansır ve âlem oluşur. Meselâ, "Kudret"in gölgesi, zıddı olan "acz" aynasında yansır ve âleme âit (mümkin) kudret oluşur.

3. Vahdet-i vücûda göre, doğru olan varlık telakkîsi, varlığı bir olarak algılamaktır. Vahdet-i şuhûda göre ise, vahdet-i şuhûd, vahdet-i vücûddan daha

[861] Tosun, 187.

üstündür. Ancak o da son nokta değildir. Yaratıcı ve yaratılmışı ayrı ayrı görmek olan abdiyyet makâmı ulaşılacak en üstün mertebedir.[862]

4.1.2. Vadanta Felsefesi

Bu felsefi düşünceye göre deniz, kendisini oluşturan sudan başka bir şey değildir. Dalga, damla, köpük vs. gibi denizde meydana gelen şeyler, şekil itibâriyle farklı şeyler olsa da, gerçekte bunların aslı sudur. Çünkü bir eser, kendi müessirinden başka şey değildir. Brahma olarak kabul ettikleri yaratılış tanrısı birdir benzeri yoktur. Varlığa şekil olarak dönüşmesiyle zâtından ayrılmaz. O, ruhtur, ruh da odur. Su buza dönüştüğü gibi, Brahma da herhangi bir vâsıtanın araya girmesine gerek duymaksızın şekilden şekle girer. Sufilerde de benzer ifadeler görülmektedir. Meselâ, deniz, öncesizde imkân hâlinde denizdir. Olaylar, dalgalar ve nehirlerdir. Her ne kadar görünüşte eşya yüz veya yüz bin de olsa işin aslında hepsi birdir. Sûretlerdeki çokluk görülenin çokluğudur. Hepsi farklı durumlarda ortaya çıkan birdir.[863] Hint kaynaklı olan bu felsefe anlayışı ile tasavvuf ehlinin ortaya koyduğu Vahdet-i Vücûd düşüncesi arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Fars ve Türk kültürünün tarih boyunca Hint kültürüyle önemli derecede bir etkileşim içinde olduğu düşünüldüğünde ilâhî varlığın kâinatta bulunuş şekliyle alakalı bu felsefî anlayışlarda benzerliklerin bulunması kaçınılmaz olmuştur.

4.1.3. Varlık Felsefesi

Varlık Felsefesi, *varlıkla ilgili olan, varlığı konu alan, varlığın gerçekte ne olduğunu ortaya koymaya çalışan felsefe doktrinidir*.[864] Bu düşünceye göre varlık, bütün var olanların ortaklaşa taşıdıkları bir niteliktir. Bir düşünürün felsefesinin temelini varlık ve bilgi oluşturur. Hatta bilginin de temelini varlık oluşturur. Her türlü bilgi varlığın bilgisidir. Bilgi varlıkla başlar ve varlık bilgiden öncedir.[865]

Tarih boyunca varlık (vücûd) meselesi, gerek Doğu gerekse Batı düşünürleri tarafından irdelenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. İslâm öncesinde de bu tartışmaların yapılmasının yanında; bu felsefi tartışmaları, Antik Yunan felsefe-

---

[862] Tosun, 187-190.

[863] Ömer Ferit Kam, 28.

[864] Ahmet Cevizci, "Varlık Felsefesi", *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2010, 1584.

[865] Hüseyin Atay, *İbn Sînâ'da Varlık Nazariyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, 25.

sinde Rasyonalizm geleneğinin ilk filozoflarından biri olan Parmenides'e (MÖ 600 ile 500'lü yıllar) kadar götürmek mümkündür. Buna benzer tartışmaları Eflâtun (ö. MÖ 427-347), Aristo (ö. MÖ 322)'da da görebilmekteyiz.[866] İslâm öncesi ve İslâm düşüncesindeki "varlık" ile ilgili Söz konusu tartışma ve düşünceleri derli toplu bir şekilde görme adına Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde "Varlık Felsefesi" maddesini kaleme alan Mahmut Kaya'nın ifadelerinden yaptığımız derlemeyi muhtasar bir şekilde paylaşmak yerinde olacaktır: [867]

"İslâm düşüncesinde ele alınan varlıkla ilgili tartışmalarda önceki filozofların görüşlerinin de etkili olduğu bilinen bir husustur. İslâm düşüncesine baktığımız zaman "varlık" konulu tartışmaların; varlığın tanımı, varlığın çeşitleri ve varlık-mâhiyet ilişkisi vb. hususlar etrafında şekillendiğini görmekteyiz. Varlık, yani vücûd, insan aklının ulaşabildiği en genel kavramdır; düşünmeye gerek kalmadan akıl tarafından hemen anlaşıldığından apaçık ve önsel bir kavram sayılır. Bundan dolayı varlık teriminin tarifi yapılamaz. Fârâbî'ye göre vücûb, vücûd ve imkân gibi kavramların anlaşılması için mantıkî istidlâle veya diyalektiğe başvurmaya gerek yoktur; çünkü bunlar apaçık ve herkesin zihninde yer etmiş bulunmaktadır. Bir kimsenin bu kavramları sözle açıklamaya çalışması zihne yönelik bir uyarıdan ibaret kalır ve daha iyi bilinen bir terimle bu kavramları açıklamış sayılmaz.

Felsefe tarihinde vücûd kavramını tartışma gündemine getiren ilk filozofun Elealı Parmenides olduğu söylenir. Her kavram kendi karşıtını beraberinde getirdiği için problem varlık-yokluk diyalektiği üzerine süregelmiştir. Parmenides, "Varlık vardır, yokluk yoktur" diyerek düşünceye konu olanın varlık olduğunu, varlığın zıddı olmanın ötesinde yokluğun bir anlamının bulunmadığını belirtir. Heraklitos ve Anaxagoras da aynı görüşü benimseyerek varlığın ezelî olduğunu savunur. Daha sonra Eflâtun yokluk kavramı üzerinde durur ve yokluğu mutlak değil izâfî bir kavram olarak savunur. Ona göre yokluk "bir şeyin başka şey olması, bulunmayışı ve mahrum oluşu" anlamına gelir. Aristo ise yokluğun reel bir değer şeklinde düşünülemeyeceğini, sadece var olanın yokluğundan söz edilebileceğini söyler; Fârâbî ve İbn Sînâ da aynı görüşe katılır. Ancak Aristo, felsefî doktrininin temelini teşkil eden madde-sûret teorisini yorumlarken

---

[866] Hüsameddin Erdem, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Konya 1993, 62.

[867] Bkz. Mahmut Kaya, "Varlık Felsefesi", *DİA*, 43, 139-140.

yokluğu üçüncü bir ilke gibi düşünür ve bu negatif ilkeden yararlanarak oluşu izah eder. Şöyle ki varlık ve yokluk iki zıt kavram olup bunların gerçeklik kazanabilmesi için bir dayanağa ihtiyaç vardır, bu da maddedir. Varlık kendini maddede ortaya koyduğundan yokluk gerçeklik kazanamamıştır. Şu halde her var oluş yokluğun bulunmayışı demektir; yokluğun varlık alanına çıkamayışı varlığın gerçekleşmesini sağlamıştır.

Dille ifade edilen o şeyin dış dünyada bir karşılığı ve gerçekliği vardır. Böylece zihinde başlayan bu soyut bilgi dilde de soyutluğunu korur; dış dünyada ise somut varlık şeklinde tezâhür eder; o şey yazıya geçirilip oradan tekrar zihne intikal etmek suretiyle yine soyut duruma gelir. Bu da insan zihninin metafizikten fiziğe ve fizikten metafiziğe tümel ve tikel varlık alanları üzerindeki işlevini gösterir. Varlık sorununa ilişkin konulardan biri de bu terimin cins teşkil edip etmeyeceğidir. Umumi telakkîye göre maddî ve mânevî bütün varlıkları ifade eden varlık cins teşkil etmez, o sadece müşterek bir lafızdır. Meselâ, "İnsan vardır, âlem vardır, Allâh vardır" önermelerindeki "var" lafzı cins olmayıp her varlık türüne yüklenen ortak bir isim durumundadır. Şu halde her önerme ve her yargı bir var oluşu içermektedir. Ancak bu konuda farklı düşünen İbn Rüşd'e göre varlık terimi genel bir nitelik değil nesnelerin mâhiyetini gösteren bir tür cinstir.

Antikçağ'dan beri felsefede süregelen tartışmalardan biri de varlık ve mâhiyet (zât-vücûd) sorunudur. Nesnelerin zihindeki tümel kavramlarına mâhiyet; bunların dış dünyada gerçeklik kazanmasına hakikat; varlık sahnesinde gerçeklik kazanan varlıkların sahip oldukları özellik veya nitelikler sonucu tek tek varlıkları göstermelerine hüviyet denir. Mâhiyet-varlık ilişkisi konusunda filozofların idealist ve realist diye iki gruba ayrıldığı söylenebilir. Bir nesnenin mâhiyetinin onun varlığından ayrı bir şey olduğunu ve önce geldiğini savunan idealistlerin başında İbn Sînâ yer alır. İbn Rüşd ve Eş'arî kelâmcıları bir nesnenin mâhiyetiyle varlığı arasında herhangi bir ayırım yapılmayacağını, ikisinin özdeş olduğunu savunurlar. İbn Sînâ, felsefesinin odağını teşkil eden bu sorun sebebiyle Aristo'dan çok Eflâtun'un idealizmine yakın durmakla birlikte ikisi arasında önemli farklar vardır. İbn Sînâ'ya göre mâhiyet her türlü varlıktan önce gelir. Meselâ insan olarak insan kavramının ifade ettiği anlam başka; onun varlığının, biyolojik, fizyolojik ve psikolojik özelliklerinin bir veya çok oluşu gibi yönleri daha başka bir şeydir.

İnsan sırf insan olarak mâhiyet bakımından dikkate alınacak olursa onun ferdî varlığına ilişkin nitelikler insanlığa sonradan katılan arazlar konumundadır. Meselâ, "İnsan canlı, akıllı, konuşan ve gülen bir varlıktır" ifadesindeki nitelikler insana sonradan katılan arazlardır. Şu halde insanı insan kılan mâhiyet yani insanlık her şeyden önce gelmektedir. İdealistlerin diliyle söylemek gerekirse varlıktan mâhiyete geçilmez, ama mâhiyetten varlığa geçilir. Ancak bu görüş, Eflatun'da görüldüğü gibi varlığın aslının idealar, yani tümel kavramlar olduğu anlamına gelmez. İbn Sînâ'ya göre varlığa ait kavramlar zihinde teşekkül ettikten sonra zihin çalışırken yani bilgi üretirken küllîlerden/mâhiyetlerden hareket ederek cüz'îlere veya soyuttan somut varlıklara iner. Filozofa göre zihnin işleyiş tarzı böyledir. Buna göre Eflâtun ideaları reel varlık sayarken İbn Sînâ, onların gerçekliğini değil sadece düşüncede nesnelerden önce geldiğini söylemektedir. Bu açıklamaya göre, İbn Sînâ mâhiyetin varlıktan önce geldiğini, bu açıdan varlığın mâhiyete katılan bir araz konumunda bulunduğunu söylerken arazın mantıktaki anlamını kastetmiş değildir. Çünkü mantıkta araz "cevherin karşıtı olup cevherde bulunan, bulunmadığı zaman cevherin cevherliğinden bir şey eksilmeyen" anlamına gelir.

İbn Sînâ'nın burada arazdan kastı ise cevherin karşıtı olan araz değil, ontolojik anlamdaki arazdır, yani mâhiyetin tasavvur durumundan çıkıp var olması, gerçeklik kazanması demektir. Burada önemli olan husus İbn Sînâ'nın mâhiyet-varlık ayırımı yaparken maddî varlıkları kastetmiş olmasıdır. Zira mânevî varlıklar için bu ayırım söz konusu değildir. Meselâ Allâh hakkında mâhiyet-vücûd ayırımı yapılamaz, O'nun mâhiyetiyle varlığı özdeştir. Diğer bir ifadeyle Allâh'ın cinsi ve faslı bulunmadığı için tarife konu olması anlamında mâhiyeti yoktur, ancak ontolojik olarak mâhiyeti vardır. Mâhiyet-varlık konusunda İbn Sînâ'yı eleştiren İbn Rüşd'e göre varlık terimi, mâhiyetten ayrılmayan genel bir nitelik değil nesnelerin mâhiyetini gösteren bir tür cinstir. Ancak varlık bakımından nesneler arasında bir sıra düzeni vardır. Meselâ sıcak kelimesi hem ateşi hem sıcak olan her şeyi ifade eder. Bu anlamda varlık terimi cins teşkil eder ve Allâh hakkında da kullanılır; bu terim nesneler hakkında kullanılırsa cins teşkil etmez. İbn Rüşd'e göre İbn Sînâ varlık teriminin bu iki farklı anlamını kavrayamadığı için yanılgıya düşmüştür."

4.1.4. Kaderiyye

İslâm Kelâm ilminde Kaderiyye,[868] sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan irâdesiyle gerçekleştiğini, Allâh'ın bunlarda herhangi bir tasarrufunun bulunmadığını ileri süren itikadî bir mezheptir. Sözlükte kaderiyye "kadere mensup olan, kader taraftarı" mânasındaki kaderîden gelmekle birlikte ilk dönemlerden itibâren bu anlamın aksine, sorumluluk doğuran fiillerle ilgili ilâhî kaderi reddedenleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kelimenin bu kullanılışı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, söz konusu grubun ilâhî kaderi inkâr etmekle birlikte her şeyi insanın irâde ve kudretine bağlayarak bir bakıma kaderi kula nisbet ettiği için bu isimle anıldıklarını söylerken bir kısmı da dildeki kullanımlarda bazı şeylerin karşıtı ile adlandırılmasının söz konusu olabileceğini belirtmiştir. Bir diğer görüş ise bu grubun kader meselesi üzerinde yoğunlaşıp kendini nihaî doğruya ulaşmış görmesi ve diğer grupları yanlış bulmasına dayanmaktadır; bunlara kaderiyye denilmesi kader konusunu merkeze almaları sebebiyledir.

Kaderiyye, kader meselesine yaklaşımı bakımından paralel durumda bulunup daha sonra taraftarlarının kendisine katıldığı Mu'tezile ile ilişkili olmakla birlikte en azından başlangıçta ondan ayrı bir fırkadır. Kaynaklarda bu farklılığa dikkat çekilmekle birlikte bazı müellifler aradaki ilişkiyi aynîleştirmeye kadar götürmüşlerdir. Meselâ İbn Fûrek, Eş'arî'nin Kaderiyye'yi "fiillerin sadece insan irâdesiyle meydana geldiğini kabul eden kimseler" olarak tanımladığını belirtip Kaderiyye ile Mu'tezile'yi ayrı ayrı zikrederken Mâtürîdî, başta ihtiyârî fiillerin kulun irâdesiyle gerçekleşmesi konusu olmak üzere kötülüğün yaratılışını şeytana nisbet eden Mecûsîler'le benzeştiği ortak yönlere işaret ettikten sonra Kaderiyye'nin Mu'tezile, Mu'tezile'nin de Kaderiyye adıyla anıldığını belirtmiştir. Bağdâdî ise Kaderiyye'yi Mu'tezile'nin diğer bir adı olarak kaydetmiştir. Bazı müellifler ise aradaki farkı belirtmek için Kaderiyye'yi "hâlis kaderiyye" diye ifade etmiştir. Öte yandan Mu'tezile âlimleri, kendilerinin Ehl-i sünnet kelâmcıları tarafından Kaderiyye olarak anılmasına karşı çıkmışlardır. Nitekim Kâdî Abdülcebbâr, bu isimle asıl anılması gerekenlerin insan irâdesinin önemini görmezlikten gelerek her şeyi ilâhî kadere dayandıran zümreler (Ehl-i sünnet) olduğunu ileri sürmüştür.

---

[868] Kaderiyye ile ilgili bu madde, İlyas Üzüm'ün Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde kaleme aldığı söz konusu maddeden derlenmiştir. Bkz. İlyas Üzüm, "Kaderiyye", *DİA,* 24, 64-65.

Kaderiyye'nin ortaya çıkışı İslâm'ın ilk dönemlerinde meydana gelen iç çekişmelerle irtibatlandırılabilir. Cemel Vak'ası ile Sıffîn Savaşı'nda müslümanların birbirinin kanını akıtması diğer kelâm problemleriyle birlikte kader konusunu da gündeme getirmiş, hâkim anlayış olayları ilâhî takdirle ilişkilendirirken bunu reddedip özellikle olumsuz fiilleri tamamen insan irâdesine dayandıran görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır. Kader konusunu gündeme getiren ilk kişinin Ma'bed el-Cühenî olduğu belirtilir. Emevî idarecilerinin, halkın karşı çıktığı bazı uygulamalarını kadere yükleyerek kendilerini aklamaya çalışmaları siyasî muhalefet çevrelerinde tepki doğurmuş, bu tepkilerden biri olarak Ma'bed, zulüm niteliği taşıyan davranışların kaderle değil insan irâdesiyle gerçekleştiğini söylemiştir.

Kaynaklarda, sorumluluk doğuran fiillerle ilgili olarak ilâhî kaderi inkâr edip insan irâdesini öne çıkaran ikinci önemli kişi olarak Gaylân ed-Dımaşkî'den söz edilir. Emevî idaresinde bir süre kâtiplik yapan Gaylân, Ömer b. Abdülazîz'in hilâfeti döneminde kaderi inkâr eden görüşlerle ilgilenmiş, halifenin kendisini uyarması üzerine bundan vazgeçer gibi olmuşsa da onun ölümünden sonra tekrar eski düşüncelerine dönmüş ve günümüze ulaşmayan eserleriyle fikirlerini yaymaya başlamıştır. Onun mevcut yönetime karşı tepkisini de içeren kaderci görüşleri Suriye'den başka Horasan ve Fars bölgelerine kadar ulaşmıştır. Durumun farkına varan Halife Hişâm b. Abdülmelik, Gaylân'ı yakalatarak önce Evzâî ile karşı karşıya getirip meseleyi tartışmalarını sağlamış, sonra da öldürtmüştür.

Kaderiyye'nin, ana görüşlerini nasıl temellendirdiği konusunda yeterli malzeme bulunmamakla beraber kaynaklardaki nakiller, bunun ileride Mu'tezile'nin 'adl prensibi içinde sistemleştireceği kısmen dağınık, yer yer birbiriyle çelişkili, fakat Kur'an'da insan irâdesine vurgu yapan âyetlerle zenginleştirilmiş, zulümlerin ilâhî kadere havale edilmesi hâlinde bunun Allâh'ın adâletiyle çelişeceği ortak noktasında birleşmiş fikirler olduğunu göstermektedir. Esasen Kaderiyye'nin cebri inkârda ittifak etmekle birlikte başta ilâhî ilimle ilişkisi olmak üzere ayrıntıda birbirinden farklı anlayışlara sahip alt gruplarının bulunması da bunu doğrulamaktadır. Bazı kaynaklarda Kaderiyye'nin biri ilâhî ilmin ezelîliğini inkâr eden aşırı grup, diğeri ezelî ilmi kabul eden mûtedil grup olmak üzere ikiye ayrıldığı ifade ediliyorsa da Ebü'l-Hüseyin el-Malatî Kaderiyye'nin altı kolundan söz etmektedir. Bunların birincisi iyi işlerin Allâh'tan, kötü fiillerin

insanın kendisinden olduğuna inanan gruptur. Müfevvida adıyla da anılan ikinci grup ilâhî yardım olmaksızın insanların istedikleri her hayrı yapmaya muktedir olduklarını ileri sürer. Üçüncü grup, Allâh'ın insanlara inanmaya ya da inanmamaya elverişli tam bir istitâat verdiği, aksi takdirde inanmayan insanın cezalandırılmasının anlamsız olacağı kanâatindedir. Şebîbiyye adıyla anılan dördüncü grup, insan fiillerinin önceden ilâhî ilim tarafından bilindiğini inkâr eder. Beşinci grup Allâh'ın zina eseri bir çocuğu yaratmasını, takdir etmesini, irâde etmesini kabul etmez ve haramın rızık niteliği taşımadığını söyler. Altıncı grup, Allâh'ın insanların rızıklarını ve ecellerini belli bir zaman dilimiyle sınırlandırdığını, meselâ bir kimse tarafından öldürülen bir kişinin kendisi için tayin edilmiş süre gelmeden öldürülmüş olduğunu iddia eder.

Başta ashabın ileri gelenleri olmak üzere Selef yöntemini benimseyenler Kaderiyye'nin karşısında yer almış, Hazret-i Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik gibi sahâbîler açıkça bu mezhepten uzak olduklarını beyân etmişlerdir. Hatta Abdullah b. Ömer, bu anlayıştaki kimselerin ilâhî kaderi kabul etmedikçe Uhud dağı kadar sadaka verseler bile bunun kabul edilmeyeceğini belirtmiştir.

4.1.5. Cebriyye

Cebriyye, İslâm dünyasında, iyi ve kötünün bizzat Allâh'tan geldiği inancını benimseyen ve her fiilin önceden Allâh tarafından yaratılıp takdir edildiğini dile getiren kelâmî mezhebi ifade eden bir terimdir. İnsana Allâh tarafından herhangi bir irâde verilmediğine düşünen bu fikri, Ehl-i Sünnet reddetmiştir. İnsanların bir işi, bir fiili yapıp yapmamakta özgür olduğunu kabul eden ve dolayısıyla insanların yaptıklarıyla sorumlu oldukları fikrini savunan Kaderiye mezhebinin karşısında yer alan Cebriyye mezhebine göre, iyi ve kötü doğrudan doğruya Allâhtan gelir; olayların ortaya çıkışı ve meydana gelişi, insanların irâdesine bağlı değildir, zira her şey Allâh tarafından önceden, değişmezcesine belirlenmiştir. İnsanların seçme özgürlüğü olmadığı için, iyi ve kötü işlerin Allâh'tan olduğuna inanan Cebriye mezhebi, iki gruba ayrılır. Cehm bib Sahva'nın öncülüğünü yaptığı ve tam cebrîler olarak bilinen birinci gruba göre, insanlarda irâde bulunmamaktadır ve insanla cansız varlık arasında bu bakımdan hiçbir fark yoktur. Buna karşın, daha ılımlı bir yazgıcılığı savunan ikinci gruba göre ise, kulun

yaptığı işi Allâh takdir etmekle birlikte, kul işin yapılması için belli bir çaba ve güç harcar.[869]

Cebriyye'ye atfedilen görüşleri iki noktada toplamak mümkündür:

1. Kazâ ve Kader: Kur'ân-ı Kerîm'de her şeyin yaratılmadan önce Allâh'ın ezelî ilim ve irâdesine göre bir kitapta (levh-i mahfûz) yazıldığı ve böylece kaderin tayin edildiği, Allâh'ın dilediği kullarını hidâyete erdirdiği, dilediklerini dalâlete sevkedip doğru yolu bulmalarına engel olduğu, kâfirlere azap etmeyi murad edip onların kalplerini îmândan çevirdiği, mülkünde dilediğini yaptığı ve bundan sorumlu tutulamayacağı ve nihâyet her şeyin Allâh tarafından yaratıldığı bildirilmektedir. Şu halde kulların îmân-inkâr, hidâyet-dalâlet, itâat-isyan cinsinden yaptığı bütün fiilleri dileyen Allâh'tır. İnsanları her taraftan kuşatan kader çizgisinin dışına çıkmak mümkün olmadığından onların bütün fiilleri kaderin bir sonucu olup Allâh'ın ilim ve irâde sıfatlarına bağlıdır. Aksi takdirde O'nun her şeyi bilmediğini ve mülkünde irâde etmediği birtakım fiillerin meydana geldiğini söylemek gerekir ki bu ulûhiyyet makamı için düşünülemeyecek bir eksiklik ve âcizliktir. Şu halde âlemde vuku bulan iyi ve kötü bütün fiillerin, olayların Allâh'ın dilemesiyle gerçekleştiğine inanmak gerekir. Buna bağlı olarak Allâh'ın kullarına güç yetiremeyecekleri sorumluluklar yüklemesi de mümkündür. Nitekim îmân etme imkânı bulunmayan kâfirleri sorumlu tutmuştur.

2. Kulların Fiilleri: Kur'an'da Allâh'ın her şeyin yaratıcısı olduğu bildirildiğine göre (Meselâ bkz. En'âm 6/102; Ra'd 13/16) kullara ait fiillerin de Allâh tarafından yaratılmış olması icap eder. İnsanlara ait fiillerin kendileri tarafından yaratıldığını iddia etmek bir anlamda yaratıcılıkta O'na ortak tanımak demektir. Müstakil olarak fiil yapma imkânından yoksun olan insanların hür oldukları söylenemez. Kul vâsıtasıyla meydana gelen kötü fiilleri yaratmak Allâh'a nisbetle güzel, kula nisbetle çirkindir.[870]

4.1.6. Deizm (Pasif Tanrıcılık)

---

[869] Cevizci, "Cebriye", 335.

[870] İrfan Abdülhamit, "Cebriyye", *DİA,* 7, 206-207.

Her ne kadar 16. yüzyıldan sonra Avrupa'da ortaya çıkan bir felsefî yaklaşım olsa da, Fars edebiyatının ünlü rubâî şairi Hayyâm'ın rubâîlerinde izlerine sıklıkla rastlanan bir düşüncedir. Ancak söz konusu felsefî düşünceyi klasik Türk şiiri rubâî şairlerinde bulmak mümkün değildir. Yine de rubâî okurları için bu düşünce sistemi hakkında muhtasar bilgi vermek yerinde olacaktır.

Tanrı'nın varlığını ve âlemin ilk sebebi olduğunu kabul etmekle birlikte akla dayalı bir tabiî din anlayışı çerçevesinde nübüvveti şüphe ile karşılayan veya inkâr eden felsefî ekolün adı olan Deizm, Latince'de "Tanrı" anlamına gelen deus kelimesinden türetilmiş olup Grekçede yine "Tanrı" anlamındaki theos'tan gelen teizm terimiyle aynı sözlük anlamına sahiptir. Ancak 14. yüzyıldan itibâren Hristiyan dünyasında başlayan felsefî ve teolojik tartışmalarla birlikte teizm terimi, Ortodoks inançları savunan kesim için, deizm ise geleneksel inançlardan sapan düşünürler için kullanılmaya başlanmıştır. Tamamen Ortaçağ'ın fikir ve inanç ikliminden Yeniçağ'a girerken Hristiyanlığın yaşadığı teolojik buhranın ve Batı medeniyetine has tarihî şartların bir ürünü olan deizmin, bir ekol ve akım olarak İslâm Ortaçağı'ndaki muadilinden söz edebilmek zordur. Tanrı'ya, O'nun âlemi yarattığına (aslında yaptığına) inanan, ancak eldeki tarihî verilere göre peygamberliği inkâr edip aklı esas alan felsefî bir yaşama tarzını benimseyen Ebû Bekir er-Râzî'nin bir deist olduğu söylenebilirse de bu görüşlerin felsefî bir ekol haline gelmediği de bilinmektedir.[871]

Deizm'e göre üstün güç ve kuvvete sahip, her şeyi yaratan bir yaratıcı bulunmaktadır; ancak bu yaratıcı her şeyi yarattıktan sonra âlem üzerinde herhangi bir tasarrufu yoktur ve hiçbir şeye müdahale etmez. Yine Deizm'e göre Tanrı'ya ibâdetin en saf ve en temel şekli ahlaklı yaşam sürmektir.[872]

4.1.7. Pessimizm (Kötümserlik)

Genel olarak yalnızca kötüyü ve kötülüğü gören, her şeyde kötülüğün baskın çıktığını savunan, var olan her şeyi acıma, üzüntü, umutsuzluk duygularıyla, anlamsızlık, saçmalık, acı ve ölüm düşüncesiyle değerlendiren bakış açısıdır. Bu düşünceye göre dünya, bir amaca göre düzenlenmediğini, yani şu ya da bu iyinin ve

---

[871] Hüsameddin Erdem, "Deizm", *DİA*, 9, 109-111.

[872] Cevizci, "Deizm", 406-407.

iyiliğin gerçekleşmesine engel olacak bir yapıda olduğunu iddia eden, saçmanın, anlamsızlığın, umutsuzluğun, acı ve ölümün yaşamın temel ve vazgeçilmez öğeleri olduğunu savunan düşünce tarzıdır. Kötümserlik, etik alanında, şeyleri kara ve olumsuz görme tavrına ek olarak, yaşamın değiştirilemez ve düzeltilemezcesine kötü olduğu, insanı, insanın içinde bulunduğu koşulları ve dünyayı iyileştirmeye yönelik tüm eylem ve faaliyetlerin, var olan kötülüğü kalıcı hale getirmekten ve arttırmaktan başka bir işe yaramadığını savunur. Metafizik çerçeve içerisinde ise kötümserlik, yokluğun varlığa göre daha iyi ve daha tercih edilebilir olduğunu, yaşamın acı ve umutsuzlukla eşdeğer olup yaşamdaki tüm durumların mutsuzluk ve acı ile dolu olduğunu savunur.[873]

Söz konusu bu düşünce yapısı, her ne kadar 19. yüzyılda Alman filozof Schopenhauer tarafından ortaya konmuşsa da, bu yüzyıldan önce de kötümserliği, karamsarlığı ve hayatın sırf bir sıkıntı ve eziyetten ibaret olduğu ile ilgili fikirlere sahip olan şahsiyetler ortaya çıkmıştır. Örneğin Fars edebiyatında Hayyam; klasik Türk şiirinde ise 17. yüzyıl şairlerinden Hâletî, Riyâzî, Edirneli Güftî ve Fehîm-i Kadîm; 19. yüzyıl şairlerinden ise Yenişehirli Avnî'nin rubâîleri arasında kötümser ve karamsar ruh halini görmek mümkündür.

4.1.8. Reybiyyûn Felsefesi / Septisizm (Şüphecilik)

Şüphecilik, diğer adıyla Reybiyyun Felsefesi,[874] varlık ve olayların gerçekliği ve niteliğiyle ilgili bilgilerin her zaman kuşkulu olacağını ileri süren ve her türlü bilgiden şüphe edip onu eleştirmeyi ilke edinen felsefî tutum olarak karşımıza çıkan Şüphecilik, olay veya nesnenin varlığı, niteliği, amacı vb. hususunda içine düşülen tereddüt, kuşku ve sıkıntı halidir. İslâmî literatürde vesvese, zan, hisbân, tevakkuf, hayret/tehayyür ve daha çok şübhe, reyb, şek kelimeleriyle ifade edilmektedir.

Bunlardan şüphe, sözlüklerde "elbise giyme, örtüye bürünme" anlamındaki iltibâs kelimesiyle açıklanır. Buna göre şüphe, "bir şeyin üzeri örtülü, kapalı olduğundan onun niteliğinin tam olarak anlaşılamaması" demektir. Şüphe, "bir şeyin nitelik yönünden benzeri olan" mânasındaki şibh, şebeh ve şebîh ile aynı kökten türeyip bir şey başka bir

---

[873] Cevizci, "Kötümserlik", 971-972.

[874] Şüphecilik ile ilgili bu madde, Mustafa Çağrıcı'nın Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde kaleme aldığı söz konusu maddeden derlenmiştir. Bkz. Mustafa Çağrıcı, "Şüphecilik", *DİA*, 29, 265-267.

şeye benzediği için aralarında ayırım yapmanın ve onun hakkında bilgi edinmenin güçlüğü şüpheyi doğurur. Buna göre şüphe iki şeyin birbirine benzemesinden dolayı ortaya çıkan kapalılık, belirsizlik, muğlaklık sebebiyle zihnin kesin ve açık bir bilgiye ulaşamaması hâlidir. Aynı kökten gelen teşâbüh iki şey arasında ayırım yapmayı zorlaştıran benzeşme, müteşâbih ise -özellikle tefsir usulünde- başka bir ifadeye benzediği için yorumunda güçlük bulunan sözdür. İştibâh da "iltibâs, şüphe" anlamına gelir. Teşâbüh ve iltibâs şüpheyi doğurur. İltibâsa yol açan şeyler somut veya soyut olabilir; maddî nesneler gibi kavramlar ve anlamlar konusunda da şüpheye düşülebilir.

Aslında şüphecilik terim olarak bu ikincisindeki kuşku için kullanılır. Özellikle son dönem İslâm düşüncesinde şüphecilik yerine reybiyye/reybîlik terimine yer verilmektedir. Reyb kelimesi "korku ve sıkıntı" ya da "ruha korku ve sıkıntı veren kuşku, korkulu şüphe, dinmeyen ruh sıkıntısı, suçlamayla karışık kuşku" diye açıklanır. Yine şüphecilik anlamında kullanılan şekkiyyenin türetildiği şek ise sözlüklerde "yakînin zıddı, şüphe, iki şeyden birini diğerine tercih edemeyip tereddütte kalma" mânasına gelir.

Felsefe literatüründe başlıca iki şüphecilikten söz edilir. İlki, eşya ve olaylarla onlara dâir bilgilerin gerçekliğinden hiçbir zaman emin olunamayacağını düşünen, böylece şüphelenmeyi değişmez bir tutum şeklinde benimseyen; ikincisi, gerçeğe ulaşmak için düşünme faaliyetine bilinenlerden şüphelenerek başlanması gerektiğini savunup şüphelenmeyi bir yöntem olarak kullanan anlayıştır. Batı düşüncesi tarihinde Antikçağ sofistleri ilk grubu, özellikle Descartes'ın öncülüğünü yaptığı kuşkucu düşünürler ikinci grubu oluşturur. İslâm düşüncesinin klasik kaynaklarında şüphecileri ifade etmek için "mütehayyir, ehl-i şek, hisbâniyye" gibi tabirler geçmekle birlikte modern felsefe dilindeki şüphecilik kavramını tam olarak karşılayan bir terime rastlanmamaktadır. Batı dillerinden gelen "septisizm"in karşılığında kullanılan "reybiyye" ve "şekkiyye" Batı felsefesinin etkisiyle son dönemlerde türetilmiştir.

4.1.9. Epiküryen Felsefe

Yunanlı filozof Epikür (Epikuros) (MÖ 341-270)'ün düşünceleri çerçevesinde ortaya çıkan Epikürizm, zevk ve lezzet mesleği olarak da bilinmektedir. Bu düşünce sistemine göre ruh, maddeden ibarettir ve ölüm olayıyla beden gibi dağılır gider. Bu

felsefenin ısrarla iddia ettiği fikir, insanın hayattayken her türlü zevki tatması gerektiğidir. Buna göre bu mesleğin düstûru "elemden sakın" sözüdür. Epikürizm, dini bâtıl bir itikat saymakla birlikte kader inancına da lakayd kalınması gerektiğini savunur.[875]

Epikür'ün ahlak anlayışına göre mutluluk, erdem peşinde koşmakla değil, gündelik ve yalın kaygıların ötesinde sükûn ve huzurla temin edilir. Epikür'ün ahlak öğretisinde, Hedoizm'e dayanan izler de vardır. Yani o, bir nevi hazcıdır. Ona göre her canlının doğal amacı, hazza ulaşmaktır. Erdemler, insanın mutluluğunu sağladıkları ölçüde değerlidirler. Toplum konusunda bireyci olan Epikür, şöyle der: "Amaç, tek kişinin mutluluğu olduğuna göre; toplum bunun için kurulmuş, buna göre düzenlenmiş olmalıdır."[876]

Bu düşüncelerden hareketle, Epikürizm veya Epiküryen felsefe anlayışına göre insan için hayat, rahatlık, zevk ve eğlence içinde geçirilmelidir. Şiirde bu felsefe anlayışı, Fars edebiyatında ünlü rubâî şairi Hayyâm ile özdeşleşmiştir. Öyle ki Hayyâm, hemen bütün rubâîlerinde insanın kısacık ömrünü iyi değerlendirmesi, hayatını dileğince yaşaması gerektiğini telkin etmiş ve kendinden sonra onun yolundan giden birçok şairi bu yönde etkilemiştir. 16. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden Bâkî gazellerinde, Kişverî ise rubâîlerinde; 17. yüzyılda Fehîm-i Kadim; 18. yüzyılda Nedim ve 19. yüzyılda Şâni-zâde Atâullâh ile Yenişehirli Avni rubâîlerinde bu düşünce ekseninde fikirlerini beyân etmişlerdir.

4.1.10. Hedonizm (Hazcılık)

Epiküryen felsefe anlayışıyla yakından bir ilişkisi olan Hedonizm, dünyada insanın, kendisine sunulan nimetlerden haz alma amacında olması gerektiğini savunan bir öğretidir. Eskiçağ'da başta Sokrates'in öğrencisi Aristippos (MÖ 435-355) olmak üzere Epikuros, Locke, Bentham, John Stuart Mill ve Henry Sidgwick gibi filozofların savundukları Hedonizm, hazzın ahlakî yönden de en değerli şey olduğu düşüncesine dayanır; nesnelerin elden geldiğince çok haz sağlayacak biçimde yapılmaları gerektiğini öne sürer. Yine Hazzın mutlak anlamda iyi olduğunu, insan eylemlerinin nihai anlamda

---

[875] S. Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1990, 79.

[876] Sarp Erk Ulaş vd., *Felsefe Fözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2002, 472.

haz sağlayacak bir biçimde planlanması gerektiğini, sürekli haz verene yönelmenin en uygun davranış biçimi olduğunu savunan bu yaklaşıma göre, insana en fazla dokunan yararın da haz olduğunu dile getirir.[877]

Hedonizmin kurucularından biri olan Aristippos bedensel zevkin önemini vurgularken diğer kurucu Epikuros ise duygusal hazzın da önemli olduğunu savunur. Bu düşünce savunucularına göre, Bir eylem, haz getiren eylemse doğru ve iyi eylemdir. İnsan, doğası gereği acıdan kaçınıp, hazza yönelen bir varlıktır. Bu nedenle davranışlarımızın amacı haz olmalıdır. Haz bireysel olarak ortaya çıkan bir hoşlanma duygusudur. Herkesin haz alacağı şeyler farklıdır, yani kişiden kişiye farklılık gösterir. Bireyin haz duygusu sadece o kişinin eylemleri için geçerlidir ve evrensel bir özellik taşımaz. Bu yüzden herkes için geçerli evrensel ahlak yasası yoktur.[878]

Rubâîlerde bu felsefe anlayışına yakın fikirleri dile getiren ilk şair, yine Fars edebiyatının ünlü rubâî şairi Ömer Hayyâm'dır. Klasik Türk edebiyatında ise 15. yüzyılda Kişverî; 17. yüzyılda Hikmetî, İshak-zâde Zuhûrî ve Mesîhî-i Tebrîzî; 18. yüzyılda ise Şeyhülİslâm Yahyâ ve Halepli Edîb bu anlayışa uygun rubâîler kaleme almışlardır.

4.2. RUBÂÎLERDE RÛHÂNÎ-KOZMİK ÂLEM

4.2.1. Yaratıcı Kudret

Başta Kur'ân ve Hadîs olmak üzere Allaâh'ın varlığı, birliği ve kudretinin sonsuzluğunu konu alan İslâmi kaynaklarda Allâh'ın yaratıcı kudretinin nihayetsizliği üzerinde ittifakla durulur. Buna göre O, öyle bir yaratıcıdır ki yed-i kudretiyle gerçekleşen fiillerde az ile çok, küçük ile büyük arasında hiçbir fark bulunmaz. Hiçbir şey ona ağır gelmez. Bir baharı yaratmak bir çiçek kadar ona kolaydır. Cenneti yaratmak bir bahar kadar ona rahattır.[879]

---

[877] Cevizci, "Hazcılık", 753.

[878] Ömer Yıldırım, "Hedonizm (Hazcılık) Nedir, Ne Demektir?", http://www.felsefe.gen.tr/felsefe_akimlari/hedonizm_hazcilik_nedir_ne_demektir.asp (Erişim Tarihi: 13.06.2014.)

[879] Bediüzzamân Said Nursî, *Mektûbât*, Envar Neşriyat, İstanbul 2007, 227.

Özellikle hikmet ve tasavvuf içerikli rubâîlerde karşılaştığımız "Yaratıcı Kudret" anlayışına göre kâinâtın yaratıcısı, tek, bir ve sonsuz kudret sahibi olan Allâh'tır. Mülk O'nundur, O'nun yaratıcı kudretine yardımcı, ortak ise yoktur. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle "Hâkimiyet elinde bulunan o yüce Allâh mukaddestir, hayrı ve bereketi sınırsızdır ve O her şeye kâdirdir."[880] 18. yüzyıl şairlerinden Süleyman Nahîfî, Allâh'ın varlığını, birliğini ve benzersiz olduğunu; yaratıcı kudretinin "Neden?" ve "Nasıl?" sorularıyla sorgulanamayacağını; tüm bunların tamamiyle bir ihsândan ibâret olduğunu şu rubâîsiyle dile getirir.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yok misl ü şerîküñ ey Hudâvend-i Vedûd Hak üzre cemî'-i halka sensin ma'bûd Fermânuñ ile cemî'-i mevcûdâta Bî-çûn u çerâ senüñdür ihsân-ı vücûd[881]	*Ey merhamet sahibi Allâh! Senin benzerin ve ortağın yok. Doğrusu tüm yaratılmışlarca ibadet edilen sensin. Mevcud olan her şeye Sen'in tek bir emrinle sebepsiz bir şekilde var olma ihasnı veren sensin.*

Filizoflar O'nu, araz'ın[882] zıddı olan cevher ile karşılamışlardır. Ancak İslâm düşüncesinde Allâh, sıfatlarıyla (Esmâ-yı Hüsnâ) bilinir. Dolayısıyla kâinâta bu sıfatlarla tecelli etmiş olduğu kabul edilir.[883] Yine Süleyman Nahîfî'ye âit olan ve Allâh'a münâcaât tarzında kaleme alınan aşağıdaki rubâî incelendiğinde Allâh'ın yaratıcı kudretini tarif eden isimler zikredilerek Allâh'ın ta'zim edildiği görülür.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Sensin Samed ü Kebîr ü Rezzâk u Mukît Sensin Ehad ü Kadîr ü Muhyî vü Mümît Mahfûz kılup zeyğ u halelden yâ Rab Sen kalbümi dînüñ üzre eyle tesbît[884]	*Samed, Kebîr, Rezzâk ve Mukît olan sensin; Ehad, Kadîr, Muhyî ve Mümît de sensin. Şüphe ve eksiklikten beni muhafaza et. Kalbimi dinin üzerine sağlamlaştır.*

[880] Mülk, 67/1.

[881] Aypay, 590/R. 146.

[882] Herhangi bir cevherin varlığı için zaruri olmayan vasıf. Cevher arazın taşıyıcısıdır ve arazın varlığı ise cevhere bağlıdır. Bkz. Abdürrezzâk Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), İz Yay., İstanbul 2000, 194.

[883] Öbek, 52.

[884] Aypay, 575/R. 97.

Yaratıcı kudretin yaratma fiili, sadece ilk yaratmayla sınırlı değildir. Kâinâtta yaratılan her varlık doğar ve ölür. Ancak nebâtât gibi bazı varlıklar ise, her sene def'aten yaratılır, ölür ve bir sonraki baharlarda tekrar tekrar yaratılır. Bu hâdiseler Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle dile getirilir: "Senin yeryüzünü kupkuru görmen de Allâh'ın âyetlerindendir. Biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman, harekete geçip kabarır. Ona can veren, elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kadirdir."[885] Bu konuyla alakalı rubâîlerde, öldükten sonra tekrar diriltme kudretinin ancak her şeyi yaratan bir yaratıcıya kolay gelebileceği, zor olan şeyler ancak yaratıcı tarafından kolaylaştırılacağı dile getirilir. Fasîh Ahmed Dede'nin bu konuya işaret eden rubâîsi şöyledir:

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Emvâta hayât eyleyen ihsân sensin Düşvârları eyleyen âsân sensin Hem maksad-ı Aksâ-yı Yehûd u Tersâ Hem matlab-ı a'lâ-yı müselmân sensin[886]	*Ölülere hayat bağışlayan sensin. Müşkil olan şeyleri kolaylaştıran sensin. Yahûdî ve Hristiyan'ın da maksadı; Müslümanların yüce isteği de sensin.*

Rubâîlerde yaratıcı kudret işlenirken aynı zamanda bu kudret karşısında insanın acziyeti, zâfiyeti de işlenmiştir. Özellikle münâcaât tarzında kaleme alınan rubâîlerde bu tarz ifadeleri görmek mümkündür. Buna göre Allâh, Şâfî ismiyle hastalıklı olan insana sıhhati; Kâdir ismiyle derd içinde boğuşan insana huzuru verir. İşte o kudret sahibine Süleymân Nahîfî ve Âsaf şu şekilde niyâz etmektedirler:

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Her merdüm-i bîmâra şifâ sendendür Her derd-i ciğer-dûza devâ sendendür Mahlûk-ı za'îfüñ neye kâdir yâ Rab Senden olur ihsân ü 'atâ sendendür [887]	*Hasta olan her insana şifa sendendir. Ciğeri delip geçen her derde devâ sensin. Yâ Rab! Bu zayıf kulun neye gücü yeter? İyilik ve cömertlik gelse senden gelir.*

[885] Fussilet, 41/39.

[886] Çıpan, 408/R. 106.

[887] Aypay, 597/R. 173.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Yâ Rab sıfât-ı vahdeti sensin hâ’iz Âsâr-ı celîlen ebediyyen fâ’iz Evsâfını ancak yazabildim bu kadar Mevlâ sana dirler bize abd-i ‘âciz[888]	*Yâ Rab! Vahdetin sıfatlarına hâiz olan sensin. Celâlînin eserleri ebediyyen muzafferdir. Vasıflarını ancak bu kadar yazabildim. (Zîrâ) sana Mevlâ; bana ise âciz kul derler.*

16. yüzyıl şairlerinden Fuzûlî’ye göre ise Allâh’ın yaratıp yok etmesi devamlıdır. Mükevvenâtı yaratmıştır; ancak mümkinâtı yani hadsiyyâtı da yaratmakta serbesttir ve olması lâzım gelen de budur. Ayıp ve kusurların O’nun imkân dâiresine girmesinin imkansızlığı ispat etmiştir (hata ve kusurlardan münezzehtir).[889]

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Ey zâtına mümkinât bürhân-ı vücûb Sâbit saña imtinâ‘-i imkân-ı ‘uyûb Şayeste-i ni‘met-i hayât-ı ebedî Ervâh-ı ma‘ârîfiñle ebdân-ı kulûb[890]	*(Yâ Rab!) Senin var olma gerekliliğinin delili, mümkinattır.[891] Kusurlara sahip olman mümkün değildir. Ebedî hayatın nimetlerinin var olma nümunesi, marifetle yaratığın ruh ve kalplerdir.*

4.2.2. Kâinâtın Yaratılışı

Kâinatta görülen maddelerin nereden ve nasıl geldiği ile ilgili felsefi ve kozmik sorular insanlığın var oluşundan bu yana akılları meşgul etmiştir. Öyle ki bu konuda kafa yoran birçok filozof, âlim ve şair, çeşitli mantıksal görüşlerle fikirlerini tarih boyunca dile getirmişleridir. Konumuz olan rubâîlerde ise kâinâtın ve insanın yaratılışı ile alakalı şairlerin birleştikleri nokta, kâinâtın yoktan var edildiği ve “Allâh bir varlığın veya olayın gerçekleşmesini istediği zaman كن (kün) yani ol der, o da hemen oluverir.”[892] anlamındaki âyetlerden hareketle, bu yaratma işinin Allâh’ın tek bir emriyle olduğudur. 18. yüzyıl şairlerinden Arpa Emini-zâde Sâmî ile 19. yüzyıl şairlerinden Osman Nevres bu yaratılışı şu şekilde dile getirmektedirler:

---

[888] Ömür Ceylan, 237/R. 59.

[889] Öbek, 54.

[890] Akyüz vd., 315/R. 2.

[891] Mümkinât: Var olmada başkasına muhtaç bulunan şeyler.

[892] Meselâ bkz. Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47, 59.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Sözdür olan ârâyiş-i mecmu'a-i cûd
Sözden düzilür dü-mısra'-i bûd ü ne-bûd
Söz olmasa kâf ü nûn ile cilve-nümâ
Gelmezdi bu kâ'inâta âsâr-i vücûd[893]

Cömertlik mecmûasının süsü sözdür. Var olan ve olmayan iki mısra sözle dizilir. Kün (ol) sözü olmasaydı bu kâinâtta yaratılan eserler ortaya çıkmazdı.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey vâr iden iki harf ile dünyâyı
Îcâd kılan tabâyi'-i eşyâyı
İkrâr ederim ki yok şerikiñ sensin
Yokdan vâr eden cihân u mâ-fîhâyı[894]

Ey iki harf ile dünyayı var eden; (ve ey) eşyanın tabiatını îcâd eden! Tasdik ederek söylerim ki; Sen'in ortağın yok ve dünyayı ve içindekileri yoktan var eden de sensin.

İslâmî-Tasavvufî kanâate göre hiçbir şey yaratılmadan önce ezelde sadece Allâh vardı. Fakat yer, gök, zaman, mekân, hülâsâ hiçbir şey yaratılmamıştı. Yalnız varlıkların âyân-ı sâbitesi, yâni ne şekilde yaratılacağı, taslağı, planı Allâh'ın indinde vardı. Sonra, zaman, mekân vb. eşya yaratıldı.[895] Ancak tasavvuf ehli tarafından sıkça zikredilen Allâh'ın yaratma sırrı, **كنت كنزاً مخفياً فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لكي أعرف** "Ben gizli bir hazine idim, bilinmeye muhabbet ettim, bilineyim diye mahlûkatı yarattım." meâlindeki kutsî hadîse dayandırılır.[896] Bu hadîsten çıkarılabilecek tasavvufî mânâ, mevcûdâtın bir muhabbet yani bir aşk telakkîsiyle yaratılmış olmasıdır. Tasavvuf erbâbının esas mesleklerinin de aşk olduğunu düşündüğümüzde, bu hadîsi esas ittihaz etmeleri olağandır. Bu konuda 19. yüzyıl şairlerinden Şânîzâde Atâullâh aşağıdaki rubâîde Allâh'ın kâinâtı yaratma sırrını bahsi geçen kutsi hadîsten iktibasta bulunarak işlemiştir.

---

[893] Kutlar, 390/R. 1.

[894] Bayram Ali Kaya, 231/R. 3.

[895] Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi 1-2*, İstanbul 2003, 307.

[896] Mutasavvıflar keşfe dayanarak Kur'an'ı tefsir ettikleri gibi bir hadîsin veya hadîs âlimlerine göre sahih olmayan bazı hadîslerin sıhhatini keşf yoluyla tespit ettiklerini söylemişlerdir. Nitekim İsmail Hakkı Bursevî, "Ben gizli bir hazine idim …" hadîsi üzerinde dururken bu hadîsin rivâyet açısından sabit olmasa bile keşfen sahih olduğunu söylemiş; Abdülazîz ed-Debbâğ birçok hadîsin sahih olup olmadığına keşf ile hükmetmiş, Şah Veliyyullah Dihlevî ed-Dürrü's-Semîn'de, rüyada gördüğü Hazret-i Peygamber'den işittiği müjdeleyici nitelikteki hadîsleri rivâyet etmiştir. Mutasavvıfların bu görüşü hadîs âlimleri tarafından reddedilmiş, keşfe dayanılarak bir hadîsin Resûl-i Ekrem'e ait olup olmadığını tespit etmenin mümkün olmadığı görüşü savunulmuştur." Bkz. Süleyman Uludağ, "Keşf", *DİA,* 25, 315-317.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘vezninde.)

Mevcûd seniñle bütün eşyâ-yı cihân
Ma‘dûm seniñle ne ‘aceb kevn u mekân
Sen *kenz-i hafi*ken neredeydi ‘âlem
Hattâ izâ kulte ki *kün fekân*[897]

(Yâ Rab!) Cihândaki bütün varlıklar seninle var; garip ki kâinât seninle yok. Sen "gizli bir hazine" iken ve "ol deyince olan" âlem neredeydi?

17. yüzyılın hikmet şairi Nâbî ise kâinâtın yaratılışıyla alakalı Allâh'ın yaratma sırrının hikmeti üzerinde durmuştur. Ona göre yaratılış, Allâh'ın irâde kalemiyle yazılmış ve böylece dünya hikmet cevherleriyle imar edilmiştir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Der-beste iken hızâne-i ‘âlem-i nûr
Virdi kalem-i irâde destûr-ı zuhûr
‘Âlem pür olup cevâhir-i hikmetden
Oldı ni‘am ü şükr ile dünyâ ma‘mûr[898]

Nur âleminin hazinesi kapalıyken (Allâh'ın) irâde kalemi ansızın meydana gelme işine izni verdi. Âlem hikmet cevherleriyle dolarak nimet ve şükürlerle dünya imar edildi.

4.3. RUBÂÎLERDE DİN VE TASAVVUF

4.3.1. Rubâîlerde Îmân/İnanç

Klasik Türk şairleri, İslâmiyet etkisinde gelişen edebiyat tarihi boyunca, umumiyetle Allâh'â, peygamberlere, meleklere, kadere ve âhirete tam bir teslimiyetle bağlı olmuşlardır. Öyle ki kaleme aldıkları çoğu manzûmelerde îmân ve inancın üst perdeden duyulduğu Tevhîd, Na't, Münâcaât, Esmâ-yı Hüsnâ, Besmele-nâme, Salavât-nâme, Ramazân-nâme, Mucizât-ı Nebî, Mi‘râciye gibi tür ve tarzları kullanmışlardır. Gazel ve kasideler başta olmak üzere rubâîlerde de bu teslîmî îmânı görmek mümkündür. Rubâîlerde işlenen ve özellikle Allâh, kader, ölüm ve âhiret gibi îmânî bahisleri başlıklar hâlinde şu şekilde işleyebiliriz:

---

[897]Adviye Rabia Çipiloğlu, *Şânîzâde Atâullah ve Divanı, (*Yayınlanmamış YL Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, SBE, İstanbul 2005, R. 11.

[898] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1181/R. 32.

4.3.1.1. Allâh İnancı

Genel bir tarifle Allâh, bütün semâvî dinlerin müntesipleri tarafından kendisine inanılan ve bağlanılan en yüce varlıktır. Allâh, bütün âlemlerin yaratıcısıdır. Hiçbir seye muhtaç degildir. Tüm eksik sıfatlardan münezzehtir. Ezelî ve ebedîdir. O, tüm varlığın sebebi, mutlak varlıktır. Hiçbir şey O'na eş ve denk degildir. Varlığın ve yaratılan her şeyin kaynağı O'dur.[899]

Türk edebiyatında Allâh tasavvuru ile ilgili çok sayıda manzûm ve mensûr eserler verilmiştir.[900] Özellikle Klasik edebiyatımızda Allâh'ın birliğini anlatan tevhîdler, O'na yakarış ve duaları konu edinen münacatlar önemli bir yer tutmakla birlikte pek çok şair çesitli nazım şekilleri ile Allâh inancını işlemiştir. Manzûmelerde Kur'ân ve hadîslerden iktibaslar yapılarak Allâh'ın tecellîlerinden ve sıfatlarından sıkça bahsedilir.[901]

Aynı durum rubâîler için de söylemek mümkündür. Öyle ki tespit edebildiğimiz 7000'e yakın rubâînin 895'i sadece tevhîd türü ile kaleme alınmış olması, rubâî şairlerinin Allâh sevgisini ve inancını göstermesi bakımından kayda değerdir. "Rubâîlerde Edebî Tarzlar ve Türler" başlığının "Tevhîd" bahsinde de zikrettiğimiz gibi tevhîd türüne en fazla örnek veren şairler arasında, 16. yüzyılda Babür Şah; 17. yüzyılda Taybî, Nâzikî, Şeyh Mehmed Nazmî, Nâbî, Fasîh Ahmed Dede ve Vahyî; 18. yüzyılda ise Yahyâ Nazîm, Seyyid Vehbî, Süleyman Nahîfî ve İbrâhîm Hanif gibi şairler bulunmaktadır. Aşağıda örneklerini verdiğimiz rubâîlerin ilkinde Süleymân Nahîfî, Allâh'ın tek ve benzersiz oluşuna dikkatleri çekerken Fasîh Ahmed Dede ise, sadece Müslümanların değil, Yahûdî ve Hristiyanların da asıl maksatlarının Alllâh olduğuna işaret etmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ma'bûdum o Hak'dur ki nazîri yokdur Sultân-ı ehaddür ki vezîri yokdur	*Kendisine ibadet ettiğim Allâh'tır benzeri yoktur. Tek Sultândır ki veziri yoktur. Var*

[899] Allâh ile ilgili geniş bilgi için bkz. Bekir Topaloğlu, "Allâh", *DİA*, 2, 471-498.

[900] Klasik Türk şiirinde Allâh tasavvuru ile ilgili geniş bilgi için bkz. Amil Çelebioglu, "Kültür ve Edebiyatımızda Allâh", *Eski Türk Edebiyatı Arastırmaları,* İstanbul 1998, 93-108; Bilal Kemikli, "Türk Tasavvuf Şiirinde Allâh Tasavvuru", *Yeni Türkiye,* 34, Temmuz-Ağustos 2000, 232-238.

[901] Pala, "Allâh", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 28.

Mahkûm-ı ma‘siyyeti cümle eşyâ Hükminde mu‘âvin ü müşîri yokdur[902]	*olan her şey günaha mahkumdur. O'nun mareşali ve yardımcısı yoktur.*

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Emvâta hayât eyleyen ihsân sensin Düşvârları eyleyen âsân sensin Hem maksad-ı Aksâ-yı Yehûd u Tersâ Hem matlab-ı a‘lâ-yı müselmân sensin[903]	*Ölülere hayat bağışlayan sensin. Müşkil olan şeyleri kolaylaştıran sensin. Yahûdî ve Hristiyan'ın da maksadı; Müslümanların yüce isteği de sensin.*

Allâh, hiç bir araç ve yardımcıya ihtiyaç duymadan ve sınırsız bir şekilde yaratıcısı olduğu varlıkta, yani insanda her türlü tasarrufta bulunabilir. İradesi taalluk ederse bunu yapmaya kâdirdir ve kimse engel olamaz.[904] İşte rubâî şairlerinin ortak düşüncesine göre de bütün yaratılan varlıklarda olduğu gibi insan üzerinde de her türlü mutlak tasarruf Allâh'a âittir; hayır da şer de Allâh'tandır ve dolayısıyla ona tam bir teslimiyetle bağlanmak gerekmektedir. 17. yüzyıl şairlerinden Behcetî Hüseyin'e ait aşağıdaki rubâîde de görüldüğü üzere, felek kendisine ne kadar cefâ çektirse de şahsını hayır ve şerrin sahibi olan Allâh'a teslim ettiğini dile getirmekte ve tam bir teslimiyet içerisinde olduğunu göstermektedir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Gerdûn baña beyhûde cefâ eylemesün Dest-i gamını reh-güzâr eylemesün Hayr ü şeri ben cümle Hudâdan bilürin Ne gam felek isterse vefâ eylemesün[905]	*Felek boşuna bana cefâ çektirmesin; gam elini bir geçit eylemesin. Hayır ve şerri ben Allâh'tan bilirim; umrumda değil, felek isterse vefâ göstermesin.*

Allâh'ın birliğini konu alan birçok rubâîde, bütün yaratılmışların üzerinde mutlak tasarruf sâhibi olan Allâh'ın, söz konusu tasarrufa isim ve sıfat olarak karşılık gelen

---

[902] Aypay, 604/R. 203.

[903] Çıpan, 408/R. 106.

[904] Abdülkerim Yüce, "Kozmik Yetki: Tasarruf", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 15, 2005, 39.

[905] Ölmez, 663/ R. 75.

Esmâ-yı Hüsnâ'ya yer verildiği görülür. Yine "Rubâîlerde Edebî Tarzlar ve Türler" başlığının "Esmâ-yı Hüsnâ" bahsinde dile getirdiğimiz gibi, birçok rubâî şairinde görebildiğimiz bu türün en çok örneğini 18. yüzyıl şairlerinden Süleymân Nahîfî'nin rubâîlerinde görmek mümkündür. Süleymân Nahîfî, Esmâ-yı Hüsnâ türünde 64 rubâî kaleme almıştır. Süleyman Nahîfî'den sonra ise bu türe en fazla örnek veren diğer şair ise, aynı yüzyıl şairlerinden Yahyâ Nazîm'dir. Aşağıda verdiğimiz rubâîde Süleyman Nahîfî, hâdis olan, yani sonradan yaratılan insanların Kadîm olan Allâh'ın kutsî zâtını tam anlamıyla anlayamayacaklarına, Allâh'ın ancak sıfatlarıyla tanınabileceğine ve O'na îmân edilebileceğine işaret etmektedir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'il; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'il; 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Ey Ferd ü Ehad ü Hayy u Şehîd ü Vâris V'ey Vitr ü Samed Hakk u Mecîd ü Bâ'is 'Âlem niçe fehm eyleye zât-ı pâküñ İdrâk ide mümkin mi Kadîmi hâdis[906]	*Ey Ferd, Ehad, Hayy, Şehîd ve Vâris olan ve ey Vitr, Samed, Hakk, Mecîd ve Bâ'is olan Allâh'ım! İnsanlar senin kutsi zâtını nasıl anlar. (Zîrâ) sonradan olan bir şeyin, kadîm olanı idrak etmesi hiç mümkün mü?* [907]

Daha önce "Kâinâtın Yaratılışı" bahsinde de dile getirdiğimiz gibi Allâh'ın kâinâtı yaratma sebeplerinin başında aşk ile muhabbet gelmektedir. Ancak Allâh'ın birliğini konu alan birçok rubâîde Allâh'ın hem sevilen yani ma'şûk hem seven yani âşık hem de aşkın kendisi olduğu dile getirilmektedir. 16. yüzyıl şairlerinden Nâtıkî'nin aşağıdaki örnek rubâîsi bunların başında gelmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'il vezninde.)

Ma'şûk sen u aşk sen 'âşık sen 'Azrâ sen ü kûh-ken sen ü Vâmık sen	*Aşık olunan sen; aşk sen; âşık olan sensin. Azra sen; dağı kazan (Ferhâd) sen; Vâmık*

[906] Aypay, 579/R. 112.

[907] *Ferd* (الفرد) : Hem zâtında hem de sıfatlarında eşi ve benzeri olmayan; *Ehad* (الاحد) : Zâtında benzeri olmayan bir olan, bir tek olan; *Hayy* (الحى) : Gerçek hayat sahibi, diri ve canlı olan, her şeye hayat veren, can veren; *Şehîd* (الشهيد) : Her şeye şâhit olan, her şeyi hakkıyla gören, bilen ve muâmelesini de buna göre yapan; *Vâris* (الوارث) : Varlığının sonu olmayan; *Vitr* (الوتر) : Her hususta tek olan, ortağı olmayan. Mutlak anlamda tek ve eşsiz olan; *Samed* (الصمد) : Arzu ve ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği ulular ulusu bir müstağni; *Hakk*: الحق Fiilen var olan, mevcudiyeti ve ulûhiyyeti gerçek olan; *Mecîd* (المجيد) : Şanlı, şerefli; *Bâ'is* (الباعث) : Ölümden sonra dirilten; *Kadîm* (القديم) : Varlığı ezeli olan, başlangıcı olmayan. Bkz. Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, 11, 404-418.

Geh dîde-i ‘âşık içre seyrân idici Geh gamze ile gönülleri sârık sen[908]	*sensin. Sen, bazen âşığın gözünde gezinir bazen de yan bakışınla gönülleri çelensin.*

4.3.1.2. Kader ve Kazâ İnancı

Kader, *Allâh'ın bütün nesne ve olayları ezelî ilmiyle bilip belirlemesi* diye tarif edilirken kazâ, *Allâh'ın nesne ve olaylara ilişkin ezelî planını gerçekleştirmesi* şeklinde tanımlanır.[909] Kadere îmân ise, İslâm akidelerinden biri olmakla birlikte mümin olma şartlarından biridir. Bu inanca göre, mülk sahibi Allâh'tır ve dolayısıyla sahip olduğu mülkünde dilediği gibi tasarruf etmeye hakkı vardır.

Kadere îmân, Allâh'a olan îmândan kaynaklandığından dolayı, Allâha olan inanç ve teslimiyetlerinde oldukları gibi birçok şairin rubâîlerinde, kaza ve kadere tam bir teslimiyet tarzı olduğu söylenebilir. Söz konusu rubâîler incelendiğinde kadere îmân veya kadere teslimiyet konusunda bazı şairler okuyucuya telkin etme ihtiyacı duyarken bazı şairler ise bu konudaki nasîhatlerini kendi nefsine hitab ederek dile getirdikleri görülür. Örneğin 16. yüzyıl şairlerinden Cemîlî, rızkın Allâh tarafından kaderle tâyin edildiğini ifade ederek insanın nasîbi olan rızka kanâat etmesi gerektiğini dile getirir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Her ni ki sening kısmetingi eyledi Rab Andın dagı efzûn talebingdür ni ‘aceb Kânî‘ bol anga her ni sanga boldı nasîb Andın dagı rızkıngnı füzûn itme taleb[910]	*Allâh, senin kısmetini nasıl tayin etmişse, ondan başkasını taleb etmen uygun mudur? Sana neyi nasip etmişse ona kanâat göster; O'ndan rızkının artması için talep etme.*

17. yüzyıl şairlerinden Nâbî'den aldığımız aşağıdaki ilk rubâîde, insan kaderinde Allâh tarafından takdir buyurulan her ne varsa, insan eliyle yapılacak tedbirlerle bozulamayacağını, insan arzu ve istek kumaşı uzunluğunun, Allâh'ın biçtiğinden daha uzun olamayacağını vurgulamaktadır. İkinci rubâîde ise, kendisinin bu dünyada gam çekmekten yana herhangi bir şikâyetinin olmadığını, neşeli zamanın ise uzatılmasına

---

[908] Özer, 586/R.60.

[909] Yûsuf Şevki Yavuz, "Kader", *DİA*, 24, 58.

[910] Demircioğlu, *Cemîlî Dîvânı*, 576/R. 8.

dâir bir isteğinin bulunmadığını, zira kader defterinde ne yazılmışsa ona kanâat ettiğini dile getirmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Dûşîze-i râz perde-bîrûn olmaz Tedbîr ile takdîr diger-gûn olmaz Târ-ı emeli uzatma kâlâ-yı murâd Endâze-i takdîrden efzûn olmaz[911]	*Sırrın bakirliğini hayasızca konuşmak olmaz; tedbir almakla takdir edilen şey bozulmaz. Arzu ipliğini (fazla) uzatma; istek kumaşı takdir edilen ölçüden uzun olmaz.*

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Gam-dîdelerüz hâtır-ı şâd istemezüz Hengâm-ı neşâta imtidâd istemezüz Kânî‘-şüde-i cerîde-i takdîrüz Ta‘yîn-i ezelden izdiyâd istemezüz[912]	*Biz, gamlıyız bahtiyar bir gönül istemeyiz. Sevinç zamanlarına uzanmak istemeyiz. Kader defterinde (ne yazılmışsa) ona razıyız; ezelden yazılan bu deftere bir şey eklenmesini istemeyiz.*

18. yüzyıl şairlerinden Koca Râgıb Paşa ise dünyadaki hayır ve şerrin Allâh’ın kudretli eliyle döndüğü; dolayısıyla kadere îmânın insana her anlamda teselli verdiğini ve böylece bu îmân vesilesiyle insanın her türlü sıkıntıdan uzaklaştığını işaret etmektedir. Bunu ifade ederken de من آمن بالقدر أمن من الكدر “Kadere îmân eden gam ve hüzünden emin olur.”[913] anlamına gelen hadîs rivayetinden hareketle ârif ve bilgili olanın dünya için hiç kederlenmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Çün kim yed-i kudretle döner hayr ile şer Besdür bilene tesliyet îmân-ı kader Deryâda ne mikdârı olur hâr u hasıñ Dünyâ içün olmaz dil-i dânâda keder[914]	*Hayır ve şer (Allâh’ın) kudret eliyle döndüğünden; bunu bilene, kadere îmân tesellisi yeterlidir. (Dolayısıyla) ârifin gönlünde denizin kenarındaki çer çöp kadar keder olmaz.*

---

[911] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1195/R. 82.

[912] Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, 2, 1197/R. 90.

[913] Bedîüzzaman Saîd Nursî, *Şuâlar*, Envar Neşriyat, İstanbul 2008, 509.

[914] Hüseyin Yorulmaz, *Koca Râgıb Paşa Dîvânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1989, 165/R. 2.

İnsanoğlu her şeyde aceleci davranmakta ve çoğu durumlarda kaderin cilvelerine karşı isyankâr bir tavır sergilemektedir. 18. Yüzyıl şairlerinden Halîl Nûrî, aynı durumda olan bir zâhide çatarak nasîhat tarzında kaleme aldığı aşağıdaki rubâîsinde, Allâh'ın takdir ettiği şeylerle mücadeleye girişilmemesine dikkatleri çekmekte ve Allâh'ın kulları için her zaman hayırlısını takdir ettiğini vurgulamaktadır. Halîl Nûrî'nin bu rubâîsi, Bakara sûresinde geçen "Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken siz onu seversiniz. Allâh bilir, siz bilmezsiniz."[915] meâlindeki âyetin bir nevi manzûm tercümesidir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Zâhid bu hamâkatı bırak kendine gel
Takdîr-i Hudâ ile sakın itme cedel
Her n'itse hayırlusın ider hakkında
Her bir kulunuñ hazret-i Hakk 'azze ve cel[916]

Zâhit bu ahmaklığı bırak kendine gel! Allâh'ın takdir ettikleriyle sakın mücadeleye girişme! Allâh aczze ve cell sana ve her bir kuluna ne yapsa (bil ki) hayırlısını yapar.

Fars rubâî şairi Ömer Hayyâm'da görülen kadere baş kaldırıyı, klasik Türk şiiri rubâî şairlerinde görmek pek mümkün değildir. Rubâî şairlerimizin bazı manzûmelerinde felekten şikâyet tarzında kaleme alınan örneklerin varlığından daha önce bahsetmiştik. Ancak onlardaki bu şikâyet, Konumuz olan rubâîlerde ölüm karşı bir isyan değildir. Buradaki şikâyet Allâh'tan değil, feleğin Allâh'a şikâyet edilmesidir denilebilir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Tâ key diyemem bu za'f-ı tâli'den âh
"Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh"
Güm-kerde şu'ûr etdi beni baht-ı siyâh
Kizb itmem efendim işte va'llâh bi'llâh[917]

Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh. Ah! Bu talihimn zayıflığı daha ne kadar süreceğini söyleyemem. Kara bahtım (galiba) beni yok oldu zannetti. Efendim, yalan söylemem, işte vAllâhi billahi, (durumum ortada).

---

[915] Bakara, 2/216.

[916] Mehmet Güler, 388/R. 36.

[917] Tankuş, 369/K. 13.

4.3.1.3. Ahiret İnancı / Ölüm ve Ötesi

Ölümden sonra gidilecek olan öteki dünya, sonsuz âlem olan âhiret, tüm insanların öldükten sonra göreceği, müşâhede edeceği bir âlemdir. İslâmiyete göre âhirete îmân, mümin olma esaslarındandır. Ebedî âleme bir geçiş olarak kabul edilen âhiret ölümle başlar. Ölümden sonra ise haşrolunacak güne kadarki süreye ve âleme "berzâh âlemi" denir. Bu geçiş süreciyle birlikte ebedî hayat da başlamış olur. Aslında tam anlamıyla âhiret hayatının başlaması kıyâmetin kopmasıyla birlikte başlar ve kıyâmetin kopmasının hemen ardından da âhiret ile alakalı aşamalar zuhûr eder. Bu aşamalar, İsrâfil'in ikinci kez sûra üflemesiyle başlayacak olan diriliş, haşr, amel defterlerinin verilişi, hesap, mîzân, havz, şefâat, sırat, cennet, cehennem ve a'râf aşamalarıdır.[918]

Tüm semâvî dinlerinde ölüm haktır, canlıların bir gün son nefeslerini vermeleri inkar ve tevil edilmez bir gerçektir. Ölüm, canlılarda hayat belirtilerinin ortadan kalkması ya da ruhun bedeni terk etmesidir. Ölüm gerçek olduğu kadar da doğaldır. Şu âlemde yaşayanların fânî ve ölümlü olmaları zorunlu, ölümsüz olmaları ise imkansızdır. Her doğan mutlaka öldüğü gibi, ölmek de doğmak kadar mukadderdir.[919]

Kur'ân-ı Kerim'de kâinâtın yaratıcısı, "Her nefs ölümü tadar";[920] "Yeryüzünde olan her şey fanidir; bâkî olan sadece Allâh'tır.";[921] "O, Hayy-ı lâ-yemuttur; Ölümsüz bir diridir.";[922] "Ölümsüz ve daima diri olan Allâh'a güvenip O'na dayan."[923] gibi birçok âyette insanın ölümlü olduğunu, ölümsüz tek varlığın kendisinin olduğunu buyurmaktadır.

Konumuz olan rubâîlerde ölüm ve âhiret inancıyla alakalı düşünceler incelendiğinde dîvân şiiri rubâî şairlerin ölüm, âhiret inancı, hesap, şefâat, cennet, cehennem gibi düşüncelerinde islâmî inançlara sâdık bir çizgi çizdikleri görülür. Öyle ki

---

[918] Bkz. Bekir Topaloğlu, "Âhiret", *DİA,* 1, 543-548.

[919] Süleyman Uludağ, "Ölüm ve Ötesi", *Köprü*, 76, Güz 2001, http://www.koprudergisi.com (Erişim Tarihi: 20.01.2014).

[920] Âl-i İmrân, 3/185; Enbiya, 21/35; Ankebut, 29/57.

[921] Rahmân, 55/26.

[922] Bakara, 2/255; Âl-i İmrân, 3/2; Taha, 20/11.

[923] Furkan, 25/58.

bazı şairler âhirette ateş ve cehennem azâbından çekinerek münâcaât tarzında Allâh'tan af ve mağfiret dilerken bazı şairler ise âhitertte mutlu olma adına okuyucuya nasîhat ve telkinlerini dile getirmişleridr. Yine bazı şairlere göre ölüm güzel ve mukadder bir yazgı; bazılarına göre ise karanlık ve korkulu bir süreçtir. Bu ve buna benzer fikirleri ihtiva eden rubâîleri incelemeye 17. yüzyıl şairlerinden Nesib Dede'nin konuyla alakalı rubâîsiyle başlamak yerinde olacaktır.

Nesib Dede, ölümü konu alan rubâîsinde, ölümün güzelliği üzerinde durmakla birlikte dünyada ebedî kalacak birisi olsaydı, bu kişinin Hazret-i Peygamberin olması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre Hazret-i Peygamberin ölmesi, ölümün kötü ve çirkin bir şey olmadığının göstergesidir. Madem Hazret-i Peygamber ölmüştür; o halde herkes ölümlüdür. Ona göre ölüm olmasaydı dünya oldukça çirkin ve çekilmez bir hal alırdı.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

'Âlemde eger muhalled olsa âdem Bî-şübhe olurdı fahr-i dü-'âlem Elbette gelen gider bu rıhlet-gâha Merg olmasa olurdı cihân gâyet kem[924]	*Bir insan dünyada eğer ebedî kalsaydı, şüphesiz bu iki âlemin övüncü olan Hz. Peyganber olurdu. Bu ölümlü yere gelen elbette gider; ölüm olmasaydı bu dünya oldukça kötü olurdu.*

Rubâîlerinde ölüm ve ötesini en fazla işleyen klasik Türk şairi, 18. yüzyıl şairlerinden Süleyman Nahîfî'dir. Nahîfî, özellikle âhirette insanın başı açık yalın ayak bir şekilde Allâh'ın rahmetine muhtaç olacağına işret etmektedir. Rubâîlerinde kerem ve lütuf sahibi olan Allâh'tan müminleri cehennem ateşinden ve dehşetinden sakınmasını dilerken kendisine de ihsânla muamele etmesini niyâz etmektedir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ey mazhar-ı lutf u kerem-i Hazret-i Hak Hâl-i dilüme dîde-i ihsân ile bak Şâd it bu fakîrüñ nazar-ı şefkat ile Çün haşre varam başum açık yalın ayak[925]	*Ey izzet ve ihsân sahibi yüce Allâh! Gönül hâlime iyilik gözüyle bak. Mahşere baş açık yalın bir şekilde vardığımda, şefkat nazarıyla bu fakiri sevindir.*

[924] Hidayetoğlu, 595/Rubâiyyât-ı Diger, R. 21.

[925] Aypay, 624/R. 264.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Ol dem ki tutup haşri buhâr-ı dûzah
Dehşete hurûş ide şirâr-ı dûzah
Ey kullarına erham olan Rabb-ı Gafûr
Eyle bizi âzâde-i nâr-ı dûzah[926]

Ey kullarına karşı en merhametli olan mağfiret sahibi Allâh! Cehennemin buharı tüm haşir (meydanını) sardığında kıvılcımları dehşete düşürdüğünde bizi cehennemin ateşinden kurtar.

Süleyman Nahîfî, ölümün Allâh'ın ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!"[927] fermanıyla olduğuna işaret ederken bu fermanın gerçekleştiği andan itibâren insanda can ve nefesin görünmez hale geldiğini vurgulamaktadır. İşte ölümün gerçekleştiği, dostaların kişiyi sadece kabir kapısına kadar eşlik ettiği böyle bir zamanda Nahîfî, All.3.2.1.1.1. Hazret-i Âdem âh'ın rahmet gösterip kendisini yanlız bırakmamasını niyâz etmektedir. Bu niyâzını ise Hazret-i Zekeriya'nın Kur'ân'da geçen رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْداً وَأَنتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın."[928] duâsından iktibâs ederek yapmıştır.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 4. mısra, Mef‘ûlün Fâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Şol dem ki hitâb-ı *irci‘î* ola nidâ
Gözlerden ola bu nefs ü ten nâ-peydâ
Çün kabre koyup terk ide ihvân beni
Rabbi'r-hamlî *velâ tezernî ferdâ*[929]

(Rabbine) dön çağrısı geldiğinde bu ruh ve beden gözlerden kaybolur. Kabre girip dostlar beni terk ettiğinde, "Rabbim! Bana merhamet et ve beni yalnız bırakma."

Anlam bakımından buna benzer bir kullanımı 17. yüzyıl şairlerinden Fehîm-i Kadîm'in aşağıdaki rubâîsinde de görmek mümkündür. Fehîm-i Kadîm, ölümü sadece beden olarak toprağın altına girmek olarak tevehhüm etmiş ve orada yalnız kalmaktan ürkerek Allâh'a kendisini yanlız bırakmaması için niyâz etmiştir.

---

[926] Aypay, 584/R. 127.

[927] Fecr, 89/28.

[928] Enbiyâ, 21/89.

[929] Aypay, 584/R. 127.

(1. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Yâ Rab beni koma miyân-ı yahda
Ya‘nî ki vücûdum serd olan berzahda
Ben âteşem ammâ ki ‘adem kıl yâ Rab
Yâ dûzahı bende yâ beni dûzahda[930]

Yâ Rabbî! Beni buz ortasında, yani vücudumu soğuk olan bu yerde bırakma. Yâ Rabbî! Ben ateşim, ya cehennemi bende, ya da beni cehennemde yok et.

Yine bir başka rubâîsinde Süleyman Nahîfî, iyi ve kötü amellerin gün yüzüne çıkacağı hesap gününde kötü kişilerin ve düşmanların ettiklerine karşılık bulacaklarına inandığı görülür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ser-tâ-be-kadem her kişi rûz-ı cezâ
Çünkim ola rû-kerde-i dîvân-ı Hudâ
Nîk u bed olup cümle ‘ameller zâhir
İtdüklerini bulsa gerekdür a‘dâ[931]

Kıyamet gününde baştan başa herkes dirildiğinde Hakk'ın dîvânına yüz sürüldüğünde, iyi ve kötü tüm ameller ortaya çıktığında, heralde düşmanlar ettiklerini bulur (inşAllâh).

18. yüzyılın bir diğer rubâî şairi Yahyâ Nazîm, ölümlü olan insanın başıboşluğu, serkeşliği bırakması gerektiği ile ilgili nasîhat tarzında kaleme aldığı rubâîde insanın sonunda toprak olacağına, insanların gözünde sadece bir hayal olarak kalacağına dolayısıyla günah denizinde boğulmaktan kaçınılması gerektiğine vurgu yaparak âhiret inancını telkin etmiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlün Fâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ser-keşlüği ko türâb olursuñ âhir
Gözlerde hayâl ü hâb olursuñ âhir
Mevc ur mevc ur ki sûz-ı âh-ı dilden
Ey bahr-ı güneh serâb olursuñ âhir[932]

Âsîliği bırak sonunda toprak olacaksın; gözlerde sadece hayal ve rüya olarak kalacaksın. Ey günah denizinde bulunan (gâfil)! Gönlün âh ateşine bir dalga vur ki, sonunda şaşkına döneceksin.

---

[930] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 708/R. 51.

[931] Aypay, 558/R. 32.

[932] Ertürk, 328/R. 56.

19. yüzyıl şairlerinden Musâ Kâzım Paşa ise ölümüyle birlikte ölüm merasimi için yapılan hazırlığı, yıkanmayı, kefenlenmeyi, kabre konulmayı ve telkîni hem rindâne hem de sûfîyâne bir düşünceyle açıklanabilecek bir edâ ile dile getirmesi ilginç bir kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ölsem beni sahbâ ile gasl eyleyüñüz Bir kûze dahi kabrüm içün paylayuñuz Telkîne bedel gûşuma ba'de't-tekfîn Bir şîşe döküp kulkul-i mey söyleyüñüz[933]	*Ölsem beni şarap ile yıkayınız; (o şaraptan) bir testiyi de kabrime dökmek için ayırınız. Kefenlemeden sonra kulağıma telkin olarak bir şişe döküp ondan çıkan içki sesini çıkartınız.*

4.3.2. Rubâîlerde Dînî, Tasavvufî, Tarihî ve Efsânevî Şahsiyetler

Rubâî şairleri, kaleme aldıkları rubâîlerin çoğunda söylemek istedikleri şeyi somutlaştırmak, manzûm ve muğlak olan ifadelerini daha anlamlı bir hale getirmek adına tarihte yaşamış dînî ve menkabevî şahsiyetlerin kıssalarından veya onlarla ilgili yapılan rivâyetlerden faydalanmıştır. Özellikle İslâm âleminin inandığı ve hürmet gösterdiği peygamberler başta olmak üzere, dört halife, ehl-i beyt, Muhyiddin-i Arabî, Bayezîd-i Bistâmî, Mevlânâ, Hazret-i Hızır, Ashâb-ı Kehf, Mansûr, Leylâ, Mecnûn, Ferhâd, Züleyhâ, Kârûn gibi şahsiyetlerin öne çıkan özellikleri rubâî şairlerince de işlenmiştir. Söz konusu şâhsiyetlerin rubâîlerde öne çıkan özelliklerini şu şekilde incelemek mümkündür.

4.3.2.1. Dînî Şahsiyetler

4.3.2.1.1. Peygamberler

Allâh'tan vahiy yoluyla aldığı bilgileri ve emirleri insanlara tebliğ etmek ve muhataplarını hak dine çağırmakla görevlendirilen yüksek vasıflı kimse olan peygamberler, mûcize göstermek, vahiy almak ve tebliğ etmek, beşerî niteliklere sahip olmak, Allâh tarafından seçilmiş olmak (vehbîlik), günah işlemekten korunmuş olmak

[933] Bardakçı, 1081/R. XVI.

(ismet) ve doğru sözlü, güvenilir olmak (sıdk-emanet) gibi özelliklere sahiptir.[934] İşte rubâîlerde bu ve buna benzer özellikleriyle de işlenen peygamberler, daha çok hayatlarında karşılaştıkları büyük mücadeleler, mârûz kaldıkları işkenceler, yaptıkları olağan üstü mucizeler ve Kur'an'da da zikredilen duâlarıyla ön plana çıkarılmışlardır. Rubâîlerde adı geçen ve önemli özellikleriyle işlenen peygamberler şunlardır:

4.3.2.1.1.1. Hazret-i Âdem

Semavî kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamber olan Hazret-i Âdem İslâmî kaynaklarda insanlığın atası olması sebebiyle *Ebü'l-beşer*; Allâh'ın seçkin kıldığı kişiler arasında sayılmasından ise "Allâh'ın temiz kulu" anlamına gelen *Safiyyullâh* unvanlarıyla da anılmıştır. Dîvân şiirinde Hazret-i Âdem, daha çok çamurdan yaratılmasına, Allâh'ın kendisine ruhundan üflemesine, şeytanın ona secde etmeyişine, kendisine eşyanın isimlerinin ögretilmesine, Hazret-i Havva ile birlikte yasak meyveden yemesi sonucu cennetten çıkarılmasına, dünyaya indirildiklerinde eşiyle uzun yıllar ayrı kalmasına, oğulları Hâbil ve Kâbil arasında geçen kardeş kavgası ve cinayetine telmihte bulunularak işlenmiştir.[935] Çalışma konumuz olan rubâîlere bakıldığında ise özellikle de hikmet içerikli rubâîlerde dîvân şiirinde pek rastlanmayan farklı kullanımlarla karşılaşılmaktadır. Söz konusu bu rubâîler incelendiğinde Hazret-i Âdem'in, insanoğlunun cennetten kovulmasına, sıkıntılı ve dar olan bu dünyaya sürülmesine sebep olmasından dolayı içten içe suçlu olduğu vurgusu yapılır. 19. yüzyıl şairlerinden Yenişehirli Avnî'den aldığımız aşağıdaki rubâîlerde bunu açıkça görmek mümkündür.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'ûl vezninde.)

Âdem eger olmasaydı mihrâb-ı sücûd Şeytân olamazdı der-i Hakdan matrûd Bu 'âlem-i hayr u şerde va'llâh bi'llâh Âdemdür olan reh-zen-i iblîs-i 'anûd[936]	*Âdem secde için mihrab olmasaydı, Şeytân Hakk'ın dergahından kovulmazdı. VAllâh ve billah bu hayır ve şer âleminde inatçı şeytanın yolunu kesen insanoğludur.*

[934] Bkz. Yûsuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *DİA*, 34, 257-262.

[935] Pala, "Âdem", *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 17.

[936] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî*, 994/R. 3.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Hâl-i siyeh-i rûhuñ’çün ey lâle-‘ızâr Cennâtı iki dâneye satmış nâ-çâr Cennetde mukaddemâ bir Âdem vâr idi Şimdi bu cihânda nice âdemler var[937]	*Ey lâke yanaklı (sevgili)! Yanağındaki siyah ben için (Âdem), cennetleri iki tohuma satmış. Cennette daha önce bir Âden vardı, şimdi ise dünyada pek çok âdem var.*

4.3.2.1.1.2. Hazret-i Nûh

Hazret-i İdris’in torunu olan Hazret-i Nûh, ikinci Âdem olarak zikredilir. Hazret-i İdris’in göğe çekilmesiyle birlikte insanların doğru yoldan ayrılıp putlara tapması üzerine Allâh tarafından gönderilen bir peygamberdir.[938] Kuran-ı Kerim’de Hazret-i Nuh, peygamber olarak görevlendirilmesinin ardından kavminin puta tapması ve kendisini yalanlaması, kendisinin bunlara sabır ve tahammül göstermesi, kavmini hidayete çağırması ve Allâh’ın emriyle gemi yaparak büyük tûfândan müminlerin kurtulup başta oğlu Kenan olmak üzere münkirlerin helâk olması hâdiseleri ile zikredilmektedir.[939]

Rubâî şairleri de yukarıda bahsettiğimiz hâdiselere telmihte bulunarak Hazret-i Nûh’tan sıkça bahseder. Hazret-i Nûh denince ilk akla gelen mefhûm tûfândır. Tûfân hâdisesini çeşitli vesilelerle rubâîlerinde kullanan şairler daha çok gam içinde bulunan âşığın ne derece vahim bir durumda olduğunu ifade etmek maksadıyla “gam tûfânı” ve “göz tûfânı” gibi tabiri kullandıkları görülür. Tasavvufî rubâîlerde ise bu gibi tabirleri daha sık görmek mümkündür. 17. yüzyıl şairlerinden Nehcî Mustafa Dede’nin rubâîlerinden aldığımız aşağıdaki rubâî bu tarz kullanıma örnek gösterilebilir.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Lutf it bize sâkî mâye-i rûhı getür Reşk-i mey-i subh u sâgar-ı yûhı getür	*Sâki, bize bir güzellik yap da ruhun cevherini, özünü getir. Gıptayla bakılan sabah şarâbını getir. Gam tûfânında*

[937] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî*, 995/R. 5.

[938] Gencay Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, 385.

[939] Hûd, 11/40, 42, 43; Âl-i İmrân, 03/33; Nisa, 04/163; En’âm, 06/84; A’raf, 07/59- 64; Hûd, 11/25-49; Mü’minûn, 23/23-30; Şu’arâ, 26/105-122; Saffât, 37/75-83; Kamer, 54/09-14.

Tûfân-ı gamuñ telâtum-ı emvâcın İşkeste iden o keştî-i Nûh-ı getür[940]	*birbirine çarpan dalgarı kıran Nûh'un o gemisini getir.*

Rivâyetler arasında ihtilaf bulunsa da Hazret-i Nûh'un 950 sene yaşadığı üzerinde ittifak bulunmaktadır. Rubâî şairleri de Hazret-i Nûhun bu uzun ömrünü çeşitli vesilelerle rubâîlerinde işledikleri görülür. 17. yüzyıl İshak-zâde Zuhûrî de sâkînin sunacağı şarapla âşığın ömrünün Hazret-i Nûh'un ömrü gibi uzayacağına işaret etmektedir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlün Fâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Sâkîyâ sâgar-ı sabûhı getür Cân-ı bahş-ı dilân u rûhı getür Nâm-ı mergi cihânda añmayalum Râh-ı sâfı vü 'ömr-i Nûhı getür[941]	*Ey sâkî! Sabah sarhoşluğunu kaldıracak şarâbı getir; gönüllere can bağışlayan o Îsâyı getir. Ölümü adını dünyada anmayalım; saf şarâbı ve Hûh'un ömrünü getir.*

Nasîhat içerikli rubâîler arasında da Hazret-i Nûh'a, tûfâna ve yaptığı gemiye telmihte bulunan ifadelere rastlanmaktadır. Söz konusu rubâîlerde şairler, insanın işlemiş olduğu günahları tufâna; insanın vücûdunu Nûh'un gemisine; tevbe ve istiğfar ile îmânı kazanmayı ise sâhil-i selâmete teşbih etmişlerdir. 18. yüzyıl Seyyid Vehbî'nin aşağıdaki rubâîsi bu saydıklarımızın tümüne hâiz bir örnek olarak dikkate değerdir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Lenger-figen-i sâhil-i istiğfâr ol Girdâb-ı helâka düşmeden zevrâk-ı rûh Tufân-ı günehden itme ümmîd-i necât Eşk içre vücûduñ itme keştî-i Nûh[942]	*Günah tûfânından kurtulmayı ümit etme. Gözyaşı içinde vücudunu Nûh gemisine çevirme. (Bu yüzden) Ruh sandalı helak girdabına düşmeden istiğfar sâhiline demir at.*

---

[940] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede,* 428/R. 45.

[941] Asiye Kahraman, *İshak-zâde Zuhûrî Divanı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2002, 272/R. 10.

[942] Dikmen, 716/R. 4.

4.3.2.1.1.3. Hazret-i İbrâhîm

Rubâîlerde Halîl, Halîlullâh, Halîlurrahmân ve İbrâhîm olarak anılan Hazret-i İbrâhîm, Hazret-i Nûh'un neslinden olup iki oğlu peygamber olan tek peygamberdir. Oğullarından Hazret-i İsmâîl Arapların atası; Hazret-i İshâk ise Yahûdîlerin atası olduğu rivâyet edilir. Bugünkü Irak'ın güneyinde Mavereunnehir bölgesinde Bâbil Uygarlığı'nın Âverkeldaniyan şehrinde doğmuştur. Hazret-i İbrâhîm'in doğduğu tarihte, Bâbil devletinin hükümdarı Namrûd'du. Rüyasında bir gencin, onu tahtından kaldırarak yere serdiğini gören Namrûd, bu rüyayı kâhin ve müneccimlere tâbir ettirmiş, onlar da: *"Yakın bir gelecekte doğacak olan erkek bir çocuk yeni bir din getirecek, halkı heykellere tapınmaktan men edecek ve saltanatınızı sona erdirecektir."* diye bu rüyayı yorumlamışlardır. Bunun üzerine bu duruma kesin bir önlem almak isteyen Nemrûd, *"Bu günden sonra hiç kimse hanımın yanına yaklaşmayacak ve çocuk doğurmayacak, doğacak olan erkek çocuklar da öldürülecektir!"* diye emir vermiştir. Nemrûd'un adamlarından Âzer, bir fırsatını bulup eşiyle birlikte olur ve eşi hamile kalır; hanımının hamile kaldığını anlayınca da kendisini gizlice bir mağaraya götürür ve doğuma kadar orada saklar. İşte böyle sıkıntılı bir ortamda dünyaya gelen Hazret-i İbrâhîm büyür, nübüvvet makamına erişir ve Nemrûd'un karşısına çıkarak onunla mücadeye başlar.[943]

Hazret-i İbrâhîm'in, oğlu İsmâîl'i Allâh rızası için kurban edişi, kurbanının kabul edilişi, putperestliğe karşı olan duruşunda babasıyla olan münasebeti, putlara karşı olan düşmanlığından dolayı Nemrûd tarafından ateşe atılışı, Allâh'ın onu koruması altına alarak düştüğü ateşi soğuk ve selametli edişi gibi çeşitli hâdiseleri Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinden öğrenmekteyiz.[944]

Dîvân şairleri tarafından kaleme alınan rubâîlerde ise, putlara düşman olmasıyla, putları kırmasıyla ve atıldığı âteşin gül bahçesine dönmesiyle işlenen Hazret-i İbrâhîm, hem dînî-tasavvufî rubâîlerde hem de âşıkâne rubâîlerde kendine yer bulmuştur. Aşağıda işlediğimiz örneklerin ilkinde 17. yüzyıl şairlerinden Vişne-zâde İzzetî âşıkane bir üslupla sevgilinin güzelliğini ifade ederken Hazret-i İbrâhîm'in düştüğü gül bahçesinin bile sevgilinin güzelliği karşısında kıskançlığa girdiğine işaret etmekte;

---

[943] Zavotçu, 240.

[944] Bakara, 2/127; Enbiyâ, 21/58-70; Saffat, 37/91-107; İbrâhîm, 14/37; Hûd,11/73; En'âm, 6/74; 84-97.

ikinci örnekteyse 18. yüzyıl şairlerinden Seyyid Vehbî, tasavvuf ehli olarak gönül putlarını yıkmakla kendisini Hazret-i İbrâhîm'e benzetmektedir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'il; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fâ'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Sübhânallâh nedür o mahbûb-ı cemîl Ögmüş de yaratmış añı Hallâk-ı Celîl Yâd eyler isem eger ruhuñ dûzahda Bî-şübhe olur reşk gülistân-ı Halîl[945]	*Sübhânallâh bu güzel sevgili nedir? Yüce yaratıcı onu övmüş de yaratmış. Onun yanağını cehennemde yâd etsem, şüphesiz Halîl'in gül bahçesi buna kıskançlık duyar.*

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Sâyende ki bî-vehm ü hirâs u bîmüz Her rûz peyâm-ı fetha pür-tasmîmüz Eyyâm-ı celâlüñde senüñ hünkârum Biz büt-şiken-i hasm olan İbrâhîmüz[946]	*Sayende ürkme ve korkmaktan uzağız. Her gün fetih haberine odaklanmışız. Sultânım, senin celalli günlerinde, düşman putlarını kıran İbrâhîmiz.*

4.3.2.1.1.4. Hazret-i Yakûb ve Hazret-i Yûsuf

Dîvân edebiyatının rubâî şairleri kaleme aldıkları rubâîlerde Hazret-i Yakûb ve Hazret-i Yûsuf'u genellikle birlikte zikrederler. Hazret-i Yûsuf'un babası olan Hazret-i Yakûb, İbrâhîm peygamberin torunu ve İshâk Peygamberin oğludur. Lakabı İsrâil'dir. Onun soyundan gelenlere Benî İsrâil yani İsrâil oğulları denilmektedir. Dayısının iki kızıyla evlenen Hazret-i Yakûb, bunlardan on iki oğlu dünyaya gelmiştir. Hazret-i Yakûb'un on iki oğlundan Hazret-i Yûsuf ile Bünyamin, aynı anneden dünyaya gelmişlerdir. Kendisine peygamberlik vazifesi verildikten sonraki dönemde oğullarının, kardeşleri Hazret-i Yûsuf'u kuyuya attığı ve Hazret-i Yûsuf'tan yıllarca uzak kaldığı dönemde Hazret-i Yakûb, *Beytü'l-ahzen* (Hüzünler evi) denilen kulübesine çekilmiş ve gece gündüz ağlamıştır. Yıllarca Hazret-i Yûsuf'un hasretiyle ağlamaktan gözleri kör olan Hazret-i Yakûb, yıllar sonra Yûsuf'un kardeşi Bünyamin ile gönderdiği gömlekle gözleri açılmıştır.[947]

---

[945] Çağlı, 141/R. 32.

[946] Dikmen, 718/R. 14

[947] Pala, "Yakûb", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 414.

Hazret-i Yûsuf'un dillere destan güzelliği, kardeşileri tarafından kuyuya atılması, Mısır sarayına gelişi, Züleyha'nın kendisine âşık oluşu ve sahip olmaya çalışması, Hazret-i Yûsuf'un zindana atılışı ve orada Mısır hükümdarının gördüğü rüyayı doğru yorumlaması, Hazret-i Yakûb'a gönderdiği gömleği ile Hazret-i Yakûb'un gözlerinin açılması, kardeşlerinin ve babasının Mısır'a gelip yerleşmeleri Kur'ân'da *Ahsenü'l-kasas* yani en güzel hikâye olarak tarif edilen Yûsuf sûresinde ayrıntılı bir şekilde dile getirilmektedir.[948]

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Eyyûb gibi 'alîl ü dûzah-bedenüm Firkatle helâk olmada bir Kûh-kenüm Yûsuf gibi çâh-ı gamda mahbûs oldum Ya'kûb gibi sâkin-i beytü'l-hazenüm[949]	*Hasta ve kederli olmada Eyyûb'üm; Ayrılıkla helak olmada (ise) dağları delen Ferhâd'ım. Yûsuf gibi gam kuyusunda mahpus oldum; Yakûb gibi hüzünlü ev sakiniyim.*

17. yüzyıl aşirlerinden Sâbir Mehmed'e ait yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi rubâîlerde Hazret-i Yakûb, daha çok yukarıda zikrettiğimiz hüzünler evi anlamına gelen *Beytü'l-ahzen* ifadesiyle ve gözlerinin ağlamaktan kör olmasıyla işlenir. Özellikle sûfiyâne ve âşıkane rubâîlerde rastladığımız bu kullanımlarda, teşbih yoluyla âşığın hâl-i pür-melâli anlatılmaya çalışılır. 17. yüzyılın bir diğer şairi Fasîh Ahmed Dede ise aşağıdaki örnekte kendisinin de müntesip olduğu tasavvuf ehlinin çektiği çileyi ifade etmek maksadıyla hüzün çekme anlamında zamanın Yakûb'u olduklarını dile getirir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Biz ehl-i hevâ-yı 'ışkdan mahsûbuz Âlufte-i mey-i şîfte-i mahbûbuz Ol Yûsuf-ı gül-pirehenüñ 'ışkıyla Beytü'l-hazen-i zemânede Ya'kûbuz[950]	*Biz, aşk ehlinden sayılırız; sevgiliye düşkün, şarâbın alışkınıyız. Biz, o gülden etekli Yûsuf'un aşkıyla zamanın hüzünlü evinde Yâkub'uz.*

[948] Yûsuf, 12/1-111.

[949] Duru, 245/R. 27.

[950] Çıpan, 379/R. 47.

Rubâîlerde Hazret-i Yûsuf'u konu alan şairler, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi kuyuya atılması ve kanlı gömleğinin yanı sıra iffeti ve güzelliği dolayısıyla da işlemişlerdir. Söz konusu rubâîlerde sevgili, değeri ve güzelliği dolayısıyla köle pazarında kendisine paha biçilemeyen Yûsuf'la birlikte zikredilmiş ve gerek tasavvufî gerekse âşıkâne rubâîlerde sevgilinin güzelliği Hazret-i Yûsuf'un güzelliğiyle eş tutulmuştur. Tasavvufî şiirde ve rubâîlerde Allâh, mutlak sevgili ve mutlak güzeldir. Âşıklar belâ pazarında veya aşk meydanında bu benzersiz ve paha biçilmez sevgilinin izini aramakta ve arayıp bulmak adına da helâk olmaktadır. 17. yüzyıl şairlerinden Şeyhü'l-İslâm Bahâyî'nin konuyla alakalı rubâîsi şöyledir:

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'ûl; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Bâzâr-ı belâda müşteri oldu bu cân Bir Yûsuf-ı hüsne bî-ser ü bî-sâmân Olmazdı anuñla hem-terâzû hergiz Bir keffeye konsa nakd-i 'ömr-i dü cihân[951]	*Bu can, bela pazarında baha biçilmez olan güzelliğin Yûsuf'una müşteri oldu. (O öyle bir güzeldi ki), iki dünyanın tüm kıymetli şeyleri terazinin bir kefesine konsa yine de onun kefesine denk gelmezdi.*

Hz. Yûsuf'un güzelliğini anlatan rubâîlerde en fazla kullanılan telmih unsuru, Züleyhâ'nın sarayına davet ettiği Mısır kadınlarının Hazret-i Yûsuf'un güzelliği karşısında meyve yerine parmaklarını doğramaları hâdisesidir. Bu telmihi en usta bir şekilde dile getiren şairlerin başında 18. yüzyıl şairlerinden Şeyh Gâlib gelir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Cânlar üzülür rişte-i büşrâdur bu Eller kesilir remz ü temâşâdur bu Mısr-ı dilimiz aşkıñla memlûdur Ey Yûsuf-ı cân sanma ki rü'yâdur bu[952]	*Bu, canların üzüldüğü müjde alametidir; bir işaretle hayralıkla izlenen ellerin kesildiği Yûsuf'tur. Ey canımızın Yûsuf'u! Bunun rüya olduğunu zannetme. Gönlümüzün ülkesi senin aşkınla doludur.*

17. yüzyıl şairlerinden Fehîm-i Kadîm, Hazret-i Yûsuf'un kanlı gömleğine telmihte bulunduğu aşağıdaki rubâîde daha önce pek rastlanılmayan bir teşbihle

[951] Erdoğan Uludağ, 110/R. 3.

[952] Okçu, 2, 979/R. 32.

karşımıza çıkmaktadır. Burada Fehîm-i Kadîm, Hazret-i Yûsuf'un parçalanmış kanlı beyaz gömleğini gül yapraklarına benzetmiş; renginin insanın gözünü körelttiğini kokusunun ise gözleri açtığını ifade etmiştir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fâ'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ey pîrehen-i Yûsufı gül-berg-âsâ Âlûde-be-hûn görüp diyen vâ esefâ Gam çekme budur hâsiyyet-i gonca-i 'aşk Kûr eylese rengi bûyı eyler bînâ[953]	*Ey Hazret-i Yûsuf'un gül yaprağına benzeyen gömleğini kanlar içinde görüp de hayıflanan, acıyan! Aşk goncasının mizacı, özelliği budur, üzülme, rengi insanı kör etse de kokusu gözü açar.*

Yukarıda bahsedilen gözler Hazret-i Yakûb'un gözleri olduğu düşünülse de asıl maksat gönül gözüdür. Mevlânâ, *Mesnevî*'de kokudan maksadın ne olduğunu Hazret-i Yakûb'a olan etkisini şöyle açıklamaktadır: *"Gül olmadan gülün kokusu olmaz. Şarap bulunmadan şarâbın köpürmesi görülmez. Can bağışlayan koku sana rehberdir. Seni cennete ve kevser ırmağına ulaştırır. Koku, göz nurlarından bir ilaçtır. Koku, Yakûb'un gözünü açtı. Fena koku gözü karartır. Yûsuf'un kokusuysa gözü nurlandırır. Yûsuf olmadın madem, Yakûb ol. Ağlamaktan onun gibi makbul ol."*(beyit:1970-1975)[954]

18. yüzyıl şairlerinden Yahyâ Nazîm, kaleme aldığı "Yûsuf" redifli rubâîsinde Hazret-i Yûsuf, bir güzellik timsali olarak karşımıza çıkar. Gönlü alan kaçamak bakışlarıyla, siyah gözleriyle ve çenesiyle sevgili, açık istiâre tarikıyla Hazret-i Yûsuf'a benzetilmiştir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Aldı dili düzdîde-nigâh-ı Yûsuf Kul itdi beni çeşm-i siyâh-ı Yûsuf Dil mâ'il olup kaldı zenahdânında Oldum yine üftâde-i çâh-ı Yûsuf[955]	*Yûsuf'un gözleri alan o bakışı gönlümü kaptı; siyah gözleri (ise) beni kendine kul etti. Gönlüm onun çenesinde takıldı kaldı; ben yine Yûsuf'un (çene) çukurunun âşığı oldum.*

[953] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 684/R. I.

[954] Mevlânâ, Mesnevî-i Şerîf, (Mütercim: Süleymân Nahîfî; Sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu), Timaş Yay., İstanbul 2004, 96.

[955] Ertürk, 339/R. 118

Son olarak 18. yüzyıl şairlerinden Şeyh Gâlib, aşağıdaki rubâîsinde hem Hazret-i Yakûb'u hem Hazret-i Yûsuf'u hem de Züleyhâ'yı birer teşbih unsuru olarak kullandığı görülür. 16. yüzyılın önemli Mevlevî evliyâlarından biri olan Yûsuf-ı Sîne-çâk'ı medhettiği söz konusu rubâîsinde, gam ve sıkıntı konusunda kendisini Hazret-i Yakûb'a; Sîne-çâk'a olan muhabbetinden dolayı da Hazret-i Yûsuf'a âşık olan Züleyhâ'ya benzetmiştir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ya'kûb-ı gamım aşk ile hâk olsam da Cânımdan azîzsin helâk olsam da Dâmânını mânend-i Zelihâ tutdum Ey Yûsuf-ı Sîneçâk çâk çâk olsam da (Şeyh Gâlib)[956]	*Ben gamlı Yakûb'um; aşk ile toprak olsam da, helak olsam da sen canımdan azizsin. Ey Yûsuf-ı Sîneçâk çatlasam da Zeliha'nın Yûsuf'un eteğini tuttuğu gibi ben de senin eteğini tuttum.*

4.3.2.1.1.5. Hazret-i Eyyûb

Kur'ân'da geçen peygamberlerden olan Hazret-i Eyyûb, Filistin'in güneyinde, Cezîretü'l-Arab hududunda dünyaya gelmiştir. İsrâil oğullarından Hazret-i İshak'ın torunlarındandır. Hazret-i Eyyûb, zenginliği, çocuklarının çokluğu ve sabrı ile bilinir. Hazret-i Yûsuf ile aynı dönemde ama farklı coğrafyalarda yaşamıştır. Kaynaklarda 140 yıl yaşadığı, çok zengin olduğu, Şam taraflarında çok sayıda mülke sahip olduğu ve çok sayıda çocuğunun olduğu rivâyet edilir. Allâh, bu zenginlik ve şatafat dolayısıyla onu sınamak istemiş ve onun malını, mülkünü ve çocuklarını birer birer alarak kendisini ıstırap ve hastalıklara mârûz bırakmıştır. Bütün bu sıkıntılara sabreden Hazret-i Eyyûb'a Allâh, sabrının karşılığı olarak yeniden şifa, mal, mülk ve çocuk ihsân etmiştir. Kur'ân'da da bu sabrı dolayısıyla kendisinden bahsedilen ve Allâh tarafından övülen Hazret-i Eyyûb, [957] tarih boyunca bu yönüyle anılmıştır.[958]

Hazret-i Eyyûb, diğer ilâhî dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de sabır ve tahammül timsali olup manzûm ve mensûr eserlerde daha çok bu özelliğiyle ele

---

[956] Okçu, 2, 974/R. 18.

[957] En'âm, 06/84; Enbiyâ, 21/83; Sâd, 38/41-44.

[958] Zavotçu, 140.

alınmıştır. Konumuz olan rubâîlerde Hazret-i Eyyûb, özellikle hikmet ve nasîhat içerikli rubâîlerin sabır bahsinde birçok şair tarafından işlenmiştir. Söz konusu rubâîlerde şairler, bazen sevgilinin verdiği sıkıntılara karşı sabır göstermek adına yaptıkları münâcaâtlarda Allâh'tan Hazret-i Eyyûb sabrı dilerken bazen de içine düştüğü gamdan dolayı kendilerini Hazret-i Eyyûb'e benzettikleri görülür. 17. yüzyıl şairlerinden Sâbir Mehmed ve 18. yüzyıl şairlerinden Şâkir'e ait aşağıdaki rubâîler bu türden rubâîlerdir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Eyyûb gibi 'alîl ü dûzah-bedenüm Firkatle helâk olmada bir kûh-kenüm Yûsuf gibi çâh-ı gamda mahbûs oldum Ya'kûb gibi sâkin-i beytü'l-hazenüm[959]	*Hasta ve kederli olmada Eyyûb'üm; Ayrılıkla helak olmada (ise) dağları delen Ferhâd'ım. Yûsuf gibi gam kuyusunda mahpus oldum; Yakûb gibi hüzünlü ev sakiniyim.*

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey mekrümeti ehl-i dilüñ matlûbu Ve'y lutfunuñ ashâb-ı emel-i mahcûbu Sabr ise yeter cilve-i zâl-i dehre Lutf eyle baña medrese-i Eyyûbu[960]	*Ey merhameti, gönül ehlinin; iyiliği ise arzularını mahcup bir şekilde dileyenlerin isteği olan! Zalim feleğin tecellisine gösterdiğim sabır yeter. Eyyûb medresesini bana lütfet.*

4.3.2.1.1.6. Hazret-i Mûsâ

İsrâil oğullarına gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen ulu'l-azm peygamberlerden olan Hazret-i Mûsâ, Allâh ile konuşma şerefine nâil olduğundan *Kelîm*, *Kelîmullâh* sıfatlarıyla da anılır.[961] Hem Yahûdîliğe ve Hristiyanlığa hem de İslâm'a göre büyük bir peygamber ve İsrâil oğullarını Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir. Hazret-i Mûsâ kıssasını en sağlam bir şekilde günümüze kadar ulaştıran kaynak şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân'da Hazret-i Mûsâ, Firavun'un İsrâil oğullarına yaptığı zulüme karşı verdiği mücadeleleri, Firavun'u

---

[959] Duru, 245/R. 27.

[960] Seyhan Yıldız, *XVIII. Yüzyıl Şairi Şâkir Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2002, 306/R. 2.

[961] Zavotçu, 348.

hak dine davet etmesi ve mucizeleri ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Hazret-i Mûsâ'ya Allâh tarafından çeşitli mucizeler ihsân edilmiştir. Bunlar, başta Tûr dağı tecellisi olmak üzere; asâsının ejderha olması;[962] elinin bembeyaza bürünmesi;[963] asâsıyla denizi ikiye ayırması;[964] Allâh'a ve kendisine inanmayanların üzerlerine tûfân, çekirge, buğday güvesi, kurbağa ve kan musallat etmesi[965] gibi çeşitli mu'cizelerdir.

15. yüzyıl şairlerinden İbrâhîm Beg'in aşağıdaki nasîhat tarzındaki rubâîsinde görüldüğü üzere rubâîlerde Hazret-i Mûsâ ve kıssası, telmih ve teşbihler vâsıtasıyla hatırlatılır. Söz konusu rubâîde, tasavvuf yolunda ilerleyen sûfînin kemâle ulaşabilmesi için öncelikle kendisine Hazret-i Mûsâ'yı örnek alması gerektiğini vurgulandığı görülür. Şaire göre tasavvuf erbabı, Hazret-i Mûsâ'nın Tûr dağında yaptığı halveti örnek alarak tenhaya çekilmesi, gönül gözünü açması ve nazarını tamamen Allâh'ın cemâline çevirmesi gerekmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Mûsî-sıfat eyle cânuñı Tûr'a irür Pâk it nazaruñ cemâl-ı manzûra irür Nefsün odı yakmadın seni ser tâ ser Kâmil taleb eyle nâruñı nûra irür[966]	*Canını Mûsâ gibi Tûr'a eriştir. Nazarını pâk ederek nazar edilen yüze eriştir. Nefsinin ateşi seni baştan ayağa yakmadan kâmil olmayı dile! Ateşini nura eriştir.*

18. yüzyıl şairlerinden Halepli Edîb'in aşağıdaki âşıkâne rubâîsinde ise şair, kendisini Hazret-i Mûsâ'ya, rakibi Firavun'a, sevgilinin saçlarını ise Mısır sihirbazlarının yılanlarına benzeterek sevgili-rakip-âşık üçlemesi arasında farklı bir ilgi kurmuştur.

---

[962] Şuarâ, 26/30-33.

[963] Şuarâ, 26/33.

[964] Şuarâ, 26/63.

[965] A'râf, 7/132-133.

[966] Kadir Güler, *İbrâhîm Beg Dîvânı,* 437.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. mısra, ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3 ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Fir‘avn-ı rakîbi kahra ben mâlik idim
Mânend-i ‘asâ mu‘cize-i Mûsâya
Dil-dârıñ o zülf-i mâr-kirdârından
Dest-i emele salaydı yek mû sâye[967]

Yılan dükkanı olan o gönül çelen saçların, benim arzu elime tek bir kıl gölge yapsaydı, Firavun olan rakibi kahretmeye ve Mûsâ'nın asâ mucizesine benzer bir güce sahiptim.

Kur'ân ve hadîste açık bir şekilde bulunmamasına rağmen Hazret-i Mûsâ'nın kekeme olduğuna ya da konuşurken dilinde bir pelteklik bulunuduğuna dâir kaynaklarda İsrâiliyâttan menkul bazı rivâyetler bulunmaktadır.[968] Bu rivâyetleri rubâî şairleri kullanmıştır. Örneğin kekeme olan ve bunu şiirlerinde de işleyen 17. yüzyıl şairlerinden Fehîm-i Kadîm, peltek olan sevgiliyi Hazret-i Mûsâ'ya benzetmesi farklı ve ilginç bir kullanım olarak dikkatleri çekmektedir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey Yûsuf-ı ‘Îsâ-dem-i Mûsâ-lüknet
Zülf-i Ejder leb-i ruhda vü hüsn-âfet
Nâmuñ diğer enbiyâ ki itmiş sende
İ‘câzı bu evc-i nebîlerüñ cem‘iyyet[969]

Ey Mûsâ gibi kekeme dilli, Îsa nefesli Yûsuf; ejder saçlı, nokta dudaklı, güzelliği başa belâ olan! Nâmın diğer bir peygamber ismidir ki, bütün yüce peygamberlerin mucizeleri sende toplanmıştır.[970]

4.3.2.1.1.7. Hazret-i Dâvûd

Rubâîlerde adına rastladığımız ve çeşiyli yönleriyle şairlerce işlenen bir başka peygamber de Hazret-i Dâvûd'tur. Hazret-i Dâvûd, İsrâil oğullarına gönderilmiş hem peygamberliği hem de sultânlığı şahsında toplamıştır. Dört semâvî kitaptan biri olan

---

[967] Mum, 1191/R. 127.

[968] Hazret-i Mûsâ'nın kekeme veya peltek olma ihitimali üzerinde duran kaynaklar genellikle Hazret-i Mûsâ'nın Tâhâ suresindeki duasını kaynak gösterirler. Hazret-i Musa (a.s) Allâh'a şöyle yalvarmıştı: "(Firavun ve çevresindekiler) özümü/tebliğimi iyice anlamaları için Rabb'im, yüreğime genişlik ver, işimi kolaylaştır ve dilimden şu bağı (ukdeyi) çöz!" (Tâhâ, 20/25-30.) Yener Öztürk, "Hazret-i Musa Aleyhisselamın Dilindeki Ukde", *Yeni Ümit*, Ocak-Şubat-Mart 2012, 95. http://www.yeniumit.com.tr/ (Eririşim Tarihi: 01.04.2014)

[969] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 686-687/R. VI.

[970] Fehîm'in asıl adı Mustafa olması dolayısıyla, sözlerindeki i'câzı, Hazret-i Peygamberin mucizelerine benzeterek kendini övmektedir.

Zebûr ona indirilmiştir. Kudüs'ü fetheden ve ilk defa başşehir yapan da odur. Hz. Dâvûd, sesinin güzelliği ve hatipliğiyle meşhûrdur. Zebûr'u okuduğu zaman dağ, taş ve kuşlar onu dinler ve iştirak eder, hatta onu dinleyen insanlar arasında kendinden geçip ruhunu teslim edenler bile olmuştur.[971] Kur'an'da Hazret-i Dâvûd'un bu güzel sesi ve hatipliğiyle alakalı, "(Her taraftan) gelen kuşlar da ona icâbet ederler, hepsi onun nağmesine katılırlardı."; "Onun mülkünü kuvvetlendirmiştik. Kendisine hikmet ve açık konuşma, güzel konuşma vermiştik." şeklinde ayetler bulunmaktadır.[972]

Hazret-i Dâvûd'un en önemli mucizesi, kendisinde demiri kullanıp ona şekil verme yeteneğinin bulunmasıdır. Yani insanların ve medeniyetin hizmetine demiri ilk defa sunan Hazret-i Dâvûd'tur. Demiri eritip zırh yapması, eliyle demire şekil vermesi Kur'ân-ı Kerim'de Enbiyâ suresinde de dile getirilmektedir.[973] Konumuz olan rubâîlerde de Hazret-i Dâvûd'un bu özelliğine işaret eden rubâîlere rastlamak mümkündür. Örneğin 17. yüzyıl şairlerinden Taybî'nin sûfîyâne bir edâ ile söylemiş olduğu rubâîde, Hazret-i Dâvûd, demiri eliyle yumuşatması durumuna telmihte bulunurken günahlara giren gönlün zamanla demir gibi katıllaştığını, bunun önünün alınmadığı takdirde ise demiri yumuşatan Hazret-i Davud'un dahi böyle bir gönlü yumuşatamayacağını hatırlatmaktadır.

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Dîvâneleri görünce hem-derd oluruz Her bâd-ı cünûn öñünce biz gerd oluruz Ser-keşlik idince gönlümüz âhen olur Girsek kef-i Dâvûda dahi serd oluruz[974]	*Dîvaneleri görünce onlarla derd ortağı oluruz, delilik rüzgarı önünde toz olur (savruluruz). İsyan edince gönlümüz demir gibi katılaşır; Dâvud'un avucuna girsek bile sert olur (yumuşamayız).*

Demire şekil verme özelliğinin yanı sıra kaynaklarda Hazret-i Dâvud, güzel gözlü ve hoş bakışlı, cesur ve yürekli olarak tarif edilir.[975] 18. yüzyıl şairlerinden Yahyâ

---

[971] Pala, "Dâvûd", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 101.

[972] Sâd, 38/19-20

[973] Enbiyâ, 21/78, 80.

[974] Bulan, 213/R. 35.

[975] Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", *DİA,* 9, 21.

Nazîm, "Dâvûd" redifli rubâîsinde Hazret-i Dâvûd'un söz konusu bu güzellik unsurlarını şu şekilde nazara vermiştir.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Dil-beste-i gîsû-yı siyâh-ı Dâvûd
Cân şifte-i tarf-ı külâh-ı Dâvûd
Bir nazrada ehl-i dil iken hubânı
Mûm eyledi i'câz-ı nigâh-ı Dâvûd[976]

Can, Dâvud'un siyah saçlarına âşık; huniye benzer bakışlarına ise düşkün. Onun anlamlı bir bakışı, gönül ehli olan sevgililerini mum gibi eritti.

4.3.2.1.1.8. Hazret-i Süleymân

Hazret-i Dâvûd'un oğlu olan Hazret-i Süleymân, İsrâil oğulları'na gönderilen hükümdar-peygamberdir. Yahûdîlikte ve Hıristiyanlıkta sadece kral, İslâm'da ise hükümdar-peygamber olarak kabul edilir.[977] Yeryüzünde pek az insan, hatta peygambere nasip olan olağanüstü bir güce ve saltanata sahip, hayvanların dilini bilme, rüzgara, insanlara, bütün varlıklara ve cinlere hükmetme gibi mucizelere[978] sahip bir peygamberdir. Bazı rivâyetlere göre Hazret-i Süleymân'ın bu olağanüstü güçleri, Allâh tarafından cennetten kendisine gönderdiği taş yüzükte saklıydı. Bu taş yüzüğün üzerinde bir mühür, bu mühürde ise İsm-i Âzam duası yazılıydı. Hazret-i Süleymân bu yüzüğü parmağına takar takmaz insanlar, hayvanlar, cinler ve diğer yaratıklar kendisine itaat ederdi. [979]

İşte bu hâdiseye birçok dîvân şairi gibi rubâî şairleri de telmihlerde bulunmuş ve çeşitli vesilelerle "Mühr-i Süleymân" veya "Hatem-i Süleyemân" olarak anılan bu yüzüğü işlemişlerdir. Gerek sûfîyâne gerekse âşıkâne rubâîlerde sevgiliye bağlılığı göstermek adına sevgili Hazret-i Süleymân'a, onun emirleri ise Hazret-i Süleymân'ın mührüne benzetilir. Sevgilinin herbir sözü âşık için bir emirdir ve itaat edilmesi gereken bir fermandır. 17. yüzyıl şairlerinden Nesib Dede'den aldığımız aşağıdaki örnekte bu benzetmeyi açıkça görebilmekteyiz.

---

[976] Ertürk, 327/R. 49.

[977] Ömer Faruk Harman, "Süleymân", *DİA,* 38, 56.

[978] Hazret-i Süleyman'a verilen mucizelerin geçtiği ayetler için bkz. Sâd, 38/35-38.

[979] Zavotçu, 481-482.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Sevdâ-yı hatuñla ki perişânuz biz Hâk ile çü mûr şimdi yeksânuz biz Cân ile musahhar hevâ-yı lebiyüz Fermân-ber-i hâtem-i Süleymânuz biz[980]	*Yanağının ince tüylerinin sevdasıyla perişanız; toprakla bir olan karınca misal yerle biriz. Biz dudağının arzusuna bağlanmışız; (zirâ) biz, Süleyman mührünün fermanına itaatkârıyız.*

4.3.2.1.1.9. Hazret-i Yûnus

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen peygamberlerden olan Hazret-i Yûnus, Allâh tarafından Ninova (Ninevâ) halkına, kötü yoldan dönmedikleri takdirde kırk gün sonra helâk edileceklerini bildirmek üzere görevlendirilmiş, fakat Yûnus, İsrâiloğullarının düşmanı olan Ninova halkını uyarmak istemeyerek kalabalık bir gemiye binip uzaklaşmıştır. Denizde büyük bir fırtına çıkınca bu felâketin kimin yüzünden başlarına geldiğini anlamak için gemi yolcuları arasında kura çekilmiş ve kura Hazret-i Yûnus'a isabet etmiş ve Hazret-i Yûnus denize atılmıştır. Denize atılınca fırtına dinmiş, Rabb'in emriyle onu büyük bir balık yutmuş, orada üç gün üç gece balığın karnında kalmıştır. Balığın karnında iken Allâh'tan af dilemiş, Allâh duasını kabul etmiş ve balık onu karaya kusmuştur. Tekrar Ninova'ya gönderilen Hazret-i Yûnus, halka yakında kendilerine ilâhî azabın geleceğini bildirmiştir. Azap günü gelince olacakları görmek için şehrin dışına çıkmış ve bir çardak yaparak orada oturmuştur. Fakat bu sırada Ninova halkı Allâh'a îmân etmiş, kötülüklerden vazgeçmiş, oruç tutup affedilmeleri için dua etmiş, Allâh da onları affetmiştir.[981]

Rubâîlerde daha çok Hazret-i Yûnus'un büyük bir balık tarafından yutulması hâdisesine atıfta bulunan şairler, bu telmihi genellikle tevhîd ve münâcaât olarak kaleme almışlardır. 17. yüzyıl şairlerinden Nâzikî'den aldığımız aşağıdaki örnekte de görüldüğü üzere şair, Hazret-i Yakûb'un gözlerinin Hazret-i Yûsuf vesilesiyle açan; Hazret-i Yûsuf'un zindandan kurtulmasını sağlayan; Hazret-i İbrâhîm'i ateşten koruyan Allâh olduğu gibi, Hazret-i Yunus'a balığın karnını emin bir yer yapan da yine Allâh'ın kendisi olduğunu ifade etmektedir.

---

[980] Hidayetoğlu, 591/Rubâî-i Diger, R. 11.

[981] Ömer Faruk Harman, "Yûnus", *DİA,* 43, 597.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Mâhî şikemin Yûnusına me’men ider Âteş lehebin Halîline gül-şen ider Zindânda iken Yûsufı sultân eyler Ya‘kûb gözin Yûsuf ile rûşen ider[982]	*Balık karnını Yûnus’una güvenli bir sığınak yapar; ateş ise alevini Halîl’ine gül bahçesine çevirir. (Allâh) Zindanda iken Yûsuf’u sulyan eder; Yakûb’un gözlerini Yûsuf ile açar.*

4.3.2.1.1.10. Hazret-i Îsâ

Kur’an’da adı geçen ve kendisine dört semâvî kitaptan biri olan İncil’in gönderildiği peygamber olan Hazret-i Îsâ, Kur’ân-ı Kerîm’de İbn Meryem ve Mesîh şeklinde de zikredilmiştir. Hazret-i Îsâ, gerek Hristiyanlıkta gerek İslâm’da hem Îsâ hem de Mesîh olarak adlandırılmaktadır.[983] Kur’ân-ı Kerîm’de Hazret-i Îsâ’ya bahşedilen mucizeler arasında, beşikteyken konuşması;[984] çamurdan yaptığı kuşa benzer bir şeyi diriltmesi;[985] bir nefesiyle ölüleri diriltmesi;[986] anadan doğma âmâyı nefesiyle iyileştirmesi;[987] insanların yediklerini veya sakladıklarını bilmesi;[988] havarilerin kendisinden Allâh'ın gökten bir sofra indirmesini talep etmeleri sonrasında Hazret-i İsa'nın da dua etmesiyle gökten sofra inmesi[989] gibi çeşitli mucizeleri bulunmaktadır.[990]

Rubâîlerde şairler ,Hazret-i Îsâ’yı genellikle güzel ve beliğ konuşmasıyla; ölüleri dirilten, hastaları iyileştiren nefesi münasebetiyle işlemişlerdir. Örneğin 17. yüzyıl şairlerinden Nehcî Mustafa Dede, şiirindeki anlam dünyasının zenginliği ve sözünün kuvvetli olduğunu belirtmek adına kendisini Hazret-i Îsâ’ya benzetir.

---

982 Gülhan, 211/R. 31.

983 Ömer Faruk Harman, “Îsâ”, *DİA,* 22, 465.

984 Âl-İ imran, 3/46; Mâide: 5/110; Meryem, 19/16-33.

985 Âl-i İmran, 3/49.

986 Mâide, 5/110.

987 Âl-i İmran, 3/49.

988 Âl-i İmran, 3/49.

989 Mâide, 5/112-115.

990 İdris Danışmaz, “Hazret-i İsa’nın Kur’an-ı Kerimde Geçen Mucizeleri”, *Yeni Ümit*, 47, Ocak-Şubat-Mart 2000, http://www.yeniumit.com.tr/ (Eririşim Tarihi: 07.04.2014).

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Ben ‘Îsî-i ma‘nâyam ne-kâleb-suhanam
Hep kuvvet-i kudsî ile gâlib-suhanam
Ben Nehcî-i mu‘ciz-nefes-i nâtıkâyam
‘Urfî-revişem sanma ki Tâlib-suhanam[991]

Ben mânâ âleminin Îsâ'sıyım; sözlerim kalıptan çıkmış sözler değildir. Kutsî bir kuvvetle sözde üstünüm. Ben mucize nefesli, güzel söz söyleyen Nehcî'yim. Söz söylemede Tâlib gibi değil; Urfî yolundan gidiyorum.

17. yüzyılın bir başka şairi Vişne-zâde İzzetî ise gönlünde bulunan aşk derdinin şiddetinin ne derece ağır olduğunu ifade etmek amacıyla, bu derdi Hazret-i Îsâ'nın dahi iyileştiremeyeceğini söyleyerek Hazret-i Îsâ'nın hastalara şifa veren mucizesine telmihte bulunur.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Bir dilde ki renc-i ‘aşk peydâ olsa
Tedbîr idemez aña Mesîhâ olsa
Kor anı zinde gayret-i hem-derdân
Rencûr-ı mihnete müdâvâ olsa[992]

Bir gönülde aşk derdi meydana gelse; Hazret-i Îsâ bile olsa o kişi buna engel olamaz. O kişi derd sıkıntısına karşı savaşsa dert arkadaşlarının gayreti o kişiyi ayakta tutar.

Yine 17. yüzyıl şairlerinden Riyâzî ise felekten ve bahttan şikâyet ettiği aşağıdaki rubâîde, uğursuz tâlihinin ne derece kötü olduğunu anlatırken bu kötü talihin Hazret-i Îsâ'ya uğraması hâlinde Hazret-i Îsâ'nın ölüleri dirilten mucizeli nefesini bile berbât edeceğini söyleyerek Hazret-i Îsâ'nın ölüleri dirilten mucizesine telmihte bulunmaktadır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Bahtum bana her lahzâ bî-dâd eyler
Her dem işümüz nâle vü feryâd eyler
Gör tâli‘-i şûmı itse ihyâ-yı memât
İ‘câz-ı dem-i Mesîhi ber-bâd eyler[993]

Bahtım her an bana adâletsizlik eyler; işimizi hep inleme ve feryâd eyler. Bu uğursuz tâlihi gör ki, ölüleri diriltmek istese Hazret-i Îsâ'nın mucizeli nefesini (bile) berbât eyler.

---

[991] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede,* 441/R.99.

[992] Çağlı, 139/R.22.

[993] Namık Açıkgöz, *Riyâzî: Dîvân,* 640/R.6.

Dîvân şiirinde sevgilinin sözleri âşık için bir şifâ kaynağıdır; sevgilinin dudakları ise âşığa hayat veren bir âb-ı hayat özelliğindedir. Şifâ ve hayat veren bu özellikleriyle sevgili Hazret-i Îsâ'ya benzetilir. Rubâîler arasında buna benzer kullanımı, 17. yüzyıl şairlerinden Fehîm-i Kadîm'in sevgiliden yakındığı rubâîde görmek mümkündür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Hurşîdi idüp hal şu'â'ını kalem
Berg-i gül-i câna eylesem nâme-rakam
Tâvûs-ı kuds ile kılsam irsâl Fehîm
Bakmaz yine âh o kâfir-i 'Îsî-dem[994]

Ey Fehîm! Güneşi eritip ışığını kalem yaparak can gülünün yaprağına yazı yazsam ve Cebrâîl ile göndersem, âh yine de o Hazret-i Îsâ nefesli kâfir bakmaz.

4.3.2.1.1.11. Hazret-i Muhammed

İslâm peygamberi ve Allâh'ın son elçisi olan Hazret-i Muhammed (ö. 11/632), dîvân şiirinde en fazla bahsedilen, en fazla övülen ve hakkında en fazla manzûme kaleme alınan şahsiyetlerin başında gelmektedir. Hayatı, mücadelesi, peygamberliği, hicreti, savaşları, insanlarla ilişkileri ve hadîsleri ile tüm İslâm ilimlerinin yanı sıra dîvân edebiyatı ve şairlerinin de en önemli kaynaklarındandır. Amil Çelebioğlu'nun ifadesiyle *"denilebir ki dünyâda Hazret-i Muhammed kadar övülmüş, hayatının her safhası bir edebî türe kaynaklık etmiş başka bir insan yoktur."*[995]

Klasik Türk şiirinin diğer nazım şekillerinde olduğu gibi rubâî nazım şeklinde de Hazret-i Muhammed, daha çok Na't türünde kaleme alınan örneklerde zikredilmiş, övülmüş ve kendisinden şefâat dilenmiştir. Ahmed-i Muhtâr, Mâh-ı Nev, Mâh-ı Münîr, Sadr-ı Bedr-i Kâinat, Dürr-i Yetîm, Mihr-i dü-cihân, Şems-i Kevneyn, Şems-i Sübhân, Nizâmü'l-Âlemîn, Ser-Çeşme-i Kerem, Serv-i Bostan-ı Dîn, Şâhenşâh-ı Asfiyâ, Şâh-ı Rusül, Şeyh-i Cihân ve Fahr-ı Kâinât gibi isim ve sıfatlarla zikredilen Hazret-i Peygamber, rubâîlerde adına en sık rastlanan insan olma özelliğini taşımaktadır. Öyle ki rubâîler arasında tür olarak sayıca en fazla örnek, tevhîdten sonra Hazret-i Peygamber'e yazılan na'tlerdir.

---

[994] Üzgör, *Fehîm-i Kadîm,* 702/R. XLII.

[995] Amil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzûm Dînî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, 356-357.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Yâda gelicek mihr-i rûh-ı Mustafavî
Bir tırnağına virmem anuñ mâh-ı nevi
Bir feyz-i şeref vir bana yâ Rab k’olsun
Her bir suhanüm na‘t-ı şerîf-i Nebevî
(Seyyid Vehbî)[996]

Hazret-i Peygamberin yanağının parlak güneşi aklıma gelince onun bir tırnağını yeni çıkan aya değişmem. Yâ Rab! Bana şerefli İlimi ver ki her bir sözüm Hazret-i peygamberin Na’t-ı şerifi olsun.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Yâ Rabb egerçi mücrim ü bed-kârem
‘Özr-âver-i sad-hezâr istiğfârem
‘Acz-i beşere kâ’il iken anda yine
Dil-beste-i na’t-ı Ahmed-i Muhtârem
(Nesîb Dede)[997]

Yâ Rab! Gerçi kötü amellere sahip günahkarım. (Ancak) bin defa özür dileyip istiğfar eden biriyim. Bunda beşerin aczini anlatırken dahi Hazret-i Peygamberin na’tının âşığıyım.

Na’tlerin haricinde nasîhat, hikmet ve tasavvuf içerikli rubâîlerde de adına sık rastladığımız Hazret-i Muhammed, şairler tarafından daha çok ahlâkî ve insânî yönleriyle örnek insan tipi olarak okuyucuya sunulmuştur. Daha önceki peygamberlerin hemen tüm özelliklerini kendinde barındıran Hazret-i Muhammed bu yönüyle de Şâh-ı Rusül özelliğini taşımaktadır. Örneğin 18. yüzyılın önemli sûfî, şair ve tezkirecilerden olan Esrâr Dede, Hazret-i Muhammed’in bu özelliğini şu şekilde özetlemektedir:

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Mûsâ idemez şu‘le-i ruhsâr ile bahs
‘Îsâ idemez la‘l-i güher-bâr ile bahs
Dâvûd idemez şîve-i güftâr ile bahs
Kimse idemez Ahmed-i Muhtâr ile bahs[998]

Mûsâ, cemâlin aleviyle iddiaya tutuşamaz; Îsâ, cevher saçan dudakla iddialaşamaz; Dâvûd, sözün edâsıyla iddialaşamaz; Ahmed-i Muhtâr (Hz. Muhammed) ile ise kimse iddialaşamaz.

---

[996] Dikmen, 24/R. 48.

[997] Hidayetoğlu, 585/R.24.

[998] Kasır, 435/R. 25.

Rubâî şairlerinin tabiriyle Hazret-i Muhammed, sadece İslâm âlemine değil; tüm insanlığın irşâdı için gönderilmiş bir *Mürşîd-i Cihân'*dır. Hazret-i Peygamberin bu ulvî misyonu şairler tarafından da sıkça dile getirilmiştir. 17. yüzyıl şairlerinden Sâbir Mehmed'in aşağıda zikrettiğimiz rubâîsi bu konuda söylenmiş en iyi örneklerdendir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Maksûdum olur istedigüm üzre
İtmezse eger niyâzımuz ister dâd
Biñ yuf iderüm tekye vü dervîş cihâna
Olmazsam eger şeyh-i cihândan irşâd[999]

Yalvarmamız eğer ihsân ile karşılık bulursa arzum istediğim gibi olur. Eğer cihân mürşîdi (Hz. Peygamber)'den irşâd yolunu almazsam dünyadaki derviş ve tekkelere bin yuh derim.

4.3.2.1.2. Dört Halîfe ve Ehl-i Beyt

Klasik Türk şiiri rubâî şairleri, peygamberlerden sonra dört halife olan Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Ömer , Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali ile Hazret-i Peygamber'in ev halkı olarak biline ehl-i beytteki Fâtımatu'z-Zehrâ, Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin'i de manzûmelerinde işlemişlerdir. Daha çok medhiye tarzında kaleme alınan bu rubâîlerde şairler, bahsi geçen zâtların öne çıkan özelliklerini dile getirirlerken kendilerine duydukaları muhabbeti de açıkça zikretmişlerdir. Özellikle şairlerin dört halifeyi medheden rubâîlerine bakıldığında dört halife arasında hiçbir ayırımın yapılmadığı, tümüne aynı muhabbetin gösterildiği, tüm halifelerin birer İslâm kahramanı oldukları üzerinde durulduğu görülür. Bu düşünceleri ifade eden örnekleri 18. yüzyıl şairlerinden Esrâr Dede ve Şeyh Gâlib'in rubâîleri arasında görmek mümkündür.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Men bende-i ahbâb-ı Resûlu'llâhum
Ne Hâricîyüm ne Şî'î güm-râhum
Hem bende-i Bû Bekr ü 'Ömer 'Osmânum
Hem çâker-i 'Alî-yi veliyu'llâhum[1000]

Ben resûlullâh'ın sevgililerinin kölesiyim. Ne Hâricî ne de yolunu şaşırmış Aleviyim. Ben hem Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın hem de Allâh'ın veli kulu Ali'nin kölesiyim.

---

[999] Duru, 253/R. 44.

[1000] Kasır, 448/R. 95.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘; 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Ben Âl-i resûle cân-sipârım billâh Dâmân-ı mahabbetde gubârım billâh Bûbekr ‘Ömer ‘Osmân u ‘Alîdir şâhım Hâk-i kadem-i cihâr yârım billâh[1001]	*Vallâhî ben, Hz. Peygamberin mübarek ailesine canımı veririm; o abânın (eteğin) tozu toprağıyım; şâhım, Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Alî'dir; bu dört sevgilinin ayağının tozuyum.*

Rubâî şairleri tarafından dört halife arasında herhangi bir ayırım yapılmamasının yanı sıra her bir halifenin kendine mahsus bir özelliğinin ön plana çıkarıldığı görülür. Örneğin 17. yüzyıl şairlerinden Lâ-Mekânî Şeyh Hüseyin, Hazret-i Ali'nin ilimde; Hazret-i Osman'nın adâlette; Hazret-i Ömer'in hayâda ve Hazret-i Ebû Bekir'in ise sadakatta zirve olduğunun altını çizer.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Hâdî-i tarîk-ı ehl-i tahkîk geldüm ‘Ârif be-fünûn-ı cem‘ u tefrîk geldüm Çün ‘ilm ü hayâ vü adl ü sıdk da biz de ‘Osmân u ‘Ömer ‘Alî vü Sıddîk geldüm[1002]	*Ben hakîkat ehlinin yolunda hidayete ererek geldim; hak ve bâtılı ayıran ilimlerin ârifiyim. Eğer bizde ilim, hayâ, adâlet ve sadakat varsa Osmân, Ömer, Alî ve Ebû Bekir'in (yolundan) geldiğimizdendir.*

Söz konusu dört halifeyle alakalı kaleme alınan rubâîleri ayrı ayrı değerlendirmek gerekirse; bu değerlendirmeye dört halifenin ilki olan Hazret-i Ebû Bekir'den başlamak yerinde olacaktır.

Hazret-i Ebû Bekir

Asıl künyesi, Ebû Bekr Abdullâh b. Ebî Kuhâfe Osmân b. Âmir el-Kureşî et-Teymî (ö. 13/634) olan Hazret-i Ebû Bekir, İslâmiyeti kabul eden ilk Müslümanlardan olup Hulefâ-yı Râşidîn'in birincisidir. Hilâfeti esnasında Kur'ân-ı Kerîm'i mushaf haline getirmek suretiyle İslâmiyet'e en büyük hizmeti yapmıştır. Resûl-i Ekrem'den iki veya üç yaş küçük olan Hazret-i Ebû Bekir, "Güzel, soylu, eski, âzâd edilmiş" anlamlarına Atîk, servetini Allâh yolunda harcayıp eski elbiseler giydiği için "Zü'l-

[1001] Okçu, 2, 970/R. 4.

[1002] İbrahim Halil Tuğluk, *Lâ-Mekânî Şeyh Hüseyin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2001, 219/M. 84.

hilâl" ve çok merhametli olduğu için de "Evvâh" lakaplarıyla anılmıştır. Ancak onun en meşhûr lakabı Sıddîk'tir. "Çok samimi, çok sadık" anlamına gelen bu lakap kendisine, mi'rac olayı başta olmak üzere gaybla ilgili haberleri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Resûl-i Ekrem tarafından verilmiş ve İslâm literatüründe bununla şöhret bulmuştur. [1003]

İlâhî emir ve yasaklar ile ilgili Hazret-i Peygamber'in meslek ve meşrebini harfiyyen yerine getirmeye çalışmasıyla bilinen Hazret-i Ebû Bekir, rubâî şairleri tarafından ilk mürşîd-i kâmil, tasavvuf mesleğinin ilk pîrî ve evliyâlar serveri olarak tavsif edilir. Hazret-i Ebû Bekir'in bu isim ve lakablarıyla alakalı 18. yüzyıl şairlerinden Süleymân Nahîfî'nin "Der-Vasf-ı Emîrü'l-Mü'minîn E'ş-şeyhu'l-Atîk Ebî Bekrü's-Sıddîk" başlığı altında kaleme aldığı rubâîyi zikretmek isabet olacaktır.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'ûl vezninde.)

Ser-defter-i evliyâ Cenâb-ı Sıddîk Kim sıhr-ı Muhammedî Ebû Bekr-i 'Atîk Ol nûr-ı hüdâya âyet-i Mi'râcı Bin şevk ile bî-tevakkuf itdi tasdîk[1004]	*Evliyaların başını çeken yüce sadık, Hz. Muhammed'in kayın babası Ebû Bekir Atîk'tir. Ki O, Hz. Peygamber'in Mi'râc ayetini hiç düşünmeden tereddütsüz bir şekilde bin şevk ile tasdik etti.*

Hazret-i Ömer

Asıl künyesi, Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdiluzzâ el-Kureşî el-Adevî (ö. 23/644) olan Hazret-i Ömer, İslâm'ın ikinci halifesidir. İslâmiyetten önce Hazret-i Peygambere ve Müslümanlara karşı cephe almış, hatta Hazret-i Peygamber'i öldürmeyi kararlaştıran müştiklerle aynı safta alarak bu işi bizzat üstlenmekten de çekinmemişti. Ancak bu girişimi, onun Müslüman olmasıyla sonuçlanmıştır. Müslüman olmasının ardından eskiye ait tüm inançlarını terkederek İslâm kahramanı olan Hazret-i Ömer, kısa sürede Aşere-i mübeşşere yani cennetle müjdelenen on kişiden biri olmaya müşerref olmuştur. Hazret-i Ömer, aynı zamanda vahiy kâtiplerinden ve Resûlullah'ın en yakın sahâbîlerden biri olmuştur. Özellikle halifeliği sırasında çok sâde bir hayat yaşayan, bütün zamanını insanların maslahatlarına ayıran, adâlet ve din konularında

[1003] Bkz. Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA,* 10, 101-108.

[1004] Aypay, 622/R. 256.

oldukça titiz davranan Hazret-i Ömer, haklı ile haksızı ayırmadaki öngörüsüyle *Fârûk* lakabıyla anılmıştır.[1005]

Rubâîlerde Hazret-i Ömer, daha çok yiğitliği, dine yapmış olduğu hizmeti, yardımseverliği ve idarecilikteki adâleti ile zikredilmiştir. 18. yüzyıl şairlerinden Süleymân Nahîfî'nin "Der Vasf-ı Emîrü'l-Emîrü'l-Mü'minîn 'Ömerü'l-Fârûk" başlıklı rubâîsinde bu özellikleriyle medhedilmiştir.

(1., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ol yâver-i dîn dâver-i ferhunde-cenâb Ya'nî ki Cenâb-ı 'Ömerü'bni'l-Hattâb Mevsûf olup evsâf-ı 'adâletle tamâm Hak itmiş idi nutkını miftâh u savâb[1006]	*O yüce ve mübârek, âdil olan din hizmetkârı, yani Hz. Ömer, adâletle amel etmekle tavsif edilmişti ve Allâh da onun sözlerini, doğrulukla her zorluğu halleden bir anahtara çevirmişti.*

Hazret-i Osman

Asıl künyesi, Ebû Abdillâh (Ebû Amr) Zü'n-nûreyn Osmân b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Kureşî el-Ümevî (ö. 35/656) olan Hazret-i Osman, yine ilk Müslümanlardan olup Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsüdür.[1007] Hazret-i Peygamber'in iki kızıyla nikahlandığı için *Zi'n-nûreyn* (iki nur sahibi) lakabıyla anılır. Hayattayken cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Hazret-i Osman'ın yaptığı en önemli işlerden biri, Hazret-i Ebû Bekir devrinde tek Mushaf haline getirilen Kur'ân-ı Kerîm'i yedi nüsha çoğaltarak büyük İslâm şehirlerine göndermesi ve böylece Kur'ân-ı Kerîm'in değişik şekillerde okunmasının önüne geçmesidir.[1008] Rubâîlerde Hazret-i Osmân, daha çok Hazret-i Peygamber'in iki kızıyla evlenmesi sonucu Zi'n-nûreyn lakabıyla anılması ve namaz kılarken şehîd edilmesiyle ilgili zikredilmiştir. Örneğin 18. yüzyıl şairlerinden Süleymân Nahîfî'nin diğer halifelerin de zikredildiği aşağıdaki rubâîsinde Hazret-i Osmân, yukarıda bahsettiğimiz iki özelliğiyle övülmüştür.

[1005] Bkz. Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, 34, 44-51; Zavotçu, 392.

[1006] Aypay, 563/R. 49.

[1007] İsmail Yiğit, "Osman", *DİA*, 33, 438.

[1008] Zavotçu, 389.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Sıddîk-ı ekbere olup sıdk-ı hitâb Fârûk-lakabdur ‘Ömerü’bni’l-Hattâb Osmân-ı şehîdüñ sıfatı Zi’n-nûreyn ‘Unvân-ı ‘Alî Murtazâ Ferhunde-cevâb[1009]	*Ebû Bekir’i “En büyük tasdik edici” ünvanı var. Ömerü’bni’l-Hattâb’ın lakabı ise Fârûk’tur. Şehid olan Osman’ın sıfatı Zi’n-nûreyn; Alî’ninki ise mübarek sözlü beğenilmiş Murtazâ’dır.*

Hazret-i Ali

Asıl künyesi, Ebü’l-Hasen Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 40/661) olan Hazret-i Ali, Hazret-i Peygamber’in amcasının oğlu ve damadı, Hulefâ-yi Râşidîn’in dördüncüsüdür. Ebû Tâlib’in en küçük oğludur. Mekke’de baş gösteren kıtlık üzerine Hazret-i Peygamber amcası Ebû Tâlib’in yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hazret-i Ali beş yaşından itibâren hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Hazret-i Muhammed’in peygamberliğine ilk îmân edenlerdendir. Hazret-i Ali, Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazvelere katılmıştır. Bu savaşlarda Resûl-i Ekrem’in sancaktarlığını da yapmış olan Hazret-i Ali, birçok menkabevî eserde de rivâyet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir. Yine Uhud ve Huneyn’de çeşitli yerlerinden yara almasına rağmen Hazret-i Peygamber’i bütün gücüyle korumuş olan Hazret-i Ali, Hayber’de de Yahûdîlere galebe çalınmasında büyük payı olmuştur. Tebük Gazvesi’nde ise Hazret-i Peygamber’in vekili olarak Medine’de kalmıştır. Hazret-i Ali, Hazret-i Peygamber’e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması’nı da o yazmıştır.[1010]

Konumuz olan rubâîlerde adına çok sık rastlanan Hazret-i Ali, özellikle celalliği, kahramanlığı ve ilmî seviyesiyle rubaîlerde Hazret-i Peygamberden sonra hakkında en fazla medhiye yazılan şahsiyettir. Söz konusu rubâîlerde celalliği ve ilminin derecesi bakımından yüceltilmesinin yanı sıra kendisinden şefâat de dilenilmiştir. 18. yüzyıl şairlerinden Katip-zade Sâkıb, Hazret-i Ali’nin bu özelliklerini ihtiva eden rubâîsi şöyledir:

[1009] Aypay, 563/R. 48.

[1010] Bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “Ali”, *DİA*, 2, 371-374.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Ey Ka‘be-i iclâlüne mihrâb ‘Alî V’ey şehr-i ‘azîm-i ‘ilmüne bâb ‘Alî Bir katrece şefâ’atüñi itme dirîg Ol dem k’ide teşnegânı sîr-âb ‘Alî[1011]	*Ey azamet Kâbesinin mihrabı olan ve ey ilim şehrinin kapısı olan Ali! Susuzlara su ikram ettiğin o günde (Hesap gününde) bir damla dahi olsa şefâatini eksik etme.*

Hazret-i Ali’nin rubâîlerde geçen isim ve sıfatları, başta Alî olmak üzere; yiğit, cesur, kahraman anlamına gelen *Haydar*; Allâh’ın arslanı anlamına gelen *Şîr-i Yezdân* ve beğenilmiş, kabul görmüş, yüceltilmiş anlamına gelen *Murtezâ* gibi isim ve sıfatlardır. Aşağıda 17. yüzyıl şairlerinden Arşî ile 18. yüzyıl şairlerinden Şeyh Gâlib’in örnek rubâîlerinde bu isim ve sıfatları görmek mümkündür.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Serdâr-ı cüyûş-ı mü’minândur Haydar Sâkî-i şarâb-ı ‘ârifândur Haydâr Şehen-şeh-i mülket-i cihândur Haydâr Fettâh-ı hazâ’in-i cinândur Haydâr[1012]	*O yüce yiğit (Hazret-i Ali), mümin askerlerin komutanı, âriflerin içtikleri şarâbın sâkîsidir. O, dünya ülkesindeki şâhların şâhı, cennet hazinelerinin açıcısıdır.*

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Etdikde Hudâ cihâr-yârı mevcûd Her birine vermiş şeref-i nâ-ma‘dûd Ammâ ki cenâb-ı Murtazâdır hakkâ Çün mısra‘-ı âhir-i rubâ‘î maksûd[1013]	*Cenâb-ı Hak, dört sevgiliyi (halifeyi) yarattığında, her birine sayısız makamlar, yücelikler vermiş. Ancak rubâîdeki son mısrâ gibi asıl maksat, son halife Hazret-i Ali’dir.*

Rubâî şairleri tarafından dört halifeyi medheden rubâîlerin yanı sıra elh-i beytin fertlerini öven rubâîler de kaleme alınmıştır. Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibâren günümüze kadar sadece Hazret-i Peygamber’in ailesi ve soyu mânasına gelen bir terim olmuştur. İslâm âlimleri arasında ehl-i beyte dâhil edilen kişiler hakkında tam bir ittifak

---

[1011] Mehmet Kırkbıyık, *Katip-zade Sâkıb Divanı*, 720-721/R. 7. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10622,katibzade-sakibpdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 05.02.2014)

[1012] Bahattin Kahraman, 468/R. 15.

[1013] Okçu, 2, 970/R. 5.

bulunmamakla birlikte Şiî ve bilhassa İsnâaşerî âlimlerine göre Ehl-i beyt kapsamına ilk olarak Hazret-i Peygamber, Hazret-i Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin girer; ayrıca on iki imamdan sayılan diğer dokuz imam da Ehl-i beyt'e dâhildir. Resûl-i Ekrem'in hanımlarıyla Fâtıma dışındaki çocukları, Hasan ve Hüseyin dışında kalan torunları ise Ehl-i beyt'e dâhil değildir.[1014]

18. yüzyıl şairlerinden Süleymân Nahîfî'nin rubâîlerinden aldığımız aşağıdaki rubâîsinde şair, ehl-i beytin medhiyesini yaparken onların Hazret-i Peygamberler'in göz bebekleri olduklarına dikkatleri çekmektedir.

(1. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Sultân-ı rüsül merdüm-i çeşm-i sekaleyn Hem Haydar o ibni 'amm-i şâh-ı kevneyn Zehrâ vü dü çeşm-i dil ü cân ol Hasaneyn Bil âl-i 'abâ fazlına bunlar zeyn[1015]	*Onlar, cin ve insanlara gönderilmiş olan, peygamberlerin sultânının göz bebekleri. (onlar), iki cihân sultânının amca oğlu Ali, Zehrâ ve canlarının iki gözü: Hasan ve Hüseyin. Bunlar, Âl-i Abâ'nın süsleridirler.*

Yine Süleyman Nahîfî, "Der Vasf-ı İmâmeynü'n-Nesîbeyn Seyyidâ Şübbân-ı Ehli'l-Cenne" başlığı altında kaleme aldığı bir başka rubâîde ise şehâdet şerbetini içen Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin'in birer mazlum cennet gençleri olduklarının altını çizer.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Sıbtayn-ı mükerremeyn-i fahrü'l-kevneyn Peymâne-keş-i şehâdet ol mazlûmeyn Ferzend-i 'Alî nûr-ı dü çeşm-i Zehrâ Mihr ü meh-i eflâk-i sa'âdet Hasaneyn[1016]	*İki cihânın övünç kaynağı olan Hz. Peygamberin iki torunu, şehadet şerbetini içen iki mazlum, Ali'nin çocukları, Zehrânın iki gözü, saâdet feleklerinin ay ve güneşi Hasan ve Hüseyin.*

[1014] Bkz. Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *DİA*, 10, 498-501.

[1015] Aypay, 660/R. 397.

[1016] Aypay, 659/R. 392.

4.3.2.2. Tasavvufî Şahsiyetler

Özellikle tasavvufî düşünceyle kaleme alınan Rubâîlerde adına rastlanılan tasavvufî şahsiyetler, Hallâc-ı Mansûr, İbrâhîm Edhem, Bayezıd-i Bestâmi, Muhyiddîn-i Arabî, Sadreddîn Konevî ve Mevlânâ gibi tarih içerisinde tasavvuf düşüncesine yön vermiş, tasavvuf âdâb ve erkânı ile ilgili mutasavvıfların kaynak olarak gördükleri şahsiyetlerdir. Rubâîler içerisinde daha çok medih veya şefâat dilemek amacılya işlenen bu şahsiyetleri vereceğimiz örnek rubâîlerle şu şekilde inceyelebiliriz:

4.3.2.2.1. Hallâc-ı Mansûr

Asıl adı, Ebü'l-Mugısü'l-Hüseyn b. Mansûr u'l-Beyzâvî (ö. 309/922) olan Mansûr, babasının yorgancı olması dolayısıyla kendisine Hallâc lakabı verilmiştir. Tasavvufun gelişmesine önemli katkılarda bulunan ünlü bir mutasavvıf olan Hallâc-ı Mansûr, Cüneyd-i Bağdâdî ile aynı sohbetlerde bulunmuştur. Aşk sarhoşluğu içinde *Ene'l-Hak* demesi kendisini darağacına götürmüştür.[1017] Edebiyatta darağacı ve *Ene'l-Hak* sözü ile anılan Hallâc-ı Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak olarak bilinir.[1018]

Adına 17. yüzyıl şairlerinden Fasîh Ahmed Dede (R. 78,79) ve Nehci Mustafa Dede (R. 110); 18. yüzyıl şairlerinden Esrâr Dede (R. 4, 139, 140), İbrâhîm Hanif (R. 76) ve Yahyâ Nazîm (D. 5/R. 34)'in rubâîlerinde rastladığımız Hallâc, daha çok Allâh'ın sırlarına ermiş bir mutasavvıf, bir himmet eri, bir sadâkat örneği, bir dâvâ adamı ve canını Allâh yolunda fedâ etmiş bir kahraman olarak târif edilmiştir. Esrâr Dede'ye ait aşağıdaki iki rubâî bu örneklerdendir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa' vezninde.)

Mansûr olup garîk-ı 'irfân-ı Hudâ Bir nükteye baş ü cânını itdi fedâ Deryâ-yı fedâya düşdi ser-tâ-be-kadem Çok himmet ü çok sadakat çok da'vâ[1019]	*Mansûr, Allâh'ı bilme ilminde boğulurken bir nükteli söze canını ve başını fedâ etti. Aşırı himmet, sadakat ve dâvâsının (eri) olarak baştan ayağa fenâ deryasına düştü.*

[1017] Zavotçu, 308.

[1018] Pala, "Hallâc-ı Mansûr", *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 168.

[1019] Kasır, 430/R. 4.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'il vezninde.)

Mansûr cenâb-ı 'aşka teslîm oldı
Dârı ana taht-gâh-ı tekrîm oldı
Dîvâna rumûz-ı 'aşka ta'rîf içün
'İndinde fedâ kazaya takdîm oldı [1020]

Mansûr, yüce aşka teslim oldu; darağacı ona lütuf ve kerem tahtı oldu. Aşkın ince mânâlarını tarif etmek için (konuştu); fakat kazaya kurban giderek Hakk'ın dîvânına takdim edildi.

Sevgilinin saçlarının darağacına benzetildiği 18. yüzyıl şairlerinden İbrâhîm Hanif'in âşıkâne rubâîsinde ise şair, farklı bir benzetme örneği kullanarak kendisini gam ordusunun muzaffer olmuş askeri olan Mansûr'a benzetir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'il vezninde.)

Bîgâne safâyım gamına yâr olalı
Gün görmedim ol mâha giriftâr olalı
Mansûr-i zafer-yâb-ı sipâhî-i gamım
Gîsûlarının dârına berdâr olalı[1021]

Gamına dost olalı dünyaya kayıtsız, gönül huzuru içindeyim; o ay yüzlüye âşık olalı gün yüzü görmedim. (O sevgilinin) saçlarının darağacına asıldığımdan beri gam ordusunun muzaffer Mansûr'u oldum.

4.3.2.2.2. İbrâhîm Edhem

Zâhid, sûfî ve muhaddis olan İbrâhîm b. Edhem Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Tam ismi Ebû İshak İbrâhîm b. Edhem b. Mansur b. Yezîd b. Câbir et-Temîmî el-İclî'dir. İbrâhîm b. Edhem'in tasavvuf yoluna girmesiyle ilgili çeşitli menkıbevî olaylar anlatılmaktadır. Buna göre, İbrâhîm b. Edhem gençlik çağında avlanırken gayıptan ya da avlamaya çalıştığı ceylandan iki kez: "Sen bunun için mi yaratıldın yoksa bu işe mi memur kılındın?" diye bir ses duymuş, sonra aynı sesi atının eğerinin kaşından da işitmesi üzerine bütün malını mülkünü terk edip, tacını cüppesini kendi çobanına bırakıp zühd yoluna girmeye karar vermiş, Mekke'ye gitmiş orada devrin ileri gelen mutasavvıflarıyla görüşmüştür.[1022]

[1020] Kasır, 430/R. 4.

[1021] Cemal Aksu, 318/R. 76.

[1022] Halime Gül, *İbrahim Bin Edhem ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya, 2008, 15-16.

Dîvân şiirinde İbrâhîm Edhem, daha çok zenginliği bırakıp fakirliği seçmesi, tâc ve tahtından vazgeçip on iki yıl inzivâya çekimesi gibi özellikleriyle şairlerce işlenmiş ve özellikle sûfî şairlerce örnek şahsiyet olarak gösterilmiştir.[1023] Konumuz olan rubâîler arasında İbrâhîm Edhem'i konu alan tek örnek, 18. yüzyıl şairlerinden Yahyâ Nazîm'e aittir. Söz konusu rubâîde Yahyâ Nazîm, Allâh aşkıyla yanıp tutuşan İbrâhîm Edhem ve Ma'rûf-i Kerhî[1024] gibi şahsiyetler için dünyanın dar ve sıkıntılı olduğunu; onların asıl maksadlarının Allâh'ın kendisi ve cemâlî olduğunu dile getirmiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ey nakd-i dü-kevn gevher-i mihrine narh V'ey dergeh-i kibriyâsı üftâdesi çerh Teng olsa 'aceb mi Edhem [ü] Ma'rûfa Vis'at-geh-i 'ışkuña düşüp Belhle Kerh[1025]	*Ey aşkının cevheri, iki cihânın servetine bedel ve ey dergahının azametine feleğin âşık olduğu zât! Dünya Edhem ve Ma'rûf'a dar olsa buna şaşılır mı? Onlar aşkının genişliğiyle Biri Belh'e diğeri Kerh'e düştü.*

4.3.2.2.3. Muhyiddîn-i Arabî

Asıl adı, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammedü'l-Arabî et-Tâî el-Hâtimî (ö. 638/1240) olan Muhyiddîn-i Arabî, tasavvuf ve İslâm düşüncesi tarihinde büyük etkileri bulunan bir sûfîdir. Önmeli İslâm düşünürleri arasında gösterilen Muhyiddîn-i Arabî, 13. yüzyılda sünnî tasavvuf düşüncesini ve özellikle "varlığın birliği, varlıkta birlik" olarak bilinen ve Allâh'ın varlığının zorunluluğu temeli üzerine kurulan Vahdet-i Vücûd düşüncesini sistemleştiren kişidir.[1026]

Rubâîlerde derîn ilmî ve tasavvufî yönüyle zikredilen Muhyiddîn-i Arabî, özellikle Şeyh Gâlib tarafından tevhîdin büyük savunucusu, şeyh-i ekber, Farsların delil olarak gösterdikleri, Arapların ise övünç kaynağı olarak yüceltilir.

[1023] Bkz. Zavotçu, 243-244.

[1024] Rivâyetlere göre Ma'rûf-ı Kerhî, Hıristiyan veya Vâsıtlı Sâbiî bir ailenin oğludur. Çocukluğunda ailesi tarafından hıristiyan bir hocaya teslim edilmiş, teslîs inancına karşı çıktığı için hocası kendisini dövünce ailesini terkedip kaçmış, yıllar süren bu ayrılığı sırasında sekizinci imam Ali er-Rızâ ile karşılaşmış, onun vâsıtasıyla müslüman olmuş, eve döndüğünde ise evlât hasretiyle yanan anne ve babası da ona uyup müslüman olmuştur. Bkz. Reşat Öngören, "Ma'rûf-ı Kerhî", *DİA*, 28, 67-68.

[1025] Ertürk, 325/R. 41.

[1026] M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn", *DİA*, 20, 493.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Ey âlem-i ilm-i kün fe-kân Hazret-i şeyh
Tayîn-kün-i tevhîd ayân Hazret-i şeyh
Burhân-ı ‘Acem fahr-i Arab Muhyiddîn
Şeyhü’llâh-ı amân amân Hazret-i şeyh[1027]

Ey “Ol deyince ol” ilminin âlemi olan ve tevhîdi tayin eden Hazret-i şeyh! Sen Farsların delil olarak gösterdikleri, Araparın ise övüncü olan Muhyiddin’sin. Meded meded ey Şeyh-i ekber olan Hazret-i şeyh.

4.3.2.2.4. Sadreddîn Konevî

Asıl adı, Ebü’l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274), vahdet-i vücûd düşüncesinin Muhyiddin-i Arabî’den sonraki en önemli temsilcisi olarak bilinir. Konevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile aynı dönemde yaşamış ve onunla yakın bir dostluk kurmuştur. Mevlevî kaynaklarında yer alan ve Mevlevî bakış açısının etkilerini taşıyan menkıbelerin önemli bir kısmı, tasavvuf muhitlerinde anlatılan bazı hâdiselerin Mevlânâ ve Konevî ile ilişkilendirilmiştir. Mevlânâ’nın cenaze namazını Konevî’nin kıldırmasını vasiyet etmesi iki düşünürün arkadaşlığının kanıtı olarak zikredilir.[1028]

Mevlânâ ile olan bu ilişkisinden dolayı özellikle 18. yüzyıl şairlerinden Şeyh Gâlib’in rubâîleri arasında adına rastladığımız Konevî’nin nazara verilen tarafı, ilim ve hikmet yanında, kendisinin son derece vecîz söz söyleme kabiliyetine sahip olmasıdır. Şeyh Gâlib’in nasîhat içeren aşağıdaki rubâîsinde kişinin kalbinde Sadreddîn Konevî’nin sözlerinden bulunması lazım geldiği vurgulanmaktadır.

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Ey âlem-i tahkîka soran râh-ı yakîn
Bulmak dileyen vahdete burhân-ı mübîn
Ezberle sözüm inanma kîl ü kâle
Sadrında bulunsun suhan-ı Sadreddîn[1029]

Ey yakîn ilmini hakîki âleme soran, birliğe gerçek bir delil arayan! Dedikoduya inanma, gel sözümü ezberle! (Sözüm şu ki), göğsünde Sadreddîn’in sözleri bulunsun.

[1027] Okçu, 2, 974/R. 16.

[1028] Ekrem Demirli, “Sedreddîn-i Konevî”, *DİA*, 35, 420-421.

[1029] Okçu, 2, 973/R. 15.

4.3.2.2.5. Mevlânâ

Özellikle sufîyâne rubâîlerde adına sıkça rastladığımız şahsiyetlerden biri de şüphesiz Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'dir. Kendine nispet edilen isim ve ünvanların arasında, rubâîlerde de karşılaştığımız "Efendimiz" anlamındaki "Mevlânâ", babası tarafından kendisine verilen "Hudâvendigâr", doğduğu şehre nispetle "Belhî", hayatını geçirdiği Anadolu'ya nispetle "Rûmî, Mevlânâ-yı Rûm" ve müderrisliği sebebiyle de "Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm" unvanları vardır.[1030]

Bilhassa sufîyâne üslubuyla kaleme alınan rubâîlerde adına sıkça rastladığımız Mevlânâ, birçok şair tarafından medhedilmiştir. Özellikle mevlevî şairlerden olan Esrâr Dede ve Şeyh Gâlib gibi şairlerce daha sık anılan Mevlânâ, *sırların kâşifi*, *fena ve bekâ sultânı ve evliyâların efendisi* gibi vasıflarla övülmüştür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Hurşîd ki feyz-yâb-ı Mevlânâdur
Kim zerre-i âfitâb-ı Mevlânâdur
Kutb-ı dü-cihân olsa kişi 'âlemde
Bir 'abd-i 'atîk-i bâb-ı Mevlânâdur[1031]

Güneş (dahi) Mevlânâ'nın bereketi ve bolluğunu almıştır ki bu güneş, O'nun güneşinin (ancak) bir zerresidir. Kişi iki cihân kutbu dahi olsa dahi o kişi Mevlânâ'nın kapısının kadim kuludur.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey kâşif-i esrâr-ı Hudâ Mevlânâ
Sultân-ı fenâ şâh-ı bekâ Mevlânâ
Aşk etmededir hazretine böyle hitâb
Mevlâ-yı gürûh-ı evliyâ Mevlânâ[1032]

Ey Allâh'ın sırlarını keşfeden Mevlânâ ve ey fena ve bekâ sultânı Mevlânâ! Evliya topluluğunun efendisi sana aşkla böyle hitap etmektedir.

[1030] Bkz. Amil Çelebioğlu, "Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5, İstanbul 1990, 223-248.

[1031] Kasır, 439/R. 49.

[1032] Okçu, II, 971/R. 8.

4.3.2.2.6. Yûsuf-ı Sîneçâk

On altıncı yüzyılda yaşamış olan evliyâlardan olan Yûsuf-ı Sîneçâk'ın asıl adı Yûsuf Sinâdeddin'dir. Mevleviyye tarîkatının büyüklerinden olan Yûsuf Sinâneddîn Rumeli'deki Vardar Yenicesi'ndendir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. *Cezîre-i Mesnevî*, *Müntehâbât-ı Rübâb-nâme* ve *Nazîre-i Muhammediye* adlı eseri bulunan Yûsuf-ı Sîneçâk, 953/1546'da İstanbul'da vefât etmiştir.[1033] Halk arasında Sîne-çâk Yûsuf Baba diye de tanınmıştır. Yûsuf-ı Sîneçâk, dünya işlerinden, dünya menfaatlerinden, devlet adamlarından uzak durmayı kendine prensip edinmiş ve fakr u zaruret içinde yaşaması dolayısıyla da halk arasında teveccüh görerek çok sayıda mürîdi olmuştur.

18. yüzyıl şairlerinden Şeyh Gâlib'in rubâîleri arasında adına rastladığımız Yûsuf-ı Sîneçâk'ı Gâlib, kendi canından dahi aziz bildiğini ve tasavvuf yolunda eteğini züleyhâ-misal tuttuğunu dile getirmiştir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ya'kûb-ı gamım aşk ile hâk olsam da Cânımdan azîzsin helâk olsam da Dâmânını mânend-i Zelihâ tutdum Ey Yûsuf-ı Sîneçâk çâk çâk olsam da[1034]	*Ben gamlı Yakûb'um; aşk ile toprak olsam da, helak olsam da sen canımdan azizsin. Ey Yûsuf-ı Sîneçâk çatlasam da Zeliha'nın Yûsuf'un eteğini tuttuğu gib ben de senin eteğini tuttum.*

4.3.2.3. Tarihi ve Efsânevî Şahsiyetler

4.3.2.3.1. Hızır

Hızır, *Hazret-i Mûsâ döneminde yaşadığı, Allâh tarafından kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretildiği, ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayâtı içip ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılan kişidir. Peygamber veya veli olduğu ileri sürülür. Mutasavvıflar onu gizli ilimleri bilen bir veli olarak sunarlar. Kurân-ı Kerîm'de Hazret-i Musâ ile birlikte anılır, onun bilmediklerini bilir ve Hazret-i Mûsâ ile olan macerası anlatılır. İçip*

[1033] Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Yay., Ankara 2000, 1, 80.

[1034] Okçu, 2, 974/R. 18.

ölümsüzlüğe ulaştığına inanılan âb-ı hayât kıssası da Kur'ân-ı Kerîm'in Kehf Sûresi'nin 61-64 ayetleri arasında aktarılır.[1035]

Gerek sözlü gerekse yazılı edebiyata ise Hızır, *bütün ümit ve imkanların tükendiği, çarelerin sona erdiği durumlarda yardıma çağrılan ve çağrıldığında da mutlaka geleceğine inanılan, sonsuz güce sahip semavi bir kurtarıcıdır.*[1036] Arap Fars ve Hind Edebî kaynakları arasında Hızır'ın en ayrıntılı bir şekilde işlendiği eser İskender-i Zülkarneyn'in hayat hikâyelerini ve maceralarını anlatan İskender-nâme adlı eserde bulabilmekteyiz. Firdevsî, Nizâmî, Ahmedî, Hamzavi ve Ahmed-i Rıdvan gibi müelliflerin aynı adı taşıyan eserlerinde Hızır, İskender'e yardım eden, çıkış yolu gösteren, yoldaşlık eden, ölümsüzlük suyunu bulan ve bazen bir Arap, bazen de bir derviş veya kuş şeklinde ortaya çıkan efsânevî bir kahramandır.[1037]

Adına 16. yüzyıl şairlerinden Cemîlî (R. 49, 53); 17. yüzyıl şairlerinden Feyzî (R. 13), Mesîhî-i Tebrîzî (R. 23) ve Nâzikî (R. 2, 5); 18. yüzyıl şairlerinden Esrâr Dede (R. 26) ve Yahyâ Nazîm (Dîvân 5/R.25, 36)'in rubâîlerinde rastladığımız Hızır, genellikle yukarıda bahsettiğimiz ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayâtı bulmasıyla ilgili efsane hatırlatılarak zikredilir.

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Aşk âteşi itdi cigerüm gerçi kebâb Yanmakda virübdür baña Hakk kuvvet ü tâb Ser-çeşme-i Hızra dahi uğrarsa yolum 'Ahd eylemişem içmemeğe andan âb[1038]	*Aşk ateşi ciğerimi kebaba çevirse de, ciğerim yanarken Allâh bana güç ve kuvvet vermektedir. Hızır'ın çeşmesinin başına yolum düşse dahi ondan su içmemeye yeminliyim.*

[1035] Zavotçu, 221. Ayrıca bkz. Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar,* 119; Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, 245; Pala, "Hızr", *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 183-184.

[1036] Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2007, 107.

[1037] Bkz. İsmail Avcı, "İskendernâmelerde Ölümsüzlüğe Yolculuk: İskender-i Zülkarneyn ve Hızır", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana 2012, 28-40.

[1038]Gülhan, 205/R. 5.

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Zannitme beni bâde-i gül-gûn içerüm Her dem mey-i derd-i elem-efzûn içerüm Ger çeşme-i Hızr aksa elümden içmem Ben devlet-i ‘ışkuñda senüñ hûn içerüm[1039]	*Benim gül renkli şarap içtiğimi zannetme. Ben, her zaman elem arttırıcı derd şarâbı içerim. Hızırın çeşmesi aksa elimle içmem. Ben senin aşkının saâdetinde kan içerim.*

4.3.2.3.2. İskender

Tarihi ve efsanevî kişilik olarak iki İskender bulunmasına rağmen hayatları, yaşadıkları bölgeler ve başarıları yönünden birbirine çok benzeyen bu şahsiyetleri, eski tarih, tefsir ve edebiyat yazarları çok defa aynı kişi sanmışlardır. Bunların ilki, Makedonyalı Kralı Filip'in MÖ 356'da doğan oğlu Büyük İskender, bir diğeri ise İskender-i Zülkarneyn'dir. Büyük İskender, çok zeki, akıllı ve kudret sahibi olup Aristo tarafından yetiştirilmiş, yirmi yaşında da hükümdar olmuştur. Yunanistan'dan sonra Anadolu, Suriye, Mısır, İran ve Hindistan'ı ele geçirmiştir. Çin'e kadar yol almış, dönüşte de Babil'de işret ve safahat hatta cinsel sapıklıklar neticesinde 33 yaşında ölmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de[1040] hayatı hakkında bilgeler bulunan ve hatta peygamber olma ihtimali üzerinde durulan diğer İskender ise İskender-i Zülkarneyn'dir. Kaynaklarda adı ile ilgili tam bir kesinlik bulunmasa da Abdullah b. Dehhâk, Yuyan b Yâfes, Sa'b b. Râşid gibi isimler zikredilir. Rivâyete göre padişah olan İskender-i Zülkarneyn, veziri Hızır'ı da yanına alarak ordusuyla birlikte zulumât ülkesine âb-ı hayâtı aramaya gitmiş ama veziri olan Hızır, suyu bulup içtiği halde ona nasip olmamıştır.[1041]

Yine rivâyetlerde İskender-i Zülkarneyn, Hindistan'dan sonra Tibet'i ve Çin'i fethetmiş; Çinliler'in Ye'cûc ve Me'cûc'den şikâyetleri üzerine meşhûr Çin seddini inşa ettirmiş; ölümsüzlük sırrına ermek için Kuzey kutbuna doğru 400 adamıyla beraber on sekiz gün "zulmet deryasında" yol almış; Türkistan'ın fethini tamamlayıp dönerken

---

[1039]Kaplan, 352/R. 13.

[1040] Kehf, 18/83-99.

[1041] Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, 261; Pala, "İskender", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 212.

Arap yarımadasını da ele geçirmiş; Aden ve San‘a’nın fethinden sonra Mekke’ye dönerek Kâbe’yi tavaf etmiş; Cidde’den gemilerle Mağrib seferine çıkmış; son olarak ise Kayrevan’a varıp geri dönerek Kudüs’te ölmüştür.[1042]

Klasik Türk şairlerinin genel bir temalyülü olarak rubâîlerde de daha çok âb-ı hayât mazmunu çerçevesinde işlenen İskender-i Zülkarneyn’e 17. yüzyıl şairlerinden Nehcî Mustafa Dede ve Vişne-zâde İzzetî’nin rubâîleri arasında görmek mümkündür. Özellikle Nehcî Mustafa Dede, ilâhî aşkı terennüm ettiği aşağıdaki rubâîde ölümün aslında bir kurtuluş olduğunu, hakiki sevgiliye ulaşmanın bir başlangıcı olduğunu dolayısıyla âb-ı hayatı isteyen Zülkarneyn’in bu hakîkati bilmesi durumnda bu ölümsüzlük suyunu aramaktan vaz geçeceği vurgusunu yapar.

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Ey tâlib-i feyz-i çeşme-i âb-ı hayât İt tayy-ı mesâlik-i hevâ câna necât İskender eger bileydi ol mâ ne imiş Tutmazdı reh-i tûl u dırâz-ı zulümât[1043]	*Ey ölümsüzlük suyunun bereketini taleb eden! Canı kurtaran (Allâh’a ulaşma) arzusunun yollarını kat et. İskender, o suyun ne olduğunu bilseydi, o karanlık ve uzun yolu geçmezdi.*

Vişne-zâde İzzetî’nin dünyanın servetinin boş ve geçici olduğunu dile getirdiği hikmet içeren rubâîsinde ise, İskender’in zulumat ülkesine uşaltığı sırada ölümsüzlük suyunu bulmak için kendisinin aramayıp Hz. Hızır ve Hz. İlyâs’ı görevlendirmesine telmihte bulunurak onun bu istiğnası dolayısıyla Allâh’ın o suyu ona değil de Hızır ve İlyâs’a nasip ettiğine işaret etmektedir.

(1., 3, ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Sâmân-ı cihân bî-sebât u fâni Bir kûşe-i çeşme olmaya erzânî Sad ‘ömr-i dırâz Hazret-i Hızr olsun İstiğnâ-yı Sikenderüñ kurbânı[1044]	*Uygun bir âb-ı hayat çeşmesi olmadıktan sonra dünyanın zenginliği kararsız ve geçicidir. (Bu yüzden) İskender’in istiğnasının kurbanı olan Hazret-i Hızır’ın ömrü yüz kat uzun olsun.*

[1042] Mahmut Kaya, “İskender”, *DİA,* 22, 555-557.

[1043] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede*, 421/R. 18.

[1044]Çağlı, 14/R. 26.

4.3.2.3.2. Leylâ

Leylâ ile Mecnûn mesnevîsinin kadın kahramanı olan Leylâ, kaynaklarda tam ve kesin bilgiler olmasa da Benî Emir kabilesinden olduğu ve Kays (Mecnûn)'ın akrabalarından birisi olduğu rivayet edilir. Asıl adı Leylâ binti Mehdî b. Sa'dü'l-Âmiriyye'dir.[1045] Adının Leylâ (gece renkli) muhtemelen aşırı esmerliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Leylâ, sıfatıyla mevsuf, ismiyle müsemmâ şeklinde de algılanabilir.[1046]

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra. Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Şimdi yine bir perîye meftûnuz biz
Leylîdür o meh-pâre ki Mecnûnuz biz
Bir gayrıya meyl etmiş ol âfet feryâd
Bu derd ile mahşerde de mahzûnuz biz[1047]

Biz şimdi yine peri gibi güzele âşığız; o ay parçası Leylâ biz ise Mecnûn'uz. Feryâd ki o âfet başkasına meyletmiş; bu detle mahşerde bile hüzünlüyüz.

Dîvân şiirinde genellikle istiâre yoluyla sevgili yerine kullanılan Leylâ'nın rubâîlerdeki kullanımı da pek farksız değildir. Yukarıdaki örnekte 17. Yüzyıl şairlerinden Taybî Mehmed Çelebî, sevgili yerine bir ay parçası olarak Leylâ adını zikreder. Aşağıda 18. yüzyıl şairlerinden Yahyâ Nazîm'in örneğinde ise Leylâ, türlü hilelerle âşığın aklını başından alan biri olarak göstermesinin yanı sıra kara saçları dolayısıyla cünun ülkesinin düşmanlarına, kakülünün kara zincirleriyle eman vermeyen bir inzibat olarak tarif edilir.

(1., 2, ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Derdüñle idüp 'akluma sad mekr ü füsûn
İtmiş beni âşufte vü bî-sabr u sükûn
Ey Leylî-i devrânum iden kâkülüñi
Zencîr-keş-i şıhne-i iklim-i cünûn[1048]

Ey dünyamın Leylâsı! Cünun ülkesinin düşmanlarını saçlarının zincirleriyle (defederken) binlerce sihir ve hile ile aklıma girip beni de derdinle sabırsız, kararsız, derbeder bir âşık yaptın.

[1045] Pala, "Leylâ", *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 255.

[1046] Selami Ece, *Hüsnüne Aşk Olsun*, Fenomen Yay., Erzurum 2012, 21.

[1047] Tak, 155/R.XXXIX.

[1048] Ertürk, 349/R. 179.

4.3.2.3.3. Mecnûn

Cinnet geçirmiş, delirmiş anlamına gelen Mecnûn, Leylâ ile Mecnûn mesnevîsinin erkek kahramanı, Leylâ'nın âşığıdır. Bir rivâyete göre Mecnûn, Arap Benî Âmir kabilesinden şair Kays b. Mülevvah b. Müzâhimü'l-Âmirî (ö. 70/690 [?])'nin lakabıdır.[1049] Başka bir rivâyete göre ise Emevîler devrinde yaşamış Kays adında bir beyzâdenin lakabıdır.[1050] Kays diye rivâyet edilen bu kişinin gerçekte yaşayıp yaşamadığı, ne zaman ve nerede yaşadığı, nesep ve hayatının mâhiyeti hep tartışılan, kesinlik kazanmayan konulardan biridir.[1051] Dîvân şiirinde genellikle yine istiâre yolluyla âşık yerine kullanılan Mecnûn rubâîlerde bir âşık sembolü olarak Leylâ'ya göre daha sık kullanılmıştır. Bu benzetmelerinen etkili örneklerini ise şüphesiz Fuzûlî vermiştir. Özellikle *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinin dibâcesinde Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn'a verilen aşkı vesile kılarak Allâh'a münacaâtta bulunduğu üç rubâî, Leylâ ve Mecnûn'u konu alan rubâîler arasında en etkili örmeklerdir. Bu örneklerden ikisini vermek yerinde olacaktır.

(1., 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. Mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'ûl vezninde.)

Ey neş'et-i hüsnü aşka te'sîr kılan Aşkıyle binâ-yı kevni ta'mîr kılan Leylî ser-i zülfini girih-gîr kılan Mecnûn-ı hazîn boynına zencîr kılan[1052]	*Ey güzelliği yaratıp aşka te'sir eden, aşkıyla kâinâtı tamir eden, Leylâ'nın saçlarının uçlarını düğümlü kılan, hüzünlü Mecnûn'un boynuna zincir takan!*

(2., 3. ve 4. Mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'vezninde.)

Lutf ile şeb-i ümmîdümi rûz eyle İkbâlümi tevfîk ile firûz eyle Leylî kimi lafzumı dil-efrûz eyle Mecnûn kimi nazmum ciger-sûz eyle[1053]	*Ümidimin gecesini iyilikle gündüze çevir; isteğimi uygunca (yerine getirerek beni) sevindir. Sözlerimi Leylâ gibi gönül ferahlatıcı; nazmımı Mecnun gibi ciğer yakıcı eyle.*

[1049] İsmail Durmuş, "Mecnûn", *DİA*, 28, 277.

[1050] Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, 322; Pala, "Mecnûn", *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 265.

[1051] Zavotçu, 311.

[1052] Ayan, *Leylâ vü Mecnûn-Fuzûlî,* 19.

[1053] Ayan, *Leylâ vü Mecnûn-Fuzûlî,* 19-20.

4.3.2.3.4. Ferhâd

Dîvân edebiyatı'nda *Hüsrev ü Şîrîn*; Türk halk edebiyatında ise *Ferhâd ile Şîrîn* adlı meşhûr aşk hikâyesinin erkek kahramanıdır. İlk defa Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* adlı mesnevîsinde yer almıştır. Burada, Şîrin'e karşı olan aşkı dolayısıyla onu elde etmeye çalışan İran Hükümdarı Hüsrev'in kendisini ortadan kaldırmak istediği rakibi durumundadır. Nizâmî'den itibâren bu aşk hikâyesini işleyen eserlerde Ferhâd daima su yolları yapmakla ünlü bir mühendis-mimar veya ressam hüviyetindedir. Hüsrev ile Şîrin'den farklı olarak Ferhâd'ın tarihî ve gerçek kişiliği meçhuldür. Milliyeti ve mensup olduğu sosyal tabaka çeşitli mesnevî müelliflerince farklı gösterilen Ferhâd'ın esas vasfı sevdiği Şîrin'in aşkı ile dağları delmesidir.[1054] Rubâîlerde de daha bu yönüyle işlenen Ferhâd, âşığı sembolize eden kahramanlardandır. Felekten ve sevgiliden şikâyetin bulunduğu Fasîh Ahmed Dede'nin aşağıdaki rubâîsinde şair sevgiliyi taş yürekli Şîrîn'e benzetirken kendisini de taşlarda dövünen Ferhâd'a benzetir.

(2., 3. ve 4. Mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'vezninde.)

Feryâd sipihr-i kîne-verden feryâd Kimse olımaz dâm-ı gamından âzâd Hârâ dil-i Şîrîni idüp yâd Fasîh Taşlarla dögündi Bî-sütûn Ferhâd[1055]	*Gamının tuzağından kimsenin kurtulamadığı kindar felekten feryat ki ne feryat. Fasîh, Şîrî'nin memer gibi katı gönlünü yâd edip Bî-sütûn dağını delen Ferhâd gibi taşlarla dövündü.*

Tasavvufî rubâîlerde de Ferhâd'ın adına rastlamak mümkündür. Allâh'ın hem ma'şûk, hem âşık, hem de aşkın kendisi olduğunu dile getiren rubâîlerde aşkta meşhûr olan efsânevî şahsiyetler zikredilirken Ferhâd da kendine bu şahsiyetlerin arasında yer bulmaktadır. 16. yüzyıl şairlerinden Nâtıkî'nin aşağıdaki rubâîsi bu örneklerin başında zikredilebilir.

[1054] Cemal Kurnaz, "Ferhâd", DİA, 12, 383. Ayrıca bkz. Pala, "Ferhâd", *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 130; Zavotçu, 154.

[1055] Çıpan, 367/R. 24.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Ma‘şûk sen u aşk sen ‘âşık sen
‘Azrâ sen ü kûh-ken sen ü Vâmık sen
Geh dîde-i ‘âşık içre seyrân idici
Geh gamze ile gönülleri sârık sen[1056]

Aşık olunan sen; aşk sen; âşık olan sensin. Azra sen; dağı kazan (Ferhâd) sen; Vâmık sensin. Sen, bazen âşığın gözünde gezinir bazen de yan bakışınla gönülleri çelensin.

Bazı rubâîlerde adı geçmese de dağ delen anlamında olan “kûh-ken” ifadesiyle de Ferhâd’ın işlendiği görülür. Aşağıda örneğini verdiğimiz rubâîde Hâletî, aşk derdinin Kays’ın yanı sıra dağ delen vasfıyla Ferhâd’dan kendisine miras kaldığını dile getirmiştir.

(1. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Kıldı dili neş’e-i mahabbet ser-mest
İtdi didügin tamâm sâkî-i elest
Oldı baña Kays u Kûhken’den vâsıl
Güldeste-i derd-i ‘aşk olup dest-be-dest[1057]

Gönül aşk neşesi ile sarhoş oldu ve elest meclisi sâkîsinin dediğine “tamam, evet” dedi. (İşte o günden beri) aşk derdinin gül destesi, Kays ve Ferhâd’tan elden ele bana ulaştı.

4.3.2.3.5. Nemrûd

Hazret-i İbrâhîm döneminde tevhîd inancının karşısındaki siyasal otoriteyi simgeleyen efsanevî kral olan Nemrûd, inançsızlığı, Hazret-i İbrâhîm’le olan mücadelesi ve onu atmak için hazırladığı büyük ateşi dolayısıyla dîvân şairleri tarafından işlenmiştir.[1058]

Nemrûd ve ateşi rubâîlerde daha çok âşığın aşk ateşinin büyüklüğünün zikredildiği örneklerde karşımıza çıkmaktadır. 18. Yüzyıl şairlerinden Halepli Edîb’ten alıntıladığımz örnekte şair, kendi gönül ateşini öyle bir tarif eder ki onun tek bir kıvılcımının Nemrûd’un ateşini küle döndürebileceğini mübalağalı bir şeklide dile getirir.

[1056] Özer, 586/R.60.

[1057] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî’nin Rubâîleri,* 137/R. 35.

[1058] İskender Pala, “Nemrûd”, *DİA*, 32, 556.

(1. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Berr eyledi bahr-ı sûz-ı sînem rûdu
Bahr eyledi berri çeşm-i pür-nem rûdu
Hâkister eder zebâne-i sûz-ı dilim
Ednâ şereriyle âteş-i Nemrûdu[1059]

Kalbimin ateş denizi ırmakları kuruttu; gözlerimin ırmak gibi akan yaşları ise yeri denize çevirdi. Gönlümün ateşinin alevinden çıkan en küşük bir kıvılcım, Nemrûd'un ateşini küle çevirir.

4.3.2.3.6. Firavun

Firavun/Fir'avn, genel olarak *eski Mısır'da Amelika-Kıbt krallarının unvanı*[1060] olsa da, şahıs olarak bu kişinin İsrâil oğullarına baskı uygulayan ve Hazret-i Mûsâ dünyaya geldiğinde tahtta bulunan Mısır Kralı II. Ramses olduğu tahmin edilmektedir. Ancak İsrâil oğulları'na karşı baskının II. Ramses'in babası I. Seti döneminde başladığı da kabul edilmektedir. Ahd-i Atîk, bu Firavun'un, İsrâil oğullarına baskı uygulaması yanında erkek çocuklarının öldürülüp kız çocuklarının sağ bırakılmasını, daha sonra da erkek çocuklarının ırmağa atılmasını emrettiğini bildirir.[1061] Kur'ân-ı Kerîm'de de bu bilgiyi doğrulayan âyetler mevcuttur.[1062]

Rubâîlerde Firavun, daha çok zâlimliği, inatçılığı ve gururlu oluşu gibi menfi vasıflarla ön plana çıkarılmış ve genellikle Hazret-i Mûsâ ile birlikte işlenmiştir. 18. yüzyıl şairlerinden Halepli Edîb'ten alıntıladığımz örnekte de görüldüğü üzere Firavun, bu kötü vasıflarıyla rakibi sembolize eder.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Fir‘avn-ı rakîbi kahra ben mâlik idim
Manend-i ‘asâ mu‘cize-i Musâya
Dil-dârıñ o zülf-i mâr-kirdârından
Dest-i emele salaydı yek mû sâye[1063]

Yılan dükkanı olan o gönül çelen saçların, benim arzu elime tek bir kıl gölge yapsaydı, Firavun olan rakibi kahretmeye ve Mûsâ'nın asâ mucizesine benzer bir güce sahiptim.

[1059] Mum, 1191/R. 131.

[1060] Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, 322.

[1061] Ömer Faruk Harman, "Firavun", *DİA*, 13, 119.

[1062] Kasas, 28/4.

[1063] Mum, s.1191/R.127.

4.3.2.3.7. Kârûn

Dîvân şiirinin diğer nazım şekillerinde olduğu gibi rubâîlerde de zenginliği ve hazinesiyle anılan Kârûn, Hazret-i Mûsâ'nın akrabalarındandır. Toprağı altın yapma sanatı olan Simyâ'yı öğrenmiş olan Kârûn, bu sayede çok zengin olmuş biridir. Hazret-i Mûsâ'nın haber verdiği binde bir zakatı vermeyip Allâh'a karşı çıkmasıyla servetiyle birlikte yerin dibine batırılma gazabıyla karşı karşıya kalmıştır.[1064] Bununla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de onu aşkın âyet mevcuttur.[1065] Birçok rubâîde de bu zenginliği dolayısıyla işlenen Kârûn, daha çok zenginliği ve cimriliğiyle söz konusu edilmiştir.

(1., 2, ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'il vezninde.)

Memnûn oluruz gamuñla mahzûn olsak
Dânâ oluruz o zülfe Mecnûn olsak
Hep râh-ı muhabbetiñde mebzul ederiz
Biz mâlik-i genc-i mâl-i Kârûn olsak
(Sa'dî Çelebî)[1066]

Gamınla hüzünlensek bundan memnun oluruz; o zülfe Mecnûn olsak âlim (ârif) oluruz. Biz Kârûn'un hazinesine sahip olsak da, (bunu) her zaman senin muhabbetinin yolunda dağıtırız.

4.3.3. Rubâîlerde Tasavvuf ve Etrafında Şekillenen Tip ve Kavramlar

Tasavvuf'un birçok tanımı bulunmakla birlikte, bu sahada kaleme alınan birçok eserden hareketle, İslâm dininin inanç esasları çerçevesinde, Allâh'ın emirleri ve Hazret-i Peygamberin telkinleri ışığında, insanın en büyük düşmanı olarak telakkî edilen nefsin tezkiye ve terbiyesi başta olmak üzere fâni olan hiçbir şeye gönül bağlamadan Kur'ân ve Hadîs rehberliğinde Allâh'a yönelme şeklinde tarif edilebilir.[1067]

[1064] Bkz. Onay, "Kârûn", *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, 283; H. İbrahim Şener, "Kârûn", *DİA*, 24, 520.

[1065] Kasas 28/76-83; Ankebût 29/39; Mü'min 40/23-24.

[1066] Esir, 228/R.19.

[1067] Tasavvuf'un en yaygın tanımları için bkz. Mâhir İz, *Tasavvuf, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Kitabevi Yay., İstanbul 2000, 27; Abdürrezzâk Kâsânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 135; H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar,* 17-19; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatler*, MÜ. İFAV Yay., İstanbul 2008, s.36-44; Abdülbâki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1985; Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarîkatler*, İstanbul 2001, s.19-20; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlügü*, 512-513; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Degah yay., İstanbul 2003, 27-34; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2005, 629-634.

Daha önceki bölümlerimizde de belirttiğimiz gibi klasik Türk şiirinde kaleme alınan rubâîlerin çoğunluğu tasavvuf düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Klasik Türk edebiyatı şairlerimizin rubâîlerinde bu temâyülün bulunmasında hiç şüphesiz rubâîlerinin tümünü taavvufî bir düşünceyle Farsça olarak kaleme alan Mevlânâ başta olmak üzere Fars edebiyatının önde gelen şairlerinden Sâdî-i Şirâzî ile Ferîdüddîn Attâr'ın etkisi olduğu kanâatindeyiz.

Birçok rubâî şairinin rubâîlerinde tasavvuf düşüncesi ya bilinçli bir şekilde yani amaç olarak işlebmiş ya da tasavvufî kavramları sadece bir şiir malzemesi, yani bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin 15. yüzyıl şairlerinden İbrâhîm Beg; 16. yüzyıl şairlerinden Hüdâyî; 17. yüzyıl şairlerinden Sâbir Mehmed, Hâletî, Taybî, Nehcî Mustafa Dede, Behcetî, Sa'dî Çelebi, Nâzikî, Fasîh Ahmed Dede, Şeyh Mehmed Nazmî ve Nesîb Dede; 18. yüzyıl şairlerinden Yahyâ Nazim, Sakıb Dede, Âgâh, Subhî-zâde Feyzî, Erzurumlu İbrâhîm Hakkı, Halîl Nûrî ve Esrâr Dede rubâîlerinin hemen hemen tamamını tasavvuf düşüncesiyle işlerken 15. yüzyıl şairlerinden Ali Şîr Nevâyî; 16. yüzyıl şairlerinden Bağdatlı Rûhî ve Fuzûlî; 17. yüzyıl şairlerinden Mesîhî-i Tebrizî 18. yüzyıl şairlerinden Seyyid Vesîm gibi şairler ise tasavvuf düşüncesinde kullanılan tip, kavram ve mefhumları bir şiir malzemesi olarak kullanmışlardır.

Tasavvuf düşüncesi etrafında kaleme alınan rubâîlerde tespit ettiğimiz söz konusu tip ve kavramları şu şekilde değerlendirebiliriz.

4.3.3.1. Tasavvufî Tipler

4.3.3.1.1. Âbid

Arapça bir kelime olan *'âbid*, "kulluk eden, ibâdet eden, tâatte bulunan" anlamlarına gelir. Çoğulu '*ubbâd* olarak zikredilir. Tasavvufta, cehennemden kurtulmak ve cennete kavusmak için ibâdet eden, kendini farz ve nâfile ibâdetlere veren ve kurtuluşu ibâdet etmekte gören kişi demektir. Âbide benzemeye çalışan ancak âbid olma mertebesine ulaşamamış kişilere ise mutaabbid denir.[1068] Rubâîlerde doğrudan âbid ifadesi geçmese de Allâh'a kulluk eden veya Allâh'ın kulu anlamında olan "Abdullâh" ifadesinin redif alarak kullanıldığını görmek mümkündür.

[1068] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 15.

(1., 2, ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Gül-çîn-i niyâz-ı cism-i 'Abdu'llâham
Lebrîz-i cünûn-ı cism-i 'Abdu'llâham
Ağyâr n'ola kesilse sevdâsından
'Uryân-seyf tılısm-ı 'Abdu'llâham
(Yahyâ Nazîm)[1069]

Ben dua ile gül toplayan bir beden (olarak) Allâh'ın kuluyum. Allâh'ın kulluğunda deliliğin taşkınlığında bir bedenim. Yabancılar sevdalarından uzaklaşmalarına şaşılır mı? Ben Allâh'ın kulluğunda tılsımlı yalın bir kılıcım.

4.3.3.1.2. Ağyâr / Bîgâne

Kelime olarak *ağyâr,* "el, yabancı, bîgâne, başkası" anlamlarına gelen "gayr" kelimesinin çoğuludur. Tasavvufta, mâsivâ dediğimiz Allâh'tan gayrı olan her şey;[1070] hakîkate yabancı olanlar ve tasavvufi hayata yabancı olanlar, anlamlarına gelmektedir.[1071] Âşıkâne rubâîlerde âşığın, sevgilisinin görüşmesinden hoşlanmadığı, istemediği yabancıları ve rakipleri karşılarken sûfiyâne edâda söylenmiş rubâîlerde ise Allâh ile kulu birbirinden uzaklaştıran, sâlikin Allâh'a kavuşmasını zorlaştıran, onu dünyaya bağlayıp seyr ü sülûkunu sekteye uğratan her şey yani mâsivâdır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Hâhiş-ger iken bezm-i visâle ol mâh
Mâni' olur ağyâr-ı bed-endîş eyvâh
Öldürmeli mi ölmeli mi n'eylemeli
لا حول ولا قوة إلا با لله
(Senih-i Mevlevî)[1072]

Eyvâh! O ay yüzlü güzel kavuşma meclisine istekliyken kötü düşünceli rakipler buna engel oluyor. Onları öldürmeli mi, ölünmeli mi, neylemeli? Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh.

[1069] Ertürk, 346/R. 158.

[1070] Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Istılâhât-ı İnsân-ı Kâmil*, (Haz.:İhsan Kara), İnsan Yay., İstanbul 2008, 212.

[1071] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 25-26.

[1072] Okyay, 239/R. 4.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.

Hâl-i dili bî-vefâ nedür bilmezsüñ
Bîgânesün âşinâ nedür bilmezsüñ
Ağyâr olur nevâzişüñden dil-şâd
Hiç hâtır-ı mübtelâ nedür bilmezsüñ
(Yahyâ Nazîm)[1073]

Vefâsızsın gönlün halini bilmezsin. Yabancısın, tanıdık nedir bilmezsin. Yabancılar senin iltifatından sevinçliyken dertli ve düşkün olanların halinin ne olduğunu bilmezsin.

4.3.3.1.3. Ârif

Arapça bir kelime olan *ârif*, "bilen, vâkıf, âşinâ, tanıyan, anlayışlı, kavrayışlı, mükemmel, irfan ve marifet sahibi" anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise, Allâh'ın kendisine zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini müşâhede ettirdiği kimsedir. Bu müşâhededen doğan bilgiye *ma'rifet*, bu bilgiye sahip olan kisiye de *ârif* denir. Allâh hakkında vecdî bilgilere sahip olana *ârif-i billah*, ârifin bu yolla tanıdığı Allâh'a *ma'rûf* denilmektedir.[1074]

Sûfiyâne rubâîler kalemel alan şairler, ârif olan Allâh dostlarını günahlardan teberri etmeleri; saf, temiz ruhlu kalmaları; kalp gözlerinin açık olması ve en önemlisi de riyadan uzak durarak Allâh'ı bulmaları dolayısıyla övmüş ve kendilerinin de böyle olmalarını temenni ederek münâcâtta bulunmuşlardır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ârif o kadar riyâdan âzâde olur
Reng-i ruh-ı zerdden bile sâde olur
Ger 'aşk saña kıble-nümâdur Âgâh
Sâyende düşüp pâyüñe seccâde olur
(Âgâh)[1075]

Ârif, ikiyüzlülükten o kadar uzak olur ki, sarı yanağın renginden bile sâde olur. (Ey) Âgâh! Eğer aşk sana kıbleyi gösteren bir pusulaysa, o aşk sayende ayağına düşüp seccade olur.

[1073] Ertürk, 341/R. 131.

[1074] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 52-53.

[1075] Akpınar, 576/R. 6.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Yâ Rab beni ‘ârif-i billâh eyle
Hem mertebe-i ‘aşkdan âgâh eyle
Meyyâl ola eş‘âruma yâ Rab cihân
Mülk-i suhana ben kuluñı şâh eyle
(Subhî-zâde Feyzî)[1076]

Yâ Rab! Beni seni hakkıyla bilenlerden et, beni aşk mertebesinden haberdâr et. Tüm dünyayı benim şiirlerime meylettirerek söz ülkesine beni sultân eyle.

Çoğu rubâî şairi için en büyük ârif, ilmî hüneriyle Hz. Peygamber tarafından da övülüp “Ben ilmin/ hikmetin şehriyim, Alî de kapısıdır. İlim isteyen kimse bu kapıdan gelsin.”[1077] hadîsine müşerref olan Hazret-i Alî’dir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Serdâr-ı cüyûş-ı mü’minândur Haydar
Sâkî-i şarâb-ı ‘ârifândur Haydâr
Şehen-şeh-i mülket-i cihândur Haydâr
Fettâh-ı hazâ’in-i cinândur Haydâr
(Arşî)[1078]

O yüce yiğit (Hazret-i Ali), mümin askerlerin komutanı, âriflerin içtikleri şarâbın sâkîsidir. O, dünya ülkesindeki şâhların şâhı, cennet hazinelerinin açıcısıdır.

Tasavvuf, hikmet ve nasîhat içerikli rubâîlerde ârifler, Hakk’ın en küçük bir cilvesini dahi gözden kaçırmayacak kadar uyanık (âgâh) bir şekilde âlemi müşâhede eden örnek sûfî tipi olarak takdim edilir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Kalbüñ güher-i ma‘rifete kân olsun
Cân gavta hod lücce-i ‘irfân olsun
Çün ‘ârif-i âgâha işaret besdür
Hû nâme-i a‘mâlüñe ünvân olsun
(Nev’i-zâde Atâyî)[1079]

Kalbin marifet cevherine kaynak olsun; can toprağına mârifet deryâsı olsun. Uyanık ârife bir işaret yettiği için “Hû” yani “O”, amel defterine unvan olsun.

[1076] Gündüz, 131/R. 41.

[1077] Tirmizi, Menâkıb: 20.

[1078] Bahattin Kahraman, 468/R. 15.

[1079] Saâdet Karaköse, *Nev’i-zâde Atâyî Divanı Kısmî Tahlil-Metin*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, SBE, Malatya 1994, 745/R. 57.

4.3.3.1.4. Âşık

"Aşka düşmüş, aşk derdine tutulmuş, bir güzele gönül vermiş, seven, tutkun" anlamlarına gelen *âşık,*[1080] tasavvufta ilâhî aşka düşmüş Allâh'a âşık olmuş ve her yönüyle Allâh'a bağlı olan gönül eridir. Rubâîlerde âşık, çeşitli isim ve sıfatlarla anılmış ve tasavvuf yolundaki cehd ü gayreti çeşitli teşbihlerle vasıflandırılmıştır. Öyle ki ilâhî aşka giriftâr olmuş kişi veya kişiler rubâîlerde; *eren, derviş, dîvâne, sâlik, erbâb-ı dil, kûh-ken, Ferhâd, Mecnûn, Vâmık, keşşâf-ı tafsîl, zümre-i uşşâk, 'âşıkân, gürûh-ı 'âşıkân, kâmilân, âşık-ı cânân, esîr-i 'aşk, ehl-i 'aşk, ehl-i hâl, ehl-i gam, ehl-i irfân, ehl-i zevk, ehl-i mezâk, ehl-i fenâ, ehl-i beyân, ehl-i hevâ-yı aşk, mazhâr-ı 'aşk, sâlik, harâbâtî, ahyâr, derd-mend, mey-nûş-ı gam, sâhib-i hâlât, ârif, cân, kurbân, uryân, erbâb-ı dil, erbâb-ı cünûn, erbâb-ı fakr vb.* pek çok isim ve sıfatlarla anılmıştır.

Rubâîlerde şairler, âşığın hâlini ve tanımını daha çok "biz" redifini kullanarak tarif etmişlerdir. Onlara göre âşık derin bir gönül hastalığına yakalanmış, bu hastalığıyla zayıf düşmüş, hatta tenden sıyrılarak üryân olmuş biridir. Bu hâliyle de dillere düşen âşığı, 17. asır şairlerinden Fasîh Ahmed Dede şöylece tarif eder:

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Bîmâr-ı dil-i derd-i derûn olduk biz Gittükçe gam-ı 'ışka zebun olduk biz Evvel okınan şimdi bizüz defterde Ser-halka-i erbâb-ı cünûn olduk biz[1081]	*Biz derin bir gönül hastalığına yakalandık; aşk hastalığıyla gittikçe zayıf düştük. Aşk defterinde ilk önce bizim adımız okunur ki biz, delilerin başını çekmekteyiz.*

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Anlar ki mücerred ü ten 'uryândur Bir sinede cem'iyyet iden cânlardur Cân u dil ile tekye-geh-i 'uşşâka Kendü ayağıyla gelme kurbânlardur[1082]	*Onlar tenden soyutlanmış çıplaklardır. Bir gönülde toplanan canlardır. Onlar, âşıkların dergahına kendi ayaklarıyla can ve gönülden gelen kurbanlardır.*

[1080] Zavotçu, 32.

[1081] Çıpan, 378/R.46.

[1082] Çıpan, 375/R.39.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi tasavvufta sevilen, gönül verilen, yolunda sıkıntı ve dertler çekilen sevgili beşerî, geçici ve ölümlü devgili değil, bâkî, ezeli ve ebedî sevgili olan Allâh'tır. Bu konuda rubâîlerinin ekserisini ilâhî aşk bahsine ayıran 17. asır şairlerinden Sâbir Mehmed, bu aşk anlayışını şu ifadelerle dile getirir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Sanmañ beni ol mâh-likâyı severim
Yâ neşve-i câm-ı gam-zidâyı severim
Ser-cümle sıfât-ı Hak bilüp eşyâyı
Esmâya bakup Zât-ı Hudâyı severim [1083]

O ay yüzlüyü sevdiğimi sanmayın; ben gamı silip parlatan kadehin keyfini severim. Eşyanın tümünü Allâh'ın sıfatları (olarak) bilirim ve Allâh'ın isimlerine bakarak O'nun zâtını severim.

Âşığın sahib olduğu ilâhî aşk hâli, aslında herkesin katlanabileceği bir durum değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı bîgânelerce ayıplanan, dillere düşürülen bir durumdur. Ayıplanan bu âşık, sıkıntı çektikçe aşka olan bağlılığı artar, Ma'şûk'tan gelecek her türlü eziyete katlanır. Bu yönüyle âşığı bir kahraman olarak tarif eden 18. asır şairlerinden Halepli Edîb, âşığın bu hâletini herkesin anlayamayacağını tarif ederken onu herkesin toplayamayacağı gam gülistanının gülüne benzetir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.

Her muğrem-i 'aşk bâd-ı âh esdiremez
Her bâsil-i cân-fidâ serin kesdiremez
Çokdur gül-i handânı gülistân-ı gamıñ
Baksın yine ammâ anı kes diremez [1084]

Her aşk tutkunu âh rüzfarı estirmez. Canını fedâ eden her kahraman başını kestirmez. Gam gülistanının açılmış gülen gülü çok olur; ancak ona bakan her kimse onu toplayamaz.

4.3.3.1.5. Âşinâ

Farsça bir kelime olan *âşinâ*, "tanış-tanışıklık, dost-dostluk ve dost olma" gibi anlamlarına gelir. Tasavvufta âşinâ, benliğinden uzaklaşarak, nefsine bigâne olarak Allâh'a yaklaşan sâlikin O'nunla üns hâlinde olması; Hakk ile kul, Hakk ile âlem ilişkisindeki sır ve hikmetlere vâkıf olması; ilâhî esrârla tanışması ve bunlara vâkıf

[1083] Duru, 244/R.26.

[1084] Mum, 1203/R. 199.

olması anlamlarına gelir. Bu durumdaki sâlik için *âgâh, vâkıf* ve *âşinâ* gibi tâbirler kullanılırken âşinâ olmayanlar için ise *bigâne, berrânî, yabancı* ve *el* gibi ifadeler kullanılır. Aynı tarîkata bağlı iki kişinin birbiriyle can arkadaşı (yoldaş) olmalarına da *âşinâ* denilmektedir.[1085] Gerek âşıkâne gerekse sûfîyâne üsluplu rubâîlerde de âşina-bîgâne mukayesesine giden şairler, bîgâneyi câhil, vefâsız olarak gösterirken âşinâyı hakiki aşk ehli olarak gösterirler. Aşağıdaki örnekte 18. yüzyıl şairlerinden Yahyâ Nazîm, bigâneyi, yabancı ve vefâsız olarak gösterirken dertli ve düşkün olan âşinayı yüceltmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ' vezninde.

Hâl-i dili bî-vefâ nedür bilmezsüñ Bîgânesün âşinâ nedür bilmezsüñ Ağyâr olur nevâzişüñden dil-şâd Hiç hâtır-ı mübtelâ nedür bilmezsüñ[1086]	*Vefâsızsın gönlün halini bilmezsin. Yabancısın, tanıdık nedir bilmezsin. Yabancılar senin iltifatından sevinçliyken dertli ve düşkün olanların halinin ne olduğunu bilmezsin.*

4.3.3.1.6. Dervîş / Sâlik

Birbirine benzer anlamları bulunan bu tipler genel olarak tarîkatlerde şeyh veya mürşîdin rehberliğinde tarîkat kurallarına göre eğitilen kişilerdir. Kapı kapı dolaşma, dilencilik anlamına gelen Farsça der-yûş, der-yûz, der-yûze'den bozma bir sözcük olan dervîş kelimesi, yoksul ve muhtaç bir dilenci anamındadır. Tasavvufî bir terim olarak ise *dervîş,* Allâh aşkı için dünya nimetlerinden yüz çevirip fakirliği ve alçak gönüllüğü seçip bir şeyh veya mürşîdin rehberliğinde tarîkat kurallarına göre eğitilen kişidir.[1087] Tasavvufî rubâîlerde adına sıkça rastladığımız dervîş ifadesi, şairlerin tutmak istedikleri yolun örnek yolcusu, örnek sûfî tiplerindendir. 17. yüzyılın sûfî şairlerinden Fasîh Ahmed Dede'nin derviş tipi tarifi şöyledir:

[1085] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 58-59.

[1086] Ertürk, 341/R. 131.

[1087] Zavotçu, 114.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.

Dervîşler melâmet-i âyîn olmışdur
Teslîm ü rızâ mezheb ü dîn olmışdur
Dâğ-ı dil ile cism-i nizâr ile çü ney
Her lahzada kâr âh u enîn olmışdur[1088]

Dervişler (melamet) kınanmışlık âdâbına uyanlardır. Onların dini ve mezhebi, Teslim ve Rızâ'dır. Bunların işi, gönül yarası ve ney gibi zayıf vücutla her an âh edip inlemektir.

Fasîh Ahmed Dede'nin tarifine benzer bir kullanımı 18. yüzyıl şairlerinden Sâkıb Dede'nin aşağıdaki örneğinde de görmek mümkündür. Rubâîde şair, dervişliğin hâllerini zikretmesinin yanı sıra derviş olma noktasında münâcaâtta bulunduğu görülür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Yâ Rab tenümi şevk ile raksân eyle
Cânum neyini zevk ile nâlân eyle
Her bendeñe bir gûne idersin ihsân
Bu bendeñi dervîş idüp ihsân eyle [1089]

Yâ Rab! Bedenimi aşkla zikrettir. Ney gibi olan canımı zevkle inlet. Her kuluna bir yol ihsân edersin; bu kuluna da dervişlik (yolu) ihsân eyle.

Mürşîd ile aynı anlama gelen bir diğer kullanım ise *sâlik*'tir. Kelime olarak "bir yola giren, bir yolda giden" anlamında Arapça bir kelime olan *sâlik*, tasavvufta mürşîde bağlanarak, tarîkatın usûl ve âdetleri ile tasavvufî hakîkatleri öğrenmek isteyen kişidir. Mürîd ve Tâlib de aynı anlama gelen diğer kavramlardır. Tasavvuf yolunda olan mürîd/tâlib, kendi irâdesine göre değil Allâh'ın ve onun tarîkatteki mürşîdinin irâdesine göre hareket eder. Tasavvuftaki seyr-i sülûkta olan sâlik, kendi isteğini mürşîdinin isteğinde eritip fânî kıldıkça Allâh'ın irâdesine teslim olma hakîkatine de ulaşır.[1090] Tasavvufî rubâîlerde sâlikin uyması gereken tasavvuf kuralları ile ilgili çok sayıda rubâî bulunmaktadır. Buna göre sâlik her ne olursa olsun tasavvuf yolunda mürşîdinin telkinlerine uymalı onun yolundan asla ayrılmamalıdır. Seyr-i sülûkta muvaffak olmanın şartı da budur. Sâlike bu yönde telkinlerde bulunan Fuzûlî de sâlikin dervişin

[1088] Çıpan, 374/R. 38.

[1089] Arı, 593/45.

[1090] Cebecioğlu, 454-455.

eteğine sımsıkı sarılarak tevekkülle zorluklara katlanarak maksadına ulaşabileceğinin altını çizer.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Ey sâlik-i râh-i Hak saña kat‘-i tarîk
Düşvârdır olmazsa refîkin tevfîk
Tut dâmen-i mürşîd-i tevekkül ki saña
Maksûd müyesser ola tevfîk refîk[1091]

Ey Hak yolunda olan sâlik! Yoldaşının yardımı olmasa bu yolu katetmen zordur. Tevekkül mürşîdinin eteğini tut ki bu yoldaşın sana maksadına ulaşmada kolaylık sağlasın.

Fuzûlî’ye benzer nasîhatleri, 17. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden olan Topkapılı Feyzî’nin rubâîleri arasında da görmek mümkündür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey sâlik-i mühtedî-i şehr-râh-ı fenâ
Maksaduñ ise vukûf-ı esrârı Hudâ
Ser-sebz idegör mazra‘-ı cânuñ yohsa
Her hırmana uğramaz sana berk-i hüdâ[1092]

Fena yolu şehrinin hidayete ermiş yolcusu! Eğer maksadın Allâh’ın sırlarını öğrenmek-se canının tarlasını yeşillendirmeye bak; aksi takdirde her mahrumiyete Allâh’ın tecellisi sana uğramaz.

17. yüzyılın bir diğer mutasavvıf şairi olan Nesîb Dede ise, sâlikin hem rûhî hem de bedenî yapısının nasıl olması gerektiği üzerinde fikirlerini beyân eder.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Sûfî ki bahîl ola gam efgendesidür
Sâlik dinilen hemân anuñ jendesidür
Her mümsik-i nâ-kesde kerâmet olmaz
Sultân-ı kerâmet keremüñ bendesidür[1093]

Sûfî dediğin âvâre ve gam düşkünü olur; sâlik denilen kişi ise yamalı, pejmürde olur. Kimsesizliği seçen her kişide keramet olmaz; kerâmetin sultânı (dediğin), ihsân edilen nimete kul olur.

[1091] Kenan Akyüz vd., 325/R. 52.

[1092] Özerol, 130/R.1.

[1093] Hidayetoğlu, 591/Rubâiyât-ı Diger, R.10.

4.3.3.1.7. Dost / Yâr

Arkadaş, eş, yoldaş, sevgili, ilâhî sevgili anlamında kullanılan *dost,* tasavvufî metinlerde daha çok ilâhî sevgili (Allâh) anlamında kullanılır.[1094] Yâr ve cânân ifadeleri Allâh'ı karşılayan diğer tabirlerdir. Rubâîlerde ise *dost*, bazen Hz. Peygamber, bazen de yârân, enîs, hem-dem ve ahbâb gibi tasavvufta aynı yolun yolcusu anlamlarında kullanılan bir tabir olarak karşımıza çıkar.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey şâh-ı rusül bendene himmet eyle Bî-çâreyüm ahvâlüme şefkat eyle Ey dost-ı Hudâ rûz-ı cezâda lutf it Birrî-i güneh-kâra şefâ'at eyle (Birrî Mehmet Dede)[1095]	*Ey peygamberlerin sultânı! (Şu) kölene yardımda bulun. Çaresizim halime merhamet eyle. Ey Allâh dostu! Ceza gününde iyilikte bulunarak günahkar Birrî'ye şefâat eyle.*

Tasavuufta asıl maksat, Allâh'ın gerçek sadık dostu olabilmektir. Buna örnek olarak kabul edilen kişi de "Halîlullâh" yani Allâh'ın dostu olarak tavsif edilen Hz. İbrâîm'dir. 18. asır şairlerinden Abbas Vesîm'in Hz. İbrâhîm'i şefâatçi kılarak dergâh-ı ilâhîye niyâz ettiği aşağıdaki rubâî, tasavvuf yolunda Allâh dostu olma arzusunu gösteren örneklerdendir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey dostuna nârı kılan *berd ü selâm* Noksanımı gufrânıñıla eyle tamâm Deryûze-i rahmetle deriñe geldim İtdirme bir âhir kapuya 'arz-ı merâm[1096]	*Ey dostuna ateşi soğuk ve zararsız kılan! Eksikliklerimi mağfiretinle tamamla. Rahmetin dilencisi olarak kapına geldim; isteklerimi sunmak için beni başka kapıya yönlendirme.*

Yine tasavuuf ehli için Allâh'tan gelecek her türlü yardımı da dost, yâr ve enîs olarak kabul eder. En büyük dostluk ise hidâyettir. 15. asır Çağatay sahası şairlerinden

---

[1094] Zavotçu, 121.

[1095] Erkul, 363/R. 11.

[1096] Tuğluk, *Abbas Vesîm Efendi,* 867/R. 36

Ali Şîr Nevâyî'nin aşağıdaki örnek rubâîde bahsettiği yâr, Allâh'ın inâyeti sonunda gerçekleşen hidâyettir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Yârab ki 'inâyetingni yâr eyle manga
Yoklukka hidayetingni bâr eyle manga
Hem kehf-i kifâyetingni dâr eyle manga
Hem dürr-i inayeting nisâr eyle manga[1097]

Yâ Rab! Yardımını bana dost eyle; yoklukta (dalâlette) hidayetini nasip eyle. Bana hem kifayetinin sığınağını mesken yap; hem de yardım incilerini üzerime serp.

4.3.3.1.8. İnsan-ı Kâmil

"Yetkin insan, olgun insan" anlamına gelen insan-ı kâmil, tasavvufta Allâh'ın bütün isim ve sıfatlarıyla en mükemmel bir biçimde kendisinde tecelli ettiği insandır.[1098] İnsan-i kâmil, din ve diyanet adına örnek bir insan olarak Mürşîd veya Kâmil Mümin olarak karşımıza çıkmaktadır. Mürşîd, seyr u sulûk esaslarına göre ruhî eğitimini tamamlamış ve irşâda ehil olup mürşîdi tarafından irşâdla görevlendirilen kişidir. Kâmil Mümin ise, bir tarîkata mensup olmazsa bile, Kur'ân ve sünnete göre Allâh'ı tanıyıp mükemmel bir İslâmî hayatı olan her mümindir.[1099] Rubâîlerde şairler, bu tiplerin her ikisi ile de ilgilenmiş ve Allâh'ın bütün isim ve sıfatlarıyla en mükemmel bir biçimde kendisinde tecelli eden bu olgun kişileri her fırsatta yüceltmiştir. Örneğin 18. asır şairlerinden Halepli Edîb, olgunluk, edeb ve fazilet sahibi bu kişilerin sahip oldukları kemâli altın ve gümüşe benzeterek değerlerini ortaya koymuştur.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ehl-i hünere sîm ü zeheb kemâldir
Ol zümreye hep fazl ü edeb kemâldir
Bu 'âlem-i fâniyi kem aldır gözüñe
Bu nushumu sen görme 'aceb kemâldir[1100]

Olgunluk, hüner sahiplerinde altın ve gümüş (gibi değerli birşey)dir. Bu kişilerde fazilet ve edep olgunluktur. Bu geçici dünyayı kötü olarak gör. Bu nasîhatimi garip görme (ki bu), doğru ve kâmil bir sözdür.

[1097] Kut, 536/R.III.

[1098] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 269-270.

[1099] Abdulhakim Yüce, "Tasavvufta İnsan-ı Kâmil ve Mevlâna", *Tasavvuf,* (Mevlana Özel Sayısı) Ocak-Haziran 2005, S.14, 64-65.

[1100] Mum, 1171/R. 11.

4.3.3.1.9. Mürşîd / Pîr / Şeyh

İnsân-ı Kâmil mertebesinde olan bu şahsiyetler özellikle tasavvufî rubâîlerde en fazla karşımıza çıkan tipler arasındadır. "İrşâd eden, doğru yolu gösteren, klavuz" anlamında Arapça bir kelime olan *mürşîd,* tasavvufta mürîdi hak yola ileten pîr, şeyh ve eren gibi adlarla da anılır.[1101] Mürîdleri manevî bir terbiye ile yetiştiren, mârifet ve irfan nûruyla aydınlatan bir tarîkat lideri olan mürşîd, post-nişin ve seccâde-nîşin ifadeleriyle de anılabilmektedir. Tasavvufta mürşîd olan kişinin fenâ makâmına ulaşması şarttır.[1102] Sûfî rubâî şairleri de, kendilerine yol gösterecek, kendilerini doğru yola iletecek hak ile bâtılı birbirinden ayırtacak bir mürşîde, bir insân-ı kâmile iştiyak duymuş ve bu yönde niyâzda bulunmuşlardır. 18. asıda Süleymân Nahîfî'nin bu yöndeki münâcacâtı şöyledir:

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Bu yolda baña mürşîd-i kâmil göster Reh-vâr-ı dili maksada vâsıl göster Yâ Rab beni kıl mazhar-ı sırr-ı temyîz Hakkı baña hak bâtılı bâtıl göster[1103]	*Yâ Rab! Bu yolda bana kâmil bir mürşîd göster; gönül yolculuğunda maksada ulaştır. Beni hayır ve şerri ayıracak sırra eriştir; hakkı hak; bâtılı bâtıl göster.*

Mevlevî şairlerin rubâîlerinde bakıldığında kendileri için mürşîd olarak kabul ettikleri şahsiyetin Mevlânâ olduğu görülür. 18. yüzyılın Mevlevî şairlerinden Esrâr Dede'nin aşağıda verdiğimiz rubâîsi bu yönde yazılmış örnek rubâîlerdendir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ey mazhar-ı evvelîn olan Mevlânâ Ey mefhar-ı âhirîn olan Mevlânâ Sen cümle-i pîrlere tebşîr olduñ Ey pîr-i ricâl-i dîn olan Mevlânâ[1104]	*Ey öncekilerin şereflendiği, sonrakilerin övünç kaynağı olan ve ey din adamlarının reisi olan Mevlânâ! Sen, tüm tarîkat reislerine müjdelendin.*

[1101] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 388.

[1102] Cebecioğlu, 455.

[1103] Aypay, 592/R. 155.

[1104] Kasır, 430/R. 1.

Aslında insanlar arasında en hakîkî mürşîd Hazret-i Peygamber'dir. Bu nedenle onun için *Mürşîd-i A'zam, Mürşîd-i Cihân* gibi tabirler kullanılır. Sadece İslâm âlemine değil; tüm insanlığın irşâdı için gönderilmiş bir Hazret-i Peygamberin bu ulvî misyonu şairler tarafından da sıkça dile getirilmiştir. 17. yüzyıl şairlerinden Sabir Mehmed'in aşağıda zikrettiğimiz rubâîsi bu konuda söylenmiş en dikkate değer örneklerdendir.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Maksûdum olur istedigüm üzre
İtmezse eger niyâzımuz ister dâd
Biñ yuf iderüm tekye vü dervîş cihâna
Olmazsam eger şeyh-i cihândan irşâd[1105]

Yalvarmamız eğer ihsân ile karşılık bulursa arzum istediğim gibi olur. Eğer cihân mürşîdi (Hz. Peygamber)'den irşâd yolunu almazsam dünyadaki derviş ve tekkelere bin yuh derim.

Tasavvufî mazmunlar altında rubâî kaleme alan şairlerde sık gördüğümüz örneklerden birisi de pîr-i mugan ifadesidir. Bilindiği üzere tasavvufî şiirlerde meyhâne/harâbât tekkeyi; şarap ilahî aşkı; sâkî veya pîr-i mugan ise mürşîd-i kâmili yani şeyhi sembolize etmektedir. Özellikle sâkînâme türü rubâîlerde rastladığımız bu kullanımlarda Allâh aşkı, mazmunlar ışığında işlenmiştir. 17. yüzyıl şairlerinden Riyâzî'nin sâkînâmesinden aldığımız rubâîde Riyâzî, pîr-i mugan olarak tavsif ettiği mürşîd-i kâmilin telkinlerinleri vâsıtasıyla Allâh'a ulaşmaya çalışan bir sâlik görünümü vermektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Biz pîr-i mugânıñ sözini gûş ideriz
Mest-i mey-i şevk olmagıla cûş ideriz
Kanlar yudarız dîde vü dilden dâ'im
Biz 'aşkıña sâkî tolular nûş ideriz [1106]

Biz meyhanecinin (mürşîdin) sözünü dinleriz; neş'e şarâbının sarhoşluğuyla coşarız. Gözümüz ve gönlümüzden daima kan ağlarız; biz senin aşkına kadeh dolusu şarâb içeriz.

[1105] Duru, 253/R. 44.

[1106] Mehmet Arslan, *Sâkî-nâmeler*, 244.

4.3.3.1.10. Nâdân

"Câhil, bilmez, haddini bilmez" anlamında olan *nâdân*, tasavvufî rubâîlerde hak yoldan gitmeyen, kalp gözü kapalı, tarîkat ehline uzak durup Allâh'ın sırlarına uzak kalan kişi olarak telakkî edilir. 17. asır şairlerinden Şeyhülislâm Bahâyî, nâdân olmayı şereften uzak kalmak olarak algılamakta ve nâdân olan günülü, aşk yolunu, geçmişlerin tuttuğu tarîkat yolunu tutması için tembihlemektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ey dil reh-i aşkda telefden kaçma Nâdân-reviş olma gel şerefden kaçma Ferhâd yolın tut saña lâzımsa necât Taklîd-i tarîka-i selefden kaçma[1107]	*Ey gönül, aşk yolunda yok olmaktan kaçma! Câhillik yolunu tutma gel, şereften kaçma. Sana kurtuluş lazımsa Ferhâd'ın yolunu tut. Eskilerin tuttuğu tarîkat yolunu taklid etmekten kaçma.*

17. asrda Nef'î ise, nâdân olanları rubâîden anlamayan iki ayaklı câhil eşek olarak dile getirmiş ve bu câhillerden kendisini koruması için Allâh'a sığınmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Yâ Rab dilimi sehv ü hatâdan sakla Endîşemi tezvîr ü riyâdan sakla Basdım reh-i vâdî-i rubâîye kadem Ta'n-ı har-ı nâdân-ı dü-pâdan sakla[1108]	*Yâ Rab! Dilimi hata ve yanlışlardan koru; Fikrimi yalan ve riyadan koru. Rubâî vadisine ayak bastım; beni iki ayaklı câhil eşeklerin ayıplamasından koru.*

4.3.3.1.11. Sâkî

Arapça bir kelime olan ve "su veren, sulayan, içki sunan" gibi anlamlara gelen *sâkî*, su ve içki sunan güzel, sevgili anlamındadır.[1109] Tasavvufta ise Feyyâz-ı mutlak yani bütün feyz ve sevginin kaynağı olan Allâh anlamında kullanıldığı gibi mürşîd-i kâmil ve tarîkat şeyhi anlamında da kullanılır.[1110] Klasik Türk şiirinde bezm âleminin en

---

[1107] Erdoğan Uludağ, 111/R. 4.

[1108] Metin Akkuş, *Nef'î Divanı,* 351/R. 1.

[1109] Zavotçu, 423.

[1110] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 450.

önemli unsurlarından biri olan sâkî, meclise neşe ve canlılık veren şahıstır. Dîvân şairinin gözünde sevgili sâkî, ya da sâkî sevgilinin kendisidir. Bazen mutrib olarak da görev yapar. Bazen âşığın sarhoşluğu içtiği şaraptan değil sâkînin güzelliğinden olur.[1111] Çalışmamızın "Rubâîlerde Edebî Türler" başlığının sâkî-nâme bahsinde de belirttiğimiz gibi rubâî şairlerinin en fazla kaleme aldıkları türlerden biri sâkî-nâmedir. Sâkî-nâme türü rubâîlerin başkahramanı olan sâkî, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, bütün feyz ve aşkın anlamında kullanıldığı gibi mürşîd-i kâmil ve tarîkat şeyhi anlamında da kullanıldığı görülür. Örneğin 18. Yüzyılın Mevlevî şairlerinden Esrâr Dede'nin aşağıdaki rubâîlerinde sâkî, aşkın kaynağı olan Allâh'tır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Sâcid oluruz sâkîye tâ'at diyerek
Mey nûş iderüz 'ayn-ı 'ibâdet diyerek
Dâreyn gamından olayım dirsen dûr
Meyhâneye gel sen de selâmet diyerek[1112]

Tâat diyerek sâkiye secde ederiz; ibadet diyerek şarâb içeriz. İki dünya gamından uzak durayım dersen kurtuluş diyerek sen de meyhaneye gel.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Oldum mey-i 'aşkuñla harâb ey sâkî
Ser-tâ-be-kadem gark-ı şarâb ey sâkî
Mey vir gam-ı ferdâyı lisana alma
'Aynumda degül rûz-ı hisâb ey sâkî[1113]

Ey Sâkî! Aşkının şarâbıyla harâb oldum; baştan ayağa aşk şarâbında boğuldum. Sen şarap ver yarını ağzına alma! Hesap günü gözümde değil.

17. yüzyıl şairlerinden Nehcî Mustafa Dede ve Riyâzî'nin aşağıda aldığımız örnek rubâîlerinde ise sâkî, tamamen tasavvufî bir kişiliğe sahip bir mürşîd-i kâmil veya bir tarîkat şeyhi anlamında kullanıldığı görülür.

[1111] İskender Pala, "Rubâî" *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 338.

[1112] Kasır, 447/R.88.

[1113] Kasır, 458/R.141.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Lutf it bize sâkî mâye-i rûhı getür
Reşk-i mey-i subh u sâgar-ı yûhı getür
Tûfân-ı gamuñ telâtum-ı emvâcın
İşkeste iden o keştî-i Nûh-ı getür[1114]

Sâki, bize bir güzellik yap da ruhun cevherini, özünü getir. Gıptayla bakılan sabah şarâbını getir. Gam tûfânında birbirine çarpan dalgarı kıran Nûh'un o gemisini getir.

Daha öncede belirttiğimiz gibi tasavvufî şiirlerde meyhâne/harâbât tekkeyi; şarap ilahî aşkı; sâkî veya pîr-i mugan ise mürşîd-i kâmili yani şeyhi sembolize etmektedir. Özellikle sâkînâme türü rubâîlerde rastladığımız bu kullanımlarda Allâh aşkı, mazmunlar ışığında işlenmiş olmakla birlikte rubâîlerde sâkî bazen sadece kadeh anlamında kullanılmıştır. 17. yüzyıl şairlerinden Riyâzî'nin rubâîlerinde bu gibi kullanımları daha fazla görmek mümkündür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezinlerinde.)

Biz pîr-i mugânıñ sözini gûş ideriz
Mest-i mey-i şevk olmagıla cûş ideriz
Kanlar yudarız dîde vü dilden dâ'im
Biz ‘aşkıña sâkî tolular nûş ideriz [1115]

Biz meyhanecinin (mürşîdin) sözünü dinleriz; neş'e şarâbının sarhoşluğuyla coşarız. Gözümüz ve gönlümüzden daima kan ağlarız; biz senin aşkına kadeh dolusu şarâb içeriz.

4.3.3.1.12. Zâhid

Dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren, el etek çeken anlamına gelen *zâhid,* kendini bütünüyle âhirete ve Hakk'a veren, mala, mülke ve şöhrete değer vermeyen, tercihini dünyadan değil âhiretten yana kullanan kişi olarak tarif edilir.[1116] Rindâne bir bakışla ise *zâhid*, Allâh'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte ham sofu, her işin sadece kabuğunda kalabilen, zâhire takılıp mânâyı göz ardı eden, şekilci, halka

[1114] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede,* 428/R. 45.

[1115] Mehmet Arslan, *Sâkî-nâmeler*, 244.

[1116] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 581.

keramet satan riyâkâr bir tiptir.[1117] Rubâîlerde de daha çok bu rindâne bakış açısıyla değerlendirilen zâhid, bu özellikleriyle yerilir ve alaya alınır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Zâhid satasın halka kerâmet niçe bir Bî-feyz-i me'ânî bu 'ibâret niçe bir Mes'ûd-ı ezel olmayıcak fâ'ide yok Ey zâhid-i bed-sirişt tâ'at niçe bir[1118]	*Zâhid daha ne zaman kadar halka keramet satacaksın? Bu irfansız mânâlar, bu tabirler nereye kadar? Ey kötü huylu zâhid! Ebedî saâdete eriştirmeyecekse (kuru kuru) ibadeti daha ne zamana kadar yapacaksın?*

Zâhidleri yerme konusunda bazı rubâî şairlerinin biraz daha aşırıya kaçarak zâhid ve vâizleri nursuz ve yalancı olmakla itham ettikleri de görülür. Aşağıda 17. yüzyıl şairlerinden Âzim'e ait olan ilk rubâî ile aynı yüzyıl şairi Nâzikî'ye ait olan ikinci rubâîde bu gibi ithamları görmek mümkündür.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Bilmez edeb-i sülûkı erbâb-ı ma'âş Dâğ-ı taleb olmayınca tâ sîne-hırâş Envâr-ı hakâyıkı ne bilsün zühhâd Ta'bîr-i fürûg-ı mihr ider mi huffâş[1119]	*Sineyi parçalayan bir maksad yarası olmayınca maaş ehli (devlet memuru olan zâhid) tarîkat âdâbını bilmez. Ham sofular hakîkat nurlarını nereden bilecek? (Zîrâ) Yarasalar güneşin ziyasından anlarlar mı?*

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Mehcûr olayım cihâna ger tâlib isem Vâ'iz gibi bî-nûr olayım sâhib isem Kâfirden o bî-dîni beter buldum ben Vâ'iz olayım bu sözde ger kâzib isem[1120]	*Eğer dünyaya talib isem unutulanlardan olayım. (Bu dünyadan bir şey) sahibiysem vâiz gibi nursuz olayım. O dinsiz (sevgiliyi) kâfirden beter buldum; bu sözlerde eğer yalanım varsa vâiz olayım.*

[1117] İskender Pala, "Zâhid" *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 421.

[1118] Kâşif Yılmaz, *Güftî, Dîvân,* 379/R.20.

[1119] Dönmez, 293/R.16.

[1120] Gülhan, 214/R. 41.

4.3.3.2. Tasavvufî Kavramlar

4.3.3.2.1. Acz u Fakr

Kelime olarak *acz*, "Beceriksizli, iktidarsızlık, güçsüzlük, yapamamak ve zarardan korunma gücünün bulunmaması; *fakr*, ihtiyaç, yoksulluk, ihtiyaç duyulan şeyin yokluğu anlamına gelmektedir. Tasavuufta *acz u fakr* ise, kulun kendinde bir varlık görmemesi, her şeyi Hakk'tan olduğunu bilmesi, amel, hâl ve makamının Allâh'ın bir lütfu olduğunu kabul etmesidir. Buna göre her şeyin gerçek sahibi Allâh'tır; dolayısıyla kul, her şeyiyle Hakk'a muhtaçtır. Nitekim birçok ayette "Ey insanlar, siz Allâh'a karşı fakirsiniz (muhtaçsınız). Allâh ise Ganî (zengin) ve övgüye lâyıktır."[1121] gibi ifadelerle Allâh bunu açıkça dile getirmektedir. Tasavvuf ehlinin fakrı mânevî fakirlikleridir. Böylesi insanlar, sayısız mâl ve mülke sâhip olsalar da bunlara asla gönül bağlamaz, bunların gerçek sahibinin Allâh olduğunu düşünüp kendilerini fakir sayarlar.[1122] Rubâîlerde tasavvuf ehline ehl-i fakr, erbâb-ı fakr, fukârâ gibi adlar verilir. Buna göre fenâ yolculuğuna çıkan sâlikin sahip olması gereken hasletlerin başında kendi acz ve fakrının farkında olmasıdır. Sâlikin yaratıcı karşısında gösterdiği acz ve fakrı, münâcaât tarzında kaleme alınan rubâîlerde daha net görmek mümkündür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'il vezninde.)

Vâdî-i fenâda reh-revân olduk biz Erbâb-ı fakriyle hem-zebân olduk biz Keşkül-i dili reh-i muhabbetde tutup Deryûze-gerân-ı hâcegân olduk biz (Şeyhülislâm Bahâyî)[1123]	*Fenâ vadisinin yolcusu olduk; fakr ehliyle aynı dili konuşur olduk. Gönül keşkülünü aşk yolunda tutup hocaların bıktırıcı dilencisi olduk.*

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'ûl vezninde.)

Yâ Rab sıfât-ı vahdeti sensin hâ'iz Âsâr-ı celîlen ebediyyen fâ'iz	*Yâ Rab! Vahdetin sıfatlarına hâiz olan sensin. Celâlînin eserleri ebediyyen muzafferdir. Vasıflarını ancak bu kadar*

[1121] Fâtır, 35/15.

[1122] H. Kâmil Yılmaz, 177-178.

[1123] Erdoğan Uludağ, 112/R.7.

Evsâfını ancak yazabildim bu kadar Mevlâ sana dirler bize abd-i ‘âciz (Âsâf)[1124]	*yazabildim. (Zîrâ) sana Mevlâ; bana ise âciz kul derler.*

4.3.3.2.2. Bezm-i Elest

Allâh’la yaratılışları sırasında insanlar arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme için kullanılan bir tabir olan *Bezm-i elest,* Farsçada “sohbet meclisi” anlamına gelen bezm kelimesiyle Arapçada “ben değil miyim” mânasında çekimli bir fiil olan elestüden oluşmaktadır. Terim olarak ise, Kur’ân-ı Kerîm’de geçen أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى “Ben sizin rabbiniz değil miyim? Onlar da evet dediler.”[1125] hitabının yapıldığı meclis anlamını ifade eder. Bu âyette, geçmişte Allâh’ın Âdem oğullarından yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetlerini çıkardığı, kendilerini nefislerine şâhit tuttuğu ve onlara, “Ben sizin rabbiniz değil miyim” diye hitap ettiği, onların da “evet” dedikleri belirtilmiştir. Allâh’la insanlar arasında vuku bulan bu sözleşmeye “mîsâk”, “kâlû belâ”, “ahid”, “belâ ahdi”, “rûz-i elest”, “bezm-i ezel” ve “bezm-i elest” gibi çeşitli adlar verilmiştir. Bunlardan en çok kullanılanı ise “bezm-i elest” terkibidir.[1126] Rubâîlerde de sıklıkla karşılaşılan ifadelerden olan *bezm-i elest* veya sadece *ezel*, âşıkların aşk hâletinin kendi ihtiyarları dışında gerçekleştiği, bu hâletin ta elest meclisinde verilen sözden kendilerinde bulunduğunu ifade etmek için kullanılır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Biz cismimizi fenâr-ı ‘aşk eylemişüz Bu cânı sipend-i nâr-ı aşk eylemişüz Hayr u şer-i dünyâya nigâh eylemezüz Biz tâ ezel ihtiyâr-ı aşk eylemişüz (Halil Nûrî)[1127]	*Biz cismimizi aşk feneri yapmışız; bu canı aşk ateşinin misafirhanesi eylemişiz. Dünyanın hayır ve şerrine bakmayız; biz tâ elest meclisinden aşkı dilemişiz.*

[1124] Ömür Ceylan, 237/R. 59.

[1125] A‘râf, 7/172.

[1126] Yûsuf Şevki Yavuz, “Bezm-i Elest”, *DİA*, 6, 106.

[1127] Mehmet Güler, 383/R. 18.

4.3.3.2.3. Cezbe

Kelime olarak "celbetme, çekme" anlamlarına gelen *cezbe,* tasavvufta ilâhî inayetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın kendisine gidilen yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine çekmesi ve yaklaştırmasıdır. Bu hâlde bulunan sâlike *meczûb* adı verilir. Meczûb, cezbe hâlindeyken bazı hassas noktalarda idrâki kaybedeceğinden seyr-i sülûkunda yapacağı eksikliklerinden sorumlu ve yükümlü sayılmaz.[1128] Rubâî şairleri arasında 17. asır şairlerinden Şeyh Mehmed Nazmî'nin rubâîlerinde bulunan cezbe, Allâh'ı daha yakînî bir şekilde tanımakta âşığa yardımcı olması dolayısıyla arzu edilen bir hal olarak karşımıza çıkmaktadır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ey cezbe beni 'ârif-i bi'l-lâh eyle
Her mertebeden bu cânı âgâh eyle
Deryûze-ger-i der-i cehâlet itme
Mülk-i Sühan u ma'ârife şâh eyle[1129]

Ey cezbe! Beni Allâh'ı bilen ârif eyle; bu canı her mertebeden haberdar eyle. Cehâlet kapısının dilencisi eyleme; söz ve hüner ülkesine sultân eyle.

4.3.3.2.4. Fenâ ve Bekâ

Sözlükte "geçici olmak, yok olmak, ölmek" gibi mânalara gelen Arapça *fenâ* kelimesi, genellikle "var olmak, sürekli olmak" anlamındaki bekâ kelimesiyle birlikte kullanılagelmiştir.[1130] Tasavvufta kötü huyların yok olması fenâ, yerlerini güzel huyların ve iyi davranışların alması bekâdır. İnsanın kendi sıfat ve vasıflarından sıyrılıp çıkması fenâ, Allâh'ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmesi bekâdır.[1131] Fenâyı bulan yani fânî olan kişi, Hakk'ın dışındaki şeyleri sevmekten uzaklaşır böylece kallbinde artık Allâh'tan başka bir şey kalmaz.[1132] Tasavvufî rubâîlerde sıkça rastladığımız *fenâ ve bekâ* terimleri şairlerce bazen ayrı, bazen de birlikte kullanılmışlardır. 17. yüzyılın

---

[1128] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 121.

[1129] Bektaş, 806/R. 69.

[1130] Mustafa Kara, "Fenâ", *DİA*, 12, 333.

[1131] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 215.

[1132] Kâşânî, 427-428.

hamse sahibi şairlerinden Nev'î-zâde Atâî âşığın/sûfînin fenâ ve bekâya ancak aşk ile ulaşabileceğini vurgularken bu aşkın Allâh'tan başka bir şey olmadığını hatırlatır.

(Tüm mısralar Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezinlerinde.)

Gülşende olan âb [u] hevâ 'aşk iledür
Hep gerdiş iden sayf ü şitâ 'aşk iledür
Efsürde idüp âbı ider bezmi müzâb
El-kıssa fenâyile bekâ 'aşk iledür[1133]

Gül bahçesindeki olan hava ve su aşk iledir. (Her yıl) dönen yaz ve kış aşk iledir. Suyu donduran, muhabbet meclisini eriten aşktır; elhasıl fenâ ve bekâ aşk iledir.

Rubâîlerde fenâ makamı daha çok vâdî-i fenâ, bahr-ı fenâ ve iklim-i fenâ gibi terkiplerle somutlaştırılır. Şairler göre sâlik, fenâ vadisinde yolculuk yapmadıkça, fenâ denizine dalmadıkça ve fenâ ülkesinde/şehrinde yaşamdıkça Hakk'a ulaşması yani bekâya ulaşması mümkün değildir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Vâdî-i fenâda reh-revân olduk biz
Erbâb-ı fakriyle hem-zebân olduk biz
Keşkül-i dili reh-i muhabbetde tutup
Deryûze-gerân-ı hâcegân olduk biz
(Şeyhülislâm Bahâyî)[1134]

Fenâ vadisinin yolcusu olduk; fakr ehliyle aynı dili konuşur olduk. Gönül keşkülünü aşk yolunda tutup hocaların bıktırıcı dilencisi olduk.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Dil nâr-ı mahabbet ile hâkister olur
Hâkistere belki reşk ider demler olur
Şol bahr-ı fenâya gavta urduk biz kim
Tîğ-ı gama her habâbı bir miğfer olur
(Azmi-zâde Hâletî)[1135]

Gönül aşk ateşiyle kül olur; (hatta) kül olamaya bile gıptayla bakılabilir. Fenâ denizine öyle bir daldık ki her damlası gam kılıcına bir miğfer olur.

[1133] Kuzubaş, 220.

[1134] Erdoğan Uludağ, 112/R.7.

[1135] Yerdelen, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* 156/R. 115.

Yine tasavvufta sâlikten istenen şey, fenâ dersini okumasıdır. Şairlere göre fenâ dersi almayan bir sâlikin bekâ ilmine erişmesi mümkün olmayacaktır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ey mutlib-i cân ile olan 'ilm-i bekâ
Gel mekteb-i 'ışka gel okı ders-i fenâ
Ol tıflek-i bî-zebân tutup hâmûşı
Sil levh-i dili koma elif biti tâ[1136]

Ey canla başla bekâ ilmini isteyen! Aşk mektebine gel de yokluk dersini oku. O dilsiz küçük (gönül) suskunlaşınca, gönül levhasını sil; orada eliften başka bir şeyi bırakma.

Fenâya ulaşmaya çalışan sâlike her fırsatta nasîhatlerini dile getiren birçok şair, bu yönde kaleme aldıkları rubâîlerle bir nevi irşâd vazifesini yerine getirmeye çalışmışlardır. Örneğin 17. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden olan Topkapılı Feyzî, Allâh'ın sırlarını öğrenmenin temel noktasının can tarlası hükmünde olan gönlün îmân hakîkatleriyle yeşillendirmek olduğunu dile getirir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ey sâlik-i mühtedî-i şehr-râh-ı fenâ
Maksaduñ ise vukûf-ı esrârı Hudâ
Ser-sebz idegör mazra'-ı cânuñ yohsa
Her hırmana uğramaz sana berk-i hüdâ[1137]

Fena yolu şehrinin hidayete ermiş yolcusu! Eğer maksadın Allâh'ın sırlarını öğrenmek-se canının tarlasını yeşillendirmeye bak; aksi takdirde her mahrumiyete Allâh'ın tecellisi sana uğramaz.

4.3.3.2.5. Halvet / Uzlet / Çile

"Yalnızlığa çekilmek" şeklinde yorumlanan halvet, şeyhin kontrolünde mürîdin kendini dış dünyadan soyutlayıp bir hücreye çekilmesidir. İslâm tarihinde Hazret-i Peygamber'in Hira'ya çekilmesi, Hazret-i Mûsâ'nın ise Tûr'a gitmesi halvet olarak değerlendirilir. Halvetin süresi, "Mûsâ'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu."[1138] âyet-i

---

[1136] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede*, 417/R.3.

[1137] Özerol, 130/R.1.

[1138] A'râf, 7/142.

kerimesinden mülhem olarak kırk gündür. *Erbaîn* ve *çile* de kırk (gün) demektir. Halvete giren dervişe *Halvet-güzîn,* çile çeken dervişe ise *çile-keş, çile-nişin* adı verilir. Halvetin gâyesi Allâh'tan gayrı her şeyden uzak durmaktır. Yalnızlıkğa çekilmek olan *uzlet* de budur. Tasavvuf âdâbında şeyh halvet için dervişi umumiyetle dergahtaki özel odalardan birine götürür ve dua ederek bırakıp döner. Her geçen gün azaltılmak suretiyle yiyeceği de ona başkaları tarafından iletilir. Namaz ve zaruri ihtiyaçlar haricinde derviş bu odayı terk etmez. Yediği yemekler de bitkisel olur, bazen tuzlu yemekler verilip su verilmez. Dervîşin uyuklamasını engellemek için de oturduğu yerde boyun ve dizleri de bağlanır veya *muttekâ* veya *muîn* denen bir bastona başını yaslamakla yetinir.[1139]

Rubâîlerde de karşımıza çıkan halvet sûfî şairlerin arzuladığı hallerden biridir. Bunun yanında çile ve uzlet de sûfiyâne rubâîlerde sıkça geçen kavramlardandır. Öyle ki şairlerin rubâîlerde dile getirdikleri çile köşesi, dünyanın lezzetlerinden, zenginliğinden ve cevherlerinden daha değerli olan bir yerdir.

(1. ve 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yâ Rabb ki bize künc-i 'anâ rûzî kıl Ol küncde bir genc-i gınâ rûzî kıl Gavvâs-ı muhît-i 'aşkdur dil kerem it Ol fâniye gevher-i bekâ rûzî kıl[1140]	*Yâ Rab! Bize çile köşesini kısmet eyle. O köşede bize zenginlik hazinesi kısmet eyle. Gönül, aşk denizinin dalgıcıdır; kerem et o fâniye bekâ cevheri kısmet eyle.*

Aslında nefsin pek hoşlanmadığı, katlanmakta zorluk yaşadığı yalnızlık ve çileyi sâlik, ilâhî aşkın coşkunluğu sayesinde belli bir süre sonra özümser, bundan zevk almaya başlar. Hatta bazı şairler bunu *muhabbet çilesi*, *safâ-yı uzlet* gibi tabirlerle açıklar.

(1., 2. ve 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ben mest-i müdâm-ı bâde-i 'aşk oldum Bezm-i gama pâ-nihâde-i aşk oldum	*Ben aşk şarâbının dâimî sarhoşu oldum; gam meclisine aşk (ile) ayak basanlardan*

[1139] Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar,* 139; Ece, *Hüsnüne Aşk Olsun*, 273.

[1140] Karlıtepe, 472/R.9.

Yârüñ çile-i muhabbetinde şeb ü rûz Kaddüm ham olup kepâde-i ‘ışk oldum (Yahyâ Nazîm)[1141]	*oldum. Gece gündüz sevgilinin muhabbet çilesinde, boyum iki büklüm olup aşkın kepazesi oldum.*

Halvet, uzlet ve çilede sâlik, yanlızlık, açlık ve uykusuzluk gibi sıkıntılarla baş etmesinin yanında, sinek, karınca ve belki daha farklı haşerelerle başbaşa kalabilmektedir. Ancak buna rağmen tüm bu zorluklardan zevk alarak çilesini tamamlamaya çalışan sâlik, sinek ve karıncaları dahi tatlı birer mûnis arkadaş olarak görür.

(1. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. ve 3. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Eyleseñ eger ki ‘uzlet-i halka heves Sıklet virmez olur saña her nâ-kes Halvette olan kişi garâbet bunda Sükker gibidir ki halka aña mûr u meges (Şeyh Mehmed Nazmî)[1142]	*Halktan uzaklaşmaya heves edersen kimsesizlik sana ağır gelmez. Gariptir ki halvette olan kişiye karınca ve sinek, halktan daha tatlı gelir.*

4.3.3.2.6. Havf u Recâ

Havf ilâhî korku, recâ ise ümit anlamına gelmekle birlikte havf, kişinin her tavrında, her hâlinde ve her sözünde ilâhî korkuyu içinde hissetmesi; recâ ise, Allâh’ın sonsuz fazl ve ihsânını ümit etmesidir.[1143] Sûfîyâne rubâîlerde de sıkça kullanılan terimlerden olan havf u recâ hâli, Allâh’ın da hoşnut olduğu müminin hâllerindendir. Havf ve recâ hâlinde bulunan mümini en iyi özetleyen âyet, Secde sûresinde geçen “(Onlar) korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allâh yolunda harcarlar.”[1144] ifadelerdir.

[1141] Ertürk, 345/R. 154.

[1142] Bektaş, 793/R. 30.

[1143] Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (Tercüme: Dilaver Selvi), Semerkand Yay., İstanbul 2005, 290, 300.

[1144] Secde, 32/16.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ey kâküli şâm-ı Kadr ü 'ârızı 'ıyd
Vey subh-ı cemâli rûz-ı nevrûz-ı sa'îd
Havf ile recâda eyleme ser-gerdân
Ey hicr ü visâli 'âşıka ye's ü ümîd
(Yahyâ Nazîm)[1145]

Ey kakülü Kadir gecesi, yanağı ise bayram olan; ey yüzünün aydınlığı, nevrûzun mutlu günü olan ve ey ayrılık ve kavuşması aşık için ümitsizlik ve korku olan (Sevgili)! Ümit ve korku olan Havf u Recâ makamında beni şaşkına çevirme!

4.3.3.2.7. Hayret

Sözlükte "şaşırmak, yolunu kaybetmek" anlamına gelen hayret kelimesini sûfîler, bir tasavvuf terimi olarak çeşitli tasavvufî makamlara göre özellikle mârifet ve yakîn kavramlarıyla birlikte kullanmış ve Allâh'ın varlığı ve onun keyfiyeti hakkında olmak üzere iki hayret türünden söz etmişlerdir. Buna göre Allâh'ın varlığı konusunda hayret, şirk ve küfür; O'nun keyfiyetiyle ilgili hayret ise mârifettir, ibadettir. Zira O'nun varlığından ârifin şüphesi yoktur; keyfiyeti konusunda ise insan aklı hiçbir bilgiye sahip değildir. Buna göre Hakk'ın keyfiyetini anlama çabası içinde hayrete düşmek yakîn alâmetidir. Bu anlamdaki hayret de bir tür mârifettir. Zünnûn el-Mısrî, "Allâh'ı en iyi tanıyan O'nun hakkında en fazla hayret edendir."; Cüneyd-i Bağdâdî, "Düşüncenin ulaşabildiği son nokta hayrettir"; Sehl et-Tüsterî, "Mârifetin nihaî noktası hayrettir" derken bu hususa işaret etmişlerdir.[1146] İşte bu yönleriyle hayret, rubâî şairlerce de kullanılmış ve Allâh'tan dilenilen ve arzu edilen makamlardan biri olmuştur.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yâ Rab dile derd-i 'ışkı füzûn eyle
Günden güne hâlini diğer-gûn eyle
Sevdâ-yı mahabbetüñle ol şeydâyı
Sal vâdî-i hayret içre Mecnûn eyle
(Nehcî Mustafa Dede)[1147]

Yâ Rab! Gönüldeki aşk derdini arttır; günden güne gönül halini ise başkalaştır. Muhabbetinin sevdasıyla o âşığı, hayret vadisine salarak Mecnûn yaptır.

[1145] Gümüş, 221/R. 82

[1146] Erhan Yetik, "Hayret", *DİA*, 17, 60-61.

[1147] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede*, 446/R. 117.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Hakk'dan gayrı fikri hep unut ey Hakkî
Hakk'dır edib eyleyen yoğ añla halkı
Cû' ile seherdedir çü hayret zevki
Hayretle fenâ olup hemân bul Hakk'ı
(Erzurumlu İ. Hakkı)[1148]

Ey Hakkı! Allâh'tan başka fikirleri her zaman unut. Yaratılmışları var edip yok eden Allâhtır; anla. Hayret zevki seherde olan açlık ile olur; sen de yaretle yok olup hemen Allâh'ı bul.

4.3.3.2.8. Himmet

Sözlükte "meyil, arzu, istek, azim" mânasına gelen himmet kelimesi (çoğulu himem), "Kendini veya başkasını kemâle erdirmek için kalbin bütün ruhanî güçleriyle Cenâb-ı Hakk'a yönelmesi"[1149] veya "Büyüklüğüne veya ermiş olduğuna inanılan kişinin tesiri, mânevî yardımı, iç desteği"[1150] şeklinde tarif edilmiştir. Tasavvufî anlamıyla rubâîlerde de rastlanılan bir terim olmakla birlikte himmet, şairlerin her şeyden evvel kendilerinde bulunmasını arzu ettikleri bir haslettir. Bu güzel hasletin kendilerinde de bulunması içinde çoğu kez Allâh'a niyâzda bulundukları görülür.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Gelsün gözüme neşve-i sahbâ-yı şühûd
İtsün dil ü cân matlab-ı a'lâya su'ûd
Ol yolda semend-i himmetüm eyle sebük
Yâ Rabbî beni itme girân-bâr-ı vücûd
(Fasîh Ahmed Dede)[1151]

Müşâhede etme şarâbının keyfi gözüme gelsin; can ve gönül yüce isteklere yükselsin. Yâ Rabbi! Vücut yükünün ağırlığında bırakma beni; o yolda himmet atımı süratli eyle.

Bazen de himmetinin yüce olduğuna inanılan bir şahıstan himmet taleb edildiği görülür. Himmet dilenilen bu şahıs ise, bazen Hazret-i Peygamber, bazen de tarîkat ululuları olabilmektedir.

[1148] Külekçi, Karabey, 512/R.31.

[1149] Mehmet Demirci, "Himmet", *DİA*, 18, 56-57.

[1150] Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay., İstanbul 2005, 210.

[1151] Çıpan, 379/R.27.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Ey şâh-ı rusül bendene himmet eyle
Bî-çâreyüm ahvâlüme şefkat eyle
Ey dost-ı Hudâ rûz-ı cezâda lutf it
Birrî-i güneh-kâra şefâ‘at eyle
(Birrî Mehmet Dede)[1152]

Ey peygamberlerin sultânı! (Şu) kölene yardımda bulun. Çaresizim halime merhamet eyle. Ey Allâh dostu! Ceza gününde iyilikte bulunarak günahkar Birrî'ye şefâat eyle.

4.3.3.2.9. İhlâs

Kulun yaptığı ibâdet ve tâat kastının sadece Allâh olması anlamına gelen ihlâs, kulun sadece Allâh'a yaklaşma düşüncesiyle hareket etmesidir. İhlâs, fiillerde gösteriş ve riyâyı kabul etmez. Rubâîler arasında ihlâs konulu rubâîlere bakıldığında bu terim, bazen ihlâsı kazanmak için yapılan münâcaatlarda, bazen de ihlâsın yoksunluğundan yakınılan örneklerde görülmektedir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Yâ Rab beni kıl ‘ârif-i emr-i ma‘rûf
Evkâtüm olup semt-i rızâya masrûf
Kalbüm pür idüp pertev-i nûr-ı ihlâs
Ol nûr ile yek-reng ola zarf u mazrûf
(Süleymân Nahîfî)[1153]

Yâ Rab! Beni Kur'ânî ve İslâmî hakîkatleri bilmeye ve bildirmeye ârif eyle. Zamanımı rıza istikametinde harcayıp kalbimi ihlas nuruyla nurlandırmayı ve o nur ile tek renk ile hıfz u muhafaza etmeyi (nasip et.)

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Hecrüñle ne kalbümde sürûrum vardur
Dünyâ-yı denîde ne huzûrum vardur
Der-gâhuña rû-mâl nasîb olmadı âh
Benzer ki hulûsumda kusûrum vardur
(Süleymân Nahîfî)[1154]

Ayrılığınla ne kalbimde bir sevinç, ne de alçak dünyada huzurum vardır. Âh! herhalde ihlasımda bir kusur bulunmaktadır ki (şu ana kadar) dergahına (Kâbe'ye) yüz sürmek nasip olmadı.

[1152] Erkul, 363/R. 11.

[1153] Aypay, 620/R. 251.

[1154] Aypay, 594/R. 162.

4.3.3.2.10. Rızâ / Kanâat / Teslîm / Tevekkül

Memnunluk, hoşluk, razı olmak anlamında olan rızâ, çalışıp ve bütün gayretini sarfedip tevekkül ettikten sonra, ele geçene kanâat gösterip razı olmaktır. Kanâat ve tevekkül ile mânâ olarak bağlantılı olan rızâ, Hakk'tan gelen her şeye hoşnutluk ile mukabele göstermektir. Verilen hâlî değiştirmeye kalkışmamak yani hâle kanâat göstermektir.[1155] Kanâat kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de zühd gibi lafız olarak değil, mânâ olarak vardır. Nitekim: "Erkek ve kadın, her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa, onu hoş bir hayatla yaşatırız."[1156] âyetindeki "hayâten tayyibe" (hoş hayat) tâbiri pek çok müfessir tarafından kanâat olarak açıklanmıştır.[1157]

Daha çok nasîhat ve hikmet içerikli rubâîlerde karşılaşılan terimlerden olan rızâ ve kanâatin hem dünya hem de âhiret saâdeti için elzem hasletler olduklarına dikkatler çekilir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Sen Hakk'a tevekkül eyle hôş râhat bul
Tefvîz-i umûr edib aña teslîm ol
İncinme kazâsına rızâ ver her yol
Koy her gamı dem-be-dem gamıyla hôş ol
(Erzurumlu İ. Hakkı)[1158]

Sen Allâh'a tevekkül et ve rahatı bul; isteklerini Allâh'a havale ederek teslim ol. O'nun tayin ettiği kazaya râzı ol; tüm gamları bırak zaman zaman O'nun gamıyla hoş ol.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Tâ olmaya hâşâk-i sivâdan 'ârî
Olmaz dile enhâr-ı hakîkat cârî
Tevhîd kılup nefy-i havâtır eyle
Maksûduñ ise kesb-i rızâ-yı Bârî
(Süleymân Nahîfî)[1159]

İnsanı Allâh'tan olıkoyan pisliklerden arınmadıkça gönülde hakîkat nehirleri akmaz. Eğer maksadın Bârî (Kusursuz yaratan)'nin rızasını kazanmaksa, hatırından bu pislikleri def et ve tevhîde yönel.

[1155] Kâşânî, 267.

[1156] Nahl, 16/97.

[1157] H. Kâmil Yılmaz, 181.

[1158] Külekçi, Karabey, 512/R.34.

[1159] Aypay, 698/R. 542.

Tevekkül ve *Teslîm* terimlerden de bahsetmek gerekirse; tevekkül, tasavvufta bir makam ve hal olarak kabul edilir. Sûfîler tevekkülün birçok çeşidi ve mertebesinden bahsetmişlerdir. Onların tevekküle dâir tanımları bu çeşit ve mertebelerle ilgilidir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin, "Tevekkül kalbin Allâh Teâlâ'ya itimat etmesidir" şeklindeki ifadesi tevekkülün genel bir tarifidir. Bu tevekkülde dünya ve âhiret menfaatleri, bunlarla ilgili sebepler dikkate alınmaz. Ârifin nefsi bu mertebede gassâlin önündeki ölüye benzetilmiştir.[1160]

Kanâat ve rızâ terimleriyle bağlantılı olan tevekkül ve teslîm ise, rubâîlerde çoğu kez bir arada kullanılmıştır.

1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 4. mısra Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'vezninde.)

Hükm-i kader ü kazâya gel teslîm ol
Âsûde derûn-ı vâcibü'l-tekrîm ol
Düş rîşe gibi bu rûzigâruñ öñüne
Tâ rif'at ile hadd-i ber-ta'zîm ol
(Nazmî)[1161]

Kaza ve kaderin hükmüne gel teslim ol. Saygı gösterilmesi gereken bu duruma kalbin rahat olsun. Bir püskül gibi rüzgarın önünde yuvarlanki yükselerek hürmetin en yüksek noktasına eriş.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.

Dervîşler melâmet-i âyîn olmışdur
Teslîm ü rızâ mezheb ü dîn olmışdur
Dâğ-ı dil ile cism-i nizâr ile çü ney
Her lahzada kâr âh u enîn olmışdur
(Fasîh Ahmed Dede)[1162]

Dervişler (melamet) kınanmışlık âdâbına uyanlardır. Onların dini ve mezhebi, Teslim ve Rızâ'dır. Bunların işi, gönül yarası ve ney gibi zayıf vücutla her an âh edip inlemektir.

[1160] Süleyman Uludağ, "Tevekkül", *DİA*, 41, 3-4.

[1161] Bektaş, 799/R.46.

[1162] Çıpan, 374/R. 38.

4.3.3.2.11. Mâsivâ

Tasavvufî rubâîlerde daha çok *sivâ*, *mâ-sivâ* ve *sivâullâh* şeklinde zikredilen Mâsivâ, Allâh'tan başka olan her şey olarak tarif edilir. Tasavvufta asıl maksat Hakk'ın dışında kalan her şeye yüz çevirip onları terk etmektir. Nitekim "terk-i dünyâ, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk" diye özetlenen dört terk aslında mâsivâyı terktir.[1163] Tasavvufta mâsivâyı bilmek, Hakk'ı bilmek ve kavramak noktasında elzemdir. Yani mâsivâyı bilmek, âlem içinde bulunanları bilmenin âleti ve alâmetidir. Küfr örtmek demektir. Tasavvuf ehline göre de mâsivâyı örtmedikçe, onu bilmenin yanında ondan yüz çevirmedikçe yani küfr-i bi't-tâğût eylemedikçe kulun cennete girmesi mümkün değildir.[1164]

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Tâ olmaya hâşâk-i sivâdan 'ârî
Olmaz dile enhâr-ı hakîkat cârî
Tevhîd kılup nefy-i havâtır eyle
Maksûduñ ise kesb-i rızâ-yı Bârî
(Süleymân Nahîfî)[1165]

İnsanı Allâh'tan olıkoyan pisliklerden arınmadıkça gönülde hakîkat nehirleri akmaz. Eğer maksadın Bârî (Kusursuz yaratan)'nin rızasını kazanmaksa, hatırından bu pislikleri def et ve tevhîde yönel.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Mâdâm ki 'ârif itmeye terk-i sivâ
Olmaz mütecellî anda envâr-ı Hudâ
Bir dilde iki sûz-ı mahabbet olmaz
Bir fânus içre iki şem' itmez câ
(Âgâh)[1166]

Ârif, Allâh'ın dışında bulunan her şeyi terk etmedikçe onda Allâh'ın nurları açıkça görülmez. Bir fanusta iki mum sığmadığı gibi gönülde iki aşk ateşi olmaz.

[1163] Süleyman Uludağ, "Mâsivâ", *DİA*, 28, 76.

[1164] Seyyid Mustafa Râsim Efendi, 941.

[1165] Aypay, 698/R. 542.

[1166] Akpınar, 571/R. 1.

4.3.3.2.12. Melâmet

Sözlükte "kınamak, kötülemek, ayıplamak" gibi anlamlara gelen melâmet, tasavvuf literatüründe bir terim, bir makam ve bir tasavvuf anlayışının adı olarak yaygın bir kullanım alanı bulunmaktadır.[1167] Tasavvufta, kınayanların kınamasından çekinmeden hak bildiği yoldan yürümektir. Başta peygamberler olmak üzere hemen tüm velîler yaşadıkları dönemde kınanmış, ayıplanmış, türlü iftiralara mârûz kalmış; ancak onlar hak bildikleri yoldan dönmemişlerdir.[1168] Hak erenlerinin kınanmaya göz yummaları, aldırış etmemeleri, hatta kınanmayı arzu etmeleri bundandır. Bu kınanma arzusunu çoğu tasavvufî şiirde görmek mümkündür. Rubâîlerde de aynı temâyülün devam ettiği söylenebilir. Rubâîlerde de âşığın sevgili için zayıflaması, gözyaşı dökmesi, yanıp erimesi dolayısıyla herkesçe kınandığını ifade etmek için şairler, "melâmet mihrabına dönmek", "melâmet toprağı saçmak" gibi ifadeleri kullanmışlardır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Tâ senden eyâ şûh ki mahrûm oldum
Za'f ile hemân nokta-i mevhûm oldum
Yandım eridim nâr-ı gam-ı hecriñle
Mihrâb-ı melâmetde yanar mum oldum
(Seyyid Vesîm)[1169]

Ey nazlı sevgili! Senden mahrum kaldığımdan beri zayıflıktan nokta gibi görünmez oldum. Senden ayrılmanın gam ateşiyle yandım, eridim; melâmet mihrabında yanan mum oldum.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlün Fâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Geh dîde-i terden eşk-i hasret dökerüz
Geh fark-ı dile hâk-i melâmet dökerüz
Giryân olsak o şûh içün pây-ı dile
Hep rîze-i elmâs-ı nedâmet dökerüz
(Yahyâ Nazîm)[1170]

Bazen yaşlı gözlerden hasret gözyaşı dökeriz; bazen de gönlün ayrılığına melamet (kınanmışlık) toprağı saçarız. O nazlı güzel için ağlasak, gönlün ayağının dibine pişmanlığın elmas kırıntılarını dökeriz.

[1167] Nihat Azamat, "Melâmet", *DİA*, 29, 24.

[1168] Cebecioğlu, 424; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 355-356. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, Gri Yay., İstanbul 1992.

[1169] Tuğluk, 860/R. 21.

[1170] Ertürk, 332/R. 77.

4.3.3.2.13. Sabır

Kelime olarak "dayanma, katlanma" anlamlarına gelen sabır, başa gelen musibetlere karşı sızlanmamak, yakınmamaktır.[1171] Hakk'ın kulunu en fazla sınadığı durumlardan biri olan sabır ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyet zikredilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de "İnsanlar imtihândan geçirilmeden sadece îmân ettik demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sanıyorlar?"[1172] ve "Ey îmân edenler! Sabır ve namaz ile Allâh'tan yardım isteyin. Çünkü Allâh muhakkak sabredenlerle beraberdir."[1173] gibi âyetlerle insanın her an sabırla imtihân edildiği ve bu imtihân vesilesiyle Hakk'ın rahmetini kazanacağına işaret edilmiştir. Tasavvufta da sabır, özellikle çile, halvet, uzlet ve riyâzât gibi durumlarda mürîd için en elzem hasletlerdendir. Rubâîlerde Allâh tarafından verilen en büyük nimetin sabır nimeti olduğu dile getirilirken ihtiyaç duyulan sabrı vermesi için de Allâh'a niyâzda bulunulmaktadır.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'ûl; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fâ' vezninde.)

Ger mihnet-i kesrdir ve ger ni'met-i sabr
Sabr ile kanâ'atde gerek müslim ü gebr
Her mihnet ü ni'met ki verirsin yâ Rab
Ver ni'mete bir kanâ'at ü mihnete sabr
(Fuzûlî)[1174]

Eğer sıkıntılar çoksa sabır nimeti gerekir. Sabır ve kanâat Müslümana'da da Mecûsî'de de bulunmalı. Yâ Rab! Hem mihneti hem nimeti veren sensin; nimete kanâat, mihnete de sabır ver.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'il; 2., 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'il vezninde.)

Zillet çekegör nâil-i 'izz ü şeref ol
Sabr it şer u şûr-ı bahre gevher-be-kef ol
Gevher olayın diyen bulur ka'r-ı yemi
Ya'ni ki habâb-ı lücce olma sadef ol
(Riyâzî)[1175]

Zillet çekerek izzet ve şerefe eriş; denizin gürültü ve fenalığına sabrederek cevheri avucunda tut. Cevher olayım diyen kendini denizin dibinde bulur; denizde damla olma sadef ol.

[1171] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 446.

[1172] Ankebût, 29/2.

[1173] Bakara, 2/153.

[1174] Kenan Akyüz vd., 319/R. 25.

[1175] Namık Açıkgöz, *Riyâzî: Dîvân,* 672/R. 141.

4.3.3.2.14. Zikir / Semâ‘

Sözlükte “bir şeyi anmak, hatırlamak” anlamına gelen zikir *(zikr),* dinî literatürde “Allâh’ı anmak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” anlamında kullanılır.[1176] Tasavvufta ise, tarîkat ehlinin belli kelime ve ibarelerle bir edep dâhilinde bir yerde toplanıp seyh veya halifenin gözetiminde (*Allâh, Allâh Hû Hû, Hayy Hayy* gibi) belirli ibareleri belli bir hareket düzeni içerisinde ifade etmeleridir. Buna *tarîkat âyini*, *semâ*, *hadra* ve *devrân*/*deverân* gibi isimler de verilir.[1177] Yine Arapça bir kelime olup “İşitmek dinlemek, kulak vermek” anlamına gelen *Semâ‘* ise, “kulağa hoş gelen mûsikî”; mutasavvılara göre ise “dînî mûsikî” olarak anlamlandırılır. Ancak Türk tasavvuf literatüründe semâ‘, dînî mûsikî manasından daha çok, mûsikî eşliğinde icra edilen Mevlevî âyini olarak bilinir.[1178]

Rubâîlerde zikir, vird, devrân ve semâ‘ gibi terimleri en fazla kullanan şairlerin başında 18. yüzyılın mevlevîlerinden Esrâr Dede gelir. Esrar Dede, zikir ve vird konusunda sûfî, zâhid ve âşıkların yaptıkları zikirleri mukayese ederken en değerli zikrin âşıklara ait olan ve *İhsân İhsân* şeklinde söylenen zikir olduğuna dikkatleri çekmektedir. İslâm’da bir insanın gerçekleştirdiği işin ihsân seviyesine ulaşabilmesi için hem neyi nasıl yapması icap ettiğini iyi bilmesi hem de bu bilgisini en güzel biçimde eyleme dönüştürmesi gerekir. İhsan ile ilgili Hz. Ali, “İnsanlar işlerini ihsânla yapmalarına göre değer kazanır” diyerek ihsânla yapılan amelin önemine dikkatleri çekmiştir.[1179]

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Sûfî çağırur Hudâyı Sübhân Sübhân Zâhidlere vird oldı Gufrân Gufrân Lâkin ne güzel nükte-i râcihdür ki Âşıkların evrâdı da İhsân İhsân[1180]	*Tasavvuf ehli, Allâh’ı Sübhân Sübhân diye çağır; zâhidlerin virdi ise Gufrân Gufrân şeklindedir. Ancak âşıkların tercih ettikleri ince anlamlı virdleri ne güzeldir. Onların virdi İhsân İhsân’dır.*

[1176] Reşat Öngören, “Zikir”, *DİA*, 44, 409.

[1177] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 446.

[1178] Bilal Kemikli, *Dost İlinden Gelen Ses*, Kitabevi Yay., İstanbul 2004, 99.

[1179] Mustafa Çağrıcı, “İhsan”, *DİA*, 21, 544.

[1180] Kasır, 452/R. 112.

Semâ‘ redifli rubâîleriyle dikkat çeken bir diğer şair de 17. asır şairlerinden Nehcî Mustafa Dede'dir. Semâ‘ın insanı irfan meclisine çektiğini kaydeden Nehcî Mustafa Dede, semâ‘ yapan insanı, ateşe meftun olan ve döne döne ateşe doğru yönelip en sonunda da ateşe düşen pervane böceğine benzetir.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

İnsânı çeker meclis-i ‘irfâna semâ‘
Bî-derdi ider taşraya yâbâna semâ‘
Cânı düşürür âteş-i sûzâna semâ‘
Pervâne ider şem‘-i firûzâna semâ‘[1181]

Semâ, insanı irfan meclisine çeker, dertsiz olanı (dert içinde) çöllere sürer, canı yakıcı ateşe düşürür. (İnsanı) parlak olan o nura, ışığa pervâne eder.

4.3.3.2.15 Sıdk / Sadâkat

"Doğruluk" anlamına gelen sıdk, tasavvufta, bir kişinin yalandan başka bir şeyin kendisini kurtaramayacağı hallerde bile doğruluktan ayrılmaması olarak tarif edilir.[1182] Bu hâl Kur'ân-ı kerimde de yüceltilmiş ve "De ki: Rabbim, gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla, çıkacağım yerden de doğrululukla çıkmamı nasip et ve benim için kendi katından yardım edici bir kuvvet ver."[1183] âyetiyle insanın bir an bile sıdktan ayrılmaması ile ilgili Allâh'a niyâzda bulunulması tavsiye edilmiştir. Rubâîlerde ise sıdk /sadâkat, daha çok "Sıddîk" sıfatıyla müşerref olan Hz. Ebû Bekir ile anılır.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fe‘il vezninde.)

Yâ Rabb virüp gevher-i endîşe mehtâb
Güftârımı kıl lâyık-ı vasf-ı savâb
Düşdüm heves-i menkabet-i Sıddıka
Kıl mesleğimi cadde-i sıdk u savâb
(Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî)[1184]

Yâ Rab! Düşünce cevherimi ay gibi parlatıp sözlerimi doğruların vasıflarını ifade eden özelliğe eriştir. Sıddık'ın menkıbesine heves ettiğim; mesleğimi doğruluk ve sadakat yolundan ayırma.

[1181] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede*, 435/R.75.

[1182] Kuşeyrî, 420.

[1183] İsrâ, 17/80.

[1184] Atabey Kılıç, 504/R. 7.

4.3.3.2.16. Sohbet / Ülfet / Ünsiyyet

Sözlükte "kısa bir süre de olsa birlikte olmak" anlamındaki sohbet kelimesi "arkadaşlık edip ünsiyet kurmak, bedenle ya da gönülle uzun süre beraberlik hali, dinî veya dünyevî konuların konuşulduğu toplantı" gibi mânalarda kullanılır. Ülfet ve Ünsiyyet de buna yakın anlamda kullanılan diğer tasavvufî terimlerdir. Kur'an'da Hz. Ebû Bekir'in Resûl-i Ekrem'in sahibi (arkadaşı) olduğundan bahsedilmiştir.[1185] Sohbet kelimesinin sözlük anlamı dikkate alınarak Resûlullah'ın sohbetinde bulunan müslümanlar için "ashap" ve "sahâbe" terimleri kullanılmıştır. Hz. Peygamber ashabını sohbet aracılığıyla bilgilendirip eğittiğinden bu sünneti takip eden âlim ve sûfîler de sohbet halkaları düzenleyerek ilimlerini halka aktarmışlardır. Sohbet, yaygın olarak "şeyhin ya da âlimin sözlerini dinlemek üzere tertip edilen dinî-tasavvufî toplantı" anlamında kullanılır. Sohbet terimiyle, öncelikle birlikte olma hâlini (mâiyet) kasteden sûfîler Allâh'la sohbet, Resûlullah'la sohbet, halkla sohbet, nefisle sohbet ve şeytanla sohbet gibi sohbet türlerinden söz etmişlerdir. Allâh ile sohbet, özellikle Kur'ân'la Hak ile ünsiyet kurmak; halkla sohbet, insanlara karşı samimi olmak; nefisle sohbet, ona muhalefet etmek ve şeytanla sohbet ise onunla daima mücadele içerisinde olmak demektir.[1186]

Rubâîlerde sohbet terimine özellikle Erzurumlu İbrâhîm Hakkı hazretlerinin rubâîleri arasında görmek mümkündür. Yukarıda zikrettiğimiz sohbet çeşitlerinden özellikle Allâh ile sohbet üzerinde duran Hakkı, bunun kitapla yani Kur'ân'la Hak ile ünsiyet kurmak olduğunu vurgulamıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Hakkı anı fikr kıl ki ülfet oldur Nâsı ko kitâba bak ki sohbet oldur Az ye az uyu az iç ki ni'met oldur Fakr ile fenâyı bul ki devlet oldur[1187]	*(Ey) Hakkı! O'nu düşün ki (asıl) dostluk odur. İnsanları bırak kitaba bak ki (asıl) sohpet odur. Az ye, az uyu ve az iç ki (asıl) nimet odur. Fakr ve fenâyı bul ki (asıl) saâdet odur.*

[1185] Tevbe, 9/40.

[1186] Süleymân Uludağ, "Sohbet", *DİA*, 37, 350.

[1187] Külekçi, Karabey, 520/R. 70.

4.3.3.2.17 Tecrîd / Terk

Sözlükte "soymak, soyutlamak, ayrı tutmak, temizlemek" anlamındaki tecrîd kelimesi tasavvufta "kalbin veya Hakk'ın mâsivâdan soyutlanması" mânasında kullanılır. İlk dönemlerde terime genelde "sâlikin, kalbini Hakk'ın dışındaki her şeyden arındırması, kalbin tecrîdi" anlamı verilmiştir. Muhakkik dönemi sûfîlerinde tecrîd tevhîdin ileri bir mertebesi şeklinde ele alınmış, "Hakk'ın bütün fiil ve sıfatlarından, oluş âlemindeki tecelli ve hükümlerinden soyutlanıp zâtî tevhîdle tevhîd ve müşâhede edilmesi" biçiminde tanımlanmıştır. Buna tevhîdde tecrîd anlayışı denir. Tecrîd kelimesi "tefrîd, tebettül, inkıtâ, halvet, tasfiye" gibi terimlerle yakından ilişkilidir. Kur'ân-ı Kerîm'de tecrîd kelimesi geçmemekle birlikte, sûfîler çeşitli âyetlerde, ayrıca hadîslerde peygamberlerin tecrîd mertebesinde bulunduğuna işaret edildiğini söylemişlerdir.[1188] Tecrîde en çok muvafık düşen âyet ise Hz. İbrâhîm'in, "Âlemlerin rabbi dışında onlar benim düşmanımdır."[1189] şeklindeki ifadesidir. Rubâîlerde daha çok kalbi mâsivâdan sıyırmak anlamında kullanılan tecrîd, insanı sonsuzluğa, ebedî saâdete eriştiren mutlak bir tevhîde, bunun sonunda ise Hakk'ın zâtı ile ilgili bazı sırlara vâkıf olmaya ulaştırdığı üzerinde durulur.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

'Işkile iden kalbi sivâdan tecrîd Şevkıla ider zevk-ı derûnı câvid Her lahza şuhûd ile olan kalb-i sâf Sırrında ider zât-ı Hudâyı tevhîd (Receb Enîs Dede)[1190]	*Kalbini aşkla Hakk'ın dışındakilerden tecrid eden, şevkle derûnî hazzı dâimi hisseder. Her an müşâhede içinde olan saf bir kalp, Hakk'ın zâtının tevhîd sırrına erişir.*

Tasavvufta *Terk* ise, Hakk için bırakmak, vazgeçmek anlamında kullanılmakla birlikte dört çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan *Terk-i Dünyâ*, bütün dünya nimetlerini terk etmeyi; *Terk-i Ukbâ,* ârifin ilâhî cemâli temâşâ etmek için cennetteki nimetleri dahi terk etmesini; *Terk-i Hestî,* sâlikin kendi varlığını terk ederek Hak'ta fâni olmasını;

[1188] Semih Ceyhan, "Tecrîd", *DİA*, 40, 248.

[1189] Şuarâ, 26/77.

[1190] Halil Güntan, *Receb Enîs Dede [Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni]*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1990, 261/R. 1.

Terk-i Terk ise, kâmil ârifin terki de terk etmesini, yani aklında ve zihninde terk diye bir şeyin dahi kalmamasını ifade eder.[1191]

Aşağıda örnek olarak aldığımız rubâîlerin ilkinde, 17. yüzyıl şairlerinden Nâzikî, terki terk üzerinde dururken 18. yüzyıl şairlerinden Erzurumlu İbrâhîm Hakkı ise terk kavramını Hz. Peygamber'in "Ölmeden önce ölünüz"[1192] şeklindeki hadîsinden iktibas ederek nefsi öldürmek, ölmeden önce nefsi hesaba çekmek anlamında kullanmıştır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Gezdüm yüridüm her yaña insân aradum
Cân terkin urup cânile cânân aradum
Her kande ki vardum anda buldum kendüm
Buldum didigüm kaçan kim hırmân aradum[1193]

Gezdim, yürüm, her tarafta insan aradım; canı terk edip canla başla sevgiliyi aradım. Buldum dediğim (şeyler) meğer yalan imiş; her nereye vardımsa orada kendimi buldum.

(1. ve 3. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Hakkî anı iste bil cihânı fânî
Bul mevt-i irâdîde hayât-ı cânı
Mûtû kable en temûtu anı tanı
Dünyâ seni terk etmeden eyle anı[1194]

(Ey) Hakkı! Bil ki dünya fâni, (bir şey isteyeceksen) O'nu iste. Gerçek hayatı irâdî ölümde bul! "Ölmeden önce ölünüz." (sözünü) tanı; dünya seni terk etmeden önce sen terk et dünyayı.

4.3.3.2.18. Tevbe

Sözcük itibâriyle "geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak" anlamına gelen tevbe, "dinde yerilmiş şeyleri terkedip övgüye lâyık olanlara yönelme" biçiminde tanımlanır.[1195] Tövbe tasavvufta çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Bir görüşe göre tevbe üç unsuru birleştirir: günaha pişmanlık, şimdiki halde günahı terk ve gelecekte de günah

---

[1191] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 525.

[1192] Canan, 11, 78.

[1193] Gülhan, 215/R. 46.

[1194] Külekçi, Karabey, 509/R. 17.

[1195] Bekir Topaloğlu, "Tevbe", *DİA*, 41, 279.

işlememeye niyettir.[1196] Zira Kur'ân-ı Kerim'de "Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allâh'a döner."[1197] gibi birçok âyette ve "Kim güneş batıdan doğmazdan evvel tevbe ederse Allâh tevbesini kabul eder"[1198] gibi pek çok hadîste tevbe eden kişinin tevbesininin Allâh tarafından kabul edileceğine dâir müjdeler bulunmaktadır. İşte sûfî rubâî şairlerinin özellikle nasîhat ve münâcaât tarzı rubâîlerinde karşımıza çıkan tevbe mefhûmunda şairler, günah işlemeye müsait bir varlık olan insanın pek çok kusurlarının bulunduğuna, bunlara tevbe edildiği takdirde tevbeyi de kabul edecek zâtın ancak ve ancak Allâh olduğuna dikkatleri çekmişlerdir.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ahvâl-i perîşânuma Hak nâzırdur Cürmüm var ise tevbe dahı hâzırdur Ben nefse uyup tevbe şikest eylersem İşkesti dürüst itmeğe ol kâdirdür (Sâkıb Dede)[1199]	*Perişan olan halimi Allâh görür. Günahlarım varsa tevbem hemen hazırdır. Nefse uyup tevbemi (kırarsam) bozarsam, kırığı düzeltmeye Allâh'ın gücü yeter.*

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Yâ Rabb egerçi mücrim ü bed-kârem 'Özr-âver-i sad-hezâr istiğfârem 'Acz-i beşere kâ'il iken anda yine Dil-beste-i na't-ı Ahmed-i Muhtârem (Nesîb Dede)[1200]	*Yâ Rab! Gerçi kötü amellere sahip günahkar olsam da bin defa özür dileyip istiğfar eden biriyim. Bunda beşerin aczini anlatırken dahi Hazret-i Peygamberin na'tının âşığıyım.*

4.4. RUBÂÎLERDE AŞK

Klasik Türk şiirinin başkahramanı, âşık karşısında iktidar sahibi olan en güçlü karakter sevgilidir. Âşık üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olan bu sevgili, gönül ülkesinin sultânıdır. Bu özelliği ile birlikte makamı gökler katında, güzellikte bir

---

[1196] Kâşânî, 156.

[1197] Furkan, 25/71.

[1198] Müslim, Zikr: 43, Hadîs: 2703. Bkz. Canan, 4, 497.

[1199] Arı, 584/R. 18.

[1200] Hidayetoğlu, 585/R.24.

benzeri olmayan, ulaşılmaz olduğu için âşığın ancak hayaliyle yetindiği kurgulanmış ve soyutlanmış bir tiptir. Sevgilinin âşığa karşı acımasız oluşu, sürekli cevr ü cefâ etmesi, âşığı ah ve gözyaşı içinde bırakması ise bu kurgunun bir başka yönünü oluşturur. Bu aşk kurgusu âşığı olgunlaştırma eksenindedir.[1201]

Daha çok mutasavvıfların dilinde, birçok tariflerle karşımıza çıkan aşk, temelde ilahî aşk ve beşerî aşk olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir. İlahî aşka genellikle hakikî aşk, beşerî aşka ise mecazî aşk denilmiştir. Burada kaçınılmaz olarak aşk, dolayısıyla da sevgili ikiye ayrılmaktadır. Mecazî olanın hakikî olanı anlamada köprü vazifesi göreceği, aşkın tarif edilemeyeceği, kalbe gelen manaların ancak işaret ile anlatılabileceği düşüncesi bu ayrımın temelini oluşturur.[1202]

İlâhî aşkı konu alan rubâîlere bakıldığında çalışmamızın "Kâinâtın Yaratılışı" bahsinde de dile getirdiğimiz gibi, genel bir kanı olarak Allâh'ın kâinâtı yaratma sebebinin dahi "aşk" olduğu zikredilir. Bu yönüyle Allâh'ın birliğini konu alan birçok rubâîde Allâh'ın hem sevilen yani ma'şûk, hem seven yani âşık, hem de aşkın ta kendisi olduğunun altı çizilir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ma'şûk sen u aşk sen 'âşık sen 'Azrâ sen ü kûh-ken sen ü Vâmık sen Geh dîde-i 'âşık içre seyrân idici Geh gamze ile gönülleri sârık sen (Nâtıkî)[1203]	*Aşık olunan sen; aşk sen; âşık olan sensin. Azra sen; dağı kazan (Ferhâd) sen; Vâmık sensin. Sen, bazen âşığın gözünde gezinir bazen de yan bakışınla gönülleri çelensin.*

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ilâhî/hakîkî aşkta şairlerin meftun oldukları, yoluna baş koydukları, önünde secdeye kapandıkları, O'na yaklaştıkları için çoğu zaman kınandıkları, bir bakışı (tecellisi) için canlarını fedâ ettikleri sevgili Allâh'tır.

[1201] Hüseyin Gönel, "Divan Şiirinde Sevgiliye Dâir", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 5/3, Summer 2010, 208.

[1202] Gönel, 210.

[1203] Özer, 586/R.60.

İlâhî aşkı terennüm eden şairler bu yönleriyle, “Onlar Allâh’ı severler, Allâh da onları sever.” ayetini kendilerine şiar edindindikleri söylenebilir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Sanmañ beni ol mâh-likâyı severim
Yâ neşve-i câm-ı gam-zidâyı severim
Ser-cümle sıfât-ı Hak bilüp eşyâyı
Esmâya bakup Zât-ı Hudâyı severim
(Sâbir Mehmed)[1204]

O ay yüzlüyü sevdiğimi sanmayın; ben gamı silip parlatan kadehin keyfini severim. Eşyanın tümünü Allâh’ın sıfatları (olarak) bilirim ve Allâh’ın isimlerine bakarak O’nun zâtını severim.

Âşık/şair için sevgili, çile çekmeye, ilden ile sürülmeye, câhiller ve bigânelerce kınanmaya, bedenini yay, gönlünü ise ok yapmaya ve gece gündüz aşkıyla sarhoş olmaya değer biridir.

(1., 2. ve 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezninde.)

Ben mest-i müdâm-ı bâde-i ‘aşk oldum
Bezm-i gama pâ-nihâde-i aşk oldum
Yârüñ çile-i muhabbetinde şeb ü rûz
Kaddüm ham olup kepâde-i ‘ışk oldum
(Yahyâ Nazîm)[1205]

Ben aşk şarâbının dâimî sarhoşu oldum; gam meclisine aşk (ile) ayak basanlardan oldum. Gece gündüz sevgilinin muhabbet çilesinde, boyum iki büklüm olup aşkın kepazesi oldum.

Daha önceki değerlendirmelerimizde de ifade ettiğimiz gibi âşığın sahib olduğu ilâhî aşk hâli, aslında herkesin katlanabileceği bir durum değildir. Ayıplanan ve herkesçe anlaşılamayan âşık, sıkıntı çektikçe aşka olan bağlılığı artar, Ma‘şûk’tan gelecek her türlü eziyete göğüs gerer, sıkıntılara katlanır. Bir yönüyle âşık aşk mesleğinin adeta bir kahramanıdır.

[1204] Duru, 244/R.26.

[1205] Ertürk, 345/R. 154.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.

Her muğrem-i 'aşk bâd-ı âh esdiremez
Her bâsil-i cân-fidâ serin kesdiremez
Çokdur gül-i handânı gülistân-ı gamıñ
Baksın yine ammâ anı kes diremez
(Halepli Edîb)[1206]

Her aşk tutkunu âh rüzfarı estirmez. Canını fedâ eden her kahraman başını kestirmez. Gam gülistanının açılmış gülen gülü çok olur; ancak ona bakan her kimse onu toplayamaz.

Âşık her ne meşakkat ve çile çekse de hiçbir zaman aşkının bitmesinden, aşk derdinin devâ bulmasından yana değildir. Zîrâ mecâzî aşkın hakîkî aşka dönüşmesinden yana bir ümidi söz konusudur. Fuzûlî'nin "*Yâ Rabb belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni / Bir dem belâ-yı aşktan etme cüdâ beni /Az eyleme 'inâyetini ehl-i derdden / Yâni ki çok belâlara kıl mübtelâ beni"*[1207] ile başlayan meşhûr manzûmesinde yaptığı münâcaât sûfî rubâî şairleri için bir nevi aşkın niyâzı halini aldığı söylenebilir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Yâ Rab bana lutf eyle mürüvvet eyle
Bî-çâre dil-i zâruma şevkat eyle
Bî-'aşk koma 'âlem-i fânîde beni
Yâ Rab mecâzumı hakîkat eyle
(Subhî-zâde Feyzî)[1208]

Yâ Rab! Bana lütfunu gösterip yardım eyle. İnleyen bu çaresiz gönlüme şefkat eyle. Fânî âlemde beni aşksız bırakma. Yâ Rab! Mecâzî aşkımı hakîkat eyle.

Sûfî şairlerin rubâîlerinde aşka dâir en dikkat çeken değerlendirmeler arasında, kâinâtta var olan her şeyin aşk ile vücûda geldiği ile ilgili yapılan değerlendirmelerdir. Onlara göre hava ile su, yaz ile kış, elhasıl fenâ ve bekâ aşkın neticesinde yaratılmışlardır.

[1206] Mum, 1203/R. 199.

[1207] Ayan, *Leylâ vü Mecnûn-Fuzûlî,* 171.

[1208] Gündüz, 131/R. 40.

(Tüm mısralar Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl vezinlerinde.)

Gülşende olan âb [u] hevâ ‘aşk iledür
Hep gerdiş iden sayf ü şitâ ‘aşk iledür
Efsürde idüp âbı ider bezmi müzâb
El-kıssa fenâyile bekâ ‘aşk iledür
(Nev’î-zâde Atâ’î)[1209]

Gül bahçesindeki olan hava ve su aşk iledir. (Her yıl) dönen yaz ve kış aşk iledir. Suyu donduran, muhabbet meclisini eriten aşktır; elhasıl fenâ ve bekâ aşk iledir.

Sûfî rubâî şairlerine göre ehl-i kalbin aşkı, dünyada oluşmuş bir hâlet olmaktan öte ezel meclisinde yani Bezm-i elestte verilen söz ile meydana gelmiş bir hâlettir. Âşıklar için bu aşk hâleti, bir nevi kendi ihtiyarları dışında gerçekleşmiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il vezninde.)

Biz cismimizi fenâr-ı ‘aşk eylemişüz
Bu cânı sipend-i nâr-ı aşk eylemişüz
Hayr u şer-i dünyâya nigâh eylemezüz
Biz tâ ezel ihtiyâr-ı aşk eylemişüz
(Halil Nûrî)[1210]

Biz cismimizi aşk feneri yapmışız; bu canı aşk ateşinin misafirhanesi eylemişiz. Dünyanın hayır ve şerrine bakmayız; biz tâ elest meclisinden aşkı dilemişiz.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fâ‘; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fâ‘ vezninde.)

Hâlık ideli bisât-ı sun‘ın tertîb
Cân u dil-i âvâreme ‘ışk oldı nasîb
Eczâ-yı vücûdumı Hakîm-i ezelî
Gûyâ ki benüm ‘ışkdan itmiş terkîb
(Yahyâ Nazîm)[1211]

Yoktan yaratan yaratıcı, sanatlı döşemesini düzenlerken benim âvâre olan can ve gönlüme aşk nasip etmiş. Mutlak hikmet sahibi olan ezelî hekim, vücudumun maddelerini aşktan meydana getirmiş.

Mecâzî yani beşerî aşkı işleyen şairlerin rubâîleri incelendiğinde ise söz konusu aşkın ve sevgili profilinin dîvân şiirinin âşıkâne üslupla söylenmiş şiirlerdeki genel temâyülün dışına pek çıkılmadığı görülür. Yani sevgili, güzellikte Yûsuf, hûrî, melek ve

[1209] Kuzubaş, 220.

[1210] Mehmet Güler, 383/R. 18.

[1211] Ertürk, 322/R. 19.

periyle; cömertlik ve hükmetmede Süleyman, sultân ve şahla; parlaklık ve erişilmezlikte güneş, ay ve yıldızla;[1212] istiğnasında, âşığa çektirdiği eziyetlerde ise zâlim, kâfir, cânî ve put gibi sıfatlarla anılır.

(1., 2. ve 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ger olsa kişi kaşı karası birle
Söz yahşı durur ciğer yarası birle
Zülf ü yüz ü vasfını bitür-min tün ü kün
Altun varak içre köz karası birle
(Şiban Han)[1213]

Kişi eğer kara kaşlısıyla birlikteyse ciğer yarasıyla söylenen söz güzel olur. (Öyle bir halde) sevgilinin saç ve yüzünün vasıflarını altın kağıda gece gündüz yazmaktan gözlerine karalar inse o vasıflar bitirilmez.

(Tüm mısralar, Mef'ûlün Mef'ûlün Mef'ûlün Fa' vezninde.)

Derd-i 'aşka odur ki dermân yok
Bir büti sevsen anda îmân yok
Küfr olur mı 'aceb disem zîrâ
Ki güzellerde bir müselmân yok
(Hikmetî)[1214]

Aşk derdine derman bulunmayan şey, îmânsız bir putu (sevgiliyi) sevmektir. Güzeller arasında bir Müslüman yok desem acaba küfür olur mu?

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Ol hûş-rübâ o bî-emân ol cânî
Ol âşıkıñ âfet-i cism ü cânı
Bir nîm nigâh-ı 'işve-âmîzi ile
Gavgaya düşürdü cümle ins ü cânnı
(Halepli Edîb)[1215]

O aklı baştan alan, kendisine güvenilmeyen o cânî, âşığın canının ve bedeninin felaketi olan (sevgili varya!) Nazlı bir bakışıyla tüm insanları ve cinleri birbirlerine düşürdü.

Hatta bazı rubâî şairleri sevgiliden, sevgilinin istiğnâsından, zulmünden ve cefâsından şikâyet ettikleri bazı örneklerinde şikâyeti abartarak sevgiliye beddua dahi okudukları görülür.

[1212] Gönel, 215.

[1213] Karasoy, 286.

[1214] Eğri, 245/M. 256.

[1215] Mum, 1215/R. 275.

(Tüm mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Bakmam yüzüne nergis-i fettânıña da Serv-i kadiñe sîb-i zenahdânıña da Cânımdan usandırdı beni şîveleriñ La‘net olsun saña da hüsnüne de ânıña da (Osman Nevres)[1216]	*Ne yüzüne ne de o fettan gözlerine; ne selvi boyuna ne de gümüş çenene (bir daha) bakmam. Nazın beni canımdan usandırdı, sana da güzelliğine de câzibene de lânet olsun.*

4.5. RUBÂÎLERDE CİNSEL İLGİLER

Dîvân şiirinde aşk, daha çok beşerî aşktan ilahî olana doğru gelişmiş ve hemen tüm şairler bu aşkı estetik bir şekilde olmasının yanı sıra edeb ve edebî çerçevede sunmuştur. Başka bir ifadeyle *Dîvân şiirindeki aşk bir nevi Türk Müslümanlığının edep ölçülerine göre şekillenmiştir ve içinde cinselliğe yer verilmemiştir*.[1217] Cemâl Kurnaz hocamızdan aldığımız bu tespitler her ne kadar Dîvân şiirinin genel görüntüsünün bir yansıması olsa da 17. asır şairlerinden Bosnalı Sâbit (R. 13, 21.) ile 18. asır şairlerinden Halepli Edîb (R. 19, 77, 83, 210, 217, 249, 263, 303, 367, 394, 417, 611.) gibi bazı rubâî şairlerinin bu tespitlere muhalif bir şekilde örnek rubâî kaleme aldıkları söylenebilir. Bosnalı Sâbit'in *Berây-ı Yir Meleği* başlığı altında toplanan 6 rubâîsi cinsel eğilimleri konu alan rubâîler olarak dikkatleri çekmektedir. Örneğin aşağıdaki rubâîde Sâbit, sevgili ile nazlı at arasında cinsel bir benzerlik kurduğu açıkça görülmektedir.

(1. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘il; 2. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlün Fa‘; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Meydân-ı mahebbette ne tozlar koparır Binsün biricik semend-i nâza tenhâ Hakkumda burâk-ı ‘âtifet sürmek içün İtdüm o şeh-i hüsne üzengi ihdâ[1218]	*Muhabbet meydanında ne tozlar koparan o biricik nazlı ata tenha binsin. Hakkımda iyilik burakını sürmek için o güzellik sultânına üzengi hediye ettim.*

Halepli Edîb'in cinsellik içeren rubâîlerine bakıldığında ise, bu rubâîlein edebe aykırı, hatta pornografik öğelerle dolu oldukları söylenebilir. Çalışmamıza dâhil etmeye

---

[1216] Bayram Ali Kaya, 537/R. 9.

[1217] Cemâl Kurnaz, "Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği" *Türk Kimliği: Ayvaz Gökdemir'e Armağan 2,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, 225-226.

[1218] Karacan, 553/R.21.

haya ettiğimiz söz konusu rubâîlerin bir kısmında kadın, cinsel bir meta olarak algılanırken (R. 210, 217, 249, 263, 303, 367, 417, 611.) diğer bir kısım rubîlerde ise (R. 19, 77, 83, 394.) 17 ve 18. yüzyılın sosyal vâkıası ve kanayan yarası olan hem-cinse meyletme durumunu şiddetle kınanmıştır. Toplumun bozulmuş, dinden uzaklaşmış, milli ve mânevî değerlerini yitirmiş bir kısım çevrelerde vuku bulan bu gayr-ı ahlâkî durumun eleştirisini 17. yüzyılın hikmet şairi Nâbî'nin rubâîleri arasında da görmek mümkündür. (R. 131.)

4.6. RUBÂÎLERDE HİKEMİYÂT VE BUNA DÂİR BAZI DÜŞÜNCELER

Didaktik Üslûp veya yaygın adıyla *Hikemî Tarz,* daha çok Nâbî ile özdeşleşmiş olup, "düşünceye dayalı hikmetli söz söyleme" olarak tanımlanır. Bilgelik ve hekimlik, varlık ve eşyanın asıl amacı, özdeyiş ve atasözü gibi anlamlara gelen hikmet, eşya ve olayları "anlamlandırma", varlık ve olayların gizli anlamlarını çözme üzerine kurulmuş bir kavramdır. Hikmet şiiri ise, düşünceye ağırlık veren, amacın okuyucuyu uyarmak, düşündürmek ve aydınlatmak olduğu, daha doğru bir ifadeyle insana doğruyu, güzeli göstermeye yönelik görüş bildiren didaktik içerikli şiirlerdir. 17. yüzyılda "hakîmâne şiir söyleme" anlayışının İrandaki temsilcileri, Şevket-i Buhârî ve Sâ'ib-i Tebrîzî'dir. Türk edebiyatında ise başta 17. yüzyıl şairlerinden Nâbî olmak üzere Sâbit, Seyyid Vehbî, Râşid, Âsım, Koca Râgıb Paşa, Haşmet, Fıtnat Hanım, Sümbül-zâde Vehbî, Keçeci-zâde İzzet Molla gibi şairler bu minvâlde şiir söylemişlerdir.[1219] Özellikle 17. yüzyıl ve sonrasında bu tarz şiirlerin kaleme alınması dönemin sosyal ve siyâsal durumu ile doğrudan ilgilidir. Zira *"hikemiyâtın yaygınlık kazanması, Osmanlı devletinin gerilemesi ve çökmesi ile doğru orantılıdır. Bunu bilhassa Nâbî'nin şiirlerinde bariz bir şekilde görürken diğer şairlerin metinlerinde de yer yer rastlarız."*[1220]

"Edebiyat tarihçilerinin *hikemiyât* diye adlandırdıkları *tefekkür ve hikmete* yönelik şiirin ele aldığı konular arasında, genellikle öğüt ve nasîhat ifade eden *âyet ve hadîsler, sosyal ve siyâsî olayların* hakîmâne (bilgece) bir biçimde formüle edilmesi, halkın dilinde söylene söylene klişeleşmiş ve onun hayat anlayışını yansıtan *atasözleri ve deyimler,* kıssadan alınan hisselere düstur olan *kelâm-ı kibârlar*, insanların

---

[1219] Şentürk; Kartal, 346.

[1220] Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü-Eski Şiirde Hikemiyât-*, Kitabevi Yay., İstanbul 1996, 13.

hafızasında adeta canlı bir tablo gibi yaşayan ve tecessüm eden *âdet ve gelenekler'*in gerçek hayata yansıması, *ahlâkî ve tasavvufî* bir takım kavramların öğüt verici tarzda işlenerek insan arasında yüzyıllardır oluşturduğu anlayış birliği gibi konular teşkil eder."[1221]

Özellikle Hazret-i Peygamber'in "Şiirde hikmet vardır."[1222] hadîsinden yola çıkarak şiirin fonksiyonu ve misyonu üzerinde hassasiyetle durmaya çalışan hikmet şairleri, bu minvâlde şiir kaleme almış ve bu hadîsi kendilerine şiar edinmişlerdir. Öyle ki "Hikemî şairlerine göre *manasız, hikmet ve hakîkatten* yoksun bir şiir, *ağını sudan balıksız çekmeye, içi boş bademe, kokusuz laleye, çocuktan kesilmiş kadına, nakışı olmayan sâde bir yüzüğe, dilberi olmayan meclise* benzer. Şiir *tefekküre* yönelik olmalı, okuyan kişiyi sadece *hayal iklimi'*nde dolaştırmayıp, aynı zamnda düşündürmeli ve ona *hikmet ve hakîkat* öğretmelidir. Eğer şiir yazılacaksa bu amaca yönelik olmalıdır. Bu gâye ve düşünceyle kaleme alınmış şiir, hafızalara silinmez bir şekilde nakşedilmiş olur ve zaman zaman başvurulan bir formül ve düstur gibi okunup tekrarlanır. Aksi takdirde, *lirik* (garam) şiir, *dilber dâiresinden dışarı çıkamaz ve zülüfle sünbül, gül ile bülbül, içki ile kadehi aşamaz.* Kimsenin yürüyemediği bakir bir yolda gezinemez, sapa vadileri dolaşamaz."[1223]

Birçok rubâî şairi de işte bu düşüncelerle kaleme aldıkları rubâîlerde hikmet ve hakîkat vadilerini gezinmiş, tefekkürî bir yolun yolcusu olmuş ve bu yolda edindikleri tecrübe ve birikimlerini rubâî mecrasına akıtmışlardır. Yine bu şairler, insanın fıtratı, akıl, ilim, irfan, erdem, cesaret, zulüm, rüşvet, ikiyüzlülük, tûl-i emel (arzuların sınırsızlığı) ve daha pek çok kunudaki düşüncelerini bir bilge edâsıyla bazen nasîhat bazen de hasb-i hâl tarzında ifade etmiş ve insanı doğru yola iletme çabası içinde olan misyonlarına uygun manzûmeler kaleme almışlardır. Rubâîlerde hikmet düşüncesi etrafında şekillenen sabır, kanâat, tevekkül, ihlas ve tevbe gibi çoğu kavramları tasavvuf bahsinde işlemiş olmamızın yanında tasavvuf mefkuresi ile yakın ilişkisi olan diğer hikemî düşünceleri şu şekilde inceleyebiliriz:

[1221] Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü,* 12-13.

[1222] Buhârî, Edeb: 90; Ebû Dâvud, Edeb: 95, Bkz. Canan, 8, 182.

[1223] Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü,* 13.

4.6.1. Mâye-i İnsan (İnsanın Yaradılışı)

Allâh'ın yarattığı mahlukat arasında en mükerrem ve en müstesnâ bir yere sahip olan insan, Allâh'ın yeryüzündeki halifesi konumundadır. Kur'ân-ı Kerim'de geçen "Muhakak ki biz insanı en güzel biçimde yarattık."[1224] âyetiyle yaratılanların arasında sûreten ve sîreten (dış ve iç) de en güzel varlık yine insandır. Rubâîlerde de öncelikle insanın bu yönüne işaret edilirken insanın bu ayrıcalığının farkına varması arzulanmıştır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Sen âyine-i cemâl-i Zâtu'l-lâhsın İklîm-i ma'ârife mu'azzam şehsin Cân dîdesinüñ hicâbı sensin sen sen Evc-i melekût içinde hakkâ mehsin (Nâtıkî)[1225]	*Sen, Allâh'ın zâtının cemâlinin aynasısın; hüner ülkesine (gönderilmiş) muazzam sultânsın. Can gözünün perdesi sensin sen; doğrusu, ruhlar âleminin zirvesinde (parlayan bir) aysın.*

İnsana verilen akıl, ilim ve irâde gibi hâletlerle "eşref-i mahlûkat" (yaratılmışların en şereflisi) olan insan bu yönleriyle de Allâh'ın kendisine muhatap olarak aldığı tek varlıktır. İnsanın en güzel bir şekilde yaratılmasının yanı sıra yine yüce kudret tarafından yer yüzündeki en şerefli mahluk olarak "Biz hakîkaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık"[1226] ayetiyle Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmesi, insanoğlu için başlı başına bir iftihar vesilesidir. Zira birçok rubâî şairinin de üzerinde durduğu ve insanın kendi hususiyetini ve yaratıcısı katındaki değerini fark etmesini arzuladığı durum budur. 18. yüzyılın rubâî şairlerinden Süleymân Nahîfî de bu ayete istinaden kaleme aldığı rubâîde insanın bu şerefle şereflenmesiyle alakalı Allâh'a hamd ederek şükranlarını sunar.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Olsun kerem ü lütfuña biñ hamd ü senâ Kim cümle-i halk içre idüp müstesnâ	*(Yâ Rab!) Yaratılanlar arasında müstesnâ olarak insanoğlunu şereflendirdiğin ve hakkında "Biz hakîkaten insanoğlunu şan ve*

[1224] Tîn, 95/4.

[1225] Özer, 587/R. 61.

[1226] İsrâ, 17/80.

Fazluñla benî Âdemi kılduñ teşrîf Hakkında buyurduñ *velakad keremnâ*[1227]	*şeref sahibi kıldık" şeklinde buyurduğun için kerem ve ihsânına binler hamd ve senâlar olsun.*

Bu gibi örneklerin yanı sıra rubâî şairlerinin insanın mayası yani yaradılışıyla alakalı "gam" mefhûmu üzerinde de çokça durdukları görülür. Herkesçe malum rivâyete göre, topraktan/başçıktan yaratılan insanoğlunun hamurunun yani mayasının tutmasındaki en önemli sebep gam suyu ile yoğurulmasıdır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlün Mef'ûlün Mef'ûlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Şâdlık gibi bir ferâğ olmaz Sûz-ı gam-tek göñülde dâğ olmaz Gamla yoğuruldı çünki tuynetimüz Bizden oldur ki gam ırâk olmaz (Hikmetî)[1228]	*Hâlinden memnun olmak gibi mutluluk olmaz; gam ateşi gibi (ise) gönülde yara olmaz. Yaradılışımız gamla yoğurulduğu içindir ki bizden gam uzak olmaz.*

Rubâî şairlerinin insanın yaradılışıyla alakalı işledikleri bir diğer konu da insanın paradoksal bir hâlete sahip olduğudur. Buna göre insan, gah hüzünlü gah sevinçli, gah zalim gah mağdur, gah zayıf gah güçlüdür. İnsanın ruh hâlindeki bu çelişkiler yumağını hikmet gözüyle seyreden şairler, bu paradoksu dahi insanın "eşref-i mahlûkat" olarak yaratılmasına bağlamışlardır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

İnsân iken eşref-i halâyık lâ-şekk İnsân gülden nâzikdir taştan pek Bir gün ejderdir bir gün mûr-ı za'îf Bir gün şahindir bir gün kelebek (Âsaf)[1229]	*Şüphesiz insan, yaradılmışların en şereflisi iken (yine aynı) insan, gülden nazik taştan da daha serttir. Bir gün büyük bir yılan, bir gün zayıf bir karınca; birgün şahin, bir gün ise kelebektir.*

[1227] Aypay, 559/R. 34.

[1228] Eğri, 245/M. 252.

[1229] Ömür Ceylan, 239/R. 75.

4.6.2. İlim / İrfân / Erdem

Gerek hikmet, gerekse sûfî şairlerin yoğun bir şekilde işledikleri konuların başında ilim ve irfân gelmektedir. Şairlerin ilimden kasıtları, Hakk'ı tanıma, bilme ve idrak etme olunca *hikmet* de *ilim* yerine kullanılan bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "Allâh sana Kitâb'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir."[1230] ifadesindeki hikmet, bahsi geçen ilim ve irfandır. Sûfîyane söyleyişte en büyük ilim, bekâ ilmidir ve bu ilme sahip olana âlim değil ârif denir. Buna göre fenâ dersi alınmadan da bekâ ilmine erişilmesi mümkün değildir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Ey mutlib-i cân ile olan 'ilm-i bekâ
Gel mekteb-i 'ışka gel okı ders-i fenâ
Ol tıflek-i bî-zebân tutup hâmûşı
Sil levh-i dili koma elif biti tâ

(Nehcî Mustafa Dede)[1231]

Ey canla başla bekâ ilmini isteyen! Aşk mektebine gel de yokluk dersini oku. O dilsiz küçük (gönül) suskunlaşınca, gönül levhasını sil; orada eliften başka bir şeyi bırakma.

Rubâîlerde *ârifân, ehli irfân, ehl-i ma'rifet* gibi isimlerin verildiği ârifler, Hakk'ın en küçük bir cilvesini dahi gözden kaçırmayacak kadar uyanık (âgâh) bir şekilde âlemi müşâhede etmeleriyle örnek sûfî tipi olarak takdim edilmiş ve bu yönleriyle sadece tasavvufî rubâîlere değil nasîhat ve hikmet içerikli rubâîlere de konu olmuşlardır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Kalbüñ güher-i ma'rifete kân olsun
Cân gavta hod lücce-i 'irfân olsun
Çün 'ârif-i âgâha işaret besdür
Hû nâme-i a'mâlüñe ünvân olsun

(Nev'i-zâde Atâyî)[1232]

Kalbin marifet cevherine kaynak olsun; can toprağına mârifet deryâsı olsun. Uyanık ârife bir işaret yettiği için "Hû" yani "O", amel defterine unvan olsun.

[1230] Nisâ, 4/113.

[1231] Aslan, *Nehcî Mustafa Dede*, 417/R.3.

[1232] Karaköse, 745/R. 57.

Hakk'ı tanıyan ârif olunca ondan gâfil olan ise nâ-dân yani câhil olur. Câhille dostluk kurulmaması yönünde telkinleri bulunan birçok rubâî şairinin en büyük duası da ilim meclisinde câhil olarak bulunmamaya yönelik olmuştur.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Yâ Rab gel ümmîdimi handân eyle
Mâh-ı nev-i âmâlümi tâbân eyle
Koyma beni nâ-kâbil-i bezm-i dâniş
Ser-halka-i cem'iyyet-i 'irfân eyle
(Çeşmî-zâde Reşîd)[1233]

Yâ Rab gel! Ümidimi sevindir; arzularımın yeni çıkmış ayını parlak bir aya çevir. Beni, bilginlerin meclisinde câhil eyleme; halka şeklinde oturan ârifler topluluğunun başı eyle.

Olgun ve erdemli insan da bir ârif ve kâmil olarak vasıflandırılır. Şairlerimiz, kişinin kendisini bilmesini, kendi eksikliklerinin farkında olmasını irfan saymış ve en büyük olgunluk telakkî etmişlerdir.[1234] "Nefsini bilen Rabbini bilir." mealindeki kendilerine şiar edinen himet şairleri bu hadîsten sık sık manen iktibasta bıulundukları görülür.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 4. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Yâr âyinedür âyineye urma nefes
Ger nefsüñi bilmekliğe kıldunsa heves
Nefsüni bilen bildi hakîkat Hakkı
Kendüzini bilmeyen bilmedi Hakkı pes
(İbrâhîm Beg)[1235]

Sevgili bir aynadır; eğer nefsini tanımaya heves ettiysen aynaya nefes vurma! Gerçek şu ki: "Nefsini bilen Hakkı bilir." Kendini bilmeyen Hakkı bilemez.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Ehl-i hünere sîm ü zeheb kemâldir
Ol zümreye hep fazl ü edeb kemâldir
Bu 'âlem-i fâniyi kem aldır gözüñe

Hüner sahiplerinde altın ve gümüş (gibi değerli olan şey) olgunluktur. Bu kişilerde fazilet ve edep olgunluktur. Bu geçici

---

[1233] Mustafa Uluocak, *Çeşmî-zâde Reşîd Dîvânı İnceleme ve Tenkitli Metin,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Bursa 1998, 278/14.

[1234] Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü,* 176.

[1235] Kadir Güler, *İbrâhîm Beg Dîvânı,* 437/R. VI.

Bu nushumu sen görme ‘aceb kemâldir (Halepli Edîb)[1236]	*dünyayı kötü olarak gör. Bu nasîhatimi garip görme (ki bu), doğru ve kâmil bir sözdür.*

4.6.3. Doğruluk / Dürüstlük

Doğruluk ve dürüstlük İslâm dinin üzerinde ısrarla durduğu hasletlerden biri olmakla birlikte kendisinden emin olunan “müslüman” ifadesi de “doğru, dürüst” anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf terimlerinden “sıdk” bahsinde de bahsettiğimiz doğruluk, sûfîlere göre sözlerin doğruluğu (sıdku’l-akvâl), fiillerin doğruluğu (sıdku’l-ef‘âl) ve hallerin doğruluğu (sıdku’l-ahvâl) olarak ifade edilir.[1237]

Özellikle hikmet ve nasîhat içerikli rubâîlerde şairlerin sıklıkla işledikleri konulardan biri olan doğruluk ve dürüstlük, örnek insan profilini çizmek adına önemli bir haslettir. Kur’ân-ı Kerîm’de Allâh, “Ey Müminler! Allâh’a karşı gelmekten sakının, doğru söz söyleyin.”[1238] gibi birçok ayette doğruluğu emrederken Hazret-i Peygamber’in de yalandan şiddetle kaçınılmasını tavsiye ettiği ve “Devamlı doğru söz söyleyen kişi, Allâh katında doğru sözlü (sıddîk) olarak yazılır. Devamlı yalan söyleyen kişi de Allâh katında çok yalancı (kezzâb) olarak yazılır.”[1239] gibi birçok hadîsi bulunmaktadır.

(1. ve 2. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘îlü Fe‘il; 4. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

Hep Hakk’ı arar ehl-i fenâ ehl-i bekâ Hakk-gûyı koğarsa da kûydan farazâ Her hâlde “En-necâtü Fi’s-sıdk” dinür Sarsılsa dahi toğrı yıkılmaz kat‘â (Âsaf)[1240]	*(Halk), doğru söyleyeni (dokuz) köyden kovsa da fenâ ve bekâ ehli her zaman Hakk’ı arar. Doğru olan sarsılsa da asla yıkılmaz; her halde buna: “Kurtuluş doğruluktadır.” denir.*

[1236] Mum, 1171/R. 11.

[1237] Kâşânî, 328-329.

[1238] Ahzab, 33/70.

[1239] Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 102, 103; Tirmizî, Birr, 46.

[1240] Ömür Ceylan, 229/R. 2.

4.6.4. Rüşvet

Daha önce de dile getirdiğimiz gibi 16. asır ortalarına kadar Osmanlı devleti, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda zirvede bulunurken bu yüzyıldan sonra çeşitli nedenlerden dolayı, bu alanlarda bozulmalar ortaya çıkmış ve daha önceden takdir edilen seciyeler şikâyet edilir duruma düşmüştür. Öyle ki rüşvet giderek yaygınlaşmış, görevler liyâkate göre verilmeyip câhil ve beceriksiz insanlar devleti sömürmüş, ilim değerini kaybedîb meydan câhillere kalmıştı.[1241] Böyle bir ortamda, hikmet ve nasîhat içerikli rubâîler kaleme alan birçok şair de toplumun bu olumsuz tavırlarına karşı sessiz kalmamış ve bir münevver olarak üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır.

(1. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Söz erleri bî-savt u sadâdır şimdi
Meydândaki fırka jaj-hâdır şimdi
Ol tâ'ife kim rüşveti farz itdi helâl
Anlar kurenâdır vükelâdır şimdi
(Âsaf)[1242]

Şu zamanlarda, söz ustaları susmuş; meydanda bulunanlar ise mânâsız ve boş konuşanlardır. Rüşveti helal zanneden grup ise şimdi padişâhın yakınında bulunanlardır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Tahvîl-i kulûba inkilâb oldı sebeb
Râh-ı kec-i rüşvete zehâb oldı sebeb
Çok Muhteşem'in kesâd-ı haysiyyetine
Tervîc-i riyâ vü irtikâb oldı sebeb
(Osman Nevres)[1243]

Kalplerin değişmesine inkılap; rüşvetin kötü yoluna ise altın sebeb oldu. Birçok muhteşemin haysiyetinin elinden gitmesine, ikiyüzlülüğün ve rüşvetin rağbet görmesi sebeb oldu.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi özellikle 19. yüzyıl şairlerinden Âsaf mahlasını kullanan Damat Celaleddin Paşa ve Osman Nevres'in rubâîlerinde sıklıkla rastladığımız rüşvet hastalığı, insanın haysiyetinin elinden uçup gitmesine neden olan en önemli sosyal vâkıa olarak dikkati çekmektedir.

[1241] Yeniterzi, "Divan Şiirinde Osmanlı Devletindeki Sosyal, İktisadi ve Ahlaki Çözülmenin Akisleri", 363.

[1242] Ömür Ceylan, 250/R. 147.

[1243] Bayram Ali Kaya, 536/R. 5.

4.6.5. Riyâ / Gösteriş / İkiyüzlülük

Riyâ, lügat olarak "görmek" mânasına gelen *ru'yet* kökünden gelir. "Hakîkatte olmadığı halde iyi görünmek" anlamındadır. Dilimizdeki en yakın karşılığı gösteriştir. Dînî bir tabir olarak ibâdetlerde ve diğer amellerde samimiyetten uzaklığı ve ihlassızlığı ifade eder. Amelde Allâh rızasını arama keyfiyetine ihlas denir. İhlasın zıddı ise riyâdır. Yani, her çeşit ibâdet ve dînin teşvîk ettiği diğer hayırlı amellerde Allâh rızasını değil de dünyevî bir maksad gütmek, insanların rızasını aramak riyâdır. Gazâlî, daha vecîz olarak: *"Riya, iyi görünerek insanların kalbinde yer almak istemektir"* diye târif eder. Hadîslere bakıldığında ise, her çeşit ameldeki ihlassızlık, riyâ ile ifade edildiği görülür. Hazret-i Peygamber'in özellikle إِنَّ اَدْنَى الرِّيَاءِ شِرْكٌ "Riyâın en azı da şirktir." şeklindeki hadisi, riyânın ne kadar tehlikeli olduğunu göstermektedir. Bir başka hadîs de şöyledir: *"Kıyamet günü riyâkar adama: 'Ey fâcir, ey gaddâr, nefsine gadreden, ey gösterişci mürâî, amelin mahvoldu, mükâafatın kayboldu. Amelini kime gösteriş için yaptınsa, git ondan mükâfâtını al!' denir."* Resûlullah'ın riyâya karşı başka uyarıları da vardır. Bunlardan biri de şöyledir: *"Ümmetimin şirke düşmesinden korkuyorum. Gerçi onlar puta tapacak değiller; güneşe, aya, taşa da tapacak değiller. Fakat amellerinde riyâkarlık yaparlar, Allâh için işlemezler."*[1244]

Hikmet ve nasîhat içerikli rubâîlerde ise, örnek insan profilinde bulunmaması gereken hasletlerden olan riyâ, gösteriş ve ikiyüzlülük, Hakk'ı ve kendini bilen ârif için uzak durulması gereken davranışlar olarak görsterilir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilüü Fe'il; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fâ' vezninde.)

'Ârif o kadar riyâdan âzâde olur
Reng-i ruh-ı zerdden bile sâde olur
Ger 'aşk saña kıble-nümâdur Âgâh
Sâyende düşüb pâyüñe seccâde olur
(Âgâh)[1245]

Ârif, ikiyüzlülükten o kadar uzak olur ki, sarı yanağın renginden bile sâde olur. (Ey) Âgâh! Eğer aşk sana kıbleyi gösteren bir pusulaysa, o aşk sayende ayağına düşüp seccade olur.

[1244] Canan, 7, 305-306.

[1245] Bayram Ali Kaya, 536/R. 5.

Ham sofu ve kuru zâhidlerin riyâ ve gösterişlerinin eleştiri konusu oldukları örneklerden başka, genellikle münâcaât tarzı örneklerde şairler, ibadet anlarında ihlasla ibadet edip kibir ve riyâdan uzak kalmak adına Allâh'a niyâzda bulunmuşlardır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fâ' vezninde.)

Yâ-Rabb dil ü cânı hatâdan sakla
Yönelmiş ikeñ saña hevâdan sakla
Ol dem ki 'ibâdâtuña olam meşgûl
İhlâs virüp 'ucb ü riyâdan sakla
(Halepli Edîb)[1246]

Yâ Rab! Can ve gönlümü hatadan koru; sana yönelmişken nefse uymaktan koru. İbadetlerine meşgul olduğum anlarda bana ihlas verip kibir ve gösterişten koru.

4.6.6. Kibir

Kibir, "büyüklük, ululuk" manasına gelir. Dinî bir tabir olarak ise, kişinin kulluk edebine uymayacak şekilde kendisini diğer insanlara karşı ululaması, onları hakir görmesidir. Aslında insanın Allâh'ın bir mahluku olarak, diğer mahlukata karşı da olmadığı gibi hemcinsine de büyüklenmeye hakkı yoktur. Bu yönüyle İslâm dini, her hayrın, her fazilet ve üstünlüğün Allâh'tan geldiğini ders verir. Bu sebeple kişinin mazhar olduğu bazı faziletler sebebiyle hemcinsine karşı büyüklenmesini, bu nimetlere nankörlük olarak kabul eder ve onu asıl veren Allâh'tan gaflet alâmeti bilir. Bu sebeple kibir, şiddetle reddedilen, kınanan huylardan biridir.[1247] Aşağıda zikrettiğimiz Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin meallerinden anlaşılacağı üzere kibir, Allâh nazarında da kötülenmiş ve kınanmıştır. Söz konusu ayetlerin bazıları şöyledir:

"Allâh, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler."[1248]

"Yeryüzünde büyüklük taslayarak yürüme. Sen ne yeri yarabilir, ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin. Bütün bunlar, Rabbinin katında çirkin sayılan günahlardır."[1249]

[1246] Köse, 52/R. 22.

[1247] Canan, 15, 19.

[1248] Mü'min, 40/35.

[1249] İsrâ, 17/37-38.

"İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Allâh kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi şüphesiz ki sevmez."[1250]

Hikmet-âmiz rubâîler kaleme alan şairler de kibre sahip olan kişinin gerek insanların gerekse Allâh'ın nazarında hoş karşılanmadığı üzerinde birleşmişlerdir. Bu gibi rubâîlerin ilk örneklerini, 15. yüzyıl şairlerinden Şeyhoğlu Mustafa'nın, *Kenzül-Kübera ve Mehekkü'l-'Ulema* adlı eserinde bulmak mümkündür. Söz konusu rubâîlerin birinde şair, insanın kibirlenmemesi gerektiğini, zira insanın sadece tek bir damla kandan ibaret olduğunu ve sonunda da toprak olup gideceğini hatırlatmaktadır.

(1. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mef'ûlü Fa'ûl; 2. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlü Fe'il; 4. mısra ise, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

Bir tamla kanıduñ yâ bir katre meni
Bi'llâhi neçündür saña bu kibr ü menî
Âhir yine sine giricek bolayısar
Ol kanıla rîm balçığına kefeni[1251]

Bir damla kandın ya bir damla meni. Billah ne içindir sendeki bu kibir ve benlik. Sonunda o kan ve irin yine mezara girilecek, kefen balçığa bürünecek.

18. yüzyıl şairlerinden Halepli Edîb ise hiçkimseye tevazu göstermeyip böbürlenen, kendi ifadesiyle edepten mahrum kibir sahiplerinin her iki dünyada da Alllah tarafından köpeğin kapı önünden kovulması misali reddedileceği vurgusunu yaparken cinâslı kâfiye kullanarak kibir sahiplerini köpeğe benzetmesi ilginç bir benzetme olarak dikkatleri çekmektedir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fa'ûl vezninde.)

Ol hilm ü edeble sürh kibrit gibi
Âteş-zen-i fitne olma kibrit gibi
Kibr etme tevâzu' et ki der-her dü cihân
Merdûd-ı Hudâdır ehl-i kibr it gibi[1252]

Kırmızı kibrit gibi yumuşak ve edebli ol; fitneyi ateşleyen kibrit gibi olma. Kibirlenmeyip tevazu göster ki, kibir sahipleri it gibi her iki dünyada da Allâh'ın reddettiği kimselerdir.

[1250] Lokman, 31/18.

[1251] Kemal Yavuz, 86.

[1252] Mum, 1212/R. 256.

Aşağıda örnek rubâîsini verdiğimiz 19. yüzyıl şairlerinden Yenişehirli Avnî ise, inat ve kibrin bir şeytan mesleği olduğu vurgusunu yapar. Bilindiği gibi şeytan, meleklerin hocası olma gibi yüksek bir makamda bulunurken Allâh tarafından topraktan yaratılan Hazter-i Âdem'e secde edilmesi emrine karşı çıkmış, bunun üzerine de kıyamete kadar lanetlenmiştir. Kur'ân'da bu konuyla ilgili birçok ayet bulunurken Bakara suresinde geçen "Âdem'e secde edin dedik. İblis hariç (hepsi) secde ettiler. O ise, diretti ve kibirlendi, (böylece) kafirlerden oldu."[1253] mealindeki ayet, bu hâdiseyi en açık bir şekilde özetleyen ayettir.

(1. ve 2. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'; 3. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' vezninde.)

İnsanlar ile leccâc hayvanlıkdur Terk eyle tekebbüri ki şeytânlıkdur Hâk-i kadem ol cümle 'ibâdullâha Kulluk bu harâbâtda sultânlıkdur[1254]	*İnsanlar ile inat etmek hayvanlıktır. Kibirlenmeyi terket ki bu şeytanlıktır. Tüm insanların ayağının toprağı ol ki, bu virâne olan (dünyada) kulluk sultânlıktır.*

4.6.7. Hırs / Tamah

"Bitmeyen istek, hiç ölmeyecek gibi dünyaya dalmak, açgözlülük" anlamlarına gelen tamah (Arapçada tama'), insanın sonsuz istek ve arzuları karşısında kişinin nefsine mağlup olmasını ve açgözlü bir davranış sergilemesini ifade eder. İslâm dininin de şiddetle kınadığı bu haslet, Hazret-i Peygamber'in de birçok hadîsine konu olmuştur. Hazret-i Peygamber'e göre hırs ve tamah ile insan, hem kendisine hem de dine farkına varmadan zarar verir. Hazret-i Peygamber'in konuyla alakalı birkaç hadîsi şöyledir:

"Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir: Mala karşı hırs ve hayata karşı hırs."[1255]

"Bir sürüye salınan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırsıyla dinine verdiği zarardan daha fazla değildir."[1256]

[1253] Bakara, 2/34.

[1254] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî*, 995/R. 4.

[1255] Canan, 6, 328.

[1256] Canan, 6, 329.

"Âdemoğlu için iki vâdi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi. Âdemoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allâh tevbe edenleri affeder."[1257]

Aslında insanoğlu için hırs ve tamah, *sebeb-i hasaret* yani zarar sebebidir. Bu düstura muhalif davranıldığından hırs ve tamah, insanı dünyada türlü türlü belalara mârûz bırakır. Oysa insan, istek ve arzularını sadece yaratıcısından istese, o isteklerinin arkasından hırsla koşmasa muhtemelen birçok beladan emin olabilecektir. Bu konuda 18. yüzyıl temsilcilerinden Süleymân Nahîfî'nin rubâîsini zikretmek yerinde olacaktır.

(Tüm mısralar, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Hak bendeye mâl ü şeref-i câhı virür 'Abdüñ ne ise matlab-ı dil-hˇâhı virür Kul her ne taleb itse o Ma'bûd-ı Kerîm Va'llâhi vü bi'llâhi vü ta'llâhi virür[1258]	*Allâh kula mal ve makam şerefi verir; kulun günlünden geçen her arzusunu verir. Kul her ne dilerse, kendine ibadet edilen o cömert Zât, va'llâhi, bi'llâhi ve ta'llâhi verir.*

Hırs ve tamah, özellikle 18. yüzyıl temsilcilerinden Halepli Edîb'in rubâîlerinde sıklıkla işlenen bir konudur. Halepli Edîb'e göre insanoğlu, hırs ve tamahtan zarar görmesine rağmen maalesef az ile yetinmeyip daima daha fazlasını isteyerek feleğin sıkıntılarından kurtulamamaktadır.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'îlün Fa'; 3 mısra, Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'il vezninde.)

Nâsıñ yine çok harîsi mâl-ı suhta Çok çekmede cevr-i felek-i nâ-sâzı Kim mültemis-i 'ayn-ı belâ bilse dahi Rağbet çoğa eder istemez nâs azı[1259]	*İnsanların çoğu haram mala karşı hırslı (olduğundan) uğursuz feleğin sıkıntısından çok çekmekte. Belanın ta kendisini kayırdığını bilse dahi insanlar, aza değil çoğa rağbet eder.*

4.6.8. Edeb ve Hayâ

Genellikle toplumda örf, âdet ve kural halini almış iyi tutum ve davranışlar anlamında kullanılan edeb, tasavvuf erbabının da kullandığı bir terim olmakla birlikte hikmet içerikli rubâîlerde de sıklıkla kullanılmıştır.

[1257] Canan, 6, 330.

[1258] Aypay, 604/R. 204.

[1259] Mum, 1244/R. 439.

Birçok hayır ve faziletin kaynağı olan edebe uygun davranış tasavvufî hayatta çok geniş bir uygulama alanı bulmuştur. İlk sûfîler, camiye girmenin edebinden helâya girmenin edebine kadar bütün davranışlarını belirli kurallar çerçevesinde düzenlemişlerdir. Daha sonra tarîkatlar döneminde bu kurallar "âdâb", "âdâb ve usul", "âdâb ve erkân" tabirleriyle ifade edilmiştir. Tasavvuf ve tarîkat terbiyesinin amacı da sâliki Hakk'a ve halka karşı hem zâhirde hem de mânâ edepli hale getirmektir. Sûfîler, zarafet ve nezaketin kaynağı olan bu anlayışı çok sık kullandıkları "Edeb yâhû!" sözüyle ifade etmişlerdir.

Rubâî şairleri de bazen hikmet, bazen nasîhat, bazen de şikâyet tarzında edeb ve hayâ içerikli örnekler sunmuşlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı devleti, 16. yüzyıldan sonra toplumun daha önceden takdir edilen seciyeleri şikâyet edilir duruma düşmüştür. Özellikle 18. yüzyıl şairlerinden Halepli Edîb ve Süleymân Nahîfî'nin rubâîlerinde daha yoğun işlenen edeb ve hayâ, eskiye nazaran daha fazla arzulanır ve özlenir seciyeler olarak sunulmuştur. Örneğin aşağıdaki rubâîde Halepli Edîb, yaşadığı yüzyılda insanların edeb ve hayadan yoksun olmalarını şiddetli bir dille kınamış ve böyle insanları sinsi şeytanlara benzetmiştir.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'; 3. mısra, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa' vezninde.)

Yok reng-i hayâ bu 'âlemiñ nâsında Cem'iyyet-i bed-terin hannâsında Üslûb-ı edeb hal'-i 'izâr olmuşdur Nev'-i beşeriñ cemî' ecnâsında[1260]	*Bu dünyanın insanlarında ve sinsi şeytandan daha kötü olan bu toplulukta utanma duygusu yok. İnsanoğlunun tümünde namus duygusunun kalkması edebin ifade biçimi olmuştur.*

Aynı yüzyılın diğer şairi Süleyman Nahîfî ise, en büyük edeb ve hayânın Hakk'a karşı sergilenmesi gerektiği ile ilgili düşüncelerini dile getirdiği aşağıdaki rubâîde, gecesini gündüzünü gafletle geçiren nefsi muhatab alarak onu insâfa çağırmakta ve bu hayâ yoksunu davranışlardan bir an önce uzaklaşmasını öğütlemektedir.

[1260] Mum, 1204/R. 209.

(1., 2. ve 4. mısralar, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fa‘ûl; 3. mısra, Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlün Fa‘ vezninde.)

İnsâfa gel ey nefs-i bed-âmûz yeter
Gafletle güzâr itdi şeb u rûz yeter
Hiç şerm ü hayâ itme misin Rabbüñden
Tâ key bu kadar vaz‘-ı hıred-sûz yeter[1261]

Ey fenâlığı öğrenen nefis! Yeter artık insâfa gel; gece gündüzün gafletle gelip geçti; yeter. Rabbinden hiç utanmaz mısın? Bu akıl almaz halin daha ne zamana kadar sürecek? Yeter!

[1261] Aypay, 602/R. 195.

SONUÇ

Bu çalışmada, klasik Türk şiirinde kullanılmış nazım şekillerinden olan *Rubâî'nin* şekli, ölçüsü, diğer nazım şekillerinden farklı olan hususiyetleri, tarihi seyiri ve muhtevâsı üzerinde inceleme yapılmıştır. Yoğun bir mesâî harcayarak tamamladığımız bu çalışma, klasik Türk şiirinde kaleme alınan tüm rubâîleri değil sadece Türkçe rubâîleri kapsamaktadır.

Çalışmamızın başında rubâî ile ilgili matbu ve yazma klasik nazariyat kaynaklarında geçen bilgiler toplanmış, rubâînin ortaya çıkışı ile ilgili Doğulu ve Batılı bilim adamlarının öne sürdükleri teorilerin yanı sıra rubâînin Fars ve Arap edebiyatlarındaki serüveni hakkında Arap ve Fars kaynaklarından yararlanarak muhtasar bilgi verilmiştir. Buna göre, rubâî aslen Arapça bir kelime olup sözlük manası itibâriyle "dörtlü", "dört diş" anlamına gelmektedir. Edebî bir terim olarak ise, klasik Türk, Fars ve Arap şiirinde, *ahrem* ve *ahreb* diye tanımlanan kendine özgü arûz vezinleri olan, bu vezinlerin haricinde vezinlerle yazılmayan, az sözle çok şey ifade etmeyi amaçlayan, birinci ikinci ve dördüncü dizeleri birbirleriyle kâfiyeli dört dizelik nazım biçimidir.

Rubâî nazım şeklinin doğuşu ve ilk kullanılış sahası hakkında hem Doğu kökenli araştırmacılar hem de Batılı müsteşrikler tarafından günümüze kadar üç farklı teori ortaya koyulduğu görülmüştür. Söz konusu bu teorilerin ilki, rubâî nazım şeklinin Türk kaynaklı oluşu; ikincisi Fars kaynaklı oluşu; üçüncüsü ise Arap kaynaklı oluşu ile ilgilidir. Ancak başta Fuad Köprülü olmak üzere tarafımızca da yapılan değerlendirmelerde her üç teorinin de kanıtlanmaya ihtiyacı olduğu ve bunun ise apayrı bir çalışmayı gerektirdiği kanâatine varılmıştır. Zira üç farklı kültüre ait edebiyatların rubâînin ortaya çıkmadan önceki geçmişlerinde dörtlüklerle kurulan nazım şekillerinin bulunması, bu edebiyatların herhangi birine rubâî nazım şeklinin kuruculuğunu vermeyi mecbur kılmadığı öngörülmüştür.

Bilindiği gibi klasik Türk şairleri, uzun süre Fars edebiyatı şairlerinin etkisinde kalmış ve kaleme aldıkları eserlerde de bu etkiyi hissettirmişlerdir. Oysa rubâî sahasına bakıldığında Türk şairlerinin kullandığı rubâî nazım şeklinin Fars edebiyatından özellikle muhtevâ bakımından çok fazla etkilenmediği, Fars edebiyatının rubâî ustası

olan Ömer Hayyâm'ın epiküryen diye tabir edilen hazcılık düşüncesinden uzak bir tutum sergilendiği tespit edilmiştir. Bunu karşın Türk şairleri Farsça rubâîleriyle özgün örnekler veren Mevlânâ Celâdeddin-i Rûmî'nin etkisinde tasavvuf, hikmet ve nasîhat eksenli rubâîlere daha fazla yöneldikleri söylenebilir. Çalışma konumuz olan rubâîlerin çoğunluğunu içine alan tasavvuf, hikmet ve nasîhat eksenli rubâîler, çalışmamızın "Rubâîlerde Muhtevâ" adlı başlığı altında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Tasavvuf ve hikmetin yanı sıra küçük bir nazım şekli olmasına rağmen klasik Türk şiirinde rubâînin farklı tarz ve türlerle sunulduğu da kaydedilmiştir. Buna göre rubâîler arasında *fahriye, hasb-i hâl, arz-ı hâl, hicviye, i'tizâriye, medhiye, manzûm mektup, muammâ, münâcaât, nasîhat-nâme, şefât-nâme ve şikâyet-nâme ve tarih düşürme* gibi tarzların yanında; *bahariye, belde-nâme besmele-nâme, dâriye, esmâ-i hüsnâ, felek-nâme, hamâmiye, hazâniye, ıydiyye, likâiye vb.* pek çok türde örnekler tespit edilmiştir. Bu tür ve tarzlardan özellikle *muammâ, tarih düşürme, hamâmiye ve manzûm mektup* örnekleri son derece kayda değerdir. Taradığımız dîvânlarda tespit ettiğimiz rubâîlerin tarz ve türe göre sayıca değerlendirmesini yapmak gerekirse; bir sunuş biçimi olarak en fazla kullanılan tarzlar, nasîhat-nâme, hasb-i hâl, şikâyet-nâme ve münâcaât olurken en fazla işlenen türler ise tevhîd, na't, sâkî-nâme ve mi'râciye türü olduğu tespit edilmiştir.

Arap ve Fars edebiyatında rubâîye dü-beyt adının da verildiği kaynakların verdiği bilgiler arasındadır. Oysa yaptığımız incelemeler ve yararlandığımız kaynakların verdiği bilgiler neticesinde, rubâî ile dü-beytin birbirinden farklı iki nazım şekli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada özellikle bu iki nazım şeklinin birbiriyle olan farklılıkların ortaya koymanın yanında, rubâînin tuyug, kıt'a ve nazm ile olan ilişkisini ve farkları da tablolar hâlinde sunulmuştur.

Yine çalışmamızda klasik nazariyat kitaplarının hiç birinde "Rubâî Çeşitleri" adı altında her hangi bir ayırıma gidilmemesine rağmen tarafımızca yapılan dîvân taramaları sonucunda, az sayıda da olsa dîvânların rubâîyyât veya mukatta'ât bölümlerinde, bazı rubâîlerin *Rubâî-i Bî-nukad, Mülemmâ Rubâî* ve *Müstezâd Rubâî* gibi özel başlıklar altında kaleme alındığı tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra bir takım dîvânlarda rubâî vezinleriyle kaleme alınmaları dolayısıyla bazı gazellerin *Gazel Rubâî* başlığı altında kaleme alınmaları da dikkate değer örnekler olarak kayda geçirilmiştir.

Dîvân, mesnevî ve mensûr eserlerde rubâîlerin ne şekilde yer aldıklarını ve eserlerdeki bulunma fonksiyonlarını da ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz bu çalışmanın ana kaynağı hiç şüphesiz dîvânlar olmuştur. Söz konusu eserlerde şairlerin rubâîleri sadece bir nazım şekli olarak değil, bazen eserlere farklı bir soluk vermek adına bir süsleme aracı olarak da kullandıklarına şahit olunmuştur.

Klasik edebiyatta, dîvân tertibinde rubâîler, genellikle dîvânların sonlarında müfredlerden önce yer alan *rubâiyyât* veya *mukattaât* başlığı altında yazıldığı ve kaleme alınan rubâîlerin de kâfiye sırasına göre düzenlendiği görülmüştür. Bunun yanında Urfalı Nâbî, Kasımpaşalı Sâlik ve Seyyid Vehbî gibi bazı şairlerin mürettep dîvânlarında, gazellerin kâfiye harfine göre sıralanmış şekliyle hangi harfle başlanıyorsa onunla ilgili bir rubâî yazıldığı ve bu rubâînin de genellikle kâfiye harfinin ismiyle zikredildiği görülmüştür.

Ancak taradığımız dîvânlarda *mukattaât* veya *rubâiyyât* başlığı altında toplanan manzûmelerin sadece kıt'aları veya rubâîleri değil; karışık olarak rubâî, dübeyt, tuyug, nazm ve kıt'a gibi dört mısra ya da iki beyitle yazılabilen manzûmeleri de ihtiva ettiği görülmüştür. Söz konusu bu bölümlerde, dörtlüklerin üzerinde hangi nazım şekli ile yazıldığına dâir herhangi bir kaydın düşülmemesi, farklı özelliklere sahip olan bu manzûmeleri birbirinden ayırma hususundaki problemleri beraberinde getirmiş ve birçok dîvân neşrinde bu husus dikkatlerden kaçmıştır. Bu anlamda, muhtelif yüzyıllarda dîvânlarda *rubâiyyât* ve *rubâî* başlıkları altında kaydedilen, ancak rubâî vezinleriyle yazılmayan çok sayıda dörtlüklerin de önemli bir yekun tuttuğu görülmüştür. Biz bu rubâîleri çalışmamıza dâhil etmeyerek sadece sayım olarak dökümünü tablo hâlinde okuyucuyla paylaştık.

Klasik Türk şiirinde rubâî nazım şeklinin tarihi seyri, ilk defa bu çalışmayla ortaya konmaya çalışılmış ve birçok kaynakta sıralanan rubâî şairlerin dışında, başka önemli rubâî şairleri tespit edilmiştir. Klasik Türk şiirinde kullanılan nazım şekilleri ile ilgili bilgi veren hemen tüm kaynaklarda klasik edebiyatımızda rubâî denince akla gelen ilk şairin 17. yüzyıl şairlerinden Azmi-zâde Hâletî olduğu ile ilgili bir ittifak bulunmaktadır. Oysa yaptığımız bu çalışma neticesinde, 18. yüzyıl şairlerinden Yahyâ Nazîm, Süleyman Nahîfî ve Halepli Edîb'in hem nicel hem de nitel olarak en az Azmi-zâde Hâletî kadar rubâîde ön plana çıktıkları görülmüştür.

Klasik Türk şiirinde rubâînin tarihi seyri neticesinde, hem ortaya çıkan rubâî şairi bakımından hem de kaleme alınan rubâî sayısı bakımından 17. yüzyılın zirvede olduğu görülmüştür. 16. yüzyılda, 82 rubâî ile Cemîlî, 75 rubâî ile Fuzûlî ve 70 rubâî ile Nâtıkî dikkatleri çekerken 17. yüzyılda, 745 rubâî ile Azmizâde Hâletî, 246 rubâî ile Nâbî, 160 rubâî ile Fasîh Ahmed Dede, 142 rubâî ile Nehcî Mustafa Dede, 133 rubâî ile Mesîhî-i Tebrizî, 117 rubâî ile Edirneli Güftî ve 101 rubâî ile Behcetî başı çekmektedir. 18. yüzyılda ise, 627 rubâî ile Halepli Edîb, 563 rubâî ile Süleymân Nahîfî, 360 rubâî ile Yahyâ Nazîm, 148 rubâî ile Esrâr Dede, 107 rubâî ile Seyyid Vehbî, 82 rubâî ile Erzurumlu İbrâhîm Hakkı ve 64 rubâî ile Şeyh Gâlib öne çıkmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise, Âsaf mahlasını kullanan Mahmud Celâleddin Paşa, 163 rubâî ile rubâî sahasının ustaları arasına girmeyi başarmıştır.

Yukarıda zikrettiğimiz bu şairlerin arasında özellikle 18. yüzyılda yaşamış olan Halepli Edîb, Süleymân Nahîfî ve Yahyâ Nazîm'in rubâî sahasındaki ustalıkları rubâî hakkında bilgi veren çeşitli nazariyat kaynaklarında dikkatlerden kaçtığı görülmüştür. Dolayısıyla bu ve buna benzer pekçok şairin rubâî sahasındaki ustalıkları ilk defa bu çalışmayla nazara verilmiştir.

Klasik Türk şiirideki rubâînin göze çarpan en önemli özelliği *ahrem* ve *ahreb* diye tabir edilen kendine has arûz kalıplarıyla yazılmasıdır. Her mısraı bu arûz kalıplarından biri ile yazılabilen rubâîde en fazla kullanılan arûz kalıbı *Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fâ'* kalıbıdır. Bu kalıbı daha da ilginç kılan taraf, şairlerin bu kalıbı ezberlemek için Kehf suresinde geçen " لا حول ولا قوة إلا با لله", "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" ifadesine uyarlamalarıdır. Fars edebiyatı kaynaklarında zikredilen ancak klasik edebiyatımızda kullanılan nazım şekilleri ile ilgili bilgi veren hiçbir kaynakta kaydına rastlayamadığımız bu ifadeyi, 16. yüzyıl şairlerinden Lamiî; 17. yüzyıl şairlerinden Tâlib, Fehîm-i Kadîm, Fevzî, Nazîf, Şeyhülislâm Yahyâ, Şeyhülislâm Bahâyî; 18. yüzyıl şairlerinden Süleyman Nahîfî, Ârif Süleymân, Osman-zâde Tâib, Sâhib Dede ve Şeyh Gâlib; 19. yüzyıl şairlerinden ise Senîh-i Mevlevî ve Yenişehirli Avnî gibi şairler bu ifadeyi benimsenmiş ve daha çok rubâîlerin son mısraını bu ifade ile dile getirmişlerdir.

Yukarıda sıraladığımız tespitlerin ışığında söylenebilir ki, klasik Türk edebiyatı araştırmacıları tarafından hak ettiği değeri tam anlamıyla görememiş olan rubâî,

araştırılıp incelenmeye değer bir nazım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Tespit ettiğimiz pek çok rubâî şairinin rubâîlerinin tümünü incelemek ve değerlendirmek bir çalışmanın sınırlarını aşacağından söz konusu şairlerin rubâîlerini daha ayrıntılı bir şekilde ayrı ayrı incelenip değerlendirilmesi gerektiği kanâatini taşıyarak değerli araştırmacıları bu mecrâya dâvet ediyoruz.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Tezler:

Abdullah Cevdet, *Ömer Hayyam Rubâîleri*, Şule Yay., İstanbul 2013.

Açа, Mehmet; Gökalp, Haluk; Kocakaplan, İsa, *Başlangıcından Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yay., İstanbul 2009.

Açıkgöz, Ali, *Beliğ Dîvânı, Metin-İndeks,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir 1994.

Açıkgöz, Namık, *Riyâzî: Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği, Dîvan, Sâkînâme ve Düstûrü'l-Amel'in Tenkidli Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 1986.

Adaş, Emine, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyonkarahisar 2008.

Ahmed el-Bardahî, *Câmi'u Envâ'ü'l-edebi'l-Fârisî,* Millet Ktp. A.Emiri,Lugat, nr.39, vr. 210b-211a.

Ahterî, Mustafa b. Şemseddin, *Ahter-i Kebîr,* İstanbul 1302.

Ak, Coşkun, *Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa 2001.

……., *Muhibbî Dîvânı, İzahlı Metin Kânûnî Sultân Süleyman*, Trabzon Valiliği Yay., Trabzon 2007.

Akay, Hasan, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay., İstanbul 2005.

Akkuş, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebî Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yay., Erzurum 2007.

……., *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâsı*, Akçağ Yay., Ankara 1998.

……., *Nef'î Dîvânı,* Akçağ Yay., Ankara 1993.

Akkuş, Muzaffer, *Seyyid Nigârî Divânı,* Niğde Üniversitesi Yay., Niğde 2001.

Akpınar, Şerife, *Âgâh Dîvânı ve İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2006.

Aksoy, Ömer Asım, *Aydî Dîvânı*, Ankara 1954.

Aksu, Cemal, *İbrâhîm Hanif Dîvânı,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1996.

Akşit, Ali, *Azmizâde Mustafa Hâletî Dîvânı II (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1992.

Akyüz, Kenan vd., *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 2000.

Alıcı, Lütfi, *Azmizâde Mustafa Hâletî Dîvânı I (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1992.

Ali Asgar Halebî ; Kasım Gani; Muhammed Ali-yi Furugi, *Hayyam Hayatı, Felsefesi ve Gerçek Rubaileri,* Babil Yay., Erzurum 2002.

Ali b. Hüseyin el-Amâsî, *Risâle mine'l-arûz ve Istılâhü'ş-şi'r,* Süleymâniye Ktp. Nâfiz Paşa, nr. 1476, 157b-158a.

Ali Şîr Nevâyî, *Mizânü'l-evzân,* (Haz.: Kemal Eraslan), TDK Yay., Ankara 1993.

Alpdoğan, Neslihan Dönmez, *Ahmed Tâlib İrşâdî'nin Dîvânı'nın İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 2001.

Altıntaş, Hayrani,*Tasavvuf Tarihi*, AÜİF Yay., Ankara 1991.

Altunel, Melek, *Neyyir Abdülhalim Dede Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayın-lanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1995.

Arı, Ahmet, *Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkıb Dede ve Dîvânı,* Ankara 2011.

Arslan, Mehmet, *Leylâ Hanım Dîvânı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.

……., *Sâkî-nâmeler*, Kitabevi Yay., İstanbul 2012.

Arslan, Zafer, *Dîvân-ı Sûzî-i Sivâsî Dîvânı'nın Edisyon Kritiği,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, Kahramanmaraş 2010.

Aslan, Üzeyir, *Ubeydullah Han (ö. 1539) Şairi Sânî ve Türkçe Dîvânı,* Palet Yay., Konya 2009.

……., *XVII. Yüzyıl Türk Klasik Şairlerinden Nehci Mustafa Dede Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Tenkitli Metinler: Dîvân, Tuhfetü's-sâlikîn ve hediyyetü'l-mütereşşidîn,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2005.

Aslantaş, Gazanfer, *Vecîhî Hayatı Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1994.

Atay, Hüseyin, *İbn Sînâ'da Varlık Nazariyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Ayan, Hüseyin, *Leylâ vü Mecnûn-Fuzûlî,* Dergah Yay., İstanbul 2014.

……., *Nesimî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1990.

Ayçiçek, Yalçın Aydın, *Hayyam Rubaileri Külliyatı*, Demos Yay., İstanbul 2009.

Aypay, A. İrfan, *Nahîfî Süleyman Efendi [Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1992.

Azzâm, Abdülvahhâb, *el-Mesânî,* Kahire/Mısır 1954.

Babacan, İsrafil, *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu),* Akçağ Yay., Ankara 2012.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 1-2, MEB Yay., İstanbul 1971.

Bardakçı, Ramazan, *Mûsâ Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyatı),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2007.

Barthold, Wilhem, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Haz. Kâzım Yaşar Kopraman-İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2006.

Baştürk, Şevket, *Mesîhî-i Tebrizî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânının İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 2006.

Bausani, Alessandro, *Storia Della Letteratura Persiana*, Milano, 1960, 527-578.

Bayak, Cemal, *Sehâbî Dîvânı,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, (e-kitap), (Tarihsiz).

Bedir, Fatma Zehra, *Caferî Baba ve Dîvânı,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2004.

Bediüzzamân Said Nursî, *Mektûbât*, Envar Neşriyat, İstanbul 2007.

……., *Şuâlar*, Envar Neşriyat, İstanbul 2008.

Bektaş, Halime, *Şeyh Mehmed Nazmî Dîvânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas 2005.

Beşli, Zafer, *Ömer Besîm Divânı Hayatı, Edebî Sahsiyeti, Eseri Divânı'nın İncelemesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyonkarahisar 2007

Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri Belâgat*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Bilkan, Ali Fuat, *Nâbî Dîvânı,* MEB Yay., 1-2, Ankara 1997.

Bolay, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1990.

Browne, Edward G., *A Literary History of Persia, From the Earliest Times until Firdawsi,* London 1919.

Buhârî, *Sahîh-i Buhârî,* Çağrı Yay., İstanbul 1982.

Bulan, Halil İbrahim, *Taybî Mehmed Çelebi Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği-Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1995.

Burmaoğlu, Hamit Bilen, *Lâmi'î Çelebi Dîvânı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakultesi, Erzurum 1983.

Bursalı Mehmed Tahir, *Ahlâk Kitaplarımız*, (Haz.: Mahmut Kaplan), Malatya 2002.

……., *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Yay., Ankara 2000.

Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, İstanbul 2003.

Canan, İbrâhîm, *Kütûb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, (18 Cilt), Akçağ Yay., İstanbul 1990.

Canım, Rıdvan, *Dîvân Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2010.

Cavanşir, Babek; N. Necef, Ekber, *Şah İsmail Hatâ'î Külliyâtı*, Kaknüs Yay., İstanbul 2006.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2005.

Ceyhan, Adem , *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap Yay., Ankara 2006.

Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2010.

Ceylan, Metin, *Ahmed Sûzî Dîvânı'nın Edisyon Kritiği,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 1999.

Ceylan, Ömür, *Hânedânda Bir Âsî -Dâmâd Mahmûd Celâleddin Paşa- Âsaf Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 2003.

Civelek, Selahattin, *Âgâh Dîvânı [Edisyon-Kritikli Metin],* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Trabzon 1999.

Cunbur, Müjgân, *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, AKM Yay., Ankara 1990.

Çabuk, Vahit, *Dîvân-ı Muhibbî (Kanûnî Sultân Süleyman'ın Şiirleri) III,* 1001 Temel Eser Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul 1980.

Çağlı, Adnan, *Vişne-zâde İzzetî (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1990.

Çakır, Mümine, Kavsî *Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2008.

Çalka, Mehmet Sait, *Mustafa Safî Efendî ve Gülşen-i Pend Mesnevîsi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, SBE, Manisa 2007.

Çelen, Ahmet, *Kelîm, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1994.

Çetin, Nihad, *Eski Arap Şiiri,* İstanbul 1973.

Çetin, Nurullah, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Rubâî*, Hece Yay., Ankara 2004.

Çıpan, Mustafa, *Fasîh Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1991.

Çipiloğlu, Adviye Rabia, *Şânîzâde Atâullah ve Dîvânı, (*Yayınlanmamış YL Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, SBE, İstanbul 2005.

Dağlar, Abdülkadir, *Şeyhülİslâm Ebussuud Efendi'nin Türkçe Mektupları,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2001.

Dâniş, Hüseyin, *Ömer Hayyam Rubâîler,* Şule Yay., İstanbul 2012.

Değirmençay, Veyis, *Farsça Arûz ve Kâfiye,* Atatürk Üniversitesi Ofset Basım, Erzurum 2012.

……., *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri,* Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 2013.

Demirci, Jale Talan, *Kişverî Dîvânı (İnceleme-Metin-İndeks),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 1994.

Demirci, Mehmet, *Sorularla Tasavvuf ve Tarîkatler*, İstanbul 2001.

Demircioğlu, Tülay Gençtürk, *Cemîlî Dîvânı İnceleme-Metin-Sözlük*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2002.

Demirel, Gamze, *18. Yüzyıl Şairlerinden Beliğ Mehmed Emîn Dîvânı [İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 2005.

Demirel, Şener, *Şehrî Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 1999.

Derdiyok, İ. Çetin, *XV. Yüzyıl Şîrlerinden Mesîhî'nin Gül-i Sad-berg'i*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi, SBE, Adana 1994.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2003.

Dikmen, Hamit, *Seyyid Vehbî ve Dîvânının Karşılaştırmalı Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 1991.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Dilgan, Hamit, *Büyük Matematikçi Ömer Hayyam*, Kaynak Yay., İstanbul 2009.

Doğan, Ahmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Akçağ Yay., Ankara 2011.

Doğan, Muhammed Nur, *Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn,* Çantay Kitabevi, İstanbul 1996.

Dönmez, Abuzer, *Azim Dîvânı (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, SBE, Malatya 1999.

Duman, Mehmet Âkif, *Fâzıl Dîvânı* (*Transkripsionlu Metin-İnceleme*), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas 2005.

Duman, Muhammed, *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği ve Dîvânının Metni*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2010.

Duru, Necip Fazıl, *Sâbir Mehmed, Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayın-lanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1994.

Ece, Selami, *Hüsnüne Aşk Olsun*, Fenomen Yay., Erzurum 2012.

……., *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri*, Fenomen Yay., Erzurum 2007.

Eflatun, Muvaffak, *Türk Edebiyatında Müstezad,* (Yayınlanmamış YL: Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Kırıkkale 1997.

Eğri, Aysel, *17.YY. Şairlerinden Hikmetî ve Dîvânı,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2006.

El-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed b. Abdulhadi el-Cerrahi, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs Emme'ştehire mine'l-Ehâdîsi alâ-Elsineti'n-Nas*, (Haz.: Seyh Muhammed Abdulaziz el-Hâlidî), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarîkatler*, MÜ. İFAV Yay., İstanbul 2008.

Erdem, Hüsameddin, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Konya 1993.

Erdem, Melike, *Bursalı Tâlib ve Dîvânı [Tenkitli Metin ve İnceleme],* (Yayınlanmamış YL Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, SBE, İstanbul 1994.

Ergin, Muharrem, *Kadı Burhaneddin Dîvânı,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., no: 2244, İstanbul 1980.

Ergün, Asuman, *Hâşim Baba Dîvânı Üzerine Bir İnceleme,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 2000.

Erkul, Rasih, *Birrî Mehmet Dede (Magnisalı) Hayatı-Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1992.

Ertan, Mehmet Emin, *Dîvân Edebiyatında Ramazâniyeler Üzerine İncelemeler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne 1995.

Ertuğrul, İsmail Fennî, *Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin Arabî*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1328.

Ertürk, Şaziye Kayhan, *Yahyâ Nazîm Dîvânı V [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1996.

Esir, Hasan Ali, *Münşeât-ı Lâmiî (Lâmiî Çelebi'nin Mektupları) [İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük],* KTÜ Matbaası, Trabzon, 2006.

……., *XVII. Yüzyıl Şairlerinden Hafız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi ve Dîvânı, İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks-Sözlük-Tıbkı Basım,* Recep Tayyip Erdoğan Üniversiyesi Yay., Rize 2013.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (Haz.: Robert Dankoff, Ali Seyit Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Eyduran, Aysun Sungurhan, *Beyânî Tezkiretü'ş-Şu'arâ,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Ankara 2008.

……., Sungurhan, *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şu'arâ,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Ankara 2009.

Genç, İlhan, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, AKM Yay., Ankara 2000.

Gençosman, M. Nuri, *Mevlânâ'nın Rubaileri*, MEGSB Yay., İstanbul 1986.

Gezer Şahin, Banu, *Tâlib Dîvânı ve İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2009.

Gider, Mahmut, *Seyyid Mehmed Emin Efendi Dîvânı, [Tenkitli Metin-İnceleme],* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 2011.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Hayyam ve Rubaileri (Renkli Tablolarla),* İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995.

……., *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1985.

……., *Melamilik ve Melamiler*, Gri Yay., İstanbul 1992.

……., *Mevlânâ Celâleddin Rubâîler*, İnkılap Yay., İstanbul 2009.

Gül, Halime, *İbrâhîm Bin Edhem ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya, 2008.

Güler, Kadir, *İbrâhîm Beg Dîvânı, İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri, 1995.

Güler, Mehmet, *Halîl Nûrî Dîvânı Edisyon-Kritik-İnceleme,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas 2009.

Gülhan, Abdülkerim, *Nâzikî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Balıkesir 1989.

Gümüş, Nevin, *Yahyâ Nazîm Dîvânı I [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1992.

Gündüz, Erol, *Süphi-zâde Feyzî Dîvânı [Karşılaştırmalı Metin]*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, SBE, Malatya 1997.

Güntan, Halil, *Receb Enîs Dede [Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni]*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1990.

Güzel, Abdurrahman, *Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı,* 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara 2004.

Hayber A.; Özbay, Hüseyin, *Muallim Nâcî'nin Şiirleri*, MEB Yay., İstanbul 1997.

Hidayetoğlu, Ahmet Selahattin, *Nesîb Dede Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1996.

İlaydın, Hikmet, *Türk Edebiyatında Nazım*, Yeniyol Matbaası, İzmir 1947.

İnan, Murat Umut, *Edirneli Güftî Ali ve Şah u Derviş Mesnevîsi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, SBE, Ankara 2006.

İnânî, Muhammed Zekeriyya, *El-Muvaşşahâti'l-Endulûsiyye*, Mekke 1980.

İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı, Nazım Şekilleri ve Aruz,* Dergah Yay., İstanbul 1999.

……., *Nâ'ilî Divânı,* Akçağ Yay., Ankara 1990.

İsen, Mustafa, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye,* Akçağ Yay., Ankara 1993.

İsen, Mustafa; Macit, Muhsin, *Türk Edebiyatında Tevhîdler*, TDV Yay., Ankara1992.

İslâmoğlu, Abdulmecit, *Dâvûd-ı Halvetî ve Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk'i (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2007.

İspir, Meheddin, *Münîrî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Ma'den-i Esrâr Mesnevîsi [İnceleme-Metin-Sadeleştirme],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum, 2004.

İşler, Necati, *Sû'ûdu'l-Mevlevî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân),* (Yayınlanmamış YL Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2005.

İz, Mâhir, *Tasavvuf, Mâhiyeti, Büyükleri ve Tarîkatlar*, (Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ), Kitabevi Yay., İstanbul 2000.

Kahraman, Asiye, *İshak-zâde Zuhûrî Dîvânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2002.

Kahraman, Bahattin, *Arşî Dîvânı'nın Tenkitli Metni I,II,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1989.

Kalkışım, M. Muhsin, *Seyyid Vesîm Dîvânı [İnceleme-Tenkitli Metin],* Trabzon 2004.

Kam, Ömer Ferit, *Vahdet-i Vücût*, (Sadeleştiren: Ethem Cebecioğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2003.

Kâmil Mustafa Şeybî, *Divânü'd-dübeyt fî Şi'ri'l-'Arabî,* Beyrut, 1972.

Kanar, Mehmet, *Rubaîler-Evhadüddîn Kirmânî,* İnsan Yay., İstanbul 1999.

Kaplan, Yunus, *17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Samsun, 2008.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, Degah yay., İstanbul 2003. Karacan, Turgut, *Bosnalı Alaeddin Sâbit*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas, 1991.

Karahan, Abdülkadir, *Nâbî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

Karaköse, Saâdet, *Nev'i-zâde Atâyî Dîvânı Kısmî Tahlil-Metin*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, SBE, Malatya 1994.

……,, *Sa'îd Giray Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, (e-kitap), 2012.

Karasoy, Yakup, *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin),(*Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 1989.

Karlıtepe, Mustafa, *Kelâmî Dîvânı*, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2007.

Kasap, İsmail, *Hüseyin Vassâf ve Dîvânı*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 1996.

Kasır, Hasan Ali, *Esrâr Dede Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Karşılaştırmalı Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1996

Kâşânî, Abdürrezzâk, *Tasavvuf Sözlüğü*, (Çev.: Ekrem Demirli), İz Yay., İstanbul 2000.

Kavruk, Hasan, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı,* MEB Yay., Ankara 2001.

Kaya, Bayram Ali, *Osman Nevres ve Dîvânı İnceleme-Metin,* Akçağ Yay., Ankara 2010.

Kaya, Hasan, *18. Yy. Şairi Âsâf ve Dîvânı [İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2009.

Kaya, Serpil, Selâmî *Dîvânı'nın Transkripsionlu Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Kütahya 2001.

Kaygusuz Abdal, *Vücûdnâme,* (Haz.: Abdurrahman Güzel), Ankara 1983.

Kayhan, Hasibe, *Mâhir Abdullah (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni), (*Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1999.

Kemikli, Bilal, *Dost İlinden Gelen Ses*, Kitabevi Yay., İstanbul 2004.

Kılıç, Atabey, *Mirza-zâde Mehmet Neyli ve Dîvânı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2004.

Kılıç, Muharrem, *Münîf-i Antakî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dianı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1995.

Kılıç, Müzahir, *Sâlik Efendi (Kasımpaşalı) Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1998.

Kırkbıyık, Mehmet, *Katip-zade Sâkıb Dîvânı*, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr /Eklenti/10622,katibzade-sakibpdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 05.02.2014)

Kırkkılıç, Ahmet, *Sâlik Efendi (Kasımpaşalı) Hayatı, Edebî Kişiliği, Divânı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1998.

Kırzıoğlu, Banıçiçek, *Muhammed Hâmid (1779-1854) ve Dîvânçesi*, San Matbaası, Ankara 1987.

Köprülü, M. Fuad, *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul 1924.

……., *Edebiyat Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2003.

Köse, Hayriye Türkoğlu, *XVI. Yüzyıl Dîvân Şairi Hudâyî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2007.

Kurumehmet, Meryem, *XVIII. Yy. Şairlerinden Müsellem (Seyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî) Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2006.

Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risâlesi*, (Tercüme: Dilaver Selvi), Semerkand Yay., İstanbul 2005.

Kut, Günay, *Ali Şîr Nevâyî Garâîbü's-Sıgar İnceleme-Karşılaştırmalı Metin,* TDK Yay., Ankara 2003.

Kutlar, Fatma Sabiha, *Arpa Emini-zâde Mustafa Sâmî Dîvân,* Ankara 2004.

Kuzubaş, Muhammed, *Atâî'nin Alemnümâ (Sâkînâme) Mesnevîsinin Karşılaştırmalı Metni ve Konu Bakımından İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Samsun 2007.

Küçük, Sebahattin, *Bâkî Dîvânı*, TDK Yay., Ankara 1994.

Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

Külekçi, Numan, Turgur Karabey, *Dîvân, Erzurumlu İbrâhîm Hakkı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1997.

Levend, Agâh Sırrı, *Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

Levy, Reuben, *Persian Literature*, Oxford Üniversity Press, London 1943.

Macit, Muhsin, *Nedîm Dîvânı,* Akçağ Yay., Ankara 1997.

Mehmed Münib, *Mizân-ı Selîm,* Süleymâniye Ktp., Hâlet Efendi. Nr. 739.

Meier, Fritz, *Die Schöne Mahsati*, Wiesbaden 1963.

Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2000.

Meninski, F., *Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae Lexicon*, 1-6, (Haz. Mehmet Ölmez), Simurg Yay., İstanbul 2000.

Meriç, Münevver Okur, *Cem Sultân Cemşîd ü Hurşîd İnceleme-Metin,* AKM Yay., Ankara 1997.

Mermer, Ahmet; Koç Keskin, Neslihan, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* Akçağ Yay., Ankara 2005.

Mevlânâ, Mesnevî-i Şerîf, (Mütercim: Süleymân Nahîfî; Sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu), Timaş Yay., İstanbul 2004.

Muallim Nâcî, *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye,* (Haz. M.A.Yekta Saraç), Risale Yay., İstanbul 1996.

……., *Lügat-ı Nâcî,* Çağrı Yay., İstanbul 1995.

……., *Medrese Hatıraları,* Hece Yay., Ankara 2007.

Muhammed Hamdi Zakzûk, *el-Mûsû'ati'l-İslâmiyyeti'l-'âmmeti,* Kâhire, 2001.

Muhammed Kâmgâr Pârsî, *Rubâ'î vü Rubâ'î-serâyân ez Âğâz tâ Karn-i Heştom-i Hicrî,* (Haz. Dr. İsmail-i Hâkimî), Tahran 1993.

Mum, Cafer, *Halebli Edîb Dîvânı, İnceleme Tenkitli Metin Cinaslar Sözlüğü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara 2004.

Müstakimzâde Süleymân Sadeddin, *Istılâhâtü'ş-şi'riyye,* Süleymâniye Ktp. Pertev Paşa, nr. 625, 134a.

Ocak, Ahmet Yaşar, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2007.

Okatan, Halil İbrahim, *Kafzâde Fâ'izî Hayatı Eserleri - Tenkitli Dîvân Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 1995.

Okçu, Naci, *Şeyh Gâlib (Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Divânının Tenkitli Metni),* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993.

Oktay, Adnan, *Nâbî'nin Münşeât'ı: İnceleme-Metin,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi EBE, Diyarbakır, 2014.

Oktay, Mehmet, *Alaü'd-devle-i Simnâni Dîvânı Tenkitli Metni ve Tahlili*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1994.

Okyay, Ercan, Senih-i Mevlevî Dîvânı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Çanakkale, 2005.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı,* (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara 2000.

……,, *Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i,* (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara 1996.

Öbek, Ali İhsan, *Dîvân Edebiyatında Sosyal ve Dini İçerikli Rubâîler,* İnsan Yay., İstanbul 1995.

Ölmez, Ahmet, *Behcetî Hüseyin Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Metni,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1996.

Ömer Şevkî, *Dîvân-ı Se-zebân,* Ali Emiri, Manzûm 235, 15a-15b.

Özcan, Nurgül, *Sukûtî Hayatı, Sanatı ve Dîvânı,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2001.

Özer, Sait, *Nâtıkî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas 2006.

Özerol, Nazmi, *Topkapılı Feyzî Hayatı Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 1996.

Özkat, Mustafa, *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin),* Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2005.

Öztoprak, Nihat, *Refî-i Âmidî, Cân u Cânân*, Türk Gev Yay., İstanbul 2000.

Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi 1-2,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999.

Özyıldırım, Ali Emre, *Keçeci-zâde İzzet Molla Mihnet-Keşân,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), (Tarihsiz).

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-3,* MEB Yay., İstanbul 1983.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 2000.

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Yargı Yay., Ankara 2006.

Polat, Ali, *Ömer Hayyam ve Rubâîleri*, Ofset Basım, İstanbul 2008.

Poyraz, Yakup, *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yasamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Arastırma (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Samsun 2008.

Sadreddîn Konevî, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları,* (Çeviren: Ekrem Demirli), İz Yay., İstanbul 2002.

Sağlam, Abdulkadir, *Sûzî Dîvânı,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Çanakkale 2000.

Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkubbe Yay., İstanbul 2010.

……., *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye,* 3F Yay., İstanbul 2007.

Selçuk, Engin, *Hasmî Dîvânı [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2007.

Sevindik, Hakan, *Fasîh Ahmed Dede'nin Behişt-Âbâd Adlı Mesnevîsi, İnceleme-Metin-Dizin,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2011.

Sevük, İsmail Habib, *Edebiyat Bilgileri,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1942.

Seyhan, Nezihe, *Mehdî Dîvânı [İnceleme-Transkripsiyonlu Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2000.

Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Istılâhât-ı İnsân-ı Kâmil*, (Haz.: İhsan Kara), İnsan yay., İstanbul 2008.

Sîrûs Şemîsa, *Seyr-i Rubâ'î Der Şi'r-i Fârisî,* Tahran 1323.

Solmaz, Süleyman, *Gülşen-i Şu'arâ (Bağdatlı Ahdî),* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Denizli, 2009.

Sukan, Murat *Seyyid Mehmed Vahyî Dîvânı'nın Bilimsel Yayını ile Eserin Şekil ve Muhtevâ Bakımın-dan İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, İstanbul 2005.

Sunar, Cavit, *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe,* Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay., İstanbul 2003.

……., *İmam Rabbanî-İbn Arabî: Vahdet'i Şuhûd-Vahdet'i Vücûd Meselesi*, Ankara 1960.

Surûrî, *Bahrü'l-maârîf,* Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, nr. 5156, vr. 3a.

Şahin, Ahmet Metin, *Mevlânâ'nın Rubâîleri,* Irmak Yay., İstanbul 2008.

Şardağ, Rüştü, *Rubâîler (Seçmeler) Hayyam,* Şark İslâm Klasikleri, MEB Yay., İstanbul 1990.

Şemse'd-dîn Muhammed b. Kaysu'r-Râzî, *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-'Acem* (nşr. Muderris-i Razevi), Tahran 1338.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.

Şener, İbrahim; Yıldız, Alim, *Türk İslâm Edebiyatı*, Rağbet Yay., İstanbul 2003.

Şentürk, Ahmet Atilla; Kartal, Ahmet, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2004.

Şimşek, Mehmet, *Yahyâ Nazîm DÎvânı, III. Dîvân [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 2007.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.

……., *Edebiyat Lügati,* (Haz. Kemal Edîb Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.

……., *Tedrîsât-ı Edebiyeden Nazm u Eşkâl-i Nazm*, İkinci Kısım, Mahmud Bey Matbaası, Dersaâdet 1329.

Tak, Sabiha, *Tıybî ve Türkçe Dîvânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 1999.

Tanç, Mustafa, *Ömer Han Dîvânı*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Van 1994.

Tankuş, Mustafa, *Ârif Süleymân Dîvânı,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2002.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 10. Baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2003.

Tanrıbuyurdu, Gülçin, *Eşref Paşa Dîvânı,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, SBE, Kocaeli 2006.

Tanyıldız, Ahmet, *Münâzara-i Seyf u Kalem [İnceleme-Metin-Sözlük],* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara 2005.

Tarlan, Ali Nihat, *Ahmed Paşa Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1992.

Taş, Hakan, *Vusûlî, Dîvân [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin],* Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), (Tarihsiz).

Tuğluk, İbrahim Halil, *Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2007.

……., *Lâ-Mekânî Şeyh Hüseyin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2001.

Tulum, Mertol; Tanyeri, Ali, *Nev'î Dîvân,* İÜEF. Yay., İstanbul 1977.

……., *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü,* Kapı Yay., İstanbul 2013.

Turan, Lokman, *Yenişehirli Avnî Bey Divânı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şuarâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1998.

……., *Edirneli Şâir Örfî Mahmûd Ağa Dîvânı*, Vizyon Yay., Ankara 2010.

Turan, Muhittin, *Behrî Dîvânı, İnceleme-Metin,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Kütahya 2008

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük 1-2*, TDK Yay., Ankara 1998.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay., Ankara 1990.

Türk, Abdullah, *Vâhidî'nin Kitâb-ı Hace-i Cihân ve Netîce-i Cân Adlı Eseri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2009.

Türközmen, İsmail, *Tecellî Hayatı Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 1997.

Tüzin, Derya, *Sürgün Yolunda Bir Yenileşme Serüveni: Mihnet-Keşan*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, ESBE, Ankara 2008.

Uludağ, Erdoğan, *Şeyhülislâm Bahâyî Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin),* (Yayınlanmalış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1992.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1999.

Uluocak, Mustafa, *Çeşmî-zâde Reşîd Dîvânı İnceleme ve Tenkitli Metin,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Bursa 1998.

Uzluk, Feridun Nafiz, *Ulu Ârif Çelebi'nin Rubâîleri,* Kutulmuş Basımevi, İstanbul 1949.

Uzun, Adnan, *Neylî Dîvânı [Tenkitli Metin],* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne 1991.

Üst, Sibel, Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), 2012.

Üstün, Mehmet Cihat, *Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi (Gramer-Metin-Dizin),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2014.

Üstüner, Kaplan, *Refî, Cân u Cânân [İnceleme-Metin],* Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 2003.

Üzgör, Tahir, *Edebiyat Bilgileri,* Veli Yay., İstanbul 1983.

……., *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi,* AKM Yay., Ankara 1991.

Yahya Kemal, *Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1983.

Yakıt, İsmail, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay., İstanbul 2010.

Yavuz, Kemal, *Şeyhoğlu, Kenzül-Kübera ve Mehekkül-Ulema [İnceleme Metin İndeks],* AKM Yay., Ankara 1991.

Yazar, İlyas, *Kânî Dîvânı (İnceleme-Metin),* (Yayınlanmamış Dr Tezi), Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2006.

Yenikale, Ahmet, *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), Kahramanmaraş 2012.

Yeniterzi, Emine, *Dîvân Şiirinde Na't,* TDV Yay., Ankara 1993.

Yerdelen, Cevat, *Azmi-zâde Hâletî'nin Rubâîleri,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1992.

Yıldırım, Meliha, *Ahmed Cevdet Paşa Hayatı, Eserleri ve Dîvançe-i Cevdet*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1994.

Yıldırım, Talib, *Hüseyin Baykara Dîvânı (Metin-İnceleme-Dizin-Tıpkıbasım),* Hat Yayınevi, İstanbul 2010.

Yıldız, Alim, *Fenâyî Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlil),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üni-versitesi, SBE, İzmir 2002.

Yıldız, Seyhan, *XVIII. Yüzyıl Şairi Şâkir Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2002.

Yılmaz, Ayşe, *Nûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı ve Dîvânı'nın İncelemesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyonkarahisar 2010.

Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.

Yılmaz, Kâşif, *Güftî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği ile Dîvânı, Zafer-nâmesi ve Teşrîfâtü'ş-Şu'arâsının Tenkidli Metni*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1983.

Yiğitler, H. Zekai; Yiğitler, Nuriye, *Ömer Hayyam Rubailer*, Alfa Yay., İstanbul 2004.

Yiğitler, H.Zekâi, *Sadi-Bütün Rubâîler*, Drahma Yay., İstanbul 2011.

Yoldaş, Kâzım, *Sâbir Parsâ Dîvânı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2005.

Yorulmaz, Hüseyin, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü-Eski Şiirde Hikemiyât-*, Kitabevi Yay., İstanbul 1996.

……., *Koca Râgıb Paşa Dîvânı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1989.

Yurtsever, Murat, *İsmâil Hakkî Dîvânı [İnceleme-Metin],* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Bursa 1990.

Yurttaş, M. Nurullah, *Feyzî Halil Bey Dîvânı Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti, eserleri ve Dîvânı'nın İncelemesi,* (Yayınlanmamış YL Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon 2007.

Yücel, Bilal, *Bâbür Dîvânı*, AKM Yay., Ankara 1995.

Yücel, Hasan Ali, *Ömer Hayyam - Dörtlükler - Rubailer,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.

Zavotçu, Gencay, *Dîvân Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.

Zengin, Bayram, *Yûsuf Muhlis Paşa Dîvânçesi*, (Yayınlanmamış YL Tezi), Fatih Üniversitesi, SBE, İstanbul 2000.

Zülfe, Ömer, *Nâşid [1749-1791]: Dîvân: İnceleme Tenkitli Metin, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 1998,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), (Tarihsiz).

Makaleler, Bildiriler, Ansiklopedik Maddeler ve Elektronik Kaynaklar:

Abdülhamit, İrfan, "Cebriyye*", DİA,* 1993, 7, 206-207.

Akalın, Berrin, "Attâr, Hayatı, Eserleri ve Eserleriyle İlgili Yapılan Çalışmalar", *İnternational Journal of Central Asian Studies,* Volume 13, 2009, 26-27.

Aksoyak, İ. Hakkı, "Dîvân Şiirinin Dili İmparatorluk Dilidir", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2009, Volume 4/5, 1-18. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Mayıs 2013).

……., "XVII. Yüzyıl Şairi Edirneli Natık'ın Kaleminden Bir Aşk Hikâyesi", *Millî Folklor*, 58, 2003, 114-120.

Aksu, Hüsamettin, "Hurûfîlik", *DİA,* 1998, 18, 408-412.

Aktepe, Münir, "Enverî", *İA,* 4, 278-283.

Alparslan, Ali; Eraslan, Kemal, "Kâmrân Mirzâ Dîvânı I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1979, 23, 87-137.

Anıl, Adile Yılmaz, "Şah İsmâîl", *DİA,* 2010, 38, 253-256.

Araslı, Hamid, "VII-XII. Asırlarda Azerbaycan Edebiyatı", *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi 1-3,* Azerbaycan SSR İlimler Akademiyası Neşriyatı, Bakü, 1960, 37-83.

Avcı, İsmail, "İskendernâmelerde Ölümsüzlüğe Yolculuk: İskender-i Zülkarneyn ve Hızır", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana 2012, 28-40.

Aydın, Mustafa, "Müveşşah", *DİA*, 2006, 32, 229-231.

Azamat, Nihat, "Melâmet", *DİA*, 2004, 29, 24-25.

Bekki, Salahaddin, "Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Mülemma", *I. Uluslararası Âşık Sümmâni ve Âşıklık Geleneği Sempozyumu Bildirileri,* (Haz. Abdülkadir Erkal), Birleşik Yayınevi, Ankara 2012, 485-500.

Bilkan, Ali Fuat, "Sebk-i Hindî", *DİA,* 2009, 36, 253-255.

Canım, Rıdvan, "Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, 13(2), 105-120.

Cengiz, Halil Erdoğan, "Dîvân Şiirinde Musammatlar", *Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri),* 415-416-417, (Temmuz-Ağustos-Eylül), 1986, 416-417.

Ceyhan, Semih, "Tecrîd", *DİA*, 2011, 40, 248-249.

Çağrıcı, Mustafa, "İhsan", *DİA*, 2000, 21, 544-546.

……., "Şüphecilik", *DİA*, 2010, 29, 265-267.

Çelebioglu, Amil, "Kültür ve Edebiyatımızda Allâh", *Eski Türk Edebiyatı Arastırmaları,* İstanbul 1998, 93-108.

……., "Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5, İstanbul 1990, 223-248.

……., "Türk Edebiyatında Manzûm Dînî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, 356-357.

Çeltik, Halil, "Tenkitli Dîvân Neşirlerinde Nazım Şekli Problemleri", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları,* Volume 2/3 Summer, 2007, 189-199.

Çetin, Nihad, "Rubâî", *İA,* 1964, 9, 759-761.

Çolak, Cihan, "Binom açılımı ne demektir?", http://biltek.tubitak.gov.tr (Erişim tarihi: 24.10.2013)

Danışmaz, İdris, "Hazret-i İsa'nın Kur'an-ı Kerimde Geçen Mucizeleri", *Yeni Ümit*, 47, Ocak-Şubat-Mart 2000. http://www.yeniumit.com.tr/ (Eririşim Tarihi: 07.04.2014).

Demirci, Mehmet, "Himmet", *DİA*, 1998, 18, 56-57.

Demirel, Şener, "Es-Seyyid Hüseyin Hüsnî Burdurî'nin Mîzân-Nâme-i Şu'arâ Adlı Aruzla İlgili Eseri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2 Spring 2011, 367-402. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Ocak 2013).

Demirli, Ekrem, "Sadreddîn-i Konevî", *DİA*, 2008, 35, 420-425.

Deniz, Sebahat, "Dübeyt (Dübeytî) Hakkında", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 14, İstanbul 2006, 77-100.

Durmuş, İsmail, "Mecnûn", *DİA*, 2003, 28, 277.

Eflatun, Muvaffak, "Yeni Bulgular Işığında Müstezad", *TÜBAR*, XVIII, Güz, 2005, 83-102.

Erdem, Hüsameddin, "Deizm", *DİA*, 1994, 9, 109-111.

Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *DİA,* 1994, 10, 101-108.

……., "Ömer", *DİA*, 2007, 34, 44-51.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, 1989, 2, 371-374.

Gıynaş, Kamil Ali, "Şiir Mecmûaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 25, 2011, 245-260.

Gönel, Hüseyin, "Dîvân Şiirinde Sevgiliye Dâir", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 5/3, Summer 2010, 208-222. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Nisan 2013).

Güler, Kadir; Ersoy, Ersen, "XVI. Asır Bursa Zanaatkârları Hakkında Secili Mizâhî Bir Eser: Sun'î Çelebî'nin Tezyîn-nâmesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 7/3, Summer 2012, 1281-1309. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Mart 2014).

Harman, Ömer Faruk, "Dâvûd", *DİA,* 1994, 9, 21-24.

……., "Firavun", *DİA*, 1996, 13, 118-121.

……., "Îsâ", *DİA,* 2000, 22, 465-472.

……., "Süleymân", *DİA,* 2010, 38, 56-60.

……., "Yûnus", *DİA,* 2013, 43, 597-599.

İnan, Murat Umut, "Güftî, Ali", *TEİS,* http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com (Erişim tarihi: 13.03.2014)

İpekten, Haluk, "Azmîzâde Mustafa Hâletî", *DİA,* 1991, 4, 348-349.

İsen, Mustafa, "Geleneğe Direnen Bir Şair: Nâbî", *Milli Folklor,* 95, 2012, 5-8.

Kaçar, Mücahit, "Şiire ve Söz Sanatlarına Dâir Bir Mesnevî: Hasan Yâver'in Kitâb-ı Fenniyye-i Eş'âr İsimli Eseri", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 40, İstanbul 2011, 99-154.

Kadıoğlu, İdris, "Lebib Divânı'nda Mûsiki Terimleri ve Bir "Gazel-i Ferah-Sâz", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and*

History of Turkish or Turkic, Volume 7/3 Summer, 2012, 1575-1592. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Aralık 2013).

Kara, Mustafa, "Fenâ", *DİA*, 1995, 12, 333-335.

Karahan, Abdülkadir, "Nâbî", *DİA,* 2006, 32, 258-260.

Kardaş, Sedat, "Cem Sultân'ın Cemşîd ü Hurşîd Mesnevîsinin Edebî Tarzlar Açısından Değerlendir-mesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 8/1 Winter 2013, 1899-1909. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Mart 2014).

Kaşgarlı, Mahmut, "Türkiye Türkleri Edebiyatı İle Doğu Türkistan Uygur Türkleri Edebiyâtında Rubâî", *Türk Kültürü*, 430, Şubat 1999, 89-97.

Kaya, Mahmut, "İskender", *DİA,* 2000, 22, 555-557.

……., "Varlık Felsefesi", *DİA*, 2012, 43, 139-140.

Kemikli, Bilal, "Türk Tasavvuf Şiirinde Allâh Tasavvuru", *Yeni Türkiye,* 34, Temmuz-Ağustos 2000, 232-238.

Kılıç, Filiz, "Nazım Şekilleri", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı,* (Haz.: Mustaf İsen, Muhsin Macit, Osman Horata, Filiz Kılıç, İ.Hakkı Aksoyak), (Genişletilmiş 4. baskı), Grafiker Yay., Ankara 2006.

Kılıç, M. Erol, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn", *DİA*, 1999, 20, 493-516.

Kırkız, Mustafa, "Şair Ebu'l-Alâ El-Ma'arri, Hayatı, Eserleri ve Edebî Anlayışı", *Fırat Ünversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/1, Elazığ 2011, 157-175.

Kızıltunç, Recai, "Çağatay Edebiyatında Kadın Şairler", *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Spring 2012, 731-759. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Eylül 2013).

……., "Türk Edebiyatında Tuyug ve Bazı Problemleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S*ayı 37, Erzurum 2008, 107-126.

Koçak, A. Yaşar, "Endülüs Muvaşşahaları", *Nüsha*, 3, Güz 2001, 111-118.

Konukçu, Enver, "Bâbür", *DİA,* 1991, 4, 395-396.

Köprülü, M. Fuad, "Klasik Türk Nazmında Rubâî Şeklinin Eskiliği", *Türkiyat Mecmûası,* C:2, 1928, 437-440.

Kurnaz, Cemal, "Dîvân Edebiyatı ve Türk Kimliği" *Türk Kimliği: Ayvaz Gökdemir'e Armağan 2,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, 225-226.

……., "Felek", *DİA*, İstanbul 1995, 12, 306-307.

……., "Ferhâd", DİA, 1995, 12, 383.

Kurtuluş, Rıza; Pala, İskender, "Mülemma", *DİA*, İstanbul 2006, 31, 539.

L.P. Elwell-Sutton, "The Rubâ'î in Early Persian Literature", *Cambridge History of Iran. From the Arab Invasion to the Saljuqs,* 1981, 36, 81-87.

Mermer, Ahmet, "Hayyâm ve Rubâîleri'nin Türk edebiyatına yansımaları" *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 26, 2003, 235-242.

Muhammed Ali ebu'l-Hasanî, *Sultânu'l-âşıkîn İbnu'l-Fârız ve Hasâisuhu'ş-şi'riyyetu*, http://www.ensani.ir/storage/Files/20130807165642-9838-21.pdf (Erişim Tarihi:04.11.2013).

Önder, M., "Bir İddiaya Cevap: Yine Gel, Yine Gel Rubâîsi Mevlânâ'nındır", I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi-Tebliğler, Konya 1988, 117-121.

Öngören, Reşat, "Ma'rûf-ı Kerhî", *DİA*, 2003, 28, 67-68.

……., "Zikir", *DİA*, 2013, 44, 409-412.

Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", *DİA*, 1994, 10, 498-501.

Öztürk, Mürsel, "Rubâî", *DİA,* 2008, 35, 176-177.

Öztürk, Yener, "Hazret-i Musa Aleyhisselamın Dilindeki Ukde", *Yeni Ümit*, 95. Ocak-Şubat-Mart 2012, http://www.yeniumit.com.tr/ (Eririşim Tarihi: 01.04.2014)

Pala, İskender, "Nemrûd", *DİA*, 2006, 32, 555-556.

Parlatır, İsmail, "Fuat Bayramoğlu ile Anılarda…, IX. Bölüm", *Türk Dili,* 492, Aralık 1992, 411-412.

Pûrnâmdârîyân, Taki, "Ömer Hayyam'ın Gerçek Yüzü", *Nâme-i Âşina, Ortak Kültür Mirasının Arayışında,* İran İslâm Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı Yay., 17-18, Yaz-Sonbahar 2004, 33-42.

Sa'îd Nefîsî, "Fars Nesrinin Tarihi Seyri", (Çev.: Güller Nuhoğlu), *Doğu Araştırmaları, A Journal Of Oriental Studies,* 06, İstanbul 2010/2, 131-146.

Saraç, M. A. Yekta, "Muammâ ve Dîvân Edebiyatındaki Seyri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1997, 27, 297-310.

Sarıçiçek, Ramazan, "Eski Türk Edebiyatında Nevrûz ve Nevrûziye", *Türk Dili,* 663, 2007, 230-231.

Seidensticker, Tilman, "An Arabic Origin of the Persian Rubâî?", Middle Eastern Literatures, August 2011, 14, 2, 155-169.

Sepetçioğlu, M. Necati, "Gel Gel Çağrısı Üzerine Tartışmalar", III. Millî Mevlânâ Kongresi-Tebliğler, Konya 1989, 167-172.

Sertkaya, Osman Fikri, "Lâmiî Çelebi'nin (Doğu) Çağatay Türkçesi İle Bir Mektubu", *İÜ. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 35(35), İstanbul 2006, 179-180.

Sevgi, Ahmet, "Arif Nihat Asya'nın Rubâîleri Arasında", *Türk Edebiyatı,* 370-371, İstanbul 2004, 48-52.

Şafak, Yakup, "Mevlânâ'ya Atfedilen "Yine Gel…" Rubâîsine Dâir", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,* 24, 2009/2, 75-80.

Şener, H. İbrâhîm, "Kârûn", *DİA*, 2001, 24, 520-521.

Temizel, Ali, "Ahmedî'nin Bedâyi'u's-Sihr Fî Sanâyi'i'ş-Şi'r İsimli Eserindeki Türkçe ve Farsça Şiirleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 14, Konya 2003, 89-105.

Tezcan, Nuran, "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*, Nr. XI, 1, 2001, 161-194.

Topaloğlu, Bekir, "Âhiret", *DİA,*1988, 1, 543-548.

……., "Allâh", *DİA*, 1989, 2, 471-498.

……., "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, 1995, 11, 404-418.

……., "Tevbe", *DİA*, 2012, 41, 279-283.

Toprak, M. Faruk, "Endülüs Şiirine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1-2(32), Ankara 1988, 157-175.

Tosun, Necdet, "İmâm-ı Rabbânî'ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), 23, 2009, 181-192.

Tülay Gençtürk Demircioğlu, "Ali Şîr Nevâyî'nin Dîvânlarında Mektuplaşma: Âşıktan Sevgiliye, Sevgiliden Âşığa", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 5/3 Summer 2010, 172-173. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Eylül 2013).

Türkay, Kaya, "Rubâîleriyle Ünlü Azerî Şaire: Mehsetî-i Gencevî, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003, Mustafa Canpolat Armağanı,* (Haz.: Aysu Ata-Mehmet Ölmez), Ankara 2003, 255-259.

Uludağ, Süleyman, "Edeb", *DİA,* 1994, 10, 414-415.

……., "Fakr", *DİA,* 1995, 12, 132-134.

……., "Keşf", *DİA,* 2002, 25, 315-317.

……., "Mâsivâ", *DİA*, 2003, 28, 76.

……,"Ölüm ve Ötesi", *Köprü*, 76, Güz 2001, http://www.koprudergisi.com (Erişim Tarihi: 20.01.2014).

……., "Sohbet", *DİA*, 2009, 37, 350-351.

……., "Tevekkül", *DİA*, 2012, 41, 3-4.

Unat, Yavuz, "Ömer Hayyâm ve Melikşâh Gözlemevi", *Bilim ve Ütopya*, Temmuz 2006, 145, 13-14.

Uzun, Mustafa, "Mecmûa", *DİA*, 2003, 28, 265–268.

Ünver, İsmail, "Mesnevî", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri), TDK Yay., Ankara 1986, 445-446.

Üstüner, Kaplan, " Şiir, Şair ve Edebî Kurallara Dâir Yazılmış Bir Mesnevî: Fenniyye-i Eş'âr", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/7 Fall 2009, 826-892. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Ocak 2013).

Üzüm, İlyas, "Kaderiyye", *DİA,* 2001, 24, 64-65.

Yavuz, Salih Sabri, "Mi'rac", *DİA*, 2005, 30, 132-135.

Yavuz, Yûsuf Şevki, "Bezm-i Elest", *DİA*, 1992, 6, 106-108.

……., "Kader", *DİA*, 2001, 24, 58-63.

……., "Peygamber", *DİA*, 2007, 34, 257-262.

Yazıcı, Tahsin, "Baba Tâhir-i Uryan", *DİA,* 1991, 4, 370-371.

Yekbaş, Hakan, "Dîvân Şairinin Penceresinden Acem Şairleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2 Winter 2009, 1158-1187. www.turkishstudies.net (Erişim Tarihi: Şubat 2013).

Yeniterzi, Emine, "Dîvân Şiirinde Osmanlı Devletindeki Sosyal, İktisadi ve Ahlaki Çözülmenin Akisleri", *Selçuk Üniversitesi, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, *7-9 Nisan 1999, Bildiriler,* Konya 2000, 361-377.

Yerdelen, Cevat, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Rubâî", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 1996, 4, 183.

Yetik, Erhan, "Hayret", *DİA*, 1998, 17, 60-61.

Yıldırım, Nimet, "Fars Şiirinde Nimâ Çağının Devreleri", *İ.Ü. Şarkiyat Mecmûası,* 19, 2011/2, 143-169.

Yıldırım, Ömer, "Hedonizm (Hazcılık) Nedir, Ne Demektir?", http://www.felsefe.gen.tr/felsefe_akimlari/hedonizm_hazcilik_nedir_ne_demektir.asp (Erişim Tarihi: 13.06.2014.)

Yılmaz, Kâşif, "Güftî", *DİA,* 1996, 14, 218-219.

Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, 2007, 33, 438-443.

Yüce, Abdulhâkim, "Tasavvufta İnsan-ı Kâmil ve Mevlânâ", *Tasavvuf,* (Mevlana Özel Sayısı) Ocak-Haziran 2005, S.14, 64-65.

……., "Kozmik Yetki: Tasarruf", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 15, 2005, 37-49.

Muvahhid, Ziyâ, "Rubâ'î", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, (Editör: Hasan Enûşe), Tahran 1381.

TARANMIŞ DİVANLAR VE MESNEVİLER DİZİNİ

Dîvânlar Dizini

1. Abbas Vesîm (Ahmed) Dîvânı
2. Abdî Dîvânı
3. Abdullah Ferdi Dîvânı
4. Abdülahad Nûrî Dîvânı
5. Abdülbâkî Ârif Efendi Dîvânı
6. Abdülbâki Nâsır Dede Dîvânı
7. Abdülmâlik Hilmî Dîvânı
8. Abdürrahim Tırsî Dîvânı
9. Acem Sürûrî Dîvânçesi
10. Aczî Dîvânı
11. Adile Sultân Dîvânı
12. Adlî (II. Bayezıd) Dîvânı
13. Adnî Dîvânı
14. Âgâh Dîvânı
15. Âgehî Dîvânı
16. Ağlar Baba Dîvânı
17. Âhî Dîvânı
18. Ahmed (Sultân I. Ahmed) Dîvânı
19. Ahmed Bâdî Dîvânı
20. Ahmed Cevdet Paşa Dîvânı
21. Ahmed Hamdî Dîvânı
22. Ahmed Müsellem Dîvânı
23. Ahmed Nâmî Dîvânı
24. Ahmed Paşa Dîvânı
25. Ahmed Sarbân Dîvânı
26. Ahmed Sûzî Dîvânı
27. Ahmed Şâkir Paşa Dîvânı
28. Ahmed Tâlib İrşâdî Dîvânı
29. Ahmed-i Dâî Dîvânı
30. Ahmedî Dîvânı
31. Ahmed-i Rıdvân Dîvânı
32. Âkif Dîvânı
33. Alaşehirli Kadı Muhammed Dîvânı
34. Alî Dîvânı
35. Ali Emîrî Dîvânı
36. Ali Feyzî Dîvânı
37. Ali Handî Dîvânı
38. Ali Şîr Nevâyî Bedâyi‘u’l-Vasat Dîvânı
39. Ali Şîr Nevâyî Fevâyidü’l-Kiber Dîvânı
40. Ali Şîr Nevâyî Garâîbü’s-Sıgar Dîvânı
41. Ali Şîr Nevâyî Nevâdîrü’ş-Şebâb Dîvânı
42. Amrî Dîvânı
43. Antakyalı Münîf Dîvânı
44. Ayıntablı Aynî Dîvânı
45. Ârif Dîvânı
46. Ârif Süleymân Dîvânı
47. Arpaeminizâde Sâmî Dîvânı
48. Arşî Dîvânı
49. Âsaf (Celâleddin Mahmûd Paşa) Dîvânı
50. Âsaf Dîvânı
51. Askerî Dîvânı
52. Âşık Çelebi Dîvânı
53. Âşık Ömer Dîvânı
54. Aşkî Dîvânı
55. Avnî Dîvânı
56. Ayıntablı Hâfız Dîvânı
57. Ayıntablı Hamdi Baba Dîvânı
58. Azbî Baba Dîvânı
59. Âzim Dîvânı
60. Aziz Mahmûd Hudâyî Dîvânı
61. Azîzî Dîvânı
62. Azmî Pîr Mehmed Bey Dîvânı
63. Azmizâde Hâletî Dîvânı
64. Babür Şah Dîvânı
65. Bağdatlı Es‘ad Dîvânı
66. Bağdatlı Rûhî Dîvânı

67. Baharzâde Feride Hanım Dîvânı
68. Bâkî Dîvânı
69. Bâlî Dîvânı
70. Bandırmalı-zâde Hâşim Baba Dîvânı
71. Basîrî Dîvânı
72. Bayram Han Dîvânı
73. Behcetî Hüseyin Dîvânı
74. Behiştî Dîvânı
75. Behrî Dîvânı
76. Beliğ Dîvânı
77. Beliğ Mehmed Emîn Dîvânı
78. Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Dîvânı
79. Beyânî Dîvânı
80. Beylikçi İzzet Bey Dîvânı
81. Bezci-zâde Mehmed Muhiddin Dîvânı
82. Bîçâre Dîvânı
83. Birrî Mehmet Dede Dîvânı
84. Bolulu Himmet Dîvânı
85. Bosnalı Âsım Dîvânı
86. Bosnalı Sâbit Dîvânı
87. Budinli Hisâlî Dîvânı
88. Burhân-ı Belhî Dîvânı
89. Bursalı Emîrî Dîvânı
90. Bursalı İffet Dîvânı
91. Bursalı Rahmî Çelebi Dîvânı
92. Bursalı Tâlib Dîvânı
93. Ca‘ferî Baba Dîvânı
94. Câhidî Dîvânı
95. Câzib Dîvânı
96. Câzim Dîvânı
97. Celîlî Dîvânı
98. Cem Sultân Dîvânı
99. Cem‘î Dîvânı
100. Cemâleddin Uşşâkî Dîvânı
101. Cemâlî Dîvânı
102. Cemîlî Dîvânı
103. Cenâbî Paşa Dîvânı
104. Cesârî Dîvânı
105. Cevrî Dîvânı
106. Cinânî Dîvânı
107. Çâkerî Dîvânı
108. Çankırılı İbrâhîm Hurrem Dîvânı
109. Çeşm-i Âfet Dîvânı
110. Çeşmi-zâde Reşid Dîvânı
111. Çorlulu Zarîfî Dîvânı
112. Çuhadâr-zâde Şâkir Dîvânı
113. Dâniş Dîvânı
114. Dâniş Mehmed Bey Dîvânı
115. Dânişî Dîvânı
116. Dede Ömer Rûşenî Dîvânı
117. Derzi-zâde Ulvî Dîvânı
118. Diyarbakırlı Sa‘id Paşa Dîvânı
119. Dukakin-zâde Ahmed Beg Dîvânı
120. Ebûbekir Sâmî Paşa Dîvânı
121. Edhemî Dîvânı
122. Edîb Harâbî Dîvânı
123. Edirneli Âlî Dîvânı
124. Edirneli Fâiz Dîvânı
125. Edirneli Kâmî Dîvânı
126. Edirneli Nazmî Dîvânı
127. Edirneli Örfî Dîvânı
128. Edirneli Şevkî Dîvânı
129. Eğribozlu İzzet Ahmed Dîvânı
130. Eğribozlu Mehmed Emîn Sırrî Dîvânı
131. Emetullah Hanım Dîvânı
132. Emrî Dîvânı
133. Enderunlu Halîm Dîvânı
134. Enderunlu Hasan Yâver Dîvânı
135. Enderunlu Mehmed Hâmid Dîvânı
136. Enderunlu Vâsıf Dîvânı
137. Enverî Dîvânı
138. Erbilli A‘mâ Yûsuf Garîbî Dîvânı
139. Ereğlili Türâbî Dîvânı
140. Erzurumlu İbrâhîm Hakkı Dîvânı
141. Erzurumlu Zihnî Dîvânı
142. Es‘ad-ı Bağdâdî Dîvânı
143. Es‘ad-zâde Mehmet Çelebi Dîvânı
144. Esrar Dede Dîvânı

145.Eşref Paşa Dîvânı
146.Eşrefoğlu Dîvânı
147.Fâik Mahmûd Dîvânı
148.Fakîh Dîvânı
149.Fânî Dîvânı
150.Fasih Ahmed Dede Dîvânı
151.Fasîhî Dîvânı
152.Fatin Dîvânı
153.Fatîn Dîvânı
154.Fâzıl Dîvânı
155.Fedâyî Dîvânı
156.Fehîm-i Kadîm Dîvânı
157.Felibeli Vecdî Dîvânı
158.Fenâyî Cennet Mehmed Efendi Dîvânı
159.Fenâyî Dîvânı
160.Fennî Dîvânı
161.Ferdî Abdullah Dîvânı
162.Ferhâd Paşa Dîvânı
163.Ferhâd Paşa Dîvânı
164.Ferîd İbrâhîm Dîvânı
165.Ferîde Hanım Dîvânı
166.Ferîdî Dîvânı
167.Feridun Dîvânı
168.Fevrî Dîvânı
169.Fevzî Dîvânı
170.Feyzi Efendi Dîvânı
171.Feyzî Halîl Bey Dîvânı
172.Feyzi Halîl Paşa-zâde Dîvânı
173.Fuzûlî Dîvânı
174.Fütûhî Dîvânı
175.Garîbî Dîvânı
176.Garîkî Dîvânı Dîvânı
177.Gaybî Sun‘ullah Dîvânı
178.Gedizli Kabûlî Dîvânı
179.Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı
180.Gelibolulu Sun‘î Dîvânı
181.Giritli Aşkî Dîvânı
182.Gurbî Dîvânı
183.Güftî Dîvânı
184.Gülşenî-i Saruhânî Dîvânı
185.Günahkâr Dîvânı
186.Hâfız Mehmed Sebâtî Dîvânı
187.Hâfız-ı Marâşî Dîvânı
188.Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa‘dî Dîvânı
189.Hafîd-i Âmidî Dîvânı
190.Hâkânî Dîvânı
191.Hakîkî Dîvânı
192.Hâkim Dîvânı
193.Hâkim Mehmed Emîn Dîvânı
194.Halepli Edîb Dîvânı
195.Hâlet Bey Dîvânı
196.Hâletî-i Gülşenî Dîvânı
197.Halîl Efendi Dîvânı
198.Halîl Nûrî Dîvânı
199.Halîlî-i Marâşî Dîvânı
200.Hamâmi-zâde İhsân Dîvânı
201.Hamdullah Hamdî Dîvânı
202.Hâmî-i Marâşî Dîvânı
203.Hâmî-i Selânikî Dîvânı
204.Hâmî-i Âmidî Dîvânı
205.Handânî Dîvânı
206.Handî Dîvânı
207.Hanyalı Kâmî Dîvânı
208.Hanyalı Nûrî Dîvânı
209.Harîmî Dîvânı
210.Harputlu Hacı Hayri Bey Dîvânı
211.Hasan Rıza Dîvânı
212.Hasan Sezâyî Dîvânı
213.Hasan Ziyâî Dîvânı
214.Hasîrî-zâde Mehmed Elif Dîvânı
215.Hasmî Dîvânı
216.Hâşimî Dîvânı
217.Haşmet Külliyâtı
218.Hatâyî Dîvânı
219.Hâtem Dîvânı
220.Hâtıf Ali Efendi Dîvânı
221.Hayâlî Bey Dîvânı
222.Hayâlî-i Gülşenî Dîvânı

223. Hayretî Dîvânı
224. Hayrî Dîvânı
225. Hâzık Mehmed Efendi Dîvânı
226. Hazînî Dîvânı
227. Hecrî Dîvânı
228. Hersekli Ârif Hikmet Dîvânı
229. Hevâyî Dîvânı
230. Hicrî Dîvânı
231. Hidâyet Çelebî Dîvânı
232. Hidâyet Dîvânı
233. Hikmetî Dîvânı
234. Hilâlî Dîvânı
235. Hilmî Abdülmâlik Dîvânı
236. Himmet-zâde Abdullah Dîvânı
237. Hisâlî Dîvânı
238. Hoca Neş'et Dîvânı
239. Hudâyî-i Kadîm Dîvânı
240. Hulûsî-i Celvetî Dîvânı
241. Hüdâyî Dîvânı
242. Hüdâyî-i Kadîm Dîvânı
243. Hüsam-zâde Dîvânı Feyzî
244. Hüseyin Baykara Dîvânı
245. Hüseyin Vassâf Dîvânı
246. Ispartalı Mustafa Sabrî Dîvânı
247. İbn-i Kemâl Dîvânı
248. İbrâhîm Beg Dîvânı
249. İbrâhîm Gülşenî Dîvânı
250. İbrâhîm Hanif Dîvânı
251. İbrâhîm Nazîrâ Dîvânı
252. İbrâhîm Tâib Dîvânı
253. İbrâhîm Tırsî Dîvânı
254. İbret Mehmed Efendi Dîvânı
255. İhyâ Dîvânı
256. İlhâmî (III. Selim) Dîvânı
257. İlmî Dede Dîvânı
258. İlmî Dîvânı
259. Îsâ-zâde Sa'dî Dîvânı
260. Üsküblü İshâk Çelebi Dîvânı
261. Gümrükçü-zâde Hüseyin Dîvânı
262. İshak-zâde Zuhûrî Dîvânı
263. İsmail Hakkı Bursevî Dîvânı
264. İzmirli Rûmî Dîvânı
265. Kâ'il Dîvânı
266. Kabûlî Mustafa Dîvânı
267. Kadı Burhâneddin Dîvânı
268. Kâdı Dîvânı
269. Kafzâde Fâizî Dîvânı
270. Kâil Dîvânı
271. Kâimî Dîvânı
272. Kâmî Dîvânı
273. Kâmrân Mirzâ Dîvânı
274. Kânî Dîvânı
275. Kara Fazlî Dîvânı
276. Karamanlı Nizâmî Dîvânı
277. Karslı Süleymân Şâdî Dîvânı
278. Kasımpaşalı Sâlik Dîvânı
279. Kâsım-zâde Seyyid Muhammed Bursevî Dîvânı
280. Kâşif Dîvânı
281. Kâtib-zâde Sâkıb Dîvânı
282. Kavsî Dîvânı
283. Kâzım Paşa Dîvânı
284. Kelâmî Dîvânı
285. Kelîm Dîvânı
286. Kemâl Paşa-zâde Dîvânı
287. Kenzî Dîvânı
288. Kesbî Dîvânçesi Dîvânı
289. Keşanlı Zihnî Dîvânı
290. Kıratoğlu Emîn Dîvânı
291. Kilisli Abdullah Sermest Dîvânı
292. Kilisli Ebû Bekir Vahid Dîvânçesi
293. Kilisli Hâlis Dîvânı
294. Kilisli Vahîd Dîvânı
295. Kişverî Dîvânı
296. Koca Râgıb Paşa Dîvânı
297. Koca Turgut Baba Dîvânı
298. Köstendilli Süleymân Şeyhî Dîvânı
299. Kubûrî-zâde Hevâyî Dîvânı

300.Kuddûsî Dîvânı
301.Kudsî Dîvânı
302.Kulalı Mustafa Nüzûlî Dîvânı
303.Lâ-Mekânî Şeyh Hüseyin Dîvânı
304.Lâmiî Çelebi Dîvânı
305.Le‘âlî Dîvânı
306.Lebîb Dîvânı
307.Leskofçalı Gâlib Dîvânı
308.Leylâ Hanım Dîvânı
309.Livâyî Dîvânı
310.Lütfî Dîvânı
311.Mahdûmkulı Dîvânı
312.Mâhir Abdullah Dîvânı
313.Mahmûd Nedim Paşa Dîvânı
314.Mânî Dîvânı
315.Mantıkî Dîvânı
316.Meâlî Dîvânı
317.Mehdî Dîvânı
318.Mehmed Fâzıl Efendi Dîvânı
319.Mehmed Fâzıl Paşa Dîvânı
320.Mehmed Mekkî Efendi
321.Mehmed Nasûhî Efendi Dîvânı
322.Mehmed Nebil Dîvânı
323.Mehmed Sıdkî Dîvânı
324.Mehmed Şâkir Efendi Dîvânı
325.Mehmed Şerif Efendi Dîvânı
326.Mehmed Tâhir Selâm Dîvânı
327.Mehmed Tâlib-i Üsküdârî Dîvânı
328.Mekkî Dîvânı
329.Melîhî Dîvânı
330.Mesîhî Dîvânı
331.Mesîhî-i Tebrizî Dîvânı
332.Meşhûrî Dîvânı
333.Mevlânâ Sekkâkî Dîvânı
334.Mezâkî Dîvânı
335.Mihri Hâtun Dîvânı
336.Mirza Esedullah Han (Gâlib) Dîvânı
337.Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Dîvânı
338.Molla Murâd Dîvânı
339.Mostarlı Ziyâî Dîvânı
340.Muhammed Hamid Dîvânçesi
341.Muhammed Hulûsî Dîvânı
342.Muhibbî Dîvânı
343.Muhîtî Dîvânı
344.Muhyî Dîvânı
345.Muhyiddîn Abdâl Dîvânı
346.Muhyiddin Bursevî Dîvânı
347.Muîn Dîvânı
348.Murâdî (III. Murad) Dîvânı
349.Mûsâ Kâzım Paşa Dîvânı
350.Mustafa Ma‘nevî Dîvânı
351.Mustafa Nazmî Dîvânçesi
352.Mustafa Rûmî Dîvânı
353.Mustafa Sıdkî Dîvânı
354.Muvakkit-zâde Mehmed Pertev Dîvânı
355.Müftü-zâde Ömer Şevkî Dîvânı
356.Münîrî Dîvânı
357.Müsellem Dîvânı
358.Mütevelli-zâde Ömer İhyâ Dîvânı
359.Nâ’ilî Dîvânı
360.Nâ’ilî-i Kadîm Dîvânı
361.Nâbî Dîvânı
362.Nâcî Ahmed Dede Dîvânı
363.Nâcî Dîvânı
364.Nâfi‘Dîvânı
365.Nâfiz Dîvânı
366.Nâi’l Abbas Paşa Dîvânı
367.Nâil Abbas Hilmi Paşa Dîvânı
368.Nâkî Dîvânı
369.Nakiyye Dîvânı
370.Nakşî Alî Akkirmânî Dîvânı
371.Nâlî Dîvânı
372.Nâmî Dîvânı
373.Nâşid Dîvânı
374.Nâtık Dîvânı
375.Nâtıkî Dîvânı
376.Nazif Dîvânı
377.Nâzikî Dîvânı

378.Nazim Dîvânı
379.Nazir İbrâhîm Dîvânı
380.Nebzî Dîvânı
381.Necâti Beg Dîvânı
382.Neccâr-zâde Şeyh Rızâ Dîvânı
383.Necmî Dîvânı
384.Necmî Ömer Dîvânı
385.Nedim Dîvânı
386.Nef‘î Dîvânı
387.Nehcî Mustafa Dede Dîvânı
388.Nesîb Dede Dîvânı
389.Nesîmî Dîvânı
390.Neşâtî Dîvânı
391.Nev’î Dîvânı
392.Nev’i-zâde Atâyî Dîvânı
393.Nevres-i Kadîm Dîvânı
394.Neylî Dîvânı
395.Neyyir Abdülhalim Dede Dîvânı
396.Neyyîr Dîvânı
397.Ni‘metî Dîvânı
398.Nihâlî Dîvânçesi
399.Nihânî Dîvânı
400.Nisârî Dîvânı
401.Niyâzî Dîvânı
402.Niyâzî-i Mısrî Dîvânı
403.Nûrî Dîvânı
404.Nüzhet Dîvânı
405.Osman Hulusî Dîvânı
406.Osman Nevres Dîvânı
407.Osman Şems Dîvânı
408.Osman-zâde Tâib Ahmed Dîvânı
409.Ömer Besim Dîvânı
410.Ömer Han Dîvânı
411.Peşteli Hisâlî Dîvânı
412.Piriştineli Nûrî Dîvânı
413.Pîrkâl Dîvânı
414.Prizenli Şem‘î Dîvânı
415.Râcî Dîvânı
416.Racûlî Dîvânı
417.Rahîmi Dîvânı
418.Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Dîvânı
419.Rahmî-i Harputî Dîvânı
420.Râmî Dîvânı
421.Râmî Mehmed Paşa Dîvânı
422.Râmiz Mehmed Efendi Dîvânı
423.Râşid Dîvânı
424.Râtib Ahmed Paşa Dîvânı
425.Ravzî Dîvânı
426.Râzî Abdüllatif Dîvânı
427.Re’fet Dîvânı
428.Receb Enîs Dîvânı
429.Refî‘-i Âmidî Dîvânı
430.Refî‘-i Kâlâyî Dîvânı
431.Rehâyî Dîvânı Dîvânı
432.Resmî Ali Baba Dîvânı
433.Revânî Dîvânı
434.Rezmî Dîvânı
435.Rıfkî Dîvânı
436.Rızâyî Dîvânı
437.Rızâyî Mehmed Ali Çelebi Dîvânı
438.Riyâzî Dîvânı
439.Rumelili Za‘îfî Dîvânı
440.Rusçuklu Zarîfî Dîvânı
441.Rûz-nâmeci-zâde Şinâsî Dîvânı
442.Rüşdî Dîvânı
443.Sa‘îd Gülşenî Dîvânı
444.Sa’d Dîvânı
445.Sabîh Dîvânı
446.Sâbir Mehmed Pârsâ Dîvânı
447.Sabrî Dîvânı
448.Sabri Mehmed Şerif Dîvânı
449.Sabrî Şâkir Dîvânı
450.Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Dîvânı
451.Sâdık Abdâl Dîvânı
452.Sâdık Dîvânı
453.Sâdık Zîver Paşa Dîvânı
454.Sâdî (Îsâ-zâde) Dîvânı
455.Sâfî Baba Manastırlı Dîvânı

456.Sahaf Rüşdi Dîvânı
457.Sahhaf Rüşdî Dîvânı
458.Sâhib Dede Dîvânı
459.Sâhib Dîvânı
460.Said Giray Dîvânı
461.Sâkıb Dede Dîvânı
462.Sâlim Dîvânı
463.Sâlim Mirzâ Dîvânı
464.Sâmî Dîvânı
465.Sandıklılı Fikrî Dîvânı
466.Sânî Dîvânı
467.Sarâyî Dîvânı
468.Saruhanlı Gülşenî Dîvânı
469.Sehâbî Dîvânı
470.Sehi Bey Dîvânı
471.Sehmî Dîvânı
472.Selâmî Dîvânı
473.Selanikli Hasan Âkif Dîvânı
474.Selanikli Ârif Dîvânı
475.Selanikli Es‘ad Efendi Dîvânı
476.Selîkî Dîvânçesi
477.Selîmî (II. Selim) Dîvânçesi
478.Semiz-zâde Süleymân Rüşdi Dîvânı
479.Senî Ali Dîvânı
480.Senîh-i Mevlevî Dîvânı
481.Sermed Dîvânı
482.Serrâc-zâde Hasan Hâtif Dîvâncesi
483.Seyyid Burhan Dîvânı
484.Seyyid Câzim Dîvânı
485.Seyyid İsmâîl Hakkı Dîvânı
486.Seyyid Mehmed Emin Dîvânı
487.Seyyid Nâkib-zâde Ni‘metî Dîvânı
488.Seyyid Nigârî Dîvânı
489.Seyyid Nizamoğlu Dîvânı
490.Seyyid Osman Adapazarî Dîvânı
491.Seyyid Osman Fazlî Dîvânı
492.Seyyid Vehbî Dîvânı
493.Sezâyî (Câbî Hasan Dede) Dîvânı
494.Sıdkî Baba Dîvânı
495.Sıdkî Paşa Dîvânı
496.Sırrî Râhile Dîvânı
497.Sivaslı Gulâmî Dîvânı
498.Sofyalı Yûsuf Râsih Dîvânı
499.Subhî-zâde Abdî Dîvânı
500.Subhî-zâde Azîz Dîvânı
501.Subhi-zâde Feyzî Dîvânı
502.Sukûtî Dîvânı
503.Sutûrî Dîvânı
504.Sûûdu’l-Mevlevî Dîvânı
505.Sûzî-i Sivâsî Dîvânı
506.Süheylî Dîvânı
507.Sükkerî Dîvânı
508.Süleymân Nahîfî Dîvânı
509.Sümbül-zâde Vehbî Dîvânı
510.Sürûrî Dîvânı
511.Sürûrî Dîvânı
512.Şah İsmail Hatâ’î Dîvânı
513.Şâhî Dîvânı
514.Şâkir Âgâhî Dîvânçesi Dîvânı
515.Şâkir Dîvânı
516.Şânî-zâde Atâullaf Dîvânı
517.Şehdî Dîvânı
518.Şehrî Dîvânı
519.Şekûrî Dîvânı
520.Şem’î Dîvânı
521.Şemseddin Sivâsî Dîvânı
522.Şemsî Paşa Dîvânı
523.Şerif Nehcî Dîvânı
524.Şerîfî Dîvânı
525.Şevkî İbrâhîm Efendi Dîvânı
526.Şeyh Ebu’l-vefâ Edirnevî Müsellem Dîvânı
527.Şeyh Gâlib Dîvânı
528.Şeyh Hâlid Dîvânı
529.Şeyh Mehmed Nazmî Dîvânı
530.Şeyh Mustafa Zekâyî Dîvânı
531.Şeyh Selâmeddîn-i Uşşâkî Dîvânı
532.Şeyhî Dîvânı
533.Şeyhî Mehmed Efendî Dîvânı

534. Şeyhülislâm Bahâyî Dîvânı
535. Şeyhülislâm Es'ad Dîvânı
536. Şeyhülislâm İshak Efendi Dîvânı
537. Şeyhülislâm Muhammed Şerif Efendi Dîvânı
538. Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı
539. Şeyhülislâm Yahyâ Tevfîk Dîvânı
540. Şeyh-zâde Es'ad Mehmed Efendi Dîvânı
541. Şiban Han Dîvânı
542. Şinâsî Mehmed Çelebi Dîvânı
543. Şûhî Dîvânı
544. Şuhûdî Dîvânı
545. Tâib Mehmed Çelebi Dîvânı
546. Tâhir Selâm Dîvânı
547. Tâlib Ahmed Bosnavî Dîvânı
548. Taybî / Tıybî Mehmed Çelebi Dîvânı
549. Tayyâr (Mahmûd) Paşa Dîvânı
550. Tayyâr-zâde Ata Dîvânı
551. Tecellî Dîvânı
552. Tıflî Dîvânı
553. Tırnovalı Râşid Dîvânçesi
554. Tırsî Dîvânı
555. Tokatlı Kânî Dîvânı
556. Topkapılı Feyzî Dîvânı
557. Trabzonlu Avnî Dîvânı
558. Trabzonlu Emîn Hilmî Dîvânı
559. Türâbî Dîvânı
560. Usûlî Dîvânı
561. Üftâde Dîvânı
562. Ümîdî Dîvânı
563. Ümmî Sinan Dîvânı
564. Ünsî Hasan Dîvânı
565. Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvânı
566. Üsküdarlı Sırrî Dîvânı
567. Hüseyin Hulûsî Efendi Dîvânı
568. Va'dî Dîvânı
569. Vahdetî Dîvânı
570. Vahyî Dîvânı
571. Vâiz-zâde Muhammed Hâmid Dîvânı
572. Vak'a-nüvis Mehmed Râşid Dîvânı
573. Vak'anüvis Mehmet Pertev Efendi Dîvânı
574. Vâlî-i Âmidî Dîvânı
575. Vâsık (İlâhi-zâde) Dîvânı
576. Vassâf Dîvânı
577. Vecdî Dîvânı
578. Vecîhî Dîvânı
579. Verdî Kâsım Dîvânı
580. Vişne-zâde İzzetî Dîvânı
581. Vuslatî Dîvânı
582. Vusûlî Dîvânı
583. Yahyâ Bey Dîvânı
584. Yahyâ Nazim Dîvânı I
585. Yahyâ Nazim Dîvânı II
586. Yahyâ Nazim Dîvânı III
587. Yahyâ Nazim Dîvânı IV
588. Yahyâ Nazim Dîvânı V
589. Yakînî Dîvânı
590. Yârî Dîvânı
591. Yenişehirli Avnî Dîvânı
592. Yenişehirli İzzet Dîvânı
593. Yetim Dîvânı
594. Yozgatlı Hüznî Dîvânı
595. Yunus Emre Dîvânı
596. Yûsuf Emîrî Dîvânı
597. Yûsuf Hakîkî Baba Dîvânı
598. Yûsuf Hakkı Dîvânı
599. Yûsuf Muhlis Paşa
600. Yüsrî Dîvânı
601. Za'fî-i Gülşenî Dîvânı
602. Za'if Dîvânı
603. Za'îfe Dîvânı
604. Zâik Dîvânı
605. Zâtî Dîvânı
606. Zekâî Dîvânı
607. Zihnî Dîvânı
608. Zihnî-i Çermîkî Dîvânı
609. Zîver Dîvânı

Mesnevîler Dizini

1. Abdî – *Cemşîd ü Hurşîd*
2. Abdî – *Gül ü Nevrûz*
3. Abdî – *Niyâz-nâme-i Sa'd u Humâ*
4. Abdî Mûsâ – *Camasb-nâme*
5. Abdurrahman Gubârî – *Yûsuf u Züleyhâ*
6. Abdü'lvâsî Çelebî – *Halîl-nâme*
7. Abdü'lvâsî Çelebî – *Mi'râc-nâme-i Hazret-i Muhammed*
8. Abdülbâkî Ârif Efendi – *Mi'râc-nâme*
9. Abdürrahim Karahisârî – *Vahdet-nâme*
10. Âhî – *Hüsn ü Dil*
11. Ahmed Fâik – *Mem u Zîn*
12. Ahmed Rıdvan – *Hüsrev ü Şîrîn*
13. Ahmed Rıdvan – *İskender-nâme*
14. Ahmed Rıdvan – *Rıdvâniyye*
15. Ahmedî – *Cemşîd ü Hurşîd*
16. Ahmedî – *İskender-nâme*
17. Ahmed-i Âmidî – *Pend-i Ahmedî Kitâb-ı Mürşîd*
18. Ahmed-i Dâ'î – *Camasb-nâme*
19. Ahmed-i Dâ'î – *Çeng-nâme*
20. Ahmedî-i Âmidî - *Yûsuf u Züleyhâ*
21. Ali Şîr Nevâyî – *Ferhâd u Şîrîn*
22. Ali Şîr Nevâyî – *Leylâ vü Mecnûn*
23. Allâhyâr Sûfî – *Fevzü'n-necât*
24. Ârif – *Melidü'n-nebî*
25. Ârif – *Mürşîdü'l-ubbâd*
26. Ârif – *Nüsha-ı Âlem ve Şerhü'l-Âdem*
27. Ârif – *Ravzatü't-Tevhîd*
28. Ârif – *Vefâtü'n-nebî*
29. Ârif Süleymân – *Hilye-i Nebî*
30. Âsafî Dal Mehmet Çelebi – *Cezîre-i Mesnevî*
31. Âşık Paşa – *Garîb-nâme*
32. Aşkî – *Heft Peyker*
33. Aşkî – *Sâkî-nâme*
34. Aşkî Mustafa – *Vahdet-nâme*
35. Aydınlı Mürîdî – *Pend-i Ricâl*
36. Ayıntablı Aynî – *Sâkî-nâme*
37. Âzerî İbrâhîm Çelebi – *Nakş-ı Hayâl*
38. Azmi-zâde Hâletî – *Sâkî-nâme*
39. Bakâyî – *Gül ü Bülbül*
40. Bedri Dilşâd – *Murâd-nâme*
41. Behiştî – *Heft Peyker*
42. Behiştî – *Heşt Behişt*
43. Behiştî – *İskender-nâme*
44. Behiştî – *Leylâ vü Mecnûn*
45. Beliğ – *Gül-i Sadberg*
46. Bendeli-zâde İzzet – *Sâkî-nâme*
47. Beyânî – *Sâkî-nâme*
48. Bihiştî Ramazân Efendi – *Cemşâh ve Âlemşâh*
49. Birgivî Muhammed Efendi – *Vasiyyet-nâme*
50. Bosnalı Muhlis – *Delîlü'l-Menâhil ve Mürşîdü'l-Merâhil*
51. Bosnalı Sâbit – *Edhem ü Hümâ*
52. Bostanzâde Yahyâ Efendi – *Gül-i Sad-berg*
53. Bursalı Rahmî – *Gül-i Sad-berg*
54. Bursalı Rahmî – *Şâh u Gedâ*
55. Celâl-zâde Salih Çelebi – *Leylâ vü Mecnûn*
56. Celîlî – *Leylâ vü Mecnûn*
57. Cem Sultân – *Cemşîd u Hurşîd*
58. Cem'î – *Sâkî-nâme*
59. Cemâlî – *Hümâ vü Hümâyûn*
60. Cemâlî – *Şehr-engiz-i İstanbul*
61. Cemali-i Karamanî – *Miftâhu'l-ferec*
62. Cevrî – *Aynü'l-füyûz*
63. Cevrî İbrâhîm Çelebi – *Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn*
64. Cinânî – *Cilâü'l-Kulûb*
65. Cinânî – *Sâkî-nâme*

66. Çâkerî – *Sâkî-nâme*
67. Çâkerî – *Yûsuf u Züleyhâ*
68. Dâvûd-ı Halvetî – *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*
69. Dede Ömer Rûşenî – *Çoban-nâme*
70. Dede Ömer Rûşenî – *Miskinlik-nâme*
71. Derviş Hayâlî – *Ravzatü'l-envâr*
72. Edirneli Güfti – *Gam-nâme*
73. Edirneli Güfti Ali – *Şâh u Dervîş*
74. Edirneli Nazmî – *Pend-nâme*
75. Emîrî – *Gülşen-i Ebrâr*
76. Emîrî – *Mir'âtü'l-Ebrâr*
77. Erzurumlu Mustafa Darir – *Kıssa-i Yûsuf*
78. Es'ad – *Sûr-nâme*
79. Fahrî – *Hüsrev ü Şîrîn*
80. Fakîrî – *Sâkî-nâme*
81. Fasîh Ahmed Dede – *Behit-âbâd*
82. Fazlî – *Gül ü Bülbül*
83. Fehmî – *Şem' u Pervâne*
84. Firdevsî-i Tavil – *Dâvet-nâme*
85. Firdevsî-i Tavîl – *Munazara-i Seyf u Kalem*
86. Fuzûlî – *Beng ü Bâde*
87. Fuzûlî – *Leylâ vü Mecnûn*
88. Fütûhî – *Nâz u Niyâz*
89. Garîbî – *Yûsuf u Züleyhâ*
90. Gelibolulu Mustafa Âlî – *Mihr ü Mâh*
91. Gelibolulu Mustafa Âlî – *Riyazü's-Sâlikîn*
92. Gelibolulu Mustafa Âlî – *Sûr-nâme*
93. Gelibolulu Mustafa Âlî – *Tuhfetü'l-uşşâk*
94. Gülşehri – *Mantıku't-tayr*
95. Gülşenî-i Saruhanî – *Râz-nâme*
96. Güvâhî – *Pend-nâme*
97. Hâkânî – *Hilye-i Şerîf*
98. Halîlî – *Firkat-nâme*
99. Hamdullah Hamdî – *Leylâ vü Mecnûn*
100. Hamdullah Hamdî – *Yûsuf u Züleyhâ*
101. Hamîdî-zâde Celîlî – *Hüsrev ü Şîrîn*
102. Hasan Nâdir Efendi – *Mevlid*
103. Hâşimî – *Mihr ü Vefâ*
104. Hatiboğlu – *Ferah-nâme*
105. Hızrî – *Âb-ı Hayât*
106. Himmet-zâde Abdî – *Gencîne-i İ'câz*
107. Hoca Mes'ûd – *Süheyl ü Nev-bahâr*
108. Hümâmî – *Sî-nâme*
109. Hüseyin Kudsi-i Edirnevî – *Pend-i Mahdûmân*
110. Hüznî – *Nasîhat-nâme*
111. Hüznî – *Sâkî-nâme*
112. İbrâhîm İbn-i Bâlî – *Hikmet-nâme*
113. İbrâhîm Şânî Lârendevî – *Gülşen-i Efkâr*
114. İbrâhîm Tennûrî – *Gülzâr-ı Mânevî*
115. İbrâhîm-i Gülşenî – *Pend-nâme*
116. İshak Hocası Ahmedî – *Vahdet-nâme*
117. İsmail Hakkı Bursevî – *Mi'râciyye*
118. Kadıoğlu Şeyh Mehmed – *İnşirâhu's-Sadr*
119. Kafzade Fâizî – *Leylâ vü Mecnûn*
120. Kafzâde Fâizî – *Sâkî-nâme*
121. Karaçelebizade Abdulaziz Efendi – *Gülşen-i Niyâz*
122. Kastamonulu Şâzî – *Maktel-i Hüseyn*
123. Kaygusuz Abdal – *Gevher-nâme*
124. Keçecizade İzzet Molla – *Mihnet-Keşan*
125. Kemaloğlu – *Ferah-nâme*
126. Kerîmî – *Şehr-engiz-i Edirne*
127. Keşfî – *Te'dîb-nâme*
128. Kıyâsî – *Mihr ü Mâh*
129. Kutb – *Hüsrev ü Şîrîn*
130. Lâmiî Çelebi – *Ferhâd u Şîrîn*
131. Lâmiî Çelebi – *Gûy u Çevgân*
132. Lâmiî Çelebi – *Hüsn ü Dil*
133. Lâmiî Çelebi – *Mevlidü'r-resûl*
134. Lâmiî Çelebi – *Münâzara-i Bahâr u Şitâ*
135. Lâmiî Çelebi – *Salâmân u Absâl*
136. Lâmiî Çelebi – *Şehrengiz-i Bursa*
137. Lâmiî Çelebi – *Şem' u Pervâne*
138. Lâmiî Çelebi – *Şerefü'l-insân*

139. Lâmiî Çelebi – *Vîs ü Râmîn*
140. Larendeli Hamdi – *Leylâ vü Mecnûn*
141. Lutfî – *Gül ü Nevrûz*
142. Ma'nevî – *Mahzenü'l-ebrâr*
143. Mahremî – *Şeh-nâme*
144. Manisalı Câmî – *Vâmık u Azrâ*
145. Mehmed – *Işk-nâme*
146. Mehmed Memduh Paşa – *Sâkî-nâme*
147. Mesîhî – *Gül-i Sad-berg*
148. Mesîhî – *Sâkî-nâme*
149. Mesîhî – *Şehr-engiz-i Edirne*
150. Misâlî – *Kitâb-ı Manzûme-i Feyznâme-i İlâhî*
151. Mostarlı Ziyâ'i – *Şeyh-i San'an*
152. Mu'înî – *Mesnevî-i Murâdiyye*
153. Muhyî – *Hüsn ü Dil*
154. Muhyiddin Çelebi – *Hızır-nâme*
155. Mustafa Çelebi – *Varka vü Gülşâh*
156. Mûyî – *Nâlân u Handân*
157. Münîrî – *Gülşen -i Ebrâr ve Ma'den-i Esrâr*
158. Münîrî – *Mihr ü Müşteri*
159. Münîrî – *Siyer-i Nebî*
160. Na'tî – *Edhem ü Hümâ*
161. Nâbî – *Hayrâbâd*
162. Nâbî – *Hayriyye*
163. Nâbî – *Sûr-nâme*
164. Nahîfî – *Enfüsu'l-âfâk*
165. Nahîfî – *Hicretü'n-nebî*
166. Nahîfî – *Hilyetü'l-envâr*
167. Nahîfî – *Mevlidü'n-nebî*
168. Nahîfî – *Mi'râciyye*
169. Nahîfî - *Yûsuf u Züleyhâ*
170. Nakşi Ali Akkirmânî – *Aynu'l-hayât*
171. Nâlî Mehmed – *Miftâh-ı Heft-kân*
172. Nâtık – *Tuhfetü'l-Haremeyn*
173. Nâzikî – *Sâkî-nâme*
174. Nesîmî Mehmed – *Gülistân-ı Şemâil*
175. Neşâtî – *Hilye-i Enbiyâ*
176. Neşâtî – *Şehr-engiz-i Edirne*
177. Nev'î-zâde Atâyî –*Sâkî-nâme (Âlemnümâ)*
178. Nev'î-zâde Atâyî – *Heft-Hân*
179. Nev'î-zâde Atâyî – *Nefhatü'l-Ezhâr*
180. Nev'î-zâde Atâyî – *Sohbetü'l Ebkâr*
181. Nev'i – *Münazara-i Tûtî vü Zağ*
182. Nevres-i Kadîm – *Gazve-i Bedr*
183. Nidâyî – *Manzûme-i Tıb*
184. Niğdeli Muhibbî – *Gül ü Nevrûz*
185. Niğdeli Visâlî – *Vesîletü'l-irfân (Kıyâfet-nâme)*
186. Ömer Fuâdî – *Bülbüliyye*
187. Pîr Mehmed – *Tarîkat-nâme*
188. Refî'î – *Beşâret-nâme*
189. Refî'î – *Genc-nâme*
190. Refî-i Âmidî – *Cân u Cânân*
191. Revânî - *İşret-nâme*
192. Rifâ'î – *Bülbül-nâme*
193. Riyâzî – *Sâkî-nâme*
194. Rûmî – *Şîrîn ü Şîrûye*
195. Rüşdî – *Sâkî-nâme*
196. Sabâyî – *Mevlid*
197. Sâbir Pârsâ – *Gül ü Nevrûz*
198. Sabûhî – *Sâkî-nâme*
199. Safî Mustafa Efendi – *Gülşen-i Pend*
200. Sâlim Efendi – *Hüsrev ü Şîrîn*
201. Sâmî – *Âsâf-nâme*
202. Seher Abdal – *Saâdet-nâme*
203. Selânikli Es'ad – *Sâkî-nâme*
204. Sevâdî – *Hâl-nâme*
205. Subhi-zâde Feyzî – *Işk-nâme*
206. Subhi-zâde Feyzî – *Sâkî-nâme*
207. Sule Fakih – *Yûsuf u Züleyhâ*
208. Sûzî – *Pend-nâme*
209. Süleymân Celâleddîn – *Sâkî-nâme*
210. Süleymân Çelebî – *Vesîletü'n-necât*
211. Sümbülzâde Vehbî – *Lütfiyye*
212. Sünbülzâde Vehbî – *Şevk-engîz*

213. Şa'ban-zâde Mehmed – *Münazara-i Tîğ u Kalem*
214. Şâh Velî Ayıntâbî – *Risâletü'l-Bedriyye*
215. Şâhidî İbrâhîm Dede – *Gülşen-i Esrâr*
216. Şemseddîn-i Sivasî – *Heşt-behişt*
217. Şemseddîn-i Sivasî – *Mevlîd'ün-nebi*
218. Şemseddîn-i Sivasî – *Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk*
219. Şemseddîn-i Sivasî – *Süleymân-nâme*
220. Şemsî – *Deh-murg*
221. Şeyh Abdullâh-i Şebisterî-i Niyâzî – *Şem' u Pervâne*
222. Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî – *Mevhûb-ı Mahbûb*
223. Şeyh Eşref b. Ahmed – *Elest-nâme*
224. Şeyh Eşref b. Ahmed – *Fütüvvet-nâme*
225. Şeyh Eşref b. Ahmed – *Hayret-nâme*
226. Şeyh Eşref b. Ahmed – *İbret-nâme*
227. Şeyh Eşref b. Ahmed – *Ma'zeret-nâme*
228. Şeyh Eşref b. Ahmed – *Nasîhat-nâme*
229. Şeyh Gâlib – *Hüsn ü Aşk*
230. Şeyhî – *Har-nâme*
231. Şeyhî – *Hüsrev ü Şîrîn*
232. Şeyhî Mehmed Allâme Efendi – *Sâkî-nâme*
233. Şeyhoğlu Mustafa – *Hurşîd-nâme*
234. Şeyhülislâm Bahâyî – *Sâkî-nâme*
235. Şeyhülislâm Yahyâ – *Sâkî-nâme*
236. Şeyyâd Hamza – *Yûsuf u Züleyhâ*
237. Tâcı-zâde Cafer Çelebi – *Heves-nâme*
238. Tahsin – *Sûr-nâme*
239. Taşlıcalı Yahyâ – *Gencîne-i Râz*
240. Taşlıcalı Yahyâ – *Gülşen-i Envâr*
241. Taşlıcalı Yahyâ – *Kitâb-ı Usûl*
242. Taşlıcalı Yahyâ – *Şâh u Gedâ*
243. Tebrizli Ahmedî – *Esrâr-nâme*
244. Tebrizli Ahmedî – *Yûsuf u Züleyhâ*
245. Tebrizli Hakîrî – *Leylâ vü Mecnûn*
246. Tıflî – *Sâkî-nâme*
247. Tursun Fakı – *Cumhur-nâme*
248. Tutmacı – *Gül ü Hüsrev*
249. Türâbî – *Battal-nâme*
250. Ulvî Çelebi – *Şehr-engiz-i Manisa*
251. Ümmî Sinân – *Mihr ü Vefâ*
252. Üsküplü Atâ – *Tuhfetü'l Uşşâk*
253. Va'dî – *Fîrûz u Dil-efrûz*
254. Vâhidi – *Gül ü Bülbül*
255. Vak'â-nüvis Esad Efendi – *Pend-nâme*
256. Vassâf Abdullah Efendi – *Hayâl-i Behçet-âbâd*
257. Vücûdî – *Hayâl u Yâr*
258. Yazıcıoğlu Mehmed – *Muhammediyye*
259. Yenipazarlı Vâlî – *Hüsn ü Dil*
260. Yunus Emre – *Risâletü'n-nushiyye*
261. Yûsuf Has Hâcib – *Kutadgu Bilig*
262. Yûsuf Sivrihisârî – *Mevhûb-ı Mahbûb*
263. Yûsuf-ı Meddâh – *Maktel-i Hüseyn*
264. Yûsuf-ı Meddah – *Varka vü Gülşâh*
265. Za'îfî – *Cem'ul-Hakâyık*
266. Zarîfî – *Pend-nâme*
267. Zâtî – *Şehr-engiz-i Edirne*
268. Zâtî – *Şem' u Pervâne*

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

A

Abbas Vesîm, 59, 136, 155, 156, 351, 418, 427
Abdu'r-rezzak Isfahânî, 23
Abdullah b. Dehhâk, 334
Abdullah Cevdet, 17, 406
Abdullah-ı Ensârî, 15
Abdülkâdir Bîdil, 28
Açа, Mehmet, 240, 406
Açıkgöz, Ali, 137, 406
Açıkgöz, Namık, 103, 104, 107, 238, 317, 373, 406
Adaş, Emine, 168, 406
Âgâh, 58, 96, 134, 135, 234, 342, 344, 371, 394, 406, 409, 427
Ahdî, 55, 89, 417
Ahmed b. Arabşah, 31
Ahmed Cevdet Paşa, 35, 167, 419, 427
Ahmed el-Bardahî, 2, 406
Ahmed Müsellem, 59, 427
Ahmed Paşa, 38, 39, 72, 201, 418, 427
Ahmedî, 52, 57, 71, 223, 333, 424, 427, 435, 436, 438
Ahmed-i Dâî, 72, 73, 427
Ahterî, 1, 406
Ak, Coşkun, 89, 93, 94, 95, 264, 406
Akay, Hasan, 367, 406
Akkuş, Metin, 22, 181, 212, 215, 216, 218, 223, 224, 226, 229, 230, 240, 241, 244, 248, 249, 253, 255, 258, 260, 263, 264, 355, 406
Akkuş, Muzaffer, 167, 406
Akpınar, Şerife, 134, 135, 344, 371, 406
Aksoyak, İ. Hakkı, 1, 48, 207, 420, 423
Aksu, Cemal, 95, 137, 156, 157, 328, 406, 420
Akşit, Ali, 99, 406
Akyüz, Kenan, 84, 85, 94, 190, 218, 247, 287, 350, 373, 406
Alaaddin b. Melik, 31
Alâeddin Keykubat, 71
Alâmeddin Kayser, 69
Alâuddevle Simnânî, 26
Alıcı, Lütfi, 99, 406
Ali Asgar Halebî, 407
Ali b. Hüseyin, 2, 3, 407
Ali b. Sûdûn, 31
Ali Şîr Nevâyî, 2, 57, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 88, 194, 195, 221, 224, 342, 352, 407, 414, 425, 427, 435
Alparslan, Ali, 86, 87, 420
Alpdoğan, Neslihan Dönmez, 167, 407
Altıntaş, Hayrani, 268, 407
Altunel, Melek, 261, 407
Amrî, 57, 73, 427
Antepli Aydî Baba, 35, 167
Araslı, Hamid, 63, 421
Arı, Ahmet, 143, 144, 179, 349, 379, 407
Ârif Süleymân, 59, 187, 237, 239, 251, 260, 404, 417, 427, 435
Arpaeminizâde Sâmî, 59, 427
Arslan, Mehmet, 47, 167, 249, 260, 354, 357, 407
Arslan, Zafer, 167, 407
Arşî, 57, 95, 97, 209, 219, 257, 325, 345, 413, 427
Arzî Mehmed Dede, 56
Aslan, Üzeyir, 88, 89, 117, 118, 190, 303, 317, 335, 357, 363, 366, 375, 390, 407
Aslantaş, Gazanfer, 110, 407
Âşık İsfahânî, 28
Atay, Hüseyin, 272, 407
Avcı, İsmail, 333, 421
Avnî, 57, 60, 73, 166, 169, 170, 171, 187, 188, 232, 259, 281, 301, 302, 397, 404, 418, 427, 434
Ayan, Hüseyin, 42, 114, 150, 196, 337, 382, 407
Ayçiçek, Yalçın Aydın, 17, 407
Aypay, A. İrfan, 147, 148, 149, 150, 219, 220, 227, 230, 245, 253, 255, 263, 265, 285, 286, 291, 292, 297, 298, 299, 322, 323, 324, 326, 353, 368, 369, 371, 389, 398, 400, 407
Azamat, Nihat, 372, 421
Âzim, 58, 96, 126, 266, 358, 427
Azzâm, Abdülvahhâb, 30, 407

B

Baba Efdalüddin-i Kâşânî, 25
Baba Figânî, 26
Baba Tahir-i Uryân, 15
Babacan,İsrafil, 97, 98, 177, 407

Babür Şah, 57, 195, 223, 224, 265, 290, 427
Bağdatlı Rindî, 55
Bağdatlı Rûhî, 38, 57, 79, 90, 93, 94, 249, 264, 342, 406, 427
Banarlı, Nihat Sami, 89, 408
Bardakçı, Ramazan, 172, 300, 408
Barthod, Wilhem , 62, 207, 408
Baştürk, Şevket, 107, 108, 109, 408
Bausani, Alessandro, 7, 8, 408
Bayak, Cemal, 87, 88, 220, 258, 408
Bayezıd-i Bestâmi, 327
Bayram Han, 57, 79, 428
Bedî‘-i Engûriyeî, 71
Bedir, Fatma Zehra, 80, 324, 408
Bediüzzamân, Saîd Nursî, 284, 408
Bedre’d-din Yusuf b. Lu'lu' el-Zehabî, 31
Behcetî, 58, 96, 119, 228, 232, 291, 342, 404, 416, 428
Behrî, 35, 137, 418, 428
Bekki, Salahaddin, 205, 206, 421
Bektaş, Halime, 123, 124, 125, 176, 189, 227, 243, 361, 365, 370, 408, 423
Beliğ Mehmed Emin, 59, 231
Beşli, Zafer, 137, 408
Bijan Erjen, 29
Bilgegil, M. Kaya, 206, 408
Bilkan, Ali Fuat, 3, 34, 55, 97, 127, 128, 129, 130, 235, 242, 259, 267, 289, 294, 408, 421
Birrî Mehmet Dede, 58, 229, 230, 351, 368, 428
Bolay, S. Hayri, 283, 408
Bosnalı Sâbit, 58, 130, 385, 428, 435
Browne, Edward G, 8, 9, 408
Bulan, Halil İbrahim, 115, 116, 313, 408
Burmaoğlu, Hamit Bilen, 82, 83, 408
Bursalı Mehmed Tahir, 226, 408
Bursalı Tâlib, 58, 96, 125, 220, 224, 229, 234, 260, 411, 428

C

Ca‘ferî Baba, 35, 57, 80, 196, 219, 428
Câbî Dede, 59
Can, Şefik, 288, 314, 408
Canan, İbrahim, 269, 378, 379, 387, 394, 395, 397, 398, 408
Canım, Rıdvan, 224, 226, 239, 240, 408, 421
Cebecioğlu, Ethem, 268, 341, 349, 353, 372, 409, 413
Celâleddin Hümâ’î, 29, 204
Celâleddin Paşa, Mahmud (Âsaf), 23, 60, 166, 173, 174, 175, 214, 236, 237, 287, 360, 389, 392, 393, 409
Cem Sultan, 41, 72, 73, 221, 223, 414, 422, 428, 435
Cemâleddîn-i Isfâhânî, 24
Cemâlî, 72, 427, 435
Cemîlî, 57, 79, 83, 84, 189, 190, 232, 234, 251, 293, 333, 404, 410, 428
Cengiz, Halil Erdoğan, 1, 178, 181, 182, 183, 422
Cevizci, Ahmet, 272, 284, 409
Cevrî, 58, 97, 428, 435
Ceyhan, Âdem, 243, 377, 409, 421
Ceylan, Metin, 167, 409
Ceylan, Ömür, 23, 60, 166, 173, 174, 175, 214, 236, 237, 287, 360, 389, 392, 393, 409
Civelek, Selahattin, 134, 409
Cunbur, Müjgân, 6, 409

Ç

Çabuk, Vahit, 89, 409
Çağlı, Adnan, 118, 119, 305, 317, 335, 409
Çağrıcı, Mustafa, 281, 374, 421
Çakır, Mümine, 213, 409
Çalka, Mehmet Sait, 49, 244, 409
Çelebioglu, Âmil, 290, 308, 318, 331, 421
Çelen, Ahmet, 233, 409
Çeltik, Halil, 34, 421
Çeşmi-zâde Reşid, 428
Çetin, Nihad, 1, 30, 409, 421
Çetin, Nurullah, XIV, 176, 177, 410
Çıpan, Mustafa, 122, 123, 189, 213, 238, 265, 286, 291, 306, 338, 346, 349, 367, 370, 409
Çipiloğlu, Adviye Rabia, 289, 409

D

Dağlar, Abdülkadir, 56, 409
Dakîkî, 13
Dâniş, Hüseyin, 17, 18, 409, 428
Değirmençay, Veyis, 69, 71, 73, 80, 97, 136, 166, 187, 409
Demirci, Jale Talan, 75, 410
Demirci, Mehmet, 341, 367, 410, 421
Demircioğlu, Tülay Gençtürk, 83, 84, 190, 221, 251, 293, 410, 425
Demirel, Gamze, 231, 410
Demirel, Şener, 4, 204, 410, 421
Demirli, Ekrem, 330, 422

Deniz, Sebahat, 193, 422
Derdiyok, Çetin, 56, 410
Devellioğlu, Ferit, 1, 12, 35, 410
Dikmen, Hamit, 145, 146, 217, 228, 252, 254, 255, 256, 262, 303, 305, 319, 410
Dilçin, Cem, 1, 178, 182, 183, 189, 194, 197, 202, 206, 410
Doerfer, Gerhard, 7
Doğan, Ahmet, 1, 410
Doğan, Muhammed Nur, 42, 84, 410
Dönmez, Abuzer, 126, 127, 167, 358, 407, 410
Duman, Mehmet Akif, 167, 410
Duman, Muhammed, 167, 410
Durmuş, İsmail, 337, 422
Duru, Necip Fazıl, 114, 115, 306, 310, 320, 347, 354, 381, 410

E

Ebi'l-Atâhiye, 31
Ebû Nüvâs, 30
Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, 12, 15, 65
Ebû Şâme el-Maksidî, 30
Ebû Şekûr-ı Belhî, 9, 14
Ebu'l-A'lâ Maarrî, 19
Ebu'l-Ferec el-Isfahânî, 31
Ebu'l-Ferec-i Rûnî, 24
Ebussu'ûd Efendi, 56
Ece, Selami, 201, 336, 364, 410
Edirneli Güftî, 44, 96, 112, 404, 412
Edirneli Kâmî, 58, 428
Edirneli Örfî, 35, 137, 428
Eflâkî, 71
Eflatun, Muvaffak, 202, 203, 275, 409, 422
Eğri, Aysel, 111, 112, 384, 389, 410
El-Aclûnî, 74, 411
Emetullah Hanım, 58, 428
Emîr Hüsrev Dihlevî, 26
Emir Ma'zi, 24
Emir Muîneddin Pervâne, 69
Enderunlu Halîm, 60, 166, 428
Enderunlu Hasan Yâver, 4, 428
Enîs Dede, 377, 412
Enûşe, Hasan, 12, 426
Enverî, 5, 23, 419, 428
Eraydın, Selçuk, 341, 364, 411
Erdem, Hüsameddin, 273, 280, 411, 422
Erdem, Melike, 125, 126, 411
Ergin, Muharrem, 72, 196, 251, 411
Ergün, Asuman, 137, 411
Erkul, Rasih, 230, 351, 368, 411
Ertan, Mehmet Emin, 259, 411
Ertuğrul, İsmail Fennî, 268, 411
Ertürk, Şaziye Kayhan, 139, 140, 216, 246, 249, 299, 308, 314, 329, 336, 343, 344, 348, 365, 372, 381, 383, 411
Esir, Hasan Ali, 53, 121, 341, 411
Esrâr Dede, 56, 59, 135, 136, 143, 158, 159, 160, 161, 212, 219, 220, 229, 257, 260, 261, 319, 320, 327, 331, 333, 342, 353, 356, 374, 404, 413
Eşref Paşa, 22, 418, 429
Evliyâ Çelebi, 99, 181, 411
Eyduran, Aysun Sungurhan, 55, 411
Ezrâkî-i Herevî, 23

F

Fahreddîn-i Irâkî, 25
Fâik Mahmûd, 58, 96, 232, 234, 429
Fasîh Ahmed Dede, 38, 45, 58, 96, 122, 123, 188, 189, 212, 213, 220, 224, 232, 238, 241, 265, 286, 290, 306, 327, 338, 342, 346, 348, 349, 367, 370, 404, 409, 416, 436
Fâtımatu'z-Zehrâ, 320
Fayda, Mustafa, 322, 323, 422
Fehîm-i Kadîm, 58, 96, 97, 104, 105, 106, 179, 180, 205, 237, 238, 242, 247, 299, 308, 312, 318, 419
Felibeli Vecdî, 57, 429
Fenâyî, 35, 58, 98, 196, 418, 429
Ferhâd, 227, 300, 338, 339, 346, 355, 423
Ferîdî, 58, 429
Ferîdüddîn Attâr, 13, 24, 25, 42, 342, 420
Ferruhî-yi Sistânî, 13, 17, 429
Fevzî, 58, 96, 97, 187, 188, 212, 242, 404, 413, 429
Feyzî Halil, 35, 167, 420
Fığlalı, Ethem Ruhi, 324, 422
Fıtnat Hanım, 35, 167, 386
Fikrî-i Meşhedî, 27
Firavun, 310, 311, 312, 340, 422
Fuzûlî, 41, 42, 56, 57, 84, 85, 87, 93, 94, 114, 123, 126, 138, 150, 190, 206, 218, 232, 237, 247, 287, 337, 342, 349, 373, 382, 404, 405, 406, 410, 429, 436

G

Gazneli Mahmûd, 13
Gelibolulu Mustafa Surûrî, 2

Gelibolulu Sun'î, 57, 79, 429
Genç, İlhan, 56, 411
Gençosman, M. Nuri, 67, 68, 411
Gezer, Banu Şahin, 209, 411
Gıynaş, Kamil Ali, 36, 37, 422
Gider, Mahmut, 137, 411
Gökalp, Haluk, 240, 405
Gölpınarlı, Abdülbaki, 17, 66, 67, 68, 341, 372, 411
Gönel, Hüseyin, 380, 384, 422
Güftî, 39, 58, 112, 113, 114, 215, 234, 235, 237, 358, 419, 422, 426, 429
Gül, Halime, 249, 328, 412
Güler, Kadir, 74, 201, 311, 391, 412, 422
Güler, Mehmet, 160, 161, 295, 360, 383, 412
Gülhan, Abdülkerim, 120, 214, 316, 333, 358, 378, 412
Gümüş, Nevin, 139, 141, 229, 366, 412
Gündüz, Erol, 101, 150, 151, 226, 345, 382, 412
Güntan, Halil, 377, 412
Güzel, Abdurrahman, 243, 254, 266, 321, 412

H

Hâce Abdullah-ı Ensârî, 13
Hacû-yı Kirmânî, 26
Hâfız-ı Şirâzî, 26
Hâkânî, 5, 23, 429, 436
Hâkim, 35, 59, 137, 415, 429
Halepli Edîb, 31, 59, 129, 135, 136, 147, 151, 152, 153, 154, 174, 190, 202, 204, 207, 208, 212, 215, 232, 234, 235, 236, 249, 259, 266, 284, 311, 339, 340, 347, 352, 382, 384, 385, 391, 395, 396, 398, 399, 403, 404, 429
Hâletî, Azmizâde, XIII, 37, 38, 39, 57, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 112, 121, 136, 147, 151, 179, 180, 215, 225, 232, 281, 339, 342, 362, 403, 404, 406, 419, 422, 427, 429, 435
Hâlid ibn Yezid el-Kâtib, 31
Halîl Nûrî, 59, 136, 160, 161, 232, 260, 295, 342, 412, 429
Hallâc-ı Mansûr, 327
Hamdullah Hamdî, 57, 73, 429, 436
Harman, Ömer Faruk, 313, 314, 315, 316, 340, 422
Hasan Sezâyî, 59, 429
Hasmî, 35, 137, 416, 429
Hassân b. Sâbit, 220
Hâşim Baba, 35, 137, 411, 428
Hatâ'î, 57, 79, 261, 409, 433
Hâtif, 59, 433
Hayrî, 59, 266, 430
Hayyâm, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 30, 63, 64, 65, 66, 70, 74, 83, 98, 99, 106, 111, 141, 147, 166, 171, 172, 173, 176, 213, 214, 260, 280, 283, 284, 295, 402, 423, 425
Hazîn, 28
Hazret-i Âdem, 301
Hazret-i Ali, 80, 95, 148, 159, 219, 242, 257, 278, 320, 321, 324, 325, 326, 345
Hazret-i Dâvûd, 312, 313, 314
Hazret-i Ebû Bekir, 159, 320, 321, 322, 323
Hazret-i Eyyûb, 309
Hazret-i Hasan, 219, 257, 320, 326
Hazret-i Hüseyin, 219, 320, 326
Hazret-i İbrâhim, 156, 262, 304, 339
Hazret-i Îsâ, 316, 317, 318
Hazret-i Muhammed, VI, 318, 319, 320, 324, 435
Hazret-i Mûsâ, 310, 311, 312, 332, 340, 341, 363
Hazret-i Nûh, 302, 303, 304
Hazret-i Osman, 148, 320, 321, 323
Hazret-i Ömer, 148, 321, 322, 323
Hazret-i Süleymân, 314
Hazret-i Yakûb, 305, 306, 308, 309, 315
Hazret-i Yûnus, 315
Hazret-i Yusuf, 131, 305, 306, 307, 308, 309, 315
Hevâyî, 58, 234, 430
Hızır, 68, 91, 220, 251, 300, 332, 333, 334, 335, 415, 421, 437
Hidayetoğlu, Ahmet Selahattin, 132, 133, 250, 256, 297, 315, 319, 350, 379, 411
Hikmetî, 58, 96, 111, 266, 284, 384, 389, 410, 430
Hilâlî-i Çağatayî, 27
Hudâyî-i Kadîm, 57, 79, 430
Hüdâyî, 57, 79, 90, 342, 430
Hüsameddin Çelebi, 220
Hüseyin Baykara, 57, 73, 77, 237, 418, 429
Hüseyin Dâniş, 16, 18, 19, 20

İ

İbn-i Sînâ, 13
İbrâhim Edhem, 327, 328, 329
İbrâhim Hakkı, 59, 136, 157, 224, 342, 376, 404, 428

İbrahim Hanif, 35, 59, 136, 137, 156, 224, 265, 290, 327, 328, 405, 430
İbrahin Beg, 57
İlaydın, Hikmet, 1, 182, 412
İlmî Dede, 57, 79, 430
İlmî, 57, 66, 79, 97, 270, 291, 424, 425, 426, 430
İnan, Murat Umut, 44, 45, 112, 412, 422
İnânî, Muhammed Zekeriyya, 31, 412
İpekten, Haluk, 1, 7, 9, 30, 84, 89, 98, 99, 173, 178, 181, 182, 189, 191, 194, 197, 198, 202, 412, 422
Îsâ-zâde Sa'dî, 60, 430
İsen, Mustafa, 1, 127, 251, 264, 411, 421, 423
İshâk-zâde Zuhûrî, 58
İslamoğlu, Abdulmecit, 41, 412
İsmail Hakkı Bursevî, 35, 137, 288, 430, 436
İspir, Meheddin, 43, 412
İşler, Necati, 175, 412
İz, Mâhir, 341, 413

K

Kâ'il, 58, 430
Kaçar, Mücahit, 4, 422
Kadı Burhâneddin, 57, 196, 430
Kadıoğlu, İdris, 422, 436
Kafzâde Fâizî, 57, 239, 252, 430, 436
Kahraman, Bahattin, 95, 96, 99, 209, 219, 257, 303, 325, 345, 411, 413
Kalkışım, M. Muhsin, 155, 413
Kam, Ömer Ferit, 268, 272, 413
Kâmgâr Pârsî, 9, 415
Kâmil Mustafa Şeybî, 29, 413
Kâmrân Mirzâ, 57, 79, 86, 419, 430
Kanar, Mehmet, 65, 413
Kaplan, Yunus, 4, 49, 188, 226, 242, 334, 408, 413, 419, 425
Kara, Mustafa, 79, 89, 239, 263, 268, 269, 295, 341, 343, 361, 412, 415, 416, 422, 430
Karahan, Abdülkadir, 127, 128, 129, 413, 422
Karaköse, Saâdet, 141, 142, 345, 390, 413
Karasoy, Yakup, 78, 222, 384, 413
Kardaş, Sedat, 221, 423
Karlıtepe, Mustafa, 91, 92, 234, 239, 244, 364, 413
Kârûn, 300, 341, 424
Kasap, İsmail, 175, 413
Kasım Envar, 26
Kasır, Hasan Ali, 143, 159, 160, 220, 262, 319, 320, 327, 328, 331, 353, 356, 374, 413
Kâşânî, Abdürrezzâk, 285, 361, 369, 379, 392, 413
Kaşgarlı, Mahmut, 188, 423
Kâşif, 58, 112, 215, 418, 426, 430
Kâtib-zâde Sâkıb, 58, 219, 257, 430
Kâtip ibrâhim, 73
Katrân-ı Tebrîzî, 15
Kavruk, Hasan, 198, 413
Kavsî, 57, 213, 266, 409, 430
Kaya, Bayram Ali, 168, 169, 192, 194, 232, 288, 385, 393, 394, 413
Kaya, Hasan, 273, 138, 218, 413
Kaya, Mahmut, 276, 335, 423
Kaya, Serpil, 138, 413
Kaygusuz Abdal, 266, 413, 436
Kayhan, Hasibe, 139, 217, 410, 413
Kays b. Mülevvah b. Müzâhimü'l-Âmirî, 337
Kaysu'r-Râzî, 8, 9, 11, 14, 178, 183, 185, 186, 417
Keçeci-zâde İzzet Molla, 49, 60, 386, 416
Kelâmî, 57, 79, 80, 90, 91, 220, 234, 239, 244, 413, 430
Kelîm, 28, 58, 97, 232, 233, 310, 409, 430
Kelîm-i Kâşânî, 28, 97
Kemâl Hocendî, 26
Kemâleddin İsmâîl, 25
Kemâl-i Kâmyâr, 71
Kemikli, Bilal, 290, 374, 414, 423
Kerimeddin b. Bektemur, 69
Kılıç, Atabey, 214, 375, 414
Kılıç, Filiz, 1, 182, 200, 423
Kılıç, M. Erol, 329, 423
Kılıç, Muharrem, 137, 414
Kılıç, Müzahir, 164, 223, 240, 414
Kınalı-zâde Hasan Çelebi, 55, 411
Kırkbıyık, Mehmet, 325, 414
Kırkız, Mustafa, 19, 423
Kırzıoğlu, Banıçiçek, 167, 414
Kızıltunç, Recai, 63, 194, 195, 423
Kilisli Vahîd, 58, 430
Kişverî, 57, 73, 74, 75, 224, 232, 266, 283, 284, 410, 430
Koca Râgıb Paşa, 59, 136, 294, 386, 420, 430
Koçak, A. Yaşar, 31, 423
Konukçu, Enver, 80, 423
Kowalsky, 7
Köprülü, M. Fuad, 5, 6, 8, 10, 38, 39, 61, 62, 176, 194, 207, 401, 414, 423

Köse, Hayriye Türkoğlu, 90, 395, 414
Kurnaz, Cemal, 194, 237, 338, 385, 415, 423
Kurtuluş, Rıza, 206, 423
Kurumehmet, Meryem, 137, 414
Kuşeyrî, 365, 375, 414
Kut, Günay, 76, 77, 108, 221, 352, 414
Kutlar, Fatma Sabiha, 266, 288, 414
Kuzubaş, Muhammed, 43, 44, 260, 362, 383, 414
Küçük, Sebahattin, 198, 414
Külekçi, Numan, 157, 158, 206, 225, 367, 369, 376, 378, 414

L

Lâ-mekânî Şeyh Hüseyin, 57
Lâmiî, 53, 54, 57, 79, 80, 82, 207, 411, 424, 431, 436, 437
Lebîb-i Âmidî, 59, 234
Levend, Agâh Sırrı, 6, 179, 333, 414
Leylâ, 35, 41, 42, 43, 57, 60, 79, 84, 114, 116, 123, 150, 166, 167, 336, 337, 382, 407, 410, 431, 435, 436, 437, 438
Leylâ Hanım, 35, 60, 166, 167, 407, 431
Lisânî-i Şirâzî, 27
Livâyî, 57, 79, 431
Lütfullâh Nişâbûrî, 26

M

Macit, Muhsin, 1, 100, 264, 411, 415, 423
Mâhir, 58, 217, 341, 413, 431
Mâlik b. Merhal, 31
Mantıkî, 57, 431
Mecnûn, 42, 43, 57, 79, 84, 114, 116, 123, 150, 300, 336, 337, 341, 346, 366, 382, 407, 410, 422, 435, 436, 437, 438
Mehdî, 35, 80, 200, 336, 415, 431
Mehmed Fâzıl Paşa, 35, 167, 431
Mehmed Münib, 3, 415
Mehsetî, 7, 13, 62, 63, 64, 425
Memmedağa Sultanov, 64
Mengi, Mine, 165, 333, 415, 421
Meninski, 1, 415
Menuçihrî, 15
Meriç, Münevver Okur, 41, 73, 176, 415
Mermer, Ahmet, 1, 12, 33, 176, 415, 423
Mervezî, 14, 23
Mes‘ûd-ı Sa‘d-ı Selmân, 23
Mesîhî, 56, 57, 72, 96, 107, 108, 109, 212, 237, 284, 333, 342, 404, 408, 410, 431, 437
Mesîhî-i Tebrizî, 57, 96, 107, 108, 342, 404, 407, 431
Mevlânâ, 25, 31, 38, 62, 65, 66, 67, 69, 70, 132, 133, 144, 159, 162, 176, 204, 206, 220, 257, 300, 308, 327, 330, 331, 342, 352, 353, 402, 411, 412, 415, 417, 421, 424, 426, 431
Molla Câmî, 26, 53, 54, 82, 222
Mu‘izzî, 23
Muallim Nâcî, 1, 2, 4, 175, 182, 197, 412, 415
Muhammed Ali-yi Furugi, 16, 407
Muhammed Hamdi Zakzûk, 30, 415
Muhyiddîn-i Arabî, 162, 257, 268, 327, 329
Muîniddîn Abbase, 26
Mum, Cafer, 32, 152, 153, 154, 191, 208, 232, 236, 259, 312, 340, 347, 352, 382, 384, 392, 396, 398, 399, 415
Mûsâ Kâzım Paşa, 60, 166, 171, 172, 237, 408, 431
Mustafa Sıdkî, 59, 431
Muvahhid, Ziyâ, 12, 13, 14, 15, 25, 26, 28, 64, 178, 426
Münîf-i Antakî, 35, 59, 137
Münîrî, 42, 43, 57, 412, 431, 437
Müstakimzâde Süleymân Sadeddin, 3, 6, 415
Mütevellizâde Ömer İhyâ, 60, 166

N

Nâbî, 3, 33, 54, 55, 58, 96, 97, 127, 128, 129, 130, 131, 145, 163, 222, 234, 235, 237, 242, 259, 265, 266, 267, 289, 290, 293, 294, 386, 387, 391, 403, 404, 408, 413, 415, 420, 422, 431, 437
Nâcî Ahmed Dede, 58, 431
Nâfi‘,60, 166
Nâsır Hüsrev Kubadiyâni, 15
Nâşid, 35, 59, 137, 420, 431
Nâtık, 48, 57, 431, 437
Nâtıkî, 57, 79, 92, 179, 180, 207, 228, 292, 338, 380, 388, 404, 416, 431
Nazif, 158, 187, 404, 4301
Nâzikî, 57, 96, 120, 121, 213, 214, 234, 265, 290, 315, 333, 342, 358, 378, 412, 431, 437
Nazir İbrahim, 35, 59, 136
Nazîr-i Nişâbûrî, 28
Necâtî, 72
Necmeddîn Dâye, 51, 71
Necmeddin Kübrâ, 25
Necmeddîn-i Râzî, 25

Nedîm, 59, 97, 100, 136, 212, 231, 232, 247, 415
Nef'î, 22, 57, 355, 406
Nehcî Mustafa Dede, 58, 96, 116, 117, 118, 190, 302, 303, 316, 317, 335, 342, 356, 357, 363, 366, 375, 390, 404, 432
Nemrûd, 156, 304, 339, 340, 424
Nesîb Dede, 58, 96, 97, 132, 134, 218, 229, 249, 250, 253, 254, 256, 262, 319, 342, 350, 379, 412, 432
Neşâtî, 58, 97, 432, 437
Nev'î-zâde Atâyî, 57, 437
Nevres-i Kadîm, 59, 229, 260, 432, 437
Neylî, 22, 59, 187, 213, 214, 232, 259, 375, 418, 431, 432
Neyyir Abdülhalim Dede, 59, 261, 406, 431
Nimâ Yuşîc, 29, 204
Nizâmî-i Gencevî, 338
Nûrî, 59, 160, 166, 247, 248, 295, 360, 383, 418, 426, 429, 432
Nüzhet, 59, 136, 432

O

Ocak, Ahmet Yaşar, 333, 415
Okatan, Halil İbrahim, 252, 415
Okçu, Naci, 162, 163, 219, 250, 257, 258, 261, 264, 307, 309, 321, 325, 330, 331, 332, 415
Oktay, Adnan, 54, 55, 415
Oktay, Mehmet, 26, 415
Okyay, Ercan, 187, 343
Onay, Ahmet Talat, 194, 237, 246, 333, 334, 337, 340, 341, 415
Osman-zâde Tâib, 58, 59, 187, 404, 432

Ö

Öbek, Ali İhsan, XIII, 1, 89, 173, 181, 182, 193, 233, 236, 285, 287, 416
Ölmez, Ahmet, 1, 64, 119, 120, 228, 291, 415, 416, 425
Ömer b. Fârız, 30
Ömer Besim, 35, 137, 432
Ömer Han, 35, 167, 417, 432
Ömer Şevkî, 209, 416, 431
Öngören, 329, 374, 424
Örfî-i Şirâzî, 27
Öz, Mustafa, 329, 424
Özbay, 175, 412
Özcan, Nurgül, 167, 416
Özer, Sait, 92, 180, 228, 293, 339, 380, 388, 416
Özerol, Nazmi, 109, 110, 231, 240, 250, 350, 363, 416
Özkat, Mustafa, 49, 416
Öztoprak, Nihat, 56, 416
Öztuna, Yılmaz, 1, 182, 416
Öztürk, Mürsel, 1, 7, 8, 15, 182, 183, 424
Öztürk, Yener, 312, 424
Özyıldırım, Ali Emre, 49, 50, 416

P

Pakalın, Mehmet Zeki, 1, 123, 416
Pala, İskender, 1, 33, 89, 206, 231, 333, 334, 335, 339, 356, 358, 416, 423, 424
Parlatır, İsmail, 1, 193, 416, 424
Polat, Ali, 19, 20, 21, 416
Poyraz, Yakup, 137, 416
Pûrnâmdârîyân, Taki, 19, 20, 21, 424

R

Rahmî Mustafa, 59
Râtib Ahmed Paşa, 59, 432
Recep Enis Dede, 59
Refî'-i Âmidî, 59, 432
Rehâyî, 58, 432
Reşid, 23, 30, 59
Reşid-i Vatvat, 23
Rızâyî, 57, 432
Riyâzî, 38, 47, 58, 103, 104, 229, 237, 238, 248, 249, 260, 281, 317, 354, 356, 357, 373, 406, 432, 437
Rûdekî, 9, 10, 13, 14
Rusûhî-i Ankaravî, 220
Rusûhî-yi Ankaravî, 2

S

Sa'dî Çelebi, 58, 121, 213, 342, 411
Sa'dî-i Şirâzî, 23, 24
Sa'îd Nefîsî, 10, 424
Sabâhî Bidguli, 28
Sâbir Mehmed, 58, 96, 114, 115, 212, 306, 310, 342, 347, 381, 410, 432
Sabûhî Ahmed Dede, 58
Sadreddîn Konevî, VII, 7, 71, 62, 257, 268, 327, 330, 422
Sâfî Baba Manastırlı, 59, 432
Safî Mustafa Efendi, 48, 58, 243, 437
Sağlam, Abdulkadir, 167, 177, 416

Sâhib Dede, 59, 187, 404, 433
Sâib-i Tebrîzî, 28, 97, 164
Said Giray, 59, 136, 141, 237, 433
Sâkıb Dede, 59, 136, 143, 144, 159, 179, 220, 349, 379, 407, 433
Sâlik, 5, 33, 34, 59, 127, 133, 136, 163, 164, 223, 239, 240, 348, 350, 403, 414, 430
Sâlim, 56, 59, 183, 184, 213, 234, 237, 432, 437
Sânî, 57, 79, 88, 89, 247, 407, 433
Saraç, M. A. Yekta, 1, 9, 26, 178, 179, 180, 189, 194, 197, 203, 205, 206, 222, 223, 415, 416, 424
Sarıçiçek, Ramazan, 258, 424
Sehâbî, 31, 37, 82, 90, 215, 223, 240, 261, 408, 433
Sehâbî-i Esterabâdî, 28
Seidensticker, 7, 9, 10, 31, 424
Selâmî, 35, 138, 336, 410, 413, 433
Selanikli Es‘ad, 57, 433
Selçuk, Engin, 137, 410, 416
Selmân-ı Saveci, 26
Sepetçioğlu, M. Necati, 66, 424
Sermed-i Kâşânî, 28
Sertkaya, Osman Fikri, 53, 424
Sevgi, Ahmet, 179, 424
Sevindik, Hakan, 45, 46, 122, 241, 416
Sevük, İsmail Habib, 1, 5, 182, 194, 416
Seyhan, Nezihe, 80, 200, 310, 415, 419
Seyyid Hüseyin Hüsnî, 4, 421
Seyyid Mehmed Emin, 35, 137, 196, 411, 433
Seyyid Nigârî, 35, 166, 167, 406, 433
Seyyid Vehbî, 33, 59, 127, 136, 145, 146, 163, 217, 228, 234, 242, 244, 252, 253, 254, 255, 256, 260, 262, 265, 290, 303, 305, 319, 386, 403, 404, 410, 433
Sezâyî, 59, 433
Sîrûs Şemîsa, 13, 14, 24, 25, 26, 27, 28, 63, 64, 204, 417
Sofyalı Râsih, 58
Solmaz, Süleyman, 55, 417
Subhî-zâde Feyzî, 59, 136, 150, 224, 226, 342, 345, 382
Sûfî Mazenderânî, 28
Sukan, Murat, 133, 134, 212, 225, 256, 417
Sukûtî, 35, 167, 416, 433
Sultan III. Mesut, 69
Sunar, Cavit, 268, 269, 417
Surûrî, 2, 417
Sûzî-i Sivâsî, 35, 167, 407, 433
Sükkerî, 58, 433
Süleymân Nahîfî, 22, 31, 59, 135, 136, 147, 151, 179, 212, 213, 217, 220, 224, 227, 229, 230, 231, 245, 253, 254, 255, 256, 262, 263, 265, 286, 290, 292, 308, 322, 323, 326, 353, 368, 369, 371, 388, 398, 399, 404, 415, 433
Sümbül-zâde Vehbî, 35, 137, 386, 433
Sütûrî, 35, 168

Ş

Şafak, Yakup, 66, 424
Şâh Nimetullâh Velî, 26
Şahin, Ahmet Metin, 66, 417
Şâkir, 59, 60, 166, 310, 419, 427, 428, 431, 432, 433
Şânîzâde Atâullah, 60, 166, 289, 409
Şardağ, Rüştü, 17, 417
Şehâb el-Hicâzî, 31
Şehrî, 58, 97, 204, 408, 433
Şemseddin Sâmî, 417
Şems-i Kays, 14
Şener, İbrahim, 4, 30, 204, 341, 410, 417, 421, 424
Şentürk, Ahmet Atilla, 23, 51, 75, 165, 386, 417
Şeref Hanım, 60, 166
Şeyh Gâlib, 49, 59, 136, 143, 159, 161, 162, 163, 164, 187, 219, 220, 249, 250, 257, 258, 260, 264, 307, 309, 320, 325, 329, 330, 331, 332, 404, 415, 433, 438
Şeyh Mehmed Nazmî, 58, 96, 123, 243, 262, 265, 290, 342, 361, 365, 408, 433
Şeyhî, 72, 429, 433, 438
Şeyhoğlu Mustafâ, 51, 57, 71
Şeyhülislâm Bahâyî, 58, 97, 106, 107, 187, 227, 355, 359, 362, 404, 418, 434, 438
Şeyhülislâm Es‘ad, 59
Şeyhülislâm Yahyâ, 58, 59, 138, 187, 198, 404, 413, 434, 438
Şiban Han, 57, 73, 78, 196, 221, 222, 223, 384, 413, 434
Şimşek, Mehmet, XIV, 140, 177, 417
Şîrîn, 72, 251, 338, 435, 436, 437, 438

T

Tâceddin el-Baherzî, 15, 30
Tâceddin Halâtî, 71
Tâhir-i Çegânî, 14
Tâhirü’l-Mevlevî, 5, 8, 9, 175, 207, 417
Tak, Sabiha, 115, 116, 336, 417

Tâlib, 28, 35, 58, 97, 118, 125, 126, 141, 167, 187, 209, 237, 317, 324, 349, 404, 406, 411, 427, 431, 434
Tâlib-i Âmulî, 28
Tanç, Mustafa, 167, 417
Tankuş, Mustafa, 187, 239, 295, 417
Tanpınar, Ahmet Hamdi, 165, 417
Tanrıbuyurdu, Gülçin, 22, 418
Tanyıldız, Ahmet, 53, 418
Tarlan, Ali Nihat, 6, 38, 201, 409, 418
Taş, Hakan, 199, 418
Taybî, 58, 96, 115, 116, 215, 258, 260, 265, 290, 313, 336, 342, 408, 434
Temizel, Ali, 52, 424
Tezcan, Nuran, 27, 424
Tıflî, 58, 434, 438
Topaloğlu, Bekir, 245, 246, 290, 292, 296, 378, 424
Topkapılı Feyzî, 58, 96, 109, 207, 218, 240, 249, 250, 350, 363, 416, 434
Toprak, M. Faruk, 31, 425
Tosun, Necdet, 270, 271, 272, 425
Trabzonlu Emîn Hilmî, 35, 60, 166, 167
Tuğluk, İbrahim Halil 155, 156, 321, 351, 372, 418
Tulum, Mertol, 1, 93, 241, 418
Turan, Lokman, 137, 170, 171, 188, 301, 302, 397, 418
Turan, Muhittin, 137, 418
Türk, Abdullah, IX, 1, 54, 401, 418
Türkay, Kaya, 64, 425
Türközmen, İsmail, 192, 193, 201, 418
Tüzin, Derya, 49, 418

U

Uludağ, Erdoğan, 107, 227, 307, 355, 359, 362, 418
Uludağ, Süleyman, 70, 81, 83, 229, 261, 288, 296, 341, 342, 343, 344, 348, 352, 353, 355, 358, 361, 370, 371, 372, 373, 374, 378, 418, 425
Uluocak, Mustafa, 391, 418
Unsurî, 5, 13, 15
Uzluk, Feridun Nafiz, 70, 418
Uzun, Adnan, 36, 214, 418, 425

Ü

Ünsî Hasan, 58, 434
Ünver, İsmail, 40, 425
Üsküdarlı Sırrî, 58, 239, 434
Üst, Sibel, 202, 419
Üstün, Mehmet Cihat, 41, 419
Üstüner, Kaplan, 4, 49, 419, 425
Üzgör, Tahir, 7, 104, 105, 106, 180, 183, 205, 238, 247, 299, 308, 312, 318, 419
Üzüm, İlyas, 279, 425

V

Va‘dî, 57, 434
Vahyî, 58, 96, 133, 134, 212, 225, 256, 265, 290, 417, 434
Vak’a-nüvis Mehmed Pertev, 59
Vak’a-nüvis Mehmed Râşid, 59, 434
Vâli-i Âmidî, 59
Vecdî, 58, 434
Vecîhî, 58, 96, 110, 231, 407, 434
Vişne-zâde İzzetî, 58, 96, 118, 304, 317, 335, 406, 434
Vusûlî, 57, 79, 199, 418, 434

Y

Yahya Kemal, 17, 419
Yahyâ Nazîm, 59, 135, 139, 140, 215, 216, 218, 224, 229, 245, 246, 248, 249, 253, 254, 256, 265, 266, 290, 292, 299, 308, 314, 327, 329, 333, 336, 343, 344, 348, 364, 366, 372, 381, 383, 403, 404, 411, 412, 417
Yakıt, İsmail, 239, 419
Yâr Ahmed Reşîd-i Tebrîzî, 12
Yavuz, Kemal, 51, 396, 419
Yavuz, Salih Sabri, 253, 425
Yazar, İlyas, 209, 419
Yazıcı, Tahsin, 15, 425
Yekbaş, Hakan, 22, 425
Yenikale, Ahmet, 138, 419
Yenişehirli Avnî, 170, 171
Yeniterzi, Emine, 233, 255, 257, 393, 418, 426
Yerdelen, Cevat, XIII, XIV, 37, 98, 100, 101, 102, 103, 176, 177, 180, 215, 225, 339, 362, 418, 426
Yetik, Erhan, 366, 426
Yıldırım, Meliha, 167, 419
Yıldırım, Talib, 77, 419
Yıldırım, Nimet, 29, 426
Yıldırım, Ömer, 284, 426
Yıldız, Alim, 30, 98, 416, 419
Yıldız, Seyhan, 310, 419

Yılmaz, Ayşe, 248, 419
Yılmaz, H. Kâmil, 268, 270, 341, 359, 369, 419
Yılmaz, Kâşif, 112, 113, 114, 215, 358, 420, 426
Yiğit, İsmail, 323, 426
Yiğitler, H. Zekai, 17, 25, 418, 420
Yoldaş, Kazım, 114, 420
Yorulmaz, Hüseyin, 294, 386, 387, 391, 420
Yurtsever, Murat, 137, 420
Yurttaş, M. Nurullah, 167, 420
Yusuf Emîrî, 35, 196, 434
Yûsuf-ı Sîneçâk, 162, 257, 258, 309, 332
Yüce, Abdulhâkim, 291, 352, 426
Yücel, Hasan Ali, 17, 66, 81, 82, 99, 176, 223, 224, 410, 420

Z

Za‘if, 57, 434
Zahîr-i Faryâbî, 24
Zavotçu, Gencay, 302, 304, 309, 310, 314, 323, 327, 329, 333, 337, 338, 346, 348, 351, 355, 420
Zengin, Bayram, 168, 420
Zuhûrî, 212, 284, 303, 413, 430
Zülfe, Ömer, 137, 420

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet Sait ÇALKA
Doğum Yeri ve Tarihi	MARDİN / Merkez- 04.09.1981
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	(2000-2004) Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	(2004-2007) Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce Arapça
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	(2004-2007) Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi (2007-2011) Milli Eğitim Bakanlığı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni (2011- --) Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Öğretim Görevlisi
İletişim	
E-posta Adresi	calkamehmetsait@hotmail.com
Tarih	10 /10 / 2014